מראות הצובאות

פירוש אלשיך

לספר

ישעיהו

מאת

רבי משה אלשיך

מהדורה מעוצבת

עיצוב: זהבה גרליץ

דעת

ירושלים תשע"ח

התוכן

פרק א 3
פרק ב 23
פרק ג 30
פרק ד 37
פרק ה 41
פרק ו 54
פרק ז 63
פרק ח 68
פרק ט 74
פרק י 81
פרק יא 90
פרק יב 94
פרק יג 98
פרק יד 101
פרק טו 106
פרק טז 108
פרק יז 112
פרק יח 118
פרק יט 123
פרק כ 131
פרק כא 133
פרק כב 137
פרק כג 145
פרק כד 150
פרק כה 159
פרק כו 167
פרק כז 177
פרק כח 182
פרק כט 193
פרק ל 202
פרק לא 214
פרק לב 217
פרק לג 226
פרק לד 235
פרק לה 239
פרק לו 243
פרק לז 249
פרק לח 259
פרק לט 276
פרק מ 280
פרק מא 298
פרק מב 313
פרק מג 324
פרק מד 334
פרק מה 347
פרק מו 358
פרק מז 363
פרק מח 367
פרק מט 378
פרק נ 390
פרק נא 396
פרק נב 409
פרק נג 418
פרק נד 424
פרק נה 435
פרק נו 446
פרק נז 452
פרק נח 461
פרק נט 469
פרק ס 483
פרק סא 492
פרק סב 497
פרק סג 504
פרק סד 514
פרק סה 520
פרק סו 529

חזור לעמוד השער

ביאור אלשיך לספר ישעיהו

פתיחה

בסייעתא דשמיא נתחיל ספר ישעיה.

משה ידבר והאלוהים יעננו בקול ששון וקול שמחה לעשות את שאלתי ובקשתי, כי כאשר עד כה ברכני ה' בתורת משה וחמש מגילות וכתובים ונביאים ראשונים, כה יעשה וכה יוסיף להפליא חסדו לי בספר הזה ויתר ספרי אבא מארי זלה"ה, כי חסיה נפשי באומר ועושה, אבטח עליו והוא יעשה, כן יהיה עושה עמי אני כרעא דמשה, כאשר הודיע דרכיו למשה.

פרק א

א חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן-אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל-יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם
בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה :
ב שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי ה' דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי :

הנה על שנותו את טעמו מדברי משה, כי הוא אמר **האזנה בשמים ושמיעה בארץ** וישעיה היפך. אמרו רז"ל, כי משה שהיה קרוב לשמים מלארץ אמר בשמים 'האזנה', וישעיה שהיה קרוב לארץ מלשמים אמר 'האזנה' בארץ.

והנה גם ראוי לשים לב אל אומרו **במשה** ותשמע ולא אמר ו**שמע**(י)[**ו**] כמאמר ישעיה, **וכן** מלת **והם** היא מיותרת.

ויתכן מעין דרך רז"ל שאומר ישעיה הנביא הנה משה דרב גובריה אמר, כי כדאי הוא **שיאזינו** השמים כדי שידבר הוא, ועל כן אמר **האזינו השמים ואדברה,** אך **הארץ** כ"כ שפלה בערכו, כי לא אמר ושמעי הארץ כי אם **ותשמע** מאליה **הארץ אמרי פי.**

אך אני לא אערב אל לבי לומר שֹׁכְדַי שאני אדבר ישמעו השמים וגם לא הארץ, כי אם אל שני הסוגים אני אומר, **שמעו שמים והאזיני ארץ** לא כדי שאדברה אני, כי אם על **כי ה' דבר,** כי שלוחיה דרחמנא אנא ולמענו ישמעו, האמירה הוא **בנים וכו'.** והוא כי הנה (לא) משלשה דברים נשמע איש לאיש,

או להיותו בנו,

או שגדלו בביתו מפתו יאכל ומכוסו ישתה,

או שרוממו באיזו מעלה וקנה מעמד,

שלשתן הנה הנם ביני ובין בני ישראל

כי הם **בנים** לי,

וגם **גדלתי** שהיא השנית,

וגם **רוממתי** שהיא הג',

ואעפ"י כן **והם פשעו בי,** כי לו פשעו בי בניהם לא תגדל התלונה כ"כ, אך והם אשר **גדלתי ורוממתי** בעצמם **פשעו בי,** וזה אומרו **והם** ולא אמר ופשעו בי.

או יאמר, במה שכתוב אצלנו על פסוק **נעשה אדם,** שאמר הקדוש ברוך הוא לשני חלקי השמים **עולם המלאכים ועולם הגלגלים ולארץ נעשה אדם,** שכל אחד יתן חלק,

אני **הנשמה,**

ועולם המלאכים הרוח כד"א עושה מלאכיו רוחות,

ועולם הגלגלים הנפש המתנועעת כאשר הם עולם התנועה,

והארץ עפר מן האדמה,

ועל כן אמר **נעשה אדם** כלומר בין כלנו.

ובזה יתכן יאמר שמעו שמים והאזיני ארץ, כי הנה אתם שותפים עמי כביכול בהווייתם הראשונה, ומי יתן והיו פושעים בכם שאינן בנים לכם ולא גדלתם ולא רוממתם אותם, כי אם אני שהם לי **בנים** וגם **גדלתי ורוממתי**, ועם כל זה **והם פשעו בי** ולא בכם, כי אדרבה עובדים לצבא השמים וכסיליהם, ועושים להם פסל מהארץ וישתחוו לו.

או יאמר, בשום לב שהראוי יאמר **שמעו וכו'** את דבר ה' ולא **כי ה' דבר,** וגם אשר דקדקנו מייתור מלת **והם.**

אך יאמר, כי תלונתו יתברך היא כי השמים והארץ אשר אינם בנים לה', וגם לא הוצרך לעשותם כאדם כי אם בדבר ה' שמים נעשו, וגם אחר שבראם לא היטפל בהם כאשר באדם, שאחר הבראם הוצרך לגדלם ולרוממם, ועם כל זה השמים והארץ לא פשעו בו יתברך, כי אם ה**בנים** אשר גדל ורומם, וזהו אומרו **שמעו שמים וכו' כי ה' דבר,** כלומר, כי לא עשה בהם הוא יתברך רק דבור בלבד, כי בדבר ה' שמים נעשו עם הארץ יחד, ועם כל זה **בנים** שאחר היותם בנים שהוא תתי בהם נשמה אחר עשיית הגוף, וגם **גדלתי ורוממתי** ועם כל זה **והם פשעו בי,** מה שאין כן השמים והארץ אשר לא עמל בהם ולא גדלם.

ג יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן :
ד הוֹי גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים
עָזְבוּ אֶת-ה' נִאֲצוּ אֶת-קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר :

ראוי לשים לב מה המשל הזה מה**שור וחמור,** והיכן נמשל הקנין וה**אבוס**.
ועוד אומרו הוי גוי, למה מתאר אותם בשני תוארים **גוי חוטא ועם כבד עון,**
וגם תחילה אמר **חוטא** שהוא תואר **שוגג** ואח"כ אל **עון מזיד,**
וגם מה עניין הכבדות באומרו **כבד עון.**
ועוד קושיא שנתחבטו בה ראשונים מאד והיא, איך קרא לאבות ישראל **מרעים** באומרו **זרע מרעים,** ושמעתי אומרים שהוא זרע של מי שהיו מרעים ומייסרים את בנים משחיתים שהיו להם והוא דוחק.
ועוד אומרו עזבו את ה' כו' מי לא ידע כי **ה' קדוש ישראל** יקרא,
ומהו שהוסיף ואמר **נאצו וכו'** אחר אומרו **עזבו את ה',** וגם מה הוא נסוגם **אחור.**

אך יאמר, הלא האשמתי אתכם על שלא שמתם לב אל היותכם **בנים** לה', ואל היות שאני **גדלתי ורוממתי** אתכם.
ושמא תאמרו, כי דעה חסרתם להשכיל כי ה' פעל כל זאת, כי לא ידעתם שהנפש מאתו יתברך היא חלק אלוה, שעל כן בנים לה' אתם, ושגם הגידול והרוממות ממנו יתברך ולא מהוברי השמים וכסיליהם, על כן אני שב ואומר לכם, מי יתן והשכלת ה**שור** וה**חמור** לא חסרתם, כי הלא **ידע שור קונהו** לסבול ממנו את עול סבלו, **וחמור** ידע **אבוס בעליו** לעבוד עבודתו, ולא חשב כי האבוס מעצמו יש לו המזון ההוא, אך ישראל שהם חלק השלמים שבינם הנקראים ישראל, לא היה להם דעת ה**שור** היודע **קונהו**, וזהו **ישראל לא ידע** כלומר כי גם שיוכל לומר שלא שידע כי בן לה' הוא, לפחות היה לו לידע שקנאו לעבד במצרים כאשר **ידע שור קונהו** ואשר ידע **חמור אבוס בעליו, עמי** הם המון העם שלא יקראו ישראל **לא התבונן** אבוס בעליו יתברך הוא, כי הנה השמים המורידים מטר, שהארץ תוציא צמחה הם אבוס מאתו יתברך לזון את העם, ולא הבינו כי אבוס בעליו יתברך הוא, כי אם חשבו שהשמים בעצמם הם הנותנים מצד עצמם, כי הוברי השמים הם הנותנים מה שלא סיכל החמור אבוס בעליו, וזהו **ידע כו' ישראל וכו'.**

הוי גוי חוטא כו'. אמר אם תאמרו ישראל למה זה אקצוף עליכם ואכביד אשמתכם כ"כ, ולא אביט אל רֶשע יתר גויים ועמים המכעיסים אותי בהבליהם ופסיליהם, ואומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו, והלא גם אתה בראתם. הנה אינו דומה משני טעמים:

א', מצד הגוף והוא כי אינן בני האבות שלכם, שהיו צדיקים והיה ראוי תדמו להם.

שנית, מצד הנפש, כי על כן קדושים לה' אתם, שעל כן כינה שם אלוהותו עליכם ולא על האומות עכו"ם. וזה אומרו **הוי גוי חוטא כו'** לומר הן אמת כי הוי ואבוי הוא גוי מגויי הארץ היות **חוטא** או היות **עם כבד עון,** אך עם כל זה אין אשמתם גדולה כאשמתכם, כי הלא מצד הגוף הם **זרע מרעים** ועל כן יצאו מהם **בנים משחיתים,** מה שאין כן אתם בני צדיקים, וגם מצד הנפש כי אם **עזבו את ה'** לא נאצו את קדושם, כי אם **נאצו את קדוש ישראל,** כי לא אלוהיהם הוא ואין להם יחס קדושה עמו, מה שאין כן אתם שבעזוב את ה' אתם מנאצים את קדושתכם, ואין כל רעתם שאמרתי **הוי גוי חוטא עם כבד עון,** כי אם שאחר שהכירו את ה' ע"י הנסים והטובות שעשיתי לכם, ועזבו את ה' בעד אלילי אבותיהם, כי בזה **נזורו אחור** אל קדמותם ומולדתם.

או יאמר, כי הלא כל האומות בני נח המה, ונח אלוהי ישראל היה אלוהיו וקדושו, וקבל הוא וכל זרעו אתו שבע מצות והראשונה היא עבודה זרה, ואם כן למה תאמר כי הם **זרע מרעים כו'** ושלא עזבו את קדושם, לזה אמר **נזורו אחור** שהוא אל הדורות שמקודם לנח, ועל כן ראה יתברך ויתר גויים.

ה עַל-מֶה תֻּכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל-רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל-לֵבָב דַּוִּי :

הנה אמרו רז"ל כי מה שמשה העיד עליהם שמים וארץ וכן ישעיה, הוא על כי על ידם מקבלים ישראל עונשם, כי יד העדים תהיה בראשונה, שיעצר השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה, באופן שבכלל אומרו **שמעו שמים וכו'** הוא נקרא אל הרעב ע"י העדים האלה, והנה זו קשה מכל שאר צרות, כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב, ועל כן אפשר יתלוננו על היות צרה גדולה הזאת עליהם, לזה אמר אל תתמהו שקראתי את **השמים והארץ** שיד העדים תהיה בכם, כי הלא **על מה תוכו כו',** לומר, אין צריך לומר שע"י יתר הכאות אינכם שבים, כי אם אדרבא ע"י המכה אתם מוסיפים סרה עליה, ש**על מה** ש**תוכו** בו **עוד תוסיפו סרה,** והוא, כי אם אכה אתכם בשחפת וקדחת המכאיבים את הראש, או בהיות כל היום דווה הלא תאמרו שהוא קרי, כי **כל ראש לחולי וכל לבב דוי** ודרך העולם הוא, וכן **כל לבב דוי.**

ושעור הכתוב על מה שאתם מוכים **עוד תוסיפו סרה,** והסרה היא אמורכם **כל ראש לחלי וכו'.**

ו מִכַּף-רֶגֶל וְעַד-רֹאשׁ אֵין-בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה וּמַכָּה טְרִיָּה
לֹא-זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן :

ואם אתן לכם שיהיה לכם **מכף רגל ועד ראש אין בו מתם,** מה שכ"כ אינו אלא בהשגחה גם זה הוא איננו שווה, כי אשר תראו מכם ש**מכף רגל ועד ראש אין בו מתם,** הלא תאמרו גם זה לא בהשגחה, כי אם **פצע וחבורה או מכה טריה** בלבד, היה בתחילה בנוהג שבעולם, אלא ש**לא זורו ולא חובשו** הפצע וחבורה ע"י רופאים, ועל רוע הנהגה להירפא ונתפשט בכל הגוף, אך ראשיתם הם מקרים ההווים באנשים והיו בריאים, אלא ש**לא זורו ולא חובשו** הפצע וחבורה **ולא רוככה בשמן** המכה טריה, ולא באה בתוכחות על עוון באופן שצריך ללכת אתכם בחמת קרי, ולקרא לרעב יבוא על הארץ.

ז אַרְצְכֶם שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ
וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים :

עוד זאת אעשה לכם שאתן **ארצכם שממה וכו'** לעתיד.
ושמא תאמרו כי אינכם רואים זה עתה עד החורבן, ואין השמיעה עושה בכם רושם מעתה, לזה אני אומר כי הנה מעתה **אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה,** והוא כי כל טוב הארץ היו משלחים למצרים ולאשור, כד"א ושמן למצרים יובל והלחם לאשור, כד"א מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם, שהיה בדורות שקודם החורבן כמפורש במקומו בס"ד.

ואמר הנה מאשר **אדמתכם זרים אוכלים אותה,** תוציאו ה**שממה** או תרגשו בה, כי שקול זה כזה, כי הנה **ושממה** העתידה היא **כמהפכת זרים** שתראו עתה, כי מעין צרת ה**שממה** היא צרת **מהפכת זרים,** שתתהפך אכילת האדמה מכם לזרים, כי **לנגדכם זרים אוכלים אותה.**

ח וְנוֹתְרָה בַת-צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כְּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה :
ט לוּלֵי ה' צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כְּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ :

אמר הוא יתברך הנה זאת אעשה לכם למען חייכם, כי לא אביא כל הרעה פעם אחת כי אם בהדרגה קו לקו, אולי אלי תשובו ביני וביני, והוא כי ראשונה **ונותרה בת ציון כסוכה בכרם,** כי יגלו סביבותיה הוא גלות עשרת השבטים, ותותר ציון משוללת הסביבות זמן מה, כהשאר ה**סוכה** עדיין **בכרם** אחר הבצירה, ואם לא תשובו עוד מעט ותהיו **כמלונה במקשה** בגלות המלך יויכין, שתישאר כדבר יותר עראי **כמלונה** אשר לא תתקיים אחר לקיטת הקישואים כי

אם קצת, כי **סוכה בכרם** עושים אותה שתהיה של קיימא, יותר מסוכה של מקשה שהיא ללינות מועטות, כי על כן תקרא **מלונה**, וגם לא יהיה **כסוכה בכרם** אשר אם כלה בציר עדיין הגפנים במקומן, כן בציון וירושלים וערי יהודה בכל יושביה אחר גלות השבטים. אך בגלות המלך יויכין כל אלי הארץ ילקחו, ולא ישארו רק דלת עם הארץ, כהשאר במקשה ביום לקיטה הבלתי חשובים לילקט עם השאר, ויניחום ליגמר יום או יומיים וישארו באהל עראי מתקיים שעור לינה, עד יגמרו הגרועים להתבשל וילקטום, והאהל עראי ההוא תקרא **מלונה.** ואם לא תשמעו בכל זאת, עוד מעט תהיו **כעיר נצורה** לגמרי בימי צדקיה, ואמר בכ"ף הדמיון כי עדיין השאיר נבוזראדן מעט מזעיר, אשר ירדו אחרי כן מצרימה.

הנה מהראוי יאמר כסדום ועמורה היינו, וגם למה הזכיר שתי מקומות וגם הפרידם, ובאחד אמר **היינו** ובאחד **דמינו**. אך הנה **סדום ועמורה** לא הושוו בצרתן, כי **סדום** היה בה שארית לוט ובנותיו, מה שאין כן **עמורה** שלא נשאר בה שריד, ובזה יאמר, הנה כמה מעלות טובות למקום עלינו, באומרו **כעיר נצורה** ולא אמר עיר נצורה בלי כף הדמיון, כי באומרו **כעיר** יורה השאר שריד כאשר היה בסדום, מה שאין כן אם היה אומר עיר נצורה שהיה כעמורה שלא נשאר בה שריד, וזה אומרו **לולא ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט,** באומרו **כעיר** מה שעתה **כסדום היינו** שהיה בה שריד, לא היה לנו אפילו זה, רק **לעמורה** היינו דומים.

י שִׁמְעוּ דְבַר-ה' קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה :

משיב הנביא לישראל, הלא החזקתם טובה לה' על אומרו **כעיר נצורה** בכף הדמיון, ולמה תשיתו לב אל אופן לשון הצרה על משובתכם, ולא תיקח אוזנכם דבר פיו בעיקר התוכחת ותשובו עדיו יתברך ותסתלק הרעה לגמרי. וזהו **שמעו דבר ה'** שהוא עיקר הדבר, שהוא אשר אמר, **שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר, בנים גדלתי כו',** וזה נוגע אל השרים שעליהם יצדק אומרו **גדלתי ורוממתי,** ועל כן אמר **קציני סדום** שאל הקצינים ידבר, כלומר ושובו מאשר פשעתם בו יתברך. והנה זה הוא על בחינת מה שהחזקתם טובה לה' על שדימה אתכם לסדום, כל שכן שהיה לכם להביט אל מה שאמרתם, שהיה ראוי תדמו לעמורה שלא ישאר שריד, שעל כן יאות **תאזינו תורת אלוהינו עם עמורה,** ותשובו לקיים תורתו כולה.

או הנה יש גדולי וקציני ישראל הראויים לישאר מהם כאשר נשארו בסדום, ויש המון העם הראויים לכליה כעמורה הם הבוזים דברי הנביאים.

ועל הכת הראשונה אמר שמעו דבר ה' קציני סדום, הוא דבר נבואת באמרי **כי ה' דבר וכו',** והדומים ל**עם עמורה** הראויים לכליה הבלתי שומעים דבר ה' שעל פי נביא, אם לא תשמעו

דברי נבואתי **האזינו תורת אלוהינו,** שהוא מה שכתוב בתורה **האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ וכו'** שהוא מעין דבורי.

יא לָמָּה-לִּי רֹב-זִבְחֵיכֶם יֹאמַר ה' שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי :

או יאמר, נמשך אל מה שאחר, בשום לב אל אומרו **למה לי רוב זבחיכם יאמר ה',** והראוי לומר אמר ה'. אך יאמר מאמר שמואל הנביא באומרו, **הלא שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים,** וזה יאמר **שמעו דבר ה'** בתוכחת זה האמור, וזה ראשונה לשרים שעליהם עול כשרון **העם** וזהו **קציני סדום.** ואמר **שמעו** שהוא תואר ריחוק כי רחוקים אתם מה', ואחר שתשמעו התוכחת ונקרבתם **האזינו** מקרוב, **תורת אלוהינו** לקיימה **עם עמורה,** ובעשותכם כך **למה לי רוב זבחיכם יאמר** לכם **ה'.** כלומר אמרי שמוע את דברי והקשיבכם תורתי למה לי זבחים, כלומר כי **הלא שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים.**

או יאמר, בשום לב אל אומרו רב שהוא מיותר וגם אל אומרו **שבעתי כו'** כי לא תצדק בו יתברך, וגם מה שכולל ואח"כ מפרש הזבחים וגם לא את כולם. אך יאמר מאמר המשורר באומרו **זובח תודה יכבדנני,** שהוא כי אין חפצו יתברך בזבח הבא על חטא, כי טוב היה העדר הסיבה, אך זובח תודה שאיננה באה על חטא יכבדהו.

ובזה יאמר, **למה לי רוב זבחיכם,** כלומר, הרוב שהם הבאים על חטא למה לי, כלומר כי לא אחפוץ רק במיעוט שהם הבלתי באים על חטא, ואם יעלה על רוחכם כי אבחר בקרבנות שכולם כליל על מזבחי, בהיותם חשובים כ**עולות אילים** או **חלב מריאים** כי בהמה שמן חלקי, אל יעלה על רוחכם, כי אם היה כן שהייתי כשבע ונהנה, שבע רצון על **עולות אילים וחלב מריאים,** אם כן אפוא למה כמה קרבנות שאין קרבים על המזבח, רק הזאת ה**דם** כ**פרים** הנשרפים שלא על המזבח יקריבו אותם, וכן למה ציוה על **כבשים ועתודים,** ולא אצווה יהיו הכל **עולות אילים וחלב מריאים,** אך אין זה רק להנאתכם לתקן לכל איש שוגה, על ידי קרבנות אשר ידע אל דעות במה תעלה ארוכת כל אשר לא טוב עשה, וזהו אומרו **שבעתי כו'** לומר האם **שבעתי עולות אילים וחלב מריאים** שבהם הייתי שבע ונהנה חלילה, אם כן **ודם פרים** שאין בשרם על המזבח וגם מציאות **כבשים** שהם קטנים מאלים וגם **עתודים** הבלתי חשובים **לא חפצתי,** כלומר לא הייתי חפץ באלה ומצווה לעשותם, כי אם הייתי עושה הכל **עולות אלים וחלב מריאים,** אך אין זה רק שאין כוונתי כי אם לרחמכם ולתקן עיוותיכם במתייחס אל אשמותיכם.

יב כִּי תָּבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי מִי-בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי :

הנה ראוי לשית לב כי לא ימנע או בעליה לרגל היה לראות ישראל את פניו יתברך, או שיראה הוא יתברך שם את פני ישראל, אם הוא לראות ישראל פני ה', מהראוי יאמר לראות פני בחיריק הלמ"ד וחטף הרי"ש. ועוד המציאות עצמו לא היה כן, כי מי יעלה בהר ה' ויראה פניו כי לא יראהו האדם וחי, ואם הפירוש הוא להראות לפניו יתברך שם, היה ראוי יאמר לראות לפני.

וגם העניין קשה, כי הלא בכל מקום עיני ה' צופות, וכן בפרשת כי תשא נאמר **יראה כל זכורך את פני האדון,** כי בכל מקום האדם הוא לפני ה' בלי היות בבית המקדש.

ועוד, כי מלת **את** בלתי צודקת, והיה ראוי יאמר לפני או אל פני.

אמנם הנה ידענו, כי הצדיק פניו פני שכינה יקראו כמפורסם ב**ספר הזוהר**, כי אפי שכינתא יקרא כי צלם אלוהים על פניו כתקנו, וכמאמרם ז"ל כי גם בלכתו בדרך, יש מלאך מכריז לפניו תנו כבוד לדיוקנו של מלך, והיא תשוקתו יתברך נתראה לפניו בסבר פנים יפות בצלם דמות תבניתו יתברך על פנינו, כמאמרנו על פסוק הראיני את מראיך כו', שהוא הראיני את מראיך המיוחדות לך, באשר אתה יהודי שהוא בצלם אלוהים, ובזה **השמיעיני את קולך, כי** אז **קולך ערב** כאשר **מראך נאוה.**

ונבוא אל העניין

כי הן זאת בקשתו יתברך מאתנו נתראה לפניו שלש פעמים בשנה בפני שכינה על פנינו, ומה גם כי אשר הוא צדיק בבואו בית ה' אשר שם האלוהים, לא יבצר כי מאשר הוא עליו חופף יהיה רוח ה' נוספת באיש ההוא, להאיר אור צלם אלוהים אשר בפניו, אז יותר על אשר היה ואין זאת תשוקתו יתברך, יבוא כל בשר שלש פעמים בשנה להראות לפניו יתברך, בטוב מראה צלם אלוהים למען ישמח ה' במעשיו, באופן כי החי יתן אל לבו טרם עלותו בית ה', לשוב מכל אשר חטא על הנפש ולהתנהג בחסידות, למען יעלה ויראה לפני קונו בהדרת פני שכינה ולא יבוש, וזהו מאמר הכתוב **כי תבאו לראות פני,** לומר שהביאה היא לפי האמת להראות, וההוראה היא פני כי תהיו מראים בפניכם **פני,** שהוא פני שכינה צלם אלוהים בפניכם, וזה כיון הכתוב באומרו **יראה כל זכורך את פני האדון,** כלומר עם פני האדון כי תתראה בפני האדון על פניך, שיהיו פניכם פני שכינה.

אמנם אשר בבית אלוהים יהלך מלא עונות כרמון, אוי לו כי הלא יקרנו כאיש אשר אמר לו המלך בא יבוא לבקר בהיכלו להשתעשע בו, והנה האיש ההוא בא ויולך אתו בני לויה סביבותיו עשרה אנשים מאוסים מוכי שחין וסרוחים, חשך משחור תוארם צפד עורם וישטחו

שטוח בהיכל המלך, סחי ומאוס שמוהו וירמסוהו, וירא המלך וינאץ וסורו טמא קרא למו, ועל אשר הביאם חרה אפו, באמור אליו אמרתי כבד אכבדך בהביאי אותך לבקר בהיכלי, ו**מי בקש זאת** מידך סחי ומאוס תשימנו, בהביאך הפגעים הרעים האלה עמך, ככל החזון הזה הוא אשר יקרה לאיש הישראלי, אשר יצוונו יתברך לבוא אל היכלו שלש פעמים בשנה, ובא יבוא ועונותיו עמוסים על נפשו ועל בשרו, והוא כי הלא ידענו כי כל עוון ופשע אשר יחטא איש הוא בורא משחית כח טומאה, ולפי רוב עונותיו ירבו מלאכים רעים וטמאים אתו עמו בלתי מתפרדים מנפשו ובשרו, וכל מקום אשר ילך בו שעירים ירקדו שם, והן זאת תלונתו יתברך בתוכחת מגולה אל עמו ישראל ההולכים לרגל, והמה בלתי טהורים מכל עוון ופשע אשר הרבו לפשוע, באמור להם **כי תבאו לראות פני** שהוא שתבואו בכישרון באופן תהיו מראים לי פני בכם, כי תהיו פני שכינה בצלם אלוהים על פניכם, ואדרבה נהפוך הוא, כי תחת הראותכם קדושה תבואו ותמלאו חצרי משעירים ירקדו בם וירמסום, כי כל כחות הטומאה אשר הרביתם, דבקים בכם ואתכם יבואו שמה, ו**מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי,** ומה מתקו אמריו יתברך באומרו **מידכם,** כלומר **מי בקש זאת** ש**מידכם** שהוא אשר תפעלו בידכם, שהם העונות ימשך **רמוס חצרי,** ולא אמר רמוס ביתי כי אם חצרי, כי הכחות ההם לא השליטם האלוהים לבוא מן החצר ולפנים.

יג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת-שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי
חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא-אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה :

אמר הלא אמרתי אליכם **כי תבאו לראות פני** לא תביאו עמכם כחות הטומאה, כי הוא **רמוס חצרי,** גם **לא תוסיפו** על הבאת הכחות ההם ג"כ **הביא מנחת שוא,** והוא כי ה**מנחה** ההיא באה מ**שוא,** שע"י שבועות שוא או עסק של רמאות **ושוא** ורֶשע באה לכם, כי אם כך יהיה אין צריך לומר **מנחה** כי אם גם **קטורת** שהיא העבודה היותר חביבה לפני, **תועבה היא לי,** אין צריך לומר כאשר היא לעצור מגפה מכם כעניין אהרן במחתה, כי אם אפילו כאשר אינה להנאתכם, כי אם לי לעבדני בה לתועבה אחשבנה, וזהו תועבה היא לי, שנמצא שלא בלבד אתם מביאים כחות הטומאה של מעשים רעים שעשיתם כבר, כי אם גם המנחה והקטרת שתביאו לרצותני בהם, הם באים בעבירה וכח טומאה.

ולא עוד, כי אם אפילו עסק התורה שהיא מצווה חביבה מאד לפני, אם הייתם מתעסקים בקרא מקרא להיות קוראים מקרא בבתי כנסיות להיות עצורים להשמיע התורה וכיוצא, גם זה גם שהיא מגינה, כמו שאמרו ז"ל ויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ולא ויתר על ביטול תורה, עם כל זה אינו לרצון לפני בעצם בלי הסור מרע שהוא כטובל ושרץ בידו, וזהו **לא אוכל און ועצרה** שהוא **און** עם **עצרה**, כי אם **עצרה** בסילוק

ה**און**, ועם כל זה מי יתן והייתם עושים כך להיות בטלים **חדש ושבת** ממלאכה, ועצורים על תורה וכיוצא.

יד חֳדָשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא :

אך **חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי,** וזה למה, על כי **היו עלי לטורח,** והוא כי אין טורח מתייחס לפניו יתברך כי אם סבול הכעסת מכעיסיו בעשות את הרע, כד"א הוגעתם ה' בדבריכם והוא מאמר ירושלמי על שביתת מלאכה בחול המועד, א"ר פלו' אי איישר חילי אבטליניה על בטול המלאכה, אוכלים ושותים ופוחזים והמנוחה נהפכת לעבירה.

וזה יאמר **חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי** כי תחת מנוחת מצווה **היו עלי לטורח,** כי תקיפו ימי המשתה ותחטאו לי וההתפקרות ההוא לא היה בעצם בשבת כאשר בר"ח ומועדים, וזה אומרו **חדשיכם ומועדיכם** כי אין צריך לומר שאין אתם עושים חצים לה' וחצים לכם, כי אם כולם לכם, וזה אומרו **חדשיכם ומועדיכם** כלומר שלכם, ומי יתן והיו כולם לכם לאכול ושתו לשמי, אך למשוך ביין את בשרכם ולהתפקר בחטאים.

ושמא תאמרו הלא אחר המועדים אנו שבים מאשר חטאנו, כענייין איוב שאחר המשתאות היה מעלה עולות, אמר זה אינו תיקון, שהוא מעין אחטא ואשוב, ואלו היה פעם בשנה החרשתי, אך לחטא בר"ח לכפר במחרתו י"ב פעמים בשנה וג' פעמים במועדים, הרי ט"ו פעמים שחוטאים בכל א', ושאכפר אחר כל פעם מי יסבול וזהו **נלאיתי נשא,** והוא לשון כפרה ע"ד המתרגם או כמשמעו לשון סבלנות, והוא שמפרש ואומר מה שאמרתי **היו עלי לטורח,** הוא כי **נלאיתי נשא** פחזותם בחדשים ובמועדים, וגם על הדרך הא' אפשר גם הוא פירוש אל ה**טורח** האמור כמדובר.

או יאמר, חדשיכם שאתם מביאים בהם קרבנות **ומועדיכם שנאה נפשי.**
ושמא תאמרו כי הלא נחת רוח לפני שבשעירי ר"ח אתם מביאים עלי כפרה כביכול על שמיעטתי את הירח, ובמועדים על שזולת הקרבנות אנו חוגגין חג לה', עם כל זה **שנאה נפשי.**
והטעם כי מה ש**בחדשיכם** שהוא ש**היו עלי**, שעלי היו קרבנות שעירי ר"ח עם שהיו עלי שהוא שאתם מביאים כפרה עלי, עם כל זה הם **לטורח** ולא לנחת רוח, כי איך ע"י בעלי מעשים רעים יבוא הרצון ההוא והתיקון, כי אדרבה הוגעתם ה' במעשיכם ופוגמים חלילה, ואיך תביאו אתם כפרה כלפי מעלה, כי אינן נחת רוח לפני רק **לטורח.** ועל **מועדיכם** שאמרתי שגם כן **שנאה נפשי** הוא, כי איך אשמח בשמחתכם במועדי ה', כי אלו לא הייתם מקריבים

רק קרבנות חובת המועדים אך טוב, אך אם כ"כ אתם חוטאים בהם באכול ושתה שלא לשם שמים, והנמשך מיין משתיכם עד שרבים הם הקרבנות שאתם צריכים לכפר בעד חטאתכם, שאתם עושים במועדים מאשר הם חובת המועדים עד ש**נלאתי** לכפר. או יאמר, עד ש**נלאיתי נשוא** אני אתכם על מה שאתם עושים במועדים, ואיך תהיה לי בהם נחת רוח.

טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי-תַרְבּוּ תְּפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ :

הנה בהתבודדות התפילה היה דרכם לפרוש כפיהם השמימה, כמאמר הכתוב בתפילת שלמה וכפיו פרושות השמימה.

ונבוא אל העניין

והוא, כי הנה זה חסדו יתברך לאהוב לפניו לשמוע בעצמו התפילה, ואשר לא גדלה שלמותו ואהבתו יתברך אותו, יש מלאכים מיוחדים הנקראים **עיני ה' משוטטות בכל הארץ,** כמאמרם ז"ל ב**ספר הזוהר** והמה מקשיבים ומעלים תפילותיו לפניו יתברך, ובזה יאמר **ובפרשכם כפיכם** להתחיל להתפלל מיד **אעלים עיני,** הם אותם המלאכים מהקשיב תפילתכם זה הוא מה שאני צריך לומר, שאמנע המלאכים מאז תתחילו כי העלמת עצמי מלשמוע אין צריך לומר בהתחלת התפילה, כי אם **גם כי תרבו תפילה אינני שומע** בעצמי, והטעם שאמאס פרישת כפיכם הוא, כי הנה **ידיכם דמים מלאו.**

ואפשר יאמר דמים מלאו לומר איך אשמע בפרישת כפים, אשר בעת עשותם הרע להרוג בידיים, אינן פותחים ופורשים כפיים, כי אם קופצים ידיהם בקחתם החרב או הרומח בידם או החמס בידיהם, שנקרא גם כן חיי נפש והגוזל שופך דם, וזהו ובפרשכם כפיכם אעלים עיני כו', והטעם כי ידיהם על עניין דמים לא פרשו ופתחו ידיהם, להתרוקן ידם מהחרב, והחמס החשוב כדם נפש, רק מלאו בכלי הדם שאוחזים החרב וממלאים ידם וקופצים אותה בחרב בתוכה או מלוי בגזל, ולא פרשו ופתחו ידיהם לבלתי קחת אותה לשפוך דם.

טז רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ :

ראוי לשים לב אל כפל אומרו **רחצו הזכו,**

וגם אל אומרו רוע מעלליכם ולא אמר רעותיכם.

אך יאמר, אם קשה בעיניכם התשובה יען כי נכתמה נפשיכם בכתמי חלאת טינופי העונות, ותאמרו כי מי יוכל להעבירם לגמרי, ומי ומי יעצור כח לטהרם ולזככם כי יצטרכו סיגופים ומירוקים גדולים ועצומים, באופן תתעצלו מפני כך. הנה זאת עצתי אל תעשו הכל פעם אחת, כי אם כאשר נפל בלבושו החשוב עד מאד כתם שמן וימאס, כי לא במהרה ינתק ממנו ויזדכך

כאשר בתחילה, כי אם ע"י כיבוס ראשון תעובר צורת הכתם, אך עדיין לא נזדכך ונתלבן כבראשונה עד כבוס שני ושלישי, כן כמשל הזה הם כתמי חלאת טומאת העונות בנפש עושיהם וצריך ראשונה רחוץ א' של תשובה וחרטה ווידוי, וקצת עינויים שלפחות יעבירו טינופת טומאת הכתמים ההם, גם שלא יספיקו ללבנה לגמרי, ואחרי כן ישוב שנית לקבל ולעשות עוד דרכי תשובה על העונות עצמם עד יתלבנו לגמרי. וזהו **רחצו הזכו** לומר **רחצו** כיבוס א' תחילה ואח"כ **הזכו,** ואם קשה בעיניכם לעשות כל זה, לפחות עשו חרטה ווידוי ולא תוסיפו עוד לעשות את הרע וזהו **הסירו כו'.**

והוא עניין מאמר **ספר הזוהר** ע"פ **גם ה' העביר חטאתך כו',** והוא כי כל עוון אשר יחטא איש נעשה ממנו משחית קטגור מקטרג לפניו יתברך, ולא ישקוט מלקטרג לפניו עד חרטה ווידוי, כי אז יעבירנו הוא יתברך מלפניו, וזה מאמר הנביא אל דוד כאשר נתחרט והתוודה ואמר **חטאתי**, אמר אליו **גם ה' העביר חטאתך כו',** לומר ע"י הווידוי הלז ה' העביר מלפניו את חטאתך הוא המשחית שנברא בו מלקטרג עוד לפניו, וזה יאמר הוא יתברך פה **הסירו** את ה**רוע** של **מעלליכם,** הוא הקטגור שנברא במעלליכם **הסירו** אותו מלפני בל יקטרג, שהוא ע"י חרטה ווידוי, אך בזאת שיהיה מצורף עם עזיבת החטא, וזהו **חדלו הרע,** כי לפחות גם שלא תסגפו עצמכם למרק עונותיכם, לא יחסר מחרטה ווידוי ועזיבת החטא שלא תעשוהו עוד.

או יאמר רחצו כו' עניין מז"ל בגמרא אמר רשב"ל גדולה תשובה שזדונות נעשים כשגגות, איני והאמר ר"י אמר ר"ל שנעשים כזכויות, לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה. והנה אין ספק כי השב מיראה על פי מאמר זה הוא כרוחץ כתם הבגד רחיצה אחת בלבד שיסיר מראה הכתם, אך עדיין איננו זך עד אשר ירבה כבוסים, אך השב מאהבה הוא כמזככו בעצם מן הפעם הראשונה בדבר המסוגל לכך, שמעבירו פעם אחת וישאר זך ובהיר כבראשונה, וזה יאמר **רחצו** רחיצה מה שהוא לפחות **תשובה מיראה,** אך טוב טוב הוא **הזכו,** שתעשו מהטינופת זיכוך, שהוא **בשובכם מאהבה**, וזהו **הזכו** ולא בלבד תמנעו מלעשות אתם את הרע אשר הורגלתם לעשות, כי אם גם מזולתכם שראו את **מעלליכם** הרעים ילמדו מכם, אותו ה**רוע** שנמשך ממעלליכם תסירו גם כן, וזהו **הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני,** שהוא כי תשיבו אותם בתשובה באופן ש**רוע מעלליכם** יוסר **מנגד עיני,** ולא בלבד שישובו מהעבר כי אם גם מזולתכם תמנעו מלעשות כן עוד, וזהו **חדלו הרע** כלומר **חדלו** מציאות **הרע** מהכל.

יז לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה :

עד כה אמר על רוע מעללים במה שבין אדם למקום, והנה גם צריך לעשות **משפט**, במה שבין אדם לחברו שהוא עמוד העולם, והנה ידוע מאמר התנא הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון, כי הדיין שלא נתבשל כל צרכו תחת תיקון העולם יקלקלנו, שיהיה שוגג ומשגה ויעוֵת משפט, על כן אמר **למדו** היטב תחילה ואח"כ הוו מתונים בדין ו**דרשו משפט** בדרישה וחקירה להוציא הדין לאמתו, ואם ע"י דרישה מצאתם מעול וחומץ איש את רעהו **אשרו חמוץ**.

או יאמר על דרך זה הנה ג' דברים צריך הדיין:

א', ילמוד **היטב** עד ידע כל שורשי הדינים, פן יעוות על שגגת תלמוד ויחייב את ראשו, ויחריב העולם העומד על המשפט.

ב', הדרישה כאומרו **דרשו משפט.**

ג', והיא רעה חולה ורבה היא על האדם, הלא היא כי יקרה יטעה הדיין ופסק אשר לא כדת וחייב את הזכאי וזיכה את החייב, ואחרי כן אורו עיניו וירא והנה שקר כיזב, ומפני הכבוד לא ישוב יתקן את אשר עיוותו ומאבד עולמו, ולא יראה כי טוב לו יתבייש בעולם הזה מלאבד בעולם הבא, ומה גם עתה כי גם פה כבוד ורֻבו יתירא יתוסף לו, ימצא חן ושכל טוב בעיני אלוהים ואדם יראי ה' וחושבי שמו. וזה אומרו **אשרו חמוץ,** אם על כל הנזכר תקרה שגגה שיצאה מלפניהם ותעשקו את הדין אשרו אותו.

ושיעור הכתוב **למדו היטב** אל תטעו בשגגת תלמוד, ואח"כ **דרשו משפט** בל יטעו אתכם הבעלי דינים, ואם עם כל זה טעיתם **אשרו חמוץ** ולא תבוש כמדובר.

או יאמר **אשרו חמוץ,** כי לפעמים רואה הדיין בעיני רוחב שכלו דין מרומה, ועל פי הדין אם יאמר יקוב הדין את ההר יצא משפט מעוקל, אז ראוי לו יעשה לפי שכלו אחר התבונן הרבה בדבר לשם שמים כמאמר ה**רמב"ם** ז"ל, וזה יאמר גם שאמרתי **דרשו משפט,** שעל פי משפט תתנהגו, עם כל זה אם לפעמים על ידי המשפט יעשה דבר בלתי מתוקן, **אשרו** מעצמכם **חמוץ**, וזהו אומרו **אשרו** ולא אמר ישרו שהוא עשו דרך והליכה אחרת זולת הדרך הכבוש בדין, כד"א ואשר בדרך בינה אך מחכמות אלו לא תעשה ליתום לפי אומד דעתך לחייבו, רק **שפטו יתום** ע"פ המשפט כנודע, שאפילו שטרות מקוימים שעל אביהם אין נזקקין לגבות מהם עד שיגדלו, עם שיראה לדיין כי הדין עם שכנגדם, הא קיימא לן אין נזקקין לנכסי יתומים אלא אם כן רבית אוכלת בהם או לכתובת אשה משום איבה, וזה אומרו **ריבו אלמנה** והוא כי דרך העולם הוא כי אם גבר ימות, יחד יבואו לב"ד הנושים באביו לתבוע שטרי חובותם מהיתום, והיתום תובע נכסי אביו מהחייבים לאביו, והאלמנה תובעת כתובתה ממנו.

ועל תביעות הנושים על היתום ותביעת היתום על אשר אביו היה נושה בם אמר **שפטו יתום,** שתעשו דינו לגבות מהחייבים לאביו, אך לא תשפטו לנושים בו להגבותם ממנו עד אשר יגדל, והנה לפי הדין גם נגד האלמנה התובעת ממנו לא היה לנו להגבותה, אך עם כל זה **ריבו אלמנה,** ולא אמר שפטו אלמנה, כי שלא במשפט הוא לגבות מקטן יתום, אך **ריבו** ותעשו תובעים בעדה לומר גם שאמרתי **שפטו יתום** שלא תעשו רק משפט, ולא על פי האומד לגבות שטרות מקוימים מהם, אך לא כנגד האלמנה התובעת כתובתה, כי אם אדרבא **ריבו אלמנה** ותגבוה ממנו, ולא אמר רק חלוקה זאת ולא כשרבית אוכלת בהן, כי אותה החלוקה איננה רק במלות גוי ובימי הנביא לא היו לוין מהם כי המלכות של ישראל הייתה.

או יאמר, את ה**יתום שפטו** בבואו לפניכם, אך ה**אלמנה** אם יהיה אפשר שלא להצריכה לבוא להתבייש בב"ד **ריבו** בעדה.

או יאמר, שפטו יתום כי הקדוש ברוך הוא הוא אבי יתומים והאב נוגע בדבר, לכן אתם ב"ד של מטה שפטו אותו כי הוא יתברך בעל דין, כלומר פקחו עיניכם כי את ה' תשפוטו, אך ל**אלמנה** הוא יתברך דיין אלמנות לכן אתם ב"ד בשפוט אותה תהיו כבעלי דין להפך בזכותה ו**ריבו** בעד ה**אלמנה**. ואם נפרש ריבו תבעו ממנה כד"א ריבה ה' את יריבי יריב ריבם, יאמר את היתום אל תריבו עליו לתבוע ממנו רק שפטו אם יתבעו הם, כי אין נזקקין לנכסי יתומים וכו', אך את האלמנה ג"כ **ריבו** אותה אם יתבעו ממנה.

יח לְכוּ-נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר ה' אִם-יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם-יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ :

מהראוי יאמר בואו נא כי היכן משלחם. ואמרו ז"ל כי משלחם הקדוש ברוך הוא אל האבות והם משיבים שאין אחד מהם יועילם כמפורש שם, אלא אין רוצים כי אם את הקדוש ברוך הוא, אז עונה הוא יתברך ואומר אם כן אם יהיו כו' ולפי זה חיסורי מחסרא.

וגם לפי הפשט ראוי לשים לב אל אומרו **יאמר ה'** שהוא לעתיד ולא אמר אמר ה'.

ועוד אומרו ונוכחה, כי הלא אינו מזכיר שום ויכוח כי אם גזירה מאתו יתברך, ש**אם יהיו חטאיהם כשנים כשלג כו'.**

ועוד אומרו כשנים כו' וגם **כתולע כו'** שהוא כפל עניין במלות שונות, שהם שתי קושיות למה היה כפל עניין ולמה במלות שונות.

ועוד אומרו ילבינו והיה לו לומר יתלבנו.

ועוד אומרו יאדימו והראוי יאמר ואם יהיו כתולע כו'.

אמנם אחרי אומרו יתברך **אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שומע מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי,** היה נראה חלילה לפי הכעס הגדול ההוא, כי גם כי ירחצו יזכו לא יבצר מהשאר צד העדר אהבה, מה שאין כן אם לא חטאו מעולם, על כן אמר **לכו וכו'** והוא כי דרך המלך המטייל עם אהובו ארוכות וקצרות להתווכח יחד להשתעשע בדברו בו, על דרך אומרם ז"ל שמתאווה הקדוש ברוך הוא לתפילתן של צדיקים, והנה אמרו רז"ל שאמר הוא יתברך לירבעם חזור בך ונטייל אני ואתה ובן ישי בגן עדן כו'.

הנה יראה כי הרשע בשובו עולה לרצון עד גדר טיילו יתברך בו והתווכח עמו כרעים אהובים.

ונבוא אל העניין

אמר הנביא גם כי ראיתם אשר הרחיק הוא יתברך אתכם על אשמותיכם כאמור, ועתה אמר שתשובו **רחצו הזכו כו',** אל יעלה על רוחכם כי לא לרצון בעצם תעלו לפניו יתברך, כי דעו אפוא כי לכו נא מדרככם הרע ועשו את התשובה הנזכרת **רחצו וכו',** כי הלא **ונוכחה** ונטייל אני ואתם בויכוח ושעשוע יאמר ה' לכם לעתיד בגן עדן, והוא כמאמרו יתברך לירבעם שיטייל עמו אם ישוב.

או שיעור הכתוב, הלא אמרתי אליכם **רחצו הזכו,** שלא בלבד תרחצו ותעבירו כתמי העונות, כי אם גם **הזכו** שתעשו שחרות הכתם זיכוך ולבון, שהוא לשוב מאהבה שע"י כך הזדונות נעשים זכויות כמו שכתבנו למעלה, ועוד תוסיפו עשות משפט כמדובר, אמר עתה ע"י תשובה זו שאמרתי שתלבינו ותזכו אשמותיכם, לכו נא בזה מהעולם **ונוכחה** בטיול **יאמר** לכם **ה',** ואיך יהיה זיכוך ולבון החטאים הלא הוא, **אם יהיו חטאיכם כשנים כו',** והעניין כי הנה תולע יקרא הגרגרים שיצבעו בהם את הבגד, כי על כן יקרא תולע על שם התולעת שבגרגיר, ושנים יהיה הבגד הצבוע בתולע שהיה לבן וקבל הצבע, ושוב אין כח בבגד לצבוע בגד אחר ממנו כאשר בתולע, ויהיה העניין מה שכתבנו למעלה ממסכת יומא, גדולה תשובה וכו' שאמרו כי השב מאהבה יהיו לו זדונות כזכויות, ובזה יאמר, **אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו,** והוא כי ידבר על השבים מאהבה שמלבנים ונעשים כזכויות, אך בליבון וההתהפכות לזכויות אינו דומה בכל אופן, שיהיה רק לפי איכות העוון, והוא כי יש יחטא ע"י שהחטיאו אחר כבגד שצבעו והאדימו התולע, ויש שאדרבה הוא מחטיא את אחרים, ועל כן גם כי זה וזה ישובו מאהבה אין ליבון התהפך לזכויות שווה, כי אם ש**אם יהיו חטאיכם כשנים** הוא הבגד שקבל אדמימות מהתולע תספיק התשובה הנזכרת **כשלג ילבינו** מיני תשובותיכם שאמרתי **רחצו הזכו** שילבינו את חטאתיכם, שיהפכו את אודם העונות לזכות שהוא נמשל אל השלג, אך אם חטאתיכם כ"כ גדולים שאדרבא הם כתולעת שמאדים את הבגד, כן חטאיכם הם שהייתם מאדמים ומחטיאים את הזולת, אז לא יספיקו דרכי התשובה הנזכר לעשות ליבון הזכויות גדול ועצום כשלג, כי אם ש**כצמר יהיו** שאינו לובן עז כשלג, כי יהיו כזכות קל האיכות.

יט אִם-תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ :

אל תכבד התשובה בעיניכם, כי הלא אין צריך רק רצון טוב לשוב בלבד, כי הלא **תאבו** מיד **ושמעתם**, וידוע כי בשמיעה תלוי הכל כד"א שמעו ותחי נפשכם ואז **טוב הארץ וכו'**, והוא, כי כמה הדרגות הם בבריות **דומם, וצומח, ובעל חי בלתי מדבר, ובעל חי מדבר**, וידוע כי כל השפל מחברו משועבד לאשר למעלה הימנו ולחמו הוא כנודע.

עוד לימדה אותנו תורתו יתברך כי בהיותנו הצדיקים יהיו אומות עכו"ם לנו כגדר הבעל חי בלתי מדבר אל המדבר, שיקראו לחמנו כהקרא הבעל חי לחם למדבר, כמאמר הכתוב ואכלת את כל העמים, ואומר כי לחמנו הם. והנה המשובח מכל הסוגים הוא הבעל חי המדבר והגרוע מכולם הוא הדומם, אמר ראו נא מה בין היותכם צדיקים להיותכם מתהפכים, כי הלא **אם תאבו כו'** תגיעו עד גדר ש**טוב הארץ** הוא מבחר הסוגים אשר בארץ המה יהיה מאכלכם, הוא הבעל חי המדבר, וזהו **טוב הארץ תאכלו** כי לחמכם הוא.

כ וְאִם-תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִי ה' דִּבֵּר :

ואם תמאנו כו' תהיו מאכל **לחרב**, הוא הדומם הגרוע מכל הסוגים, ועל כן נאמר לשון אכילה כי קושי זה הכריחם לרז"ל לפרש חרובים תאכלו, ולבל נחשוב כי הרצון טוב מביאו לשמיעה ואחריה אל כל הטובה, כן בהעדר רצון שהוא המיאון לא ימשך רק העדר הכישרון, לזה אמר לא כן הוא רק אל הקצה האחר, כי **אם תמאנו** ימשך ש**ומריתם**.

כא אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים :
כב כַּסְפֵךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם :
כג שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים
יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא-יָבוֹא אֲלֵיהֶם :

איכה הייתה לזונה כו'. בא להתלונן על רעת העם ועל רשע שופטיהם ושריהם, אשר בידיהם למחות ולעשות משפט ולא יעשו, ואומר שקולר עוון העם בצוואר שריהם, ואומר בלשון שאלה **איכה הייתה** ונהפכה **לזונה** הבוגדת על בעלה **קריה נאמנה**, וישיב אמריו לו ויאמר תדע איך **הייתה לזונה** על העדר משפטי, כי הנה כאשר הייתה **מלאתי משפט** שהיו שופטיה ושוטריה בשעריה, אז אפילו לא היו צריכים שופטיה לעשות משפט לעשוקים, כי הלא ממוראם של

דיינים לא ירעו ולא ישחיתו איש את רעהו באופן כי **צדק ילין בה,** ועתה שאינה **מלאתי משפט** אין צריך לומר שלא **ילין צדק בה,** כי אם גם **מרצחים.**

והנה אין עיקר תלונתי עליך המון קריה, כי הלא עניות לא הניח לך מידה טובה, כי הלא **כספך** וממונך אזל **והיה לסיגים,** על כן **סבאך מהול במים** לרמות את בני אדם, אך **שריך** הם **הסוררים** מהדרך וכאלו הם חברים **לגנבים** אשר יגנבו איש את רעהו, כי הלא **כלו אוהב שוחד ורודף שלמונים,** והוא, כי הדיינים עושים עצמם כרודפי שלמונים שישלמו הגזלנים לנגזלים, וגם יקחו **שוחד** להקל מהשילום.

ואמר הנביא הנה כלו בעצם הוא **אוהב שוחד,** אלא שעל פי דרכו הוא **רודף שלמונים** לחיות. ואפשר כיון באומרו **שלמונים** שהיו עושים שישלם הגנב מעט מעט בפעמים רבות שהם שלומים רבים, ולזה לוקחים **שוחד** באופן שהוא כחולק עם הגנבים שיגנבו לעצמם ולתת להם שוחד, והראיה כי כל עיקר הוא שוחד, כי הלא **יתום** שלא יקוו לקחת שוחד ממנו **לא ישפוטו,** עם היות שם שלמונים להגבותם חובות אביהם, **וריב אלמנה** אפילו **לא יבא** לפניהם, [**אליהם**] והוא כי האלמנה חוששת מלבוא להתבזות בב"ד, אך לו ידעה יריבו אלמנה לא תמנע מלבוא, אך תנסה אם ישפטו יתום, ובראותה כי **יתום לא ישפוטו** אומרת בלבה כמקרה היתום גם אני יקרני, על כן תכָבד ותשב בביתה וריבה לא יבוא לפניהם, וז"א **יתום וכו' וריב כו',** ועל פי דרכו כיון לומר כי **אליהם לא יבוא,** אך אל הדיין המיוחד להן יבוא, והוא דיין אלמנות יתברך לעד, שהוא יעשה דינם מלמעלה.

כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן ה' צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי :

לכן נאום ה' צבאות וכו' הנה הצר יקרא הפועל צרת שנאתו, ואויב אשר אינו פועל שנאתו ומניחה בלבו. אמר **הוי אנחם מצרי** הם פועלי האון בפועל עושקי יתום ואלמנה, **ואנקמה מאויבי** הם הדיינים הנקראים אויבים, שהם בשב ואל תעשה מאבדים דין יתום ואלמנה ש**יתום לא ישפוטו.** אך אתה המון קריה אחר שעיקר העוון אינו עליך.

כה וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל-בְּדִילָיִךְ :

לכן ואשיבה ידי עליך לטהר אותך כאשר עשיתי במצרים בימי החשך, כי אשר היו רעים וחטאים בעצם כסיגי הכסף מתו בימי החשך, ואשר היה בו דבר טוב צרפתי את רעתו על ידי אותותי ומצותי, דם פסח ודם מילה שהובאו במצרף, שמסרו עצמן למיתה ע"י לקיחת הטלה בעשור לחדש, ולקושרו לעיני כל מצרים בכרעי מיטתם, עם היות אפשר יסקלום כי תועבתם

המה, ועל ב' הסיגים אמר, על שיש בהם דבר טוב ככסף המעורב בסיגים **אצרוף כבור סגיך,** ואשר כולם בדיל משוללי כסף אסירם לגמרי, וזהו **ואסירה כל בדיליך.** אך על השופטים שעליהם האשם בעצם, ועל השרים היועצים **אנקמה** מהם כאמור, ולמען יוכר לכל מי ממך המון קריה לא יצא דבר רע.

כו וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי-כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה :
כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה :

ואשיבה שופטיך כבראשונה, הם אשר שם משה אנשי אמת כו', **ויועציך** לשום שמים למנותם כיתרו, ואז **יקרא לך עיר הצדק,** כי לא תצטרכי למשפטם כי מאליך יהיה בך הצדק והאמונה, עד **הקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה,** מבלי תלות הדבר בראשים, וזה אומרו **יקרא לך** יתאמת מאמרי למעלה **איכה הייתה כו' מלאתי כו',** כי בהיותה בראשונה מלאה משפט לא היו עושי רשעה, כי אם מאימת המשפט צדק ילין בה.

יאמר **ציון** אשר לא חטאה ולקתה כד"א כלה ה' את חמתו כו' ויצת אש בציון לכפר על עמה **במשפט,** ובדין הוא ש**תפדה** אך **ושביה** הם אנשיה אשר חטאו לא היה רק בתורת **צדקה.**

או כענייין הנזכר למעלה כי שתים רעות היו למו:
א', ליושבי על מדין שעליהם אמר **שריך סוררים כו'**
ב', העם הגוזלים וגונבים כאומרו **וחברי גנבים,** כי היו גוזלים וגונבים זה את זה במשאם ומתנם וגזלת הרבים בבית כל אחד ואחד, על כן ציון הם תופשי התורה הראויים לשפוט כד"א כי מציון תצא תורה, הנה בעשות **משפט תפדה** שהוא תיקון עותתם, **ושביה** אשר גזל הרבים בידם אין להם תקנה לתקן, רק עשות **צדקה** שסתמה כוללת ויכפר זה על זה, כמאמר הגמרא במקומות רבים כי אשר בידו גזל של רבים בדברים בלתי מסוימים, יהנה את הרבים **בצדקה** וצורכי רבים כוללין. וזהו אומרו **ושביה בצדקה.**

כח וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי ה' יִכְלוּ :
כט כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם :
ל כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר-מַיִם אֵין לָהּ :
לא וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה:

ושמא תאמרו מה נועיל בתקנת צדקה אם עון עצמו אינו נמחק כי לא ישלם לבעליו, זה אינו, כי הנה דעו אפוא כי עוון עצמו גם הוא ימחק, והוא כי הנה **ושבר פושעים כו'** והוא בהקדים כי

הנה ידענו כי כל עוון אשמה אשר יעשה האדם יברא משחית לחבל, והוא המשבר ומדכא אותו בכל מיני ייסורין בעולם הזה ובגיהינום אחרי מותו, כד"א ותמוגנו ביד עונינו, וכמאמרנו על פסוק תיסרך רעתך, והנה בשוב החוטא מאשר חטא על הנפש, הכח הטמא ההוא אשר ברא כלה ונמחק עד תומו.

ונבוא אל העניין,

אמר אחר ש**ציון** הם בני ציון תופשי התורה יעסקו **במשפט** שהיא תשובתם וגם **שביה** הם העושקים וגונבים בעזרת השרים השופטים שהם חברי גנבים, אז ע"י כן **ושבר פושעים** הוא המשחית של הפושעים אשר עשו בהיותם סוררים כו', אשר הוא השובר אותם וכן **שבר החטאים** בעזרת השרים שעל כן יתייחסו לשוגגין שני שברים אלו עם **עוזבי ה'** הם הבלתי שבים משתי הכתות, ב', משחיתי השבים וגופי העוזבים את ה' **יכלו** יחדו, המשחיתים ע"י תשובה ועוזבי ה' בעונם.

ושמא תאמרו איך ע"י עשות משפט שהיא מצווה מעשית יתקנו הדיינים עיוותתם אשר שפטו שקר, איך יכופר עוון העיוות במשפט העתיד, וכן בצדקת השבים מעושקם איך ימחה עוונם, לזה אמר **(כט) כי יבושו כו'** שהוא במה שידענו מרז"ל, כי אין תשובה גדולה כהתבייש החוטא מאשר חטא כמאמרם ז"ל כי למה זכה שאול שהמית נוב עיר הכהנים להיות במחיצת שמואל הנביא, מפני שנתבייש שאמר ולא ענני גם בחלומות גם בנביאים כו' ולא אמר גם באורים ותומים, מפני שבוש להזכיר אורים ותומים על שהרג הכהנים נושאי אפוד בד ואורים ותומים.

ונבוא אל העניין

אמר תדעו איך ימחה העוון של אלו ואלו, הלא הוא ע"י הבושה והוא כי **יבושו** הדיינים בעשותם משפט, **מאלים אשר חמדתם** אתם בעלי הדין אשר בעשותם משפט יחזירום מכם לבעליהם, כי קרקע אינה נגזלת וכדאי בזיון ובושה וכלימה כי יחזירו מה שע"י עזרת דיינות הרע היו חברי גנבים, באופן ש**יבושו** **שריך סוררים** **מאלים** אשר חמדתם, שע"י עשותם משפט תחזירום, ויהיה לכם לבושת. ואתם העושקים ג"כ זולת הבושה שגם תבושו בחזרה, ג"כ תוסיפו **ותחפרו מהגנות אשר בחרתם** להתענג בעולם הזה, כי עשקתם לעשות לכם גנות בעולם הזה להתענג בם, וגעלה נפשכם בגן ה' אשר נטע בעדן מקדם, באופן שע"י הבושה יהיה העוון נמחק ואיך בורר תהיו לכם הגונבים ועושקים להתענג בגנות בושת מאילים אתם והדיינים.

וגם חרפה מהגנות הלא הוא **(ל) כי תהיו כו'** שהוא בהתחיל בתשובה תשיתו לב כאילים שבגן שחמדתם בעת שאלה שבגן נובלת עליה כי תאמרו הלא מאלה שחמדתי וגזלתי אני לומד, כי הנה כאשר היא **נובלת** עליה ויבטל צלה, כן גם אתם תתעתדו כי יאבד ממונכם שאתם מסתופפים תחתיו, וגם חיותכם **כגנה אשר מים אין לה** ותיבש חיותה, כי בחסור מים ממנה עד תשקו אותה תתנו לבכם כי כן יקרה לכם, כי גם ה' ימנע חיותכם מכם, וע"י ראותכם כך ותבושו ותחפרו עוונכם יהיה נמחק, כי עיקר התשובה היא הבושה כנלמד משאול כמדובר.

או יאמר ושבר וכו'. הלא אמרתי **ציון וכו' ושביה בצדקה,** ואין זה רק שיפדו השבים ממות ע"י הצדקה שתציל ממות, אך עדיין אפשר עוד להם שבר מה, וגם הבלתי שבים הלא עדיין אפשר תאריך להם, ואומר הנביא למה ה' תעשה כה כי אם ש**ושבר פושעים וחטאים יחדו** וגם **עוזבי ה'** הבלתי שבים **יכלו,** כי גם מציאות שבר לא ישאר לשבים וגם מציאות גופי הבלתי שבים שהם עוזבי ה', כי אם ש**שבר** השבים עם **עוזבי ה' יכלו** מן העולם, שכל העם יראו טובת אלו ורעת אלה, כמו רגע ויתקדש שם שמים בעולם, לזה אמר הנה כן יהיה ש**שבר הפושעים וחטאים יחדו** ששבו, שעליהם אמרתי **ושביה בצדקה** וגם **עוזבי ה'** ומחזיקים ברעה **יכלו,** השבר של השבים והחיים של עוזבי ה', אך זה יהיה כאשר **יבושו מאלים אשר חמדתם כו',** שתגדל התשובה כ"כ שיבושו הפושעים וחטאים בהביט אל ה**אלים אשר חמדתם** לשבת בצלם, וגם יוסיפו להחפיר **מהגנות אשר בחרתם** להתענג בהם.

ודבר מחלוקה השנית לנוכח, כי היא תשובה יותר מעולה ופירש שתיהן ואמר מה שאמרתי כי **יבושו מאלים כו'** הוא, כי תתנו אל לבכם כי לא לעולם חוסן, ומי האיש העושה עיקר מטובות העולם הזה להסתופף בצל הכסף והזהב, כי הלא תתעתדו שיבוא זמן כי תהיו **כאֵלָה,** כי טוב צלה בטרם חורף, אך צלה לא יתמיד כי עוד מעט ו**נובלת** עליה וסר צלה מעליה, ומה יועיל לו אשר לא בנה בית נאמן לימים ההם, וישם לו למחסה ולמסתור צל האלה, מה יעשה כי יבוא קור ותבול עליה, כדבר הזה יקרה לעושה עיקר לחסות תחת טובות העוה"ז כי יחלפו למו, ועשה יעשו לו כנפיים ויהפך לאבל מחולו, והשם לבו אל הדבר הזה הלא יבוש ויסיר מלבו חסות בצל כנפי טובות העוה"ז.

והנה זה יהיה אף כי לא ישים לבו אל המוות, כי אם אל אבדן ממונו אשר חסה בו, והוא יעמוד חי כמשל האלה, כי יבול עליה ולא יבשה, אך יותר מזה הוא אשר ידמה עצמו אל הגנה היא בית השלחין, שכל פרחיה ופירותיה ותענוגיה אינם זולתי עד אשר לא יכזבו מימיה, כי אז יאמר איש הנה נא **הגנה** הזאת **אשר מים אין לה** ממנה, אם לא שישקה אותה בעליה ויביא מים אליה, כי אין שקדיה ופרחיה רק בעוד שרוח בעליה להשקותה, אך אם יעלה על רוחו לבלתי תת לה מים או שכיזבו מימיה, האם לא תיבש ואיה כל הפרחתה ופירותיה אשר היו

לה, האם לא להבל נדמו, והלא מה יותר לאדם מהגנה הזאת, האם כל הפרחותיו ותענוגיו ורוב עושרו וטובו, האם הוא כי אם בעוד שהיוצר יתברך אשר בידו נפש כל חי, יחזיר נשמתו בו יום יום חדשים לבקרים, וכאשר יגזור חכמתו ליטלה ממני, איה כל טובי ועושרי וגאוני, ומי יודע מתי יהיה זה לי, ובמה אתגאה ואשמח אלי גיל, ולא אראה כי חיי לא טבעיים אצלי המה, כי אם נתונים נתונים מאתו יתברך יום יום, כמימי הגנה אליה אשר ישקנה בעליה יום יום, וכאשר יעלה על לבו למנוע ממנו הלא יבוש תיבש, ואם כן אפוא איככה אוכל וראיתי ברעה אשר תמצאני אחרי מותי, ובעודי חי לא אתן אל לבי.

וזהו אומרו **ותחפרו וכו'** כלומר כי תבושו **מאלים אשר חמדתם** לשבת בצלם, עוד גדר גדול מזה יהי' לכם שהוא כי **ותחפרו** שהוא יותר מבושה מהביט אל הגנות אשר בחרתם להתענג בצלה ופירותיה, ופירש על הא' כי תהיו **כאלה נובלת וכו',** ועל הב' אמר **וכגנה אשר מים אין לה,** כלומר אין לה ממנה כ"א ע"י בחירת בעליה, ואין ספק כי השבים בבחינות אלו תספיק תשובתם להפסיק שברם מיד מעליהם, ולהראות להם בנפילת המחזיקים ברשעתם, כאומרו **ועוזבי ה' יכלו** ופירש איך יהיה, והוא כי **(לא) והיה החסן** וחזק מלשוב מרשעו **לנעורת, ופועלו** הוא שטן הוא יצר הרע **לניצוץ** כנודע, כי הוא המדכאו בעולם הזה ובגיהינום, ומה שאמרתי שיהיה כ**נעורת** הוא על בחינת הדבק בו האש במהרה כאש בנעורת, אך לא יכלה במהרה ככלות הנעורת, כי אם יתמיד כי **אין מכבה** כנודע, כי הוא יתברך מוסיף כח ברשעים לסבול ייסוריהם.

פרק ב

א הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן-אָמוֹץ עַל-יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם :
ב וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית-ה' בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת
וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל-הַגּוֹיִם :
ג וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל-הַר-ה' אֶל-בֵּית אלוהי יַעֲקֹב
וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר-ה' מִירוּשָׁלִָם :
ד וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת
לֹא-יִשָּׂא גוֹי אֶל-גּוֹי חֶרֶב וְלֹא-יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה :
ה בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר ה' :

ראוי לשים לב ראשונה אל אומרו **על יהודה וירושלים,** כי אח"כ אינו מדבר **על יהודה** אלא על הגויים,

ועוד ראוי לשים לב אל מלת **נכון** שלא תצדק על ההר כי אם אל הבית שיהיה על תכונתו, והיה לו לומר נכון יהיה בית ה',

ועוד שבלעדי זה הזכירו **ההר** הוא לבלי צורך.

ועוד, כי האם ישתנה כי עתה אינו **בראש ההרים** עד הזמן ההוא.

ועוד, כי האם בשביל הגויים יוכן **בית ה'.**

ועוד אומרו והלכו עמים כו' כי הרי נאמר **ונהרו אליו כל הגוים**.

ועוד אומרו תחלה **ונהרו** ואח"כ **והלכו**.

ועוד, כי למעלה נאמר **הר בית ה'** ולמטה הוא אומר **הר ה' אל בית אלוהי יעקב,**

וגם למה הזכיר יעקב משאר האבות.

ועוד כפל אומרו ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו.

ועוד איך הוא נתינת טעם לזה אומרו **כי מציון תצא תורה כו'.**

ועוד אומרו ושפט בין הגוים איך יקשור עם הקודם,

וגם למה חילקם לשנים גויים ועמים, ואומרו באלו **שפיטה** ובאלו **הוכחה**,

ואיך ימשך ש**לא ישא גוי אל גוי חרב כו',**

ועוד אומרו בית יעקב לכו כו' למה נאמר אחר עניין הגויים.

א הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן-אָמוֹץ עַל-יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם :

אך הנה בא להוכיח **את יהודה** הבלתי מחזיקים בבית מקדשם, אשר ה' שוכן בתוכם לידבק בו יתברך, כי אם אדרבא בילדי נכרים כאשר יפרש בסמוך, וזהו הדבר **אשר חזה על יהודה וירושלים.** והוא כי הנה **בב"ר** אמרו רז"ל כי י' לשונות נבואה והשנים הם של קושי דבור וחזון, דבור כד"א דיבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות, **חזון** דכתיב חזות קשה וכו'. והנה סמך שתי הבחינות דיבור וחזון באומרו **הדבר אשר חזה.**

ב וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית-ה' בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת
וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל-הַגּוֹיִם :
ג וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל-הַר-ה' אֶל-בֵּית אלוהי יַעֲקֹב
וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וּדְבַר-ה' מִירוּשָׁלִָם :

והקושי הוא **על יהודה וירושלים** הוא באמור להם הנה **באחרית הימים** יבואו כל הגויים העומדים בחשך אל **הר ה'** ללכת בדרכיו, ואתם שאור ה' עמכם היא נפש קדושה למה לא תעשו כן. ואדרבא תלכו אחריהם עם היות שבאחרונה יתחרטו מדרכיהם, ולמה תדבקו במה שהם מתחרטים בסוף. ועל כן **בית יעקב לכו ונלכה באור ה',** זהו שעור העניין בכללות.

חזור לעמוד השער

והתכת הכתובים הוא, שאומר **והיה באחרית הימים נכון יהיה כו',** כלומר הנה כעת הלא היות **הר בית ה' בראש ההרים** הוא קשה, כי יש לאות לעלות, אך **באחרית הימים נכון** וצודק **יהיה הר בית ה' בראש ההרים וכו',** והטעם הוא כי הנה **ונהרו אליו כל הגוים,** ועל כן לבל יהי עיכוב במרוצתם לשאול איה כבוד המקום, טוב ונכון הוא להיות גבוה שיראה מרחוק ולא יצטרכו להתעכב, והנה אלה גם במרוצתם לא יערבו אל לבם ליכנס אל בית ה', כי אם **אל הר בית ה'.**

והנה יש סוג מהאומות הנקראים **גויים** ויש סוג אחר הנקראים **עמים,** ואמר כי כל הנקראים **גוים ינהרו אל הר בית ה',** במרוצה רבה בלי שום השקפה רק התקרב אל האמת, אך אחריהם יבאו עמים רבים ולא ירוצו כגויים הנזכרים, כי אם והלכו הליכה לאט.

וזהו **והלכו עמים רבים ואמרו** אל הגוים הרצים **לכו ונעלה,** כלומר למה תנהרו ותרוצו לכו הליכה לאט, כי הלא עליה היא ומי יוכל לרוץ בעלותו ההרה ולא ייעף וילאה מאד, וזהו ואמרו **לכו ונעלה** כי יאמרו אל הגוים הרצים לכו לאט כי דרך עליה היא, וגם אשר תרוצו לעלות אל ההר שבבית ולא אל הבית לא כן תעשו, כי אם **אל הר ה'** להתחיל בהדרגה, אך ומשם גם **אל בית אלוהי יעקב** פנימה, כי למה לא נערב לבנו לבוא אל תוך הבית, וקראוהו **בית אלוהי יעקב** על כי הבית השלישי הוא בזכות יעקב כנודע, וגם כיוונו לומר הנה עדיין לא נכנה אלוהותו עלינו, כי לא נעזוב אלוהותנו כי אינו רק **אלוהי יעקב,** אך **ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו,** לומר כי לפי מה שנראה אם יערבו לנו נעשה, ולא נצטרך יורנו אורחותיו הצרים ודקים, כי אם מדרכיו הרחבים, ואח"כ ונלכה באורחותיו, ולמה לא יספיק לנו שנבוא אל ההר כי גם **אל בית ה',** הלא הוא **כי מציון בלבד תצא תורה** הוא **הר ה',** אך **ודבר ה' מירושלים** אשר שם **בית ה',** ואנו מבקשים **יורנו** ה' **מדרכיו,** על כן נחפוץ במקום אשר שם דבר ה' ששם **יורנו מדרכיו.**

ד וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת
לֹא-יִשָּׂא גוֹי אֶל-גּוֹי חֶרֶב וְלֹא-יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה :
ה בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר ה' :

ואמר כי אחרי לכתם שם הגויים שהיה לבם שלם מן העמים ישפוט ביניהם על ההפרש שבין גוי לגוי וע"י כן **והוכיח לעמים רבים,** הם עמים רבים הנזכרים שלא באו בלב שלם כמדובר יוכיח, וזהו **והוכיח לעמים רבים** שיביא עליהם תוכחות מוסר, והצד השוה שבהם הוא, כי שם יקנו אחדות ושלום באופן ש**וכתתו חרבותם כו', לבל ישא עוד גוי אל גוי חרב.**

ושמא תאמר מה להם **יכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות,** ולא הניחום כאשר המה ויתנהגו בשלום, לזה אמר **ולא ילמדו עוד מלחמה,** מה שאין כן אלו היו כלי מלחמה נשארים שהיה להם במה להתלמד, ואחר כל זה אמר הנה אלה רשעים ההולכים בחשך, ועם כל זה ינהרו וילכו אחר מקום אשר שם האלוהים.

ואתם **(ה) בית יעקב לכו ונלכה באור ה',** כלומר אתם שאור ה' אתכם מק"ו הוא שתלכו אחרי ה', ויהי **אור ה'** הנפש הוא אור התורה אשר אתנו. או יהיה שאומר הנביא אשר הוא צדיק, ואור ה' אתו **בית יעקב** כלומר, המון עם הנקראים בשם יעקב על העדר שלמות **לכו** שהוא לכו ממעשיכם הבלתי טובים כי תתחילו ליטהר, ואח"כ אני שכבר באתי לטהר ואתם **נלכה באור ה',** הוא מה שמסייעין אותנו מן השמים באורו יתברך.

ו כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ׃

מדבר הנביא עם אלוהינו מרחם ואומר, הנה ה' קרך כאב שכועס על בנו בעשותו אשר לא טוב בעיניו, ומתרחק ממנו, ועל ידי כן הנער חסר לב, קו לקו הולך וקונה מידות רעות בקרב הגויים. וטוב טוב היה לאביו לא נטשו מעמו, וזה מאמר הנביא כהופך פניו אליו יתברך על צרת בלתי לכת **בית יעקב באור ה',** ואומר הנה תלונתי ודברי שאגתי היא, **כי נטשת את עמך בית יעקב כו'** על היותם **בית יעקב** שהם הבלתי טובים כנודע, כי הטובים נקראים ישראל ואתה נטשתם עד יבואו ליטהר, ועל ידי הסתר פניך מהם הלכו הלוך וחסור בעבודת ה', עד שתחת בא ליטהר אדרבא דבקו בגויים ובאלוהיהם, כלומר ומי יתן ולא נטשתם מאז, כי הלא **כי נטשת עמך** כלומר עדיין **עמך** היו, שלא דבקו בגויים אלא שהיו **בית יעקב,** כלומר בלתי ראויים ליקרא ישראל, וזהו **כי נטשת עמך בית יעקב,** כי הלא כל רעתם מתחילה כשנטשתם לא הייתה רק **כי מלאו מקדם,** שהוא ממה שהיה לבני קדם שהם מנחשים וקוסמים ומעוננים כפלשתים, אך עדיין עמך היו נקראים עוסקי תורתך, אך עתה שנטשת אותם ולא סייעתם על שלא באו ליטהר נאבדו, כי הנה עזבו תורתך ויצאו מכלל הקראם עמך, כי הנה **ובילדי נכרים** חכמות חיצוניות **ישפיקו,** ואיך יבואו למוטב כאשר הייתה מביאתם תורתך, ועתה יאבדו.

ז וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאֵין קֵצֶה לְאֹצְרֹתָיו וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ סוּסִים וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו׃

ח וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו׃

ט וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל-אִישׁ וְאַל-תִּשָּׂא לָהֶם׃

והנה כל רעתם היא, כי הלא השטן פורע לאלתר, כי הלא כל עוזביך ימצאו הון להם **כסף וזהב** לרוב, ויושפעו בעולם הזה זולת הנאת חטאם, אך אתה האל הנאמן היום לעשותם ומחר לקבל שכרם, על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע וזהו **ותמלא כו'**, כלומר, בהיותם מעוננים כפלשתים **ובילדי כו'** הושפע להם טובה, כי הלא **ותמלא ארצו** של כל אחד מהם **כסף וכו', ותמלא וכו'** וע"י רוב טובה בעשותם הרע נתפקרו עד **(ח)** ש**ותמלא ארצו אלילים כו'** שהוא תכלית הרעה, ולכן טוב טוב היה לא נטשתם מתחילה בל יתפקרו קו לקו, וראה זו לעגם כי לא די השתחוות לאלילים אשר לא ידעו עושיהם, ולא נעשו אפניהם כהם הבאים מהחוץ שנתמלא ארצו מהם, כי אם גם **למעשה ידיו ישתחוו אשר עשו אצבעותיו,** ולא דעת ולא תבונה לאמר, האשתחווה לאשר עשיתיו ואניח מי שעשאני.

ומה גם שעיני ראוהו בלי צורה שהוא קשה ממעשה ידי אדם אשר נעשו שלא בפניו ולא ראם רק מצוירים, משיב הוא יתברך ואומר, אחר **(ט)** ש**וישח אדם** אשר הוא מגדר הקרא **אדם** שהוא חשיבות גדול, כדבר שנאמר אדם אתם, **וישפל** אשר הוא מגדר הקרא **איש**, להשתחוות למעשה ידי עצמו בדומם, שהוא בעל חי מדבר ומשפיל עצמו אל הדומם, אף אתה הנביא **אל תשא להם** להליץ בעדם באמורך **כי נטשת וכו'.**

י בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר מִפְּנֵי פַחַד ה' וּמֵהֲדַר גְּאֹנוֹ :

אמר אחר שכ"כ נתפקרו באופן שמאליהם אי אפשר להם לשוב בתשובה, כאשר אמרת להם **לכו ונלכה באור ה'**, למהר להם גאולתם ובנין בית המקדש. אם כן אפוא אמור להם **בא בצור כו'**, כי יתעתדו לחבלי משיח עד גדר שטוב לאיש יבוא ולא יראהו בימיו, כמאמר האמור בגמרא יתי משיחא ולא אחמיניה, וזהו **בא בצור** תוך הקבר **והטמן בעפר** על גופך, ומות שם טרם בא יום ה' ולא תחמיניה, **מפני פחד ה' וכו'** בחבלי משיח.

[ז-י] או שיעור הכתובים, שמשיב הוא יתברך מפסוק **ותמלא ארצו כו'**, לומר, ראה פחיתותם בהשתחוותם לעבודה זרה, איך מכניעים עצמם אפילו למה שלמטה מהדומם, כי הנה כאשר **ותמלא ארצו כסף וזהב** הוא דומם לא ישתחווה לו, כי אם ישים באוצרות, כי **ואין קצה לאוצרותיו ותמלא ארצו סוסים** שהם בעלי חיים, וישימום תחתם לרכוב עליהם, כי **ואין קצה למרכבותיו,** ואחר כל הגדולה הזאת **ותמלא ארצו אלילים** שהם דומם, ולא בלבד להם כי אם **למעשה ידיו ישתחוו,** שהוא דבר שאין בו ממש, כי הנה בהיות חתיכת כסף או זהב לא השתחווה לו כי אם ישימהו באוצר, ובעשות אותו בידיו צורת אליל ישתחווה לו, נמצא שלא ישתחווה לזהב כי אם אל פעולת הציור אשר עשה בו, נמצא משתחווה להבל שאין בו ממש, וזהו **למעשה ידיו ישתחוו** שהוא גרוע מהדומם, ואוי לה לאותה בושה, כי **וישח** אשר הוא

בגדר **אדם** תחת מה שלמטה מהדומם, **וישפל** אשר הוא בגדר **איש.** ועל כן גם אתה הנביא, **ואל תשא להם** שלא תחשיבם לנשאם, על כן בא הנביא אליהם ומדבר אל כל אחד ואומר, **בא בצור והטמן וכו'** לומר אחר הכנעך תחת מה שהוא למטה מהדומם, איזו הכנעה תיכנע לפני קונך בבואו לפקוד אותך, שים את עצמך תחת הדומם, וזהו **בא בצור והטמן בעפר** שהוא הדומם **מפני פחד ה' כו'.**

יא עֵינֵי גַבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב ה' לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא :

אמר אשר דברתי דופי על המשפיל עצמו, עם היותו חי מדבר ורב האיכות ליקרא **אדם ואיש,** ומכניע עצמו למה שהוא גרוע מהדומם, לא שאינו מואס הגאווה, כי הלא כה דברי **עיני גבהות אדם וכו',** והוא, כי הנה כפי טעם אשר במלת **גבהות** יאמר מי שיש לו **עיני גבהות,** איננו **רם** כי אם אדם **שפל** באמת לפניו יתברך, ואשר הוא **שח** הוא **רום אנשים** והטעם כי הלא **ונשגב ה' לבדו וכו',** כי לא יאתה גאווה אם לא ל**ה' לבדו**, אלא שאינו ניכר כעת רק **ביום ההוא.**

[יא -כא] והנה חל עליו חובת ביאור על איזה יום אמר **ביום ההוא,**

וגם למה לא יעשה מעתה ותגלה ותראה חרפת הגאה ורוממות השפל, הלא הוא כי יש **יום** ל**ה'** מיוחד **על כל גאה וכו'** ואגבן **ושח כו',** כי **והאלילים כליל יחלוף,** ואז **ובאו במערות כו'** ליכנע לבוראם יתברך שמו.

יב כִּי יוֹם לה' צְבָאוֹת עַל כָּל-גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל-נִשָּׂא וְשָׁפֵל :

יג וְעַל כָּל-אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל כָּל-אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן :

יד וְעַל כָּל-הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל-הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת :

טו וְעַל כָּל-מִגְדָּל גָּבֹהַּ וְעַל כָּל-חוֹמָה בְּצוּרָה :

טז וְעַל כָּל-אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל-שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה :

יז וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשֻׁפַּל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב ה' לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא :

יח וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף :

יט וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד ה' וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ :

כ בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֶת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֶת אֱלִילֵי זְהָבוֹ

אֲשֶׁר עָשׂוּ-לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים :

כא לָבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים וּבִסְעִפֵּי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי פַּחַד ה' וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ :

כב חִדְלוּ לָכֶם מִן-הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי-בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא :

(יב) כי יום לה' צבאות כו'. אמר כי לעתיד לבוא תבוא יום פקודה על הנקראים **אדם ואיש** הנזכר הם ישראל, בין על מי שהוא **גאה** שמתגאה על איכותו עם שהוא **רם** באיכות, בין על מי שהוא **נשא ושפל** באיכות, **(יג) ועל כל ארזי הלבנון** הם שרי האומות, **הרמים** הם של מעלה, **והנשאים** ע"י אחרים שעובדים אותם לאלוהות, שכשם שנפרעים מן העובדים נפרעים מן הנעבדים, ועל שרים של מעלה שאינן מגדר אלו ויהיו מכונים ל**אלוני הבשן**, **(יד) ועל כל ההרים,** שתחת השרים כדומם תחת הצומח, **ועל הגבעות** הם האומות שתחת השרים קלי הערך, מהנמשלים לארזים ונמשלו לאלונים, **(טו) ועל כל מגדל גבוה** בעלי גבורה כמגדלים ובוטחים בגבורתם, **ועל כל חומה בצורה** להגן בגבורתם על זולתם, ועל בעלי עושר שיתייחסו **(טז)** ל**אניות תרשיש**, **ועל כל** הנמשכים אחרי יוהרות והתפארות מתייחסים ל**שכיות החמדה**, ואז **(יז) ושח** אשר הוא שח יוכר היותו **גבהות האדם,** ואשר הוא **שפל** היותו **רום אנשים,** כי יוכר אז שתתגלה האמת, כי **ונשגב ה' לבדו ביום ההוא,** ויתבטלו כחות חיצונים המפתים בני אדם ומחטיאים אותם ומסתירים האמת מהם.

והאלילים כליל יחלוף. אשר אמרתי **בוא בצור כו'** אשר נכנעת תחת מה שתחת הדומם, **בא בצור והטמן** תחת הדומם מידה כנגד מידה, מתי יתקיים זה, הלא הוא כאשר **האלילים כליל יחלוף,** ואז **(יט) ובאו במערות צורים וכו'** כי יראו באה הפקודה על הנעבדים ותבוא גם על העובדים ואז יכנעו תחת הדומם.

(כ) ועוד יהיה **ביום ההוא** כי אין צריך לומר **אשר עשו אצבעותיו** ממש ש**ישליך,** שהוא שפלות ופחיתות גדול להשתחוות, ל**אשר עשו** לו **אצבעותיו** כמפורש למעלה, כי אם גם **ישליך את אלילי וכו' אשר עשו לו** זולתו להשתחוות, ומה תהיה ההשלכה שיוציאם בהוצאה שיעשו **לחפור פירות** חפירות להיטמן, ולא שיועילו לו רק ולעטלפים ישארו וחפירתם הוא **(כא) לבא בנקרות וכו',** ושלא נקשה הלא אם יציע שאול, היברח וימלט מיוצר הכל ברוך הוא, לזה אמר **בקומו לערוץ הארץ** כי אין קימתו להשמיד להרוג, רק לערוץ ולהכניע את כל הארץ תחתיו, על כן בדבר ההוא יורו הכנעה.

(כב) חדלו לכם מן האדם כו'. הנה כתבנו כי עיקר תלונתו יתברך הוא על השפילו האדם עצמו, להשתחוות למעשה ידיו מהדומם אליל כסף וזהב, ואגב הדבר נמשך דברו בגנות הגאות עד כה כמדובר, והנה חזר אל הקודם ואמר כלל הדברים **חדלו לכם** מהשתחוות למעשה ידי אדם, ואשר תראו להתחדל הוא **מן האדם אשר נשמה באפו** שהוא בעל נשמה, שהוא עליון על כל הבריות בראות אחריתו, **כי במה נחשב** הוא בעיני עצמו, שבא ליכנע תחת הדומם עד שעל כן הושפל לבוא בנקרות צורים ליטמן בעפר הדומם כמדובר.

או יאמר במה שידענו מ**ספר הזוהר** כי ג' מדרגות הן:

א', אשר נפש בקרבו ואם עוד לו שלימות גדול ועלה אל מדרגת רוח, וגדול על הכל אשר הגיע אל היות לו נשמה, ואשר היא בו קדוש יאמר לו כאמרם ז"ל ב**ספר הזוהר** מהשמחה ששמחו רשב"י ור' פנחס בן יאיר יום שניתנה נשמה לר' אלעזר, והנה ידענו מרז"ל כי הנה סימן לגדולת קדושת איכות השלם בהיותו בלתי מחשיב את עצמו, כאשר סיפרו ז"ל מעניין הלל ודומים לו, שהיה ראוי שתשרה בו שכינה כמשה רבנו וכו' ובזה אחר שבחו השפלות בכתובים הקודמים, והפליג בגנות הגאווה אמר חדלו לכם מהגאווה האמורה, ומה תראו להחדל הלא הוא **מן האדם אשר נשמה באפו,** שהוא בעל נשמה ממנו תראו ותלמדו כי במה נחשב הוא בעיני עצמו, שמחשיב עצמו לאין והבל מרוב ענוה, וזהו אומרו במה בסגו"ל המ"ם כד"א וחכמת מה להם, ממנו תראו ותעשו כמוהו כי השפלות סימן אל גודל נשמתו.

או שעור הכתוב חדלו לכם מהתערב דעתכם לבעל נשמה, **כי במה נחשב הוא** בעיני עצמו, ועל כן ישים עצמו תחת רגליכם, וברוב התערבות דעת יהיה נבזה בעיניכם ותחטאו לה'.

פרק ג

א כִּי-הִנֵּה הָאֲדוֹן ה' צְבָאוֹת מֵסִיר מִירוּשָׁלַם וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֲנָה
כֹּל מִשְׁעַן-לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן-מָיִם :
ב גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן :
ג שַׂר-חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ :
ד וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ-בָם :
ה וְנִגַּשׂ הָעָם אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד :
ו כִּי-יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה-לָּנוּ וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ :
ז יִשָּׂא-בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לֹא-אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין עָם :
ח כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלַם וִיהוּדָה נָפָל כִּי-לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל-ה' לַמְרוֹת עֵנֵי כְבוֹדוֹ :
ט הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָם וְחַטָּאתָם כְּסְדֹם הִגִּידוּ לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי-גָמְלוּ לָהֶם רָעָה :
י אִמְרוּ צַדִּיק כִּי-טוֹב כִּי-פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ :
יא אוֹי לָרָשָׁע רָע כִּי-גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לוֹ :

(א) כי הנה האדון ה' צבאות כו'. זאת להם תחת גאונם כי מי שהוא לבדו האדון בית המקדש בעל כל הצבאות **מסיר מירושלים** מקום השררה ומשפט, ומיתר ערי **יהודה משען ומשענה,** והמשען הוא **כל משען לחם וכו'** שיהיה להם עניות להכניעם, והמשענת הוא שריהם אשר ישענו עליהם, והם **(ב) גבור ואיש מלחמה כו'** והוא גבור בארץ יוצא ובא ללחום

מלחמותיהם, ואיש מלומד מלחמה מנעוריו לצאת ולבוא לישען עליו מאויביהם, **ושופט** לשופטם ו**נביא** להנהיגם, **וקוסם** הוא בעל דעת והתנכלות הנהגה וזה אומרו **וקוסם,** ויהיה ע"ד מאמרם ז"ל על וקסמים בידם כי נטלו עצה והתנכלות בידיהם וביניהם, אם יאמר בלעם כך וכך נדע ענינו כמפורש שם, הרי פירשו קסמים לשון התחכמות דעת ותבונה, ורז"ל בגמרא אמרו **וקוסם** זה מלך, כד"א קסם על שפתי מלך והוא מעין זה, **וזקן** יושב בישיבה, הנה אלה יוסרו **מירושלים ומיהודה** שהיו **משענה**.

(ג) וגם יסיר ירודים מאלו מעין הקודמים ממלאים מקומם בשעת הדין **מעין גבור** ואיש מלחמה **שר חמשים** שאינו גבור החיל רק על סך מועט **ומעין שופט** דיין הדור הוא **נשוא פנים** לדון לפי דעתו כי מפניו יבושו, עם שלא יהיה דיין וגדול הדור, **ותחת נביא יועץ** גם שלא יהיה הנהגה על פי הנבואה יהיה על פי עצה, **ותחת קוסם חכם חרשים** קנויים מהזולת ולא מדעתו, **ומעין זקן** שקנה חכמה **נבון לחש** מבין שמועה.

ואחרי הסיר את אשר אינו העדר כבוד היות תחת ממשלתם, אתן במקומם **(ד) נערים שריהם,** ולא נערים משכילים ויודעי דעת ומביני מדע, רק **ותעלולים** נבזים, כי אז יכנעו תחת ילדים פוחזים וכדאי בזיון, כי **(ה) ונגש העם** הזה ויאחזו לגשת במשפט **איש באיש,** כלומר חשוב בחשוב **ואיש** עם **רעהו** כיוצא בו, ובגשתם לדין ימר להם ממות, כי **ירהבו הנער** המושל ודיין בבעל דין החשוב, בין על הכבוד כי יעמוד לפני כסא כבוד הנער הדיין ומושל, בין כי ישתרר עליו ויגזור גזירה **הנער בזקן, והנקלה** התעלול **בנכבד** הבעל דין.

ושמא תאמר האם דעה חסרו ולא יעמידו טובים מהם, דע כי אין לאל ידם מרוב עוני ודלות, שהוסר מהם **משען לחם ומשען מים,** כי הלא במר שיחם **(ו) יתפוש איש באחיו בית אביו** ממשפחתו, ויאמר אליו הנה אין לי הון לתת לך, **תהיה קצין** ודיין ומושל **לנו,** אך **שמלה** אשר נלבש תהיה **לכה** בשכר ש**קצין תהיה לנו** על משפחתנו, כי לא נבקש רק **המכשלה הזאת** הנזכר ש**ירהבו הנער בזקן תחת ידיך,** כי לא נער אתה וממשפחתנו מבית אבינו אתה, שלא יהיה לנו חרפה במשול **נקלה בנכבד,** כי עתה אם נקלים או נכבדים אנחנו הננו שווים, גם שלא תמלא חסרון **הגבור וכו' ושופט ונביא וכו',** לבד מכשלת הכבוד הזאת ש**ירהבו הנקלה בנכבד יהיה תחת ידך** להסירה, ולא יאבה למו מרוב עניות, ומה יעשה לבל יפצרו בו טרם ידבר ישבע.

(ז) וזה אומרו **ישא ביום ההוא לאמר,** כי ישבע כדי לאמר, ולא יאמר ואח"כ ישבע, וזה אומרו **לאמר,** שאם לא כן הוא מיותר ובלתי מובן, ויאמר גם כי תתנו לי שמלה לעצמי הלא **בביתי אין לחם ואין שמלה** מרוב חסרון כיס, והדל עד גדר זה לבו מת בקרבו ולא יערב אל לבו, אם

בין הכות הרשע להכותו או לחבשו וכיוצא בזה, ואיה אפוא קצינותו ואיך יהיה **קצין עם,** וזהו הנה **לא אהיה חובש** מכה או לוכד בבית אסורים לבלתי מקבלים הדין, כי בעניי לבי חלל בקרבי, כי **בביתי אין לחם כו'** שע"כ **לא אהיה חובש**, וא"כ אפוא **לא תשימוני קצין עם.**

(ח) כי כשלה ירושלים כו' אחרי אומרו כי יסיר מירושלים ומיהודה הראויים להשתרר ולשפוט ולהנהיג, וישים **נערים תעלולים** תחתיהם, בא לתת טעם תחת מה כי אינו טעם מספיק, שכדי להכניע את העם עשה כן, כי טוביה חטא וזיגוד מנגד, כי מה חטאו השרים, אך גם הטעם הוא כי הלא חטאו גם המה, **כי כשלה ירושלים** הם הראשים במקום השררה והמשפט הראויים להוכיח, וע"י כן **ויהודה נפל,** והכישלון הוא אומרם כי **לשונם ומעלליהם** בלבד הם ידועים **אל ה',** כלומר לשונם אשר ידברו סרה בפיהם וגם מעלליהם בפועל הם **אל ה',** כלומר כי מה שיוציאו וידברו בלשונם, וכן **מעלליהם** שיפעלו בפועל בלבד בגלוי הוא **אל ה',** כלומר כי אך המחשבה לא כן, שכוונתם היא למרות עיני כבודו שכביכול המחשבה המתייחסת אל **עיני כבודו** שיראו ללבב, ימרו הבטת וראיית **עיני כבודו,** כלומר, כי לא יראה חלילה, (ט) והנה יכוזבו על פניהם, כי הלא קל וחומר הוא, אם **הכרת פניהם ענתה** ותעיד **בם** על אשמותם, כי בימים ההם היו מכירים בפני כל איש אשר חטא על הנפש, וכעובדא דינוקא ד**ספר הזוהר** שהכיר אשר לא קראו גדולי ישראל אשר באו לביתו קריאת שמע, ומה גם הנביא ישעיה ודומה לו.

ועתה ק"ו הדברים אם אני בשר ודם אשר חטאו על הנפש צפון בקרבם אדענו ב**הכרת פניהם,** מה גם עתה הוא יתברך כי לא יסתר ממנו כל דבר אשר לא סופר ויצא אל הפועל.

ושמא תאמרו אעיקרא דדינא פירכא, כי הלא גם מה שנאמר להם שאנו מכירים בפניהם שחטאו, יכחשו לאמר כי לא כן הדבר, כי הלא כאשר **הכרת פניהם ענתה בם** ואומר להם כה וכה חטאתם, הנה **וחטאתם כסדום הגידו,** כי כן דברתי **לא כחדו,** וא"כ הק"ו במקומו עומד, אם **הכרת פניהם ענתה בם ולא כחדו** אשר אמרתי שחטאו על פי **הכרת פניהם,** ואני הכרתי מבלי סופר ונגלה לזולתו מה, גם עתה למי שלא עיני בשר לו כעיני חלילה, ועל כן הסרתי מירושלים שריהם המתעים אותם במכשלת סברא זו, ובכן אוי לנפשם של השרים שבירושלים, **כי גמלו להם** בני יהודה **רעה,** שעון העם על נפשם של השרים.

או יאמר, הנה אלה רשעים היסבו מיתת גופם שהוסרו **גבור ואיש וכו',** ובכן אוי לנפשם כו' והוא שנושא קל וחומר ואומר, הנה הגוף גומל חסד עם הנפש, כי היא כאורח נטה ללון פה בארץ הלזו, וכמאמר הלל בלכתו לסעוד שהיה הולך לגמול חסד עם נפשו, וההיקש בזה בכל מצווה ומצווה, שידי אדם יעשו הוא גמילות חסד לנפש ואמר אוי לנפשם ואבוי, כי נפשם

העניה באה לעולם שיגמלו עמה חסד, ואוי למקווים יעשו לה חסד, אם לעצמם וגופם יגמלו רעה, מה יעשו לזולתם היא נפשם, וזהו אוי לנפשם אחרי כי גמלו להם עצמם רעה, כי זולת אשר היסבו כריתת גופם העיקרי, האוי העצמי לנפשם יהיה.
או יאמר, אל תאמרו האם אנו העם אשר היו מתעים ראשינו אותנו נתחייב כהם, אל תיראו, כי הנה אוי לנפשם בלבד, **כי גמלו להם** לבדם **רעה.**

(י) אמרו צדיק כי טוב כו'. הנה רז"ל למדו מזה הפסוק, כי המצות מאכילות פירות ולא העונות, וזהו **כי פרי כו'**. ולפי זה יתכן על פי דרכם יהיה אומרו **(יא) אוי לרשע כו',** לומר **אמרו צדיק כי טוב** כי פרי המצות יאכלו, אך **אוי** של **הרשע** אינו פירות כי אם **הרע** לבדו, ועוד הטבה אחרת והיא כי **גמול ידיו יעשה לו,** אך לא גמול הלב כי מחשבה רעה אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, וסמוך אל הקודם יאמר בשום לב אל אומרו **מעלליהם** ולא אמר מעלליו, כי הלא על צדיק אחד ידבר.

[ט -יא] אך הנה בדרך השני על פסוק **אוי לנפשם** כו' דסליק מניה, שידבר על הנפש והגוף שבמעשיהם היצרו גם את גופם, ומה גם את נפשם כמדובר בסמוך, ועתה על שני הסוגים הנזכרים אמר הנביא, הלא אמרת שבעוון השרים המתעים את העם הסירם ה' וישב את העם תחת נערים ותעלולים, והנה על זה יש קושיא, כי הנה הצדיק והרשע הן זה לעומת זה.

והנה אמרו צדיק כי טוב וצודק הוא, כי פרי מעלליהם של גוף ונפש שיפעלו יחד בעולם הזה יאכלו יחד ג"כ פה, אך **אוי** אשר לרשע הוא רע באמת ולא יאמרו בו כי טוב, והרע והקושי שיש לנו בזה הוא, כי הראוי הוא כי גמול ידיו יעשה לו לבדו ולא לעם, אך בעונות השרים שהיו רשעים כאמור למעלה, שהמרו עיני כבודו יתברך והתעו את העם, למה גמולם לא היה להם לבדם כי אם גם לעם, כי הנה כאשר הוסרו מירושלים ומיהודה נשארו העם ברעה.

יב עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים וְדֶרֶךְ אָרְחֹתֶיךָ בִּלָּעוּ :

כי דרך העוללים לימשך אחר עצת נשים בשררתם, נמצא כי **ונשים משלו בו,** משיב הוא יתברך ואומר **עמי,** הן אמת ש**מאשריך** שהיו **מתעים** אותך, אך בכלל רעתם היה שגם **דרך אורחותיך** מעבירות שבידך **בלעו**, כי לא גלו על עוונך והסתירום ולא שבת מהם, ועל כן אותם עוונות צריכין מירוק ויהיה זה לכם למרקם.

עוד יתכן במאמרם ז"ל בגמרא, כי שאל משה מהקב"ה מפני מה יש צדיק וטוב לו וצדיק ורע לו, וכן רשע וטוב לו ורשע ורע לו, ובתחילה אמרו שהשיב לו הוא יתברך צדיק וטוב לו צדיק בן

צדיק וכו' ודחו עניין זה, ועלתה המסקנא שמה שהשיב לו הוא יתברך הוא, צדיק וטוב לו צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור, רשע וטוב לו רשע שאינו גמור, רשע ורע לו רשע גמור, וזה אחשוב פה שהנביא דבר אמרו וגזרו אומר צדיק כי טוב, שאינו צדיק שרובו זכויות בלבד, אך יש לו עונות כי אם צדיק טוב לגמרי אמרו והכירו צדיק כי טוב וגמור הוא, במה שתראו כי פרי מעלליהם של גוף ונפש שפעלו יחד פה יאכלו יחד ג"כ פה, שצדיק וטוב לו הוראה שהוא צדיק גמור, וכן **אוי לרשע** כאשר הוא רע בעצם שהוא בהיותו גמור, **כי** אז **גמול ידיו יעשה לו** שיהיה רשע ורע לו, ועל זה הרגיש הנביא ואמר למה ילקו אגבו העם ש**עמי נוגשיו מעולל וכו'**, כדרך הקודם עד סוף הפסוק כמדובר.

או יאמר, מה שידענו כי העון עצמו שהאדם עושה הוא המדכאו, כד"א ותמוגנו ביד עונינו וכמאמרנו על פסוק **תיסרך רעתך,** וזה יאמר פה הנה אמרו צדיק כי טוב מרובה מידה טובה ממידת פורענות, כי אין צריך לומר כי מעלליהם נעשים סנגורים ושרפי קודש המעטרים אותם לעוה"ב, כי אם גם יעשו פירות כי פרי מעלליהם יאכלו כל העם, אך ה**אוי** שיש **לרשע** והעונש הוא הרע עצמו, כי הוא המייסרם ומדכאם כי נעשה משחית ומייסרו בגיהינום, **כי גמול ידיו יעשה** מעשה עצמיי **לו** לעצמו להתמוגג בו, ואומר הנביא אחר ש**גמול ידיו יעשה לו** לרשע, למה כשלון הרשעים הפילונו להיות **(יב) עמי נגשיו מעולל וכו'**, ויהיה גמול ידיהם להשיב גמולם להם ולא לנו, משיב הוא יתברך ואומר **עמי מאשריך מתעים וכו',** לומר אל תחשוב שעון הרשעים המיתו הראשים שלכם כי אם עוון עצמכם, כי **מאשריך** היו **מתעים** אותך תחת ההישרה, **ודרך אורחותיך בלעו** עמך שלא גלו על עוונך ולכן גם אתם צריכים למרק עונותיכם.

יג נִצָּב לָרִיב ה' וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים :
יד ה' בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם-זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הָעָנִי בְּבָתֵּיכֶם :
טו (מַלְּכֶם) [מַה לָּכֶם] תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ נְאֻם-אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת :

נצב לריב ה' כו'. היה יתברך אומר לישראל עמו, ראו נא מה ביניכם לגויים, כי הנה אין צריך לומר שיהפך להם מידת רחמים לדין, כי אם שיהיה הוא הבעל דין וזהו **נצב לריב ה',** ואחר אומרו הטענות נגדם כבעל דין לא ישב על כסאו להיות דיין, והוא כי אין תואר דיינות אלא ישיבה, ואמר כי **לדין עמים** אינו יושב לדון כי אם עומד בלתי דן ומניח ישיבת הדיינות למדת הדין בלבד, וזה הוא **לדין עמים,** כי אם ועומד לדין עמים אך לכם ישראל לא כן הוא, כי אם ש**ה' במשפט יבוא וכו',** כי בבא הב"ד הוא מידת הדין של מעלה לשפוט **יבוא ה'** עמו לדון להפשיר הדין, וזהו ה' שהוא מידת רחמים במשפט שהוא מידת הדין יבוא לדון, להיות רחום בדין **עם זקני עמו ושריו,** ומה יאמר להם **ואתם** כלומר, כמו שאני רב אל הגויים ששיחתו כרם

ה' צבאות, גם **אתם בערתם הכרם** ועם כל זה אני רחום בדין לכם, ומה הוא אשר **בערתם הכרם,** הלא הוא כי **גזלת העני בבתיכם.**

או שיעור הכתוב, הנה הוא יתברך מטפל **ונצב לריב ולדין** על ה**עמים** החיצונים כי לא עמו המה, על שהצרו את ישראל, ואלו היה בא במשפט עם אשר לו בעמו בפנים, היה מוצא ליטפל במשפט יותר על כל מה שמוצא בחוץ, וזהו הנה **ה' נצב לריב ועומד** לאטו **לדין עמים** על שהצירו את ישראל, ואלו **ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו,** היה מוצא כי אינו כלום כמעט מה שהיצרו ובערו כרם ה' צבאות בית ישראל הגויים, בערך מה שעשיתם מכם ובכם, כי הלא **אתם בערתם הכרם** בעצם ולא הגויים, כי הלא **גזלת העני בבתיכם,** והוא מה שאמרו ב**פסיקתא** על פסוק **כספך היה לסיגים,** מעשה באשה שגזלו ממנה מצע, והלכה בימים ההם לצעוק לפני הדיין ומצאה המצע פרוש על מיטתו של הדיין, ורבים כיוצא בזה שהובאו שם, וזה יאמר פה, **אתם** בתת יד לגוזלים ומקבלים גזלותם בשוחד **בערתם הכרם,** דלאו עכברא גנב אלא חורא גנב, כי הלא **גזלת העני בבתיכם,** כי ממה שגוזלים נותנים לכם שוחד.

ושמא תאמרו כי עתה נוכיח את הגוזלים ונבער הגזל, **(טו) מלכם תדכאו עמי** לאמר להם מדוע ככה עשית **ופני עניים תטחנו,** כי תביישום על גזלותם אחר שאתם עשיתם העיקר, ולא תטלו קורה מעיניכם תחילה, **נאם ה' צבאות** המעיד בכם.

טז וַיֹּאמֶר ה' יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה (נְטוּיוֹת) [נְטוּיוֹת] גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם
הָלוֹךְ וְטָפוֹף תֵּלַכְנָה וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה :
יז וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וה' פָּתְהֵן יְעָרֶה :

(טז) ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון כו'. על האנשים היקל בהטיל עונשם על הבלתי מוכיחים, והנה על בלתי הוכיח את הנשים אינן כ"כ אשמים, ועל כן הטיל אשמתן על עצמן, וזהו ויאמר ה' לא אטיל אשמת הנשים בעצם על העדר מוכיח, דלא אורח ארעא ללכת אחר נשים להוכיח, ומה גם כי קו לקו השתרשו להרשיע, כי החלו בגאווה בלבד מתגאות ביופיין, ו**יען כי גבהו** נמשך עוד מעט, כי **ותלכנה נטויות גרון** להראות לובן ושטח גרונם, ומזה נמשכו להיות **משקרות עיניים** מנטיית הגרון, כי קרוב לבוא מזה לזה ואחרי כן **הלוך כו' וברגליהם כו',** כי בזה כלו רעה, לכן ממקום שהחלו לחטא הוא הראש, במה שגבהו **(יז) ושפח קדקד בנות ציון,** ואחרי כן תאוותם לא יביא להם, רק אחר שהכה על תחילת רשעם יכם על תכליתם הוא מקור דמיהן שפתהן יערה כנחל דם וימאסו.

יח בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר אֲדֹנָי אֵת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשַּׂהֲרֹנִים :
כד וְהָיָה-תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה
וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק כִּי-תַחַת יֹפִי :
כה מְתָיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה :
כו וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב:

א. הנה יקשה כי אחר אומרו כי י**שפח קדקד**ם ו**פתהן יערה**, שהוא כליון חרוץ או קרוב אליו, יאמר ש**יסיר תפארת העכסים** שהוא העדר עדי עדיים.

ב. ועוד אומרו כי תחת יופי, גם אם נפרשהו לשון כוויה ראוי לדעת מה הכוויה,

ג. ולמה לא נאמר שם הדבר ככל הקודם **תחת בושם מק וכו'** ולא מלת כי שלא פורש עניינה.

ד. ועוד למה שינה שלא אמר ותחת יופי כי.

ה. ועוד אומרו מתיך כו' עם מי ידבר, ולמה אמרו בלשון לנוכח ומה שאחריו שלא לנוכח.

ו. ועוד שהיה לו לומר וגבוריך במלחמה ולא **וגבורתך,** ומה הנה פתחיה שאנו ואבלו.

אמנם הנה אמרו רז"ל שהיו אומרות **בנות ציון** מה לנו ולצרת החורבן, הלא אנו כלי זינינו עמנו, כי איזה מלך או שר לא יתפאר בקחת אחת ממנו יפיפיות שאין כמונו בכל הארץ, ויושיבונו בקרונות מלכם ונהיה שרות וגדולות, וכן היה, כי בראות אותן היו נוטלים אותן ומושיבים אותן בקרון, והיה הקדוש ברוך הוא מלקה אותן בצרעת, ופותח מקור דמיהן עד שהיה מתמלא הקרון דם, מה היה השר עושה, דוקרה ברומח ומשליכה לארץ בפני הקרון ומעביר הקרון עליה, הה"ד **וה' פתהן יערה** שהוא מקור דמיה.

ונבוא אל העניין

אמר כי **וה' פתהן יערה** כמפורש מרז"ל.

ואמר הנביא, **שמא יאמר** איש על מה עשה ה' ככה לבנות ציון, שיראה כאכזריות חימה ח"ו, לזה אמר דעו אפוא כי הלא אחר התנהג לאט יהיה זה להן, כי טרם **פתהן יערה יסיר ה'** בעל הרחמים **את תפארת העכסים וכו',** אולי ע"י הסיר כל מחמודיהן ותכשיטי עדייהן הרבים האלה שהזכיר, שיביאם לדלות שימכרום ברעב לשבוע לחם, אז יכנע לבבן הערל, ולא שווה להן, כי הנה אדרבא והיה לשון שמחה, על כי לא יהיה להם כן, כי אם עד מות בעליהן במלחמה ויקחו אותן הכשדים, ועל ידי גודל העוני יחיש הדבר לבוא, על כן בא הוא יתברך כמדבר לנוכח אתן, ואומר להן הנה **תחת בושם** שתקוו מהכשדים **מק** יהיה בצרעת ודם השותת מכם **ותחת חגורה וכו',** והטעם הוא, יען **כי תחת יופי** שנתתי בכם, הגמול היה שהיית חפצה ש**מתיך** הם אנשיך **בחרב יפולו,** ואת תהי **גבורתך** במלחמה שתחיי ותנצחי ע"י זיין יופיך, שתשמחי בנפול אנשיך בני ישראל אלופי נעוריך בחרב, ואת תהי **גבורתך**

במלחמה, שתעלי במעלה תחת ערלים, על כן לא בלבד אתן הצרעת לקלקל יופייך, כי אם גם **(כו) ואנו ואבלו פתחיה** מקוריה שעשאן הוא יתברך כמבועי דם, שימאסום שהיו דוקרים אותם בחניתם ומשליכתם לארץ מהקרון, וזהו **ונקתה לארץ תשב** ולא בקרון, כאשר טרם הערות מקורן **ואנו ואבלו פתחיהן**, ולהיות כי אומרו **ואנו ואבלו פתחיה** על פתחי מקוריהן, אינו כבודו יתברך לדבר כן לנוכח אתן, שנה וידבר שלא לנוכח, ובראות כן הנותרות יקחו מוסר.

פרק ד

א וְהֶחֱזִיקוּ-שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר
לַחְמֵנוּ נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ :
ב בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח ה' לִצְבִי וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל :
ג וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלִַם קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ כָּל-הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלִָם :

(א) והחזיקו שבע נשים כו' לבל יקחום הגוים, פן יקרם כראשונות כמז"ל כי גזרת מלך נבוכדנאצר הייתה עליהם בל ישלחו יד לאשת איש, ועל כן היו נשאות רבות לכל איש לבל יקחום, ובזה אינו חולק על מאמרם ז"ל שהיו אומרות כלי זינינו עמנו, ושמחות על הלקחן לשונאים עם מאמרם שהיו נשאות לשלא יגעו בהן שונאיהן, כי זה בתחילה וזה אחרי כן כמדובר.

(ב-ג) ביום ההוא יהיה צמח וכו'. הנה המפרשים ז"ל האריכו לבאר פסוק זה ולא יצאו ידי חובת הקשר ולא התכת התיבות, ולא אמרו עניין נסבל בפשט התיבות, על כן אחשבה, אמר הוא יתברך הנה דברתי דופי על בנות ירושלים והתפקרותן, אשר היה זה להן מרוב עושרן ששמנו עשתו, ויעשו להן **תפארת העכסים כו' הנטיפות וכו' הפארים וכו' הטבעות וכו' המחלצות כו' הגליונים כו',** ומכל אלה התפקרו וירשיעו עדי אובד, על כן אומר הוא יתברך הנה תראו כי העושר יהולל ויסיר את בעליו מאחרי ה', על כן אין טוב לישראל כמידת העוני, כמאמרם ז"ל יאה עניותא לישראל כברזא סומקא לסוסיא חיוורא, ואילו היו ישראל אוכלים עשבי השדה הטובים למאכל אדם מאשר תצמח האדמה מאליה, או פירות הנמצאים מאליהן באילנות וכיוצא, אז טוב להם שלא ישמנו ויבעטו, על כן אומר הוא יתברך הנה **ביום ההוא** לעתיד תכלה פרוטה מן הכיס, באופן **יהיה צמח ה'** הוא אשר תצמיח האדמה מבלי תזרע, כי אם הוא צמח יוצא מהשי"ת יהיה **לצבי ולכבוד,** שיתפאר ויתכבד האדם המוצאו בשדה באוכלו ממנו, ולא ישעה אל בשר ויין ושמלות וכיוצא, ועוד יהיה **לגאון ולתפארת** אשר תשיג ידו ג"כ לפרי הארץ הגדלים מאליהם שהוא יותר מצמח האדמה, וזה יהיה הכנה לפליטת

ישראל סמוך לזמן הפלטה, ואז ע"י כן **והיה הנשאר בציון כו' קדוש כו',** כי ע"י ההסתפקות בירקות שדה והרחקת מותרות, יהיו קדושים עד גדר ש**קדוש יאמר לו,** כי גם גופו יהיה משולל חלאה, כי אם זך בלי זוהמת נחש, כאשר היו ישראל במעמד הר סיני, ואמר כי **הנשאר בציון** כולם יזכו לכך, אך **הנותר בירושלים** לא כולם יזכו, כי אם **כל הכתוב לחיים** מהם, והוא כי ימצא בהם מי שלא יצטרכו למות למרק זוהמת נחש שבחומרת בכור הארץ, וזהו **כל הכתוב לחיים בירושלים,** וכל זה הוא לפי דרכנו על ימות המשיח.

והנה אמרו רז"ל עתידין צדיקים שיאמרו לפניהם קדוש, כדרך שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא שנאמר, **והיה הנשאר בציון כו' קדוש יאמר לו.**

וראוי לשים לב אל אומרו כדרך שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא, שהיה די יאמר שיאמרו לפניו קדוש.
ועוד, כי מי בשחק יערוך לה' שיאמר שיאמרו לפניו כדרך שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא.
ועוד, כי אין ראיה מהפסוק שהוא כדרך שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא.
אך הנה הדרך שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא, הלא הוא לשלול ממנו מציאות שלשת העולמות, **עולם השפל ועולם הגלגלים ועולם המלאכים,** ועל כן ישלשו הקדושה קדוש ועליון מאיכות זה העולם, וקדוש מהב', וקדוש מעולם המלאכים, ואמר כי כדרך הזה יאמרו לפני הצדיקים, שהוא כי מלאכים ממש יאמרו, שצדיקים הם למעלה מאיכותם, והוא כי דעת רז"ל הוא כי אומרו **קדוש יאמר לו,** הוא מפי מלאכים שבהיות מפיהם ודאי שהוא שקדושת הצדיק למעלה מקדושת עצמם, שאם לא כן במה יפארום ומי הגיד לרז"ל, כי אומרו **קדוש יאמר לו** הוא מפי מלאכים, הלא הוא כי הבקי במדרשי רז"ל הוא ידע כי רוב דרשותם הם מגזרה שווה, ובכן יהיה כי נאמר כאן **יאמר לו,** ולהלן הוא אומר **כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל,** ופירשו ז"ל כי לעתיד ישאלו המלאכים ליעקב ולישראל מה פעל אל בשמים, ואם כן מה להלן יאמר מפי מלאכים אף כאן **קדוש יאמר** הוא מפי מלאכים, וא"כ הוא שקדוש הצדיק מהמלאך, והיינו כדרך שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא.

ד אִם רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת-צִיּוֹן וְאֶת-דְּמֵי יְרוּשָׁלַם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעֵר :

אם רחץ ה' את צואת בנות ציון כו'. הנה לדעת הכל אם זה הוא ודאי.

ונבוא אל העניין

והוא, כי הנה כתבנו בפסוקים הקודמים, כי על ימות המשיח ידבר, שיהיה **הנשאר בציון כו' קדוש,** ע"י מה שקרוב אל הזמן ההוא יתרחקו מהמותרות, עתה בא לתקן את אשר יוכל איש

לדבר ולומר, כי איככה יוכל איש להכשיר מעשיו להיות קדוש, ואיך יוכל איש עם שתקיף ממנו הוא היצר הרע, אשר החריב ביתנו ואשר כולנו ואשר דמה לנו. על כן אמר הנה שתים אלו יעשה לנו הוא יתברך:

א', כי י**רחץ את צואת כו' ואת דמי כו',** והוא, כי הנה היצר הרע יש לו ג' ראשים שבהם ידכא תחת רגליו כל אסירי ארץ,

א' בחינת יצר הרע של **עבודה זרה.**

ב' בחינת יצר הרע של **גילוי עריות.**

ג' של **שפיכות דמים**,

והנה אנשי כנסת הגדולה ביטלו יצר הרע של עבודה זרה, ובקשו לבטל יצר הרע של גילוי עריות ולא יכולו, כי לא היו מוצאים אפילו ביצה אחת, אשר גם הוא בא מכחו, אך כחלו עיניו והתישו כחו בקרובות.

והנה אם היה אפשר לבטל אפילו של זימה ושל שפיכות דמים לגמרי, היה תיקון גדול לעולם, אמר הוא יתברך כי כאשר עשו אנשי כנסת הגדולה ביצר הרע של עבודה זרה, כן יעשה ג"כ הוא יתברך ביצר הרע של זימה ושל שפיכות דמים, וז"א **אם רחץ ה' את צואת בנות ציון,** הוא חלאת יצר הרע של זימה, כי אם זה הוא ודאי כמדובר, וגם דמי ירושלים הוא יצר הרע של שפיכות דמים ידיח מקרבה.

ושמא תאמר הנה של שפיכות דמים יתכן לבערו מן העולם, אך של זימה אפילו ביצה לא תמצא ותבטל גם פריה ורביה מהבעלי חיים, לזה אמר מה שאמרתי שירחץ יצר הרע של זימה לא עד גדר מוחלט, כי אם ברוח של משפט שהוא לבל תהיה תשמיש חוץ ממה שהוא משפט, אך לא לבטל גם חיבור הב"ח וכיוצא, אך מה שאמרתי לבטל שפיכות דמים זה יהיה ברוח בער, לבערו לגמרי שלא יהרגו למשחית.

ה וּבָרָא ה' עַל-כָּל-מְכוֹן הַר-צִיּוֹן וְעַל-מִקְרָאֶיהָ
עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה כִּי עַל-כָּל-כָּבוֹד חֻפָּה :
ו וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל-יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר :

אמר שאחר סלקו יתברך **צואת בנות ציון ודמי ירושלים,** שהם כחות טומאת זוהמת היצר הרע, אז יהיה לעולם מבוא לבוא בו הוראת קדושת כל צדיק וצדיק, כי אז יהיה להם כנתן דצוציתא, שהיה עטרת ראשו גלוי לכל, כן יהיה אז לכל צדיק וצדיק, וזהו **וברא ה'** צבאות אחר הכנת סילוק הטומאה, הוית קדושה **על כל מכון כו',** והוא, כי המכונות שהארץ עליהם עומדת, כד"א יסד ארץ על מכוניה הם הצדיקים אשר בקרבה, שהם כצינורות שעליהם תחול שפע עליון, ויתקשרו העולמות כסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, כי על כן באדם יש

חלק מכל עולם, ארבע יסודות מהתחתון, ונפש מעין חיוניות עולם התנועה, ורוח מעין מלאכיו רוחות, ונשמה מעין עולם הנשמות העליון, וע"ד זה **כל מכון הר ציון** הוא כל צדיק שבעולם, כי על ידם תיכון ציון בל תימוט, כי ולציון יאמר איש ואיש יולד בה, וכל צדיק יכוננה כמפורש אצלנו בס"ד על והוא יכוננה עליון, על כן ישפיע וברא ה' מן הקדושה העליונה על כל צדיק שיהיה נשאר בה.

ועל מקראיה אשר יקבצו ויבואו אליה מהחוץ צדיקים גמורים, ויעשה יתברך לכל אחד ואחד יותר מכל אשר עשה לכל כללות ישראל ביציאת מצרים, והוא, כי אז היו שני עניני כבוד עמוד **ענן** ביום ועמוד אש לילה לכללות ישראל, אך אז לכל אחד מהצדיקים יהיה עמוד ענן רוחני **יומם** על ראשו ועמוד אש לילה, ועוד, כי אז היה ע"י שתי המידות שהם דין ורחמים, כאומרו וה' הולך כו', שהוא הוא ובית דינו, ועל כן היה עמוד ענן שהוא אור מלובש בעב הענן, אך אז **וברא ה'** בלי שתוף דין **ענן יומם,** שלהיות הענן זך מאד צריך **עשן** לבל יזונו עיניהם מאור הענן הזך ההוא מה שלא הוצרך כך ביציאת מצרים, כי אז היה מעובה ולא היה מעכב אל הראייה, וכן תחת עמוד **אש לילה** עתה יהיה דק שהוא **נוגה אש להבה,** והוא כי דרך ה**אש** שהוא עב האיכות ומתוכו יוצאת **להבה** דקה, והנה בצאת ישראל ממצרים היה עמוד אש עב בלילה, ואז יהיה **נוגה** של עמוד **אש** שהוא תוכיות אור האש שהיא להבה דקה וזכה.

ושמא תאמר, מה צורך להיות זה על כל ראש צדיק, והלא בכל כללות העיר יהיה כזה, כדבר שנאמר ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה, וא"כ מה הוא היתרון הלז, לזה אמר אל תתמה כי **על כל כבוד** הידוע שהוא מה שולכבוד אהיה בתוכה היא **חופה**, שיהיה חופף על ראש כל צדיק **ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה,** והנה זה יהיה לעומת ענן יומם ועמוד אש לילה.

ושמא תאמר בשלמא עמוד ענן שבמדבר ועמוד אש היו לנחותם הדרך, אך מה שהיה סוכך על ראש כל ישראל היו עניני כבוד, שהיו מוקפים מהם כד"א כי בסכות הושבתי את בני ישראל, וא"כ גם אז יעשה כן ויספיק, ומה בצע להיות בראש כל אחד עמוד **ענן ונוגה אש להבה.** לזה אמר **(ו) וסוכה תהיה לצל כו'.** לומר הנה העמוד **ענן ונוגה אש כו'** הם **חופה** מכבוד, אך וסוכה שהיא עניני כבוד העתידים לנו כימי צאתנו מארץ מצרים הם גרועים מזה, כי ה**סוכה** העתידה ההיא לא **תהיה** לנו רק **לצל יומם ולמחסה כו',** שהוא כמו שאומר שאין שמושה רק להגן מחורב בקיץ ומזרם וממטר בסתיו, כי לענייין כבוד גדולה ופרטית תהיה עמוד **אש ועשן ונוגה אש להבה לילה,** על כל ראש גבר **מכון הר ציון** ומקראיה.

פרק ה

א אֲשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן-שָׁמֶן :
ב וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם-יֶקֶב חָצֵב בּוֹ
וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים :

אשירה נא לידידי וכו' אחר אומרו כל הטובה העתידה לבוא אחר כל הרעה הכתובה למעלה, ראה והנה לנו מקום לדבר ולומר, מה בצע להביא עלינו כל הרעה הכתובה ואחרי כן כל הטובה, ש**כל הנשאר בציון כו' קדוש כו',** ויהי נא חסדך לחשוב מחשבות לעשות לנו כל הטובה ההיא בטרם תבוא כל הרעה עלינו, על כן בא הנביא ויאמר **אשירה נא כו'** לומר אדרבא על מה שיש לנו עתה ראוי לשורר **לידידי** יתברך, שאלמלא ידידותו אלינו הן גוועו כולנו אבדנו על כל הטובה אשר היטב היטיב לנו, והגמול אשר שילמנו לו יתברך.

ושמא תאמרו אחר שעניין השירה הוא סיפור גמול רע אשר גמלנו תחת טובה, איך תאמר לשון שירה כי אדברה קינה מיבעי לן. על כן אמר אל תתמהו על כבוד ישראל, איך **אשירה** או אכנה מאמרי אל ה' בשם שירה, כי הלא הן זאת היא **שירת דודי** יתברך **לכרמו,** היא **שירת האזינו** בדמותה בצלמה אשר שר לה' לישראל שהם כרמו, אשר עניינה כזה ספור הטבותיו יתברך ואשר גמלנו לו וקרא אותה שירה, ומי לנו אב רחמן יחוש חוץ ממנו יתברך על כבוד בניו.

וביאור העניין לומר, איך אביא עליך מעתה כל הטובה, והלא הפלגתי להיטיב לכם ובעטתם בי, כי הלא **כרם היה לידידי** יתברך **בקרן** זוית של **בן שמן**, הוא מקום שמן ודשן הוא ארץ גושן קרן של מצרים, אשר גבולה ארבע מאות פרסה על ת' פרסה, והיא **בן שמן** כד"א כגן ה' כארץ מצרים, ולהכינם לקבלת תורה וארץ ישראל.

(ב) ויעזקהו בצרות מצרים, כי על כן נקראת כור הברזל, ואח"כ **ויסקלהו** בסלקו כל אבן נגף ומכשול, הם רשעי ישראל אשר מתו בימי החשך, שהיה סילוקם טהר חלאת זוהמא מקרב ישראל ככתוב אצלנו בטעם גלות מצרים, וכל זה הייתה הכנה למה ש**ויטעהו שורק,** והוא נשמות בני ישראל עודם במצרים, היו בלתי דבקות בשורשם העליון באור שורש התורה, מחמת חלאת מעשיהם וזוהמת הנחש, וע"י גלות מצרים נכנעו ונטהרו בכור הברזל ההוא מזוהמתן, ואשר היו קשים כסיגי הכסף נשארו תוך הכור הם המתים בחושך, והכסף הנקי

יצא חוצה מוכן לקבל התורה, ולהתקשר נפשות בכתר העליון ע"י דברותיו יתברך בסיני מעין נשיקה, וע"י כן מתו כי דבקו נשמותם ונמשכו למעלה באחדות אחד, ומה גם דור אשר באו לארץ אחרי מות דור המדבר, שהיו כולם כאחד צדיקים גמורים, ואז **ויטעהו** בארץ הקדושה בהיותו **שורק,** שלא היו ככרם הניטע משריגים רבים נפרדים זה מזה, רק שרק אחד הוא אחדות שלא זכו לכך עד ש**ויחן שם ישראל** באחדות, אשר נגמר אחדות נפשותם בהיותם **נגד ההר** ששת ימים, נדברים עם השכינה יום יום לעומתה, והיה להם כל זה מהתכת חלאת זוהמת נחש, שהותכה עיקרה במצרים כמדובר, ונגמרה הטהרה בשבעה שבועות שמפסח עד עצרת כאשה מתקדשת מטומאתה, שאחר הפסק דמיה סופרת שבעה נקיים לגמור הטהרה, כן פסקה עכירות הזוהמא בצאתם ממצרים, וספרו שבעה שבועות שהם כעניין שבעה נקיים כמאמר **ספר הזוהר,** ופסקה לגמרי סמוך למתן תורה. ועדיין ע"י העגל חזר פירוד עד תום מתי מדבר, והיו הדור השני צדיקים בעלי אחדות, כמו שאמרו ז"ל, שעל כן המשילם משה לכוכבים שאין בושים לעולם, מה שאין כן בחמה ולבנה.

וזה אומרו **ויטעהו שורק,** שהוא ע"י היות **שורק** בעלי אחדות בנפשותם, ולתווך ולקשר בינו יתברך ובין כרמו ישראל מה עשה, **ויבן מגדל בתוכו** הוא בית המקדש, ודקדק באומרו **בתוכו** של כרם ממש, כד"א **ושכנתי בתוכם** שהוא בעם ולא באהל בעצם, כנדבר במקומו כי היכל ה' המה, ולשמא יגרום החטא אשר לא יבצר מאיש שוגה ומפתי לחטא, או בהרהור או בשגגה ותפגם האהבה חלילה, על כן **וגם יקב חצב בו** הוא המזבח, **חצב בו** להפריש שם חרצנים וזג מיין הטוב, והוא כי החורבן הפנימי הוא משל אל ההרהור שבפנים, והזג משל אל פעולה חיצונית משוללת מחשבה פנימית היא השגגה במעשה בלי דעת, כי שני אלה המה כוללות כל קרבנות כפרה, העולה כי היא העולה על עוון הרהור, והחטאת על פעולת השוגג בלי מחשבה כעושה מלאכה בשבת, בחשבו שהיא חול לו שהיא מותרת וכיוצא, ועל כן יקרא המזבח **יקב** שמפריש חרצנים וזג מהיין הטוב, כי גם המזבח מפריש ב' חלאות דוגמתן מהאדם.

ואחר כל ההכנות האלה **ויקו לעשות ענבים,** ואשר בהדרכם והכנעם ע"י המזבח בהקריב קרבנותם, ישאר היין הטוב נקי מכל רע משתי הסוגים האלה הכוללים הכל. והנה **ויעש באושים** שהכל חרצנים וזג ויין אין לשתות, כי אין בם גם לחלוחית, והוא כי בשוגג נשארה המחשבה טהורה ובמחשבה בלתי טהורה שעליה באה העולה נשאר לחות המעשה שלא הוטמא, אך אלה כבאושים כי יהרהרו ויחטאו מזיד, ולא נשאר למו שום לחלוחית אשר איננו טמא.

ג וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ-נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי :

ד מַה-לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מַדּוּעַ קִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים :

חזור לעמוד השער

ועתה יושב ירושלים היושב על המשפט על פי הדין, **ואיש יהודה** היושב על כסא המלוכה, **שפטו נא** כל כת מהשנים הנזכרת **יושב ירושלים** על פי המשפט, או המלך על פי דינא דמלכותא על פי הוראה שכלית, כחוקי המלכות לכפוי טובה אל מלכו, ומה גם מלכו של עולם, אם בדין המלכות אל מי שהוא לו כפוי טובה, **(ד) מה לעשות עוד** טובה **לכרמי ולא עשיתי בו,** כלומר איני אומר ולא עשיתי לו רק **בו,** כי באנשים עצמם עשה הכנה רבה כמדובר, ולמה הם כפויי טובתו, ואם על פי הדין כי הלא טענתם נגד מידת הדין היא, הלא נתת בנו יצר הרע המטעה ומטמא אותנו ולא נוכל לו, הנה לו היה מעט אשר חטאתם החרשתי, אך מן הקצה אל הקצה נוחם יסתר, וזהו **מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באשים,** כי מי יתן **וקויתי לעשות ענבים** יפים ועשה בלתי יפים, אך מענבים אל **באשים** לא חשב אנוש, ועל פי הדברים האלה אין מענה לאמר ייטיב הוא יתברך לנו מטובו העתיד, טרם כל הצרות המעותדות תחילה על פי מעשינו, כי יכין לבנו לשמור לעשות הישר והטוב בעיניו יתברך, כי הלא **מה לעשות עוד** מהקודם הכנות עצומות ולא שווה לי, על כן טוב להמתין עד יכנע לבבכם בצרותיכם על פי מעשיכם.

ה וְעַתָּה אוֹדִיעָה-נָּא אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר-אֲנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי
הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ וְהָיָה לְבָעֵר פָּרֹץ גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס :
ו וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָה לֹא יִזָּמֵר וְלֹא יֵעָדֵר וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁיִת
וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר :

אחר אומרו אל **יושב ירושלים ואיש יהודה שפטו נא וכו',** הנה מיניתי אתכם דיינים ואומר לכם, **שפטו נא יושב ירושלים** יושבי שער הזקנים, **ואיש יהודה** הוא המלך **ביני ובין כרמי, ועתה אודיעה נא אתכם אשר אני עושה לכרמי** ולא איחל עד תאמרו אתם, כי אני הבעל דין והדיין והנני מטיל חלוקות, אם מה שאעשה הוא **הסר משוכתו** הלא **יהיה לבער,** והוא כי דרך כרמים לסבבם גדר אבנים, וחוץ מהם או על הגדר אבנים יסבבו משוכת חדק, כן בכרם ה' בית ישראל גדר אבנים הם הצדיקים אבנים שלמות, וגם בחורי חיל מהמון העם הבלתי צדיקים אשר ידמו למשוכת חדק, ומוראם של אלו הוא המעכב ביד כל מלך רב ושליט לערוך עליהם מלחמה, כי יקוצו מפני כל בחור בישראל שידקרו אותם בחרבותם, אמר אם מה ש**אני עושה לכרמי** יהיה **הסר משוכתו** שבחוריכם אכריע, הלא ימשך ש**יהיה לבער** לכל חית קנה עדת אבירים ממלכי עמים, שיאכלו ממונם ותבואתם כד"א ובער בשדה אחר, וחס אני על כרמי, ואם יהיה **פרוץ גדרו** מסיר מהם צדיקים שהוא פרצה, כד"א ותפרוץ בם מגפה והוא פרוץ גדר אבניו. הנה **והיה** העם עצמו **למרמס** לכל אומה ולשון קטון וגדול, כי יחסר מהם על מה שיסמוכו, ותהיה ידידות נפשי בכף עריצי גויים, ובני הם, וטוב טוב יוָסְרו שלא על יד אויבים ירמסום, על כן טוב טוב הוא **(ו) אשיתהו בתה,** במה שאמנע השפע מעליו מלמעלה,

לא יזמר לכרות הטובים לכפר על השאר, וגם **לא יעדר** במעדר לעקור קוצים מן הכרם כעודר, רק אניחם אל המקרים המתרגשים, ואם ימשך מזה שיתפקרו רבים על שלילת ההשגחה, וזהו **ועלה שמיר ושית** סוגי תרבות רעה כקוצים להצר את העם בלא משפט, על כן אז **ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר,** וע"י כן יתלו עיניהם למרום וישובו עדי, וטוב למו זה, מהניחם לבער ולמרמס ביד גויים, והוא כי על העדר משפט, המחיָה ניטלת מבני אדם כד"א צדק צדק תרדוף למען תחיה, והוא מאמרנו על פסוק **ויהי בימי שפוט השופטים** שהיו שופטים את שופטיהם, ועל כן **ויהי רעב בארץ.**

ז כִּי כֶרֶם ה' צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו
וַיְקַו לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׂפָּח לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה :
ח הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מָקוֹם
וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ :
ט בְּאָזְנָי ה' צְבָאוֹת אִם-לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב :
י כִּי עֲשֶׂרֶת צִמְדֵי-כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַת אֶחָת וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה :

ושמא תאמרו למה לא יחלת עד נחווה דעתנו **יושב ירושלים ואיש יהודה** אחרי אומרך **שפטו נא כו',** הלא הוא כי לא לכם לזדון זה כי נוגעים אתם בדבר **כי כרם ה' צבאות בית ישראל,** שבכללם **יושב ירושלם ואיש יהודה** הוא המלך יהודה, גם הוא **נטע שעשועיו** מנטעי הכרם.

ושמא תאמרו אם כן אפוא למה אמרת **שפטו נא,** הלא הוא כי עיקר הצרות הוא באשמתכם, יושבי על מדין ומלך הארץ, על כן מרוב כעסי עליכם אמרתי **שפטו,** שתהיה הודאת בעל דין שתראו רעת רעתכם ותשמעוה, על דרך מה שאמרו ז"ל שמלמדין לחוטא אַחַר מוֶת את התורה, ושואלין לו מה משפט החוטא חטא פלוני, ואח"כ אומרים הלא אתה עשית כך, אמר ה' על **יושבי ירושלם ואיש יהודה** אומרים **שפטו נא וכו',** לא שכוונתי תדינו אתם רק לרמוז כי עליכם המשפט, כי הלא **ויקו למשפט** מ**יושב ירושלם** שהם יושבי על מדין יעשו משפט ואדרבה **והנה משפח,** ול**איש יהודה** הוא המלך, כי הן **לצדק** ימלוך מלך **והנה צעקה.**

או יאמר, מה שאמרתי **ויקו לעשות ענבים וכו',** הוא כי **ויקו למשפט והנה משפח, לצדקה והנה צעקה,** ועל כן על המשפט המקיים העולם כד"א על ג' דברים וכו' על הדין כו', **אשיתהו בתה,** כי אסלק השגחת והתערבות העולם העליון עם התחתון על העדר משפט, המערב ומקשר העולמות בהשגחת שפע רב, מעין התערבות הדעות ותווך השלום על ידי המשפט. ועל הצדקה שע"י פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים, ימלאו העבים גשם ועל הארץ לא יריקו,

כמו שאמרו ז"ל על פסוק **נשיאים ורוח וגשם אין וכו'**, וזה אומרו פה **ועל העבים אצוה כו'**, כי עם היות מים בעבים, יצווה עליהם מהמטיר והריק על הארץ.

או יאמר אודיעה נא וכו', כי מעתה הודיע הוא יתברך אשר יהיה באחרית זעם חורבן בית ראשון אשר בימיהם וזה אומרו **ועתה אודיעה וכו'**, והוא **ראשונה** הסר משוכת קוציו הוא יהויקים שהיה בלייעל כקוץ מונד, והיה משוכת חדק ומשמרת וראש לישראל, ותחילת רעתנו הייתה מפלתו כד"א ויתן ה' בידו את **יהויקים** כו' ומקצת כלי בית האלוהים, ואז **היה לבער** כמאמר הכתוב, בימיו עלה נבוכדנצר כו' וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון, וזהו **והיה לבער**, ואחרי כן היה **פרוץ גדרו** בימי **יהויכין** כי גדר אבניו הם החרש והמסגר אל"ף נהרסה, ואז **היה למרמס** כמאמר הכתוב לא נשאר זולת דלת עם הארץ שעליהם מלך צדקיהו, ואחרי כן בימי **צדקיהו** **ואשיתהו בתה** שממה מאין עובר, **לא יזמר** בכל הארץ ההיא **ולא יעדר ועלה שמיר ושית**, ומפני עגמת נפש על ארץ הקדושה תהיה כל צמחה **שמיר ושית, על העבים אצוה כו'** כי הארץ אזכור עד גדר אומרם ז"ל במדרש, שהייתה הארץ כמה שנים, מרוב יובש יוצא מעפרה גפרית ומלח שרפה כו'.

או שיעור העניין מעין הראשון, שאומר הוא יתברך ליושב על המשפט ול**איש יהודה שפטו מה לעשות כו'**, כי אם אמרתי **הסר משוכתו** של קוצים שהם כל איש רשע, **והיה לבער** כי רבים המה, ואם אמרתי **פרוץ גדרו** הם הצדיקים שמתים בעוון הדור, הנה **והיה למרמס** מכל האומות כי הוסר גדרם המשמרים אותם בזכותם, ואם אמרתי **אשיתהו בתה** בשב ואל תעשה ש**לא יזמר** ע"י מיתת קצתם ולא יעדר בייסורין, הלא **ועלה שמיר ושית** כי יעלו ויתפקרו רשעים.

או ועלה שמיר ושית הם העונות שיתרבו כי יתפקרו להפליג ולא יכופרו וירבו על הזכויות ויאבדו, ואם **על העבים אצוה מהמטיר עליו מטר** כלל, הלא **כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה כו'**, ואיככה אמיתם לגמרי ברעב, ואם כן אפוא **מה אעשה** כי **ויקו** ה' הנז' **למשפט והנה משפח.**

והוא, כי הנה אמרו רז"ל על שבעה דברים נגעים באים ובכללם גזל והמשפח הוא נגע, כד"א ושפח ה' וכו' מגזירת שאת או ספחת, ועל פי דרכו רמז כי המשפט בהסיר נקודה ממנו העולם מתקלקל, כי כן בין **משפט** ל**משפח** א' היא במספר בלבד, וכן **ויקו לצדקה** אשר מעשה הצדקה שלום אדרבה **והנה צעקה**, ופירש ואמר מה הוא **המשפח** על העדר **משפט**, ו**הצעקה** הלא הוא קול **(ח) הוי מגיעי כו'** שצועקים העשוקים ואומרים, **הוי מגיעי בית בבית** שבעלי זרוע מגיעים קיר בתיהם אל בית הדל להשיג גבולו, גזל והעדר משפט, שלא בלבד מטלטלין או ממון כי אם גם קרקע שאינה נגזלת, ידם תקיפה ומגיעים **בית בבית**, ועוד מעט על בלתי

מוחֶה יוסיפו, כי **שדה בשדה יקריבו כו'**, והוא כי בבתים אין בית עני ודל נגזלת לגמרי, רק קצת מגבולו שבינתיים שיגיעו ביתם לביתו, אך בראותם כי אין מוחה, זה יביא כי גם תשמע עליהם **הוי** אחר וצעקתם רבה מזו, והיא כי **שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום** כלל, והוא כי אם שדה איש דל יהיה בין שתי שדות של שני עשירי עם, א' מהעשירים מקריב גדר שדהו לתוך שדה העני ממזרח, והעשיר שמהעבר מזה מקריב מצד מערב, עד שזה נוטל חצי שדה העני ושכנגדו חצי האחר, **עד אפס מקום** לנגזל העני, וצועק אנה הלך שדהו איך נאבד, כי לא נשאר לו כלל שום מקום, ואין עושה משפט על הגזל, ובמקום תת לו **צדקה** תגדל **הצעקה**.

משיב הוא יתברך ואומר לדלים הצועקים תחרישו, כי הלא **והושבתם לבדכם** אתם הנגזלים **בקרב הארץ** כולה, והגוזלים ילכו בגולה גרושים מקרב הארץ, כי זו טובה מהחלוקות הקודמות שלא יתמו, וכ"כ יהיו הגולים כי הלא אין צריך לומר באזני איש בבשר ודם, שעשרת אלפי איש או חמשים אלף איש יקראו צבאות בעיניו, אך אפילו באוזניו יתברך כי אלפים ורבבות כאין לפניו יתברך, ועם כל זה אומר הוא יתברך **(ט) באזני** יצדק שמוע הקרא אני עליהם **ה' צבאות** כ"כ היו, **אם לא היו בתים רבים לשמה כו'**, כי אם לא היו לשמה היו יושביהן כל כך, כי גם באוזני אתייחס עליהם לבעל צבאות להיותם רבים מאד, ועם כל זה אחריבם ולא אשאיר רק העשוקים בלבד, ואמר **גדולים וכו'**, לומר, לא מהיותם בתים ישנים ישומו, רק **גדולים וטובים מאין יושב**, כי מבלתי היות בהן יושב ישומו ויפולו, והוא עניין ושאיה יוכת שער, ואיך יהיה זה ע"י חסרון לחם, **(י) כי עשרת צמדי כו'** ולא אצווה לעבים לבלתי המטיר לגמרי, רק אמעט מזונות **כי עשרת צמדי כו'**.

וזה אפשר על מה שיקריבו **עד אפס מקום** בשדות שמוסיפים משל דל להרבות למו זרע האדמה, בהיות לו כר נרחב ועתה **עשרת צמדי כרם יעשו בת כו'**.
ויתכן יאמר, הם התחילו להיות **מגיעי בית בבית כו'**, ונמשך להם גם ל**שדה בשדה עד אפס מקום**, ואני ע"י השדה אחריב הבתים, וזהו **אם לא בתים כו'** וזה על ידי השדה, כי **עשרת צמדי כרם** יעשו בו באופן שמזה ימשך שחרבו **הבתים ולשמה יהיו כו'**.

יא הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ מְאַחֲרֵי בַנָּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם :
יב וְהָיָה כִנּוֹר וָנֵבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פֹּעַל ה' לֹא יַבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ :

הוי משכימי בבקר שכר ירדפו וכו', אחר אומרו איך מרעה אל רעה היו הולכים ומוסיפים מ**בית בבית** אל **שדה בשדה עד אפס מקום**, אמר כי עוד להם מידה זו בכיוצא בזה כי **הוי משכימי כו'**, כי מתחילה יבושו בושת לשתות יין יומם ואפילו ללכת לבקשו, רק **משכימי בבקר** בטרם יכיר איש את רעהו, ויין ישן המשכר הנקרא **שכר ירדופו** ויבקשו ולא ישתו אותו

ביום, רק **מאחרי בנשף** עד כלות רגל מן השוק, וכל שכניהם שכנו בכבוד, איש בביתו בנפול תרדמה על אנשים, ואחר הרגילם בזה **יין ידליקם,** עד גדר שאין צריך לומר שלא יתחבאו לשתותו, כי אם גם **(יב) והיה כנור** המשמיע קול.

ותחילה לא יערבו אל לבם לקחת רק **כנור** שקולו נמוך, ועוד מעט יוסיפו גם **נבל** המעורר ישנים ומשמיע לקרובים, ועוד מעט ויוסיפו גם **תוף** המקיץ נרדמים וקולו נשמע עד למרחוק, ועוד יוסיפו אחרי כן גם ה**חליל** מכה להרים קול בכח, עד שהחרשים ישמעו והעורים יביטו לראות, ומי יתן יקבעו סעודתם על הלחם ואגבו ישתו וישכרו עמו, ולא יבושו בתוך קהל בבואם לראות כבלע את היין, רק **ויין משתיהם** לומר שאין **משתיהם** וקביעות סעודתם רק על היין ולא על המזון, רק כדרך שכורים לשתות יין, ואל **פועל ה'** הוא נפשם **לא יביטו,** ולא ישיתו לב לרוותה מטוב העולם הזה המתייחס אליה כאשר לגוף.

ושמא תאמר הלא גם החומר מעשה ידיו יתברך הוא, ולמה לא תוכיחם על שלא יעשו בו מצוותיו יתברך, כי אם אשר שנא ה', הלא הוא כי היות הגוף מעשה ידיו לא ראו כי ה' עשה את הגוף, כי היה כאשר ברא את האדם ולא ראוהו השכורים האלה, ועל כן לא חשו לעשות בו מצות ה' על היותו מעשה ה', כי לא ישערו באומד כי החומר מעשה ה' הוא, ובכן מה שאוכיחם אינו רק על בחינת הנפש שלא יבצר מהם ידיעה כי **פועל ה'** היא.

או יאמר מעין זה, מה שיעשו כ"כ עיקר מהיין להנאת גופם ולא מהנאת העולם הבא ליהנות שם מטובו ע"י תורה ומצות הוא, כי זה יביטו ההנאה לעיניהם אך **פועל ה'** הוא רב טובו אשר פעל לחוסים בו בע"ה **לא יביטו,** כי נעלם הוא מעיני בשר למו **ומעשה ידיו לא ראו** ע"ד הנזכר. או מה שאל **פועל ה' לא יביטו** אפילו הבטה מה לראות, נמשך שגם מעשה ידיו לא ראו. ואם נאמר שמעשה ידיו הוא בית המקדש שנעשה בשתי ידיים, כמאמרם ז"ל גדולים צדיקים שנאמר בו כוננו ידיך.

ונבוא אל העניין

והוא, כי הנה הודיעונו רז"ל פירוש מאמר שלמה בחכמתו תנו שכר וכו', לא נברא יין אלא לקבל רשעים בו שכר מצוותיהם בעולם הזה, וזהו תנו שכר לאובד שהוא הרשע אובד עולמו. ולפי זה יתכן שעל פי דרכו קראו שכר, שעם שמשמעו יין משכר שהוא ישן, אפקיה בהאי לישנא לרמוז שהוא שכרם, וגם פה יתכן באו' שכר ירדופו דאפקיה בהאי לישנא לרמוז, כי אוי להם שרודפים לקבל שכר מצוותיהם פה.

עוד נקדים כי להיות כי היין בוגד ומחטיא את האדם, על כן איוב אחר הקיף בניו ימי המשתה, היה מעלה עולות על חטאתם, ובזה יאמר הנביא ראו עתה את מעשה הרע של אלו בהפליגם לשתות, כי לא נתנו אל לבם לומר למה ברא יתברך את היין שהוא לשלם שכר הרשעים ולנחם אבלים, וזהו **ואל פועל ה'** אשר פעל וברא היין שהוא בשביל הב' דברים ההם **לא יביטו** רק אל שכרות, ומי יתן ואחרי שתותם יום יום היו עושים כאיוב להעלות עולות אולי חטאו ע"י היין, והיו הולכים לבית המקדש להקריבם, כי בנוי היה בימי ישעיה, כי אם אלו ומעשה ידיו הוא ביהמ"ק להעלות שם עולותיהם אפילו לא הלכו לראותו, וזהו **ומעשה ידיו** הוא בית המקדש שנקרא **מעשה ידיו לא ראו.**

יג לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי-דָעַת וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא :
יד לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעְרָה פִיהָ לִבְלִי-חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ :
טו וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל-אִישׁ וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה :
טז וַיִּגְבַּהּ ה' צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה :
יז וְרָעוּ כְבָשִׂים כְּדָבְרָם וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ :

(יג) לכן גלה עמי מבלי דעת וכו'. אמר הנה יש המון עם הנמשכים בקר וערב אחר היין, ויש גדולי ישראל אשר היה סִפֵּק בידם למחות, אמר הנה עיקר האשם הוא על הגדולים אשר לא מיחו, כי המשכימים **בבקר שכר ירדופו ומאחרי בנשף וכו'** חטאו בבלי דעת, כי בהמשכם המון העם אחר היין בפתו ודעה חסרו, מה שגלה עמי לא תגדל אשמתם בעצם כי היה מבלי דעת, כי הרבה יין עושה, והראיה לחוסר דעתם כי הלא אל חסרון לחמו לא יחוש, בהוציא כל אשר לו ביין, כי הלא כבוד עמי הוא היותם מתי רעב על עריבות היין, והוא כי יש בני אדם שאם יחסר לחמם, כבודם הוא היותם מתי רעב, ולא ישאלו מזולתם אמר ראו חסרון דעתם, כי יוציאו כל אשר להם עד אין לחם, ואח"כ מפני הכבוד יהיו מתי רעב, נמצא כי היין המיתם ברעב, והמונו אשתו ובניו אין צריך לומר כי אכלם ולחמם יחסר, כי אם גם צחה צמא מיין משתיהם, כי תרע עיני עמי בהמונו, מתת לאחד מהם מכל כוס וכוס תלי תלים אשר ישתה אף גם אחד, ואין זה רק שאבד דעתם בהמשכם אחריו, לכן אחר שכן הוא צריך שני דברים:
אחד, שגדולי העיר אשר היה להם למחות מלימשך אחר היין הם יקחו חלקם,
ולא בלבד אחר שילקו ההמון כי אם שכאשר גדולי העיר הם הולכים לפני העם בעולם הזה, כן לגיהינום הם ירדו תחילה ואח"כ המון העם השותים, ואגבן גם המרימים קול שאון המשתה, הם המנגנים לפניהם בכינור ונבל וכו', ואחריהם כל המתלווים שם ושמחים בשחוק השותים, שייטב הדבר בעיניהם ושמחים לשמוע.

וזהו אומרו **לכן** שעוון ששותים קל, לכן לא תצר פי שאול כדי החזיק השותים במזרקי יין בלבד, רק **(יד) הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק,** ושעור להחזיק בלתי מוחים ואת השותים בגנים, ואשר היה טוב בעיניהם גם מהמון עם הבלתי כדאים למחות, ותחילה **ירד הדרה** הוא ראשי הדור שהם הדרה, שאין שאול מתהדרת רק בהיות בה גדולים, ואח"כ **המונה** כל חיל המון השותים, כי הבלתי מוחים הראשי עם, יקדימו לגיהינום אל החוטאים, ואח"כ **המונה** לייסרם, ואחרי כן **ושאונה** הם המעלים קול שאון היין **בכינור ונבל ותוף וחליל** בשירי זמרה לפניהם, ואחרי כן ה**עלז בה** והוא מתלווה אליהם וייטב בעיניו מעשה אלו, עם יודעם כי אין זה רק פועל גיהינום, היו נעלזים בה וזהו **ועלז בה**.

ואל יאמר הדיין איך אמחה ולא ישמעו לי, אל יחוש כי הנה אני מבטיחו שאם **(טו) ישח** מי שהוא חשוב נקרא או **אדם** שיהיה שוחה עם היותו בגדר אדם, הוא הדיין ששוחה ליטפל לפשפש במעשה העם למחות, וגם **ישפל איש** אשר בו כח למחות הנקרא איש, הוא השוטר ליטפל גם הוא למחות, כלומר לשם שמים ולא לשם שררה וגאווה, אני מבטיחם כי גם **עיני גבוהים** ורמי המצח לקבל, **תשפלנה** לשמוע בזכות שפלות השופטים והשוטרים למחות לשם שמים, וקרא איש לשוטר שהוא חשוב וגדול, כי כן היה בזמנים ההם כמאמר ז"ל כי יואב היה שוטר לדוד, ואז אין פחד שתקטרג מידת הדין על השכרות שקדם, כי הנה **(טז) ויגבה ה'** בעל הרחמים **במשפט** הוא מדת הדין, כי **יגבה** ויגבר שם הרחמים עליו **במשפט** שנעשה למטה.

ולא עוד אלא שמלבד סילוק הרוגז היה **האל הקדוש** בעל החסד **נקדש** ומתמלא שפע קדושה יתירה **בצדקה,** שהיה משפיע בתורת הצדקה כד"א ימצא חיים צדקה וכבוד, וזה שמחתו יתברך כנודע עד גדר זה יהיה שופע השבע, כי הלא **(יז) ורעו כבשים כדברם** ומנהגם, שלא יורגש חסרון בהם תמיד עם היות ש**חרבות מחים גרים יאכלו** מהכבשים, וכל שכן בני הכרכים, וכל כך תהיה הברכה מצויה ומפורסמת, שלא יעשה בהם פגם ורושם שהוא, מן הקצה אל הקצה, מהעדר תשובה שאמר למעלה, **כי עשרת צמדי כרם וכו' וזרע חומר יעשה איפה** אל שובם עד ה'.

[טו - יז] או יאמר, וישח וכו' נמשך אל אומרו למעלה **ויקו למשפט וכו',** שע"י כן **הוי מגיעי בית וכו'** בראותם כי אין משפט, ועל כן ילקו **כי עשרת צמדי כרם וכו'** ע"י העושק והמריבות, וכן **הוי משכימי בבקר וכו'** כי יין ידליקם לעשוק ולריב זה עם זה, כי **לכן הרחיבה וכו',** אמר עתה משל הדיוט על דברי ריבות, כשאחד אינו רוצה שנים לא יריבו, כי אם האחד משפיל עצמו וסובל ואינו עונה לרעהו כאיוולתו, הב' יראה וישפוט כי כן ראוי יעשה גם הוא, ומה גם כי הראוי להתחיל בסבלנות היא היותר חשוב, וידון קל וחומר השני בעצמו וישבות דין וקלון.

וזה מאמר הכתוב בהקדים שני דברים מ**ספר הזוהר**.

א', כי תואר **אדם** חשוב מתואר **איש**,

ב', כי יש כמה מלאכים נקראים **עיני ה' משוטטות בכל הארץ** ומגישים למשפט עליון, אמר כאשר **וישח אד**ם היותר חשוב בריב הנ"ל, אז מיד **וישפל איש** שכנגדו הבלתי חשוב כמוהו, וע"י כן **ועיני גבוהים** ממש הם עיני ה' המשוטטות, הם מלאכי השרת המביטים ועולים, אז **תשפלנה** המלאכים ההם הנקראים עיניים מלעלות למעלה להשטין, ואז **ויגבה ה' צבאות במשפט,** וגובר על מידת הדין והרוגז, ע"ד האומר **ואל זועם בכל יום,** כי מידת חסד זועם אל מידת רוגז מלפעול צרה, ואז האל בעל החסד מתקדש בעולם בצדקה, שמטיב בתורת צדקה בלי ניכוי שכר, וגם שגם אחר שתלקה אשוב לעתיד להיטיב לך יותר טוב הוא מעתה, **ושח אדם וישפל איש** ותישאר באשר לך, ולא שתאבד ממך ותחזור לקנות זולתם, קרוב לענייין כושרא דחיותא והוא מאמרנו על פסוק **והותירך ה' אלוהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך כו',** לומר טוב לך שלא תחטא או שתשוב טרם תלקה, שתרוויח שוהותירך וכו', ולא שיאבדו ממך ואתן לך אחרים תחתיהם אחר זמן שתשוב אלי, וזה יאמר, אלו **ישח אדם כו', ויגבה ה' צבאות במשפט** שיגבה על מידת הדין שלא יעשה ויפעול רוגז, היה אז טוב לך, כי הלא **ורעו כבשים כדברם** ומנהגם, **וחרבות** מלאות כבשים **מחים גרים** אתם **יאכלו,** ולא שיהיו מאכל לאויביך הזרים ושאתן לך אחרים תחתם.

ואם נאמר שאומרו **כבשים** הוא משל אל ישראל, יאמר שע"י מה ש**וישח כו' ויגבה ה' צבאות כו'** ירעו ישראל הם **כבשים כדברם** בהלוכם בלי עמל, כי יהי פסת בר בארץ מאליה, אך האומות עכו"ם שהם **מחים** דשנים ורעננים עתה, אין צריך לומר שלא ייטב להם בשובע שמחות, כי אם שתהיה הארץ אוכלת בהם, במקום שהיא נותנת מזון מאליה לישראל, וז"א **וחרבות את המחים גרים** בם הם העכו"ם **יאכלו** חורבותם הנז', כעניין ארץ אוכלת יושביה.

או יאמר, מאמר חבריו לרבי עקיבא בחשבו שבן כוזיבא היה משיח, אמרו לו יעלו עשבים על לחייך ועדיין אין בן דוד בא, וזה יאמר אחרי אומרו עניין הגלות, באומרו **לכן גלה עמי כו'** שהוא **חורבן ראשון,** ויהיה פירושו מבלי דעת שהוא על **העדר תורה** שהוא סיבת החורבן ההוא, ואמר אח"כ על **חורבן שני וישח אדם וישפל איש,** שהוא להשקיט המריבות ה**שנאת חנם,** שזאת להם תחת גאונם להתגאות איש על רעהו ולהחזיק בשנאה, כנודע שעל שנאת חנם נחרב בית שני, לכן כאשר יתקנו כי **ועיני גבוהים תשפלנה,** אז **ויגבה ה' כו'** שהיא הגאולה העתידה, אך הנני מגיד כי הטוב הגדול הנז' לא בימיכם יהיה, כי הלא **ירעו כבשים כדברם** בריבוי עשב, ה**חרבות** שירעו שם הם אשר את **מחים** עצומים ו**גרים** כעת בעולם,

יאכלו אותם החרבות ההם שיהיו קבורים כנאכלים בקרבן, כי על החרבות שיאכלום ירעו כבשים עשבים שעליהן, כדבר על לחייהם טרם יהיה הטובה הנזכרת.

יח הוֹי מֹשְׁכֵי הָעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה :
יט הָאֹמְרִים יְמַהֵר יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ לְמַעַן נִרְאֶה וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה :
כ הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ
שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר :
כא הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבוֹנִים :

הוי משכי העון בחבלי השוא וכו', הנה עבירה גוררת עבירה אמר ראו נא כי יש **מושכי העון מזיד** לעשותו נמשך וגורר בחבלי עבירה קלה מאד של הבל וזהו **בחבלי השוא**, וכן יש שלא **בחבלי שוא** כי אם בחבל עב, **כעבות העגלה חטאה** שבה מושכים העוון, ופירש כי השווא הוא האומרים הלא ייעד הוא יתברך גיהינום לרשע כי **הרחיבה שאול וכו'**, וטוב לצדיקים ע"י תשובה ומעשים טובים כאומרו **וישח אדם כו' ויגבה ה' צבאות כו'** כמדובר, אומרים למה יניח הכל באמונה, מי יתן ו**ימהר יחישה מעשהו** בעולם הזה להצר לרשעים, **למען נראה** בחוש ואז ע"י כן נשוב מדרכנו היא **עצת קדוש ישראל**, האומר ושבת עד ה' **ונדעה** ולא נהיה כמתים.

והנה ע"י **חבלי שוא** אלה שיתאוו לראות האמת בלבד, מושכים עוון גדול שהוא אמר **לרע טוב**, כי **לטוב** אשר לרשע בעולם הזה שהוא **רע** לפי האמת, כי הוא יתברך משלם לשונאיו אל פניו והוא רע שאוכלים זכויותיהם, להאבידם שם קורין אותו טוב, וייסורי עוני הצדיק אשר הוא טוב קורין אותו רע, ויתעצמו בקושית צדיק ורע לו רשע וטוב לו, עד שמזה יבואו לשים **חושך** טוב הרשעים שמחשיך לבם **לאור**, שאומרים שזה הוא האור, ויכחישו אור העולם הבא ואור שמקוים הצדיקים סובלי הייסורין, **(כ) שמים לחשך** שאומרים שאין להם במותם רק חשך ולא אור עוה"ב, ומזה עוד מעט יגעלו בעסק תורה ומצות המתוקים מדבש ונופת צופים, ויעסקו בעבירות שהם **מר**ים וישימום **למתוק** שימתקו להם, **ומתוק** הוא עסק תורה ומצות יהיה להם **למר**, וכל עוון העצום הזה יבוא להם מחבלי השווא, שיתחילו להתאוות ראות אמונתו יתברך בחוש בעולם הזה, והיה נקל להם לקנות דעת לדרוש מאת אנשי בינה אשר יבינו דבר מתוך דבר, שאין טוב העוה"ז טוב כי הבל הוא, וכמה דברים אין מספר שדעת לנבון נקל להבין דבר מתוך דבר, איך כל טובות העוה"ז לרשעים היא ניכוי שכרם, וההפך בצדיקים, אלא **(כא) שאוי חכמים בעיניהם** של עצמם, וסומכים על דעתם **ונגד פניהם נבונים**, ולא ישכילו כי טוב ללכת אליהם ילמדום מרוח מבינתם, וע"י **חבלי השוא** שהחלו לאחוז בם, ולא

הלכו אל נבונים יעמידום על האמת, משכו העוון ממדרגה אל מדרגה עד שנאבדו, ועל החלוקה השנית והיא **וכעבות וכו'** אמר **הוי גבורים וכו'** יתבאר בס"ד.

כב הוֹי גִּבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן וְאַנְשֵׁי-חַיִל לִמְסֹךְ שֵׁכָר :
כג מַצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ :

הוי גבורים לשתות יין כו'. אמא אשר אמרתי **וכעבות העגלה חטאה** הוא, כי **הגבורים** אלי הארץ אשר כח בהם להנהיג הדור ולמנות דיינים, לא היו מוציאים גבורתם כי אם כדי **לשתות יין,** וכן הדיינים עצמם אשר הם **אנשי חיל,** שהוא תואר על דיינים מומחים כאמור ביתרו, שני הסוגים האלה הראשים כדי שיהיה להם מעות לשתות יין, והדיינים עצמם להרוויח **למסוך שכר, (כג)** הם **מצדיקי רשע** בדינם **עקב** ה**שוחד** לקנות יין ושכר, וחילק שרים ודיינים כד"א ויהי דוד עושה משפט וכו' ע"י שיואב על הצבא לייסר את המסרב. והנה אלה ביין אותו המָנֶה שנטלו מראובן לשמעון, ושמעון חילקו עם הדיינים אין נשאר להם רק העוון והחטיאו, כי הממון שיסירו מהצדיקים בדינם לתת לרשע ולדיין שהיא **צדקת הצדיק יסירו** מן השמים **ממנו** מן הרשע מאשר קצבו לו בר"ה, כי **צדקת הצדיק** אשר היה לו בכלל קצבת אשר נגזר עליו בר"ה יסירו מן הרשע הנזכרת, שיפחתו מאשר קצבו לו בר"ה להוסיף על הצדיק להשלים קצבתו, שהיא צדקתו הראוי לו בצדק משפטו יתברך, נמצא שמלבד השוחד שנתן, מפסיד גם כל מה שלקח מהצדיק בדינו שלא כדין, ואמר בצדיקים בדינם רבים, וברשע לשון יחיד, הוא, כי זה דרך הרשע שבראות בשער עזרתו על איש אחד, בכל יום עובר ומתעבר להתעולל עלילות ברשע איש יומו, ואמר בראשים יין ובדיינים **מסוך שכר,** כי זה ערמת הדיין שמקיים שלא לדון שכור להורות חסידות בלי ראוהו ריחו נודף בשפטו את העם, על כן ימוגנו רק שיבחר הישן הנקרא שכר.

כד לָכֵן-כְּאֶכֹל קַשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ וַחֲשַׁשׁ לֶהָבָה יִרְפֶּה שָׁרְשָׁם כַּמֶּק יִהְיֶה וּפִרְחָם כָּאָבָק יַעֲלֶה
כִּי מָאֲסוּ אֵת תּוֹרַת ה' צְבָאוֹת וְאֵת אִמְרַת קְדוֹשׁ-יִשְׂרָאֵל נִאֲצוּ :
כה עַל-כֵּן חָרָה-אַף-ה' בְּעַמּוֹ וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים
וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חֻצוֹת בְּכָל-זֹאת לֹא-שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה :
כו וְנָשָׂא-נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא :
כז אֵין-עָיֵף וְאֵין-כּוֹשֵׁל בּוֹ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו :

(כד) לכן כאכל קש לשון אש כו'. אמר הוא יתברך לכן על האמור כל כך גדלה אשמתם, כי כשעור **אכול קש לשון אש** או אפילו פחות מזה, שהוא כשעור שאת **חשש להבה ירפה** שהוא טרם הגיע אל השרף, כי אם כשיעור שירפה אותו טרם ישרוף בזמן המועט ההוא היה ראו כי

שורשם הם האבות **כמק יהיה ופרחם,** הם הבנים **כאבק יעלה,** באופן לא יהיה שריד חלילה, יען **מאסו את תורת ה'** כד"א **על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי** וגם **אמרת קדוש ישראל** שהיא תורה שבע"פ כמאמרם ז"ל **נאצו.**

והנה **(כה) על כן** כלומר, כדי לעשות כן **חרה אף ה' בעמו** לבלתי השאיר שריד חלילה, והוא כי ה**אף** שהוא אחד וגדול שבמשחיתים **חרה** לעשות כן ככל האמור בישראל, לולא כי **ויט ידו** ה' הכו' **עליו** שהוא על עמו הנז' להגן מהאף, ולא הניחו לכלות **כאכול קש כו',** כי אם **ויכהו** ה**אף** את **עמו** הכאה בלבד, וגם **וירגזו ההרים** כי השליט האף בהרים הר הבית והר ציון, כד"א שפך חרון אפו ויצת אש בציון, ועם כל זה מההכאה הנז' שהכה האף כאמרו גדע בחרי אף כל קרן ישראל, רבים חללים הפיל **ותהי נבלתם כסוחה בקרב חוצות,** והנה **בכל זאת לא שב אפו** הוא האף הנז' מישראל לגמרי, **ועוד ידו נטויה** מקווה אולי יותן לו רשות מן השמים.

עד בא זמן **(כו) שונשא** הוא יתברך **נס לגוים** הוא מלך המשיח, **ושרק לו** הוא יתברך **מקצה הארץ, והנה מהרה קל יבא** ואשר **יבא קל** שהוא על עב קל ולא בכבדות הוא, **(כז)** כאשר **אין עיף** בישראל **ואין כושל בו** מתישים כחו, כי אם שכולם צדיקים כי אז **לא ינום וכו'** להתמהמה, כי היום אם בקולו תשמעו, וגם יתחזק כי **לא נפתח אזור חלציו** היא האמונה שבישראל, כד"א **והאמונה אזור חלציו,** וכן **לא ניתק שרוך נעליו** הוא זכות **גומלי חסדים** בישראל ברגליהם, שהולכים לגמול חסד שהם מחזקים רגלי מלך המשיח, לבוא כשרוך המחזק את הנעל.

כח אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל-קַשְׁתֹּתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגֵּלָיו כַּסּוּפָה :
כט שְׁאֲגָה לוֹ כַּלָּבִיא (וְשָׁאַג) [יִשְׁאַג] כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וַיַּפְלִיט וְאֵין מַצִּיל :
ל וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת-יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה-חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ:

וכן **זכות תורה (כח) אשר חציו שנונים** הם תלמידי חכמים שהם חצים שנונים בפלפולים כד"א ושננתם לבניך, **וכל קשתותיו** הם מדות שהתורה נדרשת בהן וכל כללי התורה דרוכות בידם, שע"י כן נתוסף בו כח לערוך מלחמה על כל הגוים ועל הממלכות, וע"י כן יקל כי **פרסות סוסיו כו' (כט)** ואז **שאגה לו כלביא** על הב"ח, כן יהיה הוא על המלכויות, **וינהום** בלבד **ויאחז טרף ויפליט ואין מציל** שריהם.

אז בזמן ההוא **(ל) וינהום** הנס הנז' הוא מלך המשיח עליו הוא על האף הנזכר למעלה, שעוד ידו נטויה על ישראל ותהיה **כנהמת ים, ונבט** האף **לארץ** כי יחרד וישח לארץ לפניו והנה **חשך,** ומה הוא ה**חשך,** הוא כי **צר** הבא נגד ישראל בימים ההם, **ואור** שלו הוא שרו

שבשמים, **חשך** גם הוא בעריפיה למעלה, ואז האף שהוא עזר לשונאי ישראל יושפל ויכנע מאשר הייתה ידו נטויה.

פרק ו

א בִּשְׁנַת-מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת-אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל-כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא
וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת-הַהֵיכָל :
ב שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד
בִּשְׁתַּיִם יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף :
ג וְקָרָא זֶה אֶל-זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת מְלֹא כָל-הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ :

(א) בשנת מות המלך עוזיהו וכו'. וראה את ה' יושב על כסא הכבוד, ולא שתצויר בו יתברך ישיבה, כי הלא ה**כסא רם ונשא, רם** מן איכות העולם הזה הכולל שמים וארץ, **ונשא** מעולם המלאכים באופן שאין הכסא בעל גבול, וא"כ אין הישיבה כמראיתה **ושוליו כו'** לא מאשר ארוממנהו אסלק השגחתו יתברך מעולם השפל, כי הלא **ושוליו** של כסא הכבוד הוא סרח התפשטותו **ממלאים את ההיכל** של בית המקדש שבארץ, הם כנפי השכינה המשתלשלים ומתלבשים כמשל השולים, וגם גדרוה אין המקום סובלו חלילה, כי הלא לא ראיתי כי ההיכל מלא משוליו, רק הם מלאים וסובלים את ההיכל, ומרבה ה**את** שבאמצעות ההיכל ששורה בו סובל גם שאר העולם, כי ההיכל לעולם כטבור הארץ, שמשם התינוק יונק שפע מאתו ומתפרנסים כל חלקי גופו.

או יאמר, מה שאמרתי **וראה את אדוני** לא שתצדק בו ראיה חלילה, כי הלא הוא **רם** ועין מי תכילהו, אם לא בראיה שכלית מופשטת גשמית, ואשר אמרתי **יושב** לא שתהיה ישיבה כיושב על דבר הסובלו רק **ונשא** מהכסא הנזכר, כי ישיבתו אינה אלא משל על התנשאותו, באשר **היושב על כסא** מתנשא על מושבו, ולא יבצר מהיותו קרוב על הכסא, כן הוא יתברך **נשא** על איכות כסא כבודו ולמעלה הימנו ובלתי נפרד ממנו, ואיך יצדק זה הלא הוא כי **שוליו** הם התפשטיותיו **מלאים את** הכסא הוא **ההיכל**, ולא אמר ההיכל מלא משוליו, בל יראה כסובל ונסבל רק הם בודדין בעצמן, וההיכל כסא קרוב אל ההתפשטות כמקבלו.

והנה עתה חל עליו חובת ביאור שני דברים:

א', פן יאמר איש מה זה היה לאיש האדמה לדבר ולומר, כי ראה מה שנעלם מעיני משוללי בשר, **מלאכיו רוחות,** האומרים **איה מקום כבודו** יתברך. שנית, שא"כ אפוא אשר רוממת גדלו ורוממותו יתברך, איזה הדרך תהיה השגחתו יתברך בעולם השפל ועכור, ולא יעצרנו הגשם מלבוא בו, ואמר על ראשון ראשון על האחד, איך ראיתי מה שלא יראו שרפי קדש הוא, כי הנה **שרפים עומדים** לומר הנה בן האדם כמוני היום גדרו למעלה משרפים גדולי המלאכים, ומה גם על השאר, כי הלא הם עומדין ואין להם קפיצין, והוא בשום לב אל מאמרם ז"ל, מלאכי השרת אין להם ישיבה אלא שרפים עומדין שאין להם קפיצין, והלא יקשה איך במלאכיו רוחות שרפי קדש יצדק לא זה ולא זה. אמנם הנה האדם יש לו קפיצין שיכול לעמוד ולישב, כלומר, יש בחירה בו לעמוד על עמדו לשרת את ה' ישתבח שמו לעד, או לישב ולהתעכב כיושב ובטל, אך מלאכי השרת אין להם קפיצין, כי לא יוכלו לישב וליבטל מעבודת קונם, כי לא יוכלו ליכפל ולישב, רק מוכרחים להיות עומדים משרתים לפניו יתברך.

וזה אומרו **(ב) שרפים עומדים** זה הוא בבחירת החומר אשר לאדם, כי גם שאני חומרי אינו פגם אלי, כי הלא ע"י כן יש לי מעלה עליהם, כי ע"י כן אני בעל בחירה ויש לי יצר הרע, וגם על איכות הנפש אני גדול מאיכותו, והוא כי המה **ממעל לו** כלומר ממעל לו להיכל הנזכר, והוא כי ההיכל הוא בעולם השפל והם ומציאותם ממה שהוא ממעל לו, והוא ביהמ"ק של מעלה שהוא ממעל מתדבק לו ומכוון נגדו, כמפורש אצלנו על פסוק משכנות לאביר יעקב, ועל פסוק נבואה למשכנותיו, ועל פסוק ירושלים הבנויה וכו' ששם עלו וכו', בשער ועשו לי מקדש וכו', וזהו **ממעל לו** להיכל, והוא **עולם המלאכים** כנודע, כי שם מיכאל עומד ומקריב נשמותן של צדיקים, באופן כי איכותם מלמטה מהכסא הנזכר, ולא מהכסא עצמו ושואבין ונמשכים לו, מש"כ אני כי אדרבה עיקרי ממנו יתברך מתחת כסא כבודו ונמשכתי ונשתלשלתי ממנו ולמטה.

ושמא תאמרו הלא נגד עינינו היותם בעלי רוחניות וקרובים אל ה', ואיך יבדקו שני הפכים אלו הלא הוא, כי הנה **שש כנפים וכו' בשתים וכו',** לומר אין כולם מערך א' יש **כנפים לכסות** כמסכים ויש **כנפים לעופף**, והוא כי שתי מסכים מחופפים ככנף עליהם מהביט אל האלוהים, ועל אלה אמר **בשתים יכסה פניו,** אחד גדר הכסא כבוד מרוכז עליהם, שנית, גדר עולם הנשמות שתחת כסא הכבוד למעלה מגדר עולם המלאכים, וע"י שתי מסכים והפרשים אלה יכסה פניו, ולא יוכל לפלש נתיב להביט ולראות כלום, מה שאין כן נפשי כי אין לה רק מסך אחד, וגם היא מתחת כסא הכבוד יתברך עצמו, דבקה בשורשה שם דבקות עצמיי, על כן **ואראה את ה'** בחזיוני מה שלא יראה מלאך ושרף.

ושמא תאמר, א"כ הורעת גדרם מבני אדם והלא נראה כי רוחות ושרפי קדש הנה לעומת זה **בשתים יכסה רגליו,** כי בשני דברים יסולק מאיכות עולם השפל, אפילו סוף השתלשלותו הנמשל לרגלים,

אחד, גדר עולם השפל,

שני, גדר עולם הגלגלים,

כי שני אלה יכסו רגליהם מהיות להם שייכות אל הגשמות אך יתרונם ממוצע כי בב' אשר הנה ממוצעות בין השתים העליונות ובין השתים התחתונות יעופף, ויהיו רוחות שרפי קדש למעלה מבני אדם, והוא, כי יצויר בשום מלאך שבעולם המלאכים עם שהצד השווה שבהם שהם מעולם המלאכים שלא יהיה בכל אחד ב' בחינות, והוא, כי כל אחד עלה ועלול כי הם כצנורות לקבל ולהריק איש איש, אל אשר למטה עד עולם הגלגלים, וכל אחד עלה אל מי שלמטה הימנו ועלול ממי שלמעלה הימנו.

נמצא, כי לכל אחד שתי בחינות וגדרים שעל ידם יעופף לקבל, ויפרוש כנפיו להתפשט למטה לתת ולהריק, וזהו **ובשתים יעופף,** הרי בדבר הזה נתן טעם אל העניין הראשון איך יתפאר ממה שלא ישיג מלאך.

ועתה נעתק לבאר ע"י מה שראה איך עם כל רוממותו יתברך, לא יעצרנו הגשם אשר לארץ הלזו להשגיח בה, ואמר **(ג) וקרא זה אל זה וכו',** והוא כי להיותם עלה ועלול, כל אחד קורא למקבל הימנו, שיקבל כח ממנו באמצעותו לשבח, ואומר **קדוש** כלומר **קדוש** הוא יתברך מב' יכסו רגלינו, וגם **קדוש** מב' נעופף, וגם **קדוש** ועליון מגדר ב' יכסו פנינו, וא"כ איך ישגיח בעולם השפל, הלא הוא כי להיותו ה' בעל צבאות הם המלאכי השרת, על ידי כן **מלא כל הארץ כבודו,** כי ע"י המלאכים יורק השפע לקיים העולם, ומשתלשל על הארץ מתחת וגם כל המשתלשל הוא כבודו יתברך, כי לא יבצר מהיות כבודו יתברך ממש ע"י השתלשלות ודקות, כי אלמלא כן לא היה מתקיים, כי הוא יתברך מפלש כבודו באופן נסתר, לפי רוב גדולתו לקיים עולם.

ד וַיִּנָּעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן :

ה וָאֹמַר אוֹי-לִי כִּי-נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא-שְׂפָתַיִם אָנֹכִי

וּבְתוֹךְ עַם-טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת-הַמֶּלֶךְ ה' צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי :

ראוי לשים לב:

מה בין זה לענייין מאמר אשת מנוח, **לו חפץ ה' להמיתנו לא הראנו וכו',** ולמה לא שת לבו ישעיה לדבר ההוא.

ועוד כי במראה הנבואה שאני.

ועוד מה עניין היותו **איש טמא שפתים כו'** לזה, ומהראוי יאמר אוי לי כי נדמתי כי את המלך כו' ראו עיני.

ועוד למה שינה כי למעלה אמר **וראה את ה',** ופה אמר **את המלך וכו',** וגם שם הוא שם אדנות ופה הויה, ובכלל הדבר יראה כמשנה מהאמת, כי למעלה אמר **וראה את אדני** שהוא האחורים, אך לא הויה שהוא הפנים, ופה אמר שראה הויה.

ועוד, כי הדבר בעצמו בלתי אפשר, כי **ופני לא יראו** נאמר, כי גם מאמרם ז"ל על **כי לא יראני האדם וחי,** שהוא שבשעת מיתה רואה את ה' שהיא השכינה, לא אמרו שרואה את הפנים רק את השכינה.

אמנם לבוא אל הביאור נשים לב אל מאמרו יתברך אל משה, לא תוכל לראות את פני, היה לו לומר כי לא יראה האדם את פני וחי, ואם נאמר דהיינו הך, לא יתכנו דברי רז"ל האומרים, אבל בשעת מיתה יראני האדם, כי הלא אין אדם בשעת מיתה רואה את הפנים חלילה, ואם הוא שאמר קל וחומר לא תוכל לראות את פני, כי גם מציאות ראיית מה שאינו פני, לא יראני האדם וחי, וכל שכן את הפנים אינו ק"ו, כי הלא כדאי היה משה לראות בחיים חייתו, מה שיראה זולתו במותו. אמנם הנה ידענו באמת, כי כמה אחורים לאחורים הנראים, כפי איכות מציאות העולמות, והוא, כי כאשר נפש אדם שמכחו יתברך אשר בה, תתן כח לכל אבר ואבר לעשות ולהפעיל הפעולה המיוחדת אליו, את הרגלים להלך, והידיים לעשות בכל מלאכה, והעין לראות, והאוזן לשמוע, וחוטם להריח, וחיך לטעום, ולא נייחס שנוי אל הנפש על תת כח לעין לראות ולא לידים ולאזן לשמוע, ולא לרגלים ולחיך לטעום ולא לשוקים, אך הוא כי כל אבר יקבל לפי הכנתו, כן הדבר הזה עם שהשכינה אחד היא, אינו דומה כבודו אשר מלא כל הארץ הלזו, אל כבודו שבעולם הגלגלים ואשר בעולם המלאכים, ואשר בעולם הנשמות העליונות אשר למעלה מהמלאכים, וההיקש בזה בבחינות עליונות ליודעים חן.

והנה מה שמשה רבנו עליו השלום שאל היה בחינות עליונות אשר לשכינה, לראות ולהשגיח בהקיץ במראה ולא בחידות, ולא כיוון אל בחינת נבואה שתבוא אליו מכח עליון, כי זה מלמעלה משכינה יש לו, ולא שיראה הכח ההוא כי רם הוא, אך שמהכח ההוא יבא בו השפע הנבואי ויפלש נתיב דרך השכינה, אמנם גם בשכינה לא ישיג השגה אם לא דרך מראה נבואיות, ושאל לראות מראה יותר עצמית דרך משל ניצוץ השמש הנכנס בחלון, ולא יעצור כח עין אדם להביט בו, עד שום בפניו עששית אחד, ועדיין מתוך מסך העששית לרוב בהיקותו, יכשל ויחלש כח העין מלקבל, עד ישימו מסך שני, ואם כל זה איננו שווה, ישימו שלישי או רביעי, ולמה זה העדר העין מראות בראשון, כאשר יראה בשני או משני לשלישי, אך הוא כי

אין העין רואה אם לא לפי הכנת מאורה, כי הנה העין כמראה מלוטשת, ובהיותה נגד האור יצא ברק לעומת האור, וימשיך הברק ההוא מהאור דרך התהפכות ועל ידי כן יראה.

והנה אם עין האדם בלתי זך, גם המשכתו לראות לא ירבה, כי לפי הברק אשר ימשך ממנו ימשיך, ועל כן כל עין אדם רואה לפי כח בהירותו וזכותו, ועל כן אדם טרם יחטא, ע"י האור שנברא בששת ימי בראשית, היה רואה מסוף העולם ועד סופו, כי למה שהוא היה זך בלי שמרי זוהמא, הייתה עינו בהירה מעין רוחניות, ועל כן לפי רוב בהירות בהיקותה אל מציאות האור ההוא, היה האור המתהפך אליו רב ועצום מאד ולא יעצרנו הגשם, כי הלא תפוח עקבו היותר עכור שבאדם, היה מכהה גלגל חמה, ומה גם גלגל עיניו, אמנם אחרי בא זוהמת נחש אל העולם, ונעכר חומר כל יצורי עולם, לא בלבד לא תיעצר כח עיניו של אדם להביט אל דבר רוחני, כי אם גם אל ניצוץ השמש בלעדי מְסָכִים.

והנה ההיקש בזה בהשגת מראות אלוהים, כי הנה כללות בני אדם טח מראות עיני השגתם מהביט אל מראות אלוהים, למה שצריך יצא ברק אור נפשו ע"י זכויותיו לעומת שכינתו יתברך, ויתהפך אליו אור השגת מראה דרך מסכים, כי אשר הכנתו מעוטה ישיג מהיותר מלובש והאחרון, ואשר נזדכך יותר ישיג יותר למעלה, כאלו יצויר יש י' מסכים ואשר קלה הכנתו ובהירות נשמתו וזכותו, יראה מתוך הי' ולא ישיג השגה עצמית בציור שכלו, רק הבחינה המלובשת י' מדרגות, ואשר למעלה הימנו בהכנתו, כשיעור אשר ישיג הראשון בעשירית ישיג השני בתשיעית, ותהיה לו העשירית למעבר, לא שיהיה לו המסך עשירי הפסק מה, וההיקש בזה אשר למעלה מזה על הדרך הזה, עד המצא איש יהיו לו התשעה מסכים מעבר והעשירי לבדו מסך.

ובזה נבוא אל העניין

הנה משה רבנו עליו השלום גם שנבואתו הייתה מאספקלריא המאירה, עם כל זה לא יבצר היה השפע משתלשל לו דרך השכינה כמעבר, אמנם במראה נבואתו בהקיץ, היו עיניו כח נפשו פקוחות לראות השגה מה בשכינה, אך הבחינות התחתונות בראייה מתיישבת בהשגתו, עד מקום שבהיקות הכנת נפשו עודנה מלובשת בגופו מעת היה ההתהפכות, ושאל ממנו תהי לו זיכוך יתר בעצמו ויתרון בנפשו, עד גדר שע"י הנמשך ממנה ימשיך לו דרך התהפכות, עד בחינה עליונה שלה המתייחסת אל פנים, כי היא כוללת כל כחות שלמעלה הימנה, ואיכות בחינתה שמתגלה בה בחינת הכחות העליונים, שאל ישיג בעצם כמשיג בלי מסכים, וזהו ריבוי האת באומרו **את כבודך,** והשיב לו יתברך ואמר **לא תוכל לראות את פני** את בחינת פני, כי דע איפה כי אין צריך לומר אדם סתם כ"א גם האדם המיוחד, שבמין האדם לא יראני, מה שאינו לא אחורים ולא פנים רק מצוע וחי, אך מה שאעשה לך הוא בחיים חייתך

תעלה לראות, לא בלבד בחינת אחורי, אשר לא יעדר גם עתה ממך, כי אם גם בריבוי את שהוא למעלה גם שאינו בגדר פני, ודי לך תשיג בחיים מה שהשלם מאדם משיג במותו.

הנה ישעיה בהיותו בתוך המראה והתנבא בחלומו, עד סוף מאמר השרפים מלא כל הארץ כבודו, ויעור אז משנתו וראה כאלו נעו אמות הספים מקול הקורא וגם הבית ימלא עשן, אז אמר בלבו עד כה חשבתי כי לא ירדה שכינה בבית הזה, רק שעלתה נפשי בחלומי למעלה, ותראה את המראה והייתה התחלת שפע נבואה אלי, ואם היה כן לא היו נעים אמות הספים מקול הקורא, וגם לא ימלא הבית עשן על מה שראתה נפשי בעולם העליון, אך עתה יראה, כי פה ירדה שכינה עצמה והכל נרתת, והבית ימלא עשן כד"א והר סיני עשן וכו', כי ירד ה' עליו באש ומה היום מימים, אך אין זה רק שהגיע עת למות.

ואשר ראיתי הוא כי ירדה שכינה להיות לפני נשמתי, **(ה) ואוי לי כי נדמתי** ולא הגעתי לזקנה ושיבה, והוא, כי לא נסה באלה כי הן זאת נבואתו ראשונה, כי לומר כי בחר בי הוא יתברך להיות לו לפה ולנביא בישראל לא אאמין, כי הלא **איש טמא שפתים אנכי,** כי לא הטהרתי לשמור פי משיחה בלתי כשרה, ואיך ישימני הוא יתברך לנבא בניב שפתי, ולא עוד, כ"א שימשך ח"ו חילול, כי הנה **בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב** והלא יבטו בשפתם לאמר, הגם ישעיה בנביאים, מי זה ינבא עלינו, ושיבחר בו הוא יתברך מיתר העם, ומי הביאני לסברא זו הלא הוא ב' דברים:

א', בחינת המראה כי אינה מהמתייחסת אל אחורים משם אדנות הנז', כאומרו **וראה את אדוני,** רק את בחינת הקראו מלך מאת **ה' צבאות** שהיא בחינת שכינה שעל עולם המלאכים שנקרא מלך מאת ה' על הצבאות העליונות, ואין זה רק כמאמר **ספר הזוהר** על תוסף רוחם יגוען כי בסילוק נפשם נתוסף רוח בם לראות בהקיץ.

ועוד, כי עתה ראו עיני כמעט בהקיץ ולא בדרך מראה בדמיון כי הלא **נעו אמות הספים והבית ימלא עשן.**

ו וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן-הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקָחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ :
ז וַיַּגַּע עַל-פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל-שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר :

(ו) ויעף אלי אחד מן השרפים כו'. אמר כי מן המזבח העליון נטל אש, וכל כך היה האור ההוא חזק, שהוצרך מלקחים לקחתו המלאך מן המזבח, שהוא כח אש גדול מאיכות המלאך לסבול לקיחת האש, ואח"כ נצטננה רתיחת האש עד שהיה ביד המלאך, למען יוכל הנביא לסובלה, וזה אומרו **ובידו רצפה** שהוא בלי אמצעות, אך מתחילה **במלקחים לקח מעל**

המזבח, אלא שכאשר **ויעף אלי** לנגוע בי, הייתה בידו כי נצטננה הגחלת, ומה גם לרז"ל שאמרו במסכת ברכות כי מיכאל היה, שהוא שר המים בעל החסד, שעל ידו יצטנן הדין ב"ס.
(ז) ויגע על פי כו' הנה אם אש מעל מזבח העליון, שהוא כח דין חזק היה נוגע בשפתיו, היה ניכר היותו נזוק בהקיץ, ואיך לא נשרפו שפתיו.

ועוד אומרו ויגע ביו"ד פתוחה ולא בחיר"ק.
ועוד, כי אחר שהרצפה נזכרה בלשון נקבה היה לו לומר נגעה זאת ולא נגע זה.
ועוד אומרו על פי ולא אמר בפי ובשפתיך.
אמנם הנה על עניין הקרבן במזבח כתוב אצלנו, כי אותו כח טומאה שהיה חל על האדם בהעוותו, חל על הבהמה בסמוך ידי המתכפר עליו בוידויו על אשר חטא, שהוא שורה על הנפש על בחינתה באבר שנעשה בו החטא, ועל כן צריך אש מן השמים אשר כח בו לעכלו.

ונבוא אל העניין

הנה הוא יתברך נתראה אל ישעיה לחנכו לנביא על ישראל, ועל פי דרכו יצא עתק מפיו לדבר ולומר **איש טמא כו', ובתוך עם טמא כו',** והן אמת כי לא בכוונה רעה דבר, אמנם לא יבצר מלפעול כח טמא בהעוותו, כדרך כל עוון וכל חטאת שבורא משחית, וחל הכח ההוא בפיו ובשפתיו שדבר בהם, וטרם ישרת לנביא צריך להעבירו, שאם לא כן לא תשרה בו נבואה, לבטא בשפתיו לעמו ישראל, בשפתיים דולקים מחלאת העוון, על כן מה עשה הוא יתברך, ראה והתקין יוקח ע"י מיכאל שהוא כהן משרת מהמזבח העליון רצפה, לא לתתה בשפתיו הגשמיים, רק על מה שעל שפתיו הוא הכח ההוא, והעביר אותו מעליו, וזה אומרו **על פי** וכן אומרו **על שפתיך,** שהוא במה שעליהם ולא בהם, ולכן הוצרך היות אש מעל המזבח, כי אין כח להעביר אש העוון וחלאתו בלעדו, ולהיות כי מיכאל הוא כהן גדול ואינו מקריב רק נשמות צדיקים, על כן כדי לעכל כח טמא אינו כבודו בלי אמצעי, ישרוף ויכלה ב**רצפה** ש**בידו** הכח הטמא, רק על ידי אחד מכחותיו שלמטה, כי הוא שר המחנה הגדול מארבע מחנות שכינה, וזהו **ויגע על פי** בפתח היו"ד, שהוא ע"י אחד מכחותיו שלמטה הימנו, ויאמר אליו המלאך מיכאל שהיה הכהן העיקרי, הנה נגע זה הכח שאני מעכלו על שפתיך, ועתה ע"י מה שעשיתי **וסר עונך** מעל שפתיך, הוא על אמרתך ובתוך עם, כי לא תכופר לגמרי, כי הלא ע"י מנשה לקה עליו, אך הוסר מעליו לבל יהיה עיכוב אל הנבואה כמדובר, והוא כמאמר **ספר הזוהר** על פסוק **גם ה' העביר חטאתך,** שהעבירו בלבד ולא נתכפר עדיין, וחטאתך אשר אמרת שאתה **טמא שפתים,** שלא נזהרת בפיך בעצם, כאשר יאות לרואה את ה' ברוך הוא, על זה **וחטאתך תכופר** לגמרי.

ח וָאֶשְׁמַע אֶת-קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת-מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ-לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי :

ואשמע את קול ה' אומר כו'. אמר מאומרו יתברך **ומי ילך לנו,** ולא אמר ומי ילך לי או ילך אליהם, יורה שחש על שני דברים:

על כבודו יתברך,

ועל כבוד ישראל,

שיהיה השליח חש על כבוד המשלח ומדבר ומצווה על הדבר, וגם חש על כבוד ישראל לבל ישלח רסן לשונו עליהם, כי בני אל חי המה כמפורסם בתורה בעניין שמעו נא המורים, ובעניין ויצום אל בני ישראל, וכעניין עבור לפני העם הזה וזולתם, על כן השיב ואמר **הנני** מוכן לזה, כי אין כמוני כי עתה לקיתי על **כבוד ישראל,** ואין ספק שלא יקרני עוד כדבר הזה, ומינה שאחר שעל כבודם אחוש ק"ו על כבוד קוני.

והנה ראוי לשים לב, כי הלא יראה ח"ו דרך גאווה לומר **הנני שלחני,** כי אדרבא כל מה שהצדיק גדול, הוא שפל בעיניו אז יותר, והיה ראוי לומר מי אני כי אהיה נביא לה' על ישראל אשר בחר לו לעם. אך יתכן עניין הכתוב בהזכיר עניין האמור בגמרא, כי אילפא ורבי יוחנן היו הולכים לסחורה, ובלילה במלון שמע ר' יוחנן מלאך שהיה על הכותל שהיו סמוכים אליו, אומר לחברו נשליך הכותל הזה על אלה שמניחים חיי עולם כו', ושמע מלאך אחר עונה ואומר לא, דהא איכא בינייהו חד דקיימא ליה שעתא, ור' יוחנן היה מסתפק אם היה הוא דקיימא ליה שעתא או אילפא, מה עשה, אמר לו לאילפא שמעת דבר, אמר לא שמעתי, אמר בלבו א"כ כיון שאני שמעתי, ודאי שעלי היה הדבר שעל כן השמיעו אותי לבדי מן השמים ואז חזר ללימודו. ואפשר שעל דרך זה הם דברי ישעיהו שאמר, אחר ש**ואשמע את קול ה'** אומר **את מי אשלח וכו',** אמרתי בלבי אם על זולתי היה מכוון לא הייתי אני שומע, אך אחרי ש**ואשמע וכו'** אז אמרתי ודאי שעלי מכוון, ע"כ ואומר **הנני שלחני** וזהו **ואשמע כו'** ואומר **הנני כו'.**

ט וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל-תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל-תֵּדָעוּ:

ויאמר לך ואמרת לעם הזה וכו'. אמור להם **שמעו שמוע** נבואתי ותוכחתי פעם ושתים, וידעתי ש**אל תבינו** כי לא תשיתו לב להבין, כי דברי אמת לשוב עד ה', והנה עבירה זו גוררת לכם שאחרי כן **וראו ראו** פעם ושתים, שאמרתי בנבואתי תראו צרות באות עליכם, **ואל תדעו** שיחסר דעתכם להירפא, אך עדיין היה לכם לב בלתי אטום להבין, אם רציתם והייתם שומעים דברי המוכיח, אלא שלא הייתם מתפעלים מדבריו, וגם לא הייתם סותמים עיניכם מראות ברעות הבאות, אלא רואים ובלתי קונים דעת.

י הַשְׁמֵן לֵב-הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע

פֶּן-יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וְשָׁב וְרָפָא לוֹ :

אך עתה נתחזק כח קטגור מלאך רע אשר פעלתם, במה ששמעתם פעמים ולא רציתם להבין בלבבכם, ובמה שראיתם **ראו** ולא קניתם דעת, שמעתה **ישמן ויאטם לבכם**, כדי שגם אם תתנו לב להבין לא תוכלו להבין, וגם **אזניכם תכבד** שגם אם יוכיחו אתכם לא תוכלו לשמוע, מכובד געילת נפשכם באמרי מוסר, וגם כנגד מה שראיתם ראו ולא ידעתם, יתחזק כח יצריכם שלא בלבד תראו ולא תקנו דעת, כי אם שגם עיניכם תסתמו לבלתי ראות, ולמה יעשה לכם כך מלאך רע שקניתם בעוונכם, הלא הוא למנוע מכם דרכי התשובה, שעושה שעיניו ישע **פן יראה בעיניו** הרעה, וגם מה ש**אוזניו יכבד** הוא פן **באזניו ישמע** למוכיחו, ומה ש**לבו ישמין** הוא **פן לבבו יבין,** על כן למען סתום מלפניו שלש הכנות תשובה, הוא מה ש**משמין הלב ומכביד אזניו וסותם עיניו.**

ושיעור הכתוב ששלש אלה יעשה לו היצר הרע מיראתו, **פן יראה בעיניו** הרעה הבאה עליו בבלתי שמוע אל הנביא, וכן ישוב אחרי כן לשמוע אל הנביא וזהו **ובאזניו ישמע,** ומה שהשמין לבו הוא **פן ולבבו יבין,** ובשלש אלה יהיה שב ורפא לו בתשובה, על כן מיראת היצר הרע פן ע"י **עיניו** או **אזניו** או **לבו** יהיה **שב ורפא לו,** יעשה את אלה.

וכן דעת המפרשים ש**השמן** ו**הכבד** ו**השע** הכל הוא מקור שהוא לפי דרכנו שימשך לו מֵיִצְרוֹ ועונותיו **השמן וכו',** ולפי זה אומר **ושב וכו'** הוא סוף הגזירה שהיצר הרע עושה אלה **פן יראה וכו'** וישוב, והוא עושה לבל ישוב, אך אמנם היה צודק יותר בהנקד הוא"ו בשו"א ולא בקמץ, על כן הנכון שגמר מאמרו באומרו **ולבבו יבין,** שהוא כי היצר הרע **השמין לב העם ואזניו הכבד ועיניו השע,** ועשה כן מיראתו פן יראה בעיניו, **ובאזניו ישמע ולבבו יבין,** ומאליו נשמע שהוא פן על ידי כן ישוב אל ה', שהוא הפך רצון היצר הרע, ואח"כ אומר הנביא אל יעלה על לב איש שאחר עשות היצר הרע כל זה, שאבדה תקוותו ואין עוד תשובה ותיקון, כי דעו אפוא כי עם כל זה אם נתן אל לבו ושב יוחן ורפא לו, כי הבחירה חופשית ויקובל ברצון.

יא וְאֹמַר עַד-מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר-אִם-שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה :
יב וְרִחַק ה' אֶת-הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ :

ואמר עד מתי ה' כו'. השיב הנביא ואמר לפניו יתברך **עד מתי** יהיה זה היצר הרע למו למוקש, כי אם תמיד ימנע מלשוב הלא יאבדו חלילה, **ויאמר** אליו הוא יתברך **עד אשר אם שאו וכו'** והוא מאמרם ז"ל על פסוק, **והיה כי יבואו עליך וכו' ושבת כו',** ובפסוק **בצר לך**

ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' וכו'. שהוא כל מה שאני מתגלגל עמכם תשובו עדי, הוא טרם אחרית הימים שאני מייעץ ומוכיח ומייסר להשיבכם עדי, אך באחרית הימים אז על כורחכם אשיבכם על כל פנים, שאם לא אז אימתי והוא ע"י חבלי משיח כנודע, וזה יאמר **עד אשר אם שאו ערים מאין יושב,** של גלות י' השבטים, **ובתים מאין אדם והאדמה וכו' בחורבן בית ראשון, (יב) ורחק ה' את האדם בחורבן שני** יותר מגלות בבל, ולא זמן מועט כ"א עד **ורבה העזובה בקרב הארץ,** היא השכינה עזובה בגלות כביכול בקרב הארץ.

או על דרך זה יקרא קרב הארץ, כי קרב וטבור הארץ הוא ירושלים, אשר שם שער השמים לינוק מלמעלה, כתינוק היונק מאמו דרך טבורו.
או תקרא קרב הארץ על היותה באמצע העולם, ואמר עד ש**ורבה** ותגדל אותה **עזובה** שלא זזה מכותל מערבי, שהוא **קרב הארץ** עד הזמן ההוא, הוא מה שיתגלגלו עם היצר הרע לימנע מהם דרך תיקונים, אך בזמן ההוא יתוקנו עכ"פ כמדובר.

יג וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ:

ושמא תאמר ומה אעשה להם בימים ההם לטהרם הלא הוא כי עוד בה **בקרב הארץ** הנזכר, יבוא שמה עשיריה הוא המלכות הי' מקרנין עשר די התנבא דניאל, ואז **ושבה והייתה הארץ** הנזכרת **לבער** ע"י הממלכה ההיא, ביום בא גוג על אדמת ישראל, או פרס או אדום, שאמרו רז"ל ובהיותם **לבער** תהיה **הארץ, כאלה וכאלון אשר** אם ימתין איש עד יבולו עָליהם, אין עוד מצבת בם כי סר צלם מתחתיהם, אך בשלכת הוא בהשליך עָליהם בטרם יבולו בחורף, עוד ישובו להפריח בעצם, ויהיה מצבת בם לבאים להסתופף בצלם, כן בהיותה לבער ארץ ישראל טרם הגאולה, אז תפרח ותגל ע"י הגאולה ע"י שכינה אשר לא זזה ממנה, באופן ש**זרע קדש** יהיו **מצבתה** כי ישובו עד ה' וישבו בצלה כאמור.

פרק ז

ד וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֶר וְהַשְׁקֵט אַל-תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל-יֵרַךְ
מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בֲּחֲרִי-אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן-רְמַלְיָהוּ :
ה יַעַן כִּי-יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן-רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר :
ו נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן-טָבְאַל :

חזור לעמוד השער

ז כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה :
ח כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם :
ט וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן-רְמַלְיָהוּ אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ :

(ד) ואמרת אליו השמר והשקט אל תירא כו'. אמר הישמר מעשות דבר כעניין שלוח שוחד או השכיר עליהם מלך ורוב עם רק השקט בביתך, ומאמרי בשם ה' האמן אל תירא ובשכר האמנה זו, ולבבך שכולל גם היצר הרע, אל ירך מעבירות שבידך, כי אלה הם ב' זנבות האודים העשנים, ששלהבת אין בהם זולת עשן, כן אין להם אור שפע עזר משדי, רק גאות ותמרות עשן, ולא עוד, כ"א שהרי בחרי אף מן השמים עליהם **רצין כו'.** וטעם ה**חרי אף** שעליהם הוא, **(ה) יען כי** הנה יען כי **יעץ עליך אחז,** מלך **ארם** וזה דרך מלכויות מתגרות זו על זו, אך ה**חרי אף** הוא על **אפרים ובן רמליהו** עם בני ישראל ומלכם, בשביל אומרם **(ו) נעלה ביהודה** הם ערי יהודה ונשים בה קצין תחת ידינו, **ונבקיענה** אלינו בין ישראל וארם, ובתוכה הוא ירושלים תוכיות יהודה **נמליך מלך,** ושלא יהיה מזרע קדש דוד רק את בן בלתי טוב, שלא יהיה לו זכות אבות שיקשה להסירו אחרי כן, רק שיהיה סר אל משמעתנו, להסירו ולקיימו על רצוננו, כפי האמנה שנמצא בו.

והנה בדבר הזה הם מפרים עצתו יתברך, אשר יעץ **לבלתי הכרית מלך יושב על כסא דוד עד יום גלות הארץ ובאחרית הימים,** ע"כ יהיה קצף וחרי אף על אפרים ובן רמליהו, לכן **אל תירא מהם,** כי מה יעץ עליך ארם רעה **(ז) לא תקום,** ואשר אמרו **אפרים ובן רמליהו נעלה ביהודה וכו' לא תהיה,** כי הנה **(ח) ראש ארם** לא יהיה רק **דמשק,** ולא יהודה כאשר אמרו **ונבקיענה אלינו,** ועוד אני מבשר, כי **ראש דמשק** לא יהיה רק **רצין** לבדו, כאשר אין קיום לאדם כ"א בעוד שראשו קיים, כן אין חיות וקיום לדמשק רק בעוד שרצין קיים, כי במותו גלו עם ארם קירה, ונלקחה דמשק ולא הייתה עוד ראש ממלכה.

ועל התמדת אפרים אמר **בעוד כו' יחת כו'** וכן **(ט) ראש אפרים שומרון** ולא ירושלים, כאומרו **ונבקיענה וכו' ונמליך וכו',** וגם **ראש שומרון** לא יהיה לה ראש רק **בן רמליהו** כי אחרי מותו כאלו סרה ראש שומרון וחיותה, כי מלך הושע בן אלה ואז גלו בראש גולים בחלח וחבור כו'. ומפני שפתח דבריו ציוה על ההאמנה כמפורש על פסוק **אל תירא כו',** אמר בסוף דבריו **אם לא תאמינו** תבוא עליכם צרה וצוקה ולא יהיה מאמין לכם לרחמכם.

י וַיֹּסֶף ה' דַּבֵּר אֶל-אָחָז לֵאמֹר :
יא שְׁאַל-לְךָ אוֹת מֵעִם ה' אלוהיך הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמַעְלָה :
יב וַיֹּאמֶר אָחָז לֹא-אֶשְׁאַל וְלֹא-אֲנַסֶּה אֶת-ה' :

יג וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ-נָא בֵּית דָּוִד הַמְעַט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת-אֱלוֹהָי :
יד לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ אֵל :
טו חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל לְדַעְתּוֹ מְאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב :
טז כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מְאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב
תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה קָץ מִפְּנֵי שְׁנֵי מְלָכֶיהָ :
יז יָבִיא ה' עָלֶיךָ וְעַל-עַמְּךָ וְעַל-בֵּית אָבִיךָ יָמִים אֲשֶׁר לֹא-בָאוּ
לְמִיּוֹם סוּר-אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה אֵת מֶלֶךְ אַשּׁוּר :

(י) ויוסף ה' דבר אל אחז כו'. אחר אומרו יתברך יאמין בו **ולא ירך לבבו** ולא האמין, אז ויוסף דבר בלשון קושי ולא באמירה כלמעלה, **(יא) שאל לך אות** ולא אכעוס על שאלתך להיות הוראת חוסר אמנה, כי אדרבא אתייחס לאלוהיך וזה אומרו **מעם ה' אלוהיך,** כי חפץ אני תראה ההשגחה, וזה **או העמק שאלה** אות בדברים תחתונים, **או הגבה למעלה** בעליונים השיב הוא ואמר אני **(יב) לא אשאל** וגם לא ארצה יאמר לי הוא אות מעצמו, כי **לא אנסה את ה',** ולא אמר את ה' אלוהי כמאמרו יתברך **ה' אלוהיך,** כי לא כן לבו עם אל, אז הפך פניו ישעיה אל גדולי המלכות מבית דוד, ואף על פי שדבריו אל המלך המה, מפני כבוד המלך או מפחדו לא דבר לנוכח אתו, כי אם כלל אותו עם שאר בית דוד, אך עיקר מאמרו אליו הוא גם שמדבר בלשון רבים.

ואמר **(יג) המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלוהי** זה פעמים, באמור לכם ראשונה **תאמינו** בו באומרו **הישמר והשקט** מליעזר עם מלך אשור או בשוחדות, רק **השקט** ובטח בה' וע"י כן **ולבבך אל ירך כו'.** ועתה שב ואמר **שאל לך אות** ואינו רוצה, ואמר שיפה כיון שלא אמר **לא אנסה את ה' אלוהי,** כי לא אלוהיו הוא כי אם אלוהי, כי לא רצה שתגלה השגחתו יתברך ע"י האות. והנה אומרו לכם הוא מיותר, אך כיון הנה המלך אינו רוצה אות לבל תגלה השגחתו יתברך, כי על כן הוא לא חפץ באות, לכן לא יתן ה' לו האות רק לכם **בית דוד.**

וזהו **(יד) יתן ה' לכם אות והוא כי הנה העלמה כו',** והאות הוא כי תלד בן וגם אמר שתקרא **שמו עמנואל** לרמוז כי עמכם יהיה להיטיב אתכם.
ועוד אומרו לכם, כי הנה עודנו קטון עד גדר ש**חמאה ודבש יאכל,** בזמן שלדעתו של **נער** אין **מאוס ברע ובחור בטוב,** יותר מאכול חמאה ודבש כדעת קטני קטנים, כי עדיין הוא **בטרם ידע הנער** מה הוא **בחור בטוב ומאוס ברע** לפי האמת, כי קטון הוא בעוד שעודנו חושב, כי אכול מיתקא ולא דבר מר, הוא מאוס ברע ובחור בטוב, כי קטן הוא.

וזהו **(טו) חמאה ודבש יאכל** לדעתו **מאוס ברע כו',** כי לדעתו של הנער הזה היותו אוכל חמאה ודבש הוא **מאוס ברע ובחור בטוב,** ובשיעור זה כי עודנו קטן **(טז) תעזב האדמה** של רצין ופקח, כי יפלו שניהם ותלקח ארצם כמפורש במלכים ודברי הימים, כי קרוב יום אידם של אלו, ובין כך ובין כך אתה אחז אשר לא האמנת בו יתברך, **(יז) יביא עליך ועל עמך וכו',** והיא כל הרעה הכתובה על ספר דברי הימים, אשר הרעו רצין וארם ובן רמליהו על יהודה, ועם כל זה למה שאות אשר נתן הקדוש ברוך הוא לא ישוב ריקם, גם יעשה רושם ברצין ופקח שגם הם יכלו **טרם ידע הנער וכו'** כאמור.

יח וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק ה' לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר :
כ בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי-בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעֶבְרֵי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר
אֶת-הָרֹאשׁ וְשֵׂעַר הָרַגְלַיִם וְגַם אֶת-הַזָּקָן תִּסְפֶּה :

(יח) והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב וכו'. אמרו רז"ל כי עניין **תער השכירה** היה בימי חזקיה על סנחריב וחילו. ויתכן שלמה שאחז השכיר את מלך אשור לחתוך רצין וארם ובן רמליהו יאמר, כי בתער השכירה עצמה היא מלך אשור שהשכירו אחז, בו בעצמו בתער עצמה יפעל עליה שיחתוך את ראשה ורגליה וזקנה בימי חזקיה ליל שמורים, למען ידעו מה הביטחון אשר בטחו בו.

ולפי זה אומרו **ישרק כו'** יהיה במאמרם ז"ל מכמה מלכים גדולים שהביא עמו, כמאמר התוספתא ארבע מאה מלכין קטרי תגי, ואותם מלכים היו רובם מקצווי ארץ אשר מבבל והלאה, הם מקומות ידועים מעברי פרת, ועל המלכים ההם שהביא עמו אמר, ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה כו' כי שם קצהו, ולדבורה הגדולה מזבוב, הוא מלך אשור שכולם סרים אל משמעתו, וכל כך יהיו שימלאו הארץ בנקל כו' ואח"כ **(כ) יגלחו.**

כא וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יְחַיֶּה-אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי-צֹאן :
כב וְהָיָה מֵרֹב עֲשׂוֹת חֲלֶב יֹאכַל חֶמְאָה כִּי-חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל כָּל-הַנּוֹתָר בְּקֶרֶב הָאָרֶץ :
כג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה כָל-מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה-שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן
בְּאֶלֶף כֶּסֶף לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה :
כד בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבוֹא שָׁמָּה כִּי-שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל-הָאָרֶץ :
כה וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן לֹא-תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת
וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שֶׂה:

(כא) והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר כו'. אמר כי לעתיד לא יהיו מלחמות כהיום כאשר הזכיר מעין מלחמות גדולות ורבות, כי מעט יהיו בעולם הנשאר בציון כו' וגם יאבדו החמדות כי **יחיה איש עגלת כו'** ולא יחמוד אכול בשר ושתות יין, כי אם חלב תחת לשונו, כי ימאסו בחמדות טובות העוה"ז, כי אם בתורת ה' חפצם, ואפילו לא יהיה מתבטל לעשות חמאה שלא יתאווה לשנות טעם החלב לאכול חמאה, כי אם ש**מרוב עשות חלב** הצאן שיותיר לו ממאכלו פן יחמיץ, על כן **יאכל חמאה** שיעשה מהנותר.

או יאמר **(כב) והיה מרוב עשות חלב** יקוץ בה וישנה ל**עשות חמאה** לשנות טעם, ומה שאמרתי שלא יחיו צאן רב ולא ישיתו לב אל אוכל בשר שגיא הוא, כי הלא **חמאה ודבש יאכל כל הנותר כו',** מאשר יטפו האילנות דבש כעובדא דגמרא בצפורי.

או יאמר, הנה יבוא זמן שיסתפקו במועט ובלי עסק, ויהיה המועט דבר שירחקו בו את היין, כי אחר המאכל ההוא לא יערב למו יין והוא **חמאה ודבש.**

ונבוא אל העניין

אמר, כי **והיה ביום ההוא** יגדל **איש עגלת בקר** לעשות חמאה, **ושתי צאן** לאכול חלב, כד"א חמאת בקר וחלב צאן, להסתפק במועט ובלי עסק רק בתורה ולהתרחק מהיין בוגד, כי על ידי מאכל זה אין טבע אדם להתאוות ליין, ואז הוא יתברך ישפיע ברכה בשלשת הבעלי חיים האלה, כי **מרוב עשות חלב** גם ה**שתי צאן,** לא יאכל מהחלב רק החמאה בלבד והשאר ישפוך.

ושמא תאמר הלא יקוץ באכול תמיד חמאה, ועל כן יצטרך לאכול חלב כאשר הוא לשנות טעם, לזה אומרו אין צורך לזה, כי בלעדי חלב יהיה להם שנוי טעם, כי הנה **חמאה ודבש יאכל כל הנותר וכו'.**

ובשני אלה ישנה פעם חמאה ופעם דבש ופעם יחד שניהם, וכ"כ ימאסו ביין, כי לא יחרשו ולא יעדרו הכרמים, עד יעלה בם **שמיר ושית,** עד כי **(כג) והיה** כל מקום **אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה.** מאין עובד הכרמים, עד גדר שפן תתראה על האיש הנזכר חית השדה מאין אדם, אם יאבה איש להתקרב אל מקום אלף גפן לקחת ליהנות מפרותיה, **(כד) בחצים ובקשת יבא שמה,** כי מורא הבעלי חיים תעלה על ראשו.

או יאמר, איך יחרשו כרמים ושדות אם לא יחיה איש רק **עגלת בקר ושתי צאן,** לזה אמר כך הוא, כי **יהיה כל מקום וכו' לשמיר ולשית** יהיה מבלי חורש, **ובחצים וכו'** יבוא שמה **שית** וחיות רעות, ומזה ימשך כי **שמיר ושית תהיה כל הארץ,** גם בשדות יצאו חיות כי אין עובר בם לחרוש, וימצאו חיות רעות ויקחו פת לחם מפיסת בר בארץ.

(כה) ושמא תאמר אם כן גם ימנע מלגדל **עגלת בקר וכו'**, מאימת הבעלי חיים הטורפים במקום רעייתם, על זה אמר, כי הלא כל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יראת **שמיר ושית**, כי לא יעלו שמה וע"י כן אין שם יראת בעלי חיים המתחבאים בתחום ההרים ההם, כי אין שם **שמיר ושית** כי יעדרו אותם, ושם יועיל למשלח שור לרעות שם ומרמס שה בלי פחד חיות רעות, ושם תרעינה **עגלת בקר וב' צאן וכו'**.

פרק ח

א וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי קַח-לְךָ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז :
ב וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת-זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ :
ג וָאֶקְרַב אֶל-הַנְּבִיאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז :
ד כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא אָבִי וְאִמִּי
יִשָּׂא אֶת-חֵיל דַּמֶּשֶׂק וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר :
ה וַיֹּסֶף ה' דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר :
ו יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ אֶת-רְצִין וּבֶן-רְמַלְיָהוּ :
ז וְלָכֵן הִנֵּה אֲדֹנָי-מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת-מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים
אֶת-מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת-כָּל-כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל-כָּל-אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל-כָּל-גְּדוֹתָיו :
ח וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר עַד-צַוָּאר יַגִּיעַ וְהָיָה מֵטוֹת כְּנָפָיו מְלֹא-רֹחַב אַרְצְךָ עִמָּנוּאֵל :
ט רֹעוּ עַמִּים וְחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי-אָרֶץ הִתְאַזְּרוּ וְחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וְחֹתּוּ :
י עֵצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל :

(א) ויאמר ה' אלי קח לך גליון גדול כו'. יאמר כתוב עליו בחרט ובעטו וקולמוסו של אנוש, שהמחהו ה' במבול, כי הוא החל בעבודה זרה, והציף הוא יתברך שלישו של עולם, ולא נתקן עד הביאו יתברך עליו את מי המבול כן בחרט ובגזרה ההיא כתוב למי שימהר **שלל חש בז** הוא סנחריב, כי אשר תראהו מוצלח כעת יתעתד ליפול ברעה, והוא, כי כאשר תראה הצלחתו כן תתקיים מפלתו, אשר היא כחרט אנוש, וזהו כתוב עליו גזרה כ**חרט אנוש**, למי שבקרוב ימהר שללו שכך תבטחו במפלתו, וע"ד זה אנחם את עמי מגלויותיהם.

כי הלא **(ב) ואעידה לי כו'**, והוא פירוש רז"ל הוא דעת ר' עקיבא שאמר, הלא לא היו בזמן א' אוריה וזכריה, אלא לומר לך כמו שתראו שתתקיים נבואת המתנבא ציון שדה תחרש, שהיא

הצלחת האומות עלינו, תבטחו יתקיים ג"כ נבואת זכריה **עוד ישבו זקנים וזקנות וכו'**, כי האחד עֵד על השני, והוא על דרך אומרו **וכתוב כו' למהר כו'** כי נחמת עמו ישראל תהיה על דרך זה, ועל כן היה גליון גדול למען יעמוד ימים רבים, בלפוף מרובה על הכתב, והנה עדיין לא ידע הנביא רק דברים אלה סתומים עד שקרב אל הנביאה.

ואז **(ג) ויאמר ה' אלי יקרא שמו** על שם מה שיארע בסמוך ללידתו לסנחריב, **(ד -ו) כי בטרם ידע הנער קרא אבי ואמי,** ישא השם הנזכר **את חיל דמשק** של רצין, **ואת שלל שומרון** של רמליהו, אלה אשר באו על יהודה לפני מלך אשור.

או יאמר וכתוב עליו בחרט אנוש, כי כחרט אנוש הבלתי מתקיים זמן רב, כן מלך אשור ש**ישא את חיל דמשק** מהרה, **ושלל שומרון בטרם ידע הנער קרא כו',** אך כל ההצלחה הזאת הנכתבת עליו לא להתמיד, רק כדבר הנכתב בחרט אנוש בלתי מתמיד, כי יתעתד ליפול גם הוא **ואעידה כו',** על דרך הקודם.

(ז) ולכן הנה ה' מעלה עליהם כו'. אמרו רז"ל ב**תוספתא** כי כשהלך סנחריב לילחם בירושלם בימי חזקיה, הוליך עמו ג' מחנות, משריתא קדמייתא, שתו כל מיא דהוה בירדנא, משריתא תנינא, חפרו פירין כו' קרוב לשפת הנהר, וע"ד זה יאמר ועלה על כל אפיקיו, ואח"כ והלך על כל גדותיו.

(ח) וחלף ביהודה שטף ועבר כו'. חלף מלך אשור דרך העברה בלבד, שטף ועבר כבש כל ערי יהודה עד צוואר הוא ירושלם, כי שם חיי עולם תלויים, יגיע ויהיה ריבויים עד שמוטות והתפשטות כנפי מחנהו יהיה מלא רוחב ארצך, ארץ ישראל שהיא ת' פרסה, ועם כל זה עמנו אל להצילנו, כי לא יוכל כאשר היה שהמלאך המיתם בליל הפסח, ע"כ גוזר ואומר **(ט) רעו עמים וחתו,** כלומר **רעו עמים** מאשר תראו במלך אשור, **וחתו** גם אתם מהתקומם על ישראל בל יקרה אתכם כמוהו, שהתהלל חוגר כמפתח באומרו **ותמצא כקן ידי כו',** ועל ירושלים קם מוניד ברשיה, מוביל ומייתי בידיה ונפל שדוד, כן גם אתם עמים הקרובים הנזכרים, התאזרו וחגרו ואל תתהללו כמפתח, רק **וחתו** ושובו לאחריכם, ועל הרחוקים אמר שנית **התאזרו וחתו**, ולהביא ראיה לזה אמר **(י) עוצו עצה כו'** והוא מאמרם ז"ל על פסוק:

> **המה יבנו ואני אהרוס,** ששאל שר אחד כתוב בתורתכם **המה יבנו וכו'** והרי תמיד אנו בונים ואינו הורס, א"ל לא על הבניינים הוא אומר אלא על העצות, שאתם תמיד מתייעצים עלינו והקב"ה מפר עצתכם, א"ל אמת הוא, כי בכל יום שאנו מתקבצים להתייעץ עליכם, מזדמן שם שר א' זקן ומבטל עצתנו ע"כ.

והנה לא יבצר מהיות עניין זה מפורסם אצלם, ועל כן יאמר הלא אמרתי אליכם שלא יתהלל חוגר כמדובר, הנה מאשר תראו תיעצו **עצה ותופר,** תדעו שגם ת**דברו דבר** בהתהללכם

לעשות כשתחגרו **ולא יקום,** לכן כשת**תאזרו חותו** כאמור, וגם שלא יבצר פעם יגרום החטא ותוכלו לנו, לא אמרתי רק כאשר **עמנו אל** שיש קצת זכות, ותשמש מלת **כי** כמו כאשר, שהוא א' מהד' דרכים שמשמשת.

יא כִּי-כֹה אָמַר ה' אֵלַי בְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם-הַזֶּה לֵאמֹר :
יב לֹא-תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר-יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר וְאֶת-מוֹרָאוֹ לֹא-תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ :
יג אֶת-ה' צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִיצְכֶם :

(יא) כי כה אמר ה' אלי בחזקת היד כו'. הנה אמרתי שעם שקצף הוא יתברך עליכם קצף עד ש**וחלף ביהודה כו',** עם כל זה עד צוואר הוא ירושלים יגיע ולא עד בכלל **כי עמנו אל,** דעו אפוא עד היכן הגיע קצפו יתברך על אשר לא בטחתם בו, והלכתם לעשות קשר עם מלך אשור, כי הנה בחזקת היד הוא בבחינת רוגז הנבואה כי יד היא, כד"א **הייתה עלי יד ה'** היא נבואה, אמר, כי בתוקף חזקת רגזת הנבואה, ועל פי דרכו ויסרני בל אלך בדרך העם הזה.

ומה היה הדבר שבו יסרני מלכת בדרכם, במה שבא לאמר **(יב) לא תאמרון קשר וכו',** והוא בשום לב אל אומרו אלי שהוא מיותר, אך כיון **לאמר** הנה היה מאמרו אלי וא"כ הראוי יאמר לא תאמר קשר מאי **לא תאמרון?** אך אין זה רק כמייסר אותי בכלול אותי עם הטועים, והוא כמייסר אותי על מה שלא מחיתי בכל תוקף מעצמי, מעלה עלי כאלו אני מהם ולי ולהם אמר **לא תאמרון קשר,** וזה אומרו **לאמר לא תאמרון וכו'.**

וביאור העניין לא תאמרון וכו' הוא, כי הנה למעלה הביא ב' הפכים:
א' איך המלך אחז אמר לו הוא יתברך **שאל לך אות כו'** שיצילך מן **ארם ובן רמליהו** ולא רצה, וקשר קשר עם מלך בבל וסופו נהפך על ראשו, כי עלה מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם, וההפך מחזקיה בנו כי בטח בה' והבטיח את ישראל באומרו חזקו ואמצו אל תראו ואל תחתו מלפני מלך אשור ומלפני כל ההמון, עמו זרוע בשר ועמנו ה' אלוהינו לעוזרנו כו', וקבלו ממנו כמאמר הכתוב ויסמכו העם על דברי יחזקיהו כו', ונתקדש שם שמים ליל פסח ע"י האמנה זו, ע"י המלאך כאומרו למעלה **עד צוואר יגיע כו', כי עמנו אל** כמפורש, אמר עתה הנה זאת הנפקותא היוצאת, כי **לא תאמרון קשר וכו',** כי כל המחניף את הרשע ומתקשר עמו סופו ליפול בידו, כמעשה המלך אחז קשר עם מלך בבל ובא לעזרו נגד רצין ובן רמליהו ונפל בידו, כאומרו למעלה **יביא ה' עליך ועל עמך וכו'.**

ומפורש בדברי הימים שהוא קשר שהיה העם הזה אומר **קשר** כאשר קרה לאחז ולשבנא, וע"י כן **ואת מוראו** של אשר קשרתם עמו **לא תראו,** ועי"כ **לא תעריצו** כאשר קרה לכם, שהוא

עצמו שב והכניע אתכם, אך **(יג) את ה' צבאות** כי רבים אשר אתו צבאות מאשר את אויביכם **אותו תקדישו,** בהראות בטחון כאשר עשה חזקיהו, ואז יתהפך שהמורא אשר תראו ממנו, ה' יתברך **הוא מוראכם ומעריצכם** ומחזיקכם, הפך בשר ודם כי מי שתיראו ממנו אין מוראו מחזיק אתכם, כי אם אדרבה המורא מתיש הכח, אך מוראכם את ה' הוא החיזוק לכם, כי אשרי איש ירא את ה', וזהו **ואת מוראו** של מלך אשור שהיה הקשר שלכם **לא תראו,** כי יראתכם אותו הוא שברון, וזהו **לא תראו ולא תעריצו** אך **ה' הוא מוראכם,** והוא, כלומר המורא ממש **הוא מעריצכם** ומחזיק אתכם, והוא כאשר קרא לו כמפורש בסמוך, בפסוק **יגלח ה' בתער השכירה,** ובפסוק **וחלף וכו',** שעם היות רב כחו של מלך אשור, שדרך העברה שטף ועבר ערי יהודה, עם כל זה **עד צואר** ולא ירושלים בכלל יגיע כמדובר.

יד וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לִשְׁנֵי בָּתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם :

טו וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ :

טז צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי :

יז וְחִכִּיתִי לַה' הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוִּיתִי-לוֹ :

(יד) והיה למקדש ולאבן נגף כו'. הלא אמרתי **את ה' צבאות אותו תקדישו,** כי גם שתראו העם הזה עושים שלא כהוגן, **לא תאמרון קשר** לאשר יאמרו הם, רק קדשו את ה' השומעים ממני, כי **הוא** יהיה **מוראכם ומעריצכם.**

ושמא תאמרו, הלא הרוב הולכים אחרי ההבל המלך אחז ומלך ישראל ורבים מעמי הארץ, ומה יסכון למעט אשר ישמעון לקולך, אל תחושו, כי הלא הוא יתברך **והיה למקדש** למקדשים אותו, לכפר ולהשפיע לכם טובה וקדושה, וגם יהיה **לאבן נגף** לנגוף **ולצור מכשול.** והנה מה שיהיה **למקדש** הלא מובן הוא, כי הוא למקדשים אותו, אך **הנגף והמכשול** למי הוא בא, ופירש ואמר **לשני בתי ישראל**, **מלך ישראל ואחז מלך יהודה** לא יהיה נגף, ולשני **צור מכשול,** ואמר החלק שאמרתי יהיה **פח ומוקש** שהוא **צור מכשול,** הוא **ליושב ירושלם** הוא אחז יושב על כסא ירושלים, כלומר כי הנגף שאמרתי **לאבן נגף** יהיה **לבית מלך ישראל,** אם יאמר על **פקח בן רמליהו** שנגפו והרגו הושע בן אלה, **ואם** על **הושע בן אלה** יהיה שנפל ביד מלך אשור, אך **לאחז** לא יהיה רק **פח ומוקש,** שילכד בפח יוקשים ובצרות רבות כמפורש בדברי הימים.

וכן **(טו) וכשלו בם** בב' בתי ישראל רבים שימשכו אחריהם **ונוקשו כו',** ועם כל זה לא יבצר מהמעט אשר יקדישו שמו יתברך מהיות להם למקדש כמדובר, כי הנמשך אחר קונו יתברך אינו בטל ברוב, כי הלא הוא יתברך משגיח בפרטיות, ומה גם למקדש שמו יתברך, והראיה

כי הלא אחז ציוה **(טז) צור תעודה כו',** וגזר שהעוסק בתורה אחת דתו להמית, ואני קדשתי שם שמים **(יז) וחכיתי לה'** יעזרני עם היותו **המסתיר פניו מבית יעקב, וקויתי לו** בעצמו יבוא אצלי, בעוסקי בתורה עם תלמידי, כי ע"י כן תהיה שכינה שרויה בינינו, וברוך ה' כי הצלחתי.

יח הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן-לִי ה'
לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם ה' צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן :

(יח) כי הנה אנכי, כלומר הנני קיים וגם **הילדים** הם תלמידי הנקראים בנים שלא המיתנו אחז, כי אחר שקידשנו שמו עמד לנו, כי הנה **לאותות ולמופתים בישראל** יקדשו שם שמים, ולא יחושו כי הוא יתברך יעמוד להם, כי אין רוממותו מעכבתו מהשגיח בנו, כי הלא עם היותו **ה' צבאות** בעל צבאות עליונות, לא יבצר מהיותו **השוכן בהר ציון** אתנו סלה.

או יאמר, לא תאמרון קשר כו'. הנה **אחז ובן רמליהו** בראות עצמן בצרה היו עושים א' מב', **או** קושרים עצמם עם מלך אשור,
או עובדים העבודה זרה שלהם כמפורש באחז בדברי הימים במלחמות הנ"ל בסמוך, ואשר לא יעבור טעותו או עוסק בתורה, היה גוזר עליו מיתה, אמר הנביא לשומע ישמע ממנו **לא תאמרון קשר** להושע, **לכל אשר יאמר העם הזה קשר** להישען בזרוע בשר, **ואת מוראו** הוא העבודה זרה שלו **לא תראו,** ולא תאמרו הלא נהיה המתפרדים מהעם בסכנה, כי הלא אדרבא ע"י כן **ולא תעריצו.**

ושמא תאמרו ואם נסתכן ולא יעשה לנו נס מה תהיה עלינו, עשו זאת אפוא ואל תעשו הדבר בכוונת שע"י כן יעשה לכם נס, שא"כ לא יעשה, אך כאשר קרה לחנניה וחבריו שאמר להם יחזקאל **חי אני אם אדרוש כו',** ואמרו והן לא ידיע וכו', לומר יכיל לשזבותנא וכו' ולא על מנת שיצילנו עושים, כי הן לא עם כל זה ידיע להוי לך וכו' די לאלהך לא איתנא פלחין כו', ואז בעשותם את שלהם ומסרו עצמם כלבם אז עמד להם ה', כן יאמר פה, אל תעשו על מנת שתנצלו, רק **את ה' צבאות אותו תקדישו,** או יציל או לאו, ובזה אין אומרו **אותו** מיותר, כלומר, אותו מצד עצמו, ואח"כ שתעשו את שלכם הוא יתברך יעשה את שלו, כי **הוא מוראכם והוא מעריצכם** להצילכם, כי הנה לכם **והיה למקדש** כמפורש לעיל כו'.

והראיה כי הנה קידשתי שם שמים בגזור אחז על התורה, ש**צרר גם בלמודי** הם תלמידי **וחכיתי וכו',** אמר מאמר מרים הנביאה כמעט באמור אל אביה, פרעה רשע הוא ואין גזרתו מתקיימת, כי אינה מן השמים להשליך הילודים היאורה, ואתה צדיק וגזרתך מתקיימת ולכן

החזיר גרושתך, על דרך זה יאמר, ומה אם מתחילה קודם **צור תעודה** הייתי מחכה את ה' בצרותינו, בהיות ההסתר פנים מאתו יתברך, וזהו **וחכיתי לה' המסתיר פניו** בעצמו **מבית יעקב,** מכל שכן עתה בגזרת אחז כי גזרת בשר ודם היא, שאקווה לו יתברך יצילני והועיל לי, כי **הנה אנכי** כלומר קיים שלא הרגני וכן **והילדים כו'.**

או יאמר מאמר ר' עקיבא, אם במקום חיותנו כך כו', כשגזרו גזרה על עסק התורה והיה עוסק, ועל דרך זה יאמר הנה הציווי היה **צור תעודה,** ואז אדרבה אז חתמתי בעצם תורה בלמודי, שלמדתים בעצם כחותם השוקע בשעווה, והרשמים או אותיות בולטות החוצה, כן שקעתי **תורה בלמודי** שיפוצו חוצה דברי הלמוד, והטעם כי אמר אם לא נלמוד לא יהיה הוא יתברך אתנו כי אם יסתיר פניו, ואם נלמוד יהיה דבק עמנו, כי הוא יתברך חיינו ואורך ימינו, ואמר הלא במקום ש**וחכיתי לה'** בהסתיר **פניו כו',** בצרות שקודם גזרת אחז שהיה בזמן חיותנו, היינו צריכים לחכות לה', כל שכן עתה שהוסר החיות שצריך לקוות לה', וכן עשיתי כי **וקויתי לו** ע"י עסק ה**תורה** שעסקתי **בלמודי,** שהוא עניין במקום חיותנו וכו', כי היות התורה חיינו הלא הוא להיותה דבקה בה' אלוהינו כנודע, וע"י כן הנה אנכי שנצולתי כו' כנ"ל בדרך הא'.

יט וְכִי-יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל-הָאֹבוֹת וְאֶל-הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים
הֲלוֹא-עַם אֶל-אלוהיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל-הַמֵּתִים :
כ לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם-לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין-לוֹ שָׁחַר :
כא וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִּי-יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלַּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלוהיו וּפָנָה לְמָעְלָה :
כב וְאֶל-אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח :
כג כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי
וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם :

(יט) וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות כו'. הלא אמרתי אליכם **תקדישו** שמו יתברך **והוא מוראכם והוא מעריצכם, וכי יאמרו אליכם** שלא תסתכנו על התורה ועל העבודה לקדש שמו יתברך, כי הלא לא ידבר עמכם פה אל פה להשכילכם מה למעלה, אך **דרשו אל האובות כו', המצפצפים והמהגים** את אשר יקרה אתכם. הנה תשובתם בצדם, כי **הלא עם אל אלוהיו ידרוש** ויתפלל, **בעד החיים** שייטיב להם אלוהיהם, והיתכן **ידרוש אל המתים** הם **אוב וידעוני,** שייטיבו אל האנשים החיים, האם החיים שהם למעלה מהמתים באיכות, צריכים רחמים מאלוהיהם, וא"כ למה ילך לדרוש אל הפחותים מהם, הם המתים אוב וידעוני, וזה אומרו **אל המתים** בתמיהה.

(כ) וכ"כ היא סברא זו אמתית, כי **לתורה ולתעודה** אני נשבע, **אם לא יאמרו כדבר הזה.** אין צריך לומר ישראל קדושים כמוני, כי אם גם **אשר אין לו שחר,** הם כחות הטומאה הנגדיים אלינו, שאין לכחות ההם שחר, כמאמרם ז"ל על פסוק **שלחני כי עלה השחר**, שאמרו שאין כח סמאל בשחר כי אם בלילה, באופן שאין השחר שלו מתייחס להנאתו, כי אם נגדיי אליו כי גם הם יודו בזה.

(כא) ושמא תאמרו, נעבוד אותם על השד העליון הוא כח הטומאה אשר זה דוגמתו, אל תעשו כן כי הבל הוא, כי הלא זאת הראיה כי **ועבר בה קשה יום ורעב, והיה כי ירעב והתקצף וקלל וכו' ופנה למעלה** לקלל את מי שפסל זה הוא דוגמתו, להורות כי לא אל העצב נבזה עץ ואבן הוא מקלל, כי אם את השד החיצוני או כח טומאה שזה דוגמתו למעלה, ואם היה ממש בה אח"כ היה לי להרע אותו.

אך אדרבא, **(כב) ואל ארץ יביט** אחר שגעל באלוהיו למעלה למצוא מזונו כי ירעב **והנה צרה וחשכה,** שהייתה לו **מעוף צוקה ואפלה** שהיו לו, עתה הוא **מנודח** מהן ויאר לו, ואם היה באלוהיו שקלל ממש, למה לא היצר לו כי קללו וגעל בו, ואדרבא אז טוב לו.

ושמא תאמר כי העכו"ם על כי יקללו באלוהיהם בצר להם לא ייטיב להם, אך אלו עשו כישראל שהם יוצקים לחש כשמוסרו יתברך למו היו מצליחים, חלילה להאמין בזה, כי הלא אדרבא **(כג) לא מועף** שלא יאור שום הארה **לאשר מוצק לה,** שנדחק ומצער בשבילה גם שיציק לחש רב, כי הלא **כעת הראשון וכו'** כלומר יש להביא ראיה ממה שהוא כעת וממה שהיה לשעבר, מה שהוא כעת בזמן הזה הוא, כי הראשון שבא על ישראל הקל כנשר, לבוא **ארצה זבולון וארצה נפתלי,** עד שעזבו את ה' ודבקו בהוברי השמים ודומיהם, אשר הפסילים דוגמתם, ואשר בא **אחרון** לכלות שבי ישראל להגלותם גם שהיה באחרונה **הכביד** ידו עליהם משלש רוחות, **דרך הים** ומ**עבר הירדן** ומ**גליל הגוים**, הרי שהדבק בהוברי השמים שהפסילים דוגמתם, רעה בא עליהם וזה הוא כעת, והראיה שיש מהעבר הוא על החלוקה האחרת, שהפורש מהעבודה זרה מושגח ברב טוב ואור מאתו יתברך.

פרק ט

א הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם :
ב הִרְבִּיתָ הַגּוֹי (לֹא) [לוֹ] הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה
שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל :

חזור לעמוד השער

ג כִּי אֶת-עֹל סֻבָּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ הֲחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן :
ד כִּי כָל-סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְּדָמִים וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ :

שהרי **(א) העם ההולכים בחשך** במצרים בעבודה זרה, כשפירשו ממנה ראו אור גדול בצאתם, כי **ויאר את הלילה לישראל,** ואחר כך כאשר היו **יושבי ארץ צלמות** במדבר, שישבו מ' שנה **אור נגה עליהם,** עמוד אש לילה להאיר להם.

(ב) הרבית הגוי לו הגדלת וכו'. הנה למעלה היה מדבר על מה שחלף סנחריב ביהודה, ובא עד ירושלים בימי חזקיה ולא הועיל, ונעתק מהעניין כמדבר אל עמים רבים יקחו מוסר באומרו **רועו עמים כו'.** ופרסם גדולת הבוטח בה' ומקדש שמו, והביא עוד ראיה מאשר עמד לו ה' בקדשו שם שמים בימי אחז, ש**צר תעודה** ונמשך העניין עד פה, עתה חזר אל עניינו ואמר כמדבר אל סנחריב עצמו ואומר לו, הנה **הרבית הגוי** לבוא על ירושלים עד אין מספר לגדודיך, והייתה רעתך, כי בראותך את ירושלים **לא הגדלת השמחה,** כי אמרת הלא דא היא ירושלים די עלה ארגשית כל משריתי, הא היא זעירא הא היא חלשא מכל כרכי עממיא דכבשית בתקוף ידי כו'. וע"י כן אמר שלא יטריחו עצמם היום עד המחרת, כי ככבושה הייתה בעיניו, ועבר יום הגזירה ובת דינא בטל דינא. והנה ישראל **שמחו** בהיותם **לפניך** במצות פסח שמחו בליל מועדם, ולא נמנעו מיראתך מלשמוח במועדם **כשמחת בקציר וכו'.**

על כן בזכות עבדם את ה' בשמחה נמצא **(ג) כי את עול סבלו** שעל עם ה' היא גזירתך שהייתה עומדת כ**עול** עליהם, **ואת מטה שכמו** שעל ישראל הוא שרו של סנחריב העוזרו, אתה סנחריב שהיית **שבט הנוגש בו, החתות** את שני אלה ממך, כאלו היה עליך **יום מדין** ומלחמה, והכניעוך במה שזלזלת כאמור על **הרבית הגוי,** שעי"כ לא הגדלת השמחה כמאמרם ז"ל על פסוק **עוד היום בנוב וכו',** שאמר ברוב עם זה אין צריך להלחם בבקר, רק השליך איש טבעתו מעל ידו ונכבשנה.

וראה ההשגחה **(ד) כי** הלא **כל סאון סואן,** שהוא נלחם מאחרים הנוצחים עם ראותו שהוא נצוח ונופל, לא ימיש מהיותו גם הוא סואן ולוחם ברעש מכהו וצועק על מכותיו, עם ראותו **שמלה מגוללה בדמים** היוצאים ממנו, אך אז ע"י גבריאל אין קול ואין מתנועע ממחנה אשור בנופלו בקול מחנה, והטעם היה, כי לא היה שורף הגוף, והנפש יוצאת אחרי כן כדרך כל הנשרפין, רק **והייתה לשרפה,** מה שהיא **מאכולת אש** היא נפשם בקרבם, והוא כי נפשות העכו"ם הן מיוחדות להיות מאכל של אש, כמאמרם ז"ל לא נבראו עכו"ם אלא עצים לגיהינום והוא על נפשותם, ובזה יאמר **והייתה לשרפה** מה שהיא **מאכולת אש,** כי העצים הם מאכל לאש וע"י כן נאלמו דומיה, כי בוטל מהם כח המתעורר לגמרי.

או יאמר, והייתה לשרפה מאכולת למי שנקרא **אש**, הוא גבריאל שר האש כנודע.

ה כִּי-יֶלֶד יֻלַּד-לָנוּ בֵּן נִתַּן-לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל-שִׁכְמוֹ
וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי-עַד שַׂר-שָׁלוֹם :
ו (לְמַרְבֵּה) [לְמַרְבֵּה] הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין-קֵץ עַל-כִּסֵּא דָוִד וְעַל-מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ
וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם קִנְאַת ה' צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה-זֹּאת :
ז דָּבָר שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל :
ח וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל לֵבָב לֵאמֹר :
ט לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף :

(ה) כי ילד יולד לנו בן ניתן לנו כו'. ידבר על חזקיהו שנעשה לו הנס הזה. והעניין כי הנה יש מהצדיקים שמילדותן הם צדיקים, שלא ביישה הילדות את הזקנה, ויש שהזקנה כפרה על הילדות, וזה ברוב כי הרבה ילדות עושה, ואשר לא יחטא איש בילדות עודנו נער, ואינו משתרר על עצמו, לפעמים יחטא בהיותו בא במשבר בנים מבן עשרים שנה ומעלה, מתחיל רוח יצרו להלבישו גאווה באמור לו, עתה יצאת משעבוד זולתך כי איש אתה ובחור מעם, ומי יאמר לך מה תעשה, אכול ושתה והתענג בדשן, כי כעת עתך עת דודים ואז זמן ניסיון, ועוד כיוצא בזה ניסיון רב הימנו, אם יגיע אחרי כן לגדולה ושררה, כמו שאמרו ז"ל גדולה שררה שמקפחת את בעליה, אמר על חזקיה עודנו ילד **כי ילד יולד לנו** כללות ישראל להנאתנו, כי מאז היה צדיק מטיב אל הדור, הפך הילדים שהילדות מטעה אותם ומושכם אחר היצר הרע, כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וכאשר היה בן בחור מעם, שהוא גם הוא זמן ניסיון גם אז **ניתן לנו,** וכאשר **ותהי המשרה על שכמו** אין צריך לומר שלא קפחו שררה, כי אם שאדרבא **ויקרא שמו** מי שהוא **פלא יועץ** הוא הקדוש ברוך הוא, היועץ פלא טוב העתים הנקראת עצה במאמרי רז"ל, שחושב מחשבות לשעצתו תקום לתקן עולם, ומי הוא **פלא יועץ** הוא **אל גבור** הוא הקדוש ברוך הוא, שפועל חסד וגבורה יחד כאשר בליל שמורים ההוא, הציל את ישראל בהרוג כל מחנה אשור, ומה שמו אשר קרא לו, **אבי עד שר שלום,** כלומר אבי ההתמדה שלא ימוט מצדקו, **שר** ה**שלום** העתיד בזמן שרוב שלום בניך, שהוא לימות המשיח, שיהיה הוא השר ומשוח מלך, והוא מאמרם ז"ל בקש הקדוש ברוך הוא לעשות את חזקיה מלך המשיח כו'.

(ו) אך להיות **מרבה המשרה** באופן לא יהיה בדק לעולם, כמ"ם סתומה שאין בה בדק ופתיחה, ולהיות **שלום אין קץ** מתמיד לעולם, **על כסא דוד ועל ממלכתו** הכולל כל ישראל, צריך **להכין אותה ולסעדה** ימים רבים **מעתה ועד עולם,** מהדור ההוא **ועד עולם** ע"י **משפט וצדקה** לאט בהמשך הדורות, ולא שיהיה עתה חזקיה מלך המשיח, וסנחריב במקום גוג

ומגוג. ומה שלא עשה מעתה כאשר עלה במחשבה, יאמר ע"ד רז"ל **קנאת ה' צבאות,** על שלא אמר שירה **תעשה זאת.**

או יאמר, מה שנעשה עתה ממפלת סנחריב לא בזכותם היה, רק קנאת ה' צבאות אשר חילל סנחריב כמדובר למעלה עשה, אך הוא יתברך רוצה שיהיה ע"י זכות ישראל הטוב העתיד, כי ע"י זכות ותשובה שלמה ו**משפט וצדקה,** יוכן להתמיד הטוב לעד, וזה אומרו **קנאת כו'.**

או שעור הכתוב הנה לבחינת **מרבה המשרה** הוא חזקיהו, ולהתמיד **שלום אין קץ** להתמדתו, **על כסא דוד ועל ממלכתו** היא ממלכת ישראל, אמנם זה הוא מצדי אך להכין אותה את הממלכה הנזכרת היא כללות ישראל, אינה ראויה מצד עצמה עדיין לכך, כי **להכין אותה ולסעדה** ע"י **משפט וצדקה,** צריך **מעתה ועד עולם** לאטם, כי זאת שעשה לסנחריב עם שאין הדור ראוי **קנאת ה' כו',** ולאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא, אם לא ע"י זכות ישראל.

(ז) דבר שלח ה' ביעקב כו'. הנה דבר הוא עניין קושי וצרה כנודע, אמר הצרה באה בשביל הבלתי כשרים ופועלת בכשרים תחלה, וזהו **דבר שלח ה'** בשביל **יעקב,** הם הבלתי כשרים הנקראים בשם יעקב, **ונפל בישראל** הכשרים על שלא מיחו, שמא שאר ישוב אל ה', והוא, כי אין מדת הדין פוגעת תחילה אלא בבתים כעניין נגעי הבית, כך הייתה אז נפילת בתיהם, ואחר שהחל בישראל נתפשט גם בכל ההמון, עד **(ח) שוידעו העם כלו** הלקות הזה, ובמקום שהיה להם לקנות בינה ודעת לאמר, לכו ונשובה עד ה' כי הוא טרף, לכו ונשובה טרם יבוא לקות בלבושים מעין נגעי הבגדים, אדרבה **אפרים ויושב שמרון** גשמו אומר **בגאווה וכו',** **לאמר (ט) לבנים נפלו,** כלומר כי על פי הטבע היו הדברים, ולא הייתה הרעה בהשגחה, ואומרים שגם זו לטובה, כי הטובים אשר בשם ישראל יכנו, נויהם קלים כי אך דלים הם, ועל אשר לקו בתיהם יאמרו, הנה אשר היו **לבנים** בלתי חזקי האיכות נפלו, אך עתה **גזית** חזק **נבנה** לנו ולא יפול, **שקמים גודעו** בלתי חזקים, ועתה במקומם **ארזים נחליף** ויתקיימו תמיד. על כן בייחסם הדבר אל הטבע, חרה אף ה' וקצף יותר הוא יתברך, תחת דבורם הרע הזה אחר, ולמען אשר שלקו בתיהם ולא הועיל, יגעו שונאים בלבושיהם שיבזבזום בוזזים וישלחו יד בהם ובממונם.

י וַיְשַׂגֵּב ה' אֶת-צָרֵי רְצִין עָלָיו וְאֶת-אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ :
יא אֲרָם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר וַיֹּאכְלוּ אֶת-יִשְׂרָאֵל בְּכָל-פֶּה
בְּכָל-זֹאת לֹא-שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה :
יב וְהָעָם לֹא-שָׁב עַד-הַמַּכֵּהוּ וְאֶת-ה' צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ :

חזור לעמוד השער

יג וַיִּכְרֹת ה' מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן יוֹם אֶחָד :
יד זָקֵן וּנְשׂוּא-פָנִים הוּא הָרֹאשׁ וְנָבִיא מוֹרֶה-שֶׁקֶר הוּא הַזָּנָב :
טו וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי הָעָם-הַזֶּה מַתְעִים וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים :
טז עַל-כֵּן עַל-בַּחוּרָיו לֹא-יִשְׂמַח אֲדֹנָי וְאֶת-יְתֹמָיו וְאֶת-אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם
כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל-פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה בְּכָל-זֹאת לֹא-שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה :

(י) וישגב ה' את הצרים את **רצין** שהם פלשתים עליו, על העם הנזכר שהם ישראל, וגם **את אויביו** של העם הנזכר, הם רצין מלך ארם ועמו **יסכסך**, ואז הצרים על רצין מצד אחד ורצין עצמו מצד אחר, היו על ישראל, וזהו **(יא) ארם מקדם וכו' ויאכלו את ישראל** שוללים ובוזזים לבושיהם וממונם, וזה לא על עונות ראשונים כי עודם קיימים, רק **בכל פה** כלומר בשביל כל פה אשר דברו **לבנים נפלו כו',** אך עונות המעשה אינן נמחקין, והנה **בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו** של אפו **נטויה,** או בשביל כל זאת שייחסו הדבר לטבע, **לא שב אפו ועוד ידו נטויה** על עונות ראשונים, והטעם, כי הלא **(יב) והעם לא שב עד המכהו,** רק משחידים את המכים בם ואוכלים ממונם, **ואת ה'** שכל ה**צבאות** שלו **לא דרשו.**

או יאמר, והעם בהכות אותם שונאיהם, לא שב עד המצווה להכותם בעוונם.
ולא עוד כי אם בראותם עליהם צבא המלחמה, אשר ה' הוא פוקד על צבא המרום ועל מלכי האדמה, אפילו **לא דרשו את ה' צבאות** יפקוד על צבא המרום, כי ייחסו הכל אל הטבע חלילה, על כן לקו בגופם, ולא כמאז פן יחטאו אם ילקה הצדיק לבדו, **(יג) ויכרת ראש** הוא **(יד) זקן, ונשוא פנים** הוא הצדיק, וגם את הרע עמו הוא **נביא מורה שקר הוא הזנב,** והכרית הצדיק הוא לבל יהיה להם כיפה שבצלו יחיו, **והנביא מורה שקר** למה שהוא **אגמון,** שמראה ענוה לכוף ראשו, והוא כ**אגמון** שאין לו צל להסתופף בו.

ואומר הוא יתברך מה אעשה כי במה שיוכו עוד יוסיפו סרה, שלהיותו יתברך מכה צדיק ורשע יום אחד, זה על רשעו וזה על שלא מיחה על זה, **(טו) ויהיו מאשרי העם הזה מתעים** את הזולת, באומרם כמות זה כן מות זה, וע"י כן **מאושריו** המקבלים דבריו **מבולעים** היו ונשחתים.

(טז) על כן על בחוריו כו'. אמר כי להיות המדריכים מתעים, ימשך יהיו המודרכים **ומאושריו** מהם **מבולעים** מן העולם, הם הבחורים תלמידיהם, והטעם כי הלא על כן על היות המאשרים מתעים, יוכרח ש**על בחוריו לא ישמח ה',** שלא יתקיים בהם ישמח ה' במעשיו, כי לא יעשו

רצונו שישמח בם, ולא יהיו מעוסקי התורה לשמה, שעליהם נאמר משמח את המקום, ואין לו להקב"ה בעולם הזה כביכול אלא ארבע אמות של הלכה, על כן באפו יבלעם כמדובר.

וגם עם היותו יתברך אבי יתומים כו' **את יתומיו ואת אלמנותיו כו'** על כי הם חנפים ומספרי לשון הרע שאין רואים פני שכינה, וזהו **כי כלו חנף ומרע** שאין קצתם חנפים בלבד כי אם **כלו,** שראובן יחניף את שמעון ושמעון גם הוא במעמד ההוא את ראובן, ולא חנופות דברים בלי כוונת הרע לו, כדרך הנשים חנפי לשון, כי אם גם **ומרע** להונות בחניפותם, וגם מספרים לשון הרע כי **וכל פה דובר נבלה** כי כהתימם להחניף זה את זה, **כל פה** משניהם **דובר נבלה** על רעהו, בהיפרדם זה הופך פניו לנמצאים אצלו ויאמר הראיתם אשר החניף, אותו פלוני נבל הוא ונבלה עמו ואין תוכו כברו, וכן ע"ד זה יאמר שכנגדו, והנה **בכל זאת לא שב אפו.**

יז כִּי-בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר וְשַׁיִת תֹּאכֵל וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן :
יח בְּעֶבְרַת ה' צְבָאוֹת נָעְתַּם אָרֶץ וַיְהִי הָעָם כְּמַאֲכֹלֶת אֵשׁ אִישׁ אֶל-אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ :
יט וַיִּגְזֹר עַל-יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל עַל-שְׂמֹאל וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר-זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ :
כ מְנַשֶּׁה אֶת-אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת-מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל-יְהוּדָה
בְּכָל-זֹאת לֹא-שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה:

ושמא תאמר, למה הכה ה' **ראש וזנב** שהם צדיק ורשע **יום אחד,** כי על כן חטאו באמור כמות זה כן מות זה ולא הבדיל ביניהם. לזה אמר **(יז) כי בערה וכו'.** והוא בשום לב אל אומרו **כאש** בפתח הכ"ף ולא בשו"א שהוא על אש ידועה, ויהיה על הכתובה בתורה **כי תצא אש ומצאה קוצים וכו',** ואמרו רז"ל שהאש הוא הפורענות והרוגז שבא בעבור הרשעים, ומתחילת בצדיקים, וזהו ומצאה קוצים הם הרשעים אחר שכבר ונאכל גדיש וכו' הם הצדיקים.

ונבוא אל העניין

אמר אל תאמר למה הכתי **ראש וזנב יום אחד** ולא הבדלתי ביניהם, כי הנה דעו אפוא כי כאשר **בערה רשעה** היא גזירת רשעתם הייתה **כאש** הידוע הנזכר בתורה, שמתחלת בצדיקים ומסיימת ברשעים, כי מצאה קוצים אחר שכבר נאכל גדיש וקמה, כך **שמיר ושית תאכל** לעתיד, אחר שכבר הציתה **בסבכי היער,** הם הבלתי מתייחסים לקוצים, הם הטובים שבהם, הבלתי נוחים לשלוט בם האש וזהו **ותצת וכו',** כי כך היא המידה לפגוע מידת הדין בבלתי מוחים, והנה זה כבר עשיתי תחילה, כי **דבר שלח ה' ביעקב ונפל בישראל** כמפורש למעלה, ולא עשיתי אח"כ **ראש וזנב יום אחד,** אלא מפני שכאשר אכלה הפורענות **שמיר**

ושית אחר **סבכי היער,** נתגאו **ויתאבכו גאות עשן** כי אמרו **לבנים נפלו וכו'.** כמפורש למעלה.

ושמא תאמר, שטוב טוב לעשות דרך אחרת והוא להקל הדין והרוגז שלא תכרית האנשים, שלא יאמרו כמות זה כן מות זה, כי אם ללקות הארץ בתבואותיה וכיוצא, ומתוך הצרה יתלו עיניהם למרום, ואל על יקראוהו יחד בתשובה, לזה אמר גם זה נסיתי, כי הנה **(יח) בעברת ה' נעתם ארץ,** כי חשכה ולקתה ארץ ולא שווה למו, כי הנה במקום שהיה להם לרחם זה על זה למען ירוחמו, כד"א **ונתן לך רחמים ורחמך,** שאמרו רז"ל שעל ידי מה שהיה להם מידת רחמים איש על אחיו ירוחמו, אדרבא **ויהי**ה **העם כמאכולת אש,** חושבים לתקן דלותם בגזול **איש את אחיו** למלא חסרונו, ובזה **ויהי העם כמאכולת אש,** והוא כי כאשר בהבעיר איש אחד מהעצים, יבוא העץ ההוא וידליק את הסמוך ויחזור הסמוך לו, ויעזור להדליק את שהבעירו, ואח"כ שניהם את הג' וכולם יספו ויתמו.

כן קרה להם כי **בעברת ה' צבאות נעתם ארץ,** בלקות תבואה וחוסר כל מפני העברה, ובמקום שהיה להם לתקן את העברה, אדרבא, הצרו את שכנם לגזול איש את אחיו, בחשבם כי מה שיגזלו את שכנם ימלא חסרונם, וזהו **איש את אחיו לא יחמולו,** כיצד, **(יט) ויגזור על ימין** הוא לשון חטיפה וגזל כדעת המפרשים מאשר הוא על ימינו, ולא ראה סימן ברכה כי אדרבא **ורעב,** ואח"כ **ויאכל** העומד לימין הוא הנגזל **ויאכל על שמאל** אשר גזלו כי הוא לשמאלו **ולא שבעו** לא זה ולא זה.

ואל תתמה איך לא יהיה כאלו כל אחד עמד בשלו ולא יחסר למו, כי הלא **איש בשר זרועו יאכלו,** והוא כי חושב הגוזל שאוכל בשר רעהו, ואוכל בשר זרועו של עצמו, וכן הנגזל חושב כי משלו הוא נוטל ולא יחשוב ה' לו עוון, עם היות דרך גזלה ולא כן הוא. והעניין כי הוא יתברך קוצב לכל איש מראשית השנה ועד אחרית שנה מזונותיו, ועל כן באכלו משל חברו, כל מה שיטול מהזולת יחסרו מהראוי לו, ואם קצבו לו מנה וגזל מנה, מאבדים ממנו מיד המנה, וכן כאשר חזר הנגזל וגזל מהגוזל ג"כ מנה, **בשר זרועו יאכל,** כי גם הוא עבירה עשה, נמצא שלכל אחד מהם יסירו ממנו מהראוי לינתן לו, כל מה שגזל אעפ"י שגם הוא היה גזלן, נמצאו שניהם ריקים שאכל כל אחד מה שקצבו לו ונשארו רעבים, נמצא שאוכל **בשר זרועו** ולא נשאר לו רק חטאו.

ופירש מה הוא ה**ימין** וה**שמאל** ומשל ה**מאכולת אש** ואמר, מה שאמרתי **ויגזור על ימין** הוא **(כ) מנשה** ש**בשמאל**, **את אפרים** ש**בימין** ישראל וגם בתחומין, ומה שאמרתי **ויאכל על שמאל** הוא **ואפרים את מנשה** ומה שאמרתי **כמאכולת אש,** הוא כי מלבד מה שאוכל זה את

זה, גם שניהם יחד שורפים את השלישי, כן יחדו המה על יהודה, ובשביל **כל זאת לא שב אפו.**

פרק י

א הוֹי הַחֹקְקִים חֹקְקֵי-אָוֶן וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ :
ב לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי לִהְיוֹת אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם וְאֶת-יְתוֹמִים יָבֹזּוּ :
ג וּמַה-תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא
עַל-מִי תָּנוּסוּ לְעֶזְרָה וְאֵנָה תַּעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם :
ד בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אַסִּיר וְתַחַת הֲרוּגִים יִפֹּלוּ בְּכָל-זֹאת לֹא-שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה :

(א) הוי החוקקים חקקי און כו'. אחרי אומרו מגזל ההמון סיפר מגזל הדיינים והוא, כי בבוא יחד עשיר ואביון לדין, אם יחייבו את הדל כדי לאכול שוחד מהעשיר יוכר ויובן, על כן מה עושים **חוקקים חקקי און,** שהם שטרי אמנה של און, על כל עשיר שחייב לדיינים כך וכך **ומכתבים** לסופר ועדים שאינו הודאת מלוה, כי אם **עמל** הוא ש**כתבו** עמלם ויגיע כפיהם הוא, שחייבים להם העשירים.

ולמה יעשו זה הלא הוא **(ב) להטות מדין דלים,** כי בבואם לדין הדלים עם העשירים, יטו את הדלים מדינם לחייבם יותר על חיובם, ואותו העודף על הטיית הדין גובין מהעשירים, על פי שטרי חוב שעליהם, והנה העבירה יעשו קו לקו, כי תחילה לא יכניסו עצמם לגזול משפט העני לגמרי רק **להטות** מדינו, ועוד מעט יהיה ג"כ **לגזול** לגמרי **משפט עניי עמי,** והוא לנכות כל זה משטרי חוב אשר להם על העשירים, ולהיות כי אין אדם מעיז פניו לתבוע מהעשיר אשר לא לוה ממנו בחייו, כי לב שניהם הוא ידוע כי שקר תרמיתם, על כן מה יעשו, אין תובעים את העשירים בחייהם רק אחר מותם ל**אלמנות,** למען יהיו ה**אלמנות שללם,** שלבלתי שלם החוב פן ישארו ריקניות, ינשאו למו או ישרתום, **ואת יתומי** העשירים בעלי השטרות **יבוזו,** שהם והאלמנות יאכלו נכסי היתומים ע"י השטר ההוא.

(ג) ומה תעשו ליום פקודת המוות, כי **התביעה הראשונה** היא נשאת ונתת באמונה, או טרם המיתה יבוא עליכם שודד מארץ רחוקה, ורמז על בבל כי הוא מה שהיה עתיד לבוא עליהם בימים ההם, וזהו **ולשואה ממרחק תבוא** **על הראשונה** **ביום פקודה, על מי תנוסו לעזרה,** כי אין בשאול בית מנוס, **ועל השנית** **לשואה ממרחק תבוא** אנה תעזבו כבודכם, כי לקלון

יומר כי אשר גאה גאה, ככל איש מכם שעד כה כבודכם **(ד) בלתי כרע** לזולתו, ועתה יהיה **תחת אסיר** שעבדים ימשלו בו, **ותחת הרוגים** כי מעתה הם כהרוגים, כי כל עם כשדים מעתה התנבא הנביא הריגתם, ואינן הרוגים שיש להם תקווה ליתקן רק שודאי **יפולו,** ומי יתן שע"י צרה זו ישוב האף מכם, כי אם **בכל זאת לא שב אפו, ועוד ידו** של האף **נטויה,** שלא הספיקו לכם הייסורים להעדר תשובה ראויה.

ה הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה-הוּא בְיָדָם זַעְמִי :
ו בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ וְעַל-עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז
(וּלְשׂוּמוֹ) [וּלְשׂוּמוֹ] מִרְמַס כְּחוֹמֶר חוּצוֹת :

(ה) הוי אשור שבט אפי וכו'. הנה **אף וזעם** הם שני מלאכים רעים, שעל ידם פועל הוא יתברך בעוברי רצונו, ויתכן כי זה פעמיים היה עתיד אשור להשחית בישראל:

אחד, בימי יכניה

ואחד בעת החורבן בימי צדקיהו,

ועל האחד יאמר, שהיה **אשור שבט** שהאף פועל על ידו,

ובשני היה **מטה** שבידם הזעם מכה בו,

ואמר **אוי** כי **אשור** עתיד להיות **שבט אפי** כי אכזרי הוא, ומי יתן ובשנית יהיה הוא **מטה** שהזעם פועל פעולתו וכוונתו על ידו, כ"א אדרבא הם העיקר **והזעם הוא מטה בידם,** כי הם מניעים את הזעם יעשה יותר מחפצו, כי אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה.

כי הנה **(ו) בגוי חנף** אני עתיד לשלחו בראשונה **ועל עם עברתי** בשנית.

על האחד לשלול שלל ולבוז בז,

ובב' בימי צדקיה לשומו מרמס כחומר חוצות שנדוך מהכל והוא במקומו, כן ירמסו את עמי ולא יכריתם.

ז וְהוּא לֹא-כֵן יְדַמֶּה וּלְבָבוֹ לֹא-כֵן יַחְשֹׁב כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ וּלְהַכְרִית גּוֹיִם לֹא מְעָט :
ח כִּי יֹאמַר הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים :
ט הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ אִם-לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת אִם-לֹא כְדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן :
י כַּאֲשֶׁר מָצְאָה יָדִי לְמַמְלְכֹת הָאֱלִיל וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלַם וּמִשֹּׁמְרוֹן :
יא הֲלֹא כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן וְלֶאֱלִילֶיהָ כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלַם וְלַעֲצַבֶּיהָ :

(ז) אמנם **הוא לא כן ידמה** בא', **ולבבו לא כן יחשוב** בשנית, **כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים** יהודה ובנימין, וזה **לא מעט** כאשר אני קצפתי מעט, כי אם רב באמת ובמה יבטח לעשות כן, הוא **(ח) כי יאמר הלא שרי כו',** והוא כי דרך המלך להיות לו שרים אלו למעלה מאלו, ולא יוכר קוטן הקטנים, רק בהיות יחד הקטנים עם הגדולים, כי מגדולת הגדול יבחן קוטן הקטון ממנו, אמר כי שריו לא כן היו, כי אם גם בהיותם **יחדו** הם **מלכים,** שכל אחד הוא כאחד ממלכי הארץ ומי יעמוד לפניהם.

וגומר מאמרו ואומר **(ט) הלא ככרכמיש כלנו** לומר, הלא זאת ירושלים **הלא** היא **ככרכמיש כלנו** שיכולתי להם, ואם לא כ"א גדולה מאלה תהיה **כארפד חמת, ואם לא** תהיה **כדמשק שומרון** כי גם לאלה יכולתי.

ושמא תאמרו כי אין ירושלים עיר ה' דומה לממלכות האליל כי הבל הוא, לא כן הוא, כי הנה **(י) כאשר מצאה ידי וכו'** כן תמצא את ירושלים וכו'. ואין לומר כי אלוהי ירושלים אינו כאלוהי העמים שהזכרתי, כי יאמר כי לא כן הוא, כי זה היה אם לא היו בירושלים עובדים גם הם לפסילים שעובדים העמים ההם, אך אדרבא, אני רואה כי הלא פסיליהם של ממלכות האליל הלא **מירושלים ומשומרון** היו קונים אותם, והוא מאמרם ז"ל על הצדא שדרך מישך וכו', שאמר להם נבוכדנצר הלא בירושלים היו עובדים ועושים פסילים ומוכרים לכל ארצות הגויים, ועתה אתם עושים עבודה זרה שלי צדו, וא"כ יחדו יהיו תמים, כי גם בירושלים היו פונים אל האלילים, ואחר שפסילי הגויים שכבשתי היו **מירושלים ושומרון** ימשך כי **(יא) כאשר עשיתי לשומרון כו' כי כן אעשה כו'.**

יב וְהָיָה כִּי-יְבַצַּע אֲדֹנָי אֶת-כָּל-מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִָם
אֶפְקֹד עַל-פְּרִי-גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ-אַשּׁוּר וְעַל-תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו :
יג כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֹנוֹתִי וְאָסִיר גְּבוּלֹת עַמִּים (וְעֲתוּדֹתֵיהֶם)
[וְעֲתוּדוֹתֵיהֶם] שׁוֹשֵׁתִי וְאוֹרִיד (כַּאבִּיר) [כַּבִּיר] יוֹשְׁבִים :
יד וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל-הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי
וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף :
טו הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ אִם-יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל-מְנִיפוֹ
כְּהָנִיף שֵׁבֶט וְאֶת-מְרִימָיו כְּהָרִים מַטֶּה לֹא-עֵץ :

(יב) והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו וכו'. עד כה דבר על סנחריב מלך אשור אמר עתה כי גם שבימיו לא תחרב אשור, תחרב אחר כלותה פקודת ציון וירושלים בחורבן, וזהו **והיה כי יבצע וכו',** אז במלכות נבוכדנצר **אפקוד וכו'.** והוא כי הנה זה דרכו יתברך בעבור כבוד בנו

בכורו ישראל, כי לא יפילם רק ביד מלכים גדולים, כמאמרם ז"ל כי מצרים הייתה ממלכה שפלה וירימה מן העפר, ויתן את כסא מלכה על כל מלכי ארץ, למען תת את ישראל בידו, וכן עשה לנבוכדנצר כי הן ארץ כשדים זה העם לא היה, וינשאהו עד המליכו על כל עממיא אמיא ולשניא, ועל כן בגזור חכמתו יתברך להשיב גמולו בראשו, ויקשה איך יחלל כבוד הצר הצורר טרם יכלה גלותנו בידו, לזה אמר **והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר כו'** כנודע, כי כל הראוי לעשות בהם הטיל הכעס בציון ובירושלים וזהו **בהר כו'**, אחרי כן אתחיל, **לפקוד** ראשונה **על פרי גודל לבב כו'**, שהוא אשר נתגאה בלבו והיה פריו לומר השמים אעלה וכו', וכמבואר אצלנו על עניין הקמת הצלם, כי ע"כ מן אנשא טריד עד ז' עידנין, ואח"כ בימי בלשצאר נפקד עוון בבל כלה **ועל תפארת רום עיניו** היא עיר תפארתו שאליה נשא עיניו, כמאמר הכתוב הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתה כו' וליקר הדרי.

ופירש **(יג) ואמר כי בכח ידי עשיתי וכו'.** והוא, כי הנה כתבנו ב**ספר חבצלת השרון**, כי עצת נבוכדנצר בראותו גודל הצלחתו, לעשות בחכמת כפיו צלם רב זהב כלו, למען כל ממלכות הארץ העתידים למלוך בעולם, הרמוזים באברי הצלם יתהפכו אל מלכות הזהב, ע"י התנפלם אל צלם זהבו כל עממיא, ולא בלבד ערב אל לבו לשעבד האומות, כי אם גם את ישראל הם אבן די לא בידין, וע"כ הכריח את ישראל ישתחוו זולת חנניה וחבריו.

ובזה נבוא אל כוונת הכתובים והוא, כי כאשר **בצע ה' את כל מעשהו בהר ציון ובירושלים,** היה בזמן מלכות נבוכדנצר, **פקד על פרי גודל לבב** נבוכדנצר שנתגאה והרים עיניו על **תפארת** ישראל, ופירש שהוא כי **אמר בכח ידי עשיתי** גדולתי, **ובחכמתי** היא חכמת כשפיו שהכין צלם, גם **כי נבונותי** מתוך החכמה והקמותיו, באופן שבהשתחוות לצלם **אסיר כל גבולות עמים,** כי כל מלכות מהארבעה הרמוזים בצלם היה לו גבול, והסירותים בחכמתי ועתידותיהם הם שריהם של מעלה **שושיתי** בל יעזרו בהם, ולא את העמים לבד כי אם גם את ישראל אשר איכותם רם חלק אלוה ממעל, ע"י מה שהכריחם להשתחוות לצלם, והוא אצלי מאמר הכתוב ממעל לכוכבי אל ארים כסאי, הם ישראל הנמשלים לכוכבים של אל, וזהו **ואוריד כאביר יושבים.**

ועוד אמר ראו **כחי** לעשות כל זה, כי הנה **(יד) ותמצא כקן ידי וכו',** שלא בלבד שלטתי בעמים, כי אם גם בשרים של מעלה תחילה, והוא כמאמרנו על פסוק וכמצבייה עביד בחיל שמיא ודארי ארעא, שהוא שמפיל תחילה שרי העמים שהם חיל שמיא, ואח"כ בדארי ארעא כד"א **יפקוד ה' על צבא המרום במרום**, ואח"כ **על מלכי האדמה וכו'**. וע"ד זה הוא אומר **ותמצא כקן ידי לחיל העמים** הוא חיל שמיא שלהם, ואח"כ **כאסוף ביצים עזובות כל הארץ אני אספתי,** שהיו העמים כעזובות משריהם ששלטתי בהם תחילה, **ולא היה נודד כנף** השר

שהוא מלאך בעל כנפיים **ולא פוצה פה** מאלוהיהם, שפה להם ולא ידברו, לא פצו את פיהם הסתום, וזהו **ופוצה פה** ולא **מצפצף** שום אחד מעמים לפני שוביהם, וזה הביא ראיה שהוא מן המפורש אל הסתום ללמוד על העתיד, כי ממה שמצא **כקן וכו'** הוציא שיוכל גם להסיר גבולות עמים.

ועל זה אומר הוא יתברך אוי לו כי **(טו) היתפאר הגרזן על החוצב בו כו',** והוא כי הנה דרך העולם הוא, כי בנפול השר של מעלה קודם לעמו הוא כמו רגע, שהוא כמי שמכה בגרזן וחוצב בו ואח"כ נופל עמו מעט מעט, ביד המלך אשר גזרה חכמתו יתברך לתתו בידו, וידמה כמי שמניף במשור ונושר מעט מעט, ועל כן אומר הוא יתברך על מה שהתפאר שמצא את חיל העמים הם השרים, **היתפאר הגרזן** הוא שרו של נבוכדנצר שנכנעו תחתיו שרי האומות, כי לא היה רק כגרזן ואני הייתי **החוצב בו** את כל שר ושר, וכן מה שאח"כ כל הארץ אסף ושעבד העמים לאטו לא היה הוא, רק כ**משור** ואני הייתי **מניפו,** ולא תתפאר שבעצמי הייתי מניפך, כי הלא הענין היה **כהניף שבט** ו**את מרימיו,** שהוא כמי שמרים את מי שהשבט בידו והשבט מכה, כך נבוכדנצר הוא כשבט ומשור ביד שרו, ואני מרים את השר ונותן בו כח לפעול ע"י נבוכדנצר, וזהו **כהניף שבט** עם **מרימיו** כלומר כך אני מניף את השר והוא פועל ע"י עמו שהוא כשבט בידו, ולא יצא מדברי אלה שאני מחשיב את השר, לגדר שיש בו איכות וכח לעשות דבר ושאני מסייעו, כמי שמשקה אילן שמוסיף לחות על לחותו ומצמיח וגדל, כי אם כמי ש**מרים מטה** שאין בו לחות כלל מעצמו, רק מה שמכה בו אשר הוא בידו, וזהו **כהרים מטה לא עץ** שהוא צומח.

טז לָכֵן יְשַׁלַּח הָאֲדוֹן ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו רָזוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ :
יז וְהָיָה אוֹר-יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה וּבָעֲרָה וְאָכְלָה שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם אֶחָד :
יח וּכְבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמְלוֹ מִנֶּפֶשׁ וְעַד-בָּשָׂר יְכַלֶּה וְהָיָה כְּמְסֹס נֹסֵס :
יט וּשְׁאָר עֵץ יַעְרוֹ מִסְפָּר יִהְיוּ וְנַעַר יִכְתְּבֵם :

(טז) לכן ישלח האדון ה' צבאות כו'. יאמר כי לכן שבסוף מלכות נבוכדנצר יפיל את אשור, ראוי כי מעתה יתיש כחם ו**ישלח האדון** יתברך **במשמניו רזון** וליאות, לבלתי הלחם בירושלים מיד ביום י"ד בניסן כי אז הייתה גזירה מן השמים, ואמרו נשכב וננוח הלילה ובבקר נכבוש אותה, ובת דינא בטל דינא ובאותו הלילה נשרפו, וזה אומרו **ישלח האדון במשמניו רזון** ורפיון לבלתי הלחם מיד עד המחרת, ובלילה **ותחת כבודו** הוא המלבוש כמו שאמרו ז"ל דהוה קריה למניה מכבדותי, **יקד יקוד** ע"י המלאך כאלו המלבוש היה **יקוד אש,** הוא הכירה שהאש בתוכה והכירה קיימת, כן יהיה המלבוש קיים והאש בתוכו.

(יז) והיה אור ישראל לאש כו'. הנה חלקו רז"ל אם נשרף הגוף או הנפש בלבד, ויש לאחד ראיה מפסוק (יח) **מנפש ועד בשר יכלה,** ולאחר מפסוק **והנה כלם פגרים מתים.** ויתכן כי הכל אמת, כי לפי ה**תוספתא** היו שלשה מחנות והוא, כי השתי מחנות היו מעמים ולאמים באו לעזרתו, והעקרי היה מחנה אומתו, והיותר קלים ליאבד ולפגוע בהם מידת הדין דלא קיימא להו שעתא ככשדים, שהיו בעת עלייתם עד **יבצע ה' את כל מעשהו, בהר ציון ובירושלים** על ידן, ועל כן יקרא את הב' מחנות הנותרים **שיתו ושמירו,** ולמחנהו **עץ יערו וכרמלו,** שקשה יותר למשול בהם האור, אמר כי היה אור ישראל הוא זכות המאיר לישראל לראש עליהם, נהפך לסנחריב לאש, **וקדושו** הוא המלאך הנמשך מאתו יתברך **ללהבה,** **ובערה ואכלה שיתו ושמירו** הם השתי מחנות ביום אחד והוא הנפש בלבד, כמאמר הכתוב **והנה כלם פגרים מתים.**

אך **(יח) וכבוד** עץ **יערו וכרמלו** הוא מחנהו המיוחד, לא ישארו הפגרים רק **מנפש ועד בשר יכלה,** ולמה יהיה יותר במחנהו הלא הוא כי **והיה כמסוס נוסס,** כי דרך המלחמות לעשות עיקר ההכאות במקום הרמת הנס של העם הנוצח, כן היה **עץ יערו** כי שם היו עיקר המכות. **(יט) ושאר עץ יערו כו',** הנשארים במחנהו **מספר יהיו,** כי במחנהו היו הנשארים בהם כנודע נבוכדנאצר ושעמו, כמו שאמרו ז"ל למ"ד עשרה ולמ"ד ששה ולמ"ד חמשה.

כ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא-יוֹסִיף עוֹד שְׁאָר יִשְׂרָאֵל וּפְלֵיטַת בֵּית-יַעֲקֹב לְהִשָּׁעֵן עַל-מַכֵּהוּ
וְנִשְׁעַן עַל-ה' קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת :
כא שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל-אֵל גִּבּוֹר :
כב כִּי אִם-יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה :
כג כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל-הָאָרֶץ :

(כ) והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד כו'. אחרי אומרו מה שהציל ה' את עמו **ויך במחנה אשור** על שנשענו ישראל עליו, אמר הנה לעתיד יגדל הביטחון בו יתברך, כי בזמן מלך אשור היה דרכם מתחילה שהיו נשענים על המכה, שהיו מעמיסים את מלך אשור ודומה לו במתנות לבל ירע להם, או שיהפך להם לעזרה, וגם שבאחרונה נשענו בה' היה קצת מורך בלבבם, ומה גם שבנא וסיעתו, אך לעתיד **לא יוסיף עוד שאר ישראל** אשר ישארו מסוג הטובים הנקראים **ישראל, ומפליטת** הנקראים בשם **יעקב** ירודי הכישרון, מהם **להשען על מכהו** כבתחילה, אמנם **ונשען על ה'** עם שיהיה הוא יתברך מכהו, ישענו עליו יתברך כי לטובה יכם והוא ירחמם, למה שהוא **קדוש ישראל באמת,** והוא, כי אין לישראל מי שיקרא **קדוש** בערכם זולתי הוא יתברך, מה שאין כן האומות עכו"ם כי כל סוגי המלאכים קדושים יקראו בערכם, אך מעלתו יתברך למעלה עד גדר שהוא יתברך לבדו **קדוש ישראל** ואין זולתו, כי נפשותם

חלק ה' המה, ועל כן אמרו רז"ל שמחיצת הצדיקים למעלה ממלאכי השרת המה, ובכן ישענו עליו, כי גם שמייסרם ירחמם כי חלקו המה. וגם אמרתי שישען על ה' בהיותו מכהו, אל תתמה לומר אולי יזכו ויחישנה ה' בלתי הכאות.

לזה אמר הן אמת כי אפשר **(כא) שאר ישוב** מהם מאליהם, אך זה הוא אם יזכו אחישנה, אמנם אם יהיו **שאר יעקב** בלתי צדיקים, שבשם יעקב יכנום ישובו אל ה', בהיותו גיבור כלומר בעשותו הוראת גבורה ורוגז בחבלי משיח, ואשר אמרתי שיהיו **שאר** ולא הכל, גם מזה אל תתמה, כי הנה גם **(כב) כי יהיה עמך ישראל כחול הים, שאר** בלבד **ישוב** ולא כֻּלָּם, כי הלא דע כי **כליון חרוץ** אין מעכב **ושוטף** הכיליון, שלא יהיה בהם רק **צדקה,** כד"א **ושביה בצדקה,** וא"כ לא למעט יחשב אם **שאר ישוב** ומה שישאר ודאי ולא יכלו, הוא, כי אין הכיליון העתיד ע"י שליח כשנותן לו רשות אין מבחין רק כי כלה כו', השי"ת בעצמו עושה בקרב כל הארץ. או יאמר, פן תאמר מה זו בשורה ש**שאר ישוב** מישראל ושיהיה מעט.
לזה אמר דע **(כג)** כי לאומות עכו"ם **כלה ונחרצה** עושה, גם שיעשה ע"י עצמו.

כד לָכֵן כֹּה-אָמַר אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת אַל-תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן
מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא-עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם :
כה כִּי-עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה זַעַם וְאַפִּי עַל-תַּבְלִיתָם :
כו וְעוֹרֵר עָלָיו ה' צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל-הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם :
כז וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֵבְלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי-שָׁמֶן :

(כד) לכן כה אמר ה' כו'. למדונו רז"ל כי **לכן** הוא **שבועה** ויתכן בזה יאמר, הלא בישרתיך על תיקון הגלות הזה האחרון, ועל פי דרכך תשכיל מה שתתעתד ללכת בגלויות, אל יעלה על רוחך, כי אין כח בך ע"י טוב בחירתך לימלט מלהגלות, כי דע אפוא כי **לכן** שהיא שבועה ש**אל תירא עמי** שימשול בך, אם תהיה **עמי** מתייחס אלי בכישרון ואחדות, **מאשור** שהוא הגלות הראשון, וזה מבלי תצא לעשות חיל להלחם, רק כי תנוח ותהיה **יושב ציון** תמיד, אם לא תחטא, ומה ש**לא תירא** הוא **מאשור** פן **בשבט יככה,** כי בשבט עברתי יהיה הוא מכה, או פן **מטהו ישא עליך** שישיא עליך את מלך **מצרים,** כי הנה כאשר ייעדתי איבודו לאחר החורבן, **(כה)** כן **עוד מעט מזער וכלה זעם** ממך, ויהיה **אפי על תבליתם** שיהיה כל עסק **אפי על תבליתם,** כי על מה שיכלם הזעם, לא אניחם באפי עד יכלו ויבלו.

או יאמר, אל תירא עמי כו' ומטהו הוא מטה לחם, **ישא עליך** שתתן לו **בדרך מצרים,** והוא מה שאמרו ז"ל על פסוק **מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם,** כי היו ישראל משלחים שמן

למצרים כד"א **ושמן למצרים יובל,** כדי שמצרים ישלחו מטה לחם לאשור, וזה יאמר **ומטהו ישא עליך בדרך מצרים, כי עוד מעט כו'** כדלעיל.

וכנגד מה ש**בשבט יככה (כו) ועורר עליו כו' כמכת מדין כו',** וכנגד **ומטהו כו' בדרך מצרים** יתהפך, כי **ומטהו על הים ונשאו בדרך מצרים, (כז) והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך וכו', וחובל** ה**עול** שהיה עליך **מפני שמן,** שהוא הלחם שהיה הולך לאשור, **מפני שמן** הניתן למצרים, כי בהסיר עול אשור לא ייראו מהם שיצטרכו לתת שמן למצרים, אשור לשבוע לחם.

כח בָּא עַל-עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו :
כט עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה :
ל צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת-גַּלִּים הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת :
לא נָדְדָה מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ :
לב עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר (בַּיִת) [בַּת-צִיּוֹן] גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם :
לג הִנֵּה הָאֲדוֹן ה' צְבָאוֹת מְסָעֵף פֵּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֵעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ :
לד וְנִקַּף סְבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל:

(כח) בא על עית עבר במגרון וכו'. אמרו רז"ל שהם המסעות של סנחריב בלכתו לכבוש את ירושלים בימי חזקיהו, ומנו בפסוקים אלו עשר מסעות.

ועל דרך הפשט יאמר, ראה נא תוקף מחנה סנחריב, כי הנה **בא על עית** ללון ולא הכילו המקום, על כן נחלק עבר קצתו **במגרון** וגם בזה לא הספיק, כי אם ש**למכמש יפקיד כליו** עם היושבים על הכלים, ואח"כ במחרת אנשי המלחמה הניחו הכלים במכמש **(כט)** ו**עברו מעברה, גבע** לא עשו עמה מלחמה ולא השחיתו בה, כי אם ש**מלון לנו** שם לינה אחת, ועם כל זה שלא הרעו לגבע, **חרדה הרמה וגבעת שאול נסה.**

(ל) צהלי קולך בת גלים כו'. אמרו רז"ל:

א"ר אבא בר כהנא צהלי קולך עד שאתה בשירים וזמירות לעבודה זרה, צהלי קולך בדברי תורה, בת גלים מה הגלים הללו מסוימים בים, כך אבותיכם מסוימים בעולם. דבר אחר: **בת גלים** ברתהון דגלוואי כד"א **לך לך מארצך, וילך יצחק כו', וילך יעקב פדנה ארם הקשיבי** למצותי כו' ואי לאו **לישה,** הא אריה סליק עלך זה נבוכדנצר, שכתוב בו **עלה אריה מסובכו, עניה** מן הצדיקים, **עניה** מדברי תורה, **עניה** ממצות

ומעשים טובים, ואי לא **ענתות** הא ירמיה ענתותי אתי ומתנבא עלך תוכחות, שנאמר **דברי ירמיהו כו'** עד כאן.

נינקוט מיהא דענתות על נבואת ירמיהו ירמוז, כי היא ארצו של ירמיהו, ובזה יתכן יאמר, הלא הגדתי את כל אשר הרעיש סנחריב את הארץ, כאשר כתבנו בפסוקים הקודמים **בא על עית כו' עברו כו',** אמר עתה על כללות ישראל שבירושלים, כי מי שעליה היה בא היה כבוא על כל ישראל, ואמר עם כל תוקף גבורתו אל תיראי **וצהלי קולך** בליל התקדש חג הפסח, בשיר וסיפור יציאת מצרים, בת סובלי צרות הם האבות, שסבלו **גלים** כדי להניח זכותם לבניהם, כמו שאמרו ז"ל על פסוק **זכור לאברהם וכו',** אלו אכלו האבות פירות מעשיהם בעולם הזה, מה היו מניחים לבניהם, וזהו **צהלי קולך** ישראל **בת** מי שקבלו **גלים,** שזכותם וצרותיהם יצילוך, אך אל תחשבי שבכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא, ומה גם למ"ד שבימי חזקיה תמה זכות אבות, כי הנה מעתה אני מתראה בך, ואומר **הקשיבי** עם היותך עתה כ**לישה**, את מי **תקשיבי,** את אותה **עניה** אשר היא מ**ענתות** היא נפש ירמיה, כי בזמן ההוא הייתה נפש בלי גוף, כי אל יעלה על רוחך יהיה אז כאשר עתה, כי תמה זכות אבות, ואם לא תקשיבי תחרב כאשר היה לה.

(לא) נדדה מדמנה כו'. הנה הפסוק **עוד היום כו'** שאחר זה אמרו רז"ל וזה לשונם:

אמרו ליה כלדאי אי אזלת האידנא יכלת להו, ואי לא לא יכלת להו, מה עבד, אורחא דבעי לסגויי בעשרה יומין סגא בחד יומא, מאי ינופף ידו הר בת ציון כי מטא לירושלים כו', סליק ויתיב אעיולי שורא עד דחזא לכולי ירושלים, כי חזייא אמר עד כען יומא רב וסגי עידן ליה למיעל כו', קם מוניד ברישיה מוביל ומייתי בידיה, על טור מקדשא דבציון ועל עזרתא די בירושלם כו', מיד ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך וכו', אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא ע"כ.

ואפשר למצוא עניין זה רמוז בכתובים בשום לב, כי פסוק **נדדה מדמנה** יראה שהיה מקומו צודק, קודם לפסוק **צהלי קולך וכו'.**

ועוד בפסוק **עוד היום כו'** מהראוי היה לומר ינופף ידו על הר בת ציון וכו', אך אחרי אומרו **צהלי קולך בת גלים** ואל תראי מסנחריב כמפורש, אמר ראה נא השגחתו יתברך להצילך, כי הלא **נדדה מדמנה** לומר, כי מקום שנדדה מחנהו היה **מדמנה**, שהיה מקום רחוק והגיע ממהלך עשרה ימים עד הגבים, שיושביהם העיזו מפחדו שהיה קרוב, כלומר, שמיהר להגיע מבעוד יום, ומי גרם לו **(לב)** ש**עוד היום** שהוא מבעוד יום **בנוב לעמוד** ולהתעכב, וגם ש**ינופף ידו** לזלזל ולהיות בז לדבר עד שבת דינא, הלא הוא **הר בת ציון,** כי זכות **הר בת ציון גבעת**

ירושלים, הוא מקום הנקרא בין כתפיו, אשר שם השכינה בבית המקדש, הן שעמדו לשים בלבו להתעכב עד הלילה, זכות מקום מושב אלוהי עולם ה'.

(לג) הנה האדון ה' צבאות כו'. הנה כל הכתוב בפרשה זו, יראה בלתי מתקשר אל עניין ראשון, וכן בכתובים עצמם יש הערות אין מספר, ולאהבת הקיצור נשמיטם כאשר עשינו עד כה, והמשכיל יבין יישובן בדרך אשר נדרוך בהם בס"ד. והוא, כי הנה אמרו רז"ל בקש הקדוש ברוך הוא לעשות את חזקיה משיח ואת סנחריב גוג ומגוג, אלא מפני שלא אמר שירה על הצלתו יתברך את ישראל ליל פסח מסנחריב, **ויך ה' את כל מחנה אשור** שהוא עניין **עוד היום וכו',** שהוא פסוק הקודם כמדובר בסמוך, על כן בהבטל הטובה ההיא, הנביא דבר בשם ה' ויאמר, הנה האדון כו' לומר, הנה מעניין סנחריב שעליו דבר עד כה, נמשך שלא יבוא בן דוד עד תום הגלויות, ואל תתייאשו מהדבר, כי הנני מבשר כי הארבעה מלכויות יכלו, ובן דוד יבוא הוא מלך המשיח.

והנה תחילת נפילת מלכות בבל הייתה נפילת בלשאצר, שהוא חוטר מגזע נבוכדנאצר בן בנו, והאבידו ה' עודנו בתוקפו שניצח את דריוש ועבד לחם רב, טרם מלאת ע' שנה שהם קצבת נפילתו, וזהו **מסעף פארה** הוא בלשאצר, ענף נבוכדנצר עודנו **במערצה,** הפארה ההיא עודנה בחזקתה ותוקפה, והיא נקמת נבוכדנצר המגלה אותנו בגלות ראשון, **ורמי הקומה** הוא המן ובניו בעלי הגלות השני **גדועים** מן העולם, **והגבוהים** היו יון שהיו מתגברים על ישראל, הוא הגלות השלישי **ישפלו** ע"י החשמונאים, ואח"כ **(לד) ונקף סבכי היער** של יון **בברזל** הוא המלכות הרביעי, שהוא מלכו רביעאה די פרזלא.
ואומרו **ונקף** הוא כי כמא די פרזלא מהדק וחשל כולא, תדיק ותרוע את כל שרי מלכות הקודם אליו, ואז **והלבנון** הוא ביהמ"ק **באדיר** הוא מלכותא די פרזלא **יפול** וינתן בידו.

פרק יא

א וְיָצָא חֹטֶר מִגֶּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה :
ב וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ה' רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת ה' :
ג וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת ה' וְלֹא-לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא-לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ :
ד וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי-אָרֶץ
וְהִכָּה-אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע :

אז **(א) ויצא חוטר** הוא מלך המשיח, שביום שנחרב הבית נולד, כמו שאמר במדרש איכה רבתי, והוא **חוטר מגזע ישי** שחומרו מצאצאי גזע ישי, ו**הנצר** שהוא הנפש כד"א נצר מטעי שהוא מטעי ארץ העליונה, כמפורש אצלנו במקומו הוא **משרשיו** ממש, כי אדם דוד משיח, נמצא כי משיח הוא מדוד בן ישי **יפרה** ויתפשט **(ב) ונחה עליו רוח ה',** לא כשלמה שרוח ה' נראתה עליו בגבעון פעמים ולא נחה בו, כי אח"כ לא התנבא מאז הרבה נשים, אך משיח **ונחה עליו** תמצא בו מנוח **רוח ה'** ותתמיד בו תמיד, כי שלם יהיה בכל חלקיו,

על הנשמה אמר **רוח חכמה ובינה,**

ועל הרוח אמר **רוח עצה וגבורה,**

ועל הנפש אמר **רוח דעת ויראת ה',**

ועל החושים אמר **(ג) והריחו ביראת ה',** כההוא ינוקא שהכיר בחכמי ישראל שלא קראו קריאת שמע בריח בגדיהם, כן יריח ביראת ה' לדעת הירא והבלתי ירא, וע"י כן לא יהיה כדיין שאין לו אלא מה שעיניו רואות, כי אם **לא למראה עיניו ישפוט** ולא ע"י עדים, כי **לא למשמע אזניו יוכיח. (ד) ושפט בצדק דלים כו'.** הלא כמו זר נחשב ישפוט לענווים ודלים בצדק ובמישור ולא לזולתם. אך יאמר, מה שאמרו ז"ל על ויהי דוד עושה משפט וצדקה, שהיה גוזר על הדל יפרע למי שנתחייב לו בדין, והיה עושה צדקה שנותן לו משלו, והיה העני פורע אל ממי שנושה בו, כן יאמר, **ושפט בצדק** שיצרף הצדקה עם המשפט ל**דלים**, ואם אין הדלים רוצים לקבל מצד ענוותנותם לא יוותר לדלים, כי אם **והוכיח במישור לענוי ארץ,** הם בעלי ענוה בלתי חפצים לקבל, כי אם יחייבם בדין.

או, והוכיח בשביל **מישור** שהוא לפנים מן השורה, כד"א **ועשית הטוב והישר,** ואמרו רז"ל זו **לפנים משורת הדין** לאשר הם **ענוי ארץ** וגדולים במעלה, כי חסידים כאלו כך הוא ה**מישור**, הוא הטוב והישר בעשות הדין ומשפט לזולתם, ואשר יהיה רשע שלא יקבל הדין, תחילה יכה ארצו **בשבט פיו** הוא בלשונו, שיגזור בלשונו לקות על רשעו בארצו, וגם יעשה כדרכו יתברך להכות בקל תחילה, והיה הנגע בבית ואח"כ בעצמו, וע"ד זה תחילה ילקנו בקרקעותיו, ואם לא יקבל מוסר וישוב לכסלה, אז ו**ברוח שפתיו ימית רשע,** שיגע אל עצמו ברוח שפתיו.

או יהיה העניין, כי הנה אחאב אמר באבלו של חיאל בית האלי, על צעירו שבו הציב דלתי יריחו כקללת יהושע, מה היה שדברי התלמיד נתקיימו, ודברי הרב שאמר **ועצר את השמים כו'** לא נתקיים, והשיב אליהו ואמר **חי ה' אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי,** על כן אמר עתה, כי ראשונה **יכה ארץ** לבלתי הצמיחה בטל ומטר, ואח"כ ו**ברוח שפתיו ימית רשע,** באופן שבהמית את הרשע לא יאמרו לו דברי התלמיד נתקיימו, ודברי הרב לא נתקיימו, כי אם תחילה **יכה ארץ** לקיים דברי הרב ואחר כך **ימית הרשע.**

ה וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו :
ו וְגָר זְאֵב עִם-כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם-גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם :
ז וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל-תֶּבֶן :
ח וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל-חֹר פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ הָדָה :
ט לֹא-יָרֵעוּ וְלֹא-יַשְׁחִיתוּ בְּכָל-הַר קָדְשִׁי כִּי-מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת-ה' כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים :

והיה צדק אזור מתניו כו'. הנה כל הדברים הנאמרים באמת על משיח ה', הנה יראו דברים תמוהים ימצאו בבן אדם ילוד אשה, על כן אמר הנה בישראל ימצאו ב' דברים:

א', בעלי צדק.

שנית, בעלי אמונה,

אמר דעו אפוא כי הצד השווה שבשתי מידות אלו הוא, שמוסיפין כח במשיחם, כענייין מאמרם ז"ל שיצאה בת קול, יש ביניכם מי שראוי וכו', אלא שאין הדור ראוי לכך, אבל יתר שאת יש לכח הנוסף ע"י אמונה לנוסף ע"י ה**צדק**, כי בצדק שיעשו העם יוסיפו כח במלכם, כאזור חיל **אזור במותניו,** והאמונה מהסוג השני **אזור** גם של **חלציו**, הוא ביוצאי חלציו גם הם, כלומר וא"כ אפוא היזהרו באמונה שבכללה האמין באיכות ומעלת מלך המשיח כאמור, בל תהיו חלילה מהמתישין כחו ומאבדים גודל טובתכם, שעל ידו וע"י האמנה בכלל תוספת כח זכותו, ירבה שלום בעולם עד גדר שגם **וגר זאב עם כבש** כאשר יתבאר בס"ד.

וגר זאב עם כבש וכו'. אחרי אומרו כי **יכה ארץ כו'** ושע"י צדק והאמונה תהיה **אזור חלציו** ומותניו להפיל האומות עכו"ם.

אמר ושמא תאמר הלא תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה, אין פחד, כי בזכותו ירבה שלום בעולם עד גדר כי **וגר זאב כו',** באופן ש**לא ירעו כו'.**

(ז -ט) לא ירעו ולא ישחיתו כו'. כי מלאה הארץ אפילו הבעלי חיים **דעה את ה'** הבלתי חפץ בהרעה והשחתה. ואל תתמה מהשכלתם, כי הוא **כמים** שהם דומם ו**לים מכסים** חוץ מטבעם ולא לארץ, עם היותם גבוהים ממנה ועם כל זה יכסו על ים בלבד, ואין זה רק לבלתי עבור רצון קונם, וא"כ כל שכן הבעלי חיים שישכילו זאת.

י וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד :
יא וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת-שְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר-מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם :
יב וְנָשָׂא נֵס לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ :
יג וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ

חזור לעמוד השער

אֶפְרַיִם לֹא-יְקַנֵּא אֶת-יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא-יָצֹר אֶת-אֶפְרָיִם :
יד וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו יָבֹזּוּ אֶת-בְּנֵי-קֶדֶם
אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם :
טו וְהֶחֱרִים ה' אֵת לְשׁוֹן יַם-מִצְרַיִם
וְהֵנִיף יָדוֹ עַל-הַנָּהָר בַּעִיָּם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים :
טז וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר
כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

(י) והיה ביום ההוא שרש ישי כו'. אחרי אומרו משלום הבריות לעתיד, ראה והנה לא תבצר קנאה ממשיח בן אפרים על משיח בן דוד, כאשר הייתה בין רחבעם ובין ירבעם, מדאגת ירבעם פן תסוב המלוכה לזרע דוד, על היות רחבעם יושב בעזרה ומלך ישראל מעומד, אמר כי גם זה יהיה שלום, כי הנה ביום ההוא **שורש ישי** יהיה אשר **עומד לנס עמים** כולם, הם שנים עשר שבטים, כד"א עמים הר יקראו, והיית לקהל עמים, ולא בלבד שבטי ישראל, כי אם גם כל **גויים אליו ידרושו,** עד גדר ש**והייתה מנוחתו כבוד,** שדרך מלכים לקנות כבוד מזולת עמים על תוקף מלחמותיו, מה שאין כן אם יהיה איש מנוחה, אך זה מנוחתו תהיה לו לכבוד, כי יאמרו גדול כבודו לפני ה', כי בלי עשות מלחמות, כולם נשמעים ודורשים שלומו ומשתחווים אליו, ולא העדר מלחמותיו יהי לו לחולשה וגריעות.

ושמא תאמר, אם כן אפוא מה צורך **במשיח בן אפרים,** הלא הוא כי **(יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' כו' לקנות כו',** ואז **(יב) ונשא נס לגוים,** להטיל אימתו עליהם **ויאסוף נדחי ישראל,** והנס ההוא הוא משיח בן אפרים, ויאסוף נדחי ישראל **ונפוצות יהודה מארבע כנפות כו'.**

ושמא תאמר איך יהיה זה שלום ולא יקנא בן אפרים, שימשול בן דוד בכל השבטים וישמעו לו כל האומות, ובן אפרים ילך ויקבץ את נדחי ישראל ויהודה ויביאום תחת בן דוד.

אל תתמה, כי **(יג) וסרה קנאת אפרים** על בן דוד, וגם צוררים מיהודה הבלתי צדיקים, שהיה אפשר יצרו את אפרים יכרתו, כי לא ישארו אז כי אם צדיקים, באופן ש**אפרים לא יקנא, כו' ויהודה לא יצר כו'.**

ולא עוד אלא שיחד שניהם **אפרים ויהודה,** שהאחד עומד לנס עמים, והשני הוא אשר ישא לנס לגוים יועדו **(יד) ועפו בכתף פלשתים ימה יחדיו יבזו את כו'** באחדות א', ובזכות אחדותם **(טו) והחרים כו'** מעין קריעת ים סוף, וזהו **(טז) והייתה מסלה כו'** לעבור גאולים, כ**יום עלותו כו'** בקריעת ים סוף, וקרא ליום קריעת ים סוף **יום עלותו מארץ מצרים,** כי ביום

ההוא היה דבר תלוי, כמה דאת אמר ויושע ה' ביום ההוא וכו', וגם כי גבול ארץ מצרים מגיע עד שם כו'.

פרק יב

א וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ ה' כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי :
ב הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ ה' וַיְהִי-לִי לִישׁוּעָה :
ג וּשְׁאַבְתֶּם-מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה :

(א) ואמרת ביום ההוא אודך ה' כו'. הנה אמרו רז"ל על פסוק **שמעו הרים את ריב ה' כו'**, כי בשמוע האומות כי ריב לה' עם עמו שמחו, מה עשה הקדוש ברוך הוא אמר הריב שיש לי עימהם הוא, כי בבטן עקב את אחיו, אז אמרו משחק הוא עם בניו.

וראוי לשים לב למה עשה ה' ככה להראות כעס, **כי ריב לה' עם עמו,** ואח"כ להפך הדבר ולההביל הריב.

אך נבוא אל העניין במאמר שלמה בחכמתו, **בנפול אויבך אל תשמח כו', פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו,** כי בשמוח ראובן על צרת שמעון, אם יש אף על שמעון יסירוהו מעליו, כן יתכן, כי היה **ריב לה' עם עמו,** ואמר **וריב לה' עם יהודה,** ובראותו יתברך כי שמחו האומות על הדבר, אז השיב מעל ישראל אפו, ויהפך הדבר אל מה שבבטן עקב את אחיו.

ובזה נבוא אל הכתוב הלזה, שאומר הוא יתברך הנה **ואמרת ביום ההוא אודך ה'** על **כי אנפת בי,** שע"י כן ישמחו אויבינו **וישוב אפך** ממני, בעניין והשיב מעליו אפו.

או יאמר, אודך ה' כי אנפת בי בגלויות, כי על ידי כן נתמרקו אשמותי, **וישוב אפך ותנחמני** אחרי כן, מה שאין כן אם לא היית מייסרני בגלות ויסורין שלא היה שב אפך.

או יאמר, אודך ה' כי אנפת אתה בעצמך **בי,** ולא ייסרתני על ידי אף וחימה וכיוצא, כי אם שפכת חמתך וחרון אפך בציון וירושלים, כד"א כלה ה' חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון, **ואנפת בי** על ידי עצמך שע"י כן **ישוב אפך** ממני **ותנחמני** גם אתה בעצמך, כי מודה אני שאין לי זכות מצד עצמי, כי אם **(ב)** ש**הנה אל ישועתי** שהוא מדת החסד הוא **ישועתי.**

ושמא תאמר אם כן אפוא במה בטחתי שבהיות שתנחמני על ידי עצמך, שלא אפחד מקטרוג מידת הדין, הלא הוא מה ש**אבטח ולא אפחד**, הוא, כי הנה **עזי** להיטיב לי **וזמרת** לזמור והכרית אויבי, היה די לי בשם **י"ה** משם ה' שהוא בשתי אותיות משם בן ארבע וזהו **יה ה',** ואף על פי כן לא רצית להושיעני בשם יה, כי אם **ויהי לי** ה' הנזכר שהוא בן ארבע אותיות בשלמות, לי **לישועה** בזה אני רואה כי רצונך שלם עמי **ולא אפחד.**

או יאמר, על דרך מאמרם ז"ל שהיו מלאכי רוגז אף וכו', וכששמעו את משה אומר **אנא חטא העם הזה חטאה גדולה,** אמרו אותם קטגורים מה שהיה לנו לומר כבר אמרו משה, מיד הלכו ג' מהם. מעין זה יאמר, הנה בהעוותנו מיד האף הוא בא מתחרה לנקום, על כן **אודך ה' כי אנפת בי,** בהוראת רוגז לייסרנו, שעל ידי כן אפך שבא אלינו לדכאנו, ישוב וילך מאתנו, ובהעדרו לא די שתייסרנו ברחמים, כי אם גם ותנחמנו כאב את הבן מה שאין כן האף.

או יאמר, שיקרה כשיכעוס אב על בנו יאנף ויגזים לעשות לו רעות, והטוב שמטיל רוב כעסו בדבור הקושי, וזה יאמר, **אודך ה' כי אנפת בי** בדברי קושי, כי ע"י כן **ישוב אפך** הוא כעסך ואדרבה **תנחמני.**

ומה **(ב)** ש**אבטח ולא אפחד** גם עתה פן תקטרג עלי מידת הדין, הלא הוא כי הנה **עזי** להסמך **וזמרת** לזמרך, הלא הוא כי **יה** נעשה ה', כי שתי אותיות של שם שהם **י"ה,** שהיו בלתי סמוכות אל השתים האחרונות, כד"א **כי יד על כס י"ה** עד בא יום נקמת עמלק, אז ביום ההוא יהיה ב"ב נעשה יה ה', כי יסמכו אותיות יה עם השתים ויהיה ה' שהוא שלם בד' אותיות. ואגב אורחיה אומר אז, כי **ויהי לי** גם כן **לישועה** כדרך המלך, כי ביום שמחת לבו מתיר אסורים, אם שמעצמם הם בלתי ראויים להתירם, והנה זה יהיה בעת קבוץ הגלויות שעליו ידבר עד כה, כאומרו **ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל כו',** כי עדיין בזמן הקבוץ יש טלטול בצד מה, ואין השמחה וששון בעצם עד בואם אל המנוחה אחר ימים בבית המקדש בשובה ונחת כי אז ע"י ששון תשאבו מימי רוח הקדש, כי רוח הקדש ונבואה צריכים שמחה, כד"א **והיה כנגן המנגן כו'.**

ולכן על ידי הששון שיהיה לכם אני מבשרכם, כי **(ג) ושאבתם מים** הם מימי רוח הקדש **ממעייני** צינורות **הישועה,** הוא מצינורות השם הגדול הנזכר, שאמרתי עליו שהיה **לי לישועה,** והיא מדרגה גדולה שישיגו לשאוב מצינורות השם הגדול, ישתבח ויתעלה לעד אמן.

ד וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לה' קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו
הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ :
ה זַמְּרוּ ה' כִּי גֵאוּת עָשָׂה (מיידעת) [מוּדַעַת] זֹאת בְּכָל-הָאָרֶץ :
ו צַהֲלִי וְרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי-גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

(ד) ואמרתם ביום ההוא הודו לה' קראו בשמו כו'. אמר **ביום ההוא** שהוא אחר הבנות הבית המקדש, ותשאבו **מים בששון** מצנורות השם הגדול שהיה **לי לישועה,** אז **ואמרתם ביום ההוא הודו לה',** שהוא היה לנו **לישועה,** כי אגב ישועתו שנתמלא שמו בד' אותיותיו, תחת היותו נחלק לשנים כמדובר, אנחנו אגבו נושענו, וזהו **הודו לה'** ולא תצטרכו להאריך בהודאות, כי אם **קראו בשמו** של ה', שהוא שלא תאמרו הללו יה, כי אם את השם שלם, שע"י קריאת השם שלם נזכר וניכר מה שהושלם תחת היות מתחילה שם **יה,** נחלק מאותיות וה' וניכר השבח מאליו. והנה זה הוא בישראל אך בעמים המסכלים עניין זה **הודיעו בעמים עלילותיו,** שלא ישכילו השבח בקרוא בשמו, כי אם על ידי הודיע פעולותיו, שעל ידי פעולותיו יתהלל ביניהם, וזהו **הודיעו בעמים עלילותיו** תחילה, ואח"כ **הזכירו כי נשגב שמו,** כלומר לבל יאמרו העמים בראות עלילותיו גדולות ונפלאות, מאשר קודם הזמן ההוא, כי יש שינוי לפניו חלילה, על כן הזכירו להם שמו הגדול לומר, כי באיכות מציאותו אין שנוי חלילה, רק **שמו** הוא ש**נשגב** שהוא תוארו שיתואר בו אז, כי עד כה לא היה מורה גדולתו להעדר הכנת המקבלים, וזהו הזכירו **כי נשגב שמו.**

או יאמר, עניין מאמרם ז"ל על פסוק **זה שמי לעולם כו',** שהוא לא כמו שאני נכתב אני נקרא, כי אם **זה שמי לעולם** לעלם כתיב, **וזה** שהוא אדנות הוא **זכרי,** שיזכירוני בו **לדור ודור,** כלומר בדורות אלו, מה שאין כן לעתיד לבוא שיש לכם רשות, וזה יאמר עתה בדברו על הזמן ההוא, **ואמרתם ביום ההוא הודו לה',** כי זיכה אתכם שתקראוהו **בשמו** שהוא ככתבו, וזהו **קראו בשמו,** מה שמתחילה היה נעלם, אך אין זה רק לישראל אך לא כן בעמים, כי אם **הודיעו בעמים עלילותיו,** לפרסם גדולתו לעיני הכל, אך לא להגות בפניהם השם ככתבו, כי אם הזכירו שהוא עניין **זה זכרי** שהוא בשם אדנות, והטעם הוא, **כי נשגב שמו** רם ונשא מאד, ואיך תקראו בשמו בקרב העמים חלילה.

או יאמר, עניין מאמרם ז"ל עתידים צדיקים שיקראו בשמו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר כל הנקרא בשמי כו'. ובזה יאמר על אותו זמן שעליו ידבר **הודו לה'** כי גדול הוא יתברך, **קראו** אתם **בשמו** שהוא את עצמכם בשמו. והעניין כי בימים ההם יגדל כח הצדיקים, לעשות דברים שאין כח לעשותם בלתו יתברך, כמאמרם ז"ל עתידים צדיקים שיחיו את המתים כו', וכיוצא בגדולות ונפלאות אשר ספרו ז"ל, שיעשו אז הצדיקים ועל כן יקראו בשמו.

והנה בישראל שהם עם חכם ונבון, אין פחד שיבואו לידי טעות חלילה, אך בעמים אשר יראו צדיקים עושים כמעשה אלוהים, הלא אפשר כי לקוצר הבחנתם ישוו עבד ליוצרו, על כן **הודיעו בעמים עלילותיו,** כלומר כי כל הפעולות הנוראות אשר הם עושים אינם הם העושים, כי אם **עלילותיו** יתברך המה, כי אם שיקים דבר עבדיו ועצת מלאכיו ישלים, אך כל אשר הם עושים הוא יתברך העושה, וזהו **הודיעו בעמים עלילותיו,** וגם הזכירו בפניהם **כי** גם שקוראים אתכם בשמו של הקדוש ברוך הוא, **נשגב שמו** מאיכותכם ומהיותכם ראויים ליקרא שמו עליכם, כי אם זאת ענוותנותו יתברך להורות כי נשמותם חלק אלוה ממעל, לקרא שם הכל יתברך על החלק, וזהו הזכירו **כי נשגב שמו.**

(ה) זמרו ה' כי גאות עשה וכו'. אמר הנה שאומר לכם **זמרו ה' כי גאות** ורוממות גדול **עשה** עמכם בעניין הגאולה אינו חידוש, כי הנה **מודעת זאת** ומפורסמת **בכל הארץ,** אך **(ו) צהלי ורני** מדבר גדול מאד את **יושבת ציון,** והוא **כי גדול בקרבך קדוש ישראל,** והוא כי גם שבזמן המשכן נאמר, **ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם,** שהוא בתוכם של ישראל, וכן בבית ראשון ובבית שני, כי היכל ה' המה לא היה בקרב ישראל, רק שכינה של בחינת השם בלתי מלא בארבע אותיות, כי אם כעניין **כי יד על כס יה** שהיא כס בלא אלף, אך לעתיד **צהלי ורני וכו' כי גדול,** כלומר שם הגדול בארבע אותיותיו, הוא **בקרבך** שוכן בתוכך, ולא לכל אחד מישראל רק מי שהוא **קדוש ישראל,** קדוש בערך כל שאר ישראל.

[ה -ו] או יאמר, זמרו ה' כי גאות עשה, כי לא פעל על ידי אמצעיים שפלים, או על ידי תנועת עצמו יתברך לפעול בעולם השפל, **כי** אם **גאות** שלו מאליו **עשה** הכל, וזה אינו חידוש כי **מודעת זאת בכל הארץ,** אך מה שאני אומר הוא דבר בלתי נודע לכל, והוא **צהלי ורני וכו',** והוא במה שידענו כי גם אחר החורבן לא זזה שכינה מכותל מערבי, וגם **ציון** נקראת עיר האלוהים גם אחר החורבן, והוא הנודע כי כל מקום שהוקבעה בו שכינה גם בהסתלקה, אין המקום משולל ממנה לגמרי, כי אם נשאר שם בחינת מציאותה.

ונבוא אל העניין

אמר כמדבר אל השכינה שנשארה מאז יושבת בה, **צהלי ורני** את **יושבת ציון** היא שכינה, **כי** הנה עתה **גדול בקרבך** הוא שם ההויה במלואו, הנקרא גדול כמדובר בקודם, הוא שורה בקרבך כהיכל אליו, ובאמצעותך הוא **קדוש ישראל** קדוש שלהם שוכן בקרבם, כי הוא בקרבך ואת בישראל, נמצא כי הוא באמצעותך שהוא בקרבך שוכן בישראל.

או יאמר, צהלי ורני ישראל יושבת ציון, כי מה ש**גדול בקרבך** הוא ע"י היותו **קדוש ישראל** שמקדשים את שמו, שהוא עניין והתגדלתי והתקדשתי וכו', ובזכות זה מתקיים עניין ואנכי מלאתי כח את רוח ה', הפך עניין צור ילדך תשי, כי ע"י זכות ישראל יגדל כח, וזהו **כי גדול בקרבך** ה' כמדובר.

או יאמר זמרו ה' וכו', מודעת זאת בכל הארץ הם כל הגוים, אך **צהלי ורוני** ישראל כי כלך שאין מספר לך תהיי **יושבת ציון,** ואיך תחזיק אותך ציון הלא הוא, **כי גדול** הוא ה' יהיה **בקרבך** שהוא **קדוש ישראל,** ועל ידי כן תהיי כרוחני ולא תצטרך מקום רב.

פרק יג

א מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן-אָמוֹץ :
ב עַל הַר-נִשְׂפֶּה שְׂאוּ-נֵס הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים :

(א -ב) משא בבל וכו'. על הר וכו'. טרם יאמר מפלת בבל מקדים בל יאמר איש מה פשעם ומה חטאתם, והלא ה' ציוה למו, ומה גם למאמר רז"ל שהייתה בת קול בהיכל נבוכדנאצר, מכרזת ואומרת עבדא בישא לך והחריב ירושלים. על כן אמר הנה **משא בבל,** אשר היה לה תחילה להחריב את ירושלים, ואח"כ **אשר חזה** חזות קשה עליהם, ו**המשא** הוא אמור ל**בבל על הר נשפה** הוא ירושלים **שאו נס** לכובשה, אך פעם ראשונה לא יהיה, רק **הרימו קול להם הניפו יד,** והוא בימי חזקיה ערב פסח שבא סנחריב להרים קול ואומר, כמאמר התוספתא הלא דא היא קרתא ירושלם, די עלה ארגשית כל משרייתי וכו', וזהו **הרימו קול להם,** ואחר כך עלה קם מוניד ברישיה, מוביל ומייתי בידיה על טור מקדש כו', וזה אומרו **הניפו יד** כי מה היה לשימנעו היום ההוא, כדי שאחרי כן בת דינא בטל דינא, שלא יהיה להם כח רק שיבואו ב**פתחי נדיבים** שערי ירושלים, הם **פתחי נדיבים** עם אלוהי אברהם.

ג אֲנִי צִוִּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִּיזֵי גַאֲוָתִי :
ד קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת עַם-רָב קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים
ה' צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה :

והנה אני שמנעתי את סנחריב אז, אני הוא שאחרי כן בימי נבוכדנצר שנתמלאה סאת העונות, כאשר **(ג) צויתי למקודשי** שממקודשי יחלו, ו**גם קראתי גבורי** נבוכדנאצר וחילו

לאפי, עבדא בישא לך והחרב ירושלים, אך כדי שיהיו **עליזי גאותי** שישמחו על הצר לישראל על שלא עבדוני ויעשו לרוממותי, שהוא יתברך מתגדל בעשותו משפט בעוברי רצונו, כי הנה לא הייתי צריך לבבל כי אני העושה, רק שיהיה כלי לעשות על ידו, כי הלא **(ד) קול המון בהרים** היה נשמע **דמות עם רב,** וגם היה **קול ממלכות גוים נאספים** ולא היה בפועל רק **ה' צבאות,** שהיה עדיין **מפקד** למעלה **צבא מלחמה.**

ה בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם ה' וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל-הָאָרֶץ :
ו הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם ה' כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא :
ז עַל-כֵּן כָּל-יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל-לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס :
ח וְנִבְהֲלוּ צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יִחִילוּן אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם :
ט הִנֵּה יוֹם-ה' בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אַף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה :
י כִּי-כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא-יַגִּיהַ אוֹרוֹ :
יא וּפָקַדְתִּי עַל-תֵּבֵל רָעָה וְעַל-רְשָׁעִים עֲוֹנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל :
יב אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר :
יג עַל-כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת ה' צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ :

וכן היו שומעים הברת **(ה) באים בארץ מרחק כו',** ולא היה עדיין דבר כי אם ש**ה' וכלי זעמו,** שהיו מפקדים ומכינים **לחבל כל הארץ** בחורבן בית המקדש, שהוא כולל כל העולם כנודע מרז"ל האומרים אלו ידעו הגוים מה אבדו כו'.

ועדיין לא היה בפועל כרק **(ו)** ש**הלילו כי קרוב יום ה', כשד משדי** השודד הכל **יבא, (ז) על כן** טרם ראות חיל ומלחמה למה שהייתה מהומת ה' **כל ידים תרפינה כו'. (ח) ונבהלו** וגם **צירים וחבלים וכו', והנה איש אל רעהו יתמהו** על מה היו נמסים ויראים, כי עדיין אין דבר כי אם חיתת ה' עליהם, ולא מהיותם חלושי כח, כי הלא **פני להבים פניהם,** ועם כל זה חתו וירעדו.

והנה זה היה טרם **בא יום ה',** כי אחרי כן ביום ההוא יוכר לכל, כי **(ט) הנה יום ה' בא אכזרי כו'. לשום כו'** הוא **יום החורבן (י) כי** אז כל **כוכבי השמים כו'. חשך השמש כו',** והוא מה שאמרו ז"ל שאמרו שמש וירח למשה, שחשכו ולא יצאו להאיר עד שהכום בחצים, הנה כי הכל מאתי ולכן **(יא) ופקדתי על תבל** היא **בבל** כמו שאמרו ז"ל **רעה כו',** והשבתי גאון זדים וגאות עריצים שהיו מתגאים על החוצב בם ועל ישראל ואומרים ידינו רמה כו', והמה לא ידעו כי אם **(יב) אוקיר אנוש מפז,** אנוש הוא **נבוכדנאצר מפז** והמלכתיו אז על **כשדים,** שהם גרועים מן מדרגת הנקראים **אנוש,** שכיבדתים ויקרו לי לתת עמי בידם, לא להיות ישראל

נבזים בעיני, כי הלא **ואדם** הם **ישראל** הקרואים אדם יקרים הם, גם אז **מכתם אופיר** ולמה סחי ומאוס שמו אותם יותר על כוונתי.

יג עַל-כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת ה' צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ :
יד וְהָיָה כִּצְבִי מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל-עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל-אַרְצוֹ יָנוּסוּ :
טו כָּל-הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל-הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב :
טז וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם (תִּשָּׁגַלְנָה) [תִּשְׁכַּבְנָה :]
יז הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת-מָדָי אֲשֶׁר-כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ-בוֹ :
יח וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי-בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ עַל-בָּנִים לֹא-תָחוּס עֵינָם :

(יג) על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ העומדים בזכות ישראל, תרעש **ממקומה של בבל** הנזכר **ביום חרון אפו,** טרם יבואו הגויים עליה.
ואז **(יד) והיה** אשר יהיה מהם כמו ה**צבי** רץ, יהיה **מודח** מאתו יתברך נבוך בארץ כו', ואשר הוא **כצאן** בלתי רץ לא יהיה להם **מקבץ** הביתה להצילו, וכל כך תהיה עברת הכובשים על הכשדים, כי גם אשר שם מעם אחר יסתכנו, ולכן **איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו,** בל יחשבו הכובשים את בבל שכשדים הם ויהרגום, והוא מאמר הנביא נסו מתוך בבל כו', פן תדמו בעונם כו' האמור בירמיה, שהוא על כל בני אדם שלא מכשדים היה.

והטעם הוא על כי **(טו) כל הנמצא** שהוא כצאן שאינו בורח ידקר, **וכל הנספה** מהמודחים שאמר **והיה כצבי מודח,** נדחים בדרכים ובורחים **יפול בחרב** אויב הרודף.
(טז) ועולליהם ירטשו לעיניהם כו'. אמר כי ישלח בם אכזרים ש**ירטשו** את **עולליהם לעיניהם,** וכ"כ בחוזק יכו ב**עולליהם,** כי ירטשום בקירות הבתים עד ש**ישסו בתיהם,** מכח הכאת **עולליהם** בקירותם, ולא בלבד **ירוטשו** לעיני אביהם, כי אם גם לעיני אמותם, כי הלא יניחו את אמותן מלהורגם תחילה, לשכב אותן אחרי כן, וזהו **והנשים תשגלנה.**

עוד כיון שלא יחמדו הנשים להיות להן לאנשים, כי אם כן היו מתנהגין עימהן בצניעות לשמור אותן מאפקרותא, וגם אם יבואו אליהן יהיה בתוך בית או חדר מחדריהם, אך אדרבא תחילה **ישסו בתיהם,** ואח"כ ברחוב ונשיהם תשכבנה, והנה דרך כובשי מדינות שעושים עיקר מהשלל ושבי וביזה, וישאירו עוללים למוכרם לעבדים בכסף מלא, וגם את הגדולים וגם יחוסו על הבתים למוכרם גם הם, ואם כך היו עושים הבאים על הכשדים לא היה בא אל הפועל אומר **ועולליהם ירוטשו כו'.**

לזה אמר **(יז) הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשובו כו'.** באופן שלא לחמדת ממון ימנעו מעשות הנקמה האמורה.

(יח) וקשתות נערים תרטשנה כו'. יתכן כי היו מקפלים ראש ארז למטה בכח עד יהיה כמין קשת, ונותנים הנער בראש הארז, ומניחים ראש הארז שישוב למקומו בבת אחת, ובכח קימתו נחבט הנער שהיה בראשו על הארץ ומתרטש ונבקע, וזה יאמר **וקשתות נערים תרטשנה,** כי יעשו מציאות קשתות שעל ידן **נערים תרטשנה, ופרי בטן** שבמעי אמם **לא ירחמו,** וזה מקל וחומר, כי הלא **על בנים** נולדים שרואים אותם בעיניהם אינם חסים עליהם, מה גם עתה ב**פרי בטן,** שאינם רואים בעיניהם לחוס עליהם, וז"א **ופרי בטן כו' על בנים לא תחוס עינם** לומר **ופרי בטן** ודאי **לא ירחמו,** כי הלא **על בנים** שעינם בם **לא תחוס עינם,** כל שכן במה שאין עינם רואה אותם, ומה ש**לא תחוס עינם** הוא ממה שאמר **ועולליהם כו',** כי הן הם **בנים כו'** ובזה אין אומרו על בנים מיותר אחר אומרו **ועולליהם כו'.**

יט וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְּׂדִּים
כְּמַהְפֵּכַת אלוהים אֶת-סְדֹם וְאֶת-עֲמֹרָה :
כ לֹא-תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכּוֹן עַד-דּוֹר וָדוֹר וְלֹא-יַהֵל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים לֹא-יַרְבִּצוּ שָׁם :
כא וְרָבְצוּ-שָׁם צִיִּים וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים וְשָׁכְנוּ שָׁם בְּנוֹת יַעֲנָה וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ-שָׁם :
כב וְעָנָה אִיִּים בְּאַלְמְנוֹתָיו וְתַנִּים בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג וְקָרוֹב לָבוֹא עִתָּהּ וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ :

(יט) והייתה בבל צבי ממלכות כו'. אמר הנה מהראוי היה כי והייתה בבל וכו', כמהפכת אלוהים את סדום כו', אך לא כן אעשה, כי אם **(כ)** ש**לא תשב** בישובה אשר היא עתה **לנצח,** כי אם שלפי מלאת שבעים שנה תחרב, ומה ש**לא תשכון** אחר שתחרב, הוא **לדור ודור** שהם ב' דורות, אך אחרי כן יהיה לה יישוב, וכן היה כי שמה ישבו כסאות כמה תנאי וכמה אמוראי. אך במה ינוכה מה שהיה ראוי שתהיה חורבן עולם **כמהפכת סדום,** הלא הוא במה שיהיה החורבן עצום ורב ש**לא יהל שם וכו', (כא) ורבצו שם ציים ומלאו בתיהם אוחים, כו' ושעירים כו', (כב) וענה איים כו',** וקרוב לבוא עתה שהוא עד מלאת לבבל שבעים שנה. **ולא עוד,** כי אם שימיה לא ימשכו עד תום השבעים שנה, והוא, כי שנה א' קודם קטיל בלשאצר מלכא כשדאה.

פרק יד

א כִּי-יְרַחֵם ה' אֶת-יַעֲקֹב וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָם עַל-אַדְמָתָם
וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל-בֵּית יַעֲקֹב :
ב וּלְקָחוּם עַמִּים וֶהֱבִיאוּם אֶל-מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם בֵּית-יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת ה' לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם :
ג וְהָיָה בְּיוֹם הָנִיחַ ה' לְךָ מֵעֶצְבְּךָ וּמֵרַגְזְךָ וּמִן-הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה אֲשֶׁר עֻבַּד-בָּךְ:

(א) כי ירחם ה' את יעקב כו'. אחר אומרו מפלת בבל אמר, אל תאמרו כי גם לישראל היה כן, וכמות זה כן מות זה, כי הנה לא כאלה חלק יעקב, כי אם יפולו עוד יקומו, כי ירחם ה' את יעקב בבנין בית שני, ובחר עוד בישראל בבית שלישי, ואז **והניחם על אדמתם** לא יטלטלו עוד, **ונלוה** מי שהוא כבר **גר עליהם ונספחו כו'.** אך הבאים מחדש להתגייר לא יקבלום, כי הנה **(ב -ג) ולקחום** אז **עמים** את ישראל **והביאום אל מקומם** לארץ ישראל, ולא יקבלום לגרים כי אם **והתנחלום וכו',** כי אין מקבלים גרים לימות המשיח.

ד וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל-מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ שָׁבְתָה מַדְהֵבָה :
ה שָׁבַר ה' מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים :
ו מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ :

(ד) ונשאת המשל הזה על מלך בבל וכו'. איך שבת נוגש ליפרע מהחייבים, **שבתה מדהבה** הוא רישא די דהבא, והמצאת המשל היא כשואל, היתכן **(ה) שבר ה' מטה** המכה **רשעים, שבט** המכה **מושלים** אשר לא ביראת ה', כלומר, וטוב היה להיות שוטר על רשעים, והמושלים אשר חטאו לה', ולמה שברו ה'. אך הוא, כי הנה היה **(ו) מכה עמים בעברה, מכת בלתי סרה** שהוא בלי עוון, כד"א תוסיפו סרה, כי בחירתו הייתה רעה להרע, וגם שהיה **רודה באף גוים,** שבהיות אף ה' על גויים, היה באף רודה והייתה ברצון ה', גם זה היה יותר על רצונו יתברך, כי הוא יתברך קצף מעט והוא עזר לרעה, שלא שבע ברדיפה א', רק את **המורדף בלי חשך** עד כלותו. והראיה, כי ברשע היה עניינו ולא להיפרע מהחוטאים לה'.

ז נָחָה שָׁקְטָה כָּל-הָאָרֶץ פָּצְחוּ רִנָּה :
ח גַּם-בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ לְךָ אַרְזֵי לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ לֹא-יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ :
ט שְׁאוֹל מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ לִקְרַאת בּוֹאֶךָ עוֹרֵר לְךָ רְפָאִים כָּל-עַתּוּדֵי אָרֶץ
הֵקִים מִכִּסְאוֹתָם כֹּל מַלְכֵי גוֹיִם :
י כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם-אַתָּה חֳלֵיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ :
יא הוֹרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֲמִית נְבָלֶיךָ תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה :

כי הנה עתה **(ז) נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה,** כי באבוד רשעים רנה, ומהנאמר אחרי מטת המת ניכר אם טוב ואם רע, והרנה היא **(ח) גם ברושים כו'** הם מלכים גדולים **שמחו כו', (ט) שאול מתחת רגזה** גם היא. והנה מהראוי יאמר לקראתך ולא **לקראת בואך,** וגם יאמר עוררת לך ולא **עורר** לשון זכר. אך הנה ברדת רשע שאולה מלאך אכזרי ישולח בו יבוא אליו לייסרו כפי רשעתו.

ואמר כי **שאול מתחת רגזה לך לקראת** המלאך ההוא הבא אליך, כי מלאך אכזרי גדול הוא כי **שאול מתחת רגזה** בבואו, והוא עורר **לך רפאים** אשר שם **כל עתודי ארץ הקים וכו', (י) כלם יענו ויאמרו אליך וכו' גם כו'** כי עשית עצמך אלוה. והנה **חולית כמונו** במיתה וברעתך **אתה** היית נמשל ואנו המשל, כי רעתנו כמשל שהוא קל בערך הנמשל, כי אלינו נמשלת.

(יא) הורד שאול מה הועלת ב**גאונך** ו**המית נבליך** האם **הורד שאול** אשר הלכת שמה **גאונך כו'.** בתמיהה האם הולכתם עמך, הלא אין לך שם, רק **תחתיך יצע כו'.**

יב אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן-שָׁחַר נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל-גּוֹיִם :
יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי-אֵל אָרִים כִּסְאִי
וְאֵשֵׁב בְּהַר-מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן :
יד אֶעֱלֶה עַל-בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן:
טו אַךְ אֶל-שְׁאוֹל תּוֹרַד אֶל-יַרְכְּתֵי-בוֹר :
טז רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת :
יז שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו הָרַס אֲסִירָיו לֹא-פָתַח בָּיְתָה :
יח כָּל-מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ :
יט וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב
לְבוּשׁ הֲרֻגִים מְטֹעֲנֵי חָרֶב יוֹרְדֵי אֶל-אַבְנֵי-בוֹר כְּפֶגֶר מוּבָס :
כ לֹא-תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה כִּי-אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ לֹא-יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים :

(יב) איך נפלת משמים וכו'. יאמר, כי נפל מזלו למעלה ונגדע הוא למטה, וזהו **איך נפלת משמים** כוכב מערכתו **הילל בן שחר,** איך היה שנפלת משמים שהיית עליון, ואחרי כן אתה נבוכדנאצר איך **נגדעת** עד **לארץ**, השפלה בהיותך עליון על כל, אתה שהיית **חולש על גוים,** והלא **(יג) אמרת בלבבך השמים אעלה,** שעשה עצמו אלוה **ממעל לכוכבי אל ארים כסאי,** הוא מה שכתבנו בהקמת הצלם, שכיון ישתחוו לו כל גויים וגם ישראל להרים כסאו למעלה מהם, **וישראל** הם **כוכבי אל,** כד"א ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, וייחסם לאל שאינם ככוכבי השמים, כי אם כחות ונשמות אלוה ממעל, **ואשב בהר מועד** הוא קרן צפונית של

עולם הוא **הר מועד,** ייעדו ה' למי שיאמר שהוא אלוה שיעשה שם יישוב, וזהו **ואשב בהר מועד** שהוא **בירכתי צפון,** כלומר כי אלוה אני.

וגם אמרת **(יד) אעלה על במתי עב,** והוא כאשר יש ידעו ללכת על העבים ע"י חכמה, חשב לעלות ולומר כי אל השמים הוא עולה, וזהו **אדמה לעליון,** כי הנה ה' רוכב על עב קל, אך תחת אומרך **השמים אעלה, (טו) אל שאול תורד,** ותחת שבת **ירכתי צפון,** יהיה **אל ירכתי בור,** ולמה אל מקומות רבים **שאול ובור ואל ירכתי,** ולא אל ירך א', שהוא, כי יוליכוהו ממקום למקום, הלא הוא כי חפץ ה' **(טז) שרואיך אליך ישגיחו וכו',** שכל רואיו היושבים בכל אחד מהמקומות ההם **ישגיחו בו,** ו**יתבוננו** להכיר פעולות ה' ויאמרו **הזה האיש מרגיז וכו'.**

(יז) השם תבל מדבר וכו', (יח) כל מלכי כו', שכבו כו' ואתה לא שכבת אפילו בקברך, כי **(יט) השלכת מקברך.** והוא מה שאמרו ז"ל שהוציאו אויל מרודך וגירר אותו, ואומר **כנצר כו',** הוא במה שכתוב אצלנו על נצר מטעי וכו', כי נצר מטעי הוא הנפש ממטעי עולם הבא, ומעשה ידי הוא החומר מעשה ידיו יתברך מעפר את האדם. ובזה יאמר, אל יעלה על לב יהיה מה שגיררו כפרת נפשו, כי אדרבא הוא **כנצר נתעב** והגוף שהוא **לבוש** הנפש, לא יהיה לרצון על שנגרר נוסף על המיתה, כי הלא יהיה כ**לבוש הרוגים מטועני חרב,** שעם כל זה אין מועיל להם להצילם מגיהינום, כי אם **יורדי אל אבני בור** שהוא בתחתית היסוד לגודל רשעם וחלאת טומאתם, **כפגר מובס** משולל איכות נפש אדם.

ואפילו בטמאים **(כ) לא תחד אתם בקבורה** כי גרעת מהם, כי הם שיחתו את עצמם בלבד, ואתה **ארצך שיחת** ברשעך, הסיבות שממת ארצך, ו**עמך הרגת** בסיבתך, וגם על כן **לא יקרא לעולם זרע מרעים,** כי אתה שהרעת את ארצך, ו**עמך יקרא זרעך זרע מרעים,** ולא יהיו לעולם כי אם יספו יתמו.

כא הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֹן אֲבֹתָם בַּל-יָקֻמוּ וְיִרְשׁוּ אָרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי-תֵבֵל עָרִים :
כב וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם ה' צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם-ה' :
כג וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי-מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם ה' צְבָאוֹת :

(כא -כג) הכינו לבניו מטבח כו'. עם שאין בנים גדולים מתים **בעוון אבותם,** יש סבה והיא **בל יקומו וכו', ומלאו פני תבל** אויבי ה' באומרם, איך לא נכרת זרע מרעים ויוסיפו להרשיע.

כד נִשְׁבַּע ה' צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם-לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם :

(כד) נשבע ה' צבאות כו'. אומרו לאמר בלתי צודק, וכזה הערות רבות בפסוקים אלו. והנה התנבא דניאל והדקת פרזלא נחשא כספא ודהבא, והערנו שם, כי בימים ההמה דהבא וכספא ונחשא אינם בעולם, וזולת מה שכתבנו שם יצדק יותר להשיב, במה שכתבו ב**ספר הזוהר** על פסוק משפט כל הגויים אשר צבאו על ירושלים, הצובאים לא נאמר אלא אשר צבאו, אלא שאשר צבאו בחרבנות ומתו מיתת עצמן, אשר עליהן אשמת אשר היצרו לישראל, יבואו אז ביום בוא גוג ויקבלו ענשם. ובזה אחשוב, כי זה כיון הכתוב והדקת פרזלא כו', כי כל המלכויות שהיצרו לישראל שם ימצאו ויקבלו עונשם, ואם לא כן לקתה מידת הדין, כי אשר אכלונו הממונו בחורבן, שמנו עשתו ומתו מיתת עצמן, ובניהם אשר לא היצרו לישראל יפלו בנופלים, בפקודת בבל לסוף שבעים שנה.

וזה אחשוב בכוונת כתובים אלו, כי אחר סיפור מפלת בבל מחריבי בית המקדש וישראל, שהיא לסוף שבעים שנה, הוקשה לו איך לא פקד ה' את עושי הרעה עצמם, ואמר הנה **נשבע ה' צבאות לאמר,** כי כ"כ החזיק בדבר שלא אמר ואח"כ נשבע לקיימו, כי אם טרם יאמר הדבר נשבע לעשותו, וזהו **נשבע לאמר,** והוא, **אם לא כאשר** ראיתם מה ש**דמיתי כן הייתה** בזמן הזה, כן **אשר יעצתי** לעתיד **היא תקום.**

כה לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל-הָרַי אֲבוּסֶנּוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ וְסֶבְלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר :
כו וְזֹאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל-כָּל-הָאָרֶץ וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל-כָּל-הַגּוֹיִם :
כז כִּי-ה' צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה וּמִי יְשִׁיבֶנָּה :

והעצה היא **(כה) לשבור אשור בארצי** שהוא בארץ ישראל, **ועל הרי** ששם היצרו את ישראל **אבוסנו** לינקם מהם.

ושמא תאמר, הרי נשמדו בבבל עצמה במפלתה בסוף הע' שנה, ואיך ישובו ליפול בארץ ישראל וירושלים, הלא הוא, כי **וסר מעליהם עולו,** כי אז ישובו לשית עול על ישראל, שהוא ביום בא גוג על אדמת ישראל, וע"י מה שאשבור אותו **ועל הרי אבוסנו, וסר** בהרי הנזכר **עולו,** וגם **סבלו** אשר על **שכמו** של אשור, הוא משא אשמת כל אשר עליו, מאשר היצר לישראל יסור, כי יפרע נשיו, שאם לא כן תלקה מידת הדין שלא יקבל עושה הרעה כרעתו.

(כו) וזאת העצה אינה על בבל לבד, כי אם **היעוצה על כל הארץ** לכל האומות ההם שהיצרו לישראל, **וזאת היד** אשר היא עתה על כשדים, היא **הנטויה על כל הגוים,** ולא תשתנה כחה חלילה, ומזה תראו ותאמינו בעתיד, ומה שאמרתי **לאמר** לכל באומרו לאמר הוא, **(כז) כי ה'**

צבאות בעל כל הצבאות **יעץ ומי יפר** מכל שרי מעלה, ועל כן ידעו מעתה ונראה אם יוכלו מלט גוייהם.

כח בִּשְׁנַת-מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה :
כט אַל-תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ
כִּי-מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף :
ל וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג :
לא הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי-עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו :
לב וּמַה-יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי-גוֹי כִּי ה' יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ:

(כח) בשנת מות המלך אחז כו'. אמר **(כט) אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך** הוא **נבוכדנצר** דסליק מינה, ואמר **שבר ה' מטה רשעים וכו'. כי משורש נחש יצא צפע** הוא **אויל מרודך, ופריו בלשאצר שרף מעופף** להצר לך.

ושמא תאמר הלא גם לישראל יצדק זה, כי אם נשבר נבוכדנצר נשארו נינו ונכדו, אינו כן, כי אדרבא **(ל) ורעו בכורי דלים,** הם ראשי ישראל שהיו דלים בימיו, **ואביונים לבטח ירבצו,** בימי זרע נבוכדנצר אך **פלשת** בימים ההם **והמתי וכו'.**
(לא) הילילי שער מעמד השררה **זעקי עיר** ולא תנוכה צרתם בחורבן העיר, כי **הילילי כו',** ועם כל זה **נמוג כו' כי מצפון** מקום נבוכדנצר **עשן בא.**

ושמא תאמר הלא כמקרה יציאת מצרים יקרה, כי היה הוא יתברך שוקע המצריים ומציל את ישראל, והיה עוזא שרו של מצרים צועק, משוא פנים יש בדבר, והנה כדבר הזה יקרה כה, כי שר **פלשת** וסיעתו יצעקו משוא פנים כו', כי פלשת וישראל נופלים ביד כשדים, **ופלשת** יכלה וישראל לבטח ירבצו, עם שכבדו פשעי ישראל גם הם.

לזה אמר **(לב) ומה יענה** ה' את **מלאכי גוי** זה הוא **פלשת,** הנה הוא **כי ה' יסד ציון וכו',** והוא עניין הנני **יסד בציון** אבן יסוד מוסד כו' או שאני ציון, כי ה' יסדה מעת הבריאה, והיא קדושה ולא יקרנה כשעיר ועיר פלשת, וגם העם ישראל אינם כפלשתים, כי זכות ציון עומדת להם, כי **ובה יחסו עניי עמו.**

פרק טו

א מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד עָר מוֹאָב נִדְמָה כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד קִיר-מוֹאָב נִדְמָה :
ב עָלָה הַבַּיִת וְדִיבוֹן הַבָּמוֹת לְבָכִי עַל-נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאָב יְיֵלִיל
בְּכָל-רֹאשָׁיו קָרְחָה כָּל-זָקָן גְּרוּעָה :
ג בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ שָׂק עַל גַּגֹּתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה יְיֵלִיל יֹרֵד בַּבֶּכִי :
ד וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד-יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל-כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרְעָה לוֹ :

(א) משא מואב כי בליל שודד ער מואב כו'. הנה כל עניין זה נאמר בסיני ומאז קבלתו נפש ישעיה כמאמרם ז"ל בפסוק שבשלהי נבואה זו, באומרו זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב מאז שהוא מסיני, על כן מתחילת צרות מואב שאחר קבלת סיני, שהוא כיבוש חשבון ונבו ומידבא, שלקח ממנו סיחון בצרות ראשונות שבשני פסוקים אלו, והחל ואמר איך הייתה גזירה אלוהית, כי מיהר האלוהים לעשותה, וזהו **כי בליל שודד וכו'** וכן **בליל וכו'** בראותם הכליה בשני המקומות לגמרי, **(ב)** ו**עלה** מואב להציל את **נבו ומידבא** אל **הבמות** שהם **בית ודיבון לבכי** לבכות שם לפני פסיליו יעזרום **על נבו ומידבא** הנותרות, חשב שבמה שעלה אל הבמות בבכי שירד משם בשמחה, שבעוד שהוא בוכה שם יבושר בישועה, ואדרבא היה **(ג)** יורד מהבמות שעלה בבכי, ועל כן **(ד) ותזעק חשבון ואלעלה, ועל כן חלוצי מואב** ראוי **יריעו** על הירידה בבכי, על כי אלוהיו אין בו מועיל, אך נפשו של מואב **ירעה לו** שהוא איבוד עצמו, אך לא על אמונתו בפסילי הבליו שלא יועילו.

ה לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק בְּרִיחָהּ עַד-צוֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה
כִּי מַעֲלֵה הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה-בּוֹ כִּי דֶּרֶךְ חֹרֹנַיִם זַעֲקַת-שֶׁבֶר יְעֹרֵרוּ :
ו כִּי-מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ כִּי-יָבֵשׁ חָצִיר כָּלָה דֶשֶׁא יֶרֶק לֹא הָיָה :

(ה) לבי למואב יזעק כי **בריחיה** וחיזוקיה **עד צוער** שלחה להישען בה ו**בריחיה** הנזכרים מתוקים וערבים **לצוער,** כאלו הם עגלא תליתא **עד צוער עגלת שלישיה,** וזה כי אבד מנוס ממואב כי מעלה הלוחית לא טוב לו כי **בבכי יעלה בו כי תלך דרך חורונים,** הלא גם שם **זעקת שבר יעערו, (ו) כי מי נמרים** גם הם **משמות כו'.**

ז עַל-כֵּן יִתְרָה עָשָׂה וּפְקֻדָּתָם עַל נַחַל הָעֲרָבִים יִשָּׂאוּם :
ח כִּי-הִקִּיפָה הַזְּעָקָה אֶת-גְּבוּל מוֹאָב עַד-אֶגְלַיִם יְלֻלָתָהּ וּבְאֵר אֵלִים יְלֻלָתָהּ :
ט כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי-אָשִׁית עַל-דִּימוֹן נוֹסָפוֹת לִפְלֵיטַת מוֹאָב אַרְיֵה וְלִשְׁאֵרִית אֲדָמָה:

חזור לעמוד השער

(ז) על כן יתרה עשה שויתר דורון לצוער, שאם לא כן אין דרכם לתת, כעניין אשר לא קדמו אתכם כו', **ופקודתם** הם נשותיהם כד"א פקודתו יקח אחר, **על נחל הערבים** רחוק מגבול מואב **ישאום** להצילם **(ח) כי** הנה **הקיפה הצעקה אל גבול מואב כו', (ט) כי מי דימון** שהיה ג"כ חוץ מגבול מואב למה לא נשאום שם, הלא הוא **כי מי דימון מלאו דם** ואין שם בית מנוס, כי הלא **אשים על דימון נוספות** על יתר מקומות הגבול, והטעם, כי שם היו הולכים לימלט, וזהו כי **לפליטת מואב** יהיה שם **אריה** הוא חיל עז וגבור כאריה והם ה**נוספות** להתם פלטיו, וכן **לשארית** הנשארים ב**אדמה** ולא ימלטו לברוח, כי גם להם יהיה הגוי עז נמשל לאריה.

פרק טז

א שִׁלְחוּ-כַר מוֹשֵׁל-אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְּבָרָה אֶל-הַר בַּת-צִיּוֹן :
ב וְהָיָה כְעוֹף-נוֹדֵד קֵן מְשֻׁלָּח תִּהְיֶינָה בְּנוֹת מוֹאָב מַעְבָּרֹת לְאַרְנוֹן :
ג (הָבִיאוּ) [הָבִיאִי] עֵצָה (עֲשׂוּ) [עֲשִׂי] פְּלִילָה שִׂיתִי כַלַּיִל צִלֵּךְ בְּתוֹךְ צָהֳרָיִם
סַתְּרִי נִדָּחִים נוֹדֵד אַל-תְּגַלִּי :
ד יָגוּרוּ בָךְ נִדָּחַי מוֹאָב הֱוִי-סֵתֶר לָמוֹ מִפְּנֵי שׁוֹדֵד
כִּי-אָפֵס הַמֵּץ כָּלָה שֹׁד תַּמּוּ רֹמֵס מִן-הָאָרֶץ :
ה וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וּמְהַר צֶדֶק :
ו שָׁמַעְנוּ גְאוֹן-מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ וְעֶבְרָתוֹ לֹא-כֵן בַּדָּיו :

(א) שלחו כר מושל ארץ כו'. הנה כל הרעה הזאת הייתה עתידה על מואב, על היותם כפויי טובה לישראל, על כל הטובה שקבל מאברהם לוט אביהם, ולא בלבד לא קדמו אותם בלחם, כי אם גם בעת החורבן, היו הולכים פליטי ישראל לחסות בצלם והיה להם משענת קנה רצוץ, ועל כן מעתה התנבא על מואב שיבוא עליהם אחר חורבן הבית, על מה שעתידין לעשות לישראל בעת החורבן, ומעתה כמתרה למואב אומר להם, **שלחו כר** ודורון, ומה יהיה ה**כר** הוא **מושל ארץ** ממושלי **סלע מדברה אל הר בת ציון,** וימהר **(ב) כעוף נודד קן משולח** ומה יאמר לציון המושל הוא כי תהיינה **בנות מואב** הן מעברותיה עיירותיה **מעברות** לבא מציון לימלט **לארנון.**

ואומר עוד הנביא למואב אם לא ייטב הדבר בעיניך **(ג) הביאי עצה** במעמד יועציך, **עשי פלילה** תתני בפלילים למשפט לשלם לאברהם מה שעשה לכם, שאלמלא הוא, לא ניצול לוט ובנותיו מסדום, כד"א **ויזכור אלוהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה,** ולהגזים

הדבר אמר, **שיתי כליל צלך** שתחביאם בצל עב כלילה, בל יכם שמש האויבים, וזהו **סתרי נדחים** ו**נודד** מהם **אל תגלי** למבקשי נפשו.

ופירש ואמר **(ד) יגורו בך נדחי** בזמן החורבן **הוי סתר למו מפני שודד.** ואל תחשוב שכלתה אליהם הרעה ולא יקומו עוד כי מאסתים, באופן שלא תירא מגמול שישולם לך, כי הנה דע כי הנה **אפס** ויתום **המץ** למצוץ עוד האומות מישראל, כי תכלה פרוטה מן הכיס ואז **כלה שוד,** שלא יהיה מה שישדדו ואז **תמו רומס מן הארץ.**

ואז **(ה) הוכן בחסד כסא** הוא כסא המשיח במהרה בימינו, ויהיה בבחינת **חסד** שלא ימוט **וישב עליו באמת.** והוא כי הנה ידוע מאמרם ז"ל כי נמשלו ישראל לחתן וכלה, וכל אחד נותן תכשיטין משלו וכו', כן הוא יתברך נותן חסד ורחמים, וישראל נותנים משפט וצדקה, וזהו **וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים,** והם ארבעה עמודי הכסא העליון כנודע.

והנה ידוע כי אמת ורחמים אחת הנה, ואמר הנה **והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת** הם שתי מתנותיו יתברך, וגם הב' שלנו:

הא' שופט וכו'

ועל השנית אמר **ומהיר צדק,**

ובזה תאר בחינות המשפט וצדקה, והוא כי המשפט צריך מיתון כד"א הוו מתונים בדין, אך הצדקה צריכה מהירות ולא מיתון כעובדא דנחום איש גם זו, שעל ששהה מעט מתת צדקה לעני הרעב יצאה נפשו, וזה אומרו **שופט ודורש משפט** שאין צריך לומר היות מתון, כי אם גם אחר ש**שופט** חוזר **ודורש משפט** אם יש טעות מה בדבר, אך בצדקה הוא **מהיר צדק,** ממהר ונותן, ובזה הוא רומז כי כל ארבעה אלה חסרו ממואב וילקו:

כי **לא זכר עשות חסד ואמת** לבני אברהם שהיה עושה חסד ללוט אביהם,

וגם לא עשה פלילת משפט לשלם מה שהחיה אברהם את לוט ובנותיו מסדום,

וגם לא עשה צדקה כי לא קדמו בלחם וכו'.

ושמא תאמרו א"כ אפוא שכל כך רעים וחטאים המה, איך נבחרה רות מהם, וגם מי שהוכן לכסא הנזכר ממנה הוא, לזה אמר מה **(ו) ש**שמענו גאון מואב וכו', שלא קדמו וגם לא זכרו להסתיר נדחים ככל הכתוב שהוא **גא מאד** הוא **גאותו וגאונו** של עצמו בלבד, אך **לא כן** הן **בדיו** ופארותיו המסתעפים ממנו כנעמה ורות והיוצאים מהן, באופן כי רות שהיא בד וענף ממנו, לא כן היא כיוצא בו, כי הן נשמות קדושות היו בקרב החיצונים ההם.

ז לָכֵן יְיֵלִיל מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה יְיֵלִיל לַאֲשִׁישֵׁי קִיר-חָרֶשֶׁת תֶּהְגּוּ אַךְ-נְכָאִים :

ח כִּי שַׁדְמוֹת-חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל גֶּפֶן שִׂבְמָה בַּעֲלֵי גוֹיִם הִלְמוּ שְׂרוּקָיהָ עַד-יַעְזֵר
נָגְעוּ תָּעוּ מִדְבָּר שְׁלֵחֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ עָבְרוּ יָם :
ט עַל-כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה אַרְוֶיךָ דִּמְעָתִי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה
כִּי עַל-קֵיצֵךְ וְעַל-קְצִירֵךְ הֵידֵד נָפָל :
י וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וְגִיל מִן-הַכַּרְמֶל וּבַכְּרָמִים לֹא-יִרָּנֵּן
לֹא יִרְעָע יַיִן בַּיְּקָבִים לֹא-יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ הֵידֵד הִשְׁבַּתִּי :
יא עַל-כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ וְקִרְבִּי לְקִיר חָרֶשׂ :
יב וְהָיָה כִי-נִרְאָה כִּי-נִלְאָה מוֹאָב עַל-הַבָּמָה וּבָא אֶל-מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא יוּכָל :

(ז) לכן ייליל מואב כו'. הנה מה שבוכה על חשבון ושבמה ויעזר ואלעלא על צרת מואב, הלא כמו זר נחשב, כי הלא הם מקומות שלקח סיחון ממואב, וישראל מסיחון ונתחלקו לראובני ולגדי כמפורש בתורה, והנה על שנזכר למעלה ותזעק חשבון ואלעלה הנה כתבנו, כי על זמן שכבשם סיחון ממואב ידבר, אך פה שידבר על מה שאחר זמן רב הלא כמו זר יחשב. ואגב זה ניישב יתר הערות למבין.

ונבוא אל העניין

אמר, **לכן** מאשר אמרנו **לא כן בדיו** רק כאלו בדיו אינן מהם, לכן היוצא מזה הוא, כי לא **יילילו** רות וכל היוצאים ממנה על צרת מואב, כי אם **ייליל מואב למואב,** ולא רות והבאים ממנה, כי לא מהם יחשבו, ולא בלבד אשר לא ממשפחתה, כי אם **כלה ייליל** כי גם עם בית אביה אין לה קורבה, כאשר כתבנו מצד הנפש, אך **לאשישי קיר חרשת** לא בלבד **ייליל מואב,** כי אם גם **תהגו** בנו ישראל ולא כולם, כי אם אך ה**נכאים** אגב מואב, הסמוכים לקצת מקומות ארץ ישראל, וידבק בהם מצרתם, שהוא **(ח) כי שדמות** תבואת **חשבון** שהוא מממלכת סיחון שבה יושבים השני מטות וחצי **אמלל** וכן **גפן שבמה,** כי בעלי גויים שבאו על **אשישי קיר חרשת** של מואב, **הלמו שרוקיה** של שבמה שגם היא מישראל, כד"א ואת שבמה ואת בעל מעון וכו', **הלמו שרוקיה** שרוקי גפני כרמיהם, כי נתפשטו **עד יעזר** שגם היא מישראל בנחלת הב' מטות וחצי **נגעו,** כי גם שדרך סלולה ל**קיר חרשת** לא היה בדרך יעזר עם כל זה **נגעו** עדיה, כי **תעו מדבר** והלכו בדרך שער יעזר נגעו **ושלוחותיה נטשו וכו'** ע"כ.

נמצא שאני מישראל **(ט) אבכה בבכי יעזר גפן שבמה,** אך **חשבון** שהיה עיקר ההפסד שהיה בתבואות כמאמרו, **כי שדמות חשבון אמלל** על כן אכביד הבכי, כי **אריוך דמעתי חשבון ואלעלה,** כי אין צריך כיעזר ושבמה שהיה קלקול בכרמים, כי זה היה בכל פירות וקציר התבואות שאין עיקר המחיה, וזהו **כי על קיציך ועל קצירך הידד נפל** ונגדע, כלומר ועל כן על **חשבון ואלעלה** אמרתי **אריוך דמעתי,** מה שאין כן **ביעזר ושבמה** כי אם ש**אבכה**

בבכי יעזר כו', שאינו כל כך כבד כשלון **חשבון ואלעלה**, ומאשר **אומללו שדמות חשבון** וכרמי **שבמה ויעזר** נמשך.

כי גם **(י) נאסף שמחה וגיל מן הכרמל**, כי חסרון תבואת חשבון ואלעלה, וחסרון יין בשבמה ויעזר יצר לכרמל, כי יצטרכו להסתפק משם, ויוקיר השער הרבה עד אסוף **שמחה וגיל מן הכרמל** על לחם ויין, ויהיה עד גדר **בכרמים לא ירונן, לא ירועע** להרים קול כדרך הבוצרים לרנן בשמחה, שהוא לבל יורגש ויצא קול היות שם בציר רב, ויבואו מהמקומות ששיחתו כרמיהם לקחתו עד בלתי השאיר עוללות, וכן **יין ביקבים לא ידרוך הדורך**, כי אם במקומות שאין דרך מפורסם לדרוך שהם היקבים, כי אם במחבואים תוך כלים וכיוצא, לבל יבואו מהמקומות שהלמו שירוקי גפניהם לקחת את יינם והוא כי **הידד השבתי** כי אם עיצבון ושתיקה, בל יורגש ויבואו לקחתו, ומהם יעדר לגמרי, שיהיה יותר מאסיפת שמחה וגיל.

[ח - י] או יאמר, כי **על שדמות** תבואות **חשבון ואלעלה** כי **אומללו**, ויצטרכו להרעיב את הכרמל למלא נפשם מתבואותם, וכן מהיין שבכרמל לרוות צימאונם של שבמה ויעזר ששיחתו כרמיהם, ויבואו לקחת מן הכרמל ויחסר לבני המקום, ונאסף בזה שמחה וגיל מן הכרמל, ועל כן מה יעשו לבל הראות היות בציר רב **בכרמים לא ירונן כו'**, ולמען הראות שאין להם רוב תבואות, על כן יעשו כגדעון שהיה חובט חטים בגת, לגנוב לב מדין שלא יראו בר בגרנות, על כן היה חובט ביקבים, וע"ד זה יאמר פה, כי **יין ביקבים לא ידרוך הדורך**, כלומר כי אם חטים כגדעון, וזהו **יין ביקבים לא ידרוך**, כלומר, **יין לא ידרוך** כי אם דבר אחר, כי **הידד השבתי** כמדובר. **(יא) ועל כן מעי** בשביל **מואב ككנור יהמו**, אך יותר משיעור זה שהוא עד קרבי בשביל **קיר חרש**, יען כי מ**קיר חרש** תמשך לי צרה שיחרבו שדמות חשבון וגפני שבמה עד יעזר, ויאסף שמחה מן הכרמל שהם מקומות ישראל, כי מצרת מואב בקיר חרשת להם צר כמדובר.

(יב) והיה כי נראה כי נלאה מואב כו'. הנה מואב בכל צרתם יהיה הוא מקריב ליראתו, שיקום ויעזרהו ואין מועיל כי הבל הוא, וכל עוד שהוא מקריב צרתו מתמדת תמיד, אך כל זמן שאינו נראה לעיני הבאים להפילם, כי הוא בבמה ואין עוזר לו, לא ימיש מהבמה מהיות עומד ומקריב, אך והיה כי נראה בפרסום **כי נלאה מואב** מהקריב **על הבמה** ואין מושיע, אז יבוא לקראו מהבמה שהוא מקום מגולה להקריב שם, **ובא אל מקדשו** שהוא מקום נסתר מעיני הכל **להתפלל**, ומרוב אשר נלאה לא יעצר כח להתפלל ויותש כחו, עד בלתי יכולת לו להתפלל וזהו **ולא יוכל**.

יג זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל-מוֹאָב מֵאָז :

חזור לעמוד השער

יד וְעַתָּה דִּבֶּר ה' לֵאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר
וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב בְּכֹל הֶהָמוֹן הָרָב וּשְׁאָר מְעַט מִזְעָר לוֹא כַבִּיר:

(יג) זה הדבר אשר דיבר ה' וכו'. הנה על מאמר הכתוב הלזה הלא יקשה, כי הנה אמרו רז"ל כי **כל הנביאים נבאו בכה ומשה בזה הדבר,** והלא **ישעיה** מתנבא ב**זה הדבר**.

אך הנה אמרו רז"ל ב**שמות רבה,** כי כל מה שהתנבאו כל נביאי הדורות הכל קיבלו נפשותם בסיני, שנאמר **זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב** מאז שהוא מסיני, הנה כי פסוק זה על זמן מתן תורה בסיני ידבר. ובזה יתיישב כי הנה כך הייתה השגת נפש ישעיה בסיני, שהייתה משוללת גוף כמשה בגוף ונפש, ועל כן מה שהיה **משה מתנבא בזה הדבר** עם רוחו וגויתו, באותה המדרגה **קבל ישעיה בסיני** שהיה נפש בלא גוף, ושיעור הכתוב **זה הדבר** שהיא מדרגת משה רבנו עליו השלום הייתה לישעיה, כ**אשר דבר ה' אל מואב מאז** בסיני, וגם שבכלל נבואה היה לו עניין זה, עם כל זה במקום שגלה שמה שהנביאים מתנבאים הוא מסיני, שם גלה מדרגת נבואתו.

(יד) ועתה דבר ה' לאמר וכו'. יאמר, כי כל האומר למעלה הוא **אשר דבר מאז, ועתה דבר** עוד דבר אחר, והוא כי **בשלש שנים** מיום אל יום **כשני שכיר ונקלה כבוד מואב,** ומה הוא כבודו, הלא הוא היותו **בכל ההמון הרב** אשר לו, ואיך **נקלה** הלא הוא כי **בשלש השנים** בראשונה **נשאר מעט** מהרבה, ובשני מה**מעט** ישאר **מזער**, ובשלישי מאותו ה**מזער לא כביר** ישאר ממנו, כי רוב אותו המזער יחסר.

פרק יז

א מַשָּׂא דַּמֶּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה :
ב עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרוֹעֵר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד :
ג וְנִשְׁבַּת מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם וּמַמְלָכָה מִדַּמֶּשֶׂק
וּשְׁאָר אֲרָם כְּכְבוֹד בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נְאֻם ה' צְבָאוֹת :
ה וְהָיָה כָּאֱסֹף קָצִיר קָמָה וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק רְפָאִים :
ו וְנִשְׁאַר-בּוֹ עֹלְלוֹת כְּנֹקֶף זַיִת שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים בְּרֹאשׁ אָמִיר

אַרְבָּעָה חֲמֻשָׁה בִּסְעִפֶיהָ פֹּרִיָּה נְאֻם-ה' אלוהי יִשְׂרָאֵל :

(א) משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר וכו'. הנה אומרו **מוסר** לשון זכר כמו זר נחשב בעיר נקבה. אך יאמר על השם כי השם הוא זכר, והעניין לומר **הנה** שם הקרא **דמשק** הוא **מוסר** שם זה **מהעיר**, **והייתה מעי מפלה** במקום השם ההוא.

(ב) עזבות ערי ערוער וכו'. הנה ערוער מישראל הוא כנודע, ואיך יזכירנה עם דמשק, וכן אומרו **ורבצו ואין מחריד,** כי הנה אין זו קללה, וברכה תחשב, וכן אומרו **(ג) ונשבת מבצר מאפרים,** מי הכניס צרת אפרים עם דמשק.

אמנם הנה צרת **דמשק** וצרת מלך **ישראל**, **בימי סנחריב** שהגלה אותם היו יחד, ועל כן היה פתחון פה לומר איש, כי מקרה אחד לכל לישראל ולגוים, ויגעו בהשגחה על בניו ועל פועל ידיו יתברך, על כן באומרו צרת דמשק ראה והבחין ההפרש שבין שניהם ואמר, אינו דומה צרת **דמשק** לשל **אפרים,** כי הלא שם **דמשק מוסר מעיר והייתה מעי מפלה** אך **עזובות ערי ערוער** בלבד ולא הושמו למפלה.
ולא עוד, כי אם **לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד** מחיות רעות, כי אפילו לא היו כערים הנחרבות שהן מרבץ לחיות רעות, כי אם אפילו ברבוץ שם עדרים אין חיות השדה מחרידין אותם.

והטעם הוא, כי **מאפרים** לא יהיה רק השבתת המבצר, כי **ונשבת מבצר מאפרים** כי העם יגלו בלבד, אך לא כן דמשק, כי העם יכלו ותשבת גם מציאות הממלכה, וזהו **וממלכה מדמשק,** הנה בדברים אלו יש הפרש בין אפרים לדמשק, אך ל**שאר ארם** הנותרים בעיר שארית פלטה יחדיו יהיו תמים, כי **ושאר ארם בכבוד בני ישראל** הנותרים יהיו שידל כבודם בערך אחד.

(ד) והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב כו'. יש פירשו עניין זה על זמן סנחריב. ומלבד שאין התכת המשך הכתובים מתיישבת, גם אומרו **והיה ביום ההוא** יורה על יום מסוים לעתיד, וכן עניין **ביום ההוא** הנאמר אח"כ ב' פעמים, אין עניין האמור בהם צודק על סנחריב, וגם פסוק **(ה) והיה כאסוף קציר כו'** כמשולל הבנה.

ובאומרו **(ו) ונשאר בו עוללות** היה לו להזכיר כרם כמו שבפס' הקודם שמדבר בתבואה מזכיר **קמה,** וכן נכנס בזית ואחר כך אומר **בסעיפיה** לשון נקבה כמדבר על גפן, וגם למה שינה החשבון מ**שנים שלשה** ל**ארבעה חמשה,** וגם אמר **פוריה** מה שאין כן באמיר.

ז בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל-עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל-קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה :
ח וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל-הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים :

ועוד אומרו (ז) ביום ההוא ישעה וכו', שיראה כופל עניין אחד בפסוק זה במלות שונות והן שתי קושיות הכפל והשינוי.
וכן אומרו (ח) ולא ישעה אל המזבחות כי הלא מהראוי יאמר ולא ישעה אל מעשה ידיו, כי המזבחות אינן אלוהות שישעה אליהן,
וכן אומרו מעשה ידיו כי הלא גם מזבח ה' מעשה ידי אדם הוא, ואיך יאמר **אל המזבחות מעשה ידיו,**
וכן אומרו ואשר עשו אצבעותיו לא יראה, כי העדר הראות אינו מעלה או מוריד כי אם העבודה.

אך אחרי אומרו עניין צרת אפרים שהוא גלות השבטים, בא לדבר נחמה שהוא עניין העתיד, לומר, כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול, כי אין ההפרש כי אם, שאם זכו אחישנה לא זכו בעתה, שבכלל הדבר הוא שאם זכו מאליהם, לא ימותו אנשים מישראל, כי אם יהיו חיים כולם.

ולא עוד, אלא שיגָלה כבוד ה' אליהם כמד"א **ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו וכו',** וכמאמרם ז"ל עתיד הקדוש ברוך הוא להיות ראש חולה לצדיקים ומלמד להם מפיו תורה וכו', כי עין בעין יראו מה שאין כעת יכולה לראות, אך אם לא יזכו ויצטרכו ליגאל על ידי חבלי משיח ימותו רבים, וישארו אחד מעיר ושנים ממשפחה.

וזה יאמר פה **והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב,** שהוא אם לא יזכו שנקראים בשם יעקב, שידל כבודם הוא נפשם מזכויות, אז למרק אשמותם משמן בשרו ירזה, כי יבואו על גופו ובשרו צרות עד ירזה שומנו, ואם לא יספיקו צרות כחש בשרו להשיבו עד ה' ימותו רבים, כי **והיה כאסוף קציר קמה** שיהיו נאספים רבים כריבוי אסיפת הקציר את הקמה, שהוא בהיות השדה מלאה קמה, שהוא ריבוי שבלים כן יאספו אנשים, ואחר כך אם לא יספיק, יהיו כאשר **יקצור** מהנשארות מלא זרועו, וזהו **וזרועו שבלים יקצור,** באופן ש**והיה** הוא יתברך **כמלקט** מהנשארים לקט **שבלים**, מעט מזער מהנותרים מהעם, **כמלקט שבלים בעמק רפאים,** שהוא מקום העדר תבואות, וגם אלה לא יהיו נשארים כי אם בזכות ש**נשאר בו עוללות וכו',** והוא כי ישראל נמשלו לכרם והנשארים בצדיקים לעוללות, כד"א אללי לי כי הייתי **כאספי קיץ**

כעוללות בציר וכו', שהוא על מיעוט שארית צדיקים בדור, ואמר, כי אז **ונשאר בו עוללות** אך מועטים, והוא כי השני סוגי צדיקים שלא יחסרו בכל דור להגן הלא המה:
האחד מהגדולים שהם כמו שאמרו ז"ל, שאין לך דור שאין בו כאברהם יצחק ויעקב לפי הדור,
והשני הוא תינוקות של בית רבן שמפריח זכות הבל פיהם.

ועל הסוג האחד אמר **כנוקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר,** שהוא מהגדולים בעלי אורה הנמשלים לזתים,
ועל הסוג השני הם פרחי צמח קטנים תנוקות של בית רבן, עליהם אמר **שלשה ארבעה בסעיפיה פוריה, בסעיפיה** של גפן ישראל **פוריה** שהוא בעת ההפרחה, שהם התנוקות המפריחים בעולם, ולהיות עניין זה על הפרחת הקטנים, המשיל הדבר אל גפן נקבה המפרחת כאשה, אשר היא כגפן פוריה יולדת צעיריה, והנה כל זה הוא אם יהיה שלא יזכו, כי אם ש**ידל כבוד יעקב** כמדובר.

ז בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל-עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל-קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה :
ח וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל-הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהַחַמָּנִים :

אמר עתה אם לא יהיה כן, כי אם ש**ביום ההוא ישעה האדם על עושהו** שהוא עניין אם זכו, אז יזכה שאין צריך לומר שמשמן בבשרו לא ירזה ולא ימותו אנשים, כי אם גם **ועיניו אל קדוש ישראל תראינה,** והוא עניין **ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר וכו', כי עין בעין נראה את קדוש ישראל** כעניין מאמרם ז"ל, שיהיה יתברך ראש חולה שיהיה הוא יתברך דורש תורה לכל ישראל הצדיקים, והם נעשים שורות שורות סביב לפניו, אך בזכות ש**ישעה אל עושהו ולא ישעה אל המזבחות,** והוא כי תהיה כל הבטתו **אל עושהו** לעשות רצונו, ולבלתי חטא לו **ולא אל המזבחות** לומר אחטא ואעלה קרבנות לכפר בעד. והנה זה לימד שמואל הנביא כי לא זו הדרך השני בחר ה', כי **הלא שמוע מזבח טוב,** וזה אמרו **ישעה האדם על עושהו וכו', ולא ישעה אל המזבחות,** ואין צריך לומר כי **לא ישעה אל אלוהי נכר,** כי זה אפילו ראיית עיניו בהם יתעב, וזהו **מעשה ידיו ואשר עשו אצבעותיו לא יראה,** כי מאס אפילו ראייתם וכן **האשרים והחמנים** שאינן **מעשה אצבעותיו** גם הם ימאס.

או יאמר, ביום ההוא לא יהיה כזמן הזה ש**ישעה האדם אל מעשה** שעושה הוא ב**ידיו**, כי אם ישעה אל מי שעשה את האדם, וזהו **ישעה האדם על עושהו,** ובשכר זאת יזכה שאין צריך לומר השגה שכלית כאשר ישעה בשכלו את עושהו, כי אם אפילו **עיניו** הם עיני בשרו **אל קדוש ישראל,** שנקרא כך על שם רוחניותו **תראינה** עין בעין, ולא כאשר בימים האלה

כמדובר, והוא עניין ידוע מרז"ל עתיד הקדוש ברוך הוא להיות ראש חולה לצדיקים ודורש להם וכו', והם מראים באצבעותם זה אלי וכו'. והטעם הוא, כי איך יזבח על המזבחות אל מי ש**לא ישעה אל המזבחות** שיזבחו לו בהם, וזהו **ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו,** כי **מעשה ידיו** שאליו יזבח **לא ישעה אל המזבחות,** כי לא דעת ולא שיג לו להביט אל תועלת הזבח שיעשו לו במזבחות, ואם כן, איך ישעה האדם אל מי שלא ישעה אל מה שיזבחו לו ויעבדוהו?

ולא עוד, כי אם גם האדם עצמו **אשר עשו אצבעותיו לא יראה,** והוא, כי בעשת כסף או עץ ואבן אשר יצייר באצבעותיו, צורת אריה או נשר להשתחוות לו, הלא אשר ציירו את אשר צייר באצבעותיו שהוא אריה אינו רואה אותו, כי כסף או עץ הוא רואה ולא אריה עצמו שצייר, כי אם דמות בעלמא, ואינו יותר טוב **ישעה אל עושהו,** ויראה את מי שעשה אותו, שהוא כי **עיניו** את **קדוש ישראל תראינה,** ולא שיעשה באצבעותיו מה שאשר עשה **לא יראה,** כי אם דוגמא בעלמא, ועל הדרך הזה גם **האשרים והחמנים** הבל המה, עם שאינן מעשה אצבעותיו **לא יראה** בהם ממש.

ט בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מָעוּזּוֹ כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאֲמִיר
אֲשֶׁר עָזְבוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיְתָה שְׁמָמָה :
י כִּי שָׁכַחַתְּ אלוהי יִשְׁעֵךְ וְצוּר מָעֻזֵּךְ לֹא זָכָרְתְּ
עַל-כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים וּזְמֹרַת זָר תִּזְרָעֶנּוּ :
יא בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ :

(ט) ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כו'. הנה פסוקים אלו קשים להלום התכתם וקשרם א' בא' ואיש ברעהו, כאשר יראה הרואה בטיב שכלו. ואומרה, כי בא לנחם את האדם אשר אמר ש**ישעה אל עושהו** לעתיד, שהוא על איש ישראל ואמר, הנה **ביום ההוא** יראה והנה **ערי מעוזו כעזובת החרש כו',** שהוא כי **יהיו ערי מעוזו** שיעור מועט **כעזובת החורש והאמיר,** כשיעור שיעזוב איש מקצה חרישו ומאמיר אילנו, שהוא מה שהוא מועט ובלתי חשוב בעיניו, ולא בלבד מה שיעזוב מחמת שכחה שאינו כ"כ מועט, כי אם **אשר עזבו מפני בני ישראל,** שהוא כאשר באו ישראל לכבוש את הארץ וברחו מהם הגרגשי וסיעתו, שלקחו הכל בל יהנו ישראל מהם, ולא עזבו רק **שנים שלשה גרגרים בראש אמיר,** שלא חשבום לכלום, או מעט שבלים בקצה שדה כלומר שהיה מעט מזער.

כלל העניין, כי הן מעט יהיו **ערי מעוזו** אשר יהיו לו בימים ההם, ועם כל זה כי מעט הוא מי יתן והייתה מיושבת באילנות וכרמים, ארץ אותם **ערי מעוזו,** אך הנה **והייתה שממה,** כלומר,

ומה הנאה יש לו בהן, לזה בא הנביא לנחמם ולדבר על לבם לנוכח, ואומר לישראל אל תתלונן על העבר כי כדין היה, והתנחמי על העתיד כי אתקנך.

והוא, כי מה שהייתה שממה הוא, כי אשר נחרבת בבית ראשון, הוא, **(י) כי שכחת אלוהי ישראל** שהוא עוון עובדת אלילים וביטול תורה, ובחורבן בית שני זכור **מעוזך** לא זכרת, הוא יתברך הנותן לך עוז ע"י שלום, כד"א **ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום,** ואת לא זכרת והייתה לך שנאת חנם, **על כן תטעי נטעי נעמנים,** כרמים וזיתים ותאנה ורמון וכיוצא, **וזמורת זר** שהכריתו לא היה כזומר את הגפן שמשאיר העיקר, כי הייתה זמירת שאותה זמירה **תזרענו** שהיה עד היסוד באילנות, באופן הוכשר הקרקע של כרמים, או שדה האילן ליזרע בו תבואה, כי השרישו שורשי כל עץ עד שהוכן לזריעה, וזהו **וזמורת זר תזרענו** שהכינתו זמירתו לזריעה.

והנני מנחמך כי הלא יתוקן במהרה כי עתה **(יא) ביום נטעך תשגשגי** ביום עצמו, שהוא באילנות שיעשו פארות ושלוח נטישות ביום א', ועל התבואות בבקר שתזרע לא יצטרך להמתין לערב להפריח, כי אם מאז ה**בקר זרעך** שתזרע מיד **תפריחי**, ובהמשך היום ההוא תראה **נד קציר** שהוא כרי הקציר, **ביום נחלה כו'** כי ביום שתהיה כואב ומר, כי אין לך פת לחם, והוא יום אשר תזרע את השדה בוכה, כי לחם אין לך, ואותו המעט אשר לך משיירי תבואה אתה זורעה, יעשה לך ה' כי ביום **הכאב** ההוא יפריח ויגמר הפרי, ותעש **נד קציר** שממנו תאכל, והוא מאמר דוד המלך עליו השלום **הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע, בא יבא ברנה נושא אלומותיו,** כי בחזרה מהזריעה בסוף השדה ישא בידו אלומותיו, וזהו **נד קציר** תראה **ביום נחלה, וכאב אנוש** באותו יום תעשה **נד קציר,** שהוא עניין **הלוך ילך ובכה נשא וכו', בא יבא וכו,** כמדובר.

יב הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן :

יג לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן וְגָעַר בּוֹ

וְנָס מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים לִפְנֵי-רוּחַ וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה :

יד לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם בֹּקֶר אֵינֶנּוּ זֶה חֵלֶק שֹׁסֵינוּ וְגוֹרָל לְבֹזְזֵינוּ:

(יב) הוי המון עמים רבים כו'. הנה יראה שונה ומשלש דבר אחד,

א. כי אומרו **כהמון ימים יהמיון** ואומרו **ושאון לאומים כו',** ומה שחוזר ואומר **(יג) לאומים כשאון מים כו'** יראה דבר אחד אמור והג' רגלים והיות המלות שונות היא קושיא שנית.

ב. ועוד אומרו וגער בו כו' לשון יחיד.

ג. ועוד שאינו נזכר מי יהיה הגוער ומי יהיה **ממרחק** הנס.

ד. וכן אומרו (יד) לעת ערב והנה בלהה איזה ערב הוא,
ומה תהיה **הבלהה** ומי יתבהל, ומי הוא אשר **בטרם בקר איננו.**
ה. ועוד אומרו זה חלק שוסינו כו', מה הוא ה**חלק** ומה הוא ה**גורל**,
ואם הוא דבר אחד למה הוכפל ולמה במלות שונות.

(יב) והנה אמרו רז"ל **הוי המון וכו' כהמות ימים וכו',** כי כמה מהאומות מה אמרו כל אחד בפני עצמו, ללכת לאבד את שונאי ישראל ולא עזרם ה', ואירע להם כגלי הים שכל גל וגל אומר אני אשקע את העולם, וכשמגיע אל החול הוא נח ואין הגל הב' לומד מהראשון, כך **בלק ועמלק ובלעם ופרעה וסיחון ועוג** ולא למד א' מחברו, וזהו **הוי עמים רבים כהמות ימים יהמיון** שהוא כהמיית גלי הים, ועל פי דרכם ז"ל נמשיך הענין שאמר **הוי המון עמים רבים,** שהם **פרעה ועמלק וסיחון ועוג ובלק ובלעם,** שאירע להם כגלי הים, **ועוד** היו **שאון לאומים** שהם ארבע מלכויות, כי אין לאם אלא מלכות שלא היו כהמיית הגל, כי אם **כשאון מים כבירים** שהוא כמימי נהר העצומים והרבים, שישאו קולם עד למרחוק, ולא ינוח זעפם מיד כמימי הגלים בחול שעל שפת הים, כי אם יתמידו כל גבול זמן כל אחד מהם, וגם אחרי אלו **(יג)** יקומו **לאמים כשאון מים רבים,** הם **גוג ומגוג** ומלכיהם נהוגים, שעליהם נאמר **יתייצבו מלכי ארץ וכו', על ה' ועל משיחו,** ואז **וגער בו** הוא **גוג** הראש, ומאימתו **ונס ישראל,** שעליו ידברו כל המקראות עד כה, וכ"כ יתפעל מגערתו שלא ינוס בהיותו קרוב בלבד, כי אם גם **ממרחק,** ולא יאמר גוג ערוקיה מסתייה, כי אם **ורודף** הנס מהגוער **כמץ הרים וכו'. (יד)** אמנם אם **לעת ערב והנה בלהה,** שיתבהלו ישראל וישובו אל ה', אז יעשה הוא יתברך למענם, כי **בטרם בקר איננו** הרודף הנזכר, כי יכלהו ה', ואין כל חדש, כי כן דרכו יתברך לעשות עם כל שונאי ישראל, בשוב ישראל עדיו, כי הנה זה שאמרתי לעת **ערב, והנה בלהה בטרם בקר איננו,** הוא **חלק שוסינו,** כי **כן עשה לסנחריב** בימי חזקיהו, כי **לעת ערב** הייתה **בלהה, ובטרם בקר איננו סנחריב וחילו,** וכן היה ל**בלשאצר**, כי ביה בליליא קטיל, וגם **גורל לבוזזנו** הוא **המן,** כי לעת ערב שחזרה הזמינתו המן למשתה השני הייתה בלהה בישראל, באומרם כי שלום בין אסתר והמן, **ובטרם בקר** היה, הוא הגורל אשר הטיל על ישראל ואיננו, כי מהלילה קצף המלך עליו ויצוהו על מרדכי להרכיבו ברחוב העיר, ולקרא לפניו ככה וכו', אלא שביום ההוא נגמר הדבר ואותו תלו על העץ.

פרק יח

א הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי-כוּשׁ :
ב הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם צִירִים וּבִכְלֵי-גֹמֶא עַל-פְּנֵי-מַיִם לְכוּ מַלְאֲכִים קַלִּים אֶל-גּוֹי מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט

חזור לעמוד השער

אֶל-עַם נוֹרָא מִן-הוּא וְהֶלְאֶה גּוֹי קַו-קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר-בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ :
ג כָּל-יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אֶרֶץ כִּנְשֹׂא-נֵס הֶרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ :
ד כִּי-כֹה אָמַר ה' אֵלַי (אֶשְׁקְטָה) [אֶשְׁקֶטָה] וְאַבִּיטָה בִּמְכוֹנִי כְּחֹם צַח עֲלֵי-אוֹר
כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר :
ה כִּי-לִפְנֵי קָצִיר כְּתֻם-פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה
וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת וְאֶת-הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז :
ו יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְקַץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל-בְּהֵמַת הָאָרֶץ עָלָיו תָּחֳרֶף :
ז בָּעֵת-הַהִיא יוּבַל-שַׁי לה' צְבָאוֹת עַם מְמֻשָׁךְ וּמוֹרָט וּמֵעַם נוֹרָא מִן-הוּא וְהֶלְאֶה גּוֹי קַו-קָו
וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ אֶל-מְקוֹם שֵׁם-ה' צְבָאוֹת הַר-צִיּוֹן :

(שאלות שלהלן היו במקור בהמשך פרק יז והועברו לפרק יח)

ו. ועוד אומרו ארץ צלצל כנפים, איזו היא הארץ ההיא ומה הן הכנפים,
וגם שתהיה מעבר **לנהרי כוש,** למה את שמה לא הזכיר.
ז. ועוד, למה לא נאמר מה הוא ההוי שלה.
ח. ועוד אומרו, השולח וכו' ולא אמר מי הוא השולח בים,
וגם לא הזכיר אל מי היה השליחות,
ואם הוא אל גוי ממושך וכו', האם גוי בלתי חשוב בגוים, יתחשב לשלוח לו מלאכים.
ט. ועוד, שאינו נזכר על מה ועל מה יהיה השליחות.
י. ועוד אומרו, אל עם נורא מי הוא זה העם נורא,
ואם הוא הממושך ומורט הם תוארים הפכיים, ואם הוא אחר יאמר ועל עם וכו'.
יא. ועוד אומרו, מן הוא והלאה משולל הבנה, והיה ראוי יאמר ממנו והלאה.
יב. וגם אומרו קו קו ומבוסה, בלתי מובן מה הם השתי קוים ומה היא המבוסה,
יג. וכן אשר בזאו נהרים ארצו, מה יתן ומה יוסיף הודעת **אשר בזאו נהרים ארצו,**
ולמה הם כל הסימנים האלה, וטוב היה יזכיר שם הגוי ולא יהיה נותן בהם סימנים.
יד. ועוד, איך מתקשר אומרו **כל יושבי תבל וכו'** אל הקודם,
ומה הוא ה**נס** ואיזה הוא ה**שופר**,
ואיך **כל יושבי תבל** אפשר יראו נס אחד וישמעו קול שופר.
טו. ועוד אומרו, כי כה אמר ה' וכו' איך זה הוא נתינת טעם אל האמור,
טז. וכן אומרו אשקטה ואביטה וכו', מה הוא ההשקט ומה היא ההבטה במכונו, וממה ישקוט ובאיזה דרך יהיה כחום צח עלי אור,
יז. וגם מה צורך אל המשל השני **כעב טל וכו'.**

יח. ועוד אומרו, כי **לפני קציר וכו'** כי הנה ה**קציר** שבפסוק הקודם ו**קציר** שבפסוק זה, לא נודע מה עניינו ומאי זה קמה הוא, **וכן כתם פרח וכו'**

וגם את מי יכרות **זלזלים במזמרות,** כי לא פורש וכן פסוק שאחריו.

יט. ועוד אומרו, בעת ההיא יובל שי וכו' עם ממושך וכו', היה ראוי יאמר מעם ממושך וכו', כמו שאומר ומעם נורא.

כ. ועוד, כי מי שהוא **עם ממושך** מה כחו, כי **יובל שי לה',** וכן תתו כל הסימנים שבכתוב, ושיהיה אל מקום כי בהשתלח אליו שי, ודאי אל מקומו יתברך יהיה.

(א) הוי ארץ צלצל כנפיים וכו'. אמר הנה לא בלבד יושיעם ה' מיד אויב כי אם גם ממרחקי ארץ יביאו הגויים את ישראל הנדחים מנחה לה', והוא מה שמפורש במקום אחר, **והביאו את כל אחיכם מנחה לה' כו'.**

ולבוא אל העניין נשית לב אל אומרו מעבר לנהרי כוש, כי מי הוא זה ואיזה הוא היושב שם. אך הנה פירשו הנביא במקום אחר באומרו מעבר לנהרי כוש עתרי בן פוצי יובילון מנחתי, שהוא אצלי, כי **עתרי בת פוצי אשר הם מעבר לנהרי כוש יובילון מנחתי,** (צפניה ג, י) שהוא כי יובילו את הנדחים מישראל מנחה לה'.

ונבוא אל העניין

אמר כמיצר על ירושלים אשר היה בצל כנפי השכינה, **איכה ישבה בדד מבלי בניה,** והוצרכה שיביאום אליה מאפסי ארץ אשר נדחו שמה, וזה אמר **הוי ארץ צלצל כנפים,** כלומר, מצוללת מצללי כנפי השכינה איך עתה הוצרכת, כי אשר הוא **מעבר לנהרי כוש** שהוא **עתרי בת פוצי,** יהיה **(ב) השולח בים צירים** ושלוחים **ובכלי גמא** הקלים **על פני מים** ואומר לשלוחים **לכו מלאכים קלים** ושוטטו **אל גוי ממושך ומורט** במקום שתמצאום שהם ישראל ממושכים ונדחקים מארצם, **ומורט** מהגוים שממרטים נכסיהם, ואל תאמרו במה נחשב הוא, אם הוא **ממושך ומורט** כי תשלח אחריהם, לכן דעו והודיעו ה**מלאכים קלים**, כי זה ה**עם** הוא **נורא מן הוא והלאה.**

והעניין כי באחרית הימים לא בלבד ייראו הגוים מישראל כד"א **וראו כל עמי הארץ כי שם ה' וכו' ויָראו ממך,** כי אם אפילו מלאכי השרת יתבהלו מישראל כביכול, כמאמרם ז"ל כי לעתיד לבוא ישאלו מלאכי השרת לישראל מה עושה הקדוש ברוך הוא, וגם יאמרו לפניהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא, וכן אמרו שׁיקָראו בשמו של הקדוש ברוך הוא שנאמר **כל הנקרא בשמי וכו',** נמצא כי **ישראל** יהיו **עם נורא** מכל הנמצאים זולתו יתברך, וזה יאמר דעו נא חשיבות מי שעד כה הוא **גוי ממושך ומורט,** כי הנה באמת הוא **עם נורא מן** הבית

המקדש **והלאה,** כי מכל הנמצאים שמן הקדוש ברוך הוא **והלאה** הוא **עם נורא**, ויאמר הוא עליו יתברך כד"א וישכב עמה בלילה הוא, שאמרו רז"ל כי אומרו הוא על השכינה ידבר שהייתה שם, וכן אומרו והוא עבר לפניהם וישתחוו כו', שאמרו רז"ל כי אל הקדוש ברוך הוא הנקרא הוא שעבר לפניהם השתחווה, וכן והוא עומד בין ההדסים, אמרו רז"ל שהיה שכינה שבין הצדיקים.

ושמא תאמרו הלא זה תאמרו שהוא לעתיד, ומי יודע אם מאז נתנם למשסה, עזבם וימאס בהם ולא יוסיף להביטם, ואיך תכבדם לשלוח אחריהם להביאם מנחה לה', וה' לא רצם, לזה אמר **גוי קו קו ומבוסה** והוא עניין חשב ה' להשחית חומת בת ציון נטה קו, שהוא כי כאשר באה עת החורבן לבלע ולהשחית את ציון, בחמלתו יתברך על ארצו ועל עמו, לא נתנו לבו לעשותו עד נטה **קו,** הוא משקולת הבנין לבנות העתיד, ואז בנחמת העתיד בלע ההווה, וזהו **חשב ה' להשחית כו', נטה קו וימודד** מידת החומה העתידה, וע"י כן **לא השיב ידו מבלע וכו'.**

ובזה יאמר דעו איפה, כי על זמן גלותם שקראתים **גוי ממושך כו',** לא היו מאוסים לפניו שעל כן נתנם למשסה, כי אדרבא היו **גוי קו קו ומבוסה,** כי בכל אחד מהב' פעמים שהיו ל**מבוסה** לא מאסם, כי אם תחילה היה נוטה קו, ואח"כ מביא עליהם המבוסה, ועל ב' הפעמים אמר **קו קו,** שאחר כל **קו וקו** הייתה ה**מבוסה**.
ולא עוד, אלא שאשר היו **מבוסה** היה לעם ההוא לטובה, כי מה שהיה ראוי לעשות בעם עשה ה' בארץ, כד"א **כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון,** כי מה שהיה לו לעשות בעם נעשה בארץ, וזהו **אשר בזאו נהרים ארצו,** כלומר היה הבז בארצו ולא בו, וכן יעשה הוא יתברך עתה עם ישראל פלאות מפורסמות.

כי **(ג) כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשא נס וכו',** שהוא כאשר יהיו על ההרים רגלי מבשר, אז תראו כי כ"כ יפורסמו נפלאותיו יתברך, כי בעת ההיא שהוא יתברך נושא נס על הרי ישראל, כד"א ונשא נס לגוים, אשר זה לפי הטבע לא יראוהו רק אשר הם בארץ ישראל, ועם כל זה **כל יושבי תבל** שהוא כל העולם, **ושוכני ארץ,** הם שוכני ארץ ישראל **תראו** כאחד, כאלו הכל שוכנים בארץ ישראל, וכן כאשר יתקע ב**שופר** גדול, שהוא רוחני מאתו יתברך שהוא מעין שופר של מתן תורה שהיה רוחני, שלא היה נשמע רק לישראל, כי אומות העולם מ"ה לא שמעו כי אם קולות בלבד.

ואמרו רז"ל כי שופר העתיד הוא גדול משל מתן תורה, כי של מתן תורה היה של שמאל והעתיד הוא של ימין, באופן כי לעתיד לא היה מקום לשמוע אותו האומות, אמר, כי **כל יושבי**

תבל כו' גם **כתקוע שופר** שהוא **ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים וכו', והנדחים כו',** בתקוע אותו שופר לאסוף הנדחים **תשמעו** ממש, כי גם שהוא קול שופר רוחני, כאלו הוא תקוע שופר ממשיי תשמעו, וזהו **כתקוע וכו',** ותתעורר לבבכם להביאם אליו מנחה לה'.

ד כִּי-כֹה אָמַר ה' אֵלַי (אֶשְׁקְטָה) [אֶשְׁקֶטָה] וְאַבִּיטָה בִּמְכוֹנִי כְּחֹם צַח עֲלֵי-אוֹר
כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר :
ה כִּי-לִפְנֵי קָצִיר כְּתֻם-פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה
וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת וְאֶת-הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז :
ו יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְקַץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל-בְּהֶמַת הָאָרֶץ עָלָיו תָּחֳרֶף :
ז בָּעֵת-הַהִיא יוּבַל-שַׁי לה' צְבָאוֹת עַם מְמֻשָׁךְ וּמוֹרָט וּמֵעַם נוֹרָא מִן-הוּא וָהָלְאָה
גּוֹי קַו-קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ אֶל-מְקוֹם שֵׁם-ה' צְבָאוֹת הַר-צִיּוֹן :

(ד) כי כה אמר ה' אשקטה ואביטה כו'. אחרי אומרו **אשר מעבר לנהרי כוש** משלח מלאכים קלים, לקחת גוי מקרב הגוים להביא מנחה לה', בא הנביא ומילא את דבריו ומקיימם, להורות כי כן הוא, ואומר כראיה אל דבריו **כי כה אמר ה' אשקטה כו'.** לומר אל יעלה על רוחכם כי עזב ה' את עמו ואת ארצו, **כי** הנה **כה אמר ה' אשקטה,** לומר, לא עזבתי כי אם **אשקטה** כעת, ואח"כ **ואביטה במכוני** שהוא אשגיח במכוני הוא בית המקדש, אשר הוא חרב והוא מכון לשבתי, ואל תתמהו מה שלא מנע מהם צרת גלות, כי הלא אמשול לכם משל שהוא כשמש צח על המטר ביום סגריר. האם תאמרו למה הבאת לנו זעף המטר, ומי יתן והיה לנו גם מאז שמש וחום צח, לא כן הוא, כי כל אחד הוא צורך לעולם בזמנו, המטר להשקות את האדמה להולידה ולהצמיחה, ואח"כ השמש להוציא אל הפועל תבואות שמש, אך אם מתחילה לא היה מטר מה בצע בשמש, האם יוציא מגד תבואות ומטר אין, אי אפשר עד תהיה הארץ מוכנת, כך אם לא היה מטר הגלות לא תועיל השלוה, כי לא הוכנו ישראל לקבל הטוב, כי העונות והטומאות הדבקות בם מעכבות, לכן האושר והשפע העתיד, הוא **כחום צח עלי אור** והוא על ימות המשיח, ואחר כך בסוף גבול הזמן ההוא יהיה **כעב טל,** הוא עב טל שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות בו את המתים, וזה יהיה **בחום קציר** שהוא בבוא חמימות אש שרפת אויבי ישראל, שהוא חום קצירתם, והוא מאמר הכתוב, כי **יום לה' בוער כתנור,** והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש, וליהט אותם היום הבא שהוא כמו שאמרו ז"ל, שהוא גיהינום של עתיד לבוא, כי יוציא הקדוש ברוך הוא חמה מנרתיקה ושורפת את הרשעים וקוצרת אותם מן העולם, וזהו **בחום קציר** כי הוא כי אז בזמן חום קציר יהיה לנו תחיית המתים.

ושמא תאמר, האם לא יפלו ביד ישראל כי אם **בחום קציר,** והלא נאמר **ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל,** וכן הוא אומר **די התגזרת אבן די לא בידיין ומחת לצלמא וכו',** שהוא על מלכות ישראל, לזה אמר, מה שאמרתי **בחם קציר** הוא מה שיהיה באחרונה, **(ה) כי** הנה **לפני קציר** הנזכר **כתם פרח** הוא זמן הפרחת האומות וצאצאיהם אתם, כי כ**בוסר גומל יהיה נצה** שהוא קטנים, ואז **וכרת הזלזלים כו'** אלו הבנים, **ואת הנטישות** הן אמותם, כבר מתחילה **הסיר התז (ו)** ו**יעזבו יחדו לעיט הרים וקץ עליו העיט** כל אותו הקיץ, וגם בכל החורף **כל בהמת הארץ עליו תחרף,** ואז ביום ההוא שעדיין הוא לפני קציר, שעדיין יש שהות וזמן רב מימות המשיח.

(ז) יובל שי כו', והוא מה שאמר למעלה, כי **אשר מעבר לנהרי כוש ישלח בים צירים וכו', אל גוי ממושך ומורט,** שהוא לקבץ נדחי ישראל הממושכים וממורטים בין הגוים לקחתם, הנה הענין הוא כי ביום ההוא **יובל שי לה' צבאות,** ומה הוא **השי** ש**יובל** הוא **עם ממושך כו',** כי הם עצמם יהיו השי שיביאום מנחה לה', כד"א **והביאו את כל אחיכם כו'** והוא הדבר אשר אמר ה', כי **אשר מעבר לנהרי כוש משלח בים וכו',** שהוא להביא **שי גוי ממושך ומורט,** והנה נאמר למעלה, כי הושם בפי ה**מלאכים קלים,** כי **ישראל** הם **עם נורא מן הוא והלאה,** ואין ספק כי לא כולם כאחד יוכנו ליקרא **עם נורא מן הוא והלאה,** אלא ש**אשר מעבר לנהרי כוש** אינו מדקדק בצוותו אל המלאכים, ואומר **אל עם נורא** שמציאות עם ישראל הם **עם נורא כו',** אך הוא יתברך בדברו מדקדק ואומר מ**עם נורא** ש**יובילו שי** מעם נורא, ויהי **גוי קו קו וכו'** ככל דברי המשלח **מלאכים קלים,** כי יפרש עניינו ובא אל הפועל שליחותו, שהוא ש**יובילו שי** מהגוי ההוא בכל תוארים שתאר אותו, ואמר שיביאום **עם מקום ה' צבאות הר ציון,** שעם שכל המקומות של כל צבאות העולם שלו המה, עם כל זה לא בחר רק בציון, שהוא מקום המיוחד לישראל, **כי לציון יאמר איש ואיש יולד בה.**

פרק יט

א מַשָּׂא מִצְרָיִם הִנֵּה ה' רֹכֵב עַל-עָב קַל וּבָא מִצְרַיִם וְנָעוּ אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפָּנָיו
וּלְבַב מִצְרַיִם יִמַּס בְּקִרְבּוֹ :
ב וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְנִלְחֲמוּ אִישׁ-בְּאָחִיו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה :
ג וְנִבְקְה רוּחַ-מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ וַעֲצָתוֹ אְבַלֵּע
וְדָרְשׁוּ אֶל-הָאֱלִילִים וְאֶל-הָאִטִּים וְאֶל-הָאֹבוֹת וְאֶל-הַיִּדְּעֹנִים :

ד וְסִכַּרְתִּי אֶת-מִצְרַיִם בְּיַד אֲדֹנִים קָשֶׁה וּמָלַךְ עַז יִמְשָׁל-בָּם נְאֻם הָאֲדוֹן ה' צְבָאוֹת :

(א) משא מצרים הנה ה' רוכב כו'. הנה אין כבודו יתברך לבוא מצרים מקום מלא גילולים וטומאה, כי על כן נקראת ערות הארץ, כי מה שבא להוציא את ישראל, הנה אמרו רז"ל שהיה למען הוציא את חלתו משם, ככהן שתרומתו בבית הקברות כמפורש במקומו, לכן אמר שיעשה לו דרך לבוא, שהוא לרכוב **על עב קל,** שיעשה מרכבה מרוחניות מעובה, וזהו **על עב** ושיהיה דק, וז"א קל שהעביות הוא **קל** ובא מצרים.

ושמא תאמר ולמה יעשה במצרים מה שלא יעשה בשום מקום אחר, מהנזכר למעלה כדמשק ובבל, לזה אמר **ונעו אלילי מצרים וכו',** והוא כי רצונו יתברך במקום ההוא שהוא עוצם טומאת הע"ז להכניעה, וזהו **ונעו אלילי מצרים מפניו,** וגם כדי ש**לבב מצרים** אשר חשבו מחשבות על ישראל, באומרם, הבה נתחכמה לו כו' **ימס בקרבו,** כי בבא עת פקודתו ילקה גם על הקודם, כי לא שלמה פקודתו מאז, והוצרך לבוא מצרימה כי זה לא יעשה זולתו יתברך, וכן עשה בעצמו לערבם אלו עם אלו.

וזהו **(ב) וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו וכו',** כי הם שני דברים:

אחד, שית סכסוך ביניהם,

שנית, שיוכר שאינה דבר טבעי,

כי הלא הלחם **ממלכה בממלכה** הוא יותר מצוי מעיר בעיר בממלכה אחת, ועדיין **עיר בעיר** אפשר יותר מ**איש ברעהו** שבעיר אחד, ועדיין זה ימצא בדרך רחוקה, אך יותר רחוק מזה הוא **איש באחיו** ממש, אמר ראו עתה כי אני אני הוא העושה, ולא שנאה בדרך טבע תהיה, כי הלא ישתנה סדר העולם.

כי המלחמה היותר רחוקה מארבעתן שהיא **איש באחיו** בה יתחילו,

ואחריה **איש ברעהו,**

ואחריה **עיר בעיר,**

ואחרי כן **ממלכה בממלכה,** שהוא ארבעתן הפך הסדר,

הוראת השגחה אלוהית כמדובר.

ואם נאמר, שמה שאמרו רז"ל כי שרו של מצרים שמו מצרים הוא בכל זמן, יאמר **וסכסכתי מצרים במצרים** שהוא שרו של מצרים, שכולל חיל כחותיו בשורשו במקום הפלת השר תחילה אל העם לא אפילנו מיד, כי אם אסכסך ואיבה אשית בכחותיו אלו עם אלו, וע"י כן בבוא שפע אל העם על ידם ע"י כחות מוחלקים, גם יערה במקבלים רוח סכסוך וריב, שנלחמו

איש באחיו, והוא לעומת מה ששרו של מצרים, היה משים איבה בין ישראל לאלוהיהם כנודע מרז"ל.

(ג) ונבקה רוח מצרים וכו'. על דרך האמור שפקודת מצרים היא מעין אשר עשו לישראל יאמר, כי כנגד עבודתם הקשה עד שלא שמעו אל משה מקוצר רוח מן העבודה, לכן **ונבקה רוח מצרים בקרבו,** ולעומת מה שביקשו לבלע עצה קדוש ישראל אשר יעץ להרבות זרעם, כד"א כי לגוי גדול אשימך שם, והם שמו עליהם שרי מסים למען ענותו בסבלותם על כן **ועצתו אבלע** עד שיצטרכו **לדרוש אל האלילים כו'** שאין בם מועיל.

ותחת השרי מסים ששמו על ישראל **(ד) וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה** שיהיו לאחדים כולם בקושי לאמר עליהם תואר לשון יחיד **אדונים קשה** ולא אדונים קשים, ולעומת ויקם מלך חדש כו' **ומלך עז ימשול בם.**

ה וְנִשְׁתּוּ-מַיִם מֵהַיָּם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ :
ו וְהֶאֱזִינִיחוּ נְהָרוֹת דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר קָנֶה וָסוּף קָמֵלוּ :
ז עָרוֹת עַל-יְאוֹר עַל-פִּי יְאוֹר וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר יִבַשׁ נִדַּף וְאֵינֶנּוּ :
ח וְאֲנוּ הַדַּיָּגִים וְאָבְלוּ כָּל-מַשְׁלִיכֵי בַיְּאוֹר חַכָּה וּפֹרְשֵׂי מִכְמֹרֶת עַל-פְּנֵי-מַיִם אֻמְלָלוּ :
ט וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת וְאֹרְגִים חִוָּרוּ :
י וְהָיוּ שֶׁתֹּתֶיהָ מְדֻכָּאִים כָּל-עֹשֵׂי שָׂכָר אַגְמֵי-נָפֶשׁ :

(ה) ונשתו מים מהים וכו'. אחר אומרו שנהר יחרב ויבש, איך אומר **דללו וחרבו יאורי מצור,** שהרי כל היאורים הם מהנהר הגדול, ואם הוא יבש כל שכן יאוריו.
ועוד, כי בגדול אמר **ויבש** שהוא לגמרי, וביאורים אמר **דללו וחרבו** בלבד, וכן אומרו **ואנו הדייגים וכו',** כי למה אינו בוכה שימותו כל העם בצמא, כי אם על **הדייגים ומשליכי חכה, ועובדי פשתים ועושי שכר.**

ויתכן יאמר, הנה כאשר **נשתו מים מהים** הוא ים סוף, כאשר נתפרסם בעולם את אשר הוביש ה' את מי ים סוף, ככה אפשר גם נהר מצרים יש כח שיחרב ויבש לגמרי, כי יכולת ה' אשר עשה בים יוכל עשות זה, אך לא אעשה כן, כי לא להמיתם בצמא אני חפץ.

כי אם **(ו) שוהאזניחו נהרות** שישכח שם נהרות שמשמעם גדולים, כי אם קטנים הנקראים יאורים, וגם הם **דללו וחרבו** מקלות מי הנהר, כי בדוחק יספיק לשתות אך לא ייבשו לגמרי,

כי אם ש**קנה וסוף קמלו,** קנה וסוף הגדלים במקום בלתי עמוק קמלו, כי שם לא יהיו מים כלל, כי אם מעט במקום עומק הנהר.

וכ"כ יהיה היובש כי יהיה **(ז) ערות על יאור** והוא כי דרך הנהרות הגדולים שבהקל המים הרבה, ישאר באמצע הנהר מקום בלי שום מים, ומימי היאור הנשארים בזחלון בשני צדי הנהר שיש בם עומק, ובמקום שבאמצע זורעין ירקות שהוא מקום לח, וזה יאמר, הנה כ"כ ידלדלו ויקלו המים שיהיו **ערות על יאור** שהוא בו ממש, כי באלו יהיה לחות ממה שיהיה **על פי יאור** מבחוץ, וגם **כל מזרע יאור** הנזרע משני צדיו ממימי היאור **יבש נדף ואיננו,** והוא מה שכתבנו שלא ייבשו מי הנהר לגמרי, כי להמיתם בצמא לא תהיה הכוונה, אך הצרה תהיה הסר מחייתם ומזונותם, כי **(ח) ואנו הדייגים** כי יחסר לחמם כי אין במים די היות בהם דגים לצוד, ואפילו להשליך חכה לצוד אחד אחד, אשר אפילו במים מועטים ימצאו דגים מועטים, לצוד בחכה דג אחד לאכול לא יהיה שם, ומכל שכן ש**פורשי מכמורת** אגמי נפש שאין במים שיעור לכך **אומללו** שביטל מחייתם מהם להחיות נפש, ומכל שכן **(ט)** ש**יבושו עובדי פשתים שריקות וארגים חורי,** כי אין פשתן גדל שם לקלות המים.

והנה עד כה דבר על כל עושי מלאכות שתקופח מחייתם אמר, כי מזה ימשך **(י)** ש**יהיו שתותיה** הם עשירי עם סוחריה, שהם כיסודות לארץ יהיו **מדוכאים,** כי היו מתעשרים ע"י בעלי מלאכה שתחת ידיהם, שהם מסתחרים בסחורות היוצאות מתחת ידי עושי המלאכה, בפשתים שריקות וארגות חורי וכיוצא, כי עתה יתדלדלו וידוכאו עשיריה, ומה גם עתה **עושי שכר** להרוויח די סיפוק חיי נפש, כי אין צרתם שידלדלו, כי אם צרת ועגמת נפש שברעב ימותו שניטל מחייתם.

יא אַךְ-אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה
אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל-פַּרְעֹה בֶּן-חֲכָמִים אֲנִי בֶּן-מַלְכֵי-קֶדֶם :
יב אַיֵּם אֵפוֹא חֲכָמֶיךָ וְיַגִּידוּ נָא לָךְ וְיֵדְעוּ מַה-יָּעַץ ה' צְבָאוֹת עַל-מִצְרָיִם :
יג נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן נִשְּׁאוּ שָׂרֵי נֹף הִתְעוּ אֶת-מִצְרַיִם פִּנַּת שִׁבְטֶיהָ :
יד ה' מָסַךְ בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים וְהִתְעוּ אֶת-מִצְרַיִם בְּכָל-מַעֲשֵׂהוּ כְּהִתְּעוֹת שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ :
טו וְלֹא-יִהְיֶה לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן :

(יא) אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה וכו'. אמר מ**שרי צוען** אין לתמוה כי **אך אוילים** המה מאז ולא חכמים, אך תמיהתי היא מגדולי החכמים שביועצים, הם **חכמי יועצי פרעה** המייעצים אותו עצה נבערה להשליך את כל הילוד היאורה, ליפטר מאלוהי ישראל אשר נשבע לבלתי הביא מבול לעולם, והוא אינו פורע רק מידה כנגד מידה, ומה שאני מקשה לכם

הוא, כי **איך תאמרו אל פרעה** באומרו **מי ה' אשר אשמע בקולו,** כי **בן חכמים אני בן מלכי קדם,** כי אם כן היא ש**אני בן חכמים וכו'** באופן שבשר ודם אני, ולא תתארו אותי בתואר חכם, כי אם ב**בן חכמים**, וא"כ **(יב) אפוא חכמיך** שהם לדעתך ממש חכמים **אים** איפה **ויגידו וכו' וידעו מה יעץ ה',** כי לא יבצר מהחכמים מהשיג מעשה **בן חכמים,** ולמה לא ידעתם עצת ה' שלא יביא עליהם מבול, כי אם שהם ילכו אל המבול אל מי ים סוף.

ומה שאמרתי ש**אך אוילים שרי צוען** ואין לתמוה עליהם, הלא הוא כי **(יג) נואלו שרי צען נשאו שרי נוף** מאז, כי הלא **התעו את מצרים** לבלתי שלוח את ישראל ב**פנת שבטיה** הוא בקצה משבטיה המכים בהם, הן עשר מכותיה שבפינה אחת מהעשר מכות שהוא בזוית, וקצת מהן שהוא עד חמש מכות מהן, שהוא יתברך לא החזיק את לבו עד הששית, נמצא אשמת החמשה שהן **פנת** וקצת **שבטיה**, הם **התעו את מצרים.**

ואפילו כאשר **(יד) ה' מסך בקרבה רוח עועים** ויחזק את לבו הוא מהמכה חמישית והלאה, עם כל זה עליהם אני אומר **והתעו את מצרים,** כי הם העושים והוא **בכל מעשהו** של פרעה הנ"ל, שהיה **בהתעות שכור בקיאו,** כי גם ש**ה' מסך בקרבה רוח עועים,** לא לשרי פרעה היה, כי אם לפרעה עצמו, אך שריו **התעו את מצרים בכל מעשהו,** כי הלא היו רואים בכל מכה ומכה איך באה עליהם, ולא היו מקבלים מוסר לבלתי שְׁנוֹת וְשַׁלֵּשׁ זה עשר פעמים, כי כמקרה השכור קראם, כי מקיא בשכרותו וחוזר אח"כ להיות בסובאי יין, כך היו רואים קיא צואת צרתם עליהם בכל מכה ומכה, ולא היו שבים מתעותם ומדברים באזני מלכם.

או שעור הכתוב, ה' מסך וכו' לומר אם יתנצלו לאמר, כי ה' היה המחזק לב פרעה שהשגיא לגויים ויאבדם, עם כל זה אשמים הם, כי הלא אם **ה' מסך בקרבם רוח עועים** להתעותם, עם כל זה אני אומר, כי **והתעו את מצרים בכל מעשהו,** בכל מכה ומכה, והוא **כהתעות שכור בקיאו,** והוא כי ה**רוח עועים** הוא כיין המשכר, וכאשר האיש אשר ישקוהו יין וישתכר ויקיא, אם אחרי כן יותן לו יין פעם שניה וישוב להשתכר הלא יאשם, כי לא יסכון לו אומרו נתנו לי מן היין ואשכר, כי תשובתו בצדו לאמר לו, הלא ראית כי כל שולחנך מלאה קיא, ולמה שבת על קיאך, כן הדבר הזה, כי גם שה**רוח עועים** משכרת אותך, אחרי ראותך רעת צרת המכה אשר באה עליך, למה חזרת לשתות מיין שכרות, **רוח עועים** המשכרת אותך, אך אין זה כי אם אשר **נואלו שרי צוען** כמדובר, וזהו **והתעו כו' כהתעות שכור בקיאו.**

(טו) ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה כו'. הנה כתבנו למעלה ש**יאזניחו נהרות ואנו הדייגים** ו**בושו כו',** והיו **שתותיה כו',** גמר אומר עתה ואמר, **ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה,** שלא יהיה להם מלאכה אשר יעשה אותה האדם וחי בה לצורך אוכל נפש, בין הנכבד

הוא **הראש**, בין הנקלה הנקרא **זנב**, בין הגאה **ככיפת** האילן הזקופה, בין השפל שכפוף ראשו כ**אגמון**, וזהו **ראש וזנב כיפה ואגמון.** והוא כי עיקר חייהם הוא ע"י ריבוי מימי היאור, וע"י חסרונן ימנעו מלאכותיהם, והראש לא יסתחר לפי כבודו בפשתים וכיוצא מהגדל ע"י מימי הנהר העצומים והרבים כי אינם, והנקלה לא יהיה עובד פשתים או משליך ביאור חכה, וכן הגאה ככיפה לא יעמיד תחת ידו עושי מלאכות אלו בשבילו, והוא עומד עליהם כי אין מציאותם, והכופף ראשו כאגמון מענוותנות לא יסגר בביתו לארוג חורי וכיוצא, כי אין פשתן שהוא עיקר מחיית מצרים, שעל כן נקרא שם הנהר פישון, על שם הפשתן כמו שאמרו ז"ל. והנה עדיין כל זה אינו שבר גדול שהוא אחר קציר שדה, והיו למו תבואות, ואחרי כן לא הזיק היובש עדיין, רק לדייגים ולפשתן ולכל המלאכות האמורות, אך זו היא תנופת יד בלבד.

טז בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים
וְחָרַד וּפָחַד מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד-ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר-הוּא מֵנִיף עָלָיו :
יז וְהָייתה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָא כֹּל-אֲשֶׁר יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו יִפְחָד
מִפְּנֵי עֵצַת ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר-הוּא יוֹעֵץ עָלָיו :
יח בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ-חֲמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
מְדַבְּרוֹת שְׂפַת כְּנַעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לה' צְבָאוֹת עִיר הַהֶרֶס יֵאָמֵר לְאָחַת :
יט בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לה' בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל-גְּבוּלָהּ לה' :
כ וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לה' צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
כִּי-יִצְעֲקוּ אֶל-ה' מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם :
כא וְנוֹדַע ה' לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת-ה' בַּיּוֹם הַהוּא
וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה וְנָדְרוּ-נֶדֶר לה' וְשִׁלַּמוּ :
כב וְנָגַף ה' אֶת-מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד-ה' וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם :
כג בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסִלָּה מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה וּבָא-אַשּׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר וְעָבְדוּ
מִצְרַיִם אֶת-אַשּׁוּר :

אמנם **(טז) ביום ההוא** מצרה זו ירך לבבם, כי **יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תנופת וכו' אשר הוא מניף עליו** כעת, כי יראו כי מזה תמשך לשנה הבאה חרפת רעב.

(יז) והייתה אדמת יהודה למצרים לחגא כו'. הנה ידוע כי הכעס שהיה לו יתברך להטיל על ישראל בימי חורבן, הטיל על העיר, כד"א **כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון כו'**, וכן בירושלים אמרו **ערו ערו עד היסוד בה** ובכל שאר ארץ יהודה, וכמאמר התורה **גפרית ומלח שרפה כל ארצה כו'.** והנה כבוד זה לא ליתר אומות מ"ה יעשה זאת, להטיל הכעס על האדמה אשר הם עליה, כי אם על האדם, באופן שכל אומה אשר הוא יתברך מביא

רעה עליה, בטרם תבוא רעה תרגז בטנו, בראות אשר נעשה על ארץ יהודה, כי יאמר לאמר הנה כל חרי האף הגדול אשר נעשה על האדמה, היה ראוי ליעשות בישראל על שעברו רצונו, אלא שכפר אדמתו עמו, ואם כן אנחנו שאין ארצנו מכפרת עלינו, כל אשר נעשה על אדמת יהודה, יעשה על עצמנו ובשרנו, ואם כן כלה יעשה עד בלתי השאיר שריד וירגז לבכם ויתר ממקומו. וזה מאמר הכתוב **והייתה אדמת יהודה למצרים לחגא,** כי בראות מצריים את אדמת יהודה שנעשו בה שפטים גדולים יחוגו וינועו מפחד, או בשומעם עד גדר כי כל המזכיר אותה אל מצרים, שהוא כמבשר את מצרים, שאשר בשבילם לקו נשמה אדמתם, יפחד מראות מה שיחוגו ויתפעלו מצרים בשומעם, ויירא המזכיר עצמו על אשר שמח והיה מבשר למצרים.

וטעם הפחד **הוא מפני עצת ה' צבאות אשר הוא יועץ עליו,** כלומר על המזכיר עצמו שהוא על בני האדם, ולא על אדמתם כאשר עשה לישראל, כי מאשר נעשה על הארץ ידונו עליהם בעצמם מה שיעשה עליהם בעצמם, כי אשר הוא יועץ הוא עליו ולא על אדמתם כאשר בישראל, ועל כן מצרים ישאו ק"ו על עצמם שכחשו בה', **(יח) וביום ההוא** שישמעו מפחדם ישובו אליו יתברך באחדות, כי **יהיו חמש ערים כו'**, והוא כי יאמרו למה בדור הפלגה לא שלח ה' יד בהם להמיתם, עם שפשעם רב משל דור המבול היה על אחדותם, לכן גם הם יעשו עצמם עם אחד ושפה אחת, שיהיו **מדברות שפת** ארץ **כנען** הוא לשון הקדש, כאשר הייתה שפת בני דור הפלגה כנודע, **ונשבעות לה' צבאות** שישבעו שאין צריך לומר שאם יחטאו קצתם לה' יכרת, כי אם אפילו אם עיר אחת מהן תחטא ותפשע בה' יהרסוה הד' האחרות כעיר הנידחת עד שיקרא שמה **עיר ההרס.**

ושיעור הכתוב **ונשבעות לה' צבאות,** ומה היא השבועה הלא היא, כי **עיר ההרס** יאמר לאחת אם תעבור, וקיבלן השי"ת ואת מנחתן, כי הנה **(יט) ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים וכו',** שהוא כמו שאמרו ז"ל בית חוניו שהיה באלכסנדריא של מצרים, וזולת המזבח ההוא היה תהיה להם **מצבה** מפני עצמן **אצל גבולה לה'.**

ושמא תאמר מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם, שידעו את ה' שהקריבו זבחים לה', הלא הוא כי הנה **(כ) והיה לאות ולעד כו' כי יצעקו אל ה' מפני לוחצים** בעלי בחירה, **וישלח להם מושיע ורב והצילם,** והוא כי **(כא) ונודע ה'** את **מצרים** שיודע להם, ובזה **וידעו מצרים את ה'** בזה שנודע להם, והצלה זו תהיה להם **לאות ולעד** וע"י כן **ועבדו זבח ומנחה ונדרו נדר לה' כו'.**

(כב) ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא כו'. הנה אחר אומרו **ורפוא** יראה ייתור אומרו אחרי כן **ורפאם**. אך יאמר, מה שידענו כי ייסורי ה' הם רפואה כי בהם מנכה עוון, וזהו **ונגף ה' נגוף וכו'** והנגיפה היא **רפוא** את הנפש, וע"י הייסורין **ושבו עד ה' ונעתר להם,** ואז **ורפאם** את גויותם מייסוריהם.

(כג) כיום ההוא תהיה מסלה כו'. הנה **מצרים ואשור** מעולם לא היה שלום ביניהם, אך ע"י מה ששבו מצרים עד ה', יתקיים בהם ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, כי ישלימו אשור אתם, עד היות **מסלה ממצרים אשורה,** כי מצרים יעשו דרך כבושה לאשור, לשאת ולתת אלו עם אלו מרוב שלום, וזהו **והייתה מסלה ממצרים אשורה.** אך לא יערבו אל לבם מצרים להיות סוחרי מצרים ראשונים לבוא אשורה, פן ישלחו אשור יד בהם, אך תחילה יתחילו אשור להורות בטחון של שלום, **ובא אשור במצרים** כי יתחילו אשור לבוא, להורות כי לבם נכון ובוטחים במצרים בל יצרו את הבאים, וע"י כן יבואו גם **מצרים באשור.** ולהיות כי אשור הוא יותר דרישת שלום של בטחון, על כן יכניע הוא יתברך את מצרים תחת אשור, כי **ועבדו מצרים את אשור,** שיחפצו מצרים להיות למס לאשור.

כד בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ :
כה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ ה' צְבָאוֹת לֵאמֹר בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל:

והנה עדיין לא יהיה שפע ברכה בעולם, כל עוד שעדיין ישראל בלתי שלמים עושי רצונו יתברך, אך **(כד) ביום ההוא תהיה ישראל שלישיה** שתהיה ישראל שלישיה לתשובה עד ה', כי תשוב אחר שוב מצרים ואשור, ואז **תהיה שלישית למצרים ולאשור,** ואז ע"י כישרון ישראל תהיה **ברכה בקרב הארץ.** כי צינור המריק שפע לעולם הם ישראל, בעשותם רצונו של מקום, ומתמציתם ימלאו שָׂבָע כל האומות, ומה גם מצרים ואשור שהייתה בין שניהם.

ושמא תאמר אחר ששבו מצרים ואשור, אשר אין ספק שיהיו ראויים לברכה, למה לא תייחס הברכה כי אם לישראל? **(כה)** לזה אמר **אשר ברכו ה' כו'** לומר, הן אמת שלא יבצר מהיות ברכה לכל אחד, אך אינו דומה, כי הלא **אשר ברכו ה'** כך הוא, **ברוך עמי מצרים** כלומר ראוי לו ברכה כי **עמו** יקראו אחרי שובם עד ה', וכן **ומעשה ידי אשור.** כי גם שלא הגיעו לכלל הקרא עמו, לא יבצר מלהתייחס אל היותם מעשה ידיו, כי מהראויים להתייחס אל מעשה ה', אשר עשה בידיו את אדם הראשון המה.

ואם יאמר על זמן **כורש** שמלך באשור, **וציוה לבנות בית המקדש** הנקרא מעשה ידיו יתברך, כמו שאמרו על פסוק מקדש ה' כוננו ידיך, המדבר על בית המקדש שעשו בני האדם,

באומרם גדולים מעשה צדיקים וכו' שנאמר מקדש ה' וכו', יתכן שעל כן קרא את אשור מעשה ידיו, כי על ידו נעשה הנקרא מעשה ידי ה'. אך עדיין אין במצרים ואשור התמדה לכישרונם, ואם דור אחד עד תומו יכשר, לא יהיו כן בניהם אחריהם, ועל כן אין ברכתם שלימה. אך לא כאלה חלק עם בני ישראל, כי אם הם נחלת ה' עולם ועד, וזהו **ונחלתי ישראל** כלומר ועל כן היטבתי אשר דברתי, כי בהיות **ישראל שלישיה**, אז תהיה **ברכה** בעצם **בקרב הארץ**, מה שאין כן במצרים ואשור.

פרק כ

א בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה בִּשְׁלֹח אֹתוֹ סַרְגּוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ :
ב בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר ה' בְּיַד-יְשַׁעְיָהוּ בֶן-אָמוֹץ לֵאמֹר
לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעֲלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף :
ג וַיֹּאמֶר ה' כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים
אוֹת וּמוֹפֵת עַל-מִצְרַיִם וְעַל-כּוּשׁ :
ד כֵּן יְנַהַג מֶלֶךְ-אַשּׁוּר אֶת-שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת-גָּלוּת כּוּשׁ
נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפֵי שֹׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם :

(א) בשנת בא תרתן אשדודה כו'. הלא אמרתי מתשובת מצרים עד ה', ואשר ייטב להם מאתו יתברך, ושיהיה שלום בין מצרים ואשור, והלא לעומת זה היו עתידים מצרים להגלות לאשור ב**חשופי שת** ואיה שלומם וטובתם, לזה אמר, מה שאמרתי משלומם וטובתם הוא **ביום ההוא** שהוא לעתיד, אך **בשנת בא תרתן וכו'** שהוא בקרוב **בעת ההיא, דבר ה' ביד ישעיהו וכו'**, את כל הדברים הרעים על מצרים, ש**ינהג מלך אשור את שבי מצרים וכו'.**

(ב) בעת ההיא דיבר ה' כו'. הלא כמו זר נחשב, יצער ה' את נביאו נאמן ביתו ל**הלוך ערום ויחף**, על **שבי מצרים ועל גלות כוש.** כי מה לנו ולצרת כוש ומצרים, ומה גם עתה להיות **שלש שנים** בסיגוף גדול כזה **הלוך ערום ויחף.** כי על כן כתב ה**רמב"ם** ז"ל, כי הכל היה במראה הנבואה, שנדמה לו כאלו שלש שנים היה הולך ערום ויחף, ולא עשה כן בהקיץ כלל. והן אמת שאות מופת אינו צודק להיות בחלום.

ועוד ראוי לשים לב, כי לא אמר לו הוא יתברך שילך ערום, כי אם להסיר שקו מעליו כאומרו **ופתחת השק מעל מתניך.** ואפילו מעניין **הלוך יחף** לא אמר לו והלך יחף, כי אם **ונעלך**

תחלוץ מעל רגלך, ואפשר הוא שיחלוץ וישב, או יעמוד חלוץ הנעל ולא ילך, ואיך יאמר **ויעש כן כו'.** וגם אם נאמר שכיון שיהלך כך, לא אמר לו **שלש שנים.**

אמנם אומר, כי לא להתאבל על כוש ומצרים היה העניין, רק למען סור מלב עם בני ישראל בטחון משענת קנה של מצרים, לבלתי שוב עד ה' יצילם מיד מלך אשור, כי הוא יתברך הפודה ומציל ואין זולתו. כן בעת **בא תרתן אשדודה** מאת **מלך אשור וילכדה,** ראה והנה יאמרו ישראל כי לא נפלה אשדוד בידו, כי אם שלא היה לה עזר כנגדה, אך לא כמוה חלק יעקב, כי ארץ מצרים תהיה לו לעזרה. על כן רצה הקדוש ברוך הוא להראות להם, כי כמקרה אשדוד גם לישראל יקרה, אם לא אל על יקראוהו וישענו עליו, וזה אומרו **(ב) לך ופתחת כו' ונעליך תחלוץ כו', (ד) כן ינהג מלך אשור וכו'** וכל זה למה חרד ישעיהו את החרדה הזאת **הלוך ערום ויחף,** הלא הוא שמה שע"י כן ימשך, כי **(ה) יחתו ובשו מכוש מבטם וממצרים תפארתם,** ולא ישימו ישראל ביטחונם בבשר ודם כי אם בה' לבדו.

ולבוא אל יתר ההערות והתכת הכתובים, נשים לב אל טעם אתנח שבמלת **ויחף,** ולא במלת **שנים** שאחרי כן. אך יהיה העניין, כי מאז נלכדה אשדוד עד זמן **שבי מצרים וגלות כוש** עברו **שלש שנים,** ומעתה עשה יתברך יהיה האות והמופת מסור ביד העם שלש שנים, עד בא הדבר אל הפועל.

וזה עניין הכתובים בעת ההיא שלכד חיל אשור את אשדוד **דבר ה' כו' לאמר,** כלומר, שהיה זה כדי לאמר, שתמשך מזה אמירת ישראל שאין לבטוח במצרים כמדובר, וציוהו לעשות מה שיצווה לו בפני עם ישראל, וזה אומרו **לך ופתחת כו'.** והעניין כי מפני כבוד הצדיק לא אמר לו שיפשיט עד חלוקו, כי אם **ופתחת השק.** והוא כי השק היה לו על בשרו מבית, ובכלל פתוח השק מעל מתניו היא הפשטת החלוק גם הוא, ולא הזכיר ההפשטה רק בדבר שהסרתו מעליו אינו צער, וגם **ונעלך תחלוץ,** והנה ישעיהו הבין העניין **ויעש כן,** שהפשיט חלוקו ומנעליו, עד **הלוך ערום ויחף.** והוא כי הלוך הוא מקור שכולל הוה והיה ויהיה, שהן שלש פסיעות ולא הניחו יתברך יותר.

אז אמר **(ג) כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף,** ולא הזכיר כמה כי כבר נרמז שהוא שלש פסיעות. אך הטיל אתנח במלת **ויחף,** בל יראה שהוא נמשך עם ג' שנים שאחר תיבה זו, כי אם עניין הכתוב **כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף,** שהוא השלש פסיעות הנזכרות, כך **ג' שנים יהיה אות ומופת,** שיהיה מסור הדבר לאות ולמופת שלש שנים עד בא הנמשל אל הפועל.

כי **(ד) כן ינהג מלך אשור כו'.** והצד השוה שבשניהם שב**כוש ומצרים** הוא, שיוליכום **ערום ויחף** כאות שעשה ישעיה. ועוד יתוסף במצרים שיהיו **חשופי שת,** ולזה לא עשה עבדי ישעיהו אות להלך חשוף שת, כי זה הוא ערות מצרים ויחויב לו העניין, כי הוא נקרא ערות הארץ, כי שם מקום זימה וטומאה ואין צריך לזה אות נוסף, על שאינו נוגע רק לאחד מהם, וזהו **ערות מצרים** ולא של כוש גם הוא, ובא האות על השוה לשניהם.

ה וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִן-מִצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם :
ו וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא
הִנֵּה-כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר-נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ:

וכל זה למה? כדי **(ה) שוחתו ובשו מכוש מבטם וכו'** כמדובר בסמוך, שישעה ישראל אל עושהו ולא ישעה אל מצרים, ולא בלבד ישראל יקחו מוסר, כי אם גם **יושב האי הזה** הסמוך לארץ ישראל, אשר נסו מצרימה מפני מלך אשור, עתה יאמרו הלא **(ו) כה מבטנו וכו', ואיך נמלט אנחנו** ויראו ישראל ויעשו כן גם הם.

פרק כא

א מַשָּׂא מִדְבַּר-יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלוֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה :
ב חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד-לִי הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי כָּל-אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי :
ג עַל-כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חֲלָחֲלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת :
ד תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה :
ה עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים מִשְׁחוּ מָגֵן :

(א) משא מדבר ים כסופות בנגב וכו'. הנה נבואה זו הייתה על **מפלת בבל,** על אשר החריב בית המקדש והגלה את ישראל, שלא לכוונת עשות רצונו יתברך. והייתה נבואה זו ימים ושנים רבות טרם החורבן כנודע, ולהורות היותו הולך מלך אשור, שלא לעשות רצון ה' על שחטאו ישראל, כי אם שהוא היה מתלהב להצר לישראל, אמר **משא מדבר ים וכו'.** לאמר **משא** על מי שלקצר ולנחץ הדבר והדרך מבבל לירושלים, הלך דרך **מדבר ים,** כדי שכ**סופות** הממהרות כיון לעבור עד ירושלים וזהו **בנגב לחלוף,** כי נגב הוא ירושלים כד"א הלוך ונסוע הנגבה, שהוא מקום ירושלים וחברון כנודע. ואמר שהיה מקצר והולך דרך **מדבר ים** כדי שכ**סופות בנגב לחלוף** מיד. ואח"כ שהחריב בית המקדש יצא בשלום ו**ממדבר בא** וחזר

לארצו **מארץ נוראה** היא ירושלים הנקראת נוראה, כד"א מה נורא המקום הזה. שהיה מקום הר המוריה שנעתק ממקומו ובא לשם.

ועל קושי הנבואה אמר **(ב) חזות קשה הוגד לי** כלומר, סתם כי אמרו **הבוגד בוגד** תחילה, ואח"כ **השודד** את הבוגד **שודד,** על אשר בגד ולשדוד **עלי עילם צורי מדי** כי **כל אנחתה** של ארץ נוראה השדודה **השבתי** אמר הנביא.

(ג) על כן בשומעי **מלאו מתני חלחלה כו',** כי **נעויתי משמוע** ואחרי כן **נבהלתי מראות,** ופירש ואמר מה שאמרתי **על כן מלאו מתני חלחלה** על ש**נעויתי משמוע** הוא.

כי הנה **(ד) תעה לבבי** כלומר כי לא ידעתי קושי החזות על מי היה, כי תעיתי פן היה על ישראל ועל כן **פלצות בעתתני.**

או יאמר מה ש**תעה לבבי**, עם היות ששמעתי אומר ש**בא מארץ נוראה** שהיא **ירושלים**. והיה לי להבין כי **נבוכדנאצר** הוא **ועל בבל** ידבר, הלא הוא, כי מה שתעיתי היה מחמת ש**פלצות בעתתני,** באופן כי **את נשף חשקי** שהיה לפי האמת עניין **מפלת בבל** שהוא **חשקי, שם לי** לבבי הטועה **לחרדה.**

ומה שאמרתי שאחרי כן **נבהלתי מראות** הוא, כי להסיר חרדתי הראני ה' **(ה) ערוך השלחן,** כדרך המכינים עצמם להלחם מול מערכת האויבים. כי לאמץ לבם עורכים תחילה השולחן, ומעמידים **המצפה** בעוד אוכלם בפיהם, פן יבואו עליהם פתאום. וזהו **ערוך השלחן צפה הצפית** ואז **אכול שתה,** ומיד יאמרו **קומו השרים** הם שרי **עילם ומדי** הבאים על בבל, שהראה הוא לנביא היות מכריזים בשמים, יקומו **ימשחו מגן** לערוך מלחמה על בבל.

ו כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֵךְ הַעֲמֵד הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד :
ז וְרָאָה רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב-קָשֶׁב :
ח וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל-מִצְפֶּה אֲדֹנָי אָנֹכִי עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל-מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל-הַלֵּילוֹת :
ט וְהִנֵּה-זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר
נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל וְכָל-פְּסִילֵי אלוהיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ :
י מְדֻשָּׁתִי וּבֶן-גָּרְנִי אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מֵאֵת ה' צְבָאוֹת אלוהי יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם :

והפתרון הוא, (ו) כי כה אמר אלי ה' למעלה לך **העמד המצפה כו'.** ומה שיראה הוא **(ז) רכב צמד פרשים** הם צמד שתי מרכבות של שתי שרי שני אומות **עילם ומדי.**

האחד נקרא **רכב חמור** שהוא **עילם**, שהם מבחינת הנקראים בשר חמורים, המושפעים מבחינת השר המתייחס אל חמור.
ורכב גמל הוא **מדי** כמאמרם ז"ל במדרש רבה על פסוק ואת הגמל כי מעלה גרה הוא כו', כי הגמל הוא רמז אל **מדי** כמפורש שם הטעם, והקשיב המצפה קשב רב קשב. והורה יתברך מעלת הנביא באומרו **לך העמד המצפה,** כי כדאי הוא להשתרר ולצוות יעמוד מלאך על מצפה, לשמוע חיילות עליונים והגזרה היוצאת עליהם.

ובהקשיב המצפה ראה כי **(ח) ויקרא אריה** הוא **מלאך מיכאל,** שהוא פני אריה או זולתו מהכת שלו כנודע, שהוא מצד החסד והוא העומד לישראל, **ויקרא אדני** הנה **אנכי עומד תמיד יומם.** ולא בלילה, כי דרכי הוא יומם כד"א **יומם יצוה ה' חסדו**. והנה עתה שנצטוויתי לעמוד על מצפה על **משמרתי אנכי נצב כל הלילות**, שהוא זמן דין לראות ולשמוע גזרת הדין.

ואראה **(ט) והנה זה בא רכב איש** הוא רכב **גבריאל** הנקרא **איש**, כד"א והאיש גבריאל מועף ביעף ורכבו, הוא מלאכים העלולים ומושפעים ממנו כנודע, כי כל המלאכים הם דרך עילה ועלול, ו**הרכב** שלו הם **פרשים** שהוא, כי יש תחתיהם גם הם עלולים מהם ונשפעים ונמשלים לפרשים שתחתיהם סוסים, ויען האיש גבריאל הנז' שמכח הדין נפלה **נפלה בבל וכל פסיליה.** שהם דוגמת **אלוהיה** כדוגמת שרי מעלה או הוברי השמים שבר לארץ וזהו **פסילי אלוהיה** שהוא פסילים של אלוהיה.

ומה שכפלתי ואמרתי **נפלה נפלה אחד (י) מדושתי והב' בן גרני,** והוא כי אמר גבריאל, כי כאשר בתבואה הנדשת יש תבן המתחתך לכמה חתיכות, ויש הגרעינים שעם שנשארים שלמים, לא יבצר מהיות מדוכאים תחת המורג חרוץ שעליהם. כן האומה הנופלת אנשיה מתחתכים כתבן ועליה אמר **מדושתי.** והשר הנופל ונכנע גם כי יעמוד חי, לא תבצר ממנו נפילה, שהוא נופל תחילה עליו אמר **ובן גרני.** והוא מאמר גבריאל שעודנו מדבר ומפרש דבריו, אשר אמרתי **נפלה נפלה** זה פעמים,
הא', הוא **מדושתי** הוא **על העם** כי גבריאל כח דין המדכאם,
והשני, הוא **על השר** שהוא **בן גרני** הוא גרגיר הגרן הנכנע, עם שנשאר שלם כאשר יקרה לשר.
וכהתימו להגיד המצפה מסיים ואומר, **אשר שמעתי מאת ה' צבאות הגדתי לכם.** וכל זה הראה יתברך לנביא למען ידע, כי קושי החזות היה **על בבל**, ולא כאשר תעה לבבו, ועל מראה זה שראה **רכב כו',** הוא מה שאמר **נבהלתי מראות.**

יא מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר שֹׁמֵר מַה-מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה-מִּלָּיִל :
יב אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם-לָיְלָה אִם-תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ :

(יא) משא דומה אלי קורא משעיר כו'. יראה מחכמי האמת כי דומה זה הוא אשר נמסרים אליו כל הנשמות של מתים. וגם אנו נאמר על פי דרכם והוא, כי ידענו כי **שעיר** הוא מקום היה מקום מיוחד **לשרו של עשו, הוא סמאל הוא מלאך המוות.**

והנה ידוע כי הוא מתערבב בקול שופר, כי זוכר כי אז תבלע המוות לנצח, והוא, כי דומה מדבר אל הנשמות שתחת ידו שהוא ממונה עליהן, ואומר להן הנה חס אני עליכם ותאב על תיקונכם ותחיית מתיכם, והביטו וראו כי הנה **אלי קורא** אשר הוא **משעיר,** הוא סמאל הוא מלאך המוות. ואומר **אלי שומר מה מלילה** כלומר שומר הנשמות אמור לי מה נשאר מהלילה של הגלות, כי אז תחיל לסור שליטתו מישראל.
וגם קורא עוד ואומר לו **שומר מה מליל,** כמה נשאר מהליל מהגאולה עד אור תחיית המתים, כי אז בלע המוות לגמרי. ועל כן אמר **מליל** שהוא זמן קצר מהגלות, אשר קרא **לילה** תחילה, הנה זהו מה שאלי קורא משעיר.

אך הנה מה **(יב)** ש**אמר שומר** שאמרתי אני השומר לאשר **אלי קורא משעיר,** הוא **אתא בקר וגם לילה,** והוא מה שידוע כי יש קץ ויש קץ, כמו שאמרו ז"ל **זכו אחישנה לא זכו בעתה.** וזה מאמרו הנה **אתא בקר** של הקץ ולא זכו לזמן של אחישנה, שהיה בקר ובא אחריו לילה. כי זה הייתה בשורה לאשר **אלי קורא משעיר,** שנתארך הזמן ואחר הבקר אתא לילה. אך לנשמות שבידי אליהן אני אומר, **אם תבעיון בעיו** מאת ה' למהר את הקץ גם עתה, כי לזמן אחישנה יש קצים רבים כנודע מ**ספר הזוהר**. ואם לאו **שובו אתיו** שובו מאתי בגלגול אל העולם השפל, ואחר כך **אתיו** אלי עוד פעם אחרת, כי תשובו למות ולימסר בידי ויארך לכם הזמן, באופן כי מה שבשרתי לאשר משעיר עשו אתם, שיהיה לכם בהפך שהלילה שאמרתי לא תקצר, כי חפץ אני בתיקונכם.

יג מַשָּׂא בַּעְרָב בַּיַּעַר בַּעְרָב תָּלִינוּ אֹרְחוֹת דְּדָנִים :
יד לִקְרַאת צָמֵא הֵתִיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ קִדְּמוּ נֹדֵד :
טו כִּי-מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ מִפְּנֵי חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה :
טז כִּי-כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֵלַי בְּעוֹד שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל-כְּבוֹד קֵדָר :
יז וּשְׁאָר מִסְפַּר-קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי בְּנֵי-קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי ה' אלוהי-יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר:

(יג) משא בערב ביער בערב תלינו כו'. אמרו רז"ל כי על מה שהשקו בערב נודות נפוחים לשמונים אלף פרחי כהונה נאמר עליו המשא הזה. ויתכן שעור הכתובים לפי דרך זה, שאומר הנביא להורות איך על זה ילקו.

ואמר כמוכיח את יושבי תבל בל יקרם כערביים ההם, שהיו כפויי טובה לאלוהי ישראל, שנתן מים לישמעאל בהיותו נודד, ובניו המיתו בצמא את ישראל, ואמר כמדבר אל כל המון גויים דעו אפוא כי אביא את **בערב** יהיו נודדים מפני חרב, רעבים גם צמאים והנני מודיע כי ילקו בעוונם ומצווה כי מימיהם שמנעו מישראל יותן לצמאים, והם לא יתהנו מהם, וזהו **ביער בערב תלינו,** לאמר לכו ולינו ביער של בערב המשולל מים.

(יד) ולקראת צמא העובר **התיו מים** של בערב הנזכר, ולא אמרתי שתתנו מלחמו של בערב לרעב, כי הלא זה כבר **יושבי ארץ תימא** עשו הדבר, כי מ**לחמו** של בערב כבר **קדמו נודד.**

וכל זה הוא כי הערביים שהם בערב **(טו) מפני חרבות נדדו,** ומפני עוון שהרגו את הבורחים **מפני חרב,** גם הם יהיו נודדים **מפני חרב נטושה כו',** באופן שאינן במקומם והניחו מימיהם ולחמם, ועל כן היה הציווי ש**לקראת צמא התיו מים ביער בערב,** ביער שלהם אשר מימיהם שם, ולחמם אשר בו **יושבי ארץ תימא קדמו נודד.**

ושמא תאמר היאך **תאמר מפני חרבות נדדו כו'** והם עדיין במקומם, לזה אמר הנה **(טז) כי כה אמר ה' כו' בעוד שנה כשני שכיר** שהוא בצמצום **וכלה כו',** ועל כן מעתה הוא כ"כ אמת כאלו כבר הוא, **(יז) כי ה' אלוהי ישראל דיבר.**

פרק כב

א מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה-לָּךְ אֵפוֹא כִּי-עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת :
ב תְּשֻׁאוֹת מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי-חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה :
ג כָּל-קְצִינַיִךְ נָדְדוּ-יַחַד מִקֶּשֶׁת אֻסְרוּ כָּל-נִמְצָאַיִךְ אֻסְרוּ יַחְדָּו מֵרָחוֹק בָּרָחוּ:

(א) משא גיא חזיון וכו'. דעת רז"ל וכל הבאים אחריהם, כי את **ירושלים** קרא **גיא חזון, גיא** שכל החוזים עומדים ממנה, והנה עדיין צריך לתת טעם אל לשון גיא והוא מקום גבוה, אך יהיה בהזכיר מאמרם ז"ל כי **חזון** הוא א' מלשונות של קושי, וי"א **משא** הוא לשון קושי, והנה התלונה הגדולה אשר לו יתברך על עמו הלא היא, כי מז' נביאים התנבאו קושי על ישראל ולא שווה למו לתקן מעשיהם, וזה החילו יתברך בתלונותיו עלינו על חורבן הבית העתיד,

והיה אומרו מאז טרם יהיה, למען יתנו אל לבם לתקן מעשיהם, ומדבר כאלו החורבן הווה, ומתלונן על שלא שבו מקודם וישימו באלוהים כסלם, ואמר מאז **משא** של **גיא** מלא **חזון** הוא נבואות של קושי, כלומר ולא הועיל למו ואומר להם כמדבר עם נקבה תשת הכח וההשכלה, **מה לך אפוא וכו'** והוא כי בהיות מלחמה ברחובות קריה, דרך העולם לעלות לגגות לזעוק על חלליהם, ולקבץ עם יאספו לקול שועתם, ואומר הוא יתברך **מה לך אפוא** כי עלית כולך **לגגות** לזעוק, ולא שמת לבך כי אַת עשית רעתך מאז.

כי הלא בהיות **(ב) תשואות מלאה** ממהלומות ועושק ורצח, הייתה ציון הנקראת **עיר** כד"א עיר דוד עיר האלוהים סלה **הומיה**, ו**הקריה** היא ירושלים כד"א קרית משוש הייתה **עליזה**, כי רעתם אז יעלוזו תחת התעצב אל לבם, ושוב עד ה' לתקן עוותם באופן כי לפי האמת **חלליך** שליך יקראו הרוגיך, ו**לא חללי חרב** אויביך **ולא מתי מלחמה,** מראות מלחמת שונאיך כי אם **חלליך** שליך, כי את הרגתם, במה שלא שמת לבך לתקן תשואות חמס ושוד ושבר שהיה בקרבך, והראיה כי עוונם הסגירם והמיתם ולא האויבים.

כי הלא **(ג) כל קציניך נדדו יחד** ומקשת אשר ראו מהאויבים אוסרו כי נפל חיתת איש קשת א' על **כל קציניך יחד,** מה שאין כן אלו לא הייתה חיתת אשמותם, כי אדרבא היו רודפים מכם חמשה מאה, וכן כל נמצאיך אשר לא נדדו עם היותם רבים, ויחדו כא' **אוסרו** לפני האויב כאלו ידיהם אסורות, ועם היות אויבים **מרחוק ברחו,** ואין זה רק שנימוקו ביד עוונם, באופן כי אתם הרגתם עצמכם.

ד עַל-כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל-תָּאִיצוּ לְנַחֲמֻנִי עַל-שֹׁד בַּת-עַמִּי :
ה כִּי יוֹם-מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי ה' צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קִר וְשׁוֹעַ אֶל-הֶהָר :

(ד) על כן אמרתי שעו מני כו'. הנה במאמר איכה רבתי על אומרו הוא יתברך שהיה חפץ לבכות כביכול, ומלאכי השרת היו אומרים לפניו שלא יבכה כביכול כי המה יבכו, והשיב למטטרון אם לא תניח אותי לבכות וכו' שם כתבנו, כי לולא מה שבכה הוא יתברך לפי הפירוש שכתבנו שם, מה הוא מציאות הבכי היה העולם אבד, כי על ידי הבכי השקיט רוגזו יתברך מעל ישראל, והשליך הרוגז בציון ובירושלים ובית המקדש.

ונבוא בזה אל העניין והוא שאומר הוא יתברך על כן שאתם גרמתם רעתכם, כאלו את עצמכם הרגתם כמדובר בפסוק הקודם, על כן היה מה שאמרתי למלאכים **שעו מני** אל תאמרו שלא אבכה, כ"א אדרבא **אמרר בבכי** שהוא שעי"כ אשקיט הרוגז והפורענות מעל בני, כי להיותם הם הגורמים בעצם יתחייבו כליה, ומפני שהיו מלאכי השרת אומרים לפניו

יתברך שיתנחם על ישראל, כי הם גרמו רעתם כי מה אנוש כי יזכרנו, ושיסתפק בעליונים וישתה כוס תנחומין על ישראל עמו, לזה אמר כי באומרו למלאכים **שעו מני כו'**, אמר ג"כ אל תאיצו לנחמני על שוד בת עמי, כי דעו לכם כי עם שהם גרמו כל צרתם, לי צר כביכול בעצם וראשונה.

(ה) כי הנה יום מהומה היא לה', עם היותי אלוהי הצבאות עליונים כי בישראל אני חפץ מבהם, וזהו אומרו **אלוהים צבאות**, שעם היות אלוהי צבאות המלאכים, הוא **יום מהומה** על צרת ישראל, ועל כן **המהומה ומבוסה ומבוכה** שאעשה **בגיא חזון** לא יהיה בעם, כי אם בציון וירושלים ובית המקדש, וזהו **מקרקר קיר** עד גלות היסודות, ויגלה הר שתחת היסודות, וזהו **ושוע אל ההר** שהוא עד הביט אל עצם ההר בעצמו, כי אין זה רק להטיל הכעס על העצים ועל האבנים להקל מעל בני, שאמרו ז"ל על פסוק **מזמור לאסף אלוהים באו כו'**, ועל פסוק **כלה ה' חמתו וכו'**, ואין זה כי אם שהוא יתברך נתן בלב האויבים בל יעשו עיקר להרוג את האנשים, כי אם לנתוץ ולנתוש ולהאביד ולהרוס העיר.

ו וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה מָגֵן :
ז וַיְהִי מִבְחַר-עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רֶכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה :

וזהו אומרו **(ו) ועילם** שהם בני עילם הבאים להלחם **נשא אשפה ברכב כו'**, שנשא והעמיס אשפתות מלאות חצים על **רכב אדם** של **פרשים** לירות אל עם בני ישראל, וכן **קיר ערה מגן** לישמר מישראל בהילחמם אתם, וכן **(ז) ויהי ומבחר עמקיך מלאו רכב** ועם כל זה כל אלו ואלו הניחו את העם ושמו כל מגמתם להרוס את העיר **שות שתו השערה** להרוס את השער ליכנס בו, ולא היטפלו בחצים וחרבות להכות את האנשים, כי מה' יצא הדבר להטיל הכעס על העצים ועל האבנים כמדובר.

ח וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל-נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר :
ט וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר-דָּוִד רְאִיתֶם כִּי-רָבּוּ וַתְּקַבְּצוּ אֶת-מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה :
י וְאֶת-בָּתֵּי יְרוּשָׁלַם סְפַרְתֶּם וַתִּתְּצוּ הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה :
יא וּמִקְוֶה עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה
וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל-עֹשֶׂיהָ וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם :

(ח) ויגל את מסך יהודה כו'. הנה בית יער הלבנון שהוא בבית המקדש היה מקום ידוע, שהיה בו נשק ברזל ומגני הזהב כנודע, והנה יהיה עניין הכתוב שמתלונן הוא יתברך על בת ירושלים, כי כאשר ע"י האויבים ששלחו יד בבית המקדש, גלו **את מסך יהודה** היא כותל

שבעזרה, שהיה כמסך שלא יעברו איש יהודה משם פנימה, וכאשר פרצו וגלו אותו המקום נראה **נשק בית היער** שהיה בפנים, ואמר הוא יתברך קובלני עליך בת ירושלים, כי כאשר הוסר **מסך יהודה** במקום שהיה לך להצטער, על צרת בית המקדש על שנגעו במקדש ויגלו את מסך יהודה, לא הבטת אל השי"ת להצטער על כבודו, ולבקש מאתו יקנא על מקדשו, כי אם **ותבט אל נשק בית היער,** כי נתת עיניך בנשק לומר, כי בו תנצלו או לחמוד כבוד עושר הנשק, וכן הלכתם אחר המצאות טבעיות להינצל מהאויב, ולא הבטתם אל ה' הפודה ומציל בהשגחתו אל השבים אליו בכל לבם.

כי הנה **(ט) את בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הברכה כו'** להיות מגן, שאם יכנסו דרך הבקיעים יעכבום המים מליכנס פנימה, וכן **(י) את בתי ירושלים ספרתם כו'** שהוא כי לבנות ולהחזיק בדקי החומה, הוצרכתם להרוס בתים לבנות בקיעי החומה, ולבל יהרסו מכל אחד מהבעלי בתים, כי אם לפי חשבון, על כן ספרתם כל הבתים למען כל אחד יהרוס מביתו לפי חשבון הבתים אשר לו, **לבצר החומה** שהוא כי שמו בלבם, כי הצלתם הייתה טבעית, ולא מאתו יתברך לשוב עד המכה, ואת ה' צבאות לא דרשו.

וכן **(יא) מקוה עשיתם בין החמותים** שיקוו המים בין חומה לחומה, שיהיה להם לחומת מים מפני האויבים, **ולא הבטתם אל עושיה** הוא **דוד**, שכל בטחונו לא שם רק בו יתברך לבדו ללמוד ממנו לשוב עדיו יתברך, כי אם אל מימי הברכה כאלו בה תלויה תשועתכם שעשיתם מקווה למימיה, ויוצרה יתברך מהיותו רחוק מכם להיותכם בלתי כשרים, לא ראיתם בעין שכלכם לעשות עיקר מישועתו ע"י שובכם אליו יתברך.

יב וַיִּקְרָא אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק :
יג וְהִנֵּה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן אֹכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת :
יד וְנִגְלָה בְאָזְנָי ה' צְבָאוֹת אִם-יְכֻפַּר הָעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד-תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת :

(יב) ויקרא אדני ה' צבאות ביום ההוא כו'. הנה אמרו רז"ל על פסוק **עד אנה ינאצוני וכו',** שאמר הקדוש ברוך הוא אתם עשיתם שאומר אני עד אנה שני פעמים, חייכם שאני אעשה שתאמרו אתם ארבעה פעמים, **עד אנה ה' תשכחני נצח, עד אנה תסתיר כו' עד אנה אשית כו', עד אנה ירום אויבי עלי,** ושם ביארנו שהם על ארבעה גלויות, כי מיום גזרת המרגלים שהיה בט' באב, נגזרו ארבעתם כמפורש אצלנו שם, ובזה יאמר הנה מתלאה, כי הנה **ויקרא ה' ביום ההוא** הידוע ומיוחד לרעה, הוא יום תשעה באב מאז במרגלים לד' גלויות.
על של בבל אמר **לבכי,** כי על הצרה הראשונה ההיא נאמר **בכה תבכה בלילה.**

ועל השנית אמר, **ולמספד** הוא **גלות מדי** כד"א **ובכל מדינה כו' אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד.**

ועל גלות יון שעשו **קרחה** בישראל ובהיכל אמר **ולקרחה.**

ועל גלות שהיה **על שנאת חנם** אמר **ולחגור שק** שהוא כנגד הלב שהחגורה אצלו, ואומר הוא יתברך כי תחת מה שהיה ראוי תתפעלו ותעצבו ותתאבלו על הצרות העתידות.

ואל על תקראוהו בתשובה שלמה, אדרבא **(יג) והנה ששון ושמחה** אמר כנגד **הבכי,**

ולעומת המספד על גזרת **מדי** להשמיד להרוג, אמר **הרוג בקר ושחוט צאן,**

וכנגד הקרחה שעשו מלכות **יון,** שהמעיטו כל שמחה מישראל, שעל כן קרא ה' ל**קרחה**, אדרבא אתם הפכתם ל**אכל בשר** ול**שתות יין,**

ועל הגלות הרביעי הארוך אמרתי **אכל ושתו כי מחר נמות** ולמה נצר צרת הגלות ההוא, שאחר כמה דורות שאינו כגלות בבל, שבימים רבים מבית אחד נבנה השני, ואין חילול ה' גדול מזה, שהוא יתברך מיצר כביכול על צרת ישראל, ומגלה אוזנם שיתעצבו וישובו עד ה', ואדרבא ישימו לאֵל מלתו ויהפכו שמן **ששון** תחת אבל.

על כן קצף ה' עליהם ואמר, **(יד) ונגלה באזני כו'** שהוא עוון חילול ה', ותשובה ויום הכפורים וייסורין תולין ומיתה ממרקת, והנה הדעת שופטת כי אפשר תהיה התשובה כ"כ גדולה שבחיים יכופר, על כן אמר הנה **נגלה באזני** שלא יבצר שלא יכופר עד מות, כי התשובה המגזמת ההיא לא תעשוה.

[יב -יד] או יאמר, על הארבעה צומות צום הרביעי כו'.

על האחד אמר **לבכי,**

ועל הב' הגדול ממנו אמר **ולמספד,**

ועל השלישי שנעשה **קרחה** בישראל וכיבו גחלת הנשארה אמר **ולקרחה,**

ועל הרביעי שהיה תחילת הרעה שסמך מלך בבל את ירושלים אמר **ולחגור שק** להתפלל בצום ושק, לעכב הרעה שלא תבוא ואמר שע"י הנביא קרא ה' ארבע צרות והראוי להיעשות עליהם, ואדרבא והנה **ששון** עשו,

ושמחה אמר **כנגד הבכי,**

וכנגד ה**הספד** על ההרוגים עשו **הרוג בקר ושחוט צאן,**

וכנגד ה**קרחה** על הגמר קרחת ירושלים בהעדר הנותרים, שעל כן תאוות קרחה בבשר מרוב עיצבון, עשו **אכול בשר ושתה יין,**

וכנגד ה**חגור שק** על הצרה שלא תבוא, אחר שראו ההתחלה אמרו **אכל ושתה כי מחר נמות,** ועל כן נאכל ונשתה עלינו כוס תנחומין,

ועל חילול השם הזה אמר **ונגלה באזני כו' אם יכופר כו'.**

טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת לֶךְ-בֹּא אֶל-הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל-שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל-הַבָּיִת :
טז מַה-לְּךָ פֹּה וּמִי לְךָ פֹּה כִּי-חָצַבְתָּ לְךָ פֹּה קֶבֶר חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ :

(טו -טז) כה אמר ה' כו' לך פה כו'. הנה אמרו רז"ל כי **שבנא** היה גדול בישראל מאד, וקבץ חיל כחזקיהו מלך יהודה, ושלח לומר לסנחריב שבנא וסיעתו השלימו, חזקיהו וסיעתו לא השלימו, והושב גמולו בראשו שהיה יוצא עם כל סיעתו מדלתי העיר החוצה, ובצאתו ראשון לכולם סוגרו דלתיים, ונשאר הוא לבדו בבושה וגם בחרפה, והלך עד תרהקא שהיה שם סנחריב, וראה כי התל בו וגיררו בעקבות הסוסים.

עוד אמרו רז"ל כי ברוב גאונו חצב לו קבר בקברות מלכי בית דוד.

ונבוא אל התכת הכתובים והוא, כי הנה להיות **שבנא** בעיניו כמלך אמר הוא יתברך פן ירך לבב הנביא מלדבר לו כל הדברים הרעים האמורים בפרשה זו, על כן טרם הזכיר לו שמו ומעלתו הזכירו דרך בזיון, ואמר **לך בא אל הסוכן הזה,** כלומר אין כל גדולתו רק היותו **סוכן** בעלמא, כלומר ואל יגדל בעיניך, ואחר שההביל ערכו אז פירשו ואמר, תדע על מי אני אומר **על שבנא אשר על הבית,** שהוא הנראה גדול שהוא על הבית המשתרר על כל בית המלך, או למ"ד שהיה משתרר על כל עסק ביהמ"ק.

ואמור לו הלא **חצבת לך פה קבר** בקברות המלכים, **מה לך פה** שתהיה ראוי לכך מצד עצמך, **ומי לך פה** שלמענו יהיה לך הכבוד הזה, **כי חצבת לך פה קבר,**
ועוד היעלה על רוחך שבהיקבר במקום מכובד יכבדוך במרום, ומה הוא מועיל לך הקבר המכובד שחצבת בסלע בין המלכים, אם אל שאול תורד, וזהו **חוצבי מרום כו'** לומר, האם חוצב במרום קברו שהוא בשמים, מי ש**חוקק בסלע משכן לו** כמו שחשבת שע"י היות קברך חצוב וחקוק בסלע המלכים, יהיה קברך כנתון במרום לא כן הוא.

יז הִנֵּה ה' מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גֶּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה :
יח צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנִיפָה כַּדּוּר אֶל-אֶרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם שָׁמָּה תָּמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדְךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ :
יט וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ :

ומה גם כי בחיים ובמות נעקרת מפה, **(יז) כי הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר,** שהוא קשה מדאתתא, נדחף ממקום למקום, והשלשה דברים שהדרך ממעטת שהם **ממון ובנים והשם** יהיו לך, כי יהיה **עוטך עטה** והוא כי שנים נקראים מעוטפים, **העני,** כד"א **תפלה לעני כי יעטוף, והאבל,** כד"א **ועל שפם יעטה ומתרגמינן כאבילא יתעטף**, וזהו כפל **ועוטך עטה** על ב' הדברים, **ועל השלישית שממעטת את השם** אמר, כי לא בלבד מיעוט השררה והשם, כי אם אדרבא יגררוהו על הארץ ולא כדרך הנגררים, שתמיד יהיו מצד אחד על הארץ, והצד השני כלפי מעלה.

כי אם **(יח)** ש**צנוף יצנפך צנפה** שיהיה מתגולל בארץ מכל עבריו כ**כדור** הזה, שכל חלקי עגולו סובבים ונגעים על הארץ פעמים אין מספר, ומה גם בהיות הכדור נגרר על **ארץ רחבת ידים, ושמה** באדמה טמאה תמות, ובמקום שאם היית מת בארץ ישראל בזמן כשרותך, היו במותך **מרכבות כבוד** הם מרכבות שכינה המקבלים פני הצדיק במותו אז יהיו מרכבות טומאה מעין של **בית** סנחריב **אדונך**, ולא מאשר הם מחיצוניות טומאתו לו לכבוד, כי אם מאשר הם לו לקלון, שהם הכחות טומאה המזולזלים ביותר, כי בהם תדבק נפשך לרעתה, וזהו **קלון בית אדונך.**

(יט) ושמא תאמר איה כל צדקותיך אשר עשית בזמן כשרותך שלא יעמדו לך, דע לך כי הנה יהדפך **ממצבך** העליון, שחלק גן עדנך יותן למי שזכה בו, **והדפתיך ממצבך** העליון ואח"כ **וממעמדך** שהוא גופך שלמטה בארץ, **יהרסך** אדונך הנזכר.

או יאמר, עניין אלמלא דאלוהיה קטליה לדין, מאן הוה יכיל ליה, האמור בבר דרומאי ובבן כוזיבא, אלא שהוא יתברך הדפו מלמעלה, ואח"כ האויב גמר העמדתו למיתה, וזהו **והדפתיך ממצבך** מלמעלה, ואח"כ **ממעמדך** הנשאר למטה **יהרסך** אדוניך הנזכר, הוא סנחריב שיצווה לגררו ע"י נקוב נוקביו, כמאמרם ז"ל כי כה היה משפטו מאת המלך.

כ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן-חִלְקִיָּהוּ :
כא וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ
וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וּלְבֵית יְהוּדָה :
כב וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית-דָּוִד עַל-שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ :
כג וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו :
כד וְתָלוּ עָלָיו כֹּל כְּבוֹד בֵּית-אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת
כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל-כְּלֵי הַנְּבָלִים :
כה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה' צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה

חזור לעמוד השער

וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר-עָלֶיהָ כִּי ה' דִּבֵּר :

(כ) והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי כו'. אחרי אומרו את כל הרעה הבאה על שבנא אמר, כי גם ציוה הוא יתברך להודיע לו, את כל כבוד **אליקים** הניתן תחתיו, למען יכוה מחופת חברו ומיודעו, (את) אשר הפסיד כל הטוב וכל הכבוד ההוא. וגם כיון שלא יחשוב שבנא כי הושלמה שררתו, והגיע שררת אליקים ואין מלכות או שררה נוגעת בחברתה כמלא נימא, ושעל כן הוכרח הדבר כי לא כן הוא. כי אם שעודנו שבנא במצב רוממותו למעלה ומעמדו למטה, אלא שנהרס ממנה וניתן **לאליקים בן חלקיהו** וזהו **והדפתיך כו', והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי כו'.** כי לא הגיע לו השררה, כי אם שאז אקראנו מחדש ושלך אתן לו.

(כא) כי **והלבשתיו כתנתך** שהוא כתונת כהונתך כי משלך יתנו לו, והוא במה שאמרו ז"ל, כי שבנא כהן גדול היה. **ואבנטך** החגור במתנים **אחזקנו,** שלא ימוט מזריזות לבו בכישרונו, כי חגירת המתנים יורה על הזריזות כנודע. והנה עדיין אין לו ממשלתך שהיא כהונה גדולה כי אם כהן הדיוט. כי על כן הוזכרו כתנת ואבנט בלבד ומזריזותו הנזכר יעלה, כי **וממשלתך אתן בידו,** שהוא להיות כהן גדול. ואז כל שפע מזון הניתן ע"י הקרבנות על ישראל יהיה על ידו. וזהו **והיה לאב ליושב ירושלים,** הוא **המלך** היושב על כסאו, **ולבית יהודה** הוא **העם.** כי כאשר מזון הבנים שעל שולחן אביהם, מושפע מאת ה' אל האב לבנים כצינור המריק, כך יהיה הוא למלך ולעם, וזהו, **והיה לאב כו'.**

(כב) ועוד אעלה אותו מעלה שניה והיא, כי **ונתתי מפתח בית דוד על שכמו כו'** והוא, כי מות וחיים ביד המלך, אלא שלפעמים פותח מי שהם בני תמותה מן הדין, או סוגר על איש והוא זכאי. כי די הוא צבא הוא מחא ודי הוא צבא הוא קטיל. כי ידמה למי שהמפתח בידו לסגור או לפתוח, אך על שכמו ישא מה שיעשה שלא כדין. אמר, כי **מפתח** של **בית דוד** של המלכות, לסגור על איש או לפתוח יותן **על שכמו,** כי על פיו יעשה המלך. אמנם כ"כ יהיה יושרו כי **ופתח ואין סוגר,** שלא יצדיק רשע כי מי שהוא פותח ממות, לא יהיה עליו סוגר על פי הדין, וכן מה שיהיה **סוגר אין פותח,** כי לא ירשיע צדיק, כי לא תצא תקלה מתחת ידו, ובזה יצדק אומרו **על שכמו** ולא אמר בידו, וע"י כך אעלנו עוד. והוא כי לא בלבד תהיה לו שררה בימיו ולא לזרעו אחריו.

(כג) כי אם **ותקעתיו יתד** בעולם העליון **במקום נאמן** שהוא שלא תימוט. כי הדבר הבלתי מתמיד נקרא כוזב, כד"א כמו אכזב מים לא נאמנו שהוא המעיין הפוסק, והפכו הוא מימיו נאמנים, וע"ד זה אמר **במקום נאמן** שהוא מתמיד. ולא בלבד הוא זה כ"א **והיה לכסא כבוד** לכל **בית אביו** כי כיתד התקוע בחוזק במקום שלא ימוט הוא אמר מקום נאמן כי הדבר

הבלתי מתמיד נקרא כוזב כד"א אכזב מים לא נאמנו שהוא המעיין הפוסק כי כיתד התקוע בחוזק במקום שלא ימוט סובל כל מה שתולים בו כך יתלו בית אביו שלכולם יהיה להם כסא כבוד בזכותו וזהו (כד) **ותלו בו כל עליו וכו'.** ולא בלבד הזכרים כי אם גם הנקבות תהיה להם מעלה בזכותו, וזהו **הצאצאים והצפיעות.** ואפילו הכלים של הקטן שבהם יבורך בזכותו של אליקים הנזכר, **מכלי האגנות** הן כלי העיסה היותר הכרחי, **עד** כל **כלי הנבלים** שהם ענייני מותרות, כי ברכת והתמדת כולם יתלו עליו בזכותו. וזהו אם נבלים הוא כלי ניגון, ואם הוא נבלי יין יאמר, כי יתלו בו ברכת לחם ויין, שהם אגנות של עיסה ונבלים.

[כג -כד] עוד יתכן שאמר, כי יבורך **בחיי ובני ומזוני.**

כי על **חיי** אמר, **ותקעתיו יתד במקום נאמן,**

ועל **בני** אמר **ותלו עליו וכו' הצאצאים והצפיעות,**

ועל **מזוני** אמר **כל כלי הקטון וכו', ועד כל כלי הנבלים** ע"ד האמור. אך הן אמת כי כל זה אינו לעולם.

(כה) כי הנה **ביום ההוא** הוא זמן החורבן **תמוש היתד התקועה** הנז', שהוא בחורבן בית ראשון של גלות בבל, ואח"כ **ונגדעה** בגלות מדי שנגדעה בידיה כהונה, הימים שביטל אחשורוש בנין הבית, וזה היה גידוע בעלמא. ואח"כ **ונפלה** בגלות יון כי פרץ ההיכל, וביטל העבודה שהיו עושים, ואחר ההקמה מהנפילה **נכרת המשא** בחורבן שני. ובדרך הזה יצדק כפל עניין ארבעה פעמים **תמוש היתד ונגדעה וכו'.**

ועוד, כי אם **תמוש** ממקומה תיפול ואח"כ תשבר, ואם כן, היה לו לומר ונפלה ואחר כך ונגדעה, וגם על ידי נפילה תצדק שבירה ולא גידוע,

ועוד, שאם **תמוש ונגדעה ונפלה,** ודאי ש**נכרת המשא** אשר עליה מהטוב.

פרק כג

א מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי-שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה-לָמוֹ :

ב דֹּמוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְּאוּךְ :

ג וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחוֹר קָצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם :

ד בּוֹשִׁי צִידוֹן כִּי-אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר

לֹא-חַלְתִּי וְלֹא-יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי בַּחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת :

(א) משא צר הילילו אניות תרשיש כו'. הנה המפרשים פירשו כי **כתים** היו **רומיים** והוקשה להם מה עניין רומיים אצל צור. והנה כפי הנראה מרז"ל כי **רומיים** היו **אדום**, כי על כן הגלות היה ביד רומיים. והלא יקשה כי פסוק (בראשית י, ב) אלישה ותרשיש כתים ודודנים על בני יון ידבר, ואדום לפי דעתם הם מעשו. אך הנה בהימצאי במקום הנקרא היום אדנה, שם ראיתי איש זקן מתושבי צובה. והגיד לי כי היה מסורת בידו מאבותיו, כי ארבעה מקומות אלו הנזכרים בכתוב הם ארבעה מקומות קרובים זה לזה. אלישה זו מיסיס עיר קרובה לאדנה קרוב למהלך יום אחד, שעל נהר גדול יושבת. ו**תרשיש** עדיין שמה כך בחוף הים, קרוב לאדנה מהלך יום אחד. **כתים** היא אי בים הגדול סמוך אל מקומות אלו שהרי האי נראית מחוף הים הנז' ונקרא האי ההוא אי ג'יפרי, ותושביה מימי קדם עד היום בני יון והיא שעליה אמר הכתוב (ירמיה ב י) כי עברו איי כתיים וכו', ודודנים היא אדנה.

והנה על פי הדברים האלה יבוא עניין הכתובים על נכון. והוא כי ללכת מתרשיש לצור, או לצידון הסמוכה לצור בחוף הים. צריך לעבור דרך כתים מצד אחד, והצד השני מהאי הוא מעבר אל מקומות אין מספר שבכרכי הים, כנודע ליושבי ארץ הצבי הקרובה אל כל מקומות אלו.

ונבוא אל עניין הכתובים, והוא כי כאשר גזרה חכמתו יתברך לתת את צור ביד נובכדנאצר ולשקע כל חלקה אשר היה על המים היה המשא הזה. ואמר **הלילו אניות תרשיש** הבאות בסחורה לצור כמאמר הכתוב תרשיש סוחרתך בכסף ונחשת ובדיל וכו'. ותהיה היללה על **כי** (סוגר) [**שדד**] **מבית מבוא** כי היו בנמל צור ובבוא האויבים עליה לכובשה, סוגרו אנשי צור מבפנים ונמצאו אניות תרשיש לכודות בתוכה. והוא כי רוב צור הייתה בנויה תוך הים, והיו האניות נכנסות פנימה ומתגרת אויב סוגרו החומות, ונשארו האניות בתוך ההפיכה. והוא מאמר הכתוב ביחזקאל (כז, כה) אניות תרשיש שרותיך מערבך ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים, וזהו **כי** (סוגר) [**שדד**] **מבית** שהוא מבפנים כמד"א (בראשית מ, טו) מבית ומחוץ.

והיה ההסגר **מבוא** שהוא מחמת הביאה שלא סגרו לבל יצאו האניות, כי אם פן יבאו האויבים דרך הים אל העיר, ונשארו אניות תרשיש כתוא מכמר ועל כן יילילו, ועיקר היללה היא כי אם הייתה צרתם פתאום לא הייתה דאגתם רבה, אך **מארץ כתים** מהיותם בארץ כתים בבואם מתרשיש לצור **נגלה למו** צרת צור ולא נזהרו לבלתי בא להילכד בפח צור ולשוב לארצם, ואמר כי לא יילילו גם כתים כתרשיש על העדר המשא ומתן שיהיה להם במפלת צר, כי הלא מאשר אמרתי **הלילו אניות תרשיש.**

(ב) דומו מלהליל **יושבי אי** שהיא כתים. כי מה שיחסר לך מצור **סוחר צידון** הבא אליך, וגם כל **עובר ים** מכל כרכי הים **מלאוך,** מאשר נתרוקנת מסחורות צור, **(ג)** וגם **במים רבים** מכל מקומות שסביבות מצרים בחוף הים, **זרע שיחור** הוא נילוס **קציר יאור** היא **תבואתה** של האי הנז', באופן כי **ותהי סחר גוים** שיבואו לך באופן שתידום מלהליל על מפלת צור, כי ממקומות אחרים תתמלא לך חסרונה.

(ד) בושי צידון כי אמר ים וכו'. הנה ידוע כי עיקר מפלת צור היה מן הים ששקע והציף כל ארמנותיה ועושרה, וכל שבעה רקיעים שעשה חירם. כי הים הסוער במעוז גליו להציף העולם, במקום גזרת חכמתו יתברך לעשותו יעשה. ואמרו רז"ל על פסוק והאלוהים עשה שייראו מלפניו, כי עשה הקדוש ברוך הוא את הים גבוה מן הארץ וסוער בגליו, למען ייראו בני האדם פן יצופו וישובו עד ה'. והנה **צידון** הסמוכה לצור ותראינה עיניה מפלת צור, אומר לה הנביא בשמו יתברך **בושי צידון** ממעשיך, ותקני בטרם יבוא חבל לך גם את מצד הים, ולהיות כי מפלת צר לא הייתה עד אחר החורבן ועדיין היה רחוק. על כן אמר די לך צידון השמועה מעתה, גם שעדיין לא ראית. כי הלא גם טרם תראי לצור שתולה בנוה, **בושי** מ**מעוז** סערת גלי **הים,** הבאים להציף עוברי רצונו יתברך.

כי הלא ב**מעוז הים** שבא במעוז כל גל וגל בכוונת הציף העולם כנודע מרז"ל, כוונת המעוז ההוא הוא לאמר כאלו הים ההוא אומר אני **לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי** בנים **רוממתי בתולות** כדי שלמען יחיו אעשה רצון קוני. כלומר ואעפ"י כן אני עושה רצונו, כי אין שר הים מעכב כעניין הים ראה וינוס, כלומר ועל כן אני מקנא על עוברי רצונו יתברך, שלפחות ייראו פן ילקו מה שגדלו בנים רוממו בתולות. וזה מאמרו יתברך **בושי צידון** אשר חלת וילדת בנים ורוממת בתולות, **בושי** ממאמר הים שעושה רצון קונו, עם שלא ייראה מאבדן בניה, ואת לא תיראי פן ע"י הים עצמו ילקו בנים גדלת ורוממת. וכל זה הוא אם לא תשיתי לב אל שמע צרת צר, על כי עדיין לא היה, כל שכן ששמע צר ראוי תתפעלי.

ה כַּאֲשֶׁר-שֵׁמַע לְמִצְרַיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר :
ו עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי :
ז הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה מִימֵי-קֶדֶם קַדְמָתָהּ יֹבִלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק לָגוּר :
ח מִי יָעַץ זֹאת עַל-צֹר הַמַּעֲטִירָה אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי-אָרֶץ :
ט ה' צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל-צְבִי לְהָקֵל כָּל-נִכְבַּדֵּי-אָרֶץ :

(ה) כי דעי אפוא כי **כאשר שמע למצרים שיחילו** השומעים בזוכרם אשר קרה למו בים סוף, כל כך יחילו ב**שמע צור** שהים שתלה בנוה, כלומר ועל כן אל תאמרי בלבבך כי **שמע צר** בלבה אל יבהלך.

(ו) עברו תרשישה הילילו יושבי אי. אחרי אומרו למעלה כי יושבי אי לא יילילו על עצמם, כי נתקן חסרונן ממקום אחר. אמר ש**יושבי אי יעברו תרשישה** להליל עליה ולאמר לה **(ז) הזאת** תרשיש העיר שהייתה **עליזה** מרוב טוב **מימי קדם קדמתה,** עתה שנפלה צור מעוזם **יובילוה רגליה** את תרשיש **מרחוק** לעד להרוויח, כי במקומה לא תצליח, כי שודדה צור הקרובה לה ומעשירה.

(ח) מי יעץ זאת על צר המעטירה וכו'. הנה באיוב אמרו רז"ל (ב"ב טו ב) כי כל הנוטל פרוטה מידו היה מצליח ומתעשר. וע"ד זה יש בני אדם או מקום שהעושים סחורה במקום ההוא מתעשרים. וזה יאמר על צור, וזה עניין הכתוב **מי** מכל העמים **יעץ זאת** המפלה **על צור המעטירה,** את הנושאים ונותנים עמה שמעטרת אותם. כי הלא **סוחריה** המסתחרים עמה נעשים **שרים** מעוטרים, **כנעניה** הקלים מסוחרים נעשים **נכבדי ארץ.** וא"כ מי ישנא אותה שיהיה יועץ לה רעה, אחר שהיו קונים שררה ע"י הסתחר בה.

אך אין ספק **(ט)** כי **ה' צבאות יעצה** בהשגחה, כדי **לחלל גאון כל צבי.** שהוא המתגאים אחר מראות עיניהם כל הנראה להם צבי ונחמד למראה, ולא ילכו אחר טובות העולם הבא. וכן **להקל** כבוד **כל נכבדי ארץ** הם העושים עיקר הכבוד מענייני הארץ, ולא מעניינים שעל השמים כבודם. כלומר ועל כן לקו גם בני תרשיש, שגם המה מסוג זה, כי הם סוחריה של צור **וכנעניה** שהם **נכבדי ארץ.**

י עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת-תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח עוֹד :
יא יָדוֹ נָטָה עַל-הַיָּם הִרְגִּיז מַמְלָכוֹת ה' צִוָּה אֶל-כְּנַעַן לַשְׁמִד מָעֻזְנֶיהָ :
יב וַיֹּאמֶר לֹא-תוֹסִיפִי עוֹד לַעֲלוֹז הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת בַּת-צִידוֹן
(כִּתִּיִּים) [כִּתִּים] קוּמִי עֲבֹרִי גַּם-שָׁם לֹא-יָנוּחַ לָךְ :
יג הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה
אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים הֵקִימוּ (בַחוּנָיו) [בַחוּנָיו] עוֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂמָהּ לְמַפֵּלָה :
יד הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי שֻׁדַּד מָעֻזְּכֶן :

(י) עברי ארצך כיאר בת תרשיש וכו'. עודנו מדבר בילדת תרשיש כי לרעתה נשברה צור, כי הייתה צור מעוז לה. ועל כן אומרת לה **עברי ארצך** עברי ממנה והלאה, כי במקומך אבד עוזך

ולא תלכי מארצך כדרך הולכי דרכים, שנוסעים וחונים יום יום. כי אם **כיאור** אשר אין להילוכו הפסק, וזהו **עברי ארצך כיאר בת תרשיש.** כי מעתה שנפלה צור **אין** לך **מזח** וחוזק **עוד** לעצור כח להתקיים בארצך בעזרתה, כי מעוזך נפל. והנה קרה לך כארץ כנען כאשר רצה הקדוש ברוך הוא לתתה לישראל בצאתם ממצרים.

כי הנה **(יא) ידו** של השם הנז' למעלה **נטה על הים** לקורעה כד"א (כג, יב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקע וכו'. וע"י נטיית היד לגזור ים סוף לגזרים (הרגיש) [**הרגיז**] **ממלכות** ולמה עשה הוא יתברך כן לעשות מה שירגיזו שאר ממלכות, והלא כל קצפו לא היה רק על המצריים. אך היה כי **ה' צוה הדבר** בשביל **כנען** כדי **לשמיד מעזניה,** הם **ממלכות** הקרובות אליה, בל יתקוממו על ישראל בבואם לכבוש את כנען. וכן היה כי בזה נפל מורך בכולם כמאמר רחב. וכאשר הרגו את סיחון ועוג שהיו עיקר **מעוזניה,** לא קמו שאר ממלכות לעזרם, כי נפל פחד היהודים שנקרע להם הים עליהם.

וזהו **ה' צוה וכו'** והנה ה' אשר עשה הדבר ההוא **לשמיד** מעוזי כנען, גם כן עתה שהפיל את צור עוזך, הוא **(יב)** האומר לך תרשיש **לא תוסיפי עוד לעלוז** אחר מפלת צור מעוזך. וזהו **ויאמר לא תוסיפי וכו' המעושקה,** ואם אומר לך כי אל **בתולת בת צידון** או אל **כתים**, שהם שתי כרכים הסמוכים לך כאמור למעלה, **קומי עבורי** להיסמך בהם, הנה **גם שם לא ינוח לך.** ואם תאמרי לעבור ארץ כשדים ליסמך בהם אין אמונה בהם.

(יג) כי **הן ארץ כשדים** הנה **זה העם** שהם הכשדים, מי יתן לא היה בעולם, כי הם גוי נבל בוגד. כי הנה **אשור** שהיה האיש הראשון ש**ייסד** הארץ ההיא, לא יסדה לכשדים רק **לציים,** וכשדים האלה כשבאו לתוכה **הקימו** הציים **בחוניו עוררו ארמנותיה** של ארץ הנז'. ואח"כ זה העם הנז' שהם עם כשדים שמה את הארץ **למפלה,** והשמידו את הציים ולקחו להם את הארץ והשתררו בה. ואם כך עשו לאשר הטיבו להם, מה יעשו לך תרשיש בלכתך להיסמך עליהם, **כלל הדברים (יד)** כי **הלילו אניות תרשיש, כי שודד מעוזכן** היא צור.

טו וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְנִשְׁכַּחַת צֹר שִׁבְעִים שָׁנָה כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד
מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִהְיֶה לְצֹר כְּשִׁירַת הַזּוֹנָה :
טז קְחִי כִנּוֹר סֹבִּי עִיר זוֹנָה נִשְׁכָּחָה הֵיטִיבִי נַגֵּן הַרְבִּי-שִׁיר לְמַעַן תִּזָּכֵרִי :
יז וְהָיָה מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִפְקֹד ה' אֶת-צֹר וְשָׁבָה לְאֶתְנַנָּהּ
וְזָנְתָה אֶת-כָּל-מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה :
יח וְהָיָה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לה' לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן
כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי ה' יִהְיֶה סַחְרָהּ לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה וְלִמְכַסֶּה עָתִיק:

חזור לעמוד השער

(טו -יז) והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה וכו'. הנה המפרשים נחלקו אם **מפלת צור** האמורה פה היה סמוך לימי **דוד**, ואומרו **כימי מלך אחד** הוא כימי דוד שחיה **שבעים שנה.** ואם כן **(יח)** אומרו **והיה סחרה וכו' קדש לה' וכו'.** היה מה שנתן חירם לשלמה לבנות בית המקדש.

או אם היה בימי **סנחריב** והשבעים שנה שהייתה **נשכחת כימי מלך אחד** הוא כ"ג, ולפי זה אומרו **והיה סחרה ואתננה קדש לה' לא יאצר ולא יחסן וכו',** יהיה מה שאמרו ז"ל שכל עושר חירם ושבעה רקיעים אשר עשה, הוא גנוז לצדיקים לעתיד לבוא.

פרק כד

א הִנֵּה ה' בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ :
ב וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁא בּוֹ :
ג הִבּוֹק תִּבּוֹק הָאָרֶץ וְהִבּוֹז תִּבּוֹז כִּי ה' דִּבֶּר אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה :
ד אֻבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ אֻמְלְלָה נָבְלָה תֵּבֵל אֻמְלְלוּ מְרוֹם עַם-הָאָרֶץ :
ה וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ כִּי-עָבְרוּ תוֹרֹת חָלְפוּ חֹק הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם :וְעַל-כֵּן אָלָה אָכְלָה אָרֶץ וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל-כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אָרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר :

(א) הנה ה' בוקק הארץ ובולקה וכו'.

ראוי לשים לב כי אומרו **והפיץ יושביה** היה ראוי ליאמר סמוך לבוקק הארץ, שיוריק הארץ מהם ויפץ אותם בארצות.

ועוד שאם הארץ כולה מתרוקנת מיושביה, יראה שלא יהיו בה בני אדם ואיך יפיץ אותם.

(ב) ועוד באומרו והיה **כעם ככהן** היה לו לומר גם כן כעבד כאדון וכן כשפחה כגברת.

ועוד שאם הכוונה היא שלא יכירו איש ערכו הנקלה כנכבד, איך יצדק אומרו **כקונה כמוכר.**

ועוד שאומרו כמלוה כלוה היינו **כנושה כאשר נשא בו.**

ועוד (ג) אומרו הבוק וכו' כי ה' דבר את הדבר הזה, כי הנה אומרו **את הדבר הזה** הוא מיותר, כי מי לא ידע כי על דבר זה הוא אומר.

ועוד כי אומרו (ד) אבלה נבלה הארץ הוא אומרו **נבלה תבל.**

ועוד כי בכלל זה הוא מה שאומר **אומללו מרום עם הארץ.**

ועוד שאחר ש**אומללו מרום עם הארץ,** איך אחרי כן **(ה) הארץ חנפה תחת יושביה.**

ועוד כי בכלל אומרו עברו תורות חלפו חוק, הוא אומרו **הפרו ברית עולם.**

ועוד אומרו (ו) על כן אלה וכו' על כן חרו וכו', כי אומרו פעם שנית **על כן** עודנו מדבר בטעם הצרה יראה מיותר.

ועוד אומרו אלה אכלה ארץ כי מלת **אלה** בלתי צודקת ויתירה, והיה לו לומר על כן אבלה ארץ.

ועוד כי אחר אומרו **ויאשמו כל יושבי בה** שיראה שהושמו כולם, איך יאמר **ונשאר אנוש מזער.**

(א) אמנם הנה ידוע כי הגלויות הן ארבעה, אך הראשון והאחרון כבדו מאד,

כי **באחד** נחרב בית ראשון,

ו**באחרון** נחרב בית שני וגלו ישראל מעל אדמתם.

מה שאין כן בשנים שבינתיים, כי אם היצר להם המן נהפך אבלם לששון. ואם יון היצר לישראל השי"ת הפילם לפני כהני ה' החשמונאים, ועל כן אחשבה כי על שתי החורבנות ידבר. ואמר **הנה ה' בוקק הארץ,** היא **ארץ ישראל** ככל סתם ארץ שבמקרא כמו שאמרו ז"ל בפ' (איוב ה י) הנותן מטר על פני ארץ ובפסוקים רבים כיוצא בזה.

ואמר **הנה ה' בוקק הארץ** מהעם, שהוא עניין **איכה ישבה בדד.** וגם אתן הארץ עצמה **בולקה** ומבקיעה ומשחיתה ג"כ כי כלה ה' חמתו וכו' **ויצת אש בציון.**

ובחורבן שני עוה פניה והפיץ יושביה ע"י אדום האומרים **ערו ערו עד היסוד בה.** כי גלו את היסודות ושמו את ירושלים לעיים מעפר היסודות, נמצאו פני הארץ למטה ותחתיהם למעלה, וזהו **ועוה פניה** וגם **והפיץ יושביה** בכל הארצות והמלכויות. מה שאין כן בחורבן ראשון שכולם הלכו לבבל. ומי יתן והיו החורבנות האלו ע"י גדולי איכות, כי אם נבוכדנצר היה עבד כי ימלוך שהיה עבד לסנחריב, ועליו אמר שלמה שרגזה ארץ, באומרו תחת עבד כי ימלוך כמפורש אצלנו שם.

גם חורבן שני היה ע"י שפחה שירשה גבירתה כנודע מטומאת שרו של עשו את ירושלים. ועליו אמר שלמה שרגזה ארץ באומרו ושפחה כי תירש גברתה. ועל אלה בא ישעיה הנביא לתת טעם לדבר ואמר **(ב) והיה כעם וכו'.** והוא מאמרם ז"ל (שבת קיט ב) אמר ר' יצחק לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהשוו בה קטון וגדול, שנאמר **והיה כעם ככהן.**

ובזה נבוא אל העניין

שאומר הוא יתברך, כי בעוון מה ש**והיה כעם ככהן,** שלא יכירו איש מקומו וישוו הנקלה בנכבד. על כן מידה כנגד מידה יביא נבוכדנצר שהוא עבד כאדוניו סנחריב, שימלוך ויחשוק החריב ירושלים כתאות סנחריב, וגם בחורבן שני תהיה שפחה גוברת כגבירתה, וזה הוא לעניין היות הדבר על ידם. ולעניין מציאות הגלות והבזה אמר, כי אז יהיו השואות אחרות

מידה כנגד מידה והן אחד **כקונה כמוכר.** כי היו נושאים ונותנים במרמה להקטין איפה והגדיל שקל, עתה ישווה קונה למוכר, כי זה יתרוקן מהמעות כזה מהתבואה, וכן אשר לא היו מלווים זה את זה לקיים **אם כסף תלוה את עמי** שהיא גדולה שבצדקות. והם לא ריחמו, עתה ישווה **מלוה ללוה** העני, ואשר היה מלוה לדל אלא שלא היה מקיים מצות **לא תהיה לו כנושה,** עתה יהיה **הנושה כאשר נושא בו.** וכל אלה הן דברים שנמצא ברז"ל שהיו ישראל אשמים בהם, במקומות מתחלפים ובמקראות מתחלפים.

(ג) הבוק תבוק וכו'. הנה במוסר התורה לא נמצאת, רק צרה הבאה על האנשים ועל המזונות והנכסים. אך צרת הארץ בעצמה כעניין **כלה ה' חמתו וכו' ויצת אש בציון וכו'** לא נאמר. והנה מצינו כי באו גויים בנחלת ה', שמו את ירושלים לעיים, ושרפו כל מועדי אל בארץ. וצריך לתת טעם מה פשע הארץ ללקות.

ועוד עניין שני והוא אשר אמרו רז"ל, כי שאל הקדוש ברוך הוא לחכמים ולנביאים ולמלאכים, **על מה אבדה הארץ** ולא ידעו להשיב, עד שהקב"ה השיב ואמר **על עזבם את תורתי.** והלא יפלא האם נעלם מהם כי על עוזבם את תורת ה' אבדה הארץ. אך הוא כי המה ראו שבעה בתי דינין שעבדו עבודה זרה והאריך להם, והכתוב אמר על שלשים ועל רבעים ואיחר עד שבעה. והמה לא ידעו סיבה אחרת, ואמרו על זה אי אפשר, שאם כן למה איחר עד כה, על כן שתקו לא ענו עד שאמר להם הקדוש ברוך הוא על עוזבם. כלומר, כי בעוד שהיו עוסקים בתורה היה מאריך להם עד שביטלו הלימוד. כי ויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה וכו' ולא ויתר על ביטול תורה, ועניין זה גם כן יתכן נשאל פה והשיב עליו, והוא, כי אמר כשואל ואומר הנה מה ש**הבוק תבוק הארץ** מהעם, וגם מה ש**הבוז תבוז** כל שללה אינו מן התימה **כי ה' דבר,** במוסרו בתורה צרת בני האדם ומזונם ונכסיהם.

אך הנה ראינו כי **אבלה** על בניה כאומרו **איכה ישבה בדד דרכי ציון אבלות. (ד)** וגם **נבלה הארץ** כי נפלה מאיכותה, כי נחרבה הארץ עצמה, כי בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב, ולא זה בלבד כי אם גם **אומללה נבלה תבל,** כי כל העולם לקה בחורבן כי נמנע השפע, כמו שאמרו ז"ל כי לא ידעו הגויים מה שהפסידו בחורבן בית המקדש, כי אלו ידעו לא החריבוהו. כי שיירי שפע בית המקדש המתפשט להם, היה יותר מאשר להם אחרי כן, באופן ש**אומללה נבלה תבל.** באופן שהיא תמיהא כפולה שעם התגרש האנשים וגם היות לקות על כל העולם, עם כל זה לקתה ג"כ הארץ.

ושמא תאמר שהיה כדי שיתגרשו ממנה בגלות ולא ימותו האנשים, הלא גם כריתה הייתה בעיקרם, כי הלא **אומללו מרום עם הארץ,** כי גדע בחרי אף כל קרן ישראל.

ושמא תאמר כי עברו תורה שבכתב ותורה שבעל פה וביטלו ברית מילה, כמו שאמרו ז"ל שכך אמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם באומרו **ובשר קדש יעברו מעליך,** הנה אם מפני זה היה, הרי עודם בארץ ישראל **(ה) הארץ חנפה תחת יושביה,** שלא נתנה יבולה, או כמו שאמרו ז"ל שהייתה מראה לך קמה ולא מראה לך גדיש. ויהיה העניין לומר, כי כבר לקו שחנפה וכו', על כי **עברו תורות** שבכתב ושבעל פה, ש**חלפו חוק** הוא ברית מילה. ואם כן היה די זה, לזה אמר אל תתמה על החפץ, כי הנה **הפרו ברית עולם,** היא קריאת התורה שמקיימת את העולם, כד"א **אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי**. שהוא אם לא בריתי שהוא להגות יומם ולילה לא היו שמים וארץ.

כי עסק התורה מקיים העולם על כן אלה הייתה גוזרת לבטל הארץ ויושביה, וזהו **(ו) אלה אבלה ארץ ויאשמו יושבי בה,** שהוא ביטול העולם לגמרי. **על כן** הוא יתברך לבלתי בטל העולם לגמרי, מה עשה הקדוש ברוך הוא עשה ש**חרו יושבי ארץ** שקבלו חרון בלבד, ולא תמו באופן ש**נשאר אנוש מזער.** מה שאין כן אם לא היה מטיל כעסו על הארץ, שלא היה נשאר אף גם אחד.

ז אֵבֵל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה-גָפֶן נֶאֱנְחוּ כָּל-שִׂמְחֵי-לֵב :
ח שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר :
ט בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ-יָיִן יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו :
י נִשְׁבְּרָה קִרְיַת-תֹּהוּ סֻגַּר כָּל-בַּיִת מִבּוֹא :
יא צְוָחָה עַל-הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל-שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ :
יב נִשְׁאָר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת-שָׁעַר :

(ז) אבל תירוש אומללה גפן וכו'. אחרי אומרו עניין הגלויות בא ויאמר תוכחת מגולה לשותים במזרקי יין. והמה בגלותם כהיום הזה ומוציאים כל ימיהם ביין משתיהם, ולא נחלו על שבר יוסף. והנה זה דרכו יתברך שממעט היין למען ימעטו יין משתיהם. אך בהמעט היין אין לוקים רק הנאנחים והנאנקים עניים מרודים ואבלים, אך הגיבורים לשתות יין לילה ויומם בשובע שמחות, הם לבדם ישתו אותו המעט הנמצא, כי כסף לא יחשובו וזהב יתנו ביין וישתו.

על כן מה עושה הוא יתברך מבטל היין לגמרי, שישלח מארה כארבה ודומה לו, על הגפנים בעצמם למען יחסר לכל, ויאנחו גם ה**שמחי לב**ב הם. וזה מאמר הכתוב **אבל כו'** לומר הנה מתחילה **אבל תירוש,** שהוא כי היה אך מעט, ואח"כ **אומללה גפן** לגמרי באופן שלא ימצא

לגמרי שום תירוש. ולמה היה העדרו לגמרי, הלא הוא למען ע"י כן **נאנחו כל שמחי לב**. מה שאין כן כאשר **אבל תירוש** שנתמעט לבד, כי אז לא היו נאנחים רק עצובי לב, כי מהם בלבד היה נעדר והם לבדם ירגישו החסרון.

ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם השותים במזרקי יין, אחר **(ח)** ש**שבת משוש תופים** של שמחת בית השואבה במקדש **חדל שאון עליזים** מהמון חוגג בשלש רגלים, **שבת משוש כינור** לויים בזמרם.

(ט) ועוד כי **בשיר לא ישתו יין וכו'** והוא, כי הנה אמרו רז"ל (עירובין סה) לא נברא יין כי אם לשיקבלו רשעים שכר זכיותיהם בעולם הזה שנאמר **תנו שכר לאובד ולאבלים להתנחם מעוצבם** שנאמר **ויין למרי נפש** ועל כן על אשר משמח לבב ישבו לשתות אמר הנה הראוי' הוא כי **בשיר לא ישתו יין** כי אם באבלות כי יין למרי נפש שהם מרים על נפש שחסרה מהם.

ושמא תאמר ישתו אותו רשעים לאכול זכיותיהם שיותן שכר לאובד. לזה אמר **יימר שכר לשותיו** לומר אוי להם כי לא יערב להם רק **יימר,** כי ימכרו זכותם הרוחני ביין בוגד. ועל כן החל ביין וסיים בשכר, כי החל בענייין יין למרי נפש, וסיים בשכר לאובד, וזהו אומרו **לשותיו,** כלומר לשותיו של שכר הנז', שהם האובדים שעליהם נאמר תנו שכר ולא נאמר יין.

וכל זה הוא עודכם בגלות ותראו אחרים בשלותם, **(י)** אך כאשר נתבשר ויהיה כי **נשברה קרית תוהו** השוקטה, עד **סוגר כל בית מבא (יא)** אז יאות תהיה **צוחה על היין בחוצות,** אך עתה **ערבה כל שמחה** על כי **גלה משוש הארץ** הוא גלות שכינה כביכול, וגלה דודי ובא שודדי. **(יב)** כי **נשאר בעיר שמה** בקבע **ושאיה יוכת שער** בית המקדש. ומה שאמרתי **גלה משוש הארץ** לא שעקרה דירתה מביהמ"ק, כי לא זזה מכותל מערבי כנודע. וגם היא עם ישראל בקרב העמים, **(יג)** אך הוא **כי כה יהיה** המשוש כל הארץ הנז' **בקרב הארץ,** שהוא באמצע הארץ בכותל בית המקדש, וגם **בתוך העמים** בכל מקום שישראל גולים **כנוקף זית.** שההפרש שבין מה שהיה מתחילה לנשאר שם הוא כזית, שהיה טעון זתים ונחבט ונלקט ונשאר כל שהוא. כן הוא הנשאר בכותל מערבי בערך הקודם שייכות מה. וכן אשר בתוך העמים **כעוללות אם כלה בציר,** אך עיקר שכינה אינה כי אם למעלה, וזה אומרו **בקרב הארץ בתוך העמים**. **בקרב הארץ על בית המקדש, ובתוך העמים על ישראל הגולים** בתוכם כאמור.

או יאמר, כאשר **כה יהיה** ישראל **בקרב הארץ בתוך העמים, כנוקף זית** כן ישארו לבדם, וכל העמים אבודים כזית שלא נשאר רק מעט. כי ישראל משל אל הנשארים אחר הניקוף, וכמעט בלתי נראים בעולם **כעוללות אחר הבציר,** שאינן נראים מחיפוי העלים.

יד הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן ה' צָהֲלוּ מִיָּם :
טו עַל-כֵּן בָּאֵרִים כַּבְּדוּ ה' בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם ה' אלוהי יִשְׂרָאֵל :

והבציר הוא מה שנכרתו האומות ונשארו ישראל לבד, **(יד)** אז הם הנשארים **ישאו קולם ירונו.** מה שאין כן עתה שהם בגלות ביניהם, כי ישראל ירונו על כריתת אויביהם, כי **בגאון** שהוא על בחינת **גאון ה',** שיהיה אז אין צריך לומר אתם שתשאו קול, כי על זה **צהלו מים** מקצה העולם ומה תוסיפו עליהם אתם בזה, הוא **(טו) על כי על כן באורים כבדו ה'** באורים ונרות כבדו ה', כי זה נוגע אל ישראל בייחוד, כי אין צריך לומר אתם שתדעו שאתם לבדכם בייחוד עם ה', כי הנה אפילו **באיי הים שם ה'** ביניהם הוא **אלוהי ישראל.** כי קוראים את **ה' אלוהי ישראל,** כי יכירו שהוא **אלוהי ישראל** בייחוד, ומהיכן הוא **אלוהי ישראל** ולא של כל האומות מ"ה, עם שיוצר הכל הוא, אלא מפני שנפשות ישראל חלקו הם, וא"כ אחר שיתרוננו על נפשנו שנקרא נר, על שם זה נכבדהו בנרות, וזהו **על כן באורים וכו' באיי וכו'.**

או יאמר מעין זה, על כן באורים הם ב' אורות:
נר מצוה
ותורה **אור,**
כי לכם יאתה בייחוד למה שאתם מיוחדים לנו, כי אפילו **באיי הים שם ה'** הוא **אלוהי ישראל,** לכן תורתו ומצוותיו לכם יאותו, כי בהן תדבקו בו.

טז מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק
וְאֹמַר רָזִי-לִי רָזִי-לִי אוֹי לִי בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ :
יז פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ :
יח וְהָיָה הַנֹּס מִקּוֹל הַפַּחַד יִפֹּל אֶל-הַפַּחַת וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלָּכֶד בַּפָּח
כִּי-אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ :
יט רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אָרֶץ מוֹט הִתְמוֹטְטָה אָרֶץ :
כ נוֹעַ תָּנוּעַ אָרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא-תֹסִיף קוּם :

(טז) מכנף הארץ זמירות שמענו וכו'. אמרו רז"ל (סנהדרין צד א):

כי כאשר נעשה נס לחזקיה בליל פסח, שהצילו הקדוש ברוך הוא ואת כל ישראל וירושלים מיד סנחריב. הקפיד עליו הקדוש ברוך הוא על מה שלא אמר שירה, על כן באה הארץ ואמרה שירה במקומו, וזהו **מכנף הארץ זמירות שמענו.**

עד כאן עניין מאמר רז"ל.

ובזה נמשיך הכתובים בס"ד, והוא בהזכיר מאמרם ז"ל כי בחורבן לקו גם הצדיקים בעוון הרשעים, כי אמרו רז"ל:

כי אחרי אומרו יתברך **והתוית תי"ו על מצחות האנשים** תי"ו של דם על הרשעים. כלומר תו המוות ותו דיו על מצחות הצדיקים שהוא תו תחיה, ואז קטרגה מידת הדין ואמרה היה להם לצדיקים למחות. אמרה מידת הרחמים גלוי וידוע לפני שלא היו שומעים מהצדיקים. אמרה מידת הדין אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי, מיד ציוה הקדוש ברוך הוא להרוג את הצדיקים ולהתחיל מהם, שנא' (יחזקאל טו) **וממקדשי תחלו ממקודשי תחלו,** ויחלו מן הזקנים אשר פתח הבית.

ע"כ עניין מאמרם.

כלל הדברים, בעוון הרשעים לקו הצדיקים בכללם.

ונבוא אל העניין

והוא כי על אלה עין הנביא בוכיה, ואומר, הנה **(טז) מכנף הארץ זמירות שמענו,** שהארץ אמרה שירה בעד חזקיהו שהוא צבי והידור לצדיק, כי חשוב הוא מאד אפילו צדיק אחד, ובמקום אחר אני רואה כמה צדיקים נופלים על עוון הרשעים. וזהו ואומר **רזי לי רזי לי אוי לי** על כי **בוגדים** שהם הרשעים **בגדו.**

ובגד הבוגדים ש**בגדו** נעשה אותו ה**בגד (יז) פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ** כאחד כצדיק כרשע. ועל כן על **הפחד** אמרתי **רזי לי** ועל **הפחת רזי לי** שניתי לומר **רזי לי** כי החלשתי מדאגה ועל **הפחד** אמרתי **אוי לי (יח)** והוא, כי **והיה הנס מקול הפחד יפול אל הפחת,** כי בהיות נבוכדנאצר וחילו על ירושלים ואמר הנביא כי היוצא והנופל אל הכשדים יחיה, והנשאר בעיר יפול בחרבם. והנה צדקיהו נס מקול הפחד מליהרג בעיר, והוא היה צדיק גמור כמו שאמרו ז"ל ונפל **אל פחת** השביה כאסיר על בור, ואין צריך לומר אשר לא עלה מהפחת כצדקיהו שהומת. כי אפילו **העולה** וניצול **מתוך הפחת** שלא יהרג, **ילכד בפח** הוא רשת עוון הצלם שפירש נ"נ לפעמי כל ישראל שנתיים אחר החורבן, שהיה **פח** מוקש להילכד ביד המן בעוון ההוא להשמיד להרוג ולאבד. ומה שאני בוכה הוא, כי זה קשה יותר מרעת המבול. **כי** כאשר **ארובות ממרום נפתחו וירעשו,** אז **מוסדי ארץ** שנבקעו גם מעינות תהום, שהארץ רקועה עליהם.

הנה אז לא הייתה הרעה, **(יט)** כי אם ש**רועה התרועעה** שנכנעה בלבד **הארץ** הידועה היא ארץ ישראל, כי לא גושמה ביום זעם. אך **התרועעה** שמתו יושביה מהבל המים, או שנכנסו אח"כ המים וצפו עליה. ושאר הארץ לקתה יותר כי **פור התפוררה ארץ,** כי נמוחו שלשה טפחים ממנה עד מקום שיתד המחרישה מגעת, אך לא הגיעה הצרה עד התמוטט והתנודד הארץ ממקומה, וזהו **מוט התמוטטה ארץ** בתמיהה, האם התמוטטה להיות קרובה להתקלקל העולם, לא כן היה.

(כ) אך עתה בחורבן הבית **נוע תנוע** ארץ מיסודה כשכור, קרובה ליאבד **בגלות ראשון והתנודדה כמלונה** הקלה ליפול בגלות **מדי**, שהיו כל ישראל להשמיד להרוג ולאבד. ואם אין ישראל סבא אין עולם, **וכבד עליה** פשעה **ביון**. והוא מאמר רז"ל **בב"ר** (ב ה) שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוהי ישראל. והוא כמפורש אצלנו שם כי זכרו להם עוון העגל, והיו אומרים להם שיודו. כי מאז שהמירו את כבודם בתבנית שור, נפרדו מעל ה' אלוהי ישראל. ואין זה כי אם מעון העגל שאין פקידה שאין בה קצת ממנו, אז הכביד פקודת העוון ההוא מבשאר מקומות. וזהו **וכבד עליה פשעה** ועל כן היצרו להם על ידו. ועל **הגלות הרביעי** הלזה אמר, **ונפלה ולא תוסיף קום** בתולת ישראל. שהוא כפירוש **ספר הזוהר** שבגלות זה לא תוסיף קום מעצמה כאשר בתחילה, כי אם שהקב"ה יקימנה במהרה בימינו.

כא וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' עַל-צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל-מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל-הָאֲדָמָה :
כב וְאֻסְפוּ אֲסֻפָה אַסִּיר עַל-בּוֹר וְסֻגְּרוּ עַל-מַסְגֵּר וּמֵרֹב יָמִים יִפָּקְדוּ :
כג וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי-מָלַךְ ה' צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד :

(כא) והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום וכו'. הנה רז"ל (**שמ"ר** כא ה) למדו מכאן כי אין הקדוש ברוך הוא מפיל אומה עד שמפיל שרה תחילה שנאמר **יפקוד ה' כו'**.

וראוי לשים לב כי אם כן הוא, איך אומר **והיה ביום ההוא כו'** והם לומדים לכל דור ודור. אך יהיה כי מאומרו שלעתיד **יפקוד** לכל **צבא המרום,** שהם השרים להפיל כל המלכים, יורה כי קודם הזמן ההוא הוא פרטי לכל מלך ואומה. ועניין היות **ביום ההוא** כולל הוא מקרא שכתוב (דניאל ב לה) והדקת פרזלא וחספא נחשא כספא ודהבא, כי כולם יתמו בזמן ההוא כאחד כמפורש אצלנו בכמה מקומות.

(כב) ואספו אספה אסיר על בור כו'. אחרי אומרו כי **ביום ההוא** שהוא לעת קץ **יפקוד ה' כו'** שהוא לגאלנו. חל עליו חובת ביאור למה יאחר עד הזמן ההוא, ולא ישית לב למהר לשלח את מלך המשיח. שייחסו אותו רז"ל (עי' סנהדרין צח א) לאיש מוכה אסיר בבית כלא נגוע ואוסר ומתיר רטיות נגעיו כמאמר אליהו לריב"ל. לזה אמר **ואספו וכו',** לומר אלו **אוספו** ישראל **אסיפה,** שהיו מתאחדים באחדות שלמה, הנה אז ה**אסיר בבור** אשמותינו המעכבים ביאתו, שהוא האסיר הידוע הוא מלך המשיח, היה **על בור** שהוא הסוהר, שהיה יוצא מתוכו ונתון על הבור לבוא קל מהרה. אך מה נעשה שהעם סוגרים אותו במעשיהם בלתי טובים **על מסגר,** שיוקף מאשמות ישראל ויהיה **סגור** בתוכם מלבוא, וזהו **וסוגרו על מסגר.** אך אין העיכוב רק שלא יבוא קודם הקץ שהוא זמן של **זכו אחישנה.** אך בעת קץ הידוע שהוא מרוב ימים אז יפקדו ודאי, כי לא יעבור אך הוא ע"י חבלי משיח כנודע.

(כג) וחפרה הלבנה ובושה החמה וכו'. בגמרא (פסחים סח א):

> רב חסדא רמי כתיב וחפרה הלבנה וכו', וכתיב והיה אור הלבנה וכו'. לא קשיא כאן לעולם הבא כאן לימות המשיח. ולשמואל דאמר אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות, אידי ואידי לעולם הבא כאן במחנה צדיקים כאן במחנה שכינה ע"כ.

ואפשר כי התירוץ הזה הוא כתוב במקרא שאחר אומרו **וחפרה וכו',** אמר ונגד זקניו כבוד שהוא במחנה צדיקים.

או יאמר, כי הנה אמרו רז"ל שעתיד הקדוש ברוך הוא שיהיה ראש חולה לצדיקים, והקב"ה דורש לפניהם תורה והם מראים באצבען ואומרים זה אלי וכו'.

ונבוא אל העניין

והוא, כי הלא כמו זר נחשב איך לא תחשכנה עיניהם מראות האור הגדול, ואיך יוכלו לעמוד לפני אלוהי העולמות הגדול והנורא. אך זה אינו כי אם כנודע מרז"ל, כי הארתן תהיה כל כך גדולה עד שיאמרו לפניהם מלאכי השרת קדוש, כי חלק אלוה ממעל המה. ובזמן ההוא תגלה הארתן שיזהירו ולא יתבוששו מן הארת השכינה. וזה יאמר, כי עם היות שאז תהיה **אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים**. עם כל זה נגד אור השכינה השורה בהר ציון ובירושלים, כד"א (זכריה ב, ט) **ואני אהיה לה חומת אש**, ואומר **וכבוד ה' עליך זרח.** על כן עם כל תוספת אור חמה ולבנה יכהה אורן לפניו יתברך שיהיו כשרגא בטיהרא.

ועל כן **וחפרה הלבנה ובושה החמה** נגד אורו יתברך, וזה כולל כל העולם ממה ש**מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים**. כי עם שלא תתייחס השראת מלכותו בשאר העולם, יהיה

התפשטות אורו כולל בכל העולם, וזהו **וחפרה וכו' כי מלך וכו'**. והוא להיותו אלוהי הצבאות כי יוצר כל הצבאות הוא וכל העולם שלו, אך צדיקים יהיו לפניו יתברך ולא יבושו, כ"א יהיה להם כבוד. כי כל כך תהיה הארתן מעין השכינה שיהיה להם לכבוד היותם נגד ה', וזהו **ונגד זקניו כבוד.** כי היות השם הנז' נגד יראיו **ונגד זקניו** ראש חולה להם, יהיה להם **כבוד** ולא יבושו לפניו יתברך, מהפלגת הארתו כאשר יבושו חמה ולבנה. כי גדול אור צדיקים מאד, כי יהיו כחלק המתדבק אל הכל, וכמו שאמרו ז"ל שאפילו מלאכים יאמרו לפניהם קדוש.

והנה המתרגם ז"ל פירש על עובדי לבנה ועל עובדי חמה. ואפשר לנו לומר מעין זה **וחפרה הלבנה** הם המונים ללבנה, **ובושה החמה** אותם שהיו מונים לחמה **כי מלך ה' כו'.** ואם תאמר נא גם ישראל מונים ומקדשים ללבנה ע"י זקני ישראל. לזה אמר אין ישראל עושין עיקר מהלבנה עצמה, כי אם אל השכינה הנקראת כבוד ה' שהירח דוגמתה, וכמאמר ר' ישמעאל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים, פעם אחת בחדש דיים, וכאשר הפליגו רז"ל ברבה פרשת החדש הזה לכם וכו'. וזהו **ונגד זקניו** הם חכמי ישראל המקדשים את החדש, מגמת פניהם הוא **כבוד** הוא שכינה ולא אל הלבנה עצמה.

פרק כה

א ה' אלוהי אַתָּה אֲרוֹמִמְךָ אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן :
ב כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגֵּל קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפֵּלָה אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר לְעוֹלָם לֹא יִבָּנֶה :
ג עַל-כֵּן יְכַבְּדוּךָ עַם-עָז קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ :

(א) ה' אלוהי אתה ארוממך וכו'. אומר איש ישראל הנה למעני אינך צריך לשאירא ממך שתעשה פלא. כי מאליך **ה' אלוהי אתה,** ומה ש**ארוממך וכו' כי עשית פלא** לא שע"י כן נכירך. כי הלא **עצות מרחוק** שיעצת על הטוב העתיד שע"י ניסים יהיו, הנה הם **אמונה אומן** חזק בלבנו בלעדי נסים.

כי מה ש**עשית פלא (ב-ג) כי שמת מעיר לגל כו',** על כן ש**שמת מעיר לגל קריה בצורה למפלה, יכבדוך עם עז וכו'** הבלתי מכירים גדלך זולתי ע"י ניסים, ועל ש**שמת ארמון זרים מעיר לעולם לא תבנה,** על כן קרית **גוים עריצים ייראוך.**

או יאמר, ה' המורה שררה כוללת **אלוהי אתה,** עם היותי יחידי תכנה אלהותך עלי, ועל ידי כך בעשותך **פלא** לשנודה לך, לא תבזה שבחי עליו, כי אם **ארוממך** על מה שזכיתני ש**אודה שמך** כאשר **עשית פלא,** לא על הפלא לבדו כי אם גם על שע"י כן שבי נתייעצת **עצות**

מרחוק, כשבראת את העולם שהיא **אמונה.** כמו שאמרו ז"ל על פסוק המה היוצרים וכו' בנפשותן של צדיקים נמלך וכו', שהוא כמפורש אצלנו במקומו, כי עצת הברא העולם היה ע"י נשמות הצדיקים, שאלמלא הן לא היה מתקיים, ואמר עתה שהחשבתני שעשית לי נס, נעשה **אומן** שנעשה חיזוק שני ל**אמונה** ההיא וזהו **אמונה אומן.**

[א-ג] או שיעור הכתוב, ה' המורה כי יוצר הכל **אתה אלוהי** של א' מישראל אתה, כי בי תייחד אלהותך.

ושמא תאמר אם כן אפוא למה **אודך** בעשותך **פלא,** כי אחר ש**אלוהי אתה** הוא כאלו כל העולם בראת בשבילי, ולמה **אודך** על **פלא** א' והלא בכלל מאתים מנה, הלא הוא יען כי **עצות מרחוק** שהוא מה שע"י עצתי בראת את העולם, שהייתה **אמונה** תתחזק ותעשה **אומן,** כי שנותך טבע העולם הוא יורה כי בשבילי בראת אותו, שהוא עניין העצה כמדובר.

ושמא תאמר נא ישראל, כי אם כל כך חשובים לפניו יתברך ישראל, למה הם מדוכאים תחת האומות, ומה גם בגלות עמלק שיעקב ראה עליית שרו ולא ירידתו, ומה גם כרך של צור שנעץ גבריאל קנה מימי שלמה וכו', לזה אמר במה **כי שמת וכו'** שנתקיימה נבואת משפט עירך, נבטח שגם **ארמון זרים מעיר** ידוע יפול, עד ש**לעולם לא יבנה,** ועל כן במה ש**שמת וכו' יכבדוך עם עז,** והוא מה שאמרו ז"ל (ביצה כה ב) כי עז שבאומות ישראל, שזה יורה שגם יפול **ארמון זרים ולא יבנה,** על כן מעתה **קרית גוים עריצים ייראוך.**

ד כִּי-הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר-לוֹ מַחְסֶה מִזֶּרֶם צֵל מֵחֹרֶב
כִּי רוּחַ עָרִיצִים כְּזֶרֶם קִיר :
ה כְּחֹרֶב בְּצִיּוֹן שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה :

(ד) כי היית מעוז לדל וכו'. אמר הנה ע"י מפלת עיר בצורה אמרתי ש**יכבדוך עם עז.** ולמה ייחסתי הדבר אל כבוד ולא אל יראה בלבד כאשר ב**גוים עריצים,** הלא הוא **כי היית מעוז וכו'.** כי בכלל ראותם כחך ה' בעשותך רחמים פרטים עם פעולת הדין כאחד, יכירו השגחתך הפרטית וזולת המורא **יכבדוך.** וזהו **כי היית מעוז לדל** הנמצא בעיר, ששמת לגל ב**קריה בצורה** ששמת **למפלה,** והצלתן מתוך המומתים אז הכירו כי **אתה ה'.** במה שתכה בהכאה עצמה תרפא, כי תחלץ עני בעניו, כי בזכות עניו תרחמהו.

וזה הוא בצרה הבאה לעיר, תציל את **הדל** הנמצא בתוכם. ומזה יוציאו כי גם אתה **מעוז לאביון** אפילו בצרה הבאה בשבילו, שהוא כל סתם אביון שבעולם שמעוז אתה לו בעוניו, וזהו **מעוז לאביון בצר לו,** כי במה שראו שהיית **מעוז לדל** במפלת הקריה, ידעו כי גם אתה **מעוז**

לאביון בצר לו. כי בצר לו אשר לו לבדו מיוחד לו, ולא לאנשי המקום שהוא בו. כי אתה מעוז לו שהוא במה שעשית אותו אביון בשביל צר לו להצילו, כי דלות עצמו תעוז לו ותחלצהו. והוא כי כן כאשר היית **מעוז לדל** עשית לו **מחסה**, מה**זרם** השוטף בעצמו ו**צל** מה**חורב** עצמו, להיות צל על ראשו מצרת החורב. ופירש ואמר מה שאמרתי **מחסה מזרם** הוא, **כי רוח עריצים** ורצונם בבואם בזעף לשטוף עיר ויושבי בה, הוא **כזרם קיר** שאינו כזרם הבא דרך ישרה על הארץ. כי אם כשטף מים הבא ופוגע בקיר ומתעכבים המים בקיר עד ירבו מאד, ויגבר השטף ויהרוס הקיר ויעשה זרם בזעף רב, אשר ברוב כחו אי אפשר לימלט איש ממנו, אם לא ע"ד נס אלוהי עולם ה'. כמשל הזה הוא **רוח עריצים** הבאים עיר לגל וכו', ואיך נמלט הדל ההוא אם לא שהיית ה' **מחסה** לו ככל נפלאותיך.

ומה שאמרתי **צל מחורב** הוא, כי מלבד היות לו **מחסה בזרם** בואם העירה,
עוד שנית תעשה לבל יתמידו בה העריצים, ויתגלה להם מקום אשר הוא נחבא בו, על כן עוד מוסיף הוא יתברך בשביל הדל ההוא. כי אחר שומם **עיר בצורה למפלה** יחסר למו **צל מחורב** וגם הם צחי צמא, כי במפלה ילאו למצוא מעייני המים לשתות, כי הם זרים במקום **(ה)** וזהו **שאון זרים תכניע.** כי לא ידעו מקומות המים כדל התושב נמצאים בכפל צרה חורב מחום היום וציון ממים, ועל ידי כן יברחו מיד, כי לא יוכלו להתמהמה, וישאר הדל **בצל עב** אשר נחבא שם וכיוצא. מה שאין כן אם לא הכם שרב ושמש בציון, לא היה הדל **בצל עב** וזהו **צל מחורב** שהוא צל נמשך מחורב.

וזהו שאמרתי שעל כן **יכבדוך עם עז**, כי בשום עיר לגל ונסתמו במפולת רוב מימיה מלהספיק אל החיל והדל בצל קורתו יברחו, וישאר **בצל עב** ויכבדוהו עם עז על השגחתו זאת לחלץ עני בעניו, נמצא שהדל יענה וישורר עם **זמיר עריצים.**

ושיעור הכתוב כחורב בציון כו' היה **לדל חורב בצל עב** וייטב לו. נמצא כי **זמיר** שיזמרו ה**עריצים** שנצחו הקריה יענה גם הוא עימהם, כד"א (במדבר כא, יד) **עלי באר ענו לה,** כי גם לו הטיב ה'.

[ד -ה] כי היית וכו'. אמר גם שידעתי כי בסוף תשים **ארמון זרים** שלעולם לא יבנו. אך יראים אנו על מה שביני וביני פן ישטפונו צרינו, כי הנה בשעבוד כאשר היית **מעוז לדל** בדלותו, **מעוז לאביון** שהוא יותר מעוז הוא לו מצרה גדולה הימנה בצר לו, כי תחלץ עני בעניו, כך הוא השעבוד לנו למעוז מגיהינום. אך צריך בינתיים תהיה לנו **מחסה מזרם צל מחורב.** ופירש מה שאמרתי **מחסה מזרם** הוא, כי **רוח עריצים** המשעבדים הוא לפעמים פתאומי וקשה **כזרם קיר.** כי כמים הנגרים אל קיר ומלחלחים אותו והוא סובל ומתרועע ולפעמים ירבה שטף

המים, ויהרס בזרם פתאם הקיר כלו ויאבד זכרו, כך הוא **רוח עריצים** אלינו, שאנו כקיר נטוי סובלי שטף מי שעבודם, ויראים אנו פן תעבור רוח חמתם פתאם **כזרם קיר,** ויהדפונו ויהרסונו לגמרי חלילה כי בחיריים הם.

ומה שאמרתי **צל מחרב** הוא כי **כחורב בציון וכו',** והוא אם תאמר נא ה' כי אי אפשר להפילם, כי אדרבה אתה בחרת בקיומם למרק אשמותינו, ואדרבה שבעים פרי החג הם לקיימם, ולא הנחת את דוד לכלותם, כנודע מעניין וירד העיט וכו', וגם נתברך אדום על יסרו אותנו בהרפות מן התורה, על כן אין אנו שואלים תכניעם, כי אדרבה נתפלל בשלומם כעניין התפללו בשלום העיר כו'.

אך הוא שאם יבואו **זרים** מבחוץ על מקום אשר אנו גולים שם, תחת מלך המשעבד אותנו, שאם היו כובשים המקום היינו למשסה להם, היה אתה להם מכניע. כי **כחורב בציון** כך **שאון** אותם ה**זרים תכניע,** באופן יכירו משעבדינו כי מצדנו היה להם שלום, ואז **כחורב בצל עב** יהיה מה ש**זמיר עריצים** יענה, כי הזמר שיזמרו העריצים משעבדינו הוא אמור, כי מה שהיה לזרים חורב בציון היה להם **חורב בצל עב,** כי חורב מלחמה שהיה עליהם, היה להם **כחורב בצל עב** הם ישראל שבתוכם **כצל עב** מיצל עליהם, לשון זה **זמיר עריצים יענה,** שהוא לשון שירה כד"א ענו לה.

או יאמר, ידענו ה' כי **כחורב בציון שאון זרים** המשעבדים תוכל **להכניע,** אך אין אנו בועטים בגלות ודי לנו **חורב בצל עב,** שהוא שעבוד במחסה בצד מה, ושיכירו הם שמאתך יש לנו **צל עב** כי מצדנו טוב להם, עד ש**זמיר עריצים יענה** כך.

או יאמר, במה שידענו כי אחד מהדברים שיש לנו בגלויות מנוח מה' הוא, ע"י שבהיות **חורב** ובצורת בעולם תפילתנו נשמעת, וזה יאמר כאשר **היית מעוז כו'** כן היה לנו **מחסה מזרם,** והוא, כי יהיה **צל** נמשך **מחורב.** ופירש מה שאמרתי **מחסה מזרם** הוא, כי **רוח עריצים** המשעבדים הם **כזרם קיר,** כן ישטפונו בחמת מלך פתאום. ומה שאמרתי **צל מחורב** הוא, כי בבא **חורב** בצורת **בציון** שיחסר גם לשתות, אז בזה **שאון זרים** על ישראל **תכניע** ויחמלו עלינו, באופן שיהיה לנו **צל** מחמת **חורב,** עד שאמור **חורב בצל עב,** הוא מה ש**יענה זמיר עריצים** שישוררו עלינו, שגלותנו הוא לנו **חרב בצל עב,** שהקב"ה נותן לנו **חורב בצל עב מחסה** לנו.

[א-ה] או יאמר, במה שכתבנו ב**ספר חבצלת השרון,** כי ג' מיני צרות מתרגשות לצדיק, זו למעלה מזו בקושי הדרגת הצלתו:

א. פגוש דוב באיש או אחד מיתר חיות השדה הממיתות או נחש או שרף.

ב. אם יבוא באש או במים כבירים שוטפים.

ג. אם יפול ביד עריצים מבקשי נפשו לספותה.

והנה הקלה מכולן להינצל הצדיק ממנה, והוא כדבר טבעי אליו היא.

הראשונה, כי בהיות צלם אלוהים שעל פניו בלתי נשחת, מוראו וחיתתו היא על כל חית השדה.

אך השנית קשה מזו ולא תספיק צדקת הצדיק עצמו מבלי הצטרף גם זכות זולתו עמו כמאמרם ז"ל, (**ילקו"ש** קי) לא ניצול אברהם מכבשן האש אלא בזכות יעקב, וכן חנניה וחבריו בזכות שלש נפשות שהציל יהודה מהאש, תמר ושני ילדיה.

אך הג' לא תספיק לא זה ולא זה, כי אין הקדוש ברוך הוא מבטל הבחירה מבני אדם.

כלל הדברים כי הינצל מבעלי בחירה קשה מהינצל מאש ומים.

ובזה נבוא אל העניין

שאמר הנביא מה ש**יכבדוך עם עז ועריצים ייראוך** הוא, כי יאמרו כי בשומך **מעיר לגל** כי הרכבת אנוש לראשנו, ותתנו ביד **עריצים יכבדוך וייראוך,** כי היית שם **מעוז לדל** מבעלי בחירה, באומרם כי היותך **מעוז לאביון בצר לו,** כגון **מחסה מזרם צל מחורב,** שהוא להצילו אם יבוא באש החורב, או במים **בזרם** מים רבים אינו מן התימה, אך **רוח עריצים** שהוא רצון בחירתם היא **כזרם קיר,** שהוא דבר נמנע מהינצל כאשר הוא נמנע מהבטל **זרם קיר.** שהוא אם יצויר יבנה קיר, ויבוא זרם מים ויעכבם הקיר מלעבור, ויהיו המים זורמים ובאים, האם יהיה כח בקיר מלעכב המים לעולם אי אפשר. כי הלא בהרבות המים בזעף וזרם, ישטפו הקיר ויצופו גם עליו. כן זרם הבחירה אין מוחה בידה, שאם לא כן אין שכר ועונש, ואך הדרך אשר תעשה הוא, כי **כחרב בציון שאון זרים תכניע כו'** כמפורש בדרך הראשון, כי תעשה באופן יסתר מהעריצים הצדיק, ויברחו הם מה**חורב בציון** וישאר **הדל בצל עב** קורתו מבלי בטל בחירת **העריצים.**

ו וְעָשָׂה-ה' צְבָאוֹת לְכָל-הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה מִשְׁתֵּה שְׁמָנִים מִשְׁתֵּה שְׁמָרִים
שְׁמָנִים מְמֻחִים שְׁמָרִים מְזֻקָּקִים :
ז וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי-הַלּוֹט הַלּוֹט עַל-כָּל-הָעַמִּים וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה עַל-כָּל-הַגּוֹיִם :
ח בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי ה' דִּמְעָה מֵעַל כָּל-פָּנִים
וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל-הָאָרֶץ כִּי ה' דִּבֵּר :

(ו) ועשה ה' צבאות לכל העמים כו'. אחרי אומרו למעלה כ"א שם הוא יתברך **מעיר ציון לגל קריה בצורה** היא **ירושלם למפלה,** הלא עתידים ליבנות. אך **ארמון זרים** ישבת **מעיר,** על ש**לעולם לא יבנה** כמפורש בדרך השני.

ואמר עתה דרך התשועה הבאה במהרה בימינו איך תהיה. והוא, כי לא יעלה על לב איש שמבלי היות הדור כלו זכאי, שנזכה ליושע בשובה ונחת בלי חרב ומלחמה. כי דעו אפוא כי תחילה יעשה ה' **בהר הזה,** הוא **הר המוריה לכל העמים** בחבלי משיח, **משתה שמנים** שיאכלו כל טוב הארץ ועושר ונכסים, עד שמשמן בשרנו ירזה ואח"כ ישתו **משתה שמרים** שהוא, כי כמרעיתם וישבעו בראשונה ישתו כוס תרעלת מידת הדין, באחרונה ששמריה ימצו ישתו כולם כאחד, כמאמר דניאל (ב, לה) באדיין דקו כחדא כו'. ואל נתמה אם נראה בתחילה שה**משתה שמנים** הוא **שמנים ממוחיים,** שהוא אכול למעדנים משל אל רוב טוב. כי הלא לעומת זה גם ב**משתה** ה**שמרים** יהיה עד קצה הדין והרוגז, **שמרים מזקקים** שמרים עבים שנטף כל לחלוחית היין ממנו, שהיה משל אל דין צלול מעט ונשאר עב כשמרים מזוקקים, שלא יוכלו לסובלו כאשר לא יוכל איש לשתות **שמרים מזוקקים.**

ושמא תאמר אם כן אפוא, איה כל עונשי רשעותיהם אשר עשו בכל דור ודור עד אין קץ. והלא באחד מני אלף יכלו כי לא יוכלו לסבול, **(ז)** לזה אמר **ובלע בהר הזה פני הלוט כו',** והוא עניין הידוע מרז"ל משל למי שיש לו שני בעלי חובות, אחד אוהב ואחד שונא, מהאוהב נפרע מעט בכל יום עד שפורע הכל ואינו נרגש, אבל מהשונא אינו מקבל אלא מניח הכל עד סוף הזמן, ואז אפילו החצי אינו יכול לפרוע ומתנקם ממנו. כך מישראל נפרע הקדוש ברוך הוא עוונותם יום יום כו', ומהאומות עכו"ם מניח הכל עד לעתיד לבוא כו', וזהו **רק אתכם ידעתי כו'** ע"כ **אפקוד עליכם כו'** ופס' **יום יום יעמס לנו כו'** ופס' **ויסרתיך למשפט כו'.** נמצא כי עונות העמים הם שמורים זה על זה כיריעות מגלה הנגללים זו עם זו.

ונבוא אל העניין

אמר **ובלע בהר כו',** לומר אל יעלה על לב כי יבולע במשתה השמרים **בהר הזה,** כל אשמותם הנגללות זו על זו, כ"א מה שיבולע בהר הזה הוא בלבד **פני הלוט הלוט,** שהוא מה שלמעלה מהלוט הלוט שהם אשמותם, שהם לוטים אלו על אלו. כי לא יספיק לבלע ולנכות אפילו הגלילה הראשונה שהיא העליונה, כי אם **פני הלוט** בלבד הפניה הנגלית בלבד, ולא הלוט ונגלל לוט על לוט. ואל תיבהל ברוחך לכעוס על הדבר, כי הלא לא יבצר מהם רעה מתמדת מיוחדת להם ולא לישראל, והוא כי המוות אשר היא **מסכה** פרושה **נסוכה על כל הגוים,** הנה תהיה **על כל העמים** ולא על ישראל, וזהו **והמסכה הנסוכה על כל העמים,** ואז במותם יתמידו בגיהינום עד תום אשמותם שהוא עולם ועד.

חזור לעמוד השער

ואם תאמר נא ישראל, כי הלא תירא כמקרה זמן מתן תורה יקרך, שאמרו רז"ל שהיה נגזר על ישראל חירות ממלאך המוות, ושקבל המלאך המוות לפני הקדוש ברוך הוא והשיב לו תשלוט על האומות, ואחרי כן חזרה גם על ישראל.

לזה אמר אל תירא כי עתה לא תשוב לך המוות, **(ח)** כ"א **בלע המות לנצח.** והנה ב**ספר הזוהר** הנמצא בכתיבת יד נמצא כתוב על פס' **ודמעתה על לחיה,** שהדמעה לא הייתה עולה למעלה לפני הקדוש ברוך הוא כ"א נשארת על לחיה. ובזה יאמר, הלא אמרתי שיהיה לישראל חירות ממלאך המוות ש**בלע המות לנצח** אמן. וג"כ חירות משעבוד מלכויות שעל השעבוד הייתה **דמעתה על לחיה.** כי אם ש**ומחה ה' אלוהים** הרחום בדין **דמעה מעל כל פנים.** שלא תהיה **דמעתה על לחיה**, שהוא על הפנים כי אם שיעלו למעלה לפניו יתברך, שלא ימחו רק **מעל הפנים** בלבד, אך ישים אותם בנאדו הלא בספרתו לפניו. וע"י כן **וחרפת עמו יסיר** שהוא שלא ישתעבדו עוד לעולם, כי **חרפת** הקרא עמו שחרפת אדם לוקח הנקרא בשם **עמו,** אז בהעדר השעבוד יוסר מעל כל הארץ החרפה ההיא, **כי ה' דבר** וכל הבטחה לטובה אינה חוזרת אחור.

ט וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ
זֶה ה' קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ :
י כִּי-תָנוּחַ יַד-ה' בָּהָר הַזֶּה וְנָדוֹשׁ מוֹאָב תַּחְתָּיו כְּהִדּוּשׁ מַתְבֵּן (בְּמוֹ) [בְּמוֹ] מַדְמֵנָה :
יא וּפֵרַשׂ יָדָיו בְּקִרְבּוֹ כַּאֲשֶׁר יְפָרֵשׂ הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת יָדָיו :
יב וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח הִשְׁפִּיל הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד-עָפָר :

(ט) ואמר ביום ההוא הנה אלוהינו זה כו'. לעתיד בהתגלות להם שכינה **הנה אלוהינו זה** מורה באצבע, והנה תחילה **בבית ראשון קוינו לו,** לא שתושע שכינה כביכול מגלות לגמרי. כי אין זה רק לימות המשיח, אך **בבית שני** לא היה רק **ויושיענו** שיבוא אלינו הקדוש ברוך הוא **ויושיענו.** ע"כ לא שמחנו לגמרי כי עדין נשאר ה' בלתי שלם, והכסא כבוד בלתי שלם, שנאמר (שמות יז, טז) **יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק.** אך עתה **באחרון,** זה ה' **קוינו לו** שיושלם, ולא לכוונה ש**יושיענו** רק על הנוגע אליו יתברך בצאת שכינה מהגלות כביכול, וע"י כן **נגילה ונשמחה בישועתו** של עצמו. כי ישועתו של הקדוש ברוך הוא ישועתן של ישראל, מה שלא נגמר לגמרי בבנין בית שני, כאשר בבנין הג' במהרה בימינו.

או שיעור הכתוב, כי ב' דברים אנו מקווים:

א' שנראה באצבע ונאמר **זה.** והוא מה שאמרו ז"ל (תענית לא ב) שעתיד הקדוש ברוך הוא להיות ראש חולה לצדיקים, ויהיו מראים באצבע ואומרים **זה אלי**.

שנית, שיושלם שמו.

ועל ב' הדברים אמר שנאמר **ביום ההוא זה ה'** שהם הב' דברים **קוינו לו,** ולא על מה שנמשך לנו ע"י כן. רק עיקר מה ש**נגילה ונשמחה** יהיה בשביל ישועתו של עצמו.

או יאמר ואמר **ביום ההוא כו'** לומר הלא אמרתי (פסוק ו), כי אשקה **לכל העמים בהר הזה** שהוא בירושלים **משתה שמרים** שהוא דין ורוגז, אמר הנה כ"כ תהיה נקמת ה' בהם עד שיקום איש ישראל ואמר **ביום ההוא הנה אלוהינו זה** שהוא שכינה שם אלוהים שיזכו להראותה באצבע, ויאמרו הנה נעשתה תאוותנו שיצאה מהגלות, והנה לפנינו כי **הנה אלוהינו זה קוינו לו שיושיענו,** שע"י צאתנו מהגלות נושע וזהו **ויושיענו.**

אך זה ה' הוא השם הגדול שאנו מראים ואומרים, זה לא עלה על לבנו לקוות לומר בו **זה ה',** רק מה ש**קוינו לו** לא היה להראות, רק **קוינו לו** ש**נגילה ונשמחה בישועתו,** שיושלם כמדובר בהתחבר ד' אותיותיו.

ומה רב חסדו שהגדיל לעשות שגם לו נראה, ונאמר **זה ה'** מה שלא חשבנו רק שם אלוהים הוא שכינה, ולהיות ה' שלם ידוע שהוא ע"י נקמת עמלק. וזאת נבקש מאתך, שאחר שכל עיקר שמחתנו הוא על כבודך, שתנקם בעצם וראשונה ממואב כי נגעו בכבודך, כי הם שלקחו ספרי תורתך ויסחבום כמו שאמרו ז"ל על פס' (איכה א, י) **ידו פרש צר על כל מחמדיה,** אשר צוית לא יבואו בקהל, לך וזה יהיה בהתמדה ולא תטנף בהם הר קדשך.

רק **(י) כי תנוח יד ה' בהר הזה.** ולא תעשה נקמתם פה בגבולנו כי אם **ונדוש מואב תחתיו** במקומו. ולא שישברם כאחת כי אם **כהדוש מתבן במו מדמנה,** שהוא שכאשר הדישה על דומן שהוא על דבר בלתי קשה כ"א רפה כמדמנה, אין אבני הדיש חותכים מיד כאשר בהיות על הארץ הקשה, באופן צריך זמן רב, והעניין שיפרפרם מעט מעט שיצטערו הרבה.

(יא) ועוד ש**יפרש ידיו** יתברך המכות בקרבו, **כאשר יפרש השוחה לשחות** שפורש ידיו ומפריד אצבעותיו, ועושה רווח בין אצבע לאצבע, כן יהיה להם רווח בין צרה לצרה, וע"י כן **והשפיל גאותו עם ארבות ידיו.** והוא, כי אם לא היה רווח בין צרה לצרה לא היה משפיל גאותו, כי עודנו בגאותו יכלה, אך בהתמיד זמן רב ע"י השהיות יהיה הולך ונפגע, כי יראה כי אזלת ידו. ולא תתמיד שקיטתו כי אחר שינוח מעט מהצרה ותבוא האחרת, בזה ישפיל גאותו

עודנו בכחו המתייחס אל ארבות הידים, כי טרם כלות כחו שעדיין **ארבות ידיו** קיימות **ישפיל גאותו.**

ומה שאמרתי **ונדוש מואב** ולא אומה אחרת הלא הוא, כי לא נחוש רק על כבוד ה' **(יב)** כי הנה **ומבצר משגב חומותיך כו',** והוא מאמרם ז"ל על פסוק ידו פרש צר כו'. כי מואב ועמון נכנסו לירושלם בחורבן, ולא שלחו יד אלא בספרי התורה ויסחבום על הארץ, על שכתוב בהם **לא יבא עמוני ומואבי כו',** וזהו **ידו פרש צר על כל מחמדיה,** אשר צוית לא יבאו בקהל לך, וזה יאמר מה שאמרנו תצר את מואב, הוא על ש**מבצר משגב חומותיך,** שהיא התורה שהיא מבצר ומשגב של החומות, שכל עוד שהיו עוסקים בה לא שלטו גויים בהם, אותה השח **השפיל** עד **הגיע לארץ עד עפר,** כי סחבום על עפר הארץ ועל כן על אלה תשלח ידך מבכל השאר להשפילו עם ארבות ידיו, על שידו פרש על מחמדנו.

פרק כו

א בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר-הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה עִיר עֹז-לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל :
ב פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי-צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים :
ג יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם שָׁלוֹם כִּי בְךָ בָּטוּחַ :
ד בִּטְחוּ בַיהוָה עָדֵי-עַד כִּי בְּיָהּ ה' צוּר עוֹלָמִים :

(א) ביום ההוא יושר השיר הזה כו'. אם או' **ישית** חוזר אל ה**ישועה**, היה ראוי יאמר תשית. אך יאמר כי הנה ירושלם ה' יהיה בתוכה, כד"א (זכריה ב, ט) **ולכבוד אהיה בתוכה כו',** וכן יחזקאל הוא אומר (מח, לה) **ושם העיר כו' ה' שמה,** וגם הוא יתברך לה חומת אש כד"א (זכריה שם) **ואני אהיה לה חומת אש כו'.**

והנה היושבים בארץ יהודה חוץ לירושלם וישתוקקו ליכנס לתוכה תוך חומת האש. יאמרו **ביום ההוא,** הנה לא מפחד אויב יסוגרו שערי החומות, כי הנה **עיר** עצמה היא **עז לנו,** כי ה' בקרבה ולא היינו צריכים חומה, כי הנה **עוז** ההוא **ישועה ישית** בלעדן, לכן אתם **חומות וחל** של אש כד"א **ואני אהיה לה חומת אש,** וא"כ **(ב) פתחו** לנו לבוא אל תוכה **שערים** בחומת האש, כי אין פחד שיבואו אויבים, כי **ויבא גוי צדיק** שהיה **שומר** ומקווה **אמונים,** שבטחו בה' וסבלו צרות רבות בהאמינם בה'. כי מהכנס אויבים אין פחד, כי מבלי חומות ועוז שבתוכה **ישועה ישית.**

או שיעור הכתוב שיאמרו **בארץ יהודה** שחוץ לירושלם, הנה ה**עיר** לא בלבד היא **עוז** ליושבים בקרבה, כ"א גם לנו שחוצה לה **ישועה ישית** העוז שלה, באופן שלא מפחד אויב נחפוץ ליכנס בה. לכן אתם חומות וחיל הרוחניים, שהם מאיכותו יתברך כאומרו ואני אהיה לה חומת אש, אתם **פתחו שערים כו'.**

(ג) יצר סמוך תצור שלום כו'. יתכן לפרש אומרו סמוך לשון סמיכה, כד"א (תהלים קיב, רי) סמוך לבו לא ייראה. והוא כי הנה ב**ספר הזוהר** (פרשת נשא ב, קסג א) נאמר, כי היצר הרע לטובתנו ניתן בנו. משל למלך שהיה לו בן ושפחה יפה עד מאד, ואמר אל הבן מה העבודה אשר תעבוד שעליה אטיב לך, הנה נא לי שפחה זו היא תפתה אותך ותרדפך לשכב אצלה להיות עמה, אם תעצור כח לימלט ממנה מה רב טובך מאתי, ואם לאו ענוש תענש. ולשפחה אמר התחזקי לרדוף ולפתות את בני בכל יכולתך, כי הרשיתיך כי הוא לטוב לו. כן ענייין היצר הרע הוא כשפחה וישראל הוא הבן לה', וה' ציוה את בנו ישמר מהיצר הרע, ולהיצר הרע אמר שיפתה את האדם יעבור רצונו יתברך. כי הוא נותן לו רשות לטוב לו, אם יעצר כח לישמר ממנו באופן כי היצר הרע לא ייראה מלפתותו יעברו רצונו יתברך, כי ה' סומך ידו כי ברשותו הוא עושה, ועל כן לא ימוש מהעמיס בכל עוז עול סבלו להחטיאם, וה' ציוה את ישראל שלא בלבד נשמר מהיצר הרע, כ"א שגם בו נעבוד את ה', כד"א (דברים ו, ה) ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך, בשני יצריך. על כן צריך עזר משדי לעשות כן, כי צופה רשע כו' ה' לא יעזבנו בידו.

והנה זה ענייין הכתוב שנאמר לפניו יתברך לומר, הנה הגאולה הנז' תלויה בכישרון ואיך אפשר. כי הנה היצר סמוך, כי יש לו סמך מאתך שהרשית אותו, ועל כן לא אוכל לבדי לעבדך עמו, כי אם אתה ה' **תצור שלום** ביני לבינך וביני לבינו, שיענה אמן בעל כורחו לעובדך עמו, לקיים בכל לבבך בשני יצריך. ומה שלא אבטח שאוכל לו שיעבדך עם היצר הטוב הוא, כי הלא הוא **בך בטוח** שלא תקצוף עליו, במה שיעמיס עלי עול עבור רצונך תמיד. **כי בך** שסמכת ידו והרשיתו לפתותני **בטוח** להלחם בי בכל עוז, על כן אם אתה אינך עוזר לי לא אוכל לו.

ושיעור הכתוב היצר הוא סמוך מאתך, ועל כן צריך שאתה תצור שתי שלומות עמך ועמו, **כי בך בטוח** הוא, ולא ייראה מלהכביד מלחמתו לעבור רצונך. ואם נפרש אומרו סמוך מלשון סמיכות, יאמר, הנה היצר הוא מושרש מהלידה באדם, כי הוא סמוך למציאות צאתו לעולם, כי לפתח חטאת רובץ, ועל כן מי יוכל להכניעו אם לא אתה ה', ולכן אתה **תצור שלום** ביוצרי ושלום עם יצרי, ע"ד הקודם שבסוף הפסוק.

(ד) בטחו בה' עדי עד כו'. אומרו **ביה ה'** יש ייתור שהראוי יאמר **כי ביה צור עולמים.** אך אמר הלא אמרתי כי הוא יתברך יכניע אויבינו ויגאלנו, והלא אפשר כי האריכות זמן ע"י היצר סמוך שהזכיר, יתן רפיון הביטחון בלבבכם. לזה אני אומר **בטחו בה',** כלומר **בה'** שלם בכל ארבע אותיותיו, ולא תתקרר דעתך אם יאחר הטוב **עדי עד,** כי הנה **ביה** שהם שתי אותיות של ה' **צור עולמים,** ואם **ביה** של ה' שהם ד' אותיות יצר **עולמים,** מה גם עתה השם שלם שהבוטח בו יאושר. ואל תתייאשו מן הרחמים בראות גדולת **צור** חייבת, וידוע כי אין ישועתה לנו עד מפלתה, כי כשזה נופל זה קם, כי יד יעקב אוחזת בעקב עשו.

ה כִּי הֵשַׁח יֹשְׁבֵי מָרוֹם קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה יַשְׁפִּילָהּ עַד-אֶרֶץ יַגִּיעֶנָּה עַד-עָפָר :
ו תִּרְמְסֶנָּה רֶגֶל רַגְלֵי עֲנִי פַּעֲמֵי דַלִּים :

(ה) כי הלא כאשר **השח** הוא יתברך את ישראל שהיו **יושבי מרום** בחורבן, גם את **קריה נשגבה** היא כרך גדול של צור **ישפילנה כו', (ו)** כי **תרמסנה רגל כו' פעמי דלים** הם ישראל שבגלות. כי כאשר נתקיימה נבואת רעתנו תתקיים נבואת רעתם, כאומרם ז"ל (מכות כב ב) שע"כ שחק רר עקיבא בראות על הר ציון שועלים הלכו בו.

ז אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס :

(ז) ארח לצדיק מישרים כו'. הלא אמרת נבטח בטוב העתיד, והנה אין ספק כי צריך זכות, באופן כי כצדיק כרשע צריכים רחמי שמים לתקן עצמם. **הצדיק,** כי כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, ומטה אותו תמיד לעשות אשר לא טוב בעיניך, כמאמרם ז"ל (סוכה נב א) על **צופה רשע לצדיק כו'**, (תהילים לז, לב) כי על היצר הרע ידבר, שאין לך יום שאין היצר הרע מתגבר עליו ומבקש להמיתו ולטורדו מן העולם, וזהו ומבקש להמיתו ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו, היה נופל בידו שנאמר (שם לב) (אלוהים) **לא יעזבנו בידו כו'**.

וזה ענייין הכתוב הלז לחלות פני אל יהיה עם הצדיק, לבלתי הניחו ביד יצרו להטותו הדרך בטענה ראויה, והיא לומר הנה **אורח** הפתוח **לצדיק** להלוך בו מאליו הוא ה**מישרים,** שהוא לפנים משורת הדין, כמו שאמרו ז"ל **ועשית הטוב והישר זו לפנים משורת הדין.** והוא, כי כאשר עלה למדרגת צדיק, ממנה יעלה למדרגת חסיד, כי מצות הצדקות יביאהו לידי חסידות, כי מצווה גוררת מצווה, ואחר שדרכו מאליו הוא כך, ראוי הוא כי בבואו לידי **מעגל** צר שיביאהו היצר הרע אל דוחק, יהיה נדון בקרבו להטות אל פיתוי היצר הרע, אם לא אתה

ה' שאתה **ישר** כד"א (תהלים כה, ח) טוב **וישר** ה' את **מעגל** ה**צדיק תפלס** אותו אל צד הטוב, כי תסייעהו פן יטהו יצרו אל הצד האחר.

[ג -ז] או שיעור הכתובים אוי לנו מיצרנו (פסוק ג) כי **יצר סמוך** מאבדנו כמדובר למעלה. משיב הנביא אלינו ואומר (פסוק ד) **בטחו בה'** נגד יצרכם **כי ביה ה' כו'.** משיבים ישראל ואומרים מה נעשה שנוכל נגד היצר הנז' כי גדול כחו (פסוק ה), **כי** הנה **השח** והחטיא **יושבי מרום,** הם **המלאכים** הנפילים שהיו יושבי מרום, וברדתם נאמר (בראשית ו, ב) ויראו בני האלוהים את בנות כו'.

או יהיה על כמה **צדיקים** שהפילם בהחטיא אותם, שהיו בצדקתם נקראים **יושבי מרום** ו**קריה נשגבה** היא ירושלים, עתיד להשפיל אותם בחורבן ראשון וזה אומרו **ישפילנה,** ואח"כ **ישפילה עד ארץ בחורבן בית שני**, ובכן מי יוכל נגדו וכמעט תאבד תקווה. על כן משיב הוא יתברך ואומר אל תיראו, כי דעו אפוא כי אשר **יגיענה עד עפר** היא צור חייבת (פסוק ו), **תרמסנה רגל רגלי עני** הוא מלך המשיח הנקרא עני, כד"א (זכריה ט, ט) עני ורוכב על חמור, ואחריו **פעמי דלים.**

משיבים ישראל מה נעשה כי **ארח לצדיק** הנז' הוא מלך המשיח שנקרא צדיק, כד"א (ירמיה כג, ו) זה שמו אשר יקראו ה' צדקנו, האורח שלו לבוא שהוא רחב הנקרא **אורח** הוא **משרים,** שהוא עשות לפנים מן השורה. אך בהיות שאין חסידים עושים כן לאיש אורח כ"א **מעגל** צר, על כן היושר לפנים מן השורה שאין אנו עושים תעשה אתה, כי אתה שאתה **ישר** שהוא עושה לפנים מן השורה, כמו שאמרו ז"ל על ועשית הישר ובפסוק ישר יחזו פנימו, את **מעגל הצדיק** שאינו אורח רחב אתה **תפלס** המעגל, שתהיה עמנו בל נטה מהמידת צדק אל עשות רע, באופן שגם מעגל צר יחסר ממנו. כ"א שתפלס לנו המעגל שלא נמוט מהיות במיצוע, בל נפסיד גם מעגל שהוא שיבוא לנו ע"י דוחק, כי טוב מעט מהעדר הכל.

או ידבר על כל **איש צדיק** ויאמר, הנה **ארח** רחב **לצדיק** שלא ימלט מצדקו הם **המשרים,** שיתנהג לעשות מילי דחסידותא שע"י כן לא ימוט מגדר הצדקות לעולם, כי מה שעושה לפנים מן השורה הוא משמרת אל הצדקות. אך אנו שאין בנו עושי חסידות, אתה שאתה **ישר מעגל** צדיק שהוא צר בלי דברי חסידות, **תפלס** לנו מעגל צדיק בל נטה ממנו.

ח אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ ה' קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת-נָפֶשׁ :
ט נַפְשִׁי אִוִּיתִךָ בַּלַּיְלָה אַף-רוּחִי בְקִרְבִּי אֶשְׁחָרֶךָּ
כִּי כַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטֶיךָ לָאָרֶץ צֶדֶק לָמְדוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל :

חזור לעמוד השער

י יֻחַן רָשָׁע בַּל-לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל וּבַל-יִרְאֶה גֵּאוּת ה' :

(ח) אף ארח משפטיך ה' קוינוך כו'. הלא בקשתי רחמים על הצדיק תעזרהו נגד יצרו, לעשות רצונך למהר גאולתנו, והלא תאמר כי הלא המון העם יעכבו הטובה, גם כי הצדיק יזכה מצד עצמו. לזה אמר הלא הם מתמרקים בייסורי משפטיך, כי הלא דרך כלל אפילו לא היה לנו ייסורין אחרים, כ"א תקווה ותוחלת השראתך עמנו ואתה מתאחר, הוא לנו ייסורין גדולים. כי אף **אורח** ודרך **משפטיך** ורוגזיך וייסוריך, הוא מה ש**ה' קוינוך** כי אין צער גלות גדול מהיותנו בגלות, בתקוותך שהיא מחלה לב. כי הלא **לשמך** הגדול **ולזכרך** הוא שם אדנות כעניין זה שמי וזה זכרי **תאות נפש,** כי כך היא תקוותנו כתאוות הגוף לנפש, או **תאות נפש** לידבק לקונה, והוא מה שאמרו ז"ל (**ילקו"ש** סוף תהלים) על פסוק **כל הנשמה כו'** הנשמה שבאדם בכל עת היא מבקשת לצאת כו', כמפורש אצלנו שהוא לשוב אל מקורה.

ואתה שקראתיך נפשי באמרי כי **לשמך ולזכרך תאות נפש. (ט)** הנה **נפשי** ה' כ"כ **אויתיך,** כי הנה **בלילה** בשכבי ש**רוחי** יוצאת מגופי, אני עוזב תאוות רוחי שתשוב אלי בבקר, ואויתי אותך שתשוב בעולם, וזהו **נפשי אויתיך בלילה.** אף בשוב **רוחי בקרבי** כשאקיץ משנתי **אשחרך** מיד, לאמר לפניך ה' **כי כאשר משפטיך כו'** והוא, כי תמהר לעשות משפט בארץ, שהיא דרך ללמד דעת את העם לעשות צדק, וזהו **כי כאשר משפטיך לארץ כו',** כמו שאמרו ז"ל (**שמו"ר** יג ד) כי ע"י משפט ארבה במצרים, למדו צדק כוש ומצרים, שהיו מדיינים עד היכן גבול כל אחד מהם וע"י הארבה נחו, כי ידעו שעד מקום שהארבה הגיע היה גבול מצרים, שנאמר (שמות י ד) הנני מביא מחר ארבה בגבולך.

וגם לפי פשוטו הוא כעניין (משלי יט כה) לץ תכה ופתי יערים כו', וזה יאמר, **כי כאשר משפטיך לארץ** במצרים **צדק למדו כו'** כלומר, כן עשה משפטיך באומות, ונראה וניקח מוסר ונשוב אליך. **(י)** ואין צריך לומר הבינוני כי אם גם **יוחן** מי שהוא **רשע בל למד צדק,** כי ע"י משפטיך ילמוד וישוב בתשובה ולא יאבד, שאם לא כן גם כי יהיה **בארץ נכוחות** מקום צדיקים הוא **יְעַוֵּל** ויאבד, ש**בל יראה גאות ה'** כלומר ועשה פן ידח.

או יאמר, יוחן כו' לומר כי הנה לא כל החוטאים מזידים, כי אם רוב ההמון חוטאים כי לא למדו תורה, והיא שגגת למוד שלא ידעו במה יכשלו. ועל סוג זה אנו אומרים לפניו יתברך, **יוחן רשע** אשר רשעו הוא שלא למד צדק. משיב הוא יתברך ואומר, איך יוחן אחר שרשעו היה בהעדר תורה, יבוא עד גדר שאפילו **בארץ נכוחות** יְעַוֵּל, שכולם צדיקים עושי נכוחה שם **יעול,** כי אין בור ירא חטא ולא יבוש מהצדיקים ת"ח. כי אדרבא ימאסם כי אין שנאה כשנאת

עם הארץ לת"ח, וכאשר לא יבוש מבני אדם גם לא יבוש ממנו יתברך, כי **ובל יראה** ויביט **גאות ה'**, כי אשר לא ידע את יוסף אמר לא ידעתי את ה', ועל כן עולה זדון.

יא ה' רָמָה יָדְךָ בַּל-יֶחֱזָיוּן יֶחֱזוּ וְיֵבֹשׁוּ קִנְאַת-עָם אַף-אֵשׁ צָרֶיךָ תֹאכְלֵם :
יב ה' תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי גַם כָּל-מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ :

(יא) ה' רמה ידך בל יחזיון כו'. הנה לעתיד ירום אלוהי היא שכינה שבגלות כביכול וגם ירומו ישראל, אמר הנה כאשר יבוא זמן ש**רמה ידך ה' בל יחזיון,** כי אין להם עיניים לראות בשכינה, אך נבקש ממך שתפקח עיניהם ויחזו משתי סיבות:
א', ש**יבושו** בראות את ישראל אשר היה לחרפה בעיניהם, עתה **יבושו מקנאת עם** שיראו את ישראל בהוד מלכם.
וגם לסבה שנית, כי **יחזו** גם **אש** ש**תאכלם** כי יראו אש אלוהים אוכלתם.

ושיעור הכתוב יחזו ויבושו, ומה שיחזו הם שני דברים:
אחד קנאת עם בראות השכינה,
אף **יחזו אש צָרֶיךָ** ש**תאכלם,** היא אש אלוהים שאש אוכלה הוא שימסו מפניו, שיראו האש שאוכלת אותם כד"א (תהלים סח ג) כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלוהים. ומבקשים ישראל שיראו את האש אלוהים אוכלת בהם, ולא שישרפו מבלי ראות מי שורפם (כו, יב).

(יב) או יאמר, ה' בבוא זמן ש**רמה ידך בל יחזיון,** כי אין כח בעיניהם לראות גדולתך. אך לפחות **יחזו ויבושו קנאת עם,** ש**יחזו** ריבוי טובתנו ויקנאו **ויבושו.** כי בראות לנו רוב **שלום** יכוו מטובתנו וחופתנו כאש צרבת, וזהו **אף אש כו'** לומר כי גם **אש** שאת **צָרֶיךָ תאכלם,** היא מה ש**ה' תשפות שלום לנו,** כי אף זה אש שרפה היא להם.

ואל יקשה בעיניך באמור איך יהיה השלום לכם לבדכם בריבוי, ולא יאכלו גם הם מהתמצית. כמו שאמרו ז"ל (עיין סוכה נה ב) כי כשהיה בית המקדש קיים היה להם ברכה לאומות מברוצי השפע שלנו יותר מאשר להם עתה, כמו שאמרו ז"ל שאלו ידעו זה האומות לא החריבוהו. כי הלא גם כל מעשינו הרעים פעלת לנו לבדנו בגלות, ואם כן גם הטוב יהיה לנו בלבד.

[יא -יב] או יאמר, והוא בהזכיר מאמרנו על פסוק **כהנדוף כו'** שאמר המשורר, משה אמר (במדבר י לה) **קומה ה'** בעל הרחמים **ויפוצו אויביך וינוסו כו'.** שהוא שבהיות ע"י שם ה' לא

ימסו מפניו רק יפוצו או ינוסו, אך שאלתי היא יקום אלוהים מידת הדין וימסו, כהמס דונג מפני אש מפני אלוהים. אמר הנביא אחר כך הנני מוסיף כי **אף אש צריך תאכלם,** לא יהיה האלוהים שכהמס דונג ימסו מפניו, כי אם שהאש תהיה ה' בעל הרחמים שימסו מפניך ה'.

ושעור הכתוב, אף אש צריך תאכלם יהיה **ה'** ש**תשפות שלום לנו,** כי האש שתשרפם יהיה **שלום לנו** בלבד ולא להם, כי מה שאמר המשורר ששם אלוהים שיאבדו רשעים מפני אלוהים, ובהמס אותם לפניו יפעול הפך בצדיקים, כי צדיקים ישמחו יעלצו לפני אלוהים זה יהיה ממך ה' ש**אש צָרֶיךָ תאכלם,** הוא יתברך ש**ישפות שלום לנו.** ואינו מן התימה יפעול ה' דין ורוגז, כי גם כל מעשינו הרעים והטובים פעלת לנו אתה שם הרחמים. והוא כי כל מוסרי התורה הם בשם הרחמים, והוא כי שם הרחמים יהפך להם לאויב ולרוגז. ושעור הכתוב **יחזו ויבושו** הנאת עם, שאש ששורפם שופת **שלום לנו.**

או יאמר ה' תשפות שלום לנו, כי ע"י כן נמצאת עושה לנו כל מעשינו הטובים. והוא ע"י מה ש**תשפות שלום לנו,** נקיים ואהבת לרעך כמוך, ונמצינו מקיימים כל התורה ע"י השלום, נמצא בזה הוא יתברך כעושה ופועל לנו כל מעשינו. ושעור הכתוב **ה' תשפות שלום לנו,** ויהיה כאלו גם כל מעשינו פעלת לנו.

יג ה' אלוהינו בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ לְבַד-בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ :
יד מֵתִים בַּל-יִחְיוּ רְפָאִים בַּל-יָקֻמוּ לָכֵן פָּקַדְתָּ וַתַּשְׁמִידֵם וַתְּאַבֵּד כָּל-זֵכֶר לָמוֹ:
טו יָסַפְתָּ לַגּוֹי ה' יָסַפְתָּ לַגּוֹי נִכְבָּדְתָּ רִחַקְתָּ כָּל-קַצְוֵי-אָרֶץ :

(יג) ה' אלוהינו בעלונו אדונים. זולתך, עד גדר ש**לבד** בהיותנו **בך** בינינו וביניך **נזכיר שמך,** ולא בפני האדונים ההם כי לא יניחונו.

או יאמר בעלונו אדונים זולתך, שאתה אדון לנו באמת ואנו במבוכה אם יש לא' ממנו אדונים ב' או יותר, ואני בא לומר להם שהם אדונים לי, איני אומר אדני שנמצאתי מזכיר עליהם שמך, שהוא שם אדנות על כן אני צריך לישמר **ולבד בך נזכיר שמך** זה.

או יאמר נמשך אל הקודם שאמר **ה' תשפת כו',** שאמר אל תקצוף ה' שהקשתי לשאל מאת שמך הגדול ולא מאלוהים בלבד, כי הנה אתה **ה' אלוהינו** וכאשר **בעלונו אדונים זולתך,** וירא לומר בפניהם ה' אלוהינו לבד נזכיר שמך, לומר ה' בלבד בל יראה להם שאנו מתגאים או בועטים בהם.

או יאמר בעלונו כו' לבד בסיבת ש**בך נזכיר שמך.**

או כפשטו בעלונו כו' עד גדר שלא נשאר לנו **בך** רק הזכיר **שמך.**

ואלו ה**אדונים** המושלים בנו **(יד)** למה שה**מתים בל יחיו,** וההרוגים מהם **בל יקומו** לעולם הבא, שלא ישאר להם קיום. **לכן פקדת** עתה בטובה להם להאכילם איזו טובה, **ותשמידם** ע"י כן אחרי כן **ותאבד כו',** במה שטוב להם עתה להשמדם עדי עד, ע"י שפקדת אותם בטובה להמשילם עלינו, **(טו)** ומי יתן **יספת** על ייסורי השעבוד ש**בעלונו אדונים**, היית מוסיף יסורין **לגוי** הידוע הם ישראל, גוי אחד בארץ אתה **ה'** על ידך ולא ע"י האומות, ואפילו היית מוסיף כפלים, וזהו שחזר ואמר **יספת לגוי** כביכול בזה היית מתכבד, וזה אומרו **נכבדת** במה ש**רחקת כל קצוי ארץ** מעל עמך ישראל מלשעבדם, מה שאין כן עתה שלא **נכבדת,** כי אם אדרבא יש ח"ו חילול ה' בדבר, שמושלים על עם ה' ודוברים רע על ה' ועל תורתו חלילה.

טז ה' בַּצַּר פְּקָדוּךָ צָקוּן לַחַשׁ מוּסָרְךָ לָמוֹ :
יז כְּמוֹ הֹרָה תִּקְרִיב לֶלֶדֶת תְּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ ה' :
יח הָרִינוּ חַלְנוּ כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ יְשׁוּעֹת בַּל-נַעֲשֶׂה אֶרֶץ וּבַל-יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל :

(טז) ה' בצר פקדוך כו'. הנה כל מה שדבר על צרת הגלות כאלו סובלי הגלות הם המדברים. והנה ישיב יתברך ויאמר, למה לא הקדימו תפילה לצרה, ולא אחרי בואה שקשה לתקן. לזה אמר אל תקצוף ה' באמרנו שיהיו ייסורינו על ידך ולא התפללנו זה מקודם. כי הלא זה דרך עמך ישראל, כי **בצר פקדוך** ולא בשלוה. כי ידענו כי היה ראוי נקדים תפילה לצרה, אך לא נעשה כן רק **בצר,** בעת שהצרה עלינו. והוא כי כך היא מידתנו לבלתי התפלל עד עת צרה, כי הנה **צקון לחש** הוא **מוסרך למו,** והוא כי אין כלי מריק צעקה ותפילה מאתנו כמוסר. כענייין מאמרם ז"ל (**שמו"ר** כא ה) על ויצעקו בני ישראל אל ה', משל לבת מלכים שהייתה ביד לסטים, ובקש המלך להשיאה לו כו', כן היה הקדוש ברוך הוא מבקש לקחת את ישראל לעם, והיה מבקש יתחילו הם להתפלל ולדבר אליו ולא היו עושים. מה עשה גירה עליהם את פרעה **ופרעה הקריב,** מיד **ויצעקו בני ישראל אל ה'.**

וכן בעקרות האמהות אמרו רז"ל (יבמות סב א) מפני שהקב"ה מתאווה לתפילתן כו', נמצא כי כלי המריק **לחש** הוא **מוסרך** לנו, שלנו המוסר הוא **צקון** והרקה של **לחש, (יז)** ואל תקפיד כי הנה יקרנו כמו הרה, שעם יודעה משעת הריונה שיבוא חבל לה, לא תקדים צעקה לצרה. כאשר תקריב ללדת תחיל, אז **תזעק בחבליה** ולא טרם בואן, ולא יבצר שמעת הריונה ידעה ועם כל זה לא הקדימה עד בא חבליה לה, **כן היינו מפניך ה'.** שבייסורין וחבלים נזעק ולא נקדים התפילה לצרה, אף על פי שידענו שהעונות יביאו חבלים לפלוט אותם.

(יח) הרינו חלנו כמו ילדנו רוח כו'. אחר שדמינו עצמנו בחבלי ייסורינו אל אשה הרה, לומר שגם שהיה ראוי שטרם בא חבל לנו מייסורין אשמותינו נתפלל עלינו. אל יתמה כי כמקרה **הרה** קרה לנו, שלא נצעק עד בא חבליה אליה נעתק אל קושיא א' הלא היא, כי מי יתן והיינו כהרה, כי היא תתהר ותסבב חבליה ותתנחם עליהם, כי תמליט זכר או נקבה. אך גויותינו סובלי ייסורי עונינו במה ינוחמו ולמה יסבלו, גם אם לא הקדימו תפילה לצרה, כי הנפש החוטאת היא תטהר ע"י ייסורי הגוף והיה העולה להתענג בדשן, והגוף סובל הסיגוף הוא ימות וכרקב יבלה בעפר יסודו, וזה אומרו הנה **הרינו** עונות **חלנו** חבלי יסורין.

ומה היא הלידה על ידם, הלא היא **כמו ילדנו רוח** כאלו הרוח היא הנפש אנו יולדים. כי גם שאינה לידה ממש הוא כאלו ילדנוה, כי הוטמאה ותהי כמתה. וע"י ייסורין הטהרה ותהי כילודה. וזהו **כמו ילדנו רוח,** כי אנו הגופים בחבלינו הושענוה מגיהינום, נמצינו סובלים חבלי יולדה ללדת הנפש, אך ב**ישועות** אלו שהושענו הרוח מה הרוחנו הגופים, כי הלא בחבלינו **בל נעשה ארץ,** כלומר אנו עושים נפש אך לא גוף שהוא ארץ. כי את הנפש נתקן כעניין הנפש אשר עשו בחרן, אך הגוף סובל הייסורין לא יאושר כי אם יבלה בקבר. ואם כן שגם ברך לא תברכנו גם קוב לא תקבנו להפילו בייסורין וזהו **ובל יפלו יושבי תבל.**

יט יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל :
כ לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר (דְּלָתְיךָ) [דַּלְתְּךָ] בַּעֲדֶךָ
חֲבִי כְמְעַט-רֶגַע עַד-(יַעֲבֹר) [יַעֲבָר]-זָעַם :
כא כִּי-הִנֵּה ה' יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב-הָאָרֶץ עָלָיו
וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת-דָּמֶיהָ וְלֹא-תְכַסֶּה עוֹד עַל-הֲרוּגֶיהָ :

(יט) משיב הוא יתברך ואומר אל תקוץ בזה, כי הנה **יחיו מיתיך** כי לא יאבד הגוף, כי יחיו מיתיך הם אשר מקבלים ייסורי העוה"ז, כעניין מה יעשה האדם ויחיה, ימות, שהוא בייסורין ויגיעת תורה, שאינה אלא ע"י ייסורין בעולם הזה. על סוג זה יאמר **יחיו מיתיך** אלו הממיתים עצמן בעולם הזה, כי אפילו בקבר הם חיים. וזהו **יחיו מיתיך** שלך שהמתה אותם בעולם הזה, כי אפילו בקבר הם חיים וזהו **יחיו מיתיך** שלך, שהמתה אותם בעולם הזה יחיו בסילוקם, שהוא עניין מה יעשה האדם ויחיה, ימות כעניין בן איש חי, שבמותו קרוי חי, ואשר הם מתים בקבר שאינן מגדר זה שיקראו **נבלתי,** לא יבצר מהם ש**יקומון** לעתיד גופם בעצמם.

אך אינו דומה אל החלוקה הראשונה שדברתי אתם לנוכח, באמרי **יחיו מיתיך** כי אליהם אני חוזר ואומר, **הקיצו ורננו שוכני עפר,** שהם אשר לא שבו לעפרם עד שעה אחת קודם תחיית

המתים, כמאמר ר' אחאי בר יאשיה על עצמו, ועל כן יקראו **שוכני עפר,** כי מעת מותם עד שעה קודם התחיה, שנים אין מספר אינן עפר כי אם שוכנים בעפר, כי כל הזמן ההוא הם כישנים, ואלו אין צריך לומר שיקומו כי אם שיקיצו מהשינה, וירננו מרוב האושר שיראו, וזהו **הקיצו ורננו כו'** על **כי טל אורות** שהוא שיתגבלו הגופים בטל רוחני שהם אורות רוחניים, שע"י כן יהיו קיימים לעד.

ולא תאמר אם כן מתחילה למה היה הגיבול במים גשמיים שהוא מאֵד עלה מן הארץ והשקה כמו שאמרו ז"ל (ב"כ יד א), כאשה הזאת שמקשקשת עיסתה במים, שעל כן לא נתקיימו, לזה אמר **טלך** לומר כי אז לא זכית לכך, כי לא עשית עדיין זכויות. אך אחר היותך בעולם מקיים תורה ומצוות, אותו הטל שאני עתיד להחיות בו את המתים, הוא טלך נעשה ע"י זכותך.

ושמא תאמר כי גם עכו"ם יקומו, אינו דומה כי **וארץ רפאים תפיל,** כאשה המפלת עוברה שפולטתו ומת, כן תפילם לנערם ממנה ויאבדו אחרי כן.

(כ) לך עמי בא בחדריך כו'. לבוא אל העניין נקדים ב' דברים:
אחד, הכתוב אצלנו פ' נח כי יש הפרש, בין היות הפורענות על ידו יתברך, להיותו ע"י משחית כאף זעם וחימה כו', כי המשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע. אך בהיעשות על ידו יתברך מבחין בתכלית, ועל כן היו קדמונינו נזהרים מלצאת בעת צרה, ו**בספר הזוהר** אמרו לכסות המצח שרואה המשחית שם רשמי עונות ויפגע בו.

שני, כי להיות שהאדם מציאותו גוף ונפש ובחירתו תטהו, או לצד הנפש ויתקדש גם חומרו, או לצד החומר ויטמא גם את רוחו. ועל כן המת על המשכו אחר עניני הארץ, יאמר עליו שהארץ הרגתו. ובכן במות רשע לבדו על המשכו אחר תאוותיה ותקבר בה, נמצאת שהארץ הרגתו והיא מגלה הרוגיה, במה שהחוטאים בהמשכם אחריה יקברו טרם זמנם, ולא צדיקים, שהיא כמגלה ואומרת אלה רשעים שהרגתים ומתו. אך אם היו בכלל הרשעים הרוגיה, גם צדיקים, שנמשכה אחר הנפש יקברו בה, אלו ואלו לא יודע מי הם הרוגים.

ונבוא אל העניין

אמר **לך עמי כו' עד יעבור זעם,** הוא א' מהמשחיתים הבלתי מבחינים. ומה שאמרתי **עד יעבור זעם** הוא, **(כא)** כי אחרי כן יבוא זמן, **כי הנה ה'** בעצמו **יוצא ממקומו לפקוד** בעצמו **עון יושב הארץ עליו,** ולא על זולת אשר העווה, ואז **וגלתה כו'.** והוא כי בהיות על ידי משחית ומתים צדיקים גם כן, לא יודע רשעת הרשע, כי באמור פלוני מת בעוונו, יוכלו לומר והלא גם

צדיקים מתו, באופן לא יתגלה עושה הרעה במותו. אך בהיות על ידו יתברך **וגילתה הארץ את דמיה** שהרגה, שימותו הנמשכים אחריה, ולא ימותו גם צדיקים נקיים באופן ש**לא תכסה עוד על הרוגיה,** כי ימותו עושי הרעה בלבד, ויודע שהם הרוגיה. מה שאין כן אם היה על ידי משחית, שילקו גם זולת הרוגיה, והיא כמכסה הרוגיה על ידי הטובים.

וזה הוא עתה שיש חיצוניים, **אך ביום ההוא** יתבטלו ולא יהיה משחית, כי אז **יפקוד** ע"י עצמו **על לויתן כו',** לא הטוב כי אם הנקרא **נחש בריח,** הם כחות הרוגז החיצוניים כי לא יצטרכו בעולם, כי הנה לא יהיה מחטיא, כי הלא (להלן פסוק א) **והרג את התנין אשר בים,** הוא ים שבחיצוניות, כי זה לעומת זה כו' והתנין אשר בו ידוע, ויהיה מאמר רז"ל (סוכה נב א) לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא מביא את היצר הרע ושוחטו כו', כמפורש אצלנו במקומו וסמאל הוא היצר הרע כנודע, והעיקר שבהם הוא **התנין אשר בים.**

פרק כז

א בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה'-בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ
וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת-הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם :
ב בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ-לָהּ :
ג אֲנִי ה' נֹצְרָהּ לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֻּרֶנָּה :

(א) ביום ההוא כו'. אחרי אומרו בפסוק הקודם שיתבטלו לעתיד החיצונים, אמר **ביום ההוא** שיתבטלו כחות הטומאה, המחטיאים במקום שירת דודי לכרמו האמורה למעלה, שסופה **ויקו לעשות ענבים ויעש באושים** בלתי עושים יין, **(ב)** עתה **כרם חמר** עושה יין שהוא מענבים טובים זה יהיה מה שתשוררו לה.

(ג) אני ה' נוצרה. את הכרם הנז' הוא ישראל, ואל תאמרו, כי אם אהבתי את ישראל למה איני מצילם מן החטא ומן הייסורין. גם מעתה הלא אין להם זכות, כי הנה כאשר אז יהיו **כרם חמר** עושים זכויות, אז שבאו ליטהר אז **אני ה' נוצרה** מלחטא עוד, וגם מן הייסורין. ולא בלבד הצלה מהם, כי אם שאפילו בעתות הרוגז אשפיע להם טובה, והוא כי לרגעים שבהם אל זועם בכל יום שהוא רגע כמימריה, שעליו אמר בסמוך (כו, כ) **חבי כמעט רגע.** ואדרבה במקום השקאת מידת הדין אני ה' מידת רחמים **אשקנה,** שפע טובה בל תחול הזעימה. וזהו **פן יפקוד עליה** התנין הנז' כאומרו (שם) **עד יעבור זעם,** ועל כן **לילה ויום אצרנה.**

ד חֵמָה אֵין לִי מִי-יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשֶׁעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָחַד :
ה אוֹ יַחֲזֵק בְּמַעֲזִי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה-לִּי :

ושמא תאמרו, כי גם שיבוא ליטהר במה תבטל חמתי שהכעסתני, כאשר חטאת ועוית לפני אל תחוש כי **(ד) חמה אין לי,** והוא כי הנה אמרו רז"ל **בב"ר**, מה הוא נוקם ה' ובעל חמה כי אין הקדוש ברוך הוא כבשר ודם שהחמה מושלת עליו ומכריחתו לעשות מה שאחר כך מתחרט. אך הקדוש ברוך הוא הוא בעל ומושל על החימה למונעה, או להשליטה כפי הראוי לגזרת חכמתו. ויהיה כי הוא יתברך אין החמה מאיכותו, כי אם כח חיצוני בלתי קדוש ובלתי רצוי לפניו ולא יקיימנו בעולם, כי אם כשוט ורצועה ללקות בו החוטאים. כי משחית הוא כאף וזעם ודומה להם, ועל כן אין הקדוש ברוך הוא חפץ רק בביטולו ע"י תשובת החוטאים.

וזאת תהיה כוונת הכתוב הלזה, שאומר הוא יתברך הנה **חמה אין לי,** כאדם שחמתו היא כח בו באיכותו אך אני **אין לי,** כי אינו רק כח חיצוני הפוקד על עוברי רצונו כנודע, כי משחיתים הם אף וחמה כו', ועל כן איני כבשר ודם החפץ שֶׁכֶּךְ חמתו בהנקם מאויבו עובר רצונו, כי אדרבא אני איני אוהב החמה כי הוא כח טמא, כי איננו רק ליפרע מהחוטא, ומי יתנני תהיה החמה הנז' **שמיר שית** קלה לישרף **במלחמה.** שבבוא החימה ליפרע מהחוטא יעשה מלחמה החוטא עמה, כי ישוב מעונותיו ויתריס כנגדה. כענייין אם רואה אדם שייסורין באין עליו יפשפש במעשיו, כי אז יעשה את החמה תשת כח כ**שמיר** ו**שית** ואז **אפשעה** אני **בה** פסיעה ואדרוך עליה **ואציתנה יחד** אני עם החוטא, שגם הוא מציתה עמי על ידי תשובתו, זה הוא דרך אחד והוא תשובה לבדה.

עוד יש דרך אחרת שבו אסייענו נגד היצר הרע ואשמרנו מן החטא והייסורין, גדול מזה והוא להחזיק בתורה בעצם, כמו שאמרו ז"ל (ברכות ה א) כי המחזיק בתורה מפוצץ היצר הרע וייסורין בדלין ממנו, שנאמר (איוב ה ז) ובני רשף יגביהו עוף וכו', ועל זה אמר הנה אמרתי **מי יתנני כו'.**

(ה) או מי יתן דרך שני והוא **יחזיק במעוזי** היא **התורה,** וזהו **או יחזק כו'** כי אז לא לבד אבטל חימה מעליו, כי אם יעשה על ידי התורה **שלום לי** עם נפשו, כי אז יכבוש את יצרו כנודע, כי אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד וכו', ו**שלום יעשה לי** גם עם החימה שלא תקטרג עליו לפני.

או יאמר בשום לב אל שינוי הלשון זולת הכפל, שפעם מקדים ה**שלום** ופעם מלת **יעשה.** אך יאמר שני דרכים אמרתי **מי יתנני, אחד תשובה, שנית** גם **אחיזה בתורה** מה בין דרך זה

לזה, הלא הוא, כי **בראשון יעשה שלום לי.** כי ע"י מעשה התשובה אשר יעשה בשנות מעשיו מרעה לטובה מעת הרהר יהיה **שלום לי.** אך **בדרך השני** בהחזיק בתורה טרם יעשה תשובה על אשמותיו יהיה לו **שלום** מהייסורין, ואחר כך ע"י התורה **יעשה לי,** כי היא תחזירהו בתשובה הוא מעשה הנוגע לי.

או יאמר, או יכול האדם להחזיק **במעוזי** בל יצר לו, שהוא אפילו בהיותו בא לפעול הרוגז במה ש**יעשה שלום לי, שיחזיר בתשובה** את העם או ייסר וימחה ביד רשעים, שהוא עשותו **שלום לי,** והוא מאמר הגמרא שע"י תיקון עבירה א' נתקן הרעב, נמצא שמחזיק במידת הדין הוא מעוזו יתברך מלפעול דין, ולא עוד אלא ש**מעוזי** הנז' הוא בעצמו **שלום יעשה לי,** שיתהפך לרחמים ויליץ בעד ישראל שיהיה להם שלום עמי.

או אפשר, כי התיקון השני שעליו אמר **או יחזיק כו'** היא **הצדקה**, והוא בהזכיר עניין הובא ב**מדרש הנעלם** שבכפר טרשא הוחל הנגף, ור' אחא על ידי סדר שעשה בפיטום הקטרת ביטל הנגף, ונאמר לו מן השמים מה יועיל בלי תשובה שעוד ישוב הנגף, אז החזירם בתשובה וקבע להם עסק תורה יום יום. על דרך זה יאמר, **או יחזיק כו'** לומר או יעשה דרך אחרת, שיחזיק בכח עוז הדין שלא יפעול הרוגז, כי יאחז בו על ידי צדקה, כי צדקה תציל ממות.

והטעם כי על ידי אשר יעשה **מעשה הצדקה** שיתן לעניים ימשך **שלום לי,** כי אותם הדלים מקבליה כביכול מתרעמים עלי, ועל ידי תת להם צדקה יהיה **שלום לי** שעושים **שלום לי.** אך זה הוא בעת שמחזיקים ברוגז שלא יפעול, אך עדין אותם שחטאו לי שעליהם היה **מעוזי** הולך לפעול רוגז שאני כעוס עליהם, כמו שבצדקה עשיתם שיהיה לדלים שלום עמי, עשו שגם יהיה **לי שלום** עם אשר חטאו לי, על כן העושה הא' יעשה הב', שהוא כי **שלום יעשה לי** שיחיזרום בתשובה. ועל כן בראשון שע"י **מעשה הצדקה** בא השלום אמר **יעשה שלום,** ועל **התשובה** שהיא עצמה השלום הקדים **שלום,** ואח"כ על המשך מעשה אמר **יעשה.**

ו הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי-תֵבֵל תְּנוּבָה :

ז הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם-כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג :

ח בְּסַאסְאָה בְּשַׁלְּחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים :

ט לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן-יַעֲקֹב וְזֶה כָּל-פְּרִי הָסֵר חַטָּאתוֹ

בְּשׂוּמוֹ כָּל-אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי-גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא-יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים :

(ו) הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל כו'. אחרי אומרו גודל חפץ ה' להיטיב ולגאול את ישראל. אמר הנה לכם ראיה כי הנה הבאים מצרימה את יעקב, הרבה להם טובה יותר מרצונם, כי הלא הבאים לא הייתה כוונתם רק ש**ישרש יעקב**, שישאר שורש ליעקב שלא יכלו ברעב. והוא יתברך **הציץ ופרח ישראל כו'** שפרו וישרצו כו' במאד מאד.

ולא עוד, אלא ש**מלאו פני תבל תנובה.** כי באו בסוף שנתיים הרעב, ועוד היה נשאר חמש שנים רעב, ובבוא יעקב מצרימה בא שָׂבע עמו **ומלאו פני תבל תנובה.**

ואם הכה פרעה ועמו את ישראל הנז' במיני שעבודים ולחץ. **(ז)** הנה **הכמכת מכהו** את ישראל הנז' היה חפץ ישראל שיכהו ה' את מכהו כבר **הכהו** מידה כנגד מידה כמאמרם ז"ל במדרש, כי כל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, הייתה כנגד דבר דומה אליה כמפורש שם, ואם **כהרג הרוגיו** היה חפץ ישראל שיהרגו את מצרים, על שהיו הורגים מילדי העברים לרפאת בדמם צרעת פרעה, גם זה היה כי כבר **הורג** ע"י מכת בכורות, ואשר הרגו בחרב הבכורות עצמם תחילה כמאמר רז"ל.

(ח) וגם **בסאסאה** במידתה שמדדו שהיא השלכת היאור, שחשבו שאותה המידה לא תלקם, על כי נשבע הקדוש ברוך הוא שלא להביא מבול, והוא אינו פורע רק מידה כנגד מידה באותה סאה, היא אותה מידה בשלחה את ישראל ממצרים, אז המידה ההיא **תריבנה** את ארץ מצרים. כי בדבר אשר זדו עליהם במידה ההיא נדונו במים, שהם הלכו אל המים ולא הובאו המים אליהם. ובמקום שהיה לישראל להחזיק טובה אליו יתברך, אדרבא **הגה ברוחו הקשה** כי דברו קושי שהמרו בים סוף, כמאמר המתרגם שאמרו ית מיא נגב וית טינא לא נגב, והיה בלבם כי רוח ה**קדים** עשה הדבר, ועל כן לא עצר כח לנגב כי אם המים לבד, וזהו **הגה ברוחו הקשה** והיה להיות **ביום קדים,** כי היו תולים הדבר ברוח הקדים עזה שהיה כל הלילה, כלומר, כי הרבה יתברך להיטיב לישראל, ואדרבא לא הכירו ויהיו כפויי טובה.

(ט) לכן בזאת יכופר עון בית **יעקב** אשר דברו על הים, וזה כל פרי הנמשך מ**הסיר חטאתו, בשומו** ישראל **כל אבני מזבח** העבודה זרה בארץ כנען **כאבני גיר מנופצות,** באופן ש**לא יקומו אשרים וחמנים,** וגם זה חסד אל שמתפייס לכפרת עוון בשבר **כל אבני מזבח,** ובלתי קום **אשריהם וחמניהם** שהוא עזיבת מה שחטאו במצרים.

י כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶּיהָ :
יא בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ
כִּי לֹא עַם-בִּינוֹת הוּא עַל-כֵּן לֹא-יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ :

חזור לעמוד השער

(י) כי עיר בצורה בדד כו'. אחרי הביאו ראיה על רחמיו יתברך את ישראל מעניין מצרים, חזר אל עניינו הראשון מגאולת ישראל מן הגלויות. ואמר **כי עיר כו'** והוא כי עיקר הגלויות הם ב' החורבנות:

בית ראשון ע"י נבוכדנצר מלך בבל,

ובית שני על ידי קיסר רומי,

ואמר שמבטיחם הוא יתברך ע"י תשובה ותורה הנאמרים למעלה בפסוק ג **אני ה' נוצרה,** ובפסוק ה **או יחזק במעוזי** הנאמרים הסמוך לו **אחריב בבל וצור** חייבת, אשר הייתה **מאדום המחריב בית שני**,

ועל בבל אמר **כי עיר בצורה כו',** לומר **כי עיר בצורה** של **מחריב בית ראשון היא בבל בדד** תהיה.

וכן **נוה** של **מחריב בית שני ע"י רומיים,** שלא הייתה עיר מתחילתה עד נעץ קנה גבריאל ונבנה כרך צור,

אותו **נוה** יהיה **משולח ונעזב כמדבר**, כי **שם ירעה עגל** הוא משיח צדקנו שעל פתחה של צור, כי שם נגלה לריב"ל **ושם ירבץ וכלה סעיפיה.**

(יא) ומה שאמרתי מבבל שתהיה **בדד** הוא, כי **ביבוש קצירה** הידוע הוא הענף הראשי הוא שרה בסוף השבעים שנה, אז **תשברנה** אותם **נשים מאירות** אותה הן שתים נשים המוליכות את האיפה **ותשברנה** ע"י אנשי כנסת הגדולה, שהשליכו את העופרת אל פיה וביטלו יצר הרע של עבודה זרה. ומה שאמרתי ש**נוה** יהיה **משולח ונעזב כמדבר,** והלא לא הכשילו כ"כ את ישראל בעבודה זרה, כי בטל יצר הרע של עבודה זרה הלא הוא, כי לא עם בינות הוא להבין מה שיקרה לו כפרעה ונבוכדנצר, ולכן לא ירחמנו עושהו על הכבידו הגלות.

יב וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט ה' מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד-נַחַל מִצְרָיִם
וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :
יג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל
וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲוּו לה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם:

(יב) והיה ביום ההוא יחבוט ה' כו'. יאמר **והיה ביום ההוא** בגאולה של חורבן ראשון שהיא לבנות בית שני, **יחבוט ה'** חבטת מורא וחיתת ה' על העמים, אשר הם **משבולת נהר** פרת **עד נחל מצרים,** בל יצרו את ישראל הבאים אז לארץ ישראל, ואתם בתחום הנז' מבבל לארץ לקבוץ הגלות, **תלוקטו לאחד אחד** בלי פחד אפילו יבואו אחד אחד.

(יג) אך **ביום הגאולה לבנות בית שלישי** אז לא יהיה גבול קטון כי אם כל העולם, כי אז **ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים כו' והנדחים** שהוא מהלאה **לשבולת הנהר** ולהלאה **מנחל מצרים** ולא בלבד אשר הם בלתי אבודים מהיהודים ובלתי נדחים כי אם גם **האובדים והנדחים** יבואו ולא נלקטים אחד אחד, כי אם **ובאו** הרבה יחד **והשתחוו לה' בהר הקדש** שהוא טרם יבנה ביהמ"ק שעודנו הר **בירושלם,** כי קיבוץ גלויות הוא תחילה.

פרק כח

א הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ
אֲשֶׁר עַל-רֹאשׁ גֵּיא-שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן :
ב הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שֵׁעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד :
ג בְּרַגְלַיִם תִּרְמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם :
ד וְהָייתה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל-רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים
כְּבִכּוּרָה בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה :

(א) הוי עטרת גאות שכורי אפרים כו'. ראוי לשים לב אל החילו בלשון רבים **שכורי** ומסיים בלשון יחיד **צבי תפארתו.** אך על ב' סוגים ידבר:

א', אנשים שכל חפצם הוא שכרות ואין כסף והשכרות להם עטרה שרב כחם במזרקי יין, **ויש נגד פניהם** איש עשיר אומר להם, לא תהיה תפארתכם יין בלי בשר שמן כמוני היום, כי **צבי תפארתי** בעשרי **אשר על ראש גיא שמנים** ממוחים אני מעמיד **הלומי יין,** שיבואו אלי ואשביעם בשר שמן ויין עד יהיו **הלומי יין,** ויעשה כן כי אליו יבואו ויאכלו וישתו וישכרו עמו, ועל ב' הכתות ידבר.

ובראשון החל ואמר, הוי עטרת כו' והוא כי הנה אמר שלמה בחכמתו (משלי כג כט) למי אוי למי אבוי למאחרים על היין, ועוד הוסיפו רבותינו ז"ל (יומא עו ב) כי היין מביא יללה לעולם. ובזה יאמר, הנה חבל על השכורים כי **הוי** ויללה נעשה עטרת גאותם וזהו **הוי עטרת כו'**.

ועל השני אמר גם **הוי** לאשר הוא עשיר והממון שהוא **ציץ נובל,** כי אין הממון מתמיד **צבי תפארתו** שהוא מתפאר בו, ואומר **אשר על ראש גיא שמנים** שיש לו עושר לעשות גיא משתה שמנים בשר שמן, ולהרבות רעים עד יהיו **הלומי יין** שישביעם בשר שמן ויין רב עד היותם **הלומי יין,** וזה **תפארתו** שעל כן אליו יבואו **שכורי אפרים.**

(ב) ועל מאי דפתח ביה אמר **הנה חזק כו'** לומר, אל תאמר כי **הוי** יהיה לריקים, אך לצדיקים וחכמים הקרובים אל ה' לא יזיקם השכרות, אל תאמר כן, כי הלא הנה אשר הוא **חזק ואמיץ לה'** בחכמה וכשרון, יהיה לו היין **כזרם ברד** שהוא **שער קטב** שהיא סערת כריתה, כי יכריתנו כעץ השדה שישבר הברד בזרם חזק, כן יכרית תורתו וצדקתו. כי אפילו יש בו תורה ופלפול עצום, **כזרם מים כבירים שוטפים** כי אין מים אלא תורה. ע"י שכרותו הוא כאלו **הניח זרם** תורתו **לארץ בידו** ממש ולא בגרמא בעלמא, כי אם **ביד** כאלו הניח בידו ממש לארץ, וזהו **הניח לארץ ביד.** כי ה**חזק ואמיץ** הלז ע"י היין בוגד ישליך המים שהם דברי תורה לארץ כמניח ביד.

(ג) ברגלים תרמסנה עטרת גאות כו'. עודנו מדבר על אומות הוי **עטרת גאות שכורי אפרים** אמר, ראו נא סמיות עיניים אשר יהיה להם לעטרת השכרות, כי הלא לא יקנה האדם שלמות, ע"י דבר שראשיתו גרוע. ובכן איך ע"י היין יהיה לכם עטרה לראשכם, והיין נעשה ע"י דריכת הענבים ברגלים, ואוי להם כי מה ש**ברגלים תרמסנה,** יהיה בראשם **עטרת גאות שכורי אפרים.**

ועל החלוקה הב' שאמרתי (פסוק א) **וציץ נובל כו',** כי אשר לו ממון שהוא **ציץ נובל** ע"י היין מתפאר שהוא זולל וסובא, אל תתמה שקראתיו **נובל** כי אל יעלה על רוחו שיוכל איש לעכב הממון בידו שלא יפרח ממנו, גם כי יוציאנו בבשר ויין רב **(ד),** כי הלא **והייתה ציצת נובל וכו' כבכורה וכו',** שיראה **הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה,** כעניין התעיף עיניך בו ואיננו כו'.

או שעור העניין בשום לב אל ייתור אומרו **כי יראה הרואה אותה,** שהיה לו לומר בטרם קיץ אשר בעודה בכפו כו'.
אך יהיה במה שסופר מעשה שהיה בין מווכחים על ההצלחה, אם תלויה בהשתדלות או במזל. ובא אחד מהם וראה **בכורה** בתאנה בראשיתה, ורץ והלך ועלה באילן ונטלה והביאה, ואמר לחברו הנה ראה כי צדקתי באמרי כי ההשתדלות הוא העיקר, כי הנה יגעתי ורצתי ולקחתי בכורה זו, והנה היא בכפי ואוכלנה עתה, מה שאין כן אתה עתה שלא יגעת ולא תאכלנה. מה עשה חברו פשט ידו אל כף חברו חטפה ואכלה, ואמר הנך רואה שלא בהשתדלות הדבר תלוי, כי הלא אתה יגעת ולא אני, ואני אכלתיו ולא אתה, הנה כי במזל תליא מילתא.

וזה יאמר על מה שאמרתי שאם יש לו **ציץ נובל כו',** שמתפאר על ממונו שבו בשר שמן חלקו ויין רב עם מרעיו, כי דע אפוא כי סובא וזולל יורֵש, כי הנה **והייתה כו',** לומר אל ישיאך לבך

שתוכל לשמור מאד בהשתדלותך את מעותיך לבלתי יאבדו, כי הלא תהיה לך **ציצת נובל** שהוא ממונך, ואתה מאכיל ומשקה שכורים עד יהיו **הלומי יין,** כמעשה בכורה בטרם קיץ ש**יראה הרואה אותה** ביד מי היא ו**בעודה בכפו,** של אשר ליקטה **יבלענה** הרואה הנז', כן כמקרהו יקרה לך, כי אתה תשתדל ואיש אחר יאכל ממונך.

וזהו שיעור הכתוב והייתה ציצת כו' כביכורה, כי כמקרה אשר השתדל בה כי **יראה הרואה אותה עודה בכפו** של בעלה **יבלענה** גם לך יקרך כן, עודנו בכפך יבלענה זולתך, וזה אומרו **יראה הרואה** שאין לו בה רק ראיה, אך איננה בידו רק ביד בעליה, כך הוא יוציא ממונו, ורעיו שיאכלו ושתו וישכרו עמו יבלעוהו.

ה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ :
ו וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל-הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה :

(ה) ביום ההוא יהיה ה' כו'. ועל אשר אמרתי כי **החזק ואמיץ לה'** בתורה ומצות, אם ינהוג כיין את בשרו יכרת שלמותו **כזרם ברד כו',** הלא תאמר כי הנה מצא פתחון פה לומר, כי הנה יראה תופשי התורה נבזים ודלים ועוזבים ימיהם בחגים, משתה שמנים ויין רב מתעטרים ומתפארים, כי להם לבדם ניתנה הארץ. על כן אחר תתו דופי **בעטרת גאות שכורים ובמתפאר בממון,** שהוא **ציץ נובל** לאכול משמנים ושתות ממתקים, אשר הוא הבל ובלתי מתקיים, ראה והנה יאמר איש והלא נראה המחזיקים בתורה עם עני ודל, פת במלח יאכל ומים במשורה ישתה ועל הארץ יישן, ואיה כתר תורה, על כן אמר הנה כתרו שמור לו, כי הנה **ביום ההוא** לעתיד **יהיה ה',** עם היותו אדון ה**צבאות** כולם מסתפק בהיות **עטרת צבי וצפירת תפארה,** לשאר עמו הם עם עני ודל, כד"א (צפניה ג יב) והשארתי בקרבך עם עני ודל שהם שאר עמו, ויהיה לו יתברך לכבוד. והוא כי בימים האלה פה עם שהוא יתברך גם כן **עטרת** להם לא יפורסם, כי אדרבא יהיו נבזים ושפלים באופן יהיה להם עטרת אך לא צבי, אמנם אז יהיו **לעטרת צבי** לעיני הכל וגם **לצפירת תפארה,** כי מה שמעשה ידיו יתברך להתפאר, אין אור ההתפארות ניכר עתה, כי אם בימים ההם שיבהיק אורם.

(ו) וגם יהיה יתברך **לרוח משפט,** שיתן את רוח שפע אור משפט הנעלם עתה, כי אין הלכה פסוקה בשום מקום, אז יושפע בו ממנו יתברך להאיר עיניהם ברוח קדשו, ולמי יהיה לו כן **ליושב** ומתון **על המשפט,** ולא חותך הדין מיד מגאווה, שלא יאמרו כי לא ידע הדין מיד, כי אם משפיל עצמו, ואומר אתיישב עוד אוציא לאור משפט פן אשגה, וכן יהיה **ה' צבאות לגבורה,** למי שהם **משיבי מלחמה שערה.** והוא אשר ביניהם מחלוקת על הדין ועל האמת

ואינו מחזיק בסברתו, רק אומר נשיב מלחמה שלנו בדין אל שער הזקנים גדולי ההוראה ילמדונו ויעמידונו על האמת.

ז וְגַם-אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ
כֹּהֵן וְנָבִיא-שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן-הַיַּיִן תָּעוּ מִן-הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה :
ח כִּי כָּל-שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם :

(ז) וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כו'. עוד אמרתי למעלה כי אפילו מי שהוא **חזק ואמיץ לה'** בתורה ומצות יאבד ע"י היין בוגד, עתה בא ופירש ואמר הלא דברתי, כי יש זריזים להיות מתונים בדין, וגם כשיש להם מחלוקת לא יחזיקו בסברתם, רק **משיבים מלחמה שערה** שכל אחד מאלו **חזק ואמיץ לה'.**

דע לך, כי כל האושר האמור להם ש**יהיה** להם **ה' לעטרת צבי,** הוא בבלתי היותם אוהבי אשישי ענבים, כי אם משכו ביין את בשרם. אפילו אלה הזהירים יטעו בהוראה ויניחו התורה לארץ. כי הלא גם אלה בעלי מידות הנזכרות, קרה להם בזמן הזה ש**ביין שגו** בהוראה, והנה שגגה קלה מתעות ומציאות יין קל משכר שהוא יין ישן המשכר, ואמר **ביין שגו** בתורה **ובשכר תעו** יותר מגדר שגיאה, ויהיה ההפרש ש**ביין שגו** בשקול הדעת, **ובשכר תעו** בדבר משנה, ואשר היו **כהן ונביא** בתחילה לא הספיק היין לשיתעו, כי אם תעו בשכר שהוא היין הישן המשכר, ואחר שהתחילו ע"י השכר אפילו יין בלתי ישן הספיק לבלעם, וזהו **נבלעו מן היין.** כי במה שתחילה תעו מן השכר נמשך שגגו **ברואה,** שאפילו לא נתנו אל לבם כי אלוהים נצב בעדת הדיינים ורואה כל משפטם, וע"י כן **פקו פליליה** כשלו במשפט.

או יאמר, כהן ונביא בתחילה **שגו** בשקול הדעת **בשכר** ששתו, ובראותם כך **נבלעו מן היין** שפירשו עצמם גם מיין סתם, וזהו **נבלעו** שנבלעו את עצמם ופירשו מן היין, ואחר שהורגלו תחילה לא יכלו לימנע ממנו ושבו אל השכר, ולא בלבד **שגו** כי אם גם **תעו מן השכר** שהוא גם בדבר משנה, ועוד מעט שגורם **ברואה** כדלעיל, ועוד מעט אפילו הדין האמתי היה נראה הספיק ומבשול ויעותוהו וזהו **פקו פליליה.**

(ח) כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. הנה נתן דופי בהמון העם שעטרת גאותם הוא היותם שכורים. ועוד הוסיף לומר, כי גם **נביא** גם **כהן ביין שגו כו', הכהן** הראוי להורות שתורה יבקשו מפיהו, וגם **נביא** שהנבואה ומוסר ירצו מפיהו. והנה תאמרו המון ישראל שלמה אתרעם עליכם, אחר ש**כהן ונביא תעו** כמונו, והם היה להם ללמדנו דעת, ומהם נלמוד והם **ביין שגו כו'.** לא כן תדברו, כי אדרבא אשמתם על ההמון, כי גם ש**נביא** או **כהן שגו** בדין

לא הפליגו שכרות ככם, כי אם שלפי שלמותם אני דובר בם, שאפילו מעט המספיק להטעותם בדין, שהוא רביעית יין לא היה להם לשתות, אך אתם שכרותכם רב כי הלא **כל שולחנות מלאו קיא,** עד גדר ש**צואה בלי מקום.** כי לא יגיע מאכלם ליעשות צואה, כי יקיאו אותם קודם העיכול, באופן שזה הקיא צואה הוא שאין חסר רק מקום. שאם נשאר בגוף שהיה מקומו צואה היה בעצם.

ט אֶת-מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת-מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם :
י כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם :
יא כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל-הָעָם הַזֶּה :
יב אֲשֶׁר אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לָעִיף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ :
יג וְהָיָה לָהֶם דְּבַר-ה' צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם
לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ :

(ט) ועל כן את מי יורה הכהן **דעה, ואת מי יבין שמועה,** האם את **גמולי מחלב** ואת **עתיקי משדים,** כלומר, כי כן גם הנביא דבר ויקרא ולימד ולא שווה לו.

ולא עוד אלא **(י) צו לצו,** כי על כל צווי התורה היה חוזר ומצווה שנית, וזהו **צו לצו** ועל הצו השני היה חוזר צוויי ב' לו להזהיר עליו, וזהו שחזר ואמר **צו לצו,** שהוא צו בשביל צו וצו שלישי בשביל צו שני. וכן לימד משמרת למשמרתו יתברך, וזהו **קו לקו** ועל המשמרת השני היה עושה עוד משמרת אחרת, וזהו שחזר **ואמר קו לקו.** וגם לבלתי הטרידם לא היה מרבה להם הרבה בכל דבר ודבר כ"א **זעיר שם זעיר שם.**

ואמר כמתמיה **(יא) כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר** הכהן או נביא **אל העם הזה** שלא ישמעוהו. ויהיה פירוש מלת כי מלשון דילמא, שהוא א' מארבעה לשונות שמשמש מלת כי כנודע (פסחים צג א).

(יב) והוא כי **אמר אליהם** הנביא הנז', **זאת המנוחה** שיש לכם באכול ושתה **הניחו** אותה **לעיף,** הוא הדל העיף ויגע ושמעו אתם התורה. ומה שאמרתי תניחו המאכל ומשתה לדל הוא להכפיל שכרכם, שזולת מה שלא תוציאו הזמן באכול ושתה גם תת המשתה לצדקה, כי **וזאת** ג"כ היא **המרגעה** לכם גם היא. כי אין לך שמחה רבה מהשביע לדלים, מה שאין כן למשתכרים ויגעים בקיא וצואה וכיוצא, מהרעות המתרגשות ביין **ולא אבו שמוע.**

(יג) והיה להם דבר ה' צו לצו כו'. אמר הנה מי יתן ולא הייתה כל צרתם רק שלא שווה להם **הצו לצו וקו לקו** להמשיכם, כי אם אדרבא היה להם לעזור לרעה, כי מי יתן ולא היו מצווים להם כל כך ולא היו עושים משמרת למשמרת התורה, ואומרים להם לאט לאט **זעיר שם כו'.** כי הלא עתה הנה היה להם **הצו לצו כו', למען ילכו וכשלו אחור,** כי תחת הכשל במשמרת למשמרת שהוא הקו והגדר האחרון אשר לפניו אינו נכשל, כי אם אחור שחוזר אחור אל העיקר, עד עבור שורש הדין מן התורה.

והוא כי בראות שעושים להם כ"כ סייגים קצים במלמדים המבטלים אותם ממשתיהם בשביל העודף על שורת הדין, ואומרים מה לנו בסייגים ומשמרת למשמרת, לא נעשה רק העיקר ובזה **ילכו וכשלו אחור ונשברו.** וזה הוא לעניין הציווי אך לעניין הלימוד **זעיר שם זעיר שם** ע"י משוך עצמם ביין (פסוק יב) **ולא אבו שמוע** וללמוד, יהיה להם שגגתם אחרי כן זדון, כי שגגת למוד עולה זדון. ומה גם בהיות הכנות כאלו ללמוד, וזהו **ונוקשו** שהוא שוגג **ונלכדו,** כי המוקש יהיה להם ללכד.

יד לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר-ה' אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם :
טו כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת-מָוֶת וְעִם-שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה (שִׂיט) [שׁוֹט] שׁוֹטֵף כִּי-()ֹעֵבֹר [יַעֲבֹר] לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ :

(יד) לכן שמעו דבר ה' כו'. הנה כל אנשים שבמקרא חשובים, אמר היותכם אנשים הוא של **לצון.** והוא כי לפעמים יקבצו לצים ודרך לצון ושחוק מכנים את אחד מהם למלך, ואת פלוני למשנה, ואת פלוני לשר והוא ליצנות בעלמא. ועל דרך זה קראם **אנשי לצון** כלומר אנשים חשובים ומושלים לא בדרך אמת, כי אם בדרך **לצון** כי אם הם מושלים לא שיש להם איכות לכך, כי אם בערך העם אשר היו אז מושלים בירושלם, וזהו **מושלי העם הזה כו'.**

או יאמר אנשי לצון חשובים בליצנות.

ושמא תאמר, הלא כל ראשי הדורות נזכרים לפניו יתברך בסיפרא דאדם, דור דור ודורשיו (סנהדרין לח ב) ואיך אקראם **אנשי לצון,** אל תתמהו, כי הם **מושלי**ם וראשים הוא בערך **העם הזה אשר בירושלם,** שהם בלתי ראויים להיות להם מושלים טובים מאלו כי זה דור דורשיו.

(טו) כי אמרתם. אנשי לצון בליצנותכם **כרתנו ברית את מות,** שעל כן המלאך המוות מאריך לנו עם היותנו עוברי רצונו יתברך.

ושמא תאמרו, כי יניחו אותנו כדי לידון **בשאול** את הכל, הנה גם **עם שאול עשינו חוזה,** כאלו יש חוזה מגיד לנו, כי נמלט משאול מטה, והחוזה שעשינו הוא, כי הנה **שוט שוטף כי יעבור** במקומנו **לא יבואנו,** כי אם לזולתנו. ומזה שאנו רואים **עשינו חוזה** כמגיד לנו, כי גם **שאול** לא יצר לנו. והעניין הוא **כי שמנו כזב** היא העבודה זרה **מחסנו, ובשקר** הוא כח טומאה שלמעלה שהעבודה זרה היא דוגמתה בו **נסתרנו**. והוא כי הסרנו עצמנו מתחת ה', ולקחנו לנו מה שלעומת הקדושה כדרך העכו"ם, ועל כן עזבנו כיתר הגוים והברית שהיה לנו עם הקדוש ברוך הוא, כרתנו עם מות שהוא כנגדו, הוא מלאך המוות הוא שטן מסיטרא דעבודה זרה ועזרנו כי נעשינו שלו.

טז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אֶבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָד
הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ :
יז וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקֶלֶת וְיָעָה בָּרָד מַחְסֵה כָזָב וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ :
יח וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת-מָוֶת וְחָזוּתְכֶם אֶת-שְׁאוֹל לֹא תָקוּם
שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי יַעֲבֹר וְהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס :
יט מִדֵּי עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי-בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְהָיָה רַק-זִוָעָה הָבִין שְׁמוּעָה :
כ כִּי-קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס :

(טז) לכן כה אמר אדני ה' כו'. הלא אמרתם **כרתנו ברית את מות,** כי תראו צדיקים מתים ואתם חיים וכן בשאול לא תפקדו, כי גם פורענות וייסורין הבאים על זולתכם לא יבואו בכם. ושאין זה רק כי חסתם תחת החיצונים, כי שמתם **כזב** היא העבודה זרה של מטה **מחסה ובשקר** הוא כח הטומאה שלמעלה, שהיא דוגמתה פה נסתרתם, והנה אין זה כי אם שתראו כי מפני הרעה נאסף הצדיק ואתם קיימים, וכן הוא סובל הייסורין **ושוט שוטף כי יעבר** שהם הייסורין לא יבוא אליכם, לכן **הנני יסד בציון אבן** הוא **צדיק,** וקראתיו **אבן** הוא משל שיהיה כאבן שיהיה יסוד מוסד, וג"כ יהיה **פנת יקרת** שלא תזוז ממקומה לילכד בעון הדור, **והמאמין** בדבר **לא יחיש** לומר שיפקפק בהאמין זה אם יתמהמה, כי **המאמין לא יחיש** וטעם אל היותה בנין **פנת יקרת אבן** זאת חזקה שלא תימוט.

ולא יתפש בעוון הדור **(יז)** הלא הוא, כי יהיה עושה **משפט וצדקה,** ויהיו שני אלה **לקו ומשקולת** הבנין להחזיקו בל ימוט, ואז בבוא **ברד** של ייסורין להבות יסיר ה**מחסה כזב**, ולא את הצדיק ולא בלבד מידת הדין, כי אם גם שטף **מים** שהוא מידת רחמים **ישטופו,** וזהו **וסתר מים,** שהוא מה שדרך להיות סתר שהוא מים שהוא מידת רחמים **ישטופו** כי רשעים מהפכים מידת רחמים למידת הדין ובזה (פסוק יח) **וכופר בריתכם את מות כו'.** עד כה שלא

היה אבן מוסד שהוא צדיק חזק, בבוא פקודת הרעה היה נוטל הטוב ומניח אתכם, וחשבתם שעם מות כרתם ברית, אך אחרי זאת **וכפר כו'.**

ולא עוד אלא **שוט שוטף** שעד כה לא היה בא לכם עתה, **כי יעבור** לא ימיתכם בנחיצות, כי אם **והייתם לו למרמס,** שתדוכאו בייסורין כל זמן התמדתו.

(יט) ומדי עברו השוט ההוא בסוף **יקח אתכם,** כי ימיתכם אחר הייסורין. ותדעו למה לא יקח אתכם בבואו עד עברו, הלא הוא **כי** אם **בבקר בבקר** בבואו היה לוקח **אתכם,** יעבור וישכח העניין **ביום ובלילה** שאחריו, כל עוד שתשמע זעקה מבתיהם ושואלים מה זה, ויודיעו העניין אלו לאלו ואח"כ ישכח, וזהו **והיה רק זועה** עד **הבין שמועה,** והודיע לכל השומע **זועה** על מי היא ומיד ישכח, אך הוא יתברך חפץ מאד לייסר בכם את כל העם ישמעו ויראו, ועל כן חפץ במירוק ייסורים תחילה, והוא עניין (תהלים נט יב) אל תהרגם פן ישכחו עמי כו', ומה שאמרתי (פסוק טז) שע"י היסוד מוסד תתבטל המסכה, הוא המחסה ומסתור שהיה לכם מכח הטומאה.

(כ) במה תראו כי כן הוא, הלא הוא במה ש**קצר המצע מהשתרע,** והתפשט למטה הוא כי קצרה מנוחתן. שהוא משל אל מי ששוכב על גבי כר ומתכסה במכסה, כ"א **המצע** שתחתיו **קצר מהשתרע,** והתפשט השוכב עליו ומתכנס ומכווץ רגליו בל יצאו מהכר לחוץ, לפי שיעור מה שמתכנס הוא יהיה הכסוי שעליו. וזהו **כי קצר המצע מהשתרע,** גם **המסכה** שמתכסה בה תהיה **צרה,** כפי שיעור התכנסו במצע.

והנמשל הוא כי כפי מה שיחסר לרשע, מנוחת ההתפשטות מצע טובו למטה, כי אדרבא ייסורין באין עליו, כי יהיה **למרמס** בזה תכירו כי גם לעומתו **המסכה** למעלה **צרה** מלחסות תחת צלה, כפי שיעור מה שמתכנס המצע למטה. ומה שעתה מאריך הוא יתברך מלפקוד עד בא **האבן מוסד** הנז', לא מבלתי יכולת חלילה.

כא כִּי כְהַר-פְּרָצִים יָקוּם ה' כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגֹּז
לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה עֲבֹדָתוֹ :
כב וְעַתָּה אַל-תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן-יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם
כִּי-כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת עַל-כָּל-הָאָרֶץ :

(כא) כי הנה **כהר פרצים** של דוד שהיו כל אויביו לפניו, במקום שקראו בעל פרצים כן **יקום ה',** ו**כעמק** אילון ש**בגבעון** בימי יהושע שלא תבוא השמש עד יָקוֹם מאויביו, שהוא **לעשות מעשהו** כאשר **זר מעשהו,** שהוא עשות פורענות לעם שהוא זר לפניו שהוא מהגויים, וכן

לעבוד עבודתו כאשר **נכריה עבודתו,** שהוא להפיל כח הטומאה משרי עם ועם אך לא כאשר מישראל המה ככם, כי על כן אמרתי כי לישראל אאריך.

(כב) וכל זה הוא אם תאמינו, כ"א **תתלוצצו** לא בלבד אביא עתה ייסורין עליכם, כ"א שאחזיק אותם וזהו **ועתה אל תתלוצו כו'.**

כג הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי הַקְשִׁיבוּ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי :
כד הֲכֹל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ יְפַתֵּח וִישַׁדֵּד אַדְמָתוֹ :
כה הֲלוֹא אִם-שִׁוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ קֶצַח וְכַמּוֹן יִזְרֹק
וְשָׂם חִטָּה שׂוֹרָה וּשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ :
כו וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אלוהיו יוֹרֶנּוּ :

(כג) האזינו ושמעו קולי כו'. אמר אם אני אומר לכם **האזינו** מיד **שמעו קולי,** ואם אשוב ואומר **הקשיבו** הטו אזניכם מיד **ושמעו אמרתי,** שלא תעשו שאוציא כל זמני לומר לכם שתקשיבו ותשמעו, באופן שלא ישאר זמן להגיד לכם המוסרים ותוכחות בל יקריכם, כמי שכל היום חורש ולא נשאר לו זמן לזרוע שהוא בורות גדולה.

(כד) וזה אומרו כמתמיה **הכל היום יחרוש החורש לזרוע יפתח וישדד אדמתו.** לא יתכן, שאם כן מתי יזרע, כן אתם לפתח אוזניכם שתשמעו הולך כל הזמן, מה שאין ראוי כענייין המשל ש**הכל היום יחרוש כו'.**

(כה) לא כן הוא, כי **הלא אם שוה פניה** של ארץ בחרישה אחת ומיד **והפיץ קצח כו'.** הוא משל כי המוכיח בשער ישווה פני העם דרך כלל בדרך הזה, והוא כי תחילה יפיץ דברים מתוקים כ**קצח**, ואח"כ **וכמון** שהוא דבר חריף **יזרוק,** שהוא זרוק מרה ודברי כיבושין בכעס כמו זכור נא מה כו'. ואחר קבלם גם התוכחת **ושם חטה כו',** לומר אשר אמרתי ידבר אל הכל בשווה כדרך אשר יורה ויוכיח, הלא כי הנה ושם בקבוץ ההוא ג' סוגים:

א' חטה שורה, שהוא **שורה של ת"ח** כי התורה משולה ללחם חטה, כד"א (משלי ט ה) לחמו בלחמי.

ויש סוג אחר הנמשלים לחמור, **עמי הארץ ובלתי כשרים,** וזהו **ושעורה** משל אל אשר בהמה המה להם, כמו שאמרו ז"ל על מנחת העומר ועל מנחת סוטה, והסוג ההוא אינם שם בדרך עיקרי, רק דרך סימן בעלמא אשר הם יהודים וזה אומרו **נסמן,**

ויש בנוניים הנמשלים ל**כוסמת** שהוא בינוני בין החטה לשעורה, וזהו **וכוסמת** וזה **גבולתו**. כי הם הרוב ממלאים את גבול המוכיח שהוא מקום גבול הקבוץ.

ושעור הכתוב, כי **מת"ח** יש **שורה** א', **ומעמי הארץ** מעט שהוא סימן בעלמא כאומרו **נסמן**, אך **וכוסמת** שהם **הבנוניים** מלא **גבולתו** של מוכיח כי זה כל האדם.

ועל הג' סוגים ישווה דבורו בהפיץ **קצח וכמון יזרוק,** בל תהיה קנאה באיזה מן הסוגים, **(כו)** ואם תראה שהצדיק המוכיח בשער ומכריז משפט, יסורין יבואו עליו, והוא צדיק גמור וזהו **ויסרו למשפט** שייסר ה' למשמיע משפט.

או יאמר למשפט לומר אם תראה ש**וייסרו** את המוכיח **למשפט,** כד"א (ירמיה ל יא) ויסרתיך למשפט, שהוא שיום יום יעמס לו אל תתמה, כי אין זה כי אם ש**אלוהיו יורנו,** שהיות ה' **אלוהיו** בעצם **יורנו** את המוכיח, שיראה כי אלוהיו הוא ומאהבה יוכיחנו.

כז כִּי לֹא בָחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח וְאֹופַן עֶגְלָה עַל-כַּמֹּן יוּסָב כִּי בַמַּטֶּה יֵחָבֶט קֶצַח וְכַמֹּן בַּשֵּׁבֶט :
כח לֶחֶם יוּדָק כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהֲמַם גַּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא-יְדֻקֶּנּוּ :
כט גַּם-זֹאת מֵעִם ה' צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה:

(כז) ובמה יודע כי כן הוא שייסורי אהבה הם, הלא הוא כי הם קלים, כמו שאמרו (ברכות ה ב) שאין בהם ביטול תורה או ביטול תפילה, וזהו **כי לא בחרוץ יודש קצח,** שהוא המוכיח בדרך הקצח שמפיץ קצח במתק לשון, לא תהיה דישת ייסוריו נמשל לדישה בחרוץ שכורת ומפצפץ. וכן לא **אופן עגלה על כמון** הוא על המוכיח בדברי כבושין החריפים כ**כמון יוסב,** שהם ייסורין כבדים כי אם כמכה **במטה,** או שבט שהם ייסורין קלים, וזהו **כי במטה כו' וכמון בשבט.**

ושמא תאמר כי הן אמת, כי יש צדיק גמור מוכיח בשער שיתייסר בייסורין קלים כמכת שבט, ולא בדישה בחרוץ המדכא הדק היטב, אך לעומת זה הלא כגר צדיק אחר גמור בעצם וייסורין כבדים עליו.

וזהו **(כח) לחם יודק כי לא לנצח כו'.** והוא כי הלא תראה **לחם יודק** שהוא הצדיק, שהוא מתוקן ובלי פסולת. כלחם שהוסר ממנו כל הקש וסובין ומורסן, ועם כל זה **יודק** בייסורין. שאין לומר שהוא להצילו ממירוק גיהינום התמידי, כי הלא זה לא לנצח שהוא באותו העולם **אדוש ידושנו,** כדי שנאמר שעל כן מה שעתיד לידון שם מקבל פה, כי הלא הוא כלחם משולל פסולת חלאת עוון. והוא כדעת **רש"י** ז"ל שאל"ף שבאדום במקום ה"א, או כדעת ה**רד"ק** שהאל"ף נוספת ואם הוא ש**המם גלגל עגלתו.** שהוא כי נפשו באה בגלגול על אשר חטאה

בפעמים ראשונים, ועל כן יהום ה' את הגוף הלזה שהוא **גלגל** הסובל **עגלתו**, היא הנפש שמתגלגלת בגוף הלז, כעגלה המתגלגלת ע"י הגלגל שבשני צדדיה. וכן **פרשיו** הם כחות הטומאה שפעל בעונותיו, יתהממו פה וינוחו וימוחו בעולם הזה טרם צאתו מהעולם, זה קשה מאד כי הלא **לא ידוקנו** את הגלגל הנז' הוא יתברך בעולם הזה, כי אם החומר הראשון חטא בפעם הקודמת עם הנפש הזאת, החומר הזה השני מה חטא.

(כט) לזה אמר אל תתמה, כי הנה גם זאת **מעם ה' צבאות יצאה.** והעניין הוא כי **הפליא עצה** להרבות בטובת הנפש והגוף הלז, ועל כן **הגדיל תושיה** שיותש כחו בעולם הזה הרבה, למען הרבות מאד עצת גודל טובו אשר יעץ עליו, כי גם הגוף הלז יערב לו הרבה בתחיה.

או יהיה עניין הכתובים שאומר הוא יתברך לממאנים לשמוע את דברי הנביא (פסוק כג), **האזינו** אל הנביא ובזכות זה תזכו לשמוע **קולי,** שע"י המשך אחר מוסריו תזכו לרוח הקדש כמאמר ר' פנחס בן יאיר (סוף סוטה) בהדרגות הכשרון. ואם תתחזקו יותר ו**תקשיבו** קולי בעצם תזכו עד **שמוע אמרתי**, היא נבואה שלמעלה מרוח הקדש. והוא כי רוח הקדש היא שבא אל פי הצדיק והוא מדבר, שנא' (ש"ב כג ב) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. ונבואה היא שאוזן הצדיק שומעת אמרתו יתברך כאשר ישמע אמירות שלמות מהדובר עמו וזה אומרו **אמרתי.**

משיב הנביא אליו יתברך ואומר (פסוק כד) **הכל היום יחרוש החורש לזרוע,** כלומר כל היום הולך באמור להם שמעו ואין שומעים, ומתי אזרע דברי בהם. כי דרך **החורש** שהוא ש**יפתח** חרישה כוללת ב**אדמתו**, שהייתה בור ועושה אותה ניר פעם א', וזהו **וישדד** שעושה אותה שדה שהוא ניר וזורע, כן אם הם אטומים כבור פעם א', היה די לי לדבר להם פנים שישמעו ואח"כ יקבלו.

משיב הוא יתברך ואומר לו אם **החורש** הזה שנשאת אותו משל אל המוכיח (פסוק כה) **הלא אם שוה** פני הקרקע בפתיחה כוללת לכולם ואח"כ חושש אל הכבוד. ומה עושה את הצעירים לימים הבלתי מקשיבים קושי המוסר, מיד משולים ל**קצח וכמון** הקטנים בשיעור מ**חטה ושעורה וכוסמת,** גוער בם ומפיץ וזורק אותם מלפניו שלא יבואו עוד אליו לשמוע על היותם קשים משמוע דברים קשים.

ושינוי התוארים הוא כי בבחורים יש ב' סוגים, יש דומים ל**קצח** שאינן בעלי רתיחת כעס, כי אם שהם קטנים עדיין שחורי הראש כקצח, ולקטנותם מאנים לשמוע דברים קשים כגידים. **וכמון** החם בטבעו משל אל קטנים חמי הטבע רתחנים ככמון, ועל כן את ה**קצח מפיץ** ואת

המשולים **לכמון זורק** שמרחיקם יותר מעליו. ואומר הוא יתברך הלא **אם החורש** הזה אם **שוה פניה** באמירה ראשונה לכל סוגי ישראל, ואח"כ **הפיץ** המשולים **לקצח**, ואת המשולים **לכמון יזרוק,** ולהתכבד **שם** לפניו **חטה** הם **ת"ח** המשולים לחטה שנזונים מזכותם **שם שורה** א', **ושעורה** הם **עמי הארץ** שיהיה אתם **נסמן** ומכובד, **וכוסמת** הם **הבנוניים** שם **גבולתו** ממלא בית ועד שלו המוכיח שעושה כן (פסוק כו), **ויסרו** הוא יתברך בייסורין עד יוכן לעשות משפט ראוי, וזהו **ויסרו למשפט.**

ושמא תאמר, ומה יעשה אם הקטנים המשולים **לקצח וכמון** קצים בתוכחת, למה לא יזרקם מעליו, לזה אומרו הנה **אלוהיו יורנו** איך יתנהג. והוא במה שהטביע הוא יתברך בעולם חיבוט (פסוק כז), **כי לא בחרוץ** הוא מורג חרוץ **יודש קצח,** ולא **אופן עגלה על כמון יוסב. כי במטה יחבט קצח, וכמון בשבט** הקל ממטה. כלומר גם אתה המוכיח התנהג כך, כי את הבחורים לא תכביד עליהם דברים קשים כמורג **חרוץ,** ולא כ**אופן עגלה** הכבדה, גם שאינה מחתכת כחרוץ, כי אם את המשולים ל**קצח** בקושי קל בצד מה כ**מטה**, ולמשולים **לכמון** בקל הימנו הוא מעין **שבט**.

ושמא תאמר, כי הלא מה שיקשה לבם הוא ראותם כי (פסוק כח) **לחם יודק**, שיראו איש הנמשל ללחם שמזכותו יאכלו הכל כ**לחם** ו**יודק** בייסורין קשים היטב הדיק. הלא זה אינו כלום, **כי לא לנצח** יהיה **אדוש** בעולם הזה **וידושנו** עונו בגיהינום. כלומר, כי בזה ינוכו אשמותיו ולא ישאר לו מאומה לגיהינום. ואם תראה שרב הוא מה ש**יודק** פה הוא ג"כ **והמם** ביסוריו **גלגל עגלתו,** כי עוון המגלגל עגלתו שהיא נפשו יהום אותו כובד יסוריו.

ושמא תאמר כי **ופרשיו** הם זכויותיו שהם רוכבים עליו ומעטרים אותו, יועילו לו ש**לא ידוקנו** עונו שמה שהוא **לחם יודק,** ש**לא ידוקנו** שיותש כח עונו ש**לא ידוקנו** נדוק וכתוש רק ייסורין קלים, אל תתמה, כי הנה (פסוק כט) **גם זאת** שהוא מידת הדיכוי ההיא מאת **ה' צבאות יצאה,** שהוא כי כפי מה ש**הפליא עצה** להעלותו במעלה לעם הארץ, הוא מה ש**הגדיל** לו **תושיה** הוא תשות כח בייסורין כבדים, ודרך זה נכון בעיני מהקודם.

פרק כט

א הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה עַל-שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ :

ב וְהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל וְהָייתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְהָייתָה לִי כַּאֲרִיאֵל :

ג וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֵצָב וַהֲקִימֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת :

חזור לעמוד השער

ד וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ
וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף :

(א) הוי אריאל אריאל כו'. מזבח של **בית ראשון** ומזבח של **בית שני קרית חנה דוד**, שלא שקט ולא נח עד מצא אותו מקום לה' ע"פ הנביא, שאמר לו מקום המזבח שעד שלא ידע אמר (תהלים קלב, ד - ה) **אם אתן שנת לעיני כו' עד אמצא מקום לה',** ולא מצא מנוח עד מצאה כמוצא שלל רב וזהו **קרית חנה דוד,** כלומר ועתה שנחרב לא היה ראוי יהיה לכם מנוח, כי אם שתרגישו צערו עד שכל שנה תחשבוהו לשתים, וזהו **ספו שנה על שנה.** וגם יש צרה אל הבעלי חיים, כי תחת היותם נזבחים לשמים, ינקופו בזבחי מתים ששחיטתן ניקוף יחשב.

(ב) וכל זה עשיתי בשבילכם **והציקותי לאריאל, והייתה תאניה בחורבן ראשון ואניה בשני,** לכלות חמתי בבית לבל תפלו לגמרי. ומי יתן ולא הייתי בשבילכם גולה ממקומי, וזהו **והייתה לי כו'** כלומר מי יתן **והייתה לי כאריאל** שהוא נשאר במקומו.

(ג) כי אף אני גליתי עמכם, כי בכל מקום שגלו שכינה עימהם, וזהו **וחניתי כדור עליך,** כדור שמתגלגל ממקום למקום, כן חניתי עליך מירושלים לבבל. ולמה עשיתי כן למען תחיה, כי עתה ע"י חנייתי עליך **וצרתי עליך מצב** הוא נבוכדנאצר, **והקימותי עליך** מצודות צרים גוים אחרים כשאון גליות, שאלו לא הייתי עליך לא יכולת לסבול וזה עד תכנעי.

ד וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ
וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף :
ה וְהָיָה כְּאֲבָק דַּק הֲמוֹן זָרֶיךָ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם:
ו מֵעִם ה' צְבָאוֹת תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל סוּפָה וּסְעָרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה :
ז וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל-הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל-אֲרִיאֵל
וְכָל-צֹבֶיהָ וּמְצֻדָּתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ :
ח וְהָיָה כַּאֲשֶׁר-יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה אוֹכֵל וְהֵקִיץ וְרֵיקָה נַפְשׁוֹ
וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ וְהִנֵּה עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה
כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן כָּל-הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל-הַר צִיּוֹן :

(ד) כי תחילה בגלות **ראשון**, **ושפלת מארץ תדברי** היא **בבל** העמוקה, אך עדיין יהיה תואר דבור שהוא קושי בצד מה. ואח"כ **בשני ומעפר תשח אמרתך,** שהוא לשון חיבה ופיוס בתשובה שהוא **במדי** שהיו באבל גדול וצום וכו'. ואח"כ יהיה, שאפילו לא תשמיע מתוך

הצער רק הברת קול, וזהו **והיה כאוב מארץ קולך** מלחץ הגדול של **יון,** אך **ברביעי** האחרון הכביד, כי **ומעפר אמרתך תצפצף** שהוא צפצוף דווקא בחבלי משיח.

(ה) ועל האחד אמר, **והיה כאבק דק המון זריך** הם **בבל** שנאבדו עד כלה, ועל **המן במדי** אמר **וכמוץ עובר גאון עריצים** המן וסיעתו, ועל **יון** אמר, **והיה לפתע פתאם** פורענותו ע"י חשמונאים.

(ו) ועל **עשו** אמר **מעם ה' צבאות תפקד ברעם כו' ובלהב אש אוכלה,** כד"א הוא היום בוער כתנור האמור במלאכי.

(ז) והיה כחלום חזון לילה כו'. אמר ש**המון כל הגויים הצובאים על אריאל בחורבן ראשון,** יכלו ויאבד זכרם עד אשר לא יציירו מציאותם אשר ראם כי אם **כחלום,** כאלו לא היו רק חלום עובר, והוא אשר התנבא ירמיהו על הכשדים ירמיהו, וכן **כל צוביה** במדי אשר התעתדו בכל עיר ועיר ביום ההוא להשמיד כו'. וכן **מצודתה** שהיו צדים בכל יום יונים לעבודה זרה, **והמציקים לה בחורבן שני** שהיו מכל האומות שבאו לעזרת הקיסר.

ועוד, (ח) כי בסוף בחבלי משיח שיבואו לצבא צבא על ישראל, כי אז בתולות ישראל עיניהם למרום בתשובה לא ישליטם האלוהים בישראל, כי אם **כאשר יחלום** החולם **והנה אוכל,** כך יכונו להשחית ולא ישליטם האלוהים למשול בישראל, כי טרם יכלו רעה נגאל מידם, כעניין אשר כונן להשחית ואיה חמת המציק, והוא כי הגויים ההם אז מהם יבואו לשלול שלל בתשוקת ממון, ודמה אותו ל**רעב והנה אוכל.** ומהם יבואו מתאוות נפשם הטמאה להחטיא ע"י גיזום להמית. ומדמה אותו ל**שותה** ולא יכלו רעה שלא ישליטם ה', ועל כן **נפשו** נשארת **שוקקה,** כי נפש רשע אותה רע, כי טרם מלאת תאוותם ימהר האלוהים לגאלנו מיד.

ט הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ הִשְׁתַּעֲשְׁעוּ וְשַׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא-יַיִן נָעוּ וְלֹא שֵׁכָר :
י כִּי-נָסַךְ עֲלֵיכֶם ה' רוּחַ תַּרְדֵּמָה וַיְעַצֵּם אֶת-עֵינֵיכֶם
אֶת-הַנְּבִיאִים וְאֶת-רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה :
יא וַתְּהִי לָכֶם חָזוּת הַכֹּל כִּדְבְרֵי הַסֵּפֶר הֶחָתוּם אֲשֶׁר-יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל-יוֹדֵעַ (הסֵפֶר) [סֵפֶר]
לֵאמֹר קְרָא נָא-זֶה וְאָמַר לֹא אוּכַל כִּי חָתוּם הוּא :
יב וְנִתַּן הַסֵּפֶר עַל-אֲשֶׁר לֹא-יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר קְרָא נָא-זֶה וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר :

(ט) התמהמהו ותמהו השתעשעו ושועו כו'. אמר התאחרו לשים לב ולהתבודד ותמהו על אשמותיכם, שע"י ההתבודדות לאט יעלה זיכרונם לפניכם, ו**השתעשעו** והביטו בעצמיכם

ממה אתם, **ושועו** לאנה תלכו. והוא כי באתם מטיפה סרוחה ותלכו למקום עפר רמה ותולעה, כי עד כה **שכרו ולא יין** רק שכרות הבלי העולם, **נעו** מלהסתכל משוב מדרכם **ולא שכר,** כי אם ע"י יצרם.

ועל כבודם אמר **(י)** שלא לנוכח, ואם הוא **כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה** לבל תשובו, כי אין מספיקים בידכם לשוב בתשובה. האם **ויעצם את עיניכם את הנביאים** לבלתי הינבא, **ואת ראשיכם החוזים** חזון צרותיכם **כסה**, כי חזון הוא על קושי וצרה כמו שאמרו ז"ל **בב"ר.**

ושמא תאמר, מה להם אל חזות החוזים, הרי בתורה מוסריו יתברך, לזה אמר מה אומר, כי יותר יש להתלונן מיודעי ספר מאשר לא ידעוהו.

(יא) כי **ותהי לכם חזות** של מי שהוא כל, הוא הקדוש ברוך הוא, **כדברי הספר החתום.** שה**יודע ספר** יקשה עליו להסיר חותמו. ואם יתנו לו ספר התורה לראות מוסר אבינו, לאמר **קרא נא זה** וראה כל תוכחותיו יתברך הגדולים מדברי החוזים, יאמר **לא אוכל כי חתום הוא,** כלומר איני מבין אותם כי סתומים הדברים.

(יב) וטוב מזה הוא כשינתן ביד מי ש**לא ידע ספר,** שבאמור אליו **קרא נא זה** לא יאמר כי אם לא אוכל כי **לא ידעתי ספר,** שיראה שאם היה יודע ספר לא היה שם תואנה **כי חתום הוא,** וזה טוב מהיודע ספר שגועל בו בתואנת **כי חתום הוא.**

יג וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי
וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה :
יד לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת-הָעָם-הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא
וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבֹנָיו תִּסְתַּתֵּר :

(יג) ויאמר ה' יען כי נגש כו'. בשום שכל על אומרו שם אדנות, ועניין ההגשה מה הוא, אך הוא במה שאמרו **בב"ר** (צג ו) יש הגשה לתפילה שנאמר (מ"א יח לו) ויגש אליהו ויאמר, כי הנה בהגיש איש לפני קונו להתפלל, תחילת דברי **פיו** יחלה פני שם האדנות, יפתח שפתיו ופיו יגיד תהילתו יתברך. כי על כן נתקן פסוק (תהלים נא יז) **ה' שפתי כו'** ובסוף התפילה נתקן (שם יט טו) **יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך,** שהוא על הכוונה, אמר **יען** כאשר **נגש העם הזה** לפני, שהוא בהחילו להתפלל אז **בפיו ובשפתיו כבדוני**, לומר **ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך.** אך בעניין אומרו **והגיון לבי לפניך,** שמחלה פני אל ישית לפניו

יתברך הגיון הלב, שהיא הכוונה התלויה בלב, הנה **לבו רחק ממני** שמהרהר בעסקיו ובדברי הבאי, ומבקש **יהיו לרצון אמרי פיו** ורעיון רוחו הנפסד לפני קונו.

ושמא תאמר הלא בהוראת היראה שהוא בכרוע ושחות לפניך, איך ישחה חמש פעמים אם לא בכוונה, שאם הוא אינו יודע מה אומר, איך בהגיעו למודים ראשו שוחה וכורע, מי הגיד לראשו שהגיע למודים. לזה אמרו **ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה,** שמלומדת ראשם לכרוע בעת הכריעה המתייחסת למורא, כההוא דאמר בירושלמי שמחזיק טובה לראשו, שכורעת בהגיעו למודים מאליה והוא לא ידע מקומו איו.

(יד) לכן הנני יוסיף להפליא וכו'. ראוי לשים לב אל אומרו **יוסיף** שלא לנוכח, והנה באיכה רבתי אמרו שגדול סילוקן של חכמים מק' קללות חסר שתים שבמשנה תורה וחורבן בהמ"ק, שבקללות נאמר והפלא ה', ובחורבן נאמר ותרד פלאים, וכאן נאמר **להפליא הפלא ופלא.** ואפשר לפי זה שאומרו בתורה והפלה ה', ואומרו ותרד פלאים גם הוא מה' הנז' שם בפסוקים הקודמים. ובזה יאמר עתה שם אדנות הנז' הנני כלומר מוכן להצר להם, והוא כי **יוסיף להפליא** על והפלא ה'. השם ההוא יתברך עוד **הפלא ופלא** שהוא ותרד פלאים, **בחורבן ב'** פלאים אחרים.

ומה שאמרתי הנני מוכן הוא, כי גם אעשה זאת תוספת על שלשתן, שהוא כי **ואבדה כו'** ובזה יצדק אומרו יותר מהקללות והחורבן, כי זה תוספת על שלשתן.
ועוד ראוי לשאול לדעתם מי אמר להם שאומרו **ואבדה חכמת כו'** הוא בסילוק ולא בחייהם, ויתבאר אצלנו בשערים עם יתר הערות המאמר בס"ד.

או יאמר כפשוטו, עניין מאמרם ז"ל (**ילקו"ש** ח"ב תתרכג) על פס' חילל ממלכה ושריה, כי היו חכמים בישראל זה אומר אני אקיף את ירושלם אש, וזה אומר להקיפה מים וכיוצא, ועל זה יאמר **ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו,** הרואים את הנולד מראשיתו לישמר תסתתר, ולא תהיה להם תקנה בלעדי, שאז בכוונה גמורה יתפללו אלי, ולא בפיהם ולבם רחוק מקונם.

טו הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מה' לַסְתִּר עֵצָה וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יֹדְעֵנוּ :
טז הַפְכְּכֶם אִם-כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֵחָשֵׁב
כִּי-יֹאמַר מַעֲשֶׂה לְעֹשֵׂהוּ לֹא עָשָׂנִי וְיֵצֶר אָמַר לְיֹצְרוֹ לֹא הֵבִין :

(טו) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה כו'. יאמר מאמר ריב"ז לתלמידיו, שאדם עובר עבירה בסתר ואומר שמא יראני אדם. ואינו אומר שמא יראני המקום, כן הדבר הזה כי היו **מעמיקים**

מה', ואומרים כי רם ה' ואינו כבודו להשגיח בעכירות פרטי העולם הזה, כי עמוק הוא בערך רוממותו, ולא בהחלט רק **לסתיר עצה,** לומר כי עצת אדם אשר יועץ בקרב איש ולב עמוק רם ה' מלהשגיח בו, כי מקום עכור הוא ובלתי טהור, אך אשר מקרבו וחוצה לא יסתירו ויעמיקו ממנו, אך מזה עוד מעט יבואו לומר בעשותם עבירה בסתר ש**היה במחשך מעשיהם,** כי לא ידאגו שה' רואה אותם, כי אם שמא יראה אותם אדם, שיאמרו **מי יודענו** מבני אדם שנסתרנו פה. כלומר היש יודענו **ומי רואנו** באחד החרכים, שמא ראה אותנו אדם שהם דואגים שמא יראם אדם, ולא יאמרו שמא יראנו המקום.

ואומר הוא יתברך להם **(טז) הפככם אם כחומר כו'** לומר למה תאמרוני למזימה לומר, כי קרב איש ולב עמוק הוא מלא אספסוף ובלתי טהור הוא להביט בו הוא יתברך הרם ונשא עד אין קץ, והביטו אל **הפככם** הוא הדבר אשר נתהפכתם ממנו להיעשות אנשים, **אם כחומר היוצר יחשב** שהוא בלתי מאוס, הלא לא כן הוא רק טיפה סרוחה ואעפ"י כן אני מסתכל בה ובורא אתכם, כמאמרם ז"ל (**תנחומא** במדבר יב) על ומספר את רובע ישראל, שהוא על טיפת הרביעה, ושבזה הסתכל בלעם באומרו איך היה הקדוש ברוך הוא מביט אל דבר מאוס, ונעשה אז שתום העין, וכן בהיאמר לפניו טיפה זו מה תהא עליה, וא"כ המביט על זה מכל שכן אל קרב איש ולב עמוק, ולמה תעמיקו **מה' לסתיר עצה,** ואם חלילה גם זה תכחישו אי אפשר, כי הלא **אם יאמר מעשה לעושהו לא עשני** ככם, אם תכחישו עניין הטיפה, לפחות על הצורה לא תוכלו להכחיש.

וזהו אומרו כמתמיה **ויצר אמר ליוצרו לא הבין** בתמיהה. והוא מה שאמרו ז"ל על **אין צור כאלוהינו** בשר ודם צר צורה בדפוס אחד וכולם דומות זו לזו, והקב"ה צר את כל בני האדם בדפוס אחד ואין אחד דומה לחברו, כי אין צייר כאלוהינו. וא"כ על זה יודה כל איש כי מה' הוא, ובכלל מה שצייר הוא קרביו וקרבו ולבו, ויכוננם לקיימו על ידם, והיוצר לב הלא יבין עצמו, וזהו **אם יאמר מעשה לעושהו לא עשני,** האם גם **יצר יאמר ליוצרו** אשר יצרו **לא הבין,** ודאי שלא יאמר, וא"כ ע"י זה יודה הכל.

[טו-טז] או יאמר הוי המעמיקים כו', עניין עובדא דר' יהושע שאמר לו הקיסר. כי איך אפשר תהיה תחיית המתים אחר היותם עפר, אמרה לו בת קיסר תרשני אשיב לאבי, אמר לה הן, אמרה שני יוצרים היו בעיר, אחד עושה כלי מחומר, ואחד עושה ממים איזה משובח יותר, א"ל העושה כלים ממים, א"ל אם כן הקדוש ברוך הוא שעשה את האדם ממים, שהיא הטיפה זרעית, האם לא יעשנו מעפר. ויתכן כי הן אלה דבריו יתברך באומרו **הוי המעמיקים כו'** לומר, כי היו בדור ההוא חושבים לדבר עמוק ועכור מרוממותו יתברך חדש הבריות והחיותם מעפרם שהיא תחיית המתים.

וידוע כי עצת ה' מזמן הבריאה היא תחיית המתים, שאם לא כן הייתה פעולתו לריק חלילה, אחר שלא התמיד אדם במציאותו הרוחני שהיה קודם שיחטא, ולא נעלם מאז ממנו יתברך, אך עצתו יתברך הייתה אחרי המוותה לשוב להחיותם. כמפורש אצלנו על מאמר ר' מאיר, והנה טוב מאד והנה טוב מות.

ונבוא אל העניין

אמר **הוי המעמיקים מה',** ומה היה אשר העמיקו שיחתו, הלא הוא **לסתיר עצה,** שהוא לסתיר ממנו יתברך עצה אשר נועץ להחיות מתים, ומזה באו גם להסתיר השגחתו יתברך ממקום חשך, כי הוא יתברך תכלית האור, ועל כן בהיות **במחשך מעשיהם,** יאמרו **מי יודענו ומי רואנו.** ועל כן משיב הוא יתברך אליהם ואומר, הלא ק"ו הדברים, ומה אם הוא יתברך יצר את האדם ממים לא יעשנו מעפר, כי הלא **הפכם** הוא הדבר, שממנו היה התהפכותם להיות גויות אנשים, האם **כחומר היוצר יחשב,** לא כן היה רק טיפה שהיא מים, כלומר ואם כן אשר יצר את האדם ממים לא יעשנו מהעפר, ואם גם זה תכחישו לומר כי אביכם ואמכם עשו אתכם ולא אני, דבריכם לא יתכנו כי לו יונח ש**יאמר מעשה לעושהו לא עשני,** אעפ"י כן בצורה תודו ותאמרו כי אב ואם לא ידעו לצייר הוולד, רק הזרעת הטפה בלבד, ואז הוא יתברך מציירו בודאי ולא האב ואם. וא"כ מי שעשה את הציור גם עשה את הגוף, וזהו **ויצר אמר ליוצרו לא הבין** בתמיהה.

יז הֲלֹא-עוֹד מְעַט מִזְעָר וְשָׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב :
יח וְשָׁמְעוּ בַיּוֹם-הַהוּא הַחֵרְשִׁים דִּבְרֵי-סֵפֶר וּמֵאֹפֶל וּמֵחֹשֶׁךְ עֵינֵי עִוְרִים תִּרְאֶינָה :
יט וְיֶסְפוּ עֲנָוִים בה' שִׂמְחָה וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ :

(יז) הלא עוד מעט מזער כו'. הלא היו מסתפקים בהשגחה בעולם השפל, לכן בקרוב אראה לכם שינוי רב בעולם, כי הנה **ושב לבנון** השמם **לכרמל, וכרמל** עושה פרי וישוב טוב **ליער יחשב.** וע"י ראותכם שיהיה כן תודו ידיעתי והשגחתי **(יח) ושמעו החרשים** משמוע, אל **דברי ספר** התורה המספרת השגחתו יתברך, הכל יטו אוזנם לשמוע, ו**העורים** מהביט אל השגחתו יתברך אשר לא תחסר מהעולם, אז **עיני עורים** מאופל ומחשך הצרות **תראינה,** כי יקבלו מוסר ויפקחו עיניהם לראות.

או יאמר, במה שידענו מעניין מציאות ראות עיני האדם הלא הוא, כי עין האדם היא כמראה מלוטשת, אשר בהבטתה אל אור העולם ימצא התהפכות מהאור אל העין, וממנו יהיה לה האור והראות כנודע מחכמי הטבע.

ונבוא אל העניין

והוא, כי אמר אלוהים הלא היו מפקפקים בהשגחה, ולא ישיתו לב אל כל הנמצא כתוב בספר התורה מעניין ההשגחה, על כן אומר הוא יתברך הלא מה שאעשה עתה בקרוב הוא, כי **עוד מעט מזער ושב לבנון כו',** שהוא שינוי נגלה שלא בטבע, אך עוד יבוא זמן כי בני האדם מעצמן יפקחו אוזנם ועיניהם כי יהיו זכים, **ושמעו** אשר הם **החרשים** עתה **דברי ספר,** כי הנמצא עתה כתוב בספר מהשגחתו יתברך לא יצטרכו לדעת ע"י הספר, באופן יהיה להם ספק בדבר, כי אם ישמעו ברוח הקדש מה שהוא עתה **דברי ספר.**

ואל תתמה באמור אולי לא יזכו לרוח הקדש, לזה אומרו ראו כי כולם יהיו ראויים, כי הלא גם גווייתם מרוב בהירות ורוחניות הווייתם, לא יצטרכו לראות בעיניהם ע"י התהפכות אור העולם. שאם כן היה, לא יהיו ראויים לראות מתוך החשך. שאם יביטו אל תוך בית אפל לא יראו דבר, כי אין שם אור שיקבלו עיניהם ראות ממנו. אך בזמן ההוא **מאופל ומחשך עיני עורים תראינה,** גם בהביטם אל תוך האופל וחושך. כי להיותם זכי האיכות מעין רוחניות לא יצטרכו לקבל מהאור, ובזה ישאו קל וחומר, ומה אם אני בשר ודם אחד מברואיו יתברך בארץ רואה מתוך אופל וחושך, מה גם עתה אלוהי העולמות כולם שידע מה בחשוכא כו'.

יט וְיָסְפוּ עֲנָוִים בה' שִׂמְחָה וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ :
כ כִּי-אֶפֶס עָרִיץ וְכָלָה לֵץ וְנִכְרְתוּ כָּל-שֹׁקְדֵי אָוֶן :
כא מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר וְלַמּוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ צַדִּיק :

(יט) והנה זה יהיה לאשר היו מפקפקים בהשגחה, כי אז יראו אותה עין בעין, אמנם אשר היו **ענווים** שמענוותנותם לא הרהרו מעולם, הנה אלו נוסף על השגת הנז' עוד יוסיפו בה' שידבקו בו **שמחה.**

ושמא תאמר הלא כל המשיגים השגות אלו מתי מספר יהיו, כי **כל הנותר בציון כו' קדוש יאמר לו,** כי יהיו אחד מעיר ושנים ממשפחה, ואיך תהיה שמחה שלימה לאשר בדד ישב, תאב לקרוביו ובני משפחתו ועירו, לזה אומרו **ואביוני אדם** הם התאבים אדם שיחסר מהם, **בקדוש ישראל** שיהיה אתם **יגילו,** ומרוב גילה לא ישיתו לב אל בני אדם שיתאבו להם, וזהו **ואביוני אדם כו'.**

ועוד (כ) כי לא יצטער על הבלתי נשארים מבני אדם כי הלא לא טובים היו, כי מה ש**אפס** הוא, מי שהיה **עריץ** מצער את בני האדם ועושקם, וכן **וכלה לץ** המתלוצץ על העשוק **ונכרתו כל שוקדי און,** להתמיד לעשות הרע אחר שאין מוכיח, כ"א אדרבא מתלוצץ על הדבר.

וכאשר תמו חוטאים בפועל **(כא)** גם אשר חטאם בדבור שהם **מחטיאי אדם בדבר,** כרכילים או מנבלים פיהם שמחטיאים את שומעיהם, וכן בדבריהם **למוכיח בשער יקושון.** וכראות הצדיק רשעת אלו ומאריכים ימים, **יטו בתוהו צדיק** ויאבד צדקתו באופן כי על כן לא יתעצב הצדיק על מיתת אלו, כי היו מטים גם אותו בתהו ויאבד, וטוב לו העדרם ממציאותם.

[יט -כא] או שעור הכתוב ויספו ענוים בה' שמחה, וגם אביונים מחמת אדם אשר עשקם וגזלם ועשאם אביונים, **בקדוש ישראל יגילו.** ומתי יהיה ש**יספו ענוים בה' שמחה ואביוני אדם יגילו,** הלא הוא כאשר **אפס עריץ כו' ומחטיאי אדם כו'** ועל מה תהיה השמחה, על כי אלה **הטו בתהו צדיק,** שהיה בא להרהר על קיומם, ועל כן ישמחו בהעדרם.

והנה יראה מקדמונינו שפסוקים אלו על זמן **חורבן בית ראשון** ידברו. ויתכן לפרש כך בדרך אחרת וימשכו פסוקים שאחריהם, גם הם על הזמן ההוא, והוא שהנביא אומר לפניו יתברך, מי יתן **ויספו ענוים בה' שמחה.** שהענוים המתנהגים בענווה ובלתי מהרהרים **יוסיפו שמחה,** וגם **אביוני אדם** שנעשו אביונים ע"י אדם הוא נבוכדנצר, ששלל שללם ובז בזם והם עמוסי יגון, **יגילו בקדוש ישראל** גם הם. והוא כי יראו את ה' מתקדש ע"י ישראל, שהם חנניה מישאל ועזריה ודניאל בגוב אריותא. וגם ע"י כן כל הרשעים ישובו אליך **כי** יהיה **אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שוקדי און,** כי אפילו אשר הורגלו באון יכרתו ממציאותם.

ופירש הדבר ואמר, כי הנה יש **מחטיאי אדם בדבר** כנבוכדנצר שאמר להחטיאם, **ולמוכיח בשער** לומר שלא ישתחוו **יקושון** המחטיאים, ומאימתם **יטו בתוהו צדיק** ועובר מפחד רעה, על כן משיב הוא יתברך ואומר, **לכן כה אמר ה' אל בית יעקב כו',** כאשר יבוא ביאורו בס"ד.

כב לָכֵן כֹּה-אָמַר ה' אֶל-בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת-אַבְרָהָם
לֹא-עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יָחֱוָרוּ :
כג כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי
וְהִקְדִּישׁוּ אֶת-קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת-אלוהי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ :
כד וְיָדְעוּ תֹעֵי-רוּחַ בִּינָה וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ-לֶקַח :

(כב) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב כו'. לבוא אל העניין נזכיר מאמרינו ב**חבצלת השרון,** כי אם זכות הצדיק תצילנו מחיות רעות ודומיהן מאש או ממים, לא תספיק זכות הנופל בם אם לא בהצטרף זכות אחר עם זכותו, והוא מאמרם ז"ל (**ילקו"ש** ריש תולדות) לא נצול אברהם מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב.

עוד נזכיר מאמרם ז"ל (סנהדרין צג א) כי כאשר הציל ה' את חנניה וחבריו מכבשן האש, נתקדש שם שמים בעיני הגויים, והיו רוקקים בפני ישראל ואומרים, אוי לכם שהיה לכם אלוה כזה והייתם עובדים עבודה זרה.

ונבוא אל העניין

והוא כי אחר שאלת הנביא בכתובים הקודמים (פסוק יט) ש**יגילו ויספו ענוים בה' שמחה,** ע"י קדש שמו בזמן החורבן, להציל את הלקוחים למות ע"י **מחטיאי** אותם **בדבר,** משיב הוא יתברך ואומר, לכן זאת אעשה בזמן החורבן הזה, כי **כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם** מלישרף בכבשן, ש**לא עתה יבוש יעקב** בזמן החורבן ע"י נבוכדנאצר, בילדים אשר אין בהם כל מום חנניה וחבריו, **ולא עתה פניו יחורו** באומרו אני הצלתי את אברהם, ולא אספיק את ילדי אלה להציל אותם אשר הם צדיקים, כי הדבר נוגע אל יעקב, כמו שאמרו ז"ל ב**איכה רבתי** על פסוק ותבער ביעקב כאש להבה כו', כי בכל צרות ישראל בגלותם אינו מרגיש מהאבות אלא יעקב, וא"כ הלא **יבוש** בצרת חנניה מישאל ועזריה, אם לא יפדם ה' מיד להבה, כאשר פדה הוא את אברהם.

על כן מבטיחו יתברך **(כג)** כי **לא עתה יבוש, כי בראותו ילדיו** הם חנניה וחבריו אין צריך לומר ישראל, כי אם גם הגויים יקדישו שמי, וזהו **מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי,** והם הגוי אשר באשור כד"א (לעיל יט כה) ומעשה ידי אשור, וזהו **מעשה ידי** שבקרב ישראל **יקדישו שמי, ואת אלוהי ישראל יעריצו** בעיני האומות, באומרם מאן הוא אלה כאלקהון די שדרך מישך כו'.

(כד) ואז ע"י כן **וידעו תועי רוח** מישראל **בינה,** לאהבה וליראה את ה', **ורוגנים** מואסי התורה **ילמדו לקח,** שתעמוד להם זכות יעקב יושב אהלים, כאשר לאלו הצדיקים, וזהו **ורוגנים ילמדו לקח.**

פרק ל

א הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם-ה' לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי
לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל-חַטָּאת :
ב הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם וּפִי לֹא שָׁאָלוּ לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם :
ג וְהָיָה לָכֶם מָעוֹז פַּרְעֹה לְבֹשֶׁת וְהֶחְסוּת בְּצֵל-מִצְרַיִם לִכְלִמָּה :
ד כִּי-הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו וּמַלְאָכָיו חָנֵס יַגִּיעוּ :
ה כֹּל הֹבִאישׁ עַל-עַם לֹא-יוֹעִילוּ לָמוֹ לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי לְבֹשֶׁת וְגַם-לְחֶרְפָּה :

(א) הוי בנים סוררים נאום ה' כו'. אחר אומרו **ויספו ענוים בה' שמחה,** בא לתת דופי למהפכים ובאים לספות חטאת על חטאת בהדבק בצל טומאה. וכן הזכיר מה שאפילו הגויים ביישו את ישראל על שלא הכירו גדולתו ודבקו בחיצונים. והוא, כי הנה כאשר צר להם היו נותנים לב לרדת מצרימה לגור שם. ועליהם הנביא דבר ואמר **הוי בנים סוררים** ומעוותים נאמו יתברך, אשר אמר **לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם.** ואמר כמתמיה האם **לעשות עצה ולא מני, ולנסוך** עליכם מסכה וכיסוי **ולא** יהיה הכיסוי **רוחי.** והוא, כי בא"י מסכה אשר תכסה על ישראל היא רוח ה', כי הם תחת כנפי השכינה. אך בחו"ל הם תחת צל טומאת שר מצרים, וזהו **לנסוך מסכה ולא רוחי.** והתימה הוא להיות הדבר **ספות חטאת על חטאת,** שעל **חטאת** עבור **לא תוסיפו לראותה,** תוסיפו גם שום עצמכם תחת **טומאת מצרים,** שעל כן תאשמו על העדר שאלת **עצה** מאתו יתברך. שאם לא כן שב ואל תעשה הייתה העדר שאלת העצה.

ופירש ואמר **(ב) ההולכים לרדת מצרים ופי לא שאלו,** אם אתיר להם גזרתי לבלתי שוב מצרימה. והם שתים רעות:

אחד, לעוז במעוז פרעה לשום בשר זרועם.

שנית, לחסות בצל שחוסים בו **מצרים** שהוא טומאת שרם, ותסירו מעליהם חסות בצל שדי, למאמר רז"ל (**שמו"ר** כא ה) ששרו של מצרים שמו מצרים, יאמר **בצל מצרים** בצלו של הנקרא מצרים. שאם אין הכוונה רק לבטוח באדם, **(ג)** הנה **והיה לכם מעוז פרעה לבשת,** ואם היה לבטוח בשר מצרים יעמוד לכם, הנה יהיה לכם **החסות בצל מצרים,** הוא שרו המצל עליו **לכלמה.**

ושמא תאמרו (ד) כי ישראל לא ילכו לתוך מצרים, כי אם ל**צוען** היא אלכסנדריא של מצרים, או **לחנס** ולא תעברו מצות ה' לבלתי שוב מצרים, כי אינן רק **צוען** או **חנס,** הנה לא כן הוא, כי הלא **היו בצוען שריו** של פרעה, שהיה עיקר גבול מצרים, והוא מאמר רז"ל כי אלכסנדריא בכלל האיסור, כמו שכתב ה**רמב"ם** ז"ל בספרו, וכן **חנס** שהיא **תחפנחס מלאכיו** של פרעה לגזור גזרות המלכות, **חנס יגיעו** כי בכלל מלכותו היא באופן שיצדק האמור שיספו **חטאת על**

חטאת שוב מצרים, כי מקומות אלו בכלל מצרים הם, ומלבד האיסור שיספו **חטאת על חטאת (ה)** הוא ה**בושת,** כי **כל הוביש** ישראל בדבר זה, כי גם הוביש את מצרים עצמם, בלכתם להיעזר ולסמוך **על עם לא יועילו למו** לעצמם, כלומר ואיך יועילו לישראל, וזהו לא **לעזר כו'** באופן שאגב ישראל ילקו הם גם הם, ויהיה גם להם בושה.

ו מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב בְּאֶרֶץ-צָרָה וְצוּקָה לָבִיא וְלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף יִשְׂאוּ-עַל-כֶּתֶף (עֲוִרִים) [עֲיָרִים] חֵילֵיהֶם וְעַל-דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אוֹצְרוֹתָם עַל-עַם לֹא יוֹעִילוּ :
ז וּמִצְרַיִם הֶבֶל וְרִיק יַעְזֹרוּ לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֵם שָׁבֶת :

(ו) משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה כו'. עודנו מדבר על העם על הדבר, כי אם שעד כה דבר על רדתם מצרימה, ועתה על הדורונות ומנחות שהיו מריקים כל טוב ירושלים להשחיד את מצרים, והיו מסכנים עצמם במדברות להוריד חיליהם ואוצרותם מצרים, ולהיות זאת פעולה משוללת דעת יכנה את עושיה ל**בהמות**, ואומר **משא** ונבואה על **בהמות נגב** היא ירושלים המתייחסת אל הנגב כנודע, וקראתים בכינוי זה על הסתכנם במדבר **בארץ צרה וצוקה,** להוריד מצרימה במקום אשר **לביא וליש** הנמצאים שם. **מהם** יש בעלי ארס כ**אפעה ושרף מעופף,** ומי יתן והלכו על סוסים קלי המרוצה, אולי יוכלו לימלט מהחיות רעות, כי אם **ישאו על כתף עיירים חיליהם, ועל דבשת גמלים אוצרותם** ההולכים לאט, ומסתכנים **על עם לא יועילו.**

ועל פי דרכו אפשר כיוון, כי גם בזה התנהגו בסכלות, כי היו משאות נכסיהם על **עירים** ועל **גמלים** באופן שהיו חמר גמל, (עיין עירובין נב א) שאין הילוכם שווה. ויהיה להם עיכוב במקום סכנה ויקרם אסון.

וגם שלא יהיה אסון ויגיעו מצרימה בשלום, אין להם תועלת **(ז)** כי הלא **ומצרים הבל וריק** המה, ואחר שהם בעצמם **הבל וריק** היתכן **יעזורו** את זולתם, וזהו אומרו **יעזורו** בתמיהה, לכן קראתי לזאת הפעולה שתשלחו מתנות אוצרותיכם למצרים, כאלו שם אתם יושבים כי חמדתם ישיבתה, ואתם עוברים לאו של שוב מצרימה, וזהו **רהב הם שבת.** והנה גם עתה שאינכם שבים ממש מצרימה, גלוי לפני כי ביום האחרון של ישיבתכם בארץ, שהוא ביום גלות הארץ **בחורבן בית ראשון,** כי תרדו מצרים כאשר היה אחרי מות גדליה בן אחיקם.

ח עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ עַל-לוּחַ אִתָּם וְעַל-סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן לָעַד עַד-עוֹלָם :
ט כִּי עַם מְרִי הוּא בָּנִים כְּחָשִׁים בָּנִים לֹא-אָבוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת ה' :
י אֲשֶׁר אָמְרוּ לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא תֶחֱזוּ-לָנוּ נְכֹחוֹת

חזור לעמוד השער

דַּבְּרוּ-לָנוּ חֲלָקוֹת חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת :
יא סוּרוּ מִנִּי-דֶרֶךְ הַטּוּ מִנִּי-אֹרַח הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ אֶת-קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל :

(ח) על כן מ**עתה בוא כתבה** את הנבואה הזאת **על לוח, ותהי ליום אחרון לעד** על מה שעתידים לעשות, שתהיה זאת כהתראה וכן **עד עולם,** ומה שצריך לכתוב זה להתקיים, **(ט)** הוא **עם מרי** הוא הדור הזה, ו**בנים** שלהם היוצאים מהם שהוא דור שאחריהם, יכחישו התראה זו אם תישאר על פה, וזהו **כי עם מרי הוא בנים כחשים,** והעיקר הוא להתרות לדור שאחר אלו. ומה שאמרתי **כי עם מרי הוא** קראתים כך, על כי **לא אבו שמוע תורת ה'.**

(י) וגם הם **אשר אמרו לרואים לא תראו,** וגם אמרו לנביאים **(יא) סורו מני דרך** ה', באופן שתשביתו מפנינו את קדוש ישראל שיסתלק ממנו, כלומר, שעל ידי כן יהיו כגויים תחת אחד השרים של מעלה וייטב להם בעולם הזה.

יב לָכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעַן מְאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו :
יג לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם הֶעָוֹן הַזֶּה כְּפֶרֶץ נֹפֵל נִבְעָה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר-פִּתְאֹם לְפֶתַע יָבוֹא שִׁבְרָהּ :
יד וּשְׁבָרָהּ כְּשֶׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים כָּתוּת לֹא יַחְמֹל וְלֹא-יִמָּצֵא בִּמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשׂף מַיִם מִגֶּבֶא :

(יב) לכן יען מאסכם בדבר הזה היא הנבואה, **ותבטחו בעושק ונלוז** שהוא לעשוק העם, ליטול מהם לשלוח חיליהם למצרים שהוא נלוז **ותשענו עליו.**

(יג) לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נופל. ואין הפרץ דק ובקוע דק בלתי נגלה, רק **נבעה** וגלוי בקוע עתיד ליפול והוא בלתי **נשגבה** חזקה וכבדה, ונפילתה מגבוה שמן החוזק שלה לא תחול מעט מעט, כי **לפתע יבא שברה** בבת אחת, וגם מכובדה וגובהה **(יד) ושברה כשבר נבל יוצרים, כתות כו'** אשר לא יצלח לכל.

טו כִּי כֹה-אָמַר-אֲדֹנָי ה' קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם וְלֹא אֲבִיתֶם :
טז וַתֹּאמְרוּ לֹא-כִי עַל-סוּס נָנוּס עַל-כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל-קַל נִרְכָּב עַל-כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם :
יז אֶלֶף אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ עַד אִם-נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן עַל-רֹאשׁ הֶהָר וְכַנֵּס עַל-הַגִּבְעָה :

(טו) כי כה אמר ה' אלוהים כו'. הנה ב**ספר רב פנינים** כתבנו, כי אין אדם יורש גיהינום כי אם ע"י עמל וטורח רב, כעניין גזל ועריות שלא יניחו לו לישון, ומשים עצמו בסכנות וגוו נותן למכים ולחייו למורטים, ונעשה איש ריב ואיש מדון לכל הארץ, וכל הטורח הוא לקנות גיהינום. אך ליורש גן עדן אין שום טורח, כי אם **בשובה ונחת** דורש טוב ודובר שלום לכל, מפתו יאכל ויינו ישתה בביתו, ובחומותיו מתפלל בעיתותיו, וקובע עת לתורה שלו בביתו ורענן בהיכלו, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא, בלא עמל ובלא יגיעה. וזהו הולך בתום ילך בטח (משלי יט), כי ע"י תום בלי עמל וטורח ילך בטח לבית עולמו, אך מעקש דרכיו בעבירות, יודע ויכנע בעולם הזה, בעמל ויגיעה ליירש גיהינום. וזה יאמר ה', **בשובה ונחת** בלי עמל עבירות **תושעון.**

ואם על **שובה ונחת** גם תהיה לכם מידת מעלת הביטחון, אז **בהשקט ובבטחה** לא בלבד תושעו, כי אם גם **תהיה גבורתכם** על אויביכם, כלומר שיפלו לפניכם **ולא אביתם,** על כן אשלמה לכם מידה כנגד מידה, **(טז)** כי הנה **ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון כו'.**

(יז) אלף אחד מפני גערת אחד כו'. אין צריך לומר שירדוף **אחד אלף**, כי אם גם שלא ירדוף את **אלף אחד** מכם, רק שיגער אחד באלף מכם תֵּחַת גערתו בכם, עד ש**מפני גערת אחד תנוסו**.

ועניין הכתוב לומר, הלא אמרתי אליכם (פסוק טז) **על כן תנוסון** שהיא ניסה, אך עדיין אפשר שהרבים הנסים ינוסו ממקום אחד אל מקום אחר ושם יהיו גם יחד, אמר מה שאמרתי **תנוסון** הוא **אלף אחד מפני גערת אחד**, אך הוא שיהיו עדיין כאחד כלומר יחד **מפני גערת** איש **אחד תנוסו,** שלא יהיה רק ניסה, אך יהיו יחד, אך אם יהיו חמשה הגוערים אז תהיה הבהלה כ"כ, שיתפזרו לברוח עד בלי המצא איש עם אחיו, כי אם כל אחד לבדו, וזהו **מפני גערת חמשה תנוסו,** עד **אם נותרתם כתורן** יחידי **על ראש ההר כו',** כלומר תחת היותכם שירדפו מכם חמשה מאה.

יח וְלָכֵן יְחַכֶּה ה' לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֲמְכֶם כִּי-אלוהי מִשְׁפָּט ה' אַשְׁרֵי כָּל-חוֹכֵי לוֹ :
יט כִּי-עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם בָּכוֹ לֹא-תִבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ :
כ וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי לֶחֶם צַר וּמַיִם לָחַץ וְלֹא-יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת-מוֹרֶיךָ :

(יח) ולכן יחכה ה' לחננכם כו'. הנה ידוע מאמרם ז"ל (**תנחומא** כי תבא יא) על פסוק **כי יד על כס יה כו',** שנשבע ה' לבלתי חבר שתי אותיות שמו, שהם **י"ה** עם **ו"ה** ולא יהיה כסאו שלם באל"ף כי אם **כס** בלא אלף, עד שימחה את זכר עמלק ביום נקם בלבו שהוא בגאולה.

והנה כהתימו לדבר את כל הרעה עלינו בגלויות, באומרו (פסוק יז) עד **אם נותרתם כתורן על ראש ההר וכנס על הגבעה,** ראה והנה יתייאשו ישראל מהגאולה באומרם אוי מי יחיה, אם גערת אחד בלבד תספיק לאלף מישראל עד העדר האמור. על כן אמר אל תתייאשו, כי משכון גדול יש לכם ממני, כי הנה ולכן על מה שבצרתם לו צר וכביכול שמו וכסאו בלתי שלמים, ולא ימהר להשלימם מיד מבלי נגאל, וזהו **ולכן יחכה ה'** כלומר השם הגדול הזה **יחכה** מהיות **ה'** שלם, ולא יהיה מעתה כדי **לחננכם.**

ושעור הכתוב יחכה מלהיות **ה'** שהוא בארבע אותיותיו כדי **לחננכם,** ולפי הידוע מרבותינו ז"ל (**דב"ר** ג ב) **כי לכן** הוא שבועה, יאמר שנשבע מלהיות השם שלם **לחננכם ולכן** ג"כ נשבע ש**ירום** מעל מושבו הוא שאוָה למושב כסאו מלישב בו **לרחמכם** ולא מקודם, באופן שזה כמשכון אלינו שיגאלנו, כי **יחכה** עד עת יחננו וירחמנו.

ושמא תאמרו אם כן חננו ורחמנו מעתה ולא תאריך עד עת קץ, הנה זה אי אפשר **כי אלוהי משפט ה'** וימתין עד ימי מירוק עונותיכם, ואם יתמהמה חכו לו כי **אשרי כל חוכי לו,** כי זכות התוחלת תועיל לו.

ושמא תאמרו הלא אשר אמרת **לחננכם ורחמכם,** שהוא ענייין **וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם** האמור על י"ג מידות. ובזה ראה יתברך שנוכל להשיב ולומר אחר שגם בימים ההם הוא ע"י מאמרך וחנותי כו', א"כ גם עתה נעשה לפניך כסדר ההוא, ולא ישובו ריקם ולמה תחכו זמן.

לזה אמר **(יט) כי עם בציון וכו'** לומר העם אשר אני חפץ לזמן ההוא, אינו עם יצטרך הזכרת י"ג מדות לשתענה אותם, **כי** הנה **עם בציון ישב בירושלים בכו כו'** כאשר יבוא ביאורו בס"ד. **לכן וכו'** הנה אומרו **עם בציון** כי כל איש ישראל נקראים עמו של ציון, כמאמרם ז"ל על פסוק (תהלים סז ה) **ולציון יאמר איש ואיש יולד בה.**

ונבוא אל ענייין הכתוב והוא, כי הנה יש הפרש למצוא חפץ מאתו יתברך, כי יש שגם כי יצעק ויתפלל סתם תפילתו, ולא יענה עד יבכה כי שערי דמעה לא ננעלו, ויש שיתפלל ותקובל תפילתו בהתפללו, ויש שטרם יקרא הוא יענה, כשישב בירושלים אמר הנה **עם בציון כו',** לא יהיה מסוג הצריכים דמעה, כי הנה **בכו לא תבכה** וגם לא אצטרך אל תפילה, כי אם **חנון יחנך** חנינה כפולה **לקול זעקך** בהתפללך. ולמה תהיה כפולה ולא אשר תשאל בלבד, הלא הוא, כי הנה **כשמעתו** שהוא כדרך שמיעתו המיוחדת אליו, שהיא שטרם יקראו והוא יענה

כבר **ענך.** וא"כ אם קודם הקריאה יענה מה יעדיף אחר הקריאה **לקול זעקך** שהיא חנינה כפולה.

(כ) ונתן לכם ה' לחם צר וכו'. הנה אמרתי שהתפילה תועיל לחנינה כפולה, הנה זה הוא לעתיד אשר עם ישב בירושלים, אך כעת בזמן הזה ש**ונתן לכם ה' לחם צר ומים לחץ** תועיל זעקתך, לש**לא יכנף עוד מוריך** שלא יעצרו גשמיך לגמרי, כי אם מועטים שיעור **לחם צר** אך עדיין **והיו עיניך רואות את מוריך,** שתראה נשיאים ורוח וגשם אין, כי אתה היחיד בדור תראה מוריך, שיתקדרו שמים בעבים ולא ירדו כראוי. ולא תדע למה לא ירדו רק באופן שיהיה **לחם צר ומים לחץ.**

כא וְאֶזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָּבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ :
כב וְטִמֵּאתֶם אֶת-צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ וְאֶת-אֶפֶדַת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תִּזְרֵם כְּמוֹ דָוֶה צֵא תֹאמַר לוֹ :
כג וְנָתַן-מְטַר זַרְעֲךָ אֲשֶׁר-תִּזְרַע אֶת-הָאֲדָמָה וְלֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה
וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר נִרְחָב :

(כא) אך הנה **ואזניך** אתה היחיד **תשמענה דבר מאחריך,** שידברו בני הדור עליך, ומה שידברו הוא **לאמר זה הדרך לכו בו,** שהוא שהיה לך לאמר לעם **זה הדרך לכו בו,** שהוא להוכיח את הדור להורות להם ולומר, **זה הדרך לכו בו** להדריכם בדרך אמת, ולבלתי חוש שמא לא יקבלו. כי הלא באמרך להם **זה הדרך לכו בו** תחיים, ותאמר הנני יוצא ידי חובתי בין תקבלו בין לא תקבלו, וזהו **כי תאמינו וכי תשמאילו** הדרך אשר תאמר **זה הדרך לכו בו,** הוא **(כב) וטמאתם וכו',** כי לא בלבד יהיה לכם לדבר טמא העבודה זרה, כי אם גם יהיה לכם לטמא **צפוי פסילי כספך.** והוא כי עובדי פסל מתאנים לאמר, כי לא יעבדו כי אם למה שהפסל דוגמתו, שהוא חמה או לבנה או שרף או מלאך, ובזה מצפים ומחפים סכלות עבדם פסילי עץ ואבן. וזהו **וטמאתם וכו'** שאין צריך לומר שיהיה לכם לדבר טמא הפסילים עצמן, כי אם גם **צפוי** של הפסילים שהוא המזל שהוא **צפוי** לפסל, וגם **את אפודת מסכת זהביך** והוא עניין מקרא שכתוב (דברים כט טז) כסף וזהב אשר עימהם, שהוא כמפורש אצלנו, שהוא מה שמייפים עוון העבודה זרה, באומרם שהיו עושים כדי להרוויח ממון ע"י הוברי השמים. כמאמר הנשים (ירמיה מד יט) מן אז חדלנו לקטר למלאכת השמים (וגו') חסרנו כל. וזהו כסף וזהב אשר עימהם, שהוא שלא לחמוד כסף וזהב הבא לאדם עימהם, ואל זה קרא פה **אפודת מסכת זהבך,** שהוא עדי וייפוי שמייפים ומכסים אשמת חטאתם, ואמר שגם את בצע כסף ימאסו כדבר טמא.

ועל הצפוי והפסילים הנזכר אמר **תזרם כמו דוה** שטומאה יוצאה מגופה, כך טומאה נמשכת ויוצאה מהם. ועל הממון הנמשך מהם אמר **צא תאמר לו,** שאפילו לא תאמר צואה כי אם **צא,** לבל יהיו בו ב' אותיות של שם.

או יאמר, עניין מאמר הקדמונים האומרים כי אין הממון שלימות, יען כי אין טובו רק בהוציא אותו, ולא בעכבו האדם עמו כחכמה וגבורה, וזה יאמר **צא תאמר לו** שהוא צא מאת האדם, כי שלמותו היא בהוצאתו, מה שאין כן אם לא יוציאנו מאתו כלל, ואז בהיותכם שונאי בצע תאושרו **(כג)** באשר **ונתן מטר זרעך כו',** כאשר יבוא ביאורו בס"ד.

[כ -כג] או יאמר מאמרם ז"ל, כי המטר נעצר שימלאו העבים גשם, ועל הארץ לא יריקו על העדר צדקה, שנאמר (משלי כה יד) נשיאים ורוח כו' איש וכו', וזה יאמר ואם תראה ש**נתן ה'** לך **לחם צר כו' כו', והיו עיניך רואות את מוריך** בעבים ולא יריקו על הארץ, **ואזניך תשמענה דבר מאחריך.** שהראוי לאמר לעם הוא **זה הדרך לכו בו** אם תעשו ואם תחדלו, וזהו **כי תאמינו וכי תשמאילו** והדרך הוא **וטמאתם וכו',** שהוא כי תבוזו כסף וזהב לצדקה שלא תחשיבו אותו, כי אם אדרבה יהיה לכם לטמא, כמו שאמרו ז"ל שהוא שונאי בצע. וקרא את הממון **צפוי כו'.** והוא, כי עובדי פסל הצפוי שמכסים סכלותם, ומיפים כעדי שטות מסכת זהבם, הוא שעושים כן על חמדת ממון, שחושבים שעל ידם יצליחו כנודע. ועל הממון אמר **וטמאתם** בלבבכם את מה שהוא **צפוי וכו'** שהוא הממון, ומה תעשה מהזהב וכסף **תזרם כמו דוה.** שהוא כי כאשר את הדוה תרחיק עד עת מצווה, כך המעות תזרה עד עת עשות בו מצווה, והוא כי **צא תאמר לו,** והוא, כי אם פירוש אומרו **צא** הוא צואה לא היה נמנע מלאומרו בפירוש, כד"א (כח ח) צואה בלי מקום, אך הוא לשון יציאה והוא, כי הנה אמרו ז"ל (**פדר"א** לד) כי ג' אוהבים יש לאדם, **ממונו ובניו וצדקתו**, ובעת פטירתו א"ל **ממונו** איני זז מתוך הבית, **ובניו** א"ל אנו נצא עמך אך עד הקבר בלבד, אך **צדקתו** אומרת אני אקדמך לפני קונך, שנאמר (ישעיה נח ח) **והלך לפניך צדקך וכו',** הנה כי הממון אשר לא ניתן לצדקה אינו יוצא מהבית, אך הניתן לצדקה יוצא ומקדימו לעוה"ב.

וזה יאמר פה **צא תאמר לו,** כי אל הממון תאמר **צא,** כלומר איני חפץ לבלתי תת אותך לצדקה, באופן שלא תצא מהבית, כי אם צא ולך מהבית, כי תלך לפני לעוה"ב ולא תישאר כלוא בבית, וזהו **צא תאמר לו.** ואז גם בעולם הזה שהיית רואה נשיאים ורוח וגשם אין, אז ע"י הצדקה ונתן מטר זרעך וכזה אינו חסר מן הספר מי ינתן מטר זרעך, אך בזה הוא הממון אשר תאמר לו **צא** לפני לעוה"ב, גם הוא יטיב לך בעולם הזה, כי גם **ונתן מטר זרעך** אז, וע"י זכות הצדקה המטר אשר ימטיר להוציא **זרעך אשר תזרע באדמה,** לא יוציא לך התבואה אשר זרעת בלבד, כי אם גם יוציא לך **לחם** ממש מאשר לא זרעת, כי אם היא **תבואת**

האדמה מצד עצמה, וזהו **ונתן מטר זרעך,** מה יתן המטר **אשר תזרע את האדמה** שהוא חטה או שעורה, וגם יתן **לחם תבואת האדמה** שיהי פיסת בר בארץ לחם ממש, שלא זרעת וגם שיצא מאליו, עם כל זה **והיה דשן ושמן.**

ועוד שלא ישהא ימים עד צאתו, כי אם **ירעה מקנך ביום ההוא אשר תזרע את האדמה** בו **ביום כר נרחב.** וזה אומרו **ביום ההוא** כעניין האמור באיוב, שהבקר היו חורשות להפך הנזרע ביומו, והאתונות רועות מה שהיה יוצא השדה, ואל יעלה על רוחך שיהיה טוב היוצא ממה שתזרע מהפסת בר היוצא מאליו. כי דע לך שכל כך ייטב בעיניך הלחם שתוציא האדמה מאליה, כי אשר יצא מ**אשר תזרע** שהוא חטים ממש אחר שתזרנו ותעמידנו כרי תתנהו לבהמות לאכול, כי תבחר לך הלחם היוצא לך מעצמו.

כד וְהָאֲלָפִים וְהָעִיָּרִים עֹבְדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר-זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה :
כה וְהָיָה עַל-כָּל-הַר גָּבֹהַּ וְעַל כָּל-גִּבְעָה נִשָּׂאָה פְּלָגִים יִבְלֵי-מָיִם
בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל מִגְדָּלִים :
כו וְהָיָה אוֹר-הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים
בְּיוֹם חְבֹשׁ ה' אֶת-שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא :

(כד) וזהו **והאלפים והעירים כו' בליל חמיץ יאכלו,** אחר שטרחו בו **ברחת ובמזרה** כ"כ ייוטב בעיניך, מה שיהי פיסת בר בארץ היוצא מאליו, ולמען תראו כי זה השפע הוא בשבילכם ולכם ולא לאחרים אתכם, ושהוא בהשגחה וגם שה' הוא האלוהים פועל דין ורחמים יחד, אראה לכם **(כה)** שיהיה **על כל הר גבוה וכו' פלגים וכו'** שהוא הפך הטבע, **פלגים** על ראש הרים גבוהים ופעול דין ורחמים יחד, הוא כי רחמים הנז' היו **ביום הרג רב כו'** מהרשעים אויביכם, וגם תראו כי באבוד רשעים תגדל האורה בעולם, כי **והיה אור הלבנה כו'** כאשר יבוא בס"ד.

(כו) והיה אור הלבנה כו'. יאמר **והיה אור הלבנה כאור החמה,** ולא כאשר עד כה שנתמעט הירח, ומה שיהיו שווים הוא, עם ש**אור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים** של אור הראשון הרוחני.

ושמא תאמר כי אחר שהאדם גשמי וראות עיניו הוא בקבלו מן האור הטבעי כנודע מחכמי הטבע, איך יוכל האדם לראות, כי איך עיני בשר יקבלו מהאור הרוחני ההוא הגדול?

ועוד שנית, כי כל דבר שעולה מאיכותו למעלה הימנו, לא יעלה רק לפי ערכו, ואם כן אחר ש**אור הלבנה** כהה מהחמה שיעור עצום מאד, ועל כן חמה ולבנה כל אחת תעלה לפי איכותה, ואם כן איך יתכן יחדו יהיו תמים בתוספתן?

על כן על האחד אמר ביום חבוש ה' את שבר עמו, הוא אשר נשבר במעשה העגל, כי בהיות שבהר סיני פסקה זוהמתן, לא עצרם הגשם מהביט אל האלוהים, **וכל העם ראו את הקולות** רואים את הנשמע, עד אומרם ז"ל כי אמרו רצוננו לראות את מלכנו ולא נמנע מהם. ולא היה זה להם כי אם על שפסקה זוהמתן והיו זכים, אך אחר העגל וחזרה זוהמתם אפילו קירון פני משה לא יכלו להביט. ובזה יאמר אל תתמה אם יוכלו להביט אל האור הגדול ההוא, כי הלא יהיה **ביום חבוש ה' את שבר עמו** שע"י העגל ותפסיק זוהמתם.

ועל השנית אמר, ומחץ מכתו יתברך שמיעט את הירח **ירפא,** עד יהיו שווים כאשר בתחילה, ואחרי כן באשר יעלו תהיה עלייתם שווה.

או יאמר, הלא מאשר אמרתי **והיה אור הלבנה כו'** ואח"כ **ואור החמה כו',** ולא הפכתי לומר תחילה והיה אור החמה שבעתים כאור שבעת הימים, ואח"כ ואור הלבנה כאור החמה יורה, כי קודם תוספת החמה יתוסף האור בלבנה, ולמה יגדיל ה' כח הלבנה תחילה. לזה אמר אל תתמה, כי הלא הוא **ביום חבוש ה' את שבר עמו,** אשר היה שברו כלבנה, שמתמעט אורה ביום כ"ט, כך בימי צדקיהו שהיה דור כ"ט נשברנו מעין הלבנה, ועל כן **ביום חבוש ה' את שבר עמו,** שהיה כיוצא בה ירפאנה גם היא מיד אגב עמו.

ושמא תאמר והלא הקנאה במקומה, כי אח"כ **אור החמה יהיה שבעתים,** ולא יהיו תמים כיום הבראם, לזה אמר **ומחץ מכתו** של ה' הוא אשר הכה ומיעט את הירח בעבור החמה **ירפא,** שישווה אח"כ הלבנה לחמה באור השבעתים כו'.

כז הִנֵּה שֵׁם-ה' בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת :
כח וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד-צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים :
כט הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ-חָג
וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר-ה' אֶל-צוּר יִשְׂרָאֵל :

(כז) הנה שם ה' בא ממרחק וכו'. הלא אמר יתברך ש**והיה אור וכו'** אך תלוי עד **ירפא שבר עמו.**

ושמא תאמר, למה יאריך ויניח את מלך בבל משעבדנו ברום המעלה, וכן לכל יתר המשעבדים עד יום הקץ. לזה אמר הנני רואה ב' דברים:

אחד, כי **הנה שם ה'** הוא שם ההוויה יתברך לעד, בא מהיות בשם עצמו מרחק שני אותיות מהב' אחרות, שהוא **כי יד על כס יה,** אשר זה הוא תלוי בכם כמאמר הכתוב לדר דור, שהוא עד בוא דור זכאי. כי על כן צריך שעבוד עד תתקנו, וע"כ **בוער אפו** עליכם שאינכם שבים, כלומר שעל כן צריך לחזק יד משעבדכם ולעמת זה אני רואה **כובד משאה** של בבל שמכבדת עול עליכם, על כן מה עושה הוא יתברך עליכם, הבלתי מתקנים חיבור אותיות שמו, **שפתיו מלאו זעם** במוסרי התורה פרשת בחוקותי ופרשת כי תבא, כי בזה נח ומשכך מעט רוגזו **ולשונו** על בבל, על כובד משאה **כאש אוכלת.** שהוא המשא שנאמר על בבל למעלה, כלומר הייתה **כאש אוכלת**ם מיד.

(כח) אלא ש**רוחו** ורצונו **כנחל** מים **שוטף,** האש בל תאכלנו מיד. ועושה שני דברים:

אחד, עד צואר יחצה, שבלבת אש כרגע **עד צואר יחצה** ויחתוך אותה, ולא בלבד אלא שנותן לו מעלה עד תום זמן מירוק עונות שגרמו השעבוד, וזהו **להנפה גוים** שהוא כמניף תנופה שמעלה ומוריד, כך להעלות את בבל ולהורידו בתום השבעים שנה. ואותה המעלה אינה אמתית של קיום, כי אם **בנפת שוא** להפילם אחרי כן.

וגם תועלת שני בזה, שהוא להיות עלייתם **רסן מתעה על לחיי עמים,** הם שאר עמים שבראותם את אלו במעלה לא יתקוממו על משעבדם, ולא יצר לישראל בינתיים במלחמתם, כי אם יניחום עד תום זמן קצבת שעבודם, ובזה תהיה מעלתם מתמדת עד רגע מלאת ימי צרת ישראל ע' שנה כאשר היה במצרים, שעד מלאת ימי גאולת ישראל לא לקו המצריים, ואז בלילה ההוא באה מפלתם עם ישועת ישראל כאחד.

וזהו **(כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג,** ביציאת מצרים ליל ט"ו, שכמו רגע היו צרת מצריים וישועת ישראל והמה תוך בתיהם נושעים, כן יהיה לעתיד. וזה הוא בבחינת ההצלה שיהיה לכם כמאז עם מפלת המצריים, אך יהיה יתרון על הזמן ההוא, כי אז היה לב ישראל ירא וחרד מפחד, אך לעתיד תהיה **שמחת לבב כהולך בחליל כו',**

ל וְהִשְׁמִיעַ ה' אֶת-הוֹד קוֹלוֹ וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה בְּזַעַף אַף וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה
נֶפֶץ וְזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד :
לא כִּי-מִקּוֹל ה' יֵחַת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה :
לב וְהָיָה כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה

חזור לעמוד השער

אֲשֶׁר יָנִיחַ ה' עָלָיו בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם-(בָּהּ) [בָּם] :
לג כִּי-עָרוּךְ מֵאֶתְמוֹל תֻּפְתֶּה גַּם-(הִוא) [הִיא] לַמֶּלֶךְ הוּכָן
הֶעְמִיק הִרְחִב מְדֵרָתָהּ אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת ה' כְּנַחַל גָּפְרִית בֹּעֲרָה בָּהּ:

(ל) ואז **והשמיע ה' את הוד קולו** לישראל, הוא שפע הוד קול נבואי להם, כד"א ונתת מהודך עליו, ובעת רצון ההוא **נחת זרועו יראה בזעף, אף ולהב אש אוכלה** כ"כ חזקה, שתספיק האש לאכול **נפץ וזרם** מים **ואבן ברד.**

או יאמר, והשמיע ה' את קולו להרעים את בבל בעת נפילה, ואח"כ **נחת זרועו** שיניח בלבד בלי הכאה, רק במה שיראה בלבד יהיה **זעף ולהב כו',** מספיק לאכול **נפץ וזרם כו'.**

(לא) כי מקול ה' יחת אשור כו'. אחרי אומרו שירעם קל בקולו ושלא יכם בשבט בעצם, כי אם ש**נחת זרועו יראה כו',** והלא יאמר אומר ולמה לא יכם מכת שבט ברוב עזו עד חרמה. לזה אמר **כי מקול ה' כו',** לומר אחר שמקול ה' בלבד יספיק לש**יחת אשור,** ואם כן איך **בשבט יכה** ה' בו, כי לא יעצר כח לסבול, וזהו **בשבט יכה** בתמיהה.

ושמא תאמר יכנו בשבט ויכלהו כרגע, אין זה רצונו יתברך כי אם להורות ב' דברים:
א' שלא יחשבו שמזלו ירד והוא עשה ולא ה' פעל בהשגחה.
שנית, כדי שתתמיד רעתו שיהיה לו כח לסבול עונשו, כעניין אל תהרגם כו' הנעמו כו'.

(לב) ועל האחד אמר והיה כל מעבר מטה מוסדה אשר יעבור על אשור, הנחת המטה מוסדה שייתיסד יהיה הנחת המטה **עליו בתופים כו'.** שהתחלת הנחת השבט על ידו, לא יהיה שיתחיל לירד לאט עד יפול לגמרי באחרונה, פן יאמרו שהמזל הורידו. והוא כי היורד מחמת המזל הוא לאט, לפי תנועת ירידתו למעלה יורד עזור למטה, אך לא ממעלה גדולה עד עפר פעם אחת, ועל כן יעשה יתברך שעודנו במעלתו ובשמחתו **בתפים ובכינורות** תבא אז רעתו.

ועל השנית אמר במלחמות תנופה וכו' שהוא ע"י היות מוליך ומביא מעלה ומוריד, כן לא תהיה איבודם מהר, רק שינהלהו בקצת ירידה וקצת עליה, וקצת הולכת צער וגלות, והבאת נחת באופן יוכלו לסבול. ועדיין תוכל לומר, כי אחר שבא לו מאת ה' בהכאה ראשונה לא ישאר בו עוד כח לסבול ייסורין.

(לג) לזה אמר אל תתמה, כי גדולה מזו אגיד לך, והוא כי הנה אש גיהינום קשה מאד, כי הלא **ערוך מאתמול** שהוא מיום שני לבריאה שצודק בו לומר **אתמול**, מאז **ערוך** ובוער באופן שאש שבוער מאז, מי יוכל לסובלו, כמו שאמרו ז"ל שאמר אותו המלך על שאמרו לו שהיה אש גיהינום מאז, אמר אוי לעולם מדיניו, וזהו הנה ערוך **מאתמול תפתה.** ועם כל הקושי הזה **גם הוא למלך** הרך והענוג **הוכן,** וזולת התמדתו מאז ג"כ **העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה,** ואיך יסבלנה נשמת אדם י"ב חדש או יותר ולא תכלה בעת הראשון. אך הוא כי **נשמת ה',** כלומר נשמת אדם שהיא מה' כי שלו היא, הנה היא קלה לכלות **כנחל גפרית,** שהגפרית קל לכלות באש, כן **נשמת ה'.** ועם היותה רכה וענוגה לכלות באש גיהינום כ**גפרית** באש לא תכלה, אך אין זה לה כי אם שהוא יתברך נותן בה כח לסבול, כן עניין כח הגויים הסובלים צרותם בשבט מתמיד, כי הוא יתברך נותן בם כח לסבול.

פרק לא

א הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה עַל-סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ וַיִּבְטְחוּ וְעַל-רֶכֶב כִּי רָב וְעַל פָּרָשִׁים כִּי-עָצְמוּ מְאֹד וְלֹא שָׁעוּ עַל-קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת-ה' לֹא דָרָשׁוּ :

ב וְגַם-הוּא חָכָם וַיָּבֵא רָע וְאֶת-דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר וְקָם עַל-בֵּית מְרֵעִים וְעַל-עֶזְרַת פֹּעֲלֵי אָוֶן :

ג וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא-אֵל וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא-רוּחַ

וה' יַטֶּה יָדוֹ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֵר וְיַחְדָּו כֻּלָּם יִכְלִיּוּן :

(א) הוי היורדים מצרים לעזרה כו'. אמר כי עבירה גוררת עבירה, כי **הוי היורדים מצרים לעזרה** לשים בשר זרועם הם המצריים, כי מזה עוד מעט ולא על האנשים בלבד **ישענו,** כי אם על הבהמות, כי **על סוסים ישענו** ויהיה ביטחונם **על רכב כי רב, ועל פרשים** של מצרים **כי עצמו מאד. ואת ה'** המאבד את מצרים **לא דרשו** ולא שתו לב, כי מה המה מצרים לפניו יתברך באשר התעלל בהם. כי הלא חשבו להתחכם למושיען של ישראל, באומרם שנשבע שלא להביא מבול עוד על הארץ, ועל כן השליכו כל הבן הילוד היאורה באומרם הבה נתחכמה, ולא ראו כי גם הוא חכם נגד המתחכמים נגדו, שלא כחכמי יועצי פרעה האומרים כי בן חכמים הוא.

(ב) וזהו **וגם הוא חכם** כלומר לנגדם וסיכל חכמתם, כי הנה **ויבא רע,** הוא הרע אשר פחדו עצמו אשר עשו לבניו, ויביא עליהם את מי ים סוף מבלי בטל דברי שבועתו, וזהו **ויבא רע ואת דבריו לא הסיר,** הוא אשר דבר שלא להביא מבול. כי חכמתו יתברך הייתה להביא את הרע, באופן ש**את דבריו לא הסיר,** כנודע מרבותינו ז"ל כי נתן בלבם שהם יבואו אל המבול,

וקם על בית מרעים, הם פרעה ועבדיו. ולא עליהם בלבד כי אם גם **על עזרת פועלי און,** הוא שרו של מצרים שהיה עוזר למו, כנודע מרבותינו ז"ל שראוהו נוסע אחריהם, שגם עליו קם הוא יתברך ויראם אותו לישראל מת על שפת הים. וכל שכן מצרים. שבזמן ישעיה הנביא, כי עם שתראו כי עצמו מאד, כקש נחשבו לפניו יתברך, כי מה הם המצריים האלה שיעזרונכם. ומעתה ק"ו הדברים, אם אל השר שהיה **עזרת פועלי און,** קם עליו הוא יתברך והמיתו על שפת הים כמדובר.

(ג) ומה גם עתה כי **מצרים** שירדתם אליהם לעזרה **אדם ולא אל, וסוסיהם** שאמרתי **ועל סוסים ישענו, בשר ולא רוח.** ולבל תאמרו כי מצרים שאנו בוטחים בו אינו אדם, כי אם השר שמצרים שמו כנודע מרבותינו ז"ל אינו כלום, כי ה' אשר נטה ידו עליו כד"א **וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים** שהמיתו בידו, גם עתה יעשה כן, כי **וה' יטה ידו** עליו כמאז, ומיד **וכשל עוזר הוא השר, ונפל עזור הוא פרעה,** והמה הם עמו והיורדים אליהם לעזרה **יחדו יכליון.**

ושמא תאמרו, הלא זה יהיה על מצרים ועל שרו ש**יטה ידו וכשל עוזר כו',** אך מה נעשה לעתיד שיבואו יחד כל הגויים לצבא על ירושלם, כי אז כל השבעים שרים יקומו עלינו כדעת רשב"י, שאפילו אותם שכבר מתו מהמלכויות יהיו שם, איככה נעצור כח נגדם, כי איזה זכות תעמוד לנו נגד כל רבים עמים וכל שריהם.

ד כִּי-כֹה אָמַר-ה' אֵלַי כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה-הָאַרְיֵה וְהַכְּפִיר עַל-טַרְפּוֹ
אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים מִקּוֹלָם לֹא יֵחַת וּמֵהֲמוֹנָם לֹא יַעֲנֶה
כֵּן יֵרֵד ה' צְבָאוֹת לִצְבֹּא עַל-הַר-צִיּוֹן וְעַל-גִּבְעָתָהּ :
ה כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן ה' צְבָאוֹת עַל-יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן וְהִצִּיל פָּסוֹחַ וְהִמְלִיט :
ו שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

(ד) לזה אמר **כי וכו' כאשר יהגה הארי כו', אשר יקרא עליו מלא רועים,** לא יחשיב להניח טרפו לא מפחד הרועים ולא מחמת המונם. כן הוא יתברך לא יחשיב את ה**רועים** אשר לגויים, הם השרים ולא את **המונם.**

(ה) כצפרים עפות כן יגן ה' כו'. אמר הלא אמרתי כי לעתיד גם אם יהיו כל עכו"ם ושריהם נגד ישראל תפילם. והנה תאמרו מה נעשה אם יחסר לנו זכות, לזה אמר **כצפרים עפות כו',** והוא מאמרם ז"ל ב**ספר הזוהר** על שלוח הציפור מעל הבנים, שהולכת ומיללת על בניה, ואז הקדוש ברוך הוא מתמלא רחמים על השכינה שמצירה, שהוסרה ונשתלחה מעל בניה. וזה

יאמר **כצפרים עפות** ע"י שלוח, שמילולות האמהות על בניהן **כן יגן ה' על ירושלם,** ע"י מה ששולחה אמכם ונוהמת על בניה, כי ע"י כך את הבנים יקח לו הוא יתברך. ותהיה הלקיחה בגאולה מה**חורבן הראשון** **גנון** על בוני ירושלם, **והציל** אותם מאויביהם הבונים בית ב' כמפורש בנחמיה. אך בתיקון **חורבן שני** לעתיד יהיה יותר שהוא **פסוח** ודלג על העכו"ם להכותם, **והמליט** את ישראל שביניהם כעניין ופסח ה' על הפתח, שהיה ממית את המצריים ומציל את ישראל שבתוכם.

(ו) שובו לאשר העמיקו סרה כו'. אחרי אומרו תיקון החורבן, אמר **שובו לאשר העמיקו סרה,** והוא לומר מה לכם לגרום החורבן בתקנות שאני אתקן אחרי כן, והלא טוב טוב הוא כי תשובו מעתה, ולא יהיה חורבן ולא יבוא, וזהו **שובו כו'.** ואם קשה בעיניכם לשוב, באמור כי לא לרצון תהיו על גודל חטאתיכם אל תתייאשו, כי **שובו** והביטו **לאשר העמיקו כו'.** והוא מאמרם ז"ל על מעשה העגל לא היו ישראל ראויים לאותו מעשה, אלא שאם יחטאו רבים, יאמרו להם כלך אצל רבים שחטאו בעגל ונתקבלה תשובתם, כלומר ולא תתייאשו, וזה יאמר, **שובו** למי ש**העמיקו סרה** ממנו שהם **בני ישראל** שהיו רבים וסרו מהר מן הדרך אשר ציוה ה' וכלך אצל רבים ו**שובו** אל ה' בהביטכם **לאשר העמיקו סרה** ממנו **בני ישראל,** שהיו בצבור ונתקבלה תשובתם, כי דעו לכם כח התשובה שתועיל. אין צריך לומר כעגל שיצא מאליו מתוך האש.

ז כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עֲשׂוּ לָכֶם יְדֵיכֶם חֵטְא :
ח וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא-אִישׁ וְחֶרֶב לֹא-אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ מִפְּנֵי-חֶרֶב וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ :
ט וְסַלְעוֹ מִמְּגוֹר יַעֲבוֹר וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו נְאֻם-ה' אֲשֶׁר-אוּר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִם:

(ז) כי אם אפילו מעבודה זרה שעשיתם בידיכם, **כי** הנה **ביום ההוא** אשר **ימאסון איש אלילי כספו כו', אשר עשו לכם ידיכם** שהוא בגלות בבל **ימאסון איש אלילי כספו כו' אשר עשו לכם ידיכם** את הכסף וזהב הנז'. והמאיסה היא **חטא** וחסרון שידיכם חיסרו כספכם וזהבכם, והוא כי עבודה זרה של ישראל אין לה ביטול, באופן שחסרתם הכסף וזהב אשר עשיתם אותם מהם, **תמאסון** בהם ולא תחושו אל אבדן הכסף והזהב, וזה אומרו **חטא** כד"א ובני שלמה חטאים.

(ח) והנה תספיק החרטה ההיא לינקם מאויביכם, כי מיד **ונפל אשור בחרב לא איש.**

או יאמר, אשר עשו כו' מה שידענו מרבותינו ז"ל כי עבודה זרה של ישראל כתותי מיכתת שיעורה, והוה ליה כאלו אינה וחסרה מן העולם, וזה יאמר **אשר עשו לכם ידיכם,** דבר שהוא בהוייתו הוא חסרון, וזה אומרו **חטא** כד"א ובני שלמה חטאים, מה שאין כן אשר עשו להם ידי הגויים, שאינה כמאן דליתא ויש לה ביטול, והוא טעם אל המאיסה שיכירו כי עשו בידיהם, מה שהווייתו הוא חסרון, ותשובה זו תספיק ש**ונפל אשור וכו'** שינוס כמפני **חרב,** ונמסו **בחוריו** מן היראה כהמס דונג מפני אש, כן יאבדו מפני אלוהים, וזהו **ובחוריו למס יהיו.**

והנה זה יהיה לעם שיפול **בחרב לא איש כו', (ט) וסלעו** שהוא השר אשר לו בשמים לא יצטרך שיפקוד ה' עליו, כד"א יפקוד ה' על צבא המרום במרום, כי אם **סלעו** שהוא השר מאליו **ממגור** אשר יגור, ויירא מרוב הפחד **יעבור** מעצמו משררתו, וגם **שריו** מהנס שירים המלך אשר יקים ה' עליו, יחתו מראותו בלבד וזהו **וחתו מנס שריו.**

ושמא תאמר, אם כן אפוא שאתה עתיד להפילם, למה עתה ישתררו על ישראל כל ימי משך הגלות, לזה אמר **נאם ה' אשר אור לו כו'.** והוא, כי הוא יתברך הראה לאברהם תנור עשן ולפיד אש שהוא גיהינום, וגם הראה לו שתי המלכויות שהם אימה חשיכה, כמו שאמרו ז"ל, ואמר לו שיבחר לבניו איזה משני אלה טוב להם למרק אשמותם, גיהינום או שעבוד מלכויות ובירר לנו את המלכויות. וזה יהיה עניין הכתוב, כי אחרי אומרו שהוא יתברך יפרע לנו ממחריב ארצנו, אשר הגלה אותנו בבלה, אמר אל תתמה איך ה' העתיד לינקם מהם, משעבד אתכם עתה בידם, כי הלא ה' אשר אמר זה **אור לו בציון, ותנור לו בירושלם,** שהוא הגיהינום אשר הראה לאברהם, כלומר ולכן טוב לישראל לינצל מגיהינום המסגף הנפש, ולהשתעבד למלכויות הממרקים את הגוף.

או יאמר, אם כ"כ מהרה יפלו אשור ושריו, היכן יתמרקו על כל אשר החריבו והרגו והגלו ושעבדו, לזה אמר **נאם ה' אשר אור לו וכו',** כי שם יהתם פשעם וימרק עוונם.

פרק לב

א הֵן לְצֶדֶק יִמְלֹךְ-מֶלֶךְ וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ :

ב וְהָיָה-אִישׁ כְּמַחֲבֵא-רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי-מַיִם בְּצִיּוֹן כְּצֵל סֶלַע-כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה :

ג וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים תִּקְשַׁבְנָה :

ד וּלְבַב נְמְהָרִים יָבִין לָדָעַת וּלְשׁוֹן עִלְּגִים תְּמַהֵר לְדַבֵּר צַחוֹת :

חזור לעמוד השער

(א) הן לצדק ימלך מלך כו'. הנה הוא מאמר התנא, הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, והן אמת כי הנמנע מעשות רע או עושה טוב מאימת המלך, אין להחזיק לו טובה כעושה מאהבת ה', ובמה יבחן. הלא הוא כי העושה כדי שיראו בני אדם צדקתו, משמיע צדקותיו ומפרסמן, אך העושה מאהבת קונו יסתיר צדקותיו, כעניין מתן בסתר ודומה לו.

וזה יהיה עניין הכתובים, כי אחרי הזהירו על התשובה באומרו (לא, ו) **שובו לאשר וכו',** בא להזהיר על העשה טוב ואמר **הן לצדק כו',** לומר, הנה כדי להיות צדק בעיר **ימלוך מלך,** שע"י מוראת מלכות יעשו העם צדק, וכן בשביל ה**שרים** המשתררים בעם **ימלוך מלך,** בשביל השרים שלעשות משפט ישורו ולא יעשו חמס. כי מאימת המלך יעשו משפט, וזהו **ולשרים למשפט ישורו,** שהוא בשביל השרים שלעשות משפט תהיה שררתם.

והנה אם האדם יעשה צדק מאימת מלך ולא לאהבת ה', יפרסם צדקתו למען יגיע אל אזני המלך, ולא יעשה בהסתר כעניין מתן בסתר וכיוצא בו.

(ב) אמר הנה לעתיד צדק צדק ירדופו, מבלי אימת מלך והוא, כי **והיה איש** אשר עתה הוא עושה הברות וקולות, בעשותו הטוב אשר הוא **כמחבא רוח,** שהוא כרוח שיכנס במחבא, הוא מקום שאין לו מוצא ליכנס מכאן ולצאת מכאן, כי אם שהוא סגור תוך המקום ההוא, אשר טבע הרוח ההוא לעשות הברה גדולה מאד. כן האיש הזה הוא עושה הברות, כי הוא **כמחבא רוח וסתר זרם,** כי גם בעשותו טובה בסתר, יהיה משמיע כזרם היוצא ממקום סתר, שיוצא ומשמיע קולו. אך לעתיד האיש ההוא יהפך דרכו, כי יהיה **כפלגי מים** נוחים בלי **זרם בציון** שהם למשיב נפש לכל עייף וצמא לכל הנמצאים במקום הצימאון ההוא, שהוא להיטיב הטבה קניינית, וגם להיות מגן וצינה על בני אדם וצל, ולא כצל אילן שבין הענפים תכנס חמה בצד מה, כי אם **כצל סלע כבד** שהוא צל עב וקר, מחמת היות הסלע כבד **בארץ עיפה,** אשר לפי המקום גם צל קל היה רב לו, ועם כל זה הוא צל עב שהוא משל אל האיש המרבה להיטיב, ולהסתיר מצרה את בני האדם שעור מופלג.

(ג) וכל ההטבות שיעשה האיש ההוא לא כבראשונה, שהיה משמיע ועושה הברה **כמחבא רוח,** כי אם יעשה באופן ש**לא תשעינה עיני רואים,** ולא **אזני שומעים תקשבנה,** שהוא מתן בסתר וכיוצא לברוח מן היוהרא. וכל מה שיסתיר מעשיו עם כל זה הקדוש ברוך הוא מפרסמו, **(ד)** כי יתן בלב בני אדם אפילו **נמהרים** ישיתו לב להבין מעשיו, לדעת איכה יעשה ויעשה כן גם הוא, וישים בלב בני האדם יפרסמוהו, אפילו ל**לשון עלגים** יעשה ש**תמהר לדבר**

צחות, לשבח ולפאר האיש הזה ולומר, אחרי ראותנו מידת איש זה, מעתה לא יאמר **עוד לנבל נדיב** כאשר עד כה כו'.

ה לֹא-יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ :
ו כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה-אָוֶן לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל-ה' תּוֹעָה
לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב וּמַשְׁקֵה צָמֵא יַחְסִיר :
ז וְכֵלַי כֵּלָיו רָעִים הוּא זְמֹמוֹת יָעַץ לְחַבֵּל (עֲנִוִּים) [עֲנִיִּים] בְּאִמְרֵי-שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט :

(ה) לא יקרא עוד לנבל נדיב וכו'. ראוי לשים לב כי הלא גם עתה למי שנראה שהוא נבל לא יקראוהו נדיב וגם לא **לכילי שוע, (ו)** ומה גם שהוא מפרש **כי נבל נבלה ידבר.**

ועוד כי אחר ש**נבלה ידבר** בפה, למה מייחס האון אל הלב שהוא מחשבה בלבד, באומרו **ולבו יעשה און.**
עוד כי אומרו **יעשה,** לא יצדק בלב רק מחשבה בלבד.
ועוד אומרו **לעשות חונף** כי אחר ש**נבלה ידבר** בפועל, מה הוא ה**חונף** שיעשה.
ועוד אומרו ולדבר על ה' תועה, כי הלא אין בנבלות העדר הצדקה, רק שרעה עינו באחיו האביון, אך לא לדבר על ה' תועה חלילה.
ועוד אומרו להריק נפש רעב, כי אם עושה שלא יתנו, העדר מילוי נפשו יקרא אך לא הרקה.
(ז) ועוד אומרו וכלי כליו רעים, מה לנו מכליו אם הם רעים וחטאים. ולא היה לו לומר רק אם נותן או אם נמנע.
ועוד מה ענייין עצת ה**זמות** ואיך **מחבל ענוים** באמרי שקר.
ועוד אומרו ובדבר אביון משפט שהוא משולל הבנה וגזרה.

אמנם אחר שבחו המתן בסתר אשר יהיה לעתיד שהיא הצדקה המעולה, אמר כי אז יאמרו לא יאמר **(ה) עוד לנבל נדיב,** כאשר בדורות הללו, שמראה איש את עצמו נדיב והוא נבל לפי האמת, וכן **לכילי לא יאמר עוד שוע. ו**מפרש ואומר **כי נבל כו',** והוא כי ימצאו ישראל במעמדם ראשיהם שופטיהם לעשות נדבה על דל ואביון, והנבל בעל ממון מראה עצמו נדיב, ומראה ממון בידו כחפץ לתת כנדיב, ולא יתן ולא יתנו אחרים בסיבתו. והוא שאומר למה נכביד על העם להתנדב, ודי לכל איש צערו בביתו ובחומותיו. ואומר הנה זה לא עלי אני אומר, כי הנני מזומן לתת עשרה זהב ולא כן לבו, רק למען יאמנו דבריו, כי בכל לבו הוא אומר לבלתי התנדב, ולא על הנוגע אל עצמו, אך לבו הוא לבלתי תת גם הוא, וזהו **(ו) כי נבל נבלה ידבר** פתח דבריו לומר, שאין להתנדב ולהכביד על העם, אך על עצמו **לבו** בלבד הוא

ש**יעשה און**, אך פיו ימלא נדיבות לומר לא עלי אני מכוון, כי הרבו עלי מאד ואתנה, וזהו **ולבו יעשה און.**

ואמר עשיה בלב הוא מאמרם ז"ל, כי המעלים עיניו מן הצדקה עם שאינו דובר נבלה, רק שלבו לבלתי תת לדל הוא כעובד עבודה זרה, נאמר כאן, עם לבבך בלייעל, ונאמר שם, יצאו אנשים בני בלייעל. והוא כי בעבודה זרה המחשבה כמעשה כנודע, כך במעלים עיניו מן הצדקה מחשבתו כמעשה, וכעובדא דרב פפא דאיפחית דרגא מתותיה, ואמר מי חשיבנא כעובד עבודה זרה, ואמרו לו שמא בא עני לפניך ונתעלמת ממנו וכו', וזה יאמר **ולבו יעשה און.**

ושמא תאמר אם כן למה יעשה ההמצאה הזאת, הלא הוא **לעשות חונף.** שהוא כי תחילה **נבלה ידבר** שלא יתנו הקהל **לעשות חונף,** שיראו כי מחניף אותם שלא יתנו. כי על ידי כן גם הם יחניפוהו לומר גם אתה לא תתן, כי אין עושרך כ"כ ולמה תבזבז נכסיך.

ועוד על ידי המצאתו זאת, מדבר הוא **עוד טענה אחרת,** אחר הראותו שלא מבלתי היותו רוצה ליתן הוא אומר, מוסיף ואומר טענת טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא, באומרו אם הקדוש ברוך הוא אוהב עניים למה אינו מפרנסן. משל למלך שכעס על עבדיו וציוה שלא יאכילום. המפרנסם אינו עובר מצות המלך, שהכוונה כי ה' ציוה את המזל שלא ישפיע לו, כי להרעיבו הוא חפץ כי חטא לו. ואם כן הנותן לו צדקה הוא עובר רצון קונו. ואמר כי זה האיש ימתיק בפיו רעת טענה זו, וזהו **ולדבר על ה' תועה** לומר, שמדבר כי תת ממון לדל הוא הוראת תועה על ה', שדרך תעות חלילה לא פרנסו.

שאלו בכוונה על אשר חטא לו, אם כן נחטא לה' אם נפרנסנו. והוא סברת טורנוסרופוס כמדובר. ועל ידי כן הוא סיבה **להריק נפש רעב,** שאין צריך לומר שלא יתנו לו, כי אם אפילו מה שעד כה היו נותנים לו מריקים ופוחתים ממנו, ועוד מעט יתפשט הנבלות עד החסיר מים שהם חנם לעולם מהצמא, וזהו **ומשקה צמא יחסיר.** הנה כי הנבל הזה מראה טלפי נדיבות באומרו הנני אתן הרבה, כי אם שצר לי על הקהל, כי אך דלים המה וקוראים אותו נדיב. אמר כי בזמן ההוא לא יאמר **עוד לנבל נדיב.**

וכהתימו לספר עניין הנבל פירש עניין **הכילי** ואמר **(ז) וכלי כליו רעים.** והוא כי יש עשיר ומראה עצמו עני, שלובש בלואי סחבות וזהו **כליו רעים.** ובהיותו בקהל עם ורוצים להתנדב, ושואלין ודורשין על הדבר, אז הוא **זמות יעץ** שעונה ואומר, אל נדחה אותו כי אם נחשוב על הדבר ונמלך כמה ימים בדבר, וזהו הוא **זמות יעץ,** כי **זמות** ומחשבות היא עצתו. ובזה

מראה מידת שוע שהעם יאמרו, הראיתם העני הזה לבוש בגדים צואים ואינו דוחה הנדבה, רק כשוע **זמות יעץ,** והמה לא ידעו כי היא הוראה כוזבת, כי הוא עשיר ומראה עצמו עני, ומה ש**זמות יעץ** הוא כדי **לחבל ענוים** בדברי **שקר.** והוא כי בהמשך זמן ששואלין ודורשין עליו אם עני הוא או רמאי, לא יבצר מי שיאמר, פלוני מי יתן כל עני ישראל כמוהו, כי יש לו ומראה עצמו עני והוא שקר. כי אם שלא יחסרון דוברי רע באופן שעל ידי המיתון ב**זמות יעץ,** נמצא ימשך מי שידבר דברי שקר, נמצא זה היועץ זמות **מחבל ענוים** בדברי **שקר.**

או מחבל האביון ע"י מה ש**זמות יעץ** בדבר אביון משפט. והוא כי בראות האביון התאב לכל דבר, כי יאריכו לו זמן והוא ירעב, הוא צועק משפט ואומר, כי משפט אלוהים יעשה במעכבי הצדקה, וכך יהיו הם אביונים כמוהו, באופן ימשך שאז יאמרו האם לזה שמקללנו ניתן את כספינו, ויניחוהו מת ברעב. ומי גרם לו זה הלא הוא אשר **זמות יעץ,** כי זו אחת מכוונותיו, שעל ידי האריך לו הימים והוא רעב וצמא צועק מנהמת לבו, ועל ידי כן יחבלו אותו, וזהו **ובדבר אביון משפט.**

כי על ידי מה ש**זמות יעץ** נמצא **מחבל ענוים** בשני דרכים:

אחד באמרי שקר,

והשני בדבר אביון משפט כמדובר,

ועל האחד אמר ענוים שבו יצדק דברי שקר. כי להיותו ענו אינו מחזר על הפתחים ומוצאים פתח לומר כי איננו חסר מעות.

ועל הב' אמר ובדבר אביון, כי להיותו תאב לכל דבר צועק **משפט** כאמור.

ח וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ וְהוּא עַל-נְדִיבוֹת יָקוּם :

ט נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קוּמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי :

י יָמִים עַל-שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בֹּטְחוֹת כִּי כָלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא :

יא חִרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת רְגָזָה בֹּטְחוֹת פְּשֹׁטָה וְעֹרָה וַחֲגוֹרָה עַל-חֲלָצָיִם :

ובהתימו לספר רעת **הנבל והכילי,** הודיע מי הוא אשר יקרא **נדיב באמת, (ח)** והוא הרוצה שיתנו אחרים והוא יתן יותר מהם, וזהו **ונדיב נדיבות יעץ** אל הקהל שיתנדבו, ושהוא אחריהם **על נדיבות** שיתנדבו הם, על כל נדיבות שיתנדבו הם, יקום לתת כהם מנה אחת על כלנה, כי איש כזה פותח את לבם לתת, באומרו שיתנדבו ושהוא **על נדיבות**ם **יקום**, ואז זכות הרבים וזכות עצמו תלוי עליו.

או כיוון מאמרנו על מאמר התנא **יתן ויתנו אחרים חסיד.** כי הלא יקשה למה יקראנו חסיד ולא צדיק, כי הלא אינו לפנים משורת הדין, אך הוא שאינו חפץ יתנו אחרים ואח"כ יתן הוא, או יתנו יחד הוא והם. כי אם שיתן הוא תחילה ואח"כ יתנו אחרים, כי זה פותח את לבם לעשות והוא חסידות. והוא אשר הנביא דבר כי **נדיבות יעץ** לאחרים, ולבל יאריכו זמן או ישיבו דבר נגד עצתו, על כן כהתימו ליעץ מיד יקום ויתן, ועל ידי כן בושים ויעשו כמוהו והותר. או יאמר **ונדיב נדיבות יעץ,** שהן שתי נדיבות שיתן ויתנו אחרים, ואז הוא על זכות שתי הנדיבות **יקום** ויעשיר, כי הנותן צדקה מתעשר שהיא קימה, כמו שאמרו ז"ל וימח את כל היקום, הוא הממון המקים את האדם. ואמר כי גם שאם היה נותן הוא לבדו יעשיר, כי עשר בשביל שתתעשר זה תכפל קימתו כי **על** שתי ה**נדיבות יקום.**

(ט) נשים שאננות קומנה שמענה קולי כו'. הנה רז"ל פירשו על נשים צדקניות שקראן **שאננות ובוטחות**. ועדיין ראוי לשים לב שא"כ למה הפרידן ולא אמר נשים שאננות ובוטחות קומנה כו',

וגם למה בשאננות אמר **קומנה** ולא בבוטחות, ואחשבה כי **שאננות** יאמר על הכשרות שכבר מתו והן **שאננות** בגן עדן, **ובוטחות** אמר על אשר הן בחיים עדנה **ובוטחות**, שירשו גן עדן ויהיו **שאננות** גם הן.

והעניין שהוא יתברך מייחס ההספד לנשים, כי הן בקיאות מהאנשים, ומדבר בכשרות המרגישות הצער. ולא כנשים שהיו שמחות לאד החורבן, באומרן כי יחמדום השרים. וחילק שתי בחינות נשים כמדובר, למה כי שתים רעות הן הראויות לבכות ולספוד עליהן:

א', הצרה עצמה.

שנית, העונות שגרמו אותה.

והנה אין ספק כי **השאננות** אשר כבר הן באותו העולם יודעות פגם העוון וגרמתו יותר מ**הבוטחות** שעודם בחיים, כי ע"כ **הבוטחות** לא יבכו רק על הצרה ולא על העוון. וזאת היא תלונתו יתברך באומרו **נשים שאננות** הצדקניות השאננות על משכבותן, **קומנה שמענה קולי,** ו**בנות בוטחות** שהן חיות טהורות **האזינה אמרתי.**

ולהיות הנביא המדבר אמר **שמיעה** שהיא **מרחוק** על אשר הן באותו עולם, **והאזנה** שהיא **מקרוב** אמר לקדושות אשר בארץ הנה.

(י) והלא תתמהו מה לי עם ה**שאננות** שכבר מתו, הלא הוא כי הנה **ימים על שנה** המשוללת ברכה, כבר **תרגזנה בוטחות** כי כבר מתרגזות. אך הוא על הצרה בלבד בראותן **כי כלה בציר,** ותחת היות דיש משיג את בציר ובציר ישיג את זרע, עתה רואות כי **כלה בציר ואוסף**

של התבואה, שהיה ראוי להיות קודם הבציר שהוא זמן האסיף, שקודם הבציר מהתבואה שעברה אין צריך לומר שלא באה, כ"א גם **בלי יבוא** כי איננו אפילו מאוחר כלל, הנה על זו רוגזות ה**בוטחות.**

(יא) אך לא על העוון שגרם, לכן **חרדו שאננות** אשר באותו עולם, היודעות פגם עוונם ואיך גרם להם רעתם, ומאשר **חרדו** ה**שאננות רגזה** לפחות אחת מה**בוטחות**, וזהו **רגזה** בלשון יחיד ולעשות המספד **פשוטה** הלבושים העליונים **ועורה** החלוק, ואז לכסות בשר ערווה, **וחגורה על חלצים** שיכסו המלבושים ע"י החגורה ממתנים ולמטה. אך לא תכסו גם הלב עם היות כי גם הוא מכלל הצניעות, כי ע"כ המתפלל צריך שיכסה את לבו ג"כ.

יב עַל-שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל-שְׁדֵי-חֶמֶד עַל-גֶּפֶן פֹּרִיָּה :
יג עַל אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל-כָּל-בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה :
יד כִּי-אַרְמוֹן נֶטֹשׁ הֶמּוֹן עִיר עֶזָּב
עֹפֶל וָבַחַן הָיָה בְּעַד מְעָרוֹת עַד-עוֹלָם מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים :

(יב) אך אתן לא תכסו הלב, יען כי **על שדים סופדים** המספידים כי זה דרכם, כלומר ולכן צריך להיות הלב גלוי, ועל מה תחרדו ותספידו, הלא הוא **על שדי חמד כו'** לא על תנובת השדה, ש**כלה בציר אוסף בלי יבוא,** כי אם על העוון שגרם זה, שהוא **על שדי חמד,** הם שדות של החמד שחמדו שדות וגזלו, וכן **על** חמד **גפן פוריה.**

ושמא תאמר, אם כן זה יצדק בגוזלים שדות זולתם, שלא יצמיחו שדות הגזולים **(יג)** אך **על אדמת עמי,** שהיא עדיין של **עמי** שלא נגזלה, הלא נגד עיננו כי **קוץ שמיר תעלה,** ולמה לקתה אדמתם זו, הלא הוא יען **כי על כל בתי משוש כו'.** ויהיה מאמרם ז"ל **באיכה רבתי** שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, שילקו על שהיו אלו שמחים במפלתם של אלו, שנאמר כי רעתכי אז תעלוזי. וזה יאמר **על אדמת עמי קוץ שמיר תעלה,** על **כי על כל בתי משוש** שעלה בהם ג"כ **קוץ שמיר** הייתה **קריה עליזה.**

או יאמר על אדמת כו' מאמרם ז"ל **באיכה רבתי**, למה חרבה ביתר שהיו תושביה צדיקים. והשיבו על שהדליקו נרות לחורבן בית המקדש, ולמה הדליקו, על שבבואן לירושלם לרגל, היו שואלים אנשי ירושלם להם, על בתי חמדתם ובירותם וארמנותם ופרדיסיהם הטובים. והיה כל אחד מאנשי ביתר מגיד כל בתי חמדתו, והיו אנשי ירושלם מכתיבים שטרות בעדי שקר, שקנו בית פלוני מפלוני כו', והיו שולחים מעשה ב"ד וגזרת מלך לביתר לאמר, בבוא פלוני

ופלוני לנחלותיהם אל תניחום כי מכרום בירושלים, ועל כן שמחו בחורבן ירושלם, ובעוון שמחתם נחרבו גם הם.

ובזה יתכן יהיה זה מאמרו יתברך מאז, אחרי אומרו **על שדי חמד,** שהיו חומדים הנחלות הטובות כמדובר, אמר **אדמת עמי** שאינה אדמת השכינה כציון וירושלם, רק **אדמת עמי** שהיא ביתר, אשר לא חמדו הם בתים וגזלו כבני ירושלם, למה היא **קוץ שמיר תעלה.** הלא היא יען **כי על כל בתי משוש,** הם בתי ירושלם הנקראת משוש כל הארץ הייתה **קריה עליזה,** כי הייתה קרית ביתר עליזה במפלת בתי ירושלים, ועל כן חרבה גם היא.

(יד) כי ארמון נוטש כו'. אל יעלה על רוחכם, כי עיקר ההספד הוא על הבית ולא על המון העם באמת, באמור אהה על הבית אשר נקרא ה' צבאות עליו, כי הלא הבל הוא גלות ישראל בערך חורבן הבית וימאן להינחם עליו. על כן אמר הנה נהפוך הוא, כי הלא **ארמון** הוא בית המקדש **נטש,** לא הפסיד הארמון כלום. כי אדרבא **המון עיר** הוא ש**עוזב** ממנו, אך הוא עדיין בקדושתו, כד"א והשמותי את מקדשיכם, אך **עופל ובחן** שאין להם קדושה, היה **בעד מערות עד עולם כו'.**

ולא עוד, אלא שתיקון **ארמון ועופל ובחן** תלוי בעם, כי כל שממותם אינו אלא **עד יערה עלינו כו',** כאשר יבא ביאורו בס"ד.

או יאמר, אם תראה כי ביהמ"ק **נטש** אשר לא חטא אל תתמה, כי הלא היה כדי שעל ידי כן, המון עיר הם ישראל עוזב מהאף והחימה מלכלותם, כי כלה ה' חמתו כו' במה שויצת אש בציון, וכן **עופל כו'** נשארו לשוש בצלן **פראים כו'** בשבילנו.

טו עַד-יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל (וְכַרְמֶל) [וְהַכַּרְמֶל] לַיַּעַר יֵחָשֵׁב :
טז וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב :
יז וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד-עוֹלָם :
יח וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטָחִים וּבִמְנוּחוֹת שַׁאֲנַנּוֹת :

(טו) עד יערה עלינו רוח ממרום כו'. ידוע כי הגאולה העתידה איננה רק ע"י תשובה שלא כראשונות, כמפורש הטעם אצלנו בקצת מקומות, ואמרו ז"ל כי הבטיחנו הקדוש ברוך הוא שאם מעצמנו לא נשוב הוא יתברך יחזירנו, שנאמר **בצר לך וכו' ושבת עד ה' כו'.** וזה יאמר פה כי החורבן האמור יהיה **עד יערה עלינו רוח** דעת את ה' **ממרום** לשוב עד ה' מעצמנו, ואז יתוקן הממושכן עלינו, והיה מדבר הם ערי קדשנו וציון שהיו **מדבר**, יהיו כ**כרמל** שהוא בנוי

ודשן, ומה שהוא עתה **כרמל ליער יחשב.** והוא, כי אז בשובנו אליו יתברך כי **יערה עלינו רוח ממרום** יקבץ גלויותנו, ואז **והיה המדבר** היא ציון שמדבר הייתה, **לכרמל** הוא יישוב של ברכה המתייחס לכרמל שהוא כר מלא, **והכרמל** הם מקומות שבהם שופע ומילוי שעתה **ליער** שיש בו חיות טורפות **יחשב**.

(טז) כי כן יהיו שם עושקים וגוזלים ראו נא כח המשפט כי בו נתקן הכל, וזהו **ושכן במדבר משפט כו',** והוא ע"ד מאמרם ז"ל על פסוק **מלאתי משפט צדק ילין בה,** כי בהיות העיר מלאה משפט, שופטים ושוטרים לבל יעבור משפט בשום צד, אז ממוראת המשפט אפילו לא יצטרכו לדון, כי צדק ילין בה, כי כולם יעשו צדק. וע"ד זה יאמר גם ש**הכרמל ליער יחשב,** שלא יחסרו גוזלים וחומסים. עם כל זה כאשר ישכון בציון שקראתיו **מדבר משפט,** ע"י מה שישכנו שמה דיינים יושבי על מדין, ימשך שממורא המשפט, אין צריך לומר שבכרמל לא יגזלו ויעשקו כי אם יעשו צדקה, וזהו **ושכן וכו' וצדקה כו',** כי לא יצטרכו לעשות משפט, כי ממה שישכון המשפט שם בלבד יספיק, כי מהמורא **תשב בכרמל צדקה.**

(יז) והיה מעשה הצדקה שלום כו'. אחרי אומרו, כי ע"י מה ש**יערה עלינו רוח ממרום,** נשוב בתשובה ויקבץ גלויותינו, באופן שיהיה **המדבר לכרמל כו',** ושאז **במשפט ובצדקה** אשר נוסיף על התשובה, כי **ושכן במדבר משפט וצדקה כו',** שהוא עניין **ציון במשפט תפדה כו',** אמר עתה איזה הדרך תהיה תשועתנו ע"י הצדקה, והוא כי **והיה מעשה הצדקה כו'.** והוא, כי יש שלש בחינות בצדקה:

א', מציאות נתינת הצדקה,

שנית, המשתדל לגבות ולחלק ומשכיל אל דל לתת לכל אחד די מחסורו אשר יחסר לו, וטורח זה יקרא עבודה, וכל זה בלי השקפה אל הנתנה בפרטות אל תופשי התורה.

אך יש בחינה ג' והיא, **לתת לעמלי תורה.**

ואמר כי בהיקבץ הגלויות על ידי תשובה **והיה המדבר וכו',** ו**מהמשפט** תמשך **צדקה.** הנה ע"י מציאות מעשה הצדקה, שהיא הבחינה הראשונה יהיה שלום מאויבים מידה כנגד מידה, כי הוא עשה שלום בין הדל לקונו כו'. אך על הבחינה השנית יהיה יותר ממציאות שלום, כי ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם, מה שאמרתי **מעשה הצדקה שלום (יח)** הוא, כי **וישב עמי בנוה שלום** והוא כי נוה היא דירה קלה, ועם כל זה יהיה להם שלום מפחד. ואשר אמרתי **ועבודת הצדקה השקט ובטח** הוא, שלא בלבד יהיה להם נוה בעלמא. כי אם **משכנות מבטחים.** ולא שיבואו אויבים ולא יוכלו לכבוש המשכנות, שאפילו לא יבואו כי יהיו **במנוחות שאננות** מפחד רעה. והנה זה יהיה לכם על ידי ב' בחינות הצדקה שתשבו על הארץ בטח.

יט וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר וּבַשְּׁפְלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר :
כ אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל-כָּל-מַיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל-הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר:

אמנם אין השלוה מתמדת בעצם **(יט)**, כי הנה **וברד כו'** והוא כי הנה דעת המתרגם **ורש"י** ז"ל הוא, כי **היער** הנאמר פה **האומות עכו"ם** לעתיד שנפילתם היא קימתנו ב"ב. ולפי דרכנו יאמר, הנה **וברד** שהוא אבני ברד ואלגביש שנפלו על הגויים בימי יהושע בכיבוש הארץ. ועדיין יש להפיל על העכו"ם הבאים עלינו בזמן הגאולה. ועל זה יאמר הנה אחר שהצדקה תהיה משתי הבחינות, תספיק לשבת **בנוה שלום כו'**, אך הנה כאשר ה' ימטיר **ברד ברדת היער**, הם העכו"ם כדעת המתרגם, שהם עצים בלתי עושים פירות, והם המתקבצים שם על ישראל, הנה ברדתה ועדין אתם **בשפלה** שהוא עודכם במלחמת אויביכם, לא יבצר ש**תשפל העיר**, הידועה היא ירושלם. שתהיה לה צער ושפלות מה, כיולדה שסמוך ללידה יבוא חבל לה.

(כ) לכן אם תעשו **הבחינה השלישית** שהיא **לזרוע הצדקה בתופשי התורה,** אז מיד יבואו שני המשיחים ויגאלכם ה' מיד בלי צער, וזהו **אשריכם זורעי על כל מים,** הם כל חלקי **תופשי התורה** הנקראת **מים**, **בעלי מקרא ובעלי משנה ובעלי גמרא ובעלי אגדה.** כי אז ע"י כן אתם **משלחי רגל השור** לישראל, הוא **משיח בן יוסף** הנקרא שור. **והחמור** הוא **משיח בן דוד** הבא רוכב על חמור, כי ע"י צדקה לתופשי התורה ישלחו מיד את שני המשיחים, ולא **תשפל העיר** כי יגאלו מיד. ועל היות בחינת הצדקה הזאת עולה על כל השלשה, דבר עם עושיה לנוכח באומרו אשריכם, מה שאין כן עד כה שדבר שלא לנוכח.

פרק לג

א הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד וּבוֹגֵד וְלֹא-בָגְדוּ בָךְ
כַּהֲתִמְךָ שׁוֹדֵד תּוּשַׁד כַּנְּלֹתְךָ לִבְגֹּד יִבְגְּדוּ-בָךְ :
ב ה' חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים אַף-יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה :
ג מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים מֵרֹמְמֻתֶךָ נָפְצוּ גוֹיִם :

(א) הוי שודד ואתה לא שדוד כו'. הנה **חורבן הבית** היה זה **פעמיים,** ועל כל אלה ידבר שלא לשם שמים כיוונו, ושיקבלו ענשם בראשם. וזהו **הוי שודד** הוא **נבוכדנאצר בחורבן**

ראשון, ואתה לא שדוד מתחילה, שתאמר שעל ששדדוך שדדת אותם. וכן **ובוגד** הוא **עשו בחורבן שני,** בוגד באחיו בני ישראל עם ש**לא בגדו בך,** כי בשנאה עשו אך כהתימך **שודד תושד,** שהוא בסוף השבעים שנה, וכן **כנלותך לבגוד** עשו **יבגדו בך.**

(ב) ואומר הנביא לפניו יתברך גם שאין אנו כדאים, **ה' חננו** בתורת חן. כי לפחות זכות זה יש לנו, שהוא כי **לך קוינו,** שלא על הנוגע אלינו נקוה, כי אם לך בשבילך על כבודך המחולל בגויים, והמתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה, לכן אל תייחל עד עת קץ, שהיא כהתם השודד וכנלות הבוגד. כי אם מודינא לך שתהיה זרועם של מלכויות המשעבדים אותנו לבקרים, שהוא בתחילת ממשלת כל אומה מהם. כמו שאמרו ז"ל על פסוק **בבקר תאמר מי יתן ערב,** בבקרן של בבל נאמר מי יתן ערבה, וכן בערבה מי יתן בקר של גלות מדי וכו'. הנה קראו לתחילת ממשלתם בקר, ובזה יאמר **היה זרועם לבקרים** שלהם, בתחילת הגלותם אותנו כי חטאנו. אך לא שתעזוב אותנו שידחקו צרה עלינו, כי די להם מנד' בלא והלך, אך **אף** היה **ישועתנו בעת צרה,** גם שיהיה קודם התימם גבולם לעת קץ.

או יאמר עת צרה על סוף הגלות, כעניין חבלי משיח ואמר **ה' חננו** כמידתך, שאמרת **וחנותי את אשר אחון.** והיה ראוי תקדים **ישועתנו** כעניין כל המתפלל על חברו הוא נענה תחילה, על כי **לך קוינו** על הנוגע לך, אך לא נשאל כי אם **היה זרועם לבקרים** ולא שתושיענו תחילה, כי אם **אף ישועתנו** שהוא כי מישועתך עשה עיקר. **ואף ישועתנו** גם כן אחרי כן **בעת צרת** חבלי שהיא עת קץ, אז תהיה ישועת **עת צרה** שמוראם לא תחטיאנו בחבלי משיח.

או יהיה פירוש היה זרועם של ישראל, ומדבר שלא לנוכח. כי בושנו לשאול על **בקרים** בתחילת הגליות יעזרנו, עם היותנו בלתי ראויים, ואז הוא תחילת פירעון חובותינו. ואמר מה שנחלה פניך הוא, כי גם שבבקר אין אנו כדאים עשה על ידי עצמך, כי באחרונה ידענו כי אין צריך לומר אתה, כי אם גם ה**אף** היא **ישועתנו בעת צרה.** ואומרו **זרועם** ולא אמר זרוענו הוא, כי אז ב**בקרים** היא עידן ריתחא זמן פקודת עוון, וישראל בלתי רצויים לפניו, ועל כן מזכירם בלשון שלא לנוכח.

או יאמר, מה שאשאל שתהיה **זרועם לבקרים,** לא מבלי יודעי כי גם בצרה עצמה שאנו בגלות הוא עצמה ישועה לנו, וזה **אף ישועתנו בעת צרה.** כלומר עם כל זה אל תאחר אותנו בה, ואל נתייחס חלילה למטריחים כלפי מעלה, באמור שתהיה **זרועם לבקרים.** כי הלא אינך צריך יגיעה חלילה, כי אדרבא כשאתה מרעים בקום עשה בקולך.

(ג) אז **נדדו עמים** ממקומם בלבד, והוא בקולות של מתן תורה, כי שמעו עמים ונדדו הלכו אל בלעם. כמו שאמרו ז"ל לשאול אם היה מביא מבול לעולם, אך **מרוממותך** שהתרוממת וסילקת השגחתך מבני אדם בשב ואל תעשה, **נפצו גוים** הוא בדור הפלגה, כי כאשר וירד ה' לעומק דינם לראות את העיר ואת המגדל כו', אז סילק השגחתו מהם ונשארו משוללי הצלחה, עד בלתי הבין איש שפת רעהו, כמו שאמרו ז"ל שהיה אחד שואל מחברו אבן ונותן לו מים, שואל מים ונותן לו טיט והיה מטפחו על פניו. וע"י כן נפצו איש מעל אחיו ויתפזרו בכל העולם, וזהו **מרוממותך נפצו עמים,** כלומר וגם עתה במעט סילוק השגחה מהם, באופן יכירו כי בשלנו הוא די.

ד וְאֵסֹף שְׁלַלְכֶם אֹסֶף הֶחָסִיל כְּמַשַּׁק גֵּבִים שֹׁקֵק בּוֹ :
ה נִשְׂגָּב ה' כִּי שֹׁכֵן מָרוֹם מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה :
ו וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָרוֹ :

משיב הוא יתברך **(ד)** ואומר **ואוסף שללכם כו',** כלומר איני רואה בכם תשובה גמורה שהיא **במשפט וצדקה** עד בא זמן העתיד, אשר אז **יאסף שללכם אוסף החסיל,** הבלתי משאיר כל עשב. כן גם אתם עד בלתי השאיר לכם דבר, ויהיה כל כך בתשוקה לאסוף, כמי שנפשו שוקקה למצא גבים לשאוב מים לשתות, וזהו **כמשק גבים שוקק בו,** והוא מגזרת ונפשו שוקקה כלומר כתשוקת גבים למי שוקק בו.

אז ע"י כן **(ה) ונשגב ה' ביום ההוא,** כי בראות ש**אוסף שללכם כו',** אז תבינו כי העדר **משפט וצדקה** גרם לכם, ואז תעשו **משפט וצדקה** וזהו **נשגב ה' כו'.** והוא כי דרך העולם הוא, כי הגדול בולע את הקטן, ולפי עושר וגדולת האיש, יגזול ויחמוס את הבלתי עשיר, ועל כן יצא משפט מעוקל. כי גם אם יהיה העשיר חייב בדין אל הדל, לא יקבל הדין ומכל שכן שלא יתן בתורת צדקה. אך לעתיד אחר שיאוסף שללם דעה יקנו, והיותם רם ועשיר יעשה **משפט וצדקה.** וזהו **נשגב** יהיה **ה'** מראה גדולתו בעולם, כאשר מי שהוא **שוכן מרום** שהוא גדול העיר, **מלא ציון משפט וצדקה** אשר זה יהיה לעתיד.

או יאמר שוכן מרום על **מלך המשיח**, אשר הוא עתה **שוכן מרום.** והוא מאמר אליהו לריב"ל שהיה המשיח על פתחה של רומי, ופירש **רש"י** ברקיע שכנגד פתחה של רומי. ויאמר כי **ונשגב ה'** כאשר אותו שהוא **יושב מרום,** יאמר עליו ש**מלא ציון משפט וצדקה** שהוא לעתיד.

ושמא תאמר, הלא בין כך ובין כך הזמן מתארך מלהיגאל אל תחוש, כי הנה אדרבא האריכות יהיה לך לזכות, כי בזכות האמנה אל עת הישועה המעותדת לך תתחזק תשועתך,

והוא מרגלא בפומא דרבותינו ז"ל, כי בזכות האמנה נגאלו ממצרים ובזכות האמנה יגאלו. כי עצות מרחוק אמונה אומן, וזהו **(ו) והיה אמונת עתך,** שהוא אמונת עת השמור לך, הוא עת קץ אמונתך על העת ההיא, תהיה לך **חוסן ישועות,** שהן שתי ישועות:

תשועת השכינה כביכול,

ותשועת ישראל.

ואעפ"י שזכות תורה היא המקרבת את הגאולה כמו שאמרו ז"ל, על כי יתנו בגוים עתה אקבצם, וכן מאמר הכתוב עני ורוכב על חמור, שהוא על זכות תורה כד"א יששכר חמור גרם. עם כל זה זכות האמנה שהיא מחמת **יראת ה'** היא עיקר, וזהו אומרו **חכמת ודעת כו',** כלומר כי **אמונת** עת הגאולה תהיה לך **חוסן ישועות,** כי גם שיהיה בך **חכמת ודעת** הוא זכות תורה. עם כל זה **יראת ה'** שממנה נמשכת אמונת עתך **היא אוצרו** יתברך, לאצור בה חכמת ודעת. כי כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, באופן כי **החכמת ודעת** לא יתננה אז הוא יתברך רק למי שיש לו **אוצר ה',** היא **היראה** לשים בתוכה **חכמת ודעת** לקיימן, כי **ראשית חכמה יראת ה'.**

או שעור הכתוב, והיה אמונת עתך שהוא אמונת הקץ **חוסן** וחוזק ל**ישועות**. ומה הן הישועות אשר זאת חוזק להן, הלא הן **חכמה ודעת** אשר על ידן יהיו הישועות כנודע. ואיך תהיה זאת חוסן להן, הוא כי **יראת ה' הוא אוצרו** יתברך, להכין אותם ביד האדם, **ואמונת עתך** היא משל **יראת ה',** ועל ידה ה' יתן **חכמה ודעת** ליגאל.

[ו] או יאמר, והיה אמונת עתך וכו' כלומר אל תתייאש מן התשועה, כי הנה לך שתי זכיות לקרב גאולתכם:

א' היא **האמנה ליגאל,** וזהו **והיה אמונת עתך** שתאמן בעת קץ, יהיה לך **חוסן** וחוזק ל**ישועות** של בעתה או של אחישנה לפי הדור,

ב', וכן זכות **חכמה ודעת** התורה.

ועוד שלישי, שהיא **יראת ה'** גם שלא יהיו לך מצות מעשיות, ואל ימעט בעיניך **יראת ה'** בלי מעשה, כי הלא **היא אוצרו.**

והוא כי הנה אמרו רז"ל שהראה הקדוש ברוך הוא למשה אוצר גדול, ואמר לו אוצר זה למי הוא, אמר למי שאין לו שאתן לו מתנת חנם. והלא כמו זר נחשב יהיה אוצר גדול, למי שאין לו שום זכות. אך יתכן שהוא מי שהיה ירא חטא, אך לא היו לו מצות מעשיות בפועל, ובזה יאמר **יראת ה' היא אוצרו** הידוע לו יתברך, שהוא אוצר יראת חטא בלי מעשה שהוא האוצר הגדול, באופן ששלש זכיות אלו יעמדו לכם.

ז הֵן אֶרְאֶלִּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכִיּוּן :
ח נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס עָרִים לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ :
ט אָבַל אֻמְלְלָה אֶרֶץ הֻחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעַר בָּשָׁן וְכַרְמֶל :
י עַתָּה אָקוּם יֹאמַר ה' עַתָּה אֵרוֹמָם עַתָּה אֶנָּשֵׂא :

(ז) הן אראלם צעקו חוצה כו'. אחרי מאמר ישראל אליו יתברך בל יאחר מלעזרנו ליגאל עד עת קץ, כי אם יהיה **זרועם לבקרים.**

והשיב הוא יתברך כי מייחל עד **ימלאו ציון משפט וצדק,** ויקיימו **האמנה וחכמה ודעת ויראת ה'.**

אמר עתה דעו וראו כי שאלתכם זו, לא אתם לבדכם נצטערתם עליה, כי **הן אראלם צעקו** וצעקתם הייתה **חוצה** שהוא אומרם **חוצה.** והוא כי ע"י החורבן נשתלחו חוצה עם השכינה שבגלות עם ישראל כביכול, **ומלאכי שלום מר יבכיון.** והוא הנודע מחכמי האמת כי בעשות רוגז בעולם לישראל, שכינה מרגשת מר ממות, שהוא עניין כי כל שפע הבא לעולם מקבלת השכינה מלמעלה והיא מוצקת, ובזמן שלוה מקבלת טובה ויערב לה. ועל הזמן ההוא נאמר שמוסיפין כביכול כח כו', על מה שמקבלת, ובזמן שאין הכנה בישראל לקבל גם בה לא יושפע, כשדים כי יינק הוולד, שאם אין יונק אין השדים מקבלים חלב, ועל זה נאמר צור ילדך תשי, וכבד מזה הוא כאשר ישראל בני קבלת רוגז, כי זה קשה לשכינה מהעדר קבלת שפע טובה, כי אז מקבלת שפע פורענות ומר לה מאד, ובזה יאמר **אראלם** הם מלאכיה הגולים עמה, **צעקו** צאתם **חוצה** מארץ הקדושה בגלות עם ישראל, אך **מלאכי** מידת **שלום** שהם גם הם מצטערים על היות השפע שיורק עתה רוגז, שהוא הפך השלום על אותו טעם **מר יבכיון** וזהו **מלאכי כו'.**

או יאמר הן אראלם צעקו חוצה, על אמור להם הקדוש ברוך הוא כמו שאמרו ב**מדרש חזית**, שאמר למלאכים אם אינכם מניחים לי לבכות, אעלה במקום שאין לכם רשות ליכנס, שנאמר **במסתרים תבכה נפשי.** הנה שהצער על עצמם היה שהיה מסתלק מאתם למעלה, במקום שאין להם רשות לעלות כמפורש אצלנו במקומו.

וכן **מלאכי שלום מר יבכיון, (ח)** באומרם **נשמו מסלות** לומר, אם **נשמו מסלות** אשר חוץ לעיר אינו מן התימה, כי **שבת עובר אורח,** ועיקר הצרה לעובר אורח אשר חטא לך, אך **הפר ברית** לגמרי אשר כרת לאבות, וכן **מאס ערים** ציון וירושלם. כי **הצית אש בציון ובירושלם שפך כאש חמתו, וערו ערו עד היסוד בה** עם שהערים לא חטאו, זה **לא חשב אנוש** רעה גדולה כזו.

חזור לעמוד השער

והוא כי **בחורבן ראשון (ט) אבל אומללה ארץ,** היא כל ארץ ישראל דרך כלל, **ובגלות מדי החפיר לבנון** הוא **בהמ"ק,** כי החל לבנות ואחשורוש ביטל הבנין שהיה זה ללבנון חרפה, וזהו **החפיר לבנון**. **ובגלות יון קמל** כי פרצו פרצות בהיכל, **ובגלות אדום** דרך כלל **נוער בשן וכרמל.** הנה כי מלבד תלונתכם גם מלאכי השרת מצטערים, ובפרט על הארץ אשר לא חטאה, אך העיכוב הוא מכם. כי הוא יתברך מזומן כי הנה בחורבן ראשון שריקדו גויים בהיכלו, אומר הנביא ישעיה **(י)** שהיה קודם החורבן **עתה אקום יאמר ה',** שיאמר בהשלם **גלות בבל** אז, וכן **בגלות שני יאמר עתה ארומם, ובשלישי עתה אנשא,** ולא היה ממתין עד הגלות הרביעי אך היה לכם לחזור בתשובה.

יא תַּהֲרוּ חָשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם :

יב וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצָּתוּ :

(יא) אמנם אדרבא **תהרו חשש** בהרהורי עבירה, **תלדו קש** בעשותכם אותה הוא רוח הטומאה הנברא בה, נמצאתם מעכבים אותו מלקום לגאלכם, וגורמים לכם גיהינום כי מה ש**תלדו קש** הוא **רוחכם**, הוא **רוח הטומאה,** שאתם **מולידים בעבירה,** שהיא **אש תאכלכם** בגיהינום. והוא הנודע, כי העוון עצמו הוא כח הטומאה שאדם עושה בעבירה, הוא הממרקו וממוגנו בגיהינום, כד"א ותמוגנו ביד עונינו, וזה אומרו ביד שהוא רוח הטומאה אשר יצדק בו לומר יד, והוא אצלי נועם מליצת רז"ל באומרם, כי הרשעים הם בעצמם מוליכים העצים לישרף בהם בגיהינום, שהוא הכחות טומאה אשר ברא משחיתים במעשיו, מוליכם עמו לישרף בהם, וזה יאמר **רוחכם** הוא **אש תאכלם.** ועל כן להיות זה קשה משעבוד מלכויות, על כן טוב הוא לכם **(יב)** בחירת אברהם, ש**היו עמים משרפות שיד** שהוא שעבוד מלכויות, שיהיו לכם ה**עמים** כ**משרפות** אבנים ל**שיד**, שע"י האש מתלבנים האבנים, כך אתם אש שעבוד מלכויות, על ידה תתלבנו ממעשיכם הרעים ותנצלו מגיהינום, ואחר כך העמים הנז' **קוצים כסוחים באש** שבערו לכם **יצתו** בגיהינום.

יג שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי :

יד פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אֲחָזָה רְעָדָה חֲנֵפִים

מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי-יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם :

טו הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת

נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע :

טז הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים :

חזור לעמוד השער

(יג) שמעו רחוקים אשר עשיתי כו'. אחרי דברו על החורבן, אמר הלא העומדים בימים ההם יתמהו, בראות גויים מרקדים בהיכלו והוא יתברך שותק. לכן אמר **שמעו רחוקים אשר עשיתי** בימי פרעה וכיוצא, אשר אתם רחוקים מהמעשה ההוא, ובזה **ודעו קרובים** לחורבן **גבורתי**. כי מהקודם תדעו המאוחר בימיכם, כי הן הן נוראותי הן הן גבורותי.
(יד) והנה **פחדו בציון** בזמן החורבן **חטאים** מהגלות, וכן **רעדה אחזה חנפים** מאימת הגלות.

ושמא תאמרו כי הלא אחר היותם **חטאים וחנפים,** אם לא יגלו ילקו בגיהינום, לזה אמר כי מפחד הגלות והשעבוד, היו אומרים **מי יגור** מגזרת יגורהו בחרמו, **מי** ייטיב עמנו **ויגור לנו,** שיאסוף לנו אש אוכלה של גיהינום, כי טוב יהיה לנו מגיהינום.

ושמא יאמר איש, הלא לטובתכם בירר לכם אברהם אביכם מלכויות מגיהינום, לא טובה לנו ברירתו, כי אלו ידע הוא מה הוא שעבוד מלכויות, לא היה בורר לנו אותם. כי הלא **מי** הוא אשר **יגור** אוסף ובורר **לנו** לחלקנו, מוקדי עולם הם המלכויות תחת גיהינום, הלא הוא אברהם **(טו)** שהוא **הולך צדקות,** שבכל מקום שהיה הולך אפילו במדברות היה עושה **צדקות,** נותן להם מעדני מלך בשר ויין כו'. **ודובר מישרים** שהיה אומר להם טרם יאכלו, שיחזיקו טובה ויברכו לבעל הסעודה. והיו אומרים לו האם אין אתה בעליה, ואומר להם לאו. כי אם יש אלוה בשמים וכו', עד שמשרישם באמונת האמת.

וזה יתכן יאמר **ודובר מישרים מואס בבצע מעשקות,** שעם שמן הדין שלל סדום שלקח מיד ארבעה מלכים היה שלו, מאס אותו להיות שבא ע"י **מעשקות,** ולא סמך להתיר על יכין רשע וצדיק ילבש.

ולא עוד אלא שנשבע והרים ידו לה' אם אקח כו', וזהו **נוער כפיו כו' ועוצם עיניו מראות ברע,** אשר ימצא את סדום ובקש עליהם רחמים, כלומר אשר אלה לו אם הוא בירר את המלכויות, הוא שלא ידע בצערנו, **(טז)** כי **הוא מרומים ישכון** בעולם העליון, כי אותם **מצדות סלעים** שהיה עושה בם ה**צדקות**, הם **משגבו** בעולם העליון, כי שם ב**סלעים** היה **לחמו ניתן** לעוברי דרכים, **מימיו נאמנים** שלא יכזבו כי אם בהתמדה, כלומר הוא לא חש על צער המלכויות, כי לא ראה מה היה, אך אנו לא נוכל לסובלן.

יז מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים :
יח לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה סֹפֵר אֶת-הַמִּגְדָּלִים :
יט אֶת-עַם נוֹעֹז לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה :
כ חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ-תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַם

חזור לעמוד השער

נָוֶה שַׁאֲנָן אֹהֶל בַּל-יִצְעָן בַּל-יִסַּע יְתִדֹתָיו לָנֶצַח וְכָל-חֲבָלָיו בַּל-יִנָּתֵקוּ :
כא כִּי אִם-שָׁם אַדִּיר ה' לָנוּ מְקוֹם-נְהָרִים יְאֹרִים רַחְבֵי יָדָיִם
בַּל-תֵּלֶךְ בּוֹ אֳנִי-שִׁיט וְצִי אַדִּיר לֹא יַעַבְרֶנּוּ :

לזה משיב הנביא ואומר **(יז)** אל תחוש ישראל, כי הלא ע"י הגלויות כאשר יהיה **מלך ביפיו** יתברך, שתגלה מלכותו יתברך בהדרתו אחר הגלויות, תזכה ש**תראינה עיניך** שהוא כתום הגליות והוא דבר גדול, ומה גם ל**חנפים** ש**אחזו רעדה** שהם מהבלתי רואים פני שכינה, וגם **תראינה ארץ** העליונה, שנתרחקה ממך מעת החורבן עתה תראה אותה, וזהו **תראינה ארץ מרחקים.**

(יח) לבך יהגה אימה כו'. אמר אם מעתה טרם בא הגלות, **לבך יהגה אימה** מפחד הגלות, ותפרוש מרעה ותחפש תמיד **איה סופר,** הוא כמו שאמרו ז"ל סופר את האותיות ודורשן, **איה שוקל** גזירות שוות וקלים וחמורים, **ואיה סופר את המגדלים** הם מגדל הפורח באוויר הם סודות התורה. אם ככה אתה עושה להיות כל עסקיך אחר יודעי התורה ללמוד מהם, אין צריך לומר שלא תגלה ביד האומות.

(יט) כי אם אפילו **את עם נועז** אפילו **לא תראה,** אך מה אעשה ואתם **עם עמקי שפה כו',** בורחים מהלמוד מדברים בלחש בעומק שפה, בלתי מחזיקים בלמוד בשפה ברורה, כי אם בלחש וברפיון, ואין זה רק **משמוע** שלא תשמעו אל מלמדכם, ועל כן תמיד אתם מסתפקים וכן **נלעג לשון כו',** והוא, כי הבלתי מבין ההלכה כראוי מגמגם בדבורו, וזהו אתם **עם נלעג לשון,** ואין זה רק כי **אין בינה.**

(כ) חזה ציון קרית מועדנו כו'. אומר הנביא בשמו יתברך, הנה אוי למי שרואה טוב ציון וירושלם, ויבקש בעוונו לאבדו, והלא תדאג אחרי כן, והלא טוב טוב הוא כי תאמר, הנה מה רב טוב לבית ישראל, אשר ישנו פה עתה בעוד בית המקדש בבנינו, ועוד יוסיף הוא יתברך לעתיד אם נטיב מעשינו ולמה דעה נחסר. וזה אומרו **חזה וראה ציון קרית מועדנו** בימי מועד, ומה גם בשמחת בית השואבה, שאתה רואה כל אותן האורות, הנה אם תרצה כזה **עיניך תראינה ירושלם** כלה מאירה, כאשר עתה בציון שהוא מה שסמוך לבית המקדש ולא תירא שתמוט, כי אם יהיה **נוה שאנן** ו**אהל** הוא בהמ"ק **בל יצען,** כי **בל יסע יתדותיו** הם האבות **לנצח,** כי בהיותנו צדיקים לא יכלה זכות אבות, וזהו **וכל חבליו** שהם צדיקים **בל ינתקו,** מלקשר היתדות באהל בחוזק צדקתם.

ושמא תאמר, הלא שם עיקר אבירות היצר הרע, כי כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, כי צופה רשע לצדיק הוא היצר הרע, ועם תופשי התורה נעשה אדיר, ושמא יוכל לו **(כא)** אל נירא, כי הנה אם אז **שם אדיר** הנה **ה' לנו,** שלא יעזבנו בידו בזכות הצדיקים, כי נתפוש התורה כבפסוק הקודם, **(יח) איה סופר כו'** כי הוא **מקום נהרים** הם רבנים, ו**יאורים** הם תלמידים, **רחבי ידים** מרחיבים התורה, כי בהמה יותש כח היצר הרע, כן אם פגע בך כו' משכהו לבית המדרש, באופן ש**אל תלך בו אני שיט,** הוא כח היצר הרע להחטיא, ואפילו **צי אדיר** הוא השטן עצמו **לא יעברנו** להחטיא.

כב כִּי ה' שֹׁפְטֵנוּ ה' מְחֹקְקֵנוּ ה' מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ :
כג נִטְּשׁוּ חֲבָלֶיךָ בַּל-יְחַזְּקוּ כֵּן-תֹּרְנָם בַּל-פָּרְשׂוּ נֵס
אָז חֵלַק עַד-שָׁלָל מַרְבֶּה פִּסְחִים בָּזְזוּ בַז :
כד וּבַל-יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֵׂא עָוֹן:

(כב) כי ה' שופטינו ה' מחוקקנו כו'. אחרי אומרו כי אם נהיה תופסים התורה ומחזיקים בכישרון שנהיה צדיקים שבדור חבלים מחזקים יתדות, זכויות שלשת האבות לבלתי יחרב הבית, כי אם יהיה **נוה שאנן כו',** כי לא נירא מהיצר הרע יאבדנו, כי זכות התורה תעכב בידו. אומרים ישראל עוד נבקש ממך והוא **כי ה' שופטנו כו',** והוא שדרך העולם, שהשופט דן והסופר כותב והמלך גוזר לקיים גזרת השופט, ושלוחיו פועלים הגזרה, ואם כך יהיה בדיננו על אשמותינו, שב"ד של מעלה הוא מידת הדין ישפוט, ושלוחי הב"ד מבחינתו יכתבו, והמלך הקדוש יצווה לפעול גזרת הב"ד, וגרדיני נימוסים יפעלו שלוחי הרוגז תכבד רעתנו. אך נבקש ממך כי מידת רחמים הוא יהיה **שופטנו,** ואחר המשפט מה שראוי לענשנו על פי מידה זו גם מידת רחמים יהיה **מחוקקנו,** שבהיות על ידו אחר כך, יקל ידו שנית בכתיבה, ע"י איזה זכות אשר נעשה אחר המשפט, וזהו **ה' מחוקקנו.** ואח"כ בתת הגזרה לפעול כדרך המלך, יהיה הוא עצמו ולא מידת הדין, וזהו **ה' מלכנו.**

ועוד רביעית יעשה והיא, כי אחר גזור כמלך לעשות המשפט והיה גם הוא המליץ בעדנו, **הוא יושיענו** מפועלי הגזירה ע"ד זמן הסנהדרין, שאם היה אחר שנמסר לידון מלמד זכות, היו מחזירין אותו.

או יאמר, אחר שאם נחטא **הוא שופטנו ומחוקקנו ומלכנו,** שישים עצמו לעשות כל ג' בחינות אלו, במידת רחמיו להקל הרוגז ולזכותנו, לכן טוב טוב הוא כי מעיקרא **הוא יושיענו,** מצי אדיר הוא שטן הוא יצר הרע מלהחטיאנו. משיב הוא יתברך ואומר, אל תבטחו בהיותי אני ה' אלוהיכם ומעריצכם, כי דעו אפוא שאם אין אתם מחזיקים בכישרון, שתהיו חבלים לחזק שלשת יתדות, שהם זכות שלשה האבות לא אושיעכם, כי אלוהי משפט אני.

חזור לעמוד השער

(כג) נטשו חבליך כו' לומר אלו **נטשו חבליך הם הצדיקים** שבדור, **בל יחזקו** היתדות שאמרנו למעלה שיתרפו מהצדקות. הלא יקרה לכם כספינה שהתורן שלה ישר וחזק, ומגיעים השודדים לבוז בז, שאם אין פורשים הנס לא תהלך הספינה ולא תמלט מידם, כי ממקומה לא תזוז, ואין צריך לומר שודדים חזקים, כי אם גם **פסחים** ישיגוה לשלול **שלל** ולבוז **בז,** וזהו **כן תרנם** שהתורן ישר וחזק, אחר ש**בל פרשו נס,** לא יושיעם התורן כי אם גם אז חולק אין צריך לומר לאיש חלש, כי אם גם עד איש שהוא דרכו להיות **שלל מרבה** מהזולת, עתה אפילו **פסחים** יבזו אותו **בז,** וזהו **פסחים בזזו כו'.**

כך גם שהוא יתברך תרן הספינה רם וישר וחזק, אם אין הצדיקים פורשים נס זכיותיהם להתהלך, והמלט מהמנגדים לא יושיעם ה', כי הלא ידמה למי ש**כן תרנם כו',** שהתורן לא יציל בלי פרישת ה**נס** כמדובר. ואם תאמרו כי יאמר איש השוכן בארץ ישראל, הלא אמרת שהבוחר בתורה ומצות, ידבק בה' וייטב לו, והלא אין דבקות לצדיק עמו יתברך, כאשר בהיותו שוכן בארץ ישראל, והנה נראה שעם היותו צדיק שרובו זכויות עם כל זה הוא חולה ובן ישראל הדר בחו"ל בריא אולם, ויבוא להרהר כי הקרב אל משכן ה' יחלה, ואדרבא היה ראוי ייטיב לו, כי הלא הרי הוא מהפורשים **נס,** להגן זכותו על זולתו וכל שכן על עצמו, לזה אמר **(כד) ובל יאמר שכן** שהוא השכן בא"י **חליתי,** מה ש"כ אשר בחוץ כי הלא העם היושב בה נשוא עון, שאפי' אחד לא ימצא בו כי ימרק אותו, מה שאין כן בחו"ל שמת ועונו עמו. והוא עניין מאמרם ז"ל, כי ארץ ישראל אחד מהדברים שאינן אלא על ידי ייסורין וזהו **העם היושב בה נשוא עון.**

פרק לד

א קִרְבוּ גוֹיִם לִשְׁמֹעַ וּלְאֻמִּים הַקְשִׁיבוּ תִּשְׁמַע הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ תֵּבֵל וְכָל-צֶאֱצָאֶיהָ :
ב כִּי קֶצֶף לה' עַל-כָּל-הַגּוֹיִם וְחֵמָה עַל-כָּל-צְבָאָם הֶחֱרִימָם נְתָנָם לַטֶּבַח :
ג וְחַלְלֵיהֶם יֻשְׁלָכוּ וּפִגְרֵיהֶם יַעֲלֶה בָאְשָׁם וְנָמַסּוּ הָרִים מִדָּמָם :
ד וְנָמַקּוּ כָּל-צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנָגֹלוּ כַּסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם וְכָל-צְבָאָם
יִבּוֹל כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה :

(א) קרבו גוים לשמוע ולאומים הקשיבו כו'. הנה בביאור תלים כתבנו במזמור [ז0] **אלוהים יחננו,** כי במקום שאומר **גוים** או **עמים** וסומך להם **לאומים** הוא, כי גוים הם אשר היצרו את

ישראל, **ולאמים** הם מלכויות אשר להם שלום עם ישראל, כמו שאמרו במסכת סופרים כי בני הפלגשים אשר לאברהם, הם המלכויות שהפרישם אברהם למרחקים בל יצרו את ישראל, ויבאו לימות המשיח לשרת את ישראל, ושעליהם נאמר ומלכת שבא שמעה כו', אל תקרי מלכת שבא אלא מלכות שבא, שחשבו ששלמה היה מלך המשיח, ועל אותו מלכות יאמר **לאמים,** כי אין לאם אלא מלכות.

ונבוא אל העניין

והוא בנודע מרבותינו ז"ל כי שמיעה מרחוק, והקשבה או האזנה מקרוב. אמר על אשר היצרו את ישראל הרחוקים מאתו יתברך, **קרבו גוים לשמוע** אשר אתם רחוקים **קרבו לשמוע,** שאפילו בקריבה אינו להקשיב שהוא מקרוב, כי אם שמיעה שהיא מרחוק, כי גם קרבתם לרחוק תתייחס. אך **לאמים** הקרובים **הקשיבו** מקרוב התראתי בגויים, ועל פי דרכם **תשמע הארץ כו'** ויקחו מוסר בל יקרם כגוים.

(ב) ופירש ואמר **כי קצף לה',** אינו על **לאמים והארץ וצאצאיה,** כי אם על כל הגוים הוא הסוג הא', אויבי ישראל אשר היצרו להם, **וחמה על כל צבאם** של מעלה, הם שרי הגוים ההם אשר בשמים, ואז את הגוים עכו"ם **נתנם לטבח (ג) וחלליהם יושלכו,** ואשר לא יהיו חללי טבח, כי אם המתים מעצמם או מרעב, עליהם אמר **ופגריהם יעלה באשם.** ועם שלא יהיו כולם חללי חרב, עם כל זה כ"כ ירבו עד **ונמסו הרים מדמם.** הנה זה הוא על **קצף** שעל **הגוים** הם האנשים.

ואשר אמרתי **וחמה על כל צבאם, (ד)** הלא יהיה כי **ונמקו כל צבא השמים** שימק ויותש כחם, ואח"כ **ונגלו כספר** הנגלל **השמים,** והוא עולם הגלגלים הם המסבבים. אך למעלה מהם רקיע בלתי מסבב, ובו שרפי קדש בחלק שכנגד ארץ ישראל, אשר שם השכינה וחיצונים כנגד חו"ל. ואמר כי אז יעשה הוא יתברך, כי **כספר** שהיריעה נגללת סביב אל העמוד, כך אותו הרקיע ש**צבא השמים** הנז' הם השרים בו, שגם הוא נקרא שמים כמפורש פרק אין דורשין, יסבב סיבוב אחד כגלגל היומי סביב לארץ, כספר על העמוד באופן שכל חלק אשר היה נגד חו"ל מדי עוברו נגד א"י, אשר שם השכינה **יבול** כל שר חיצוני מהשמים, וישתבר ממנו **כנבול עלה מגפן כו'.** כי לא תוכל הטומאה לעמוד בפני הקדושה, כי יכרת בפני השכינה אך לא כל השרים שווים:

יש כנבול עלה מגפן שהוא קל האיכות, שרובו ככלו טומאה ונמשל אל ה**עלה**.

ויש אשר הוא מתוק ובו חלק טומאה, ותהיה נפילתו השחת וכלה כל חלאת טומאתו בו, והשאיר בו איזה דבר מאיכות קדושה, ועל סוג זה אמר **וכנובלת מתאנה** שהוא פרי הפגום, ונשחת לארץ הנושר אשר לא יבצר מלהיות בתאנה הנובלת קצת ראוי למאכל. ועל כן לא

אמר וכנובל מתאנה אם היה מכוון אל העלה, כד"א ועלהו לא יבול, כי אם נובלת שהיא תאנה עצמה הנאכלת בצד מה כמדובר.

ה כִּי-רְוִיתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי הִנֵּה עַל-אֱדוֹם תֵּרֵד וְעַל-עַם חֶרְמִי לְמִשְׁפָּט :
ו חֶרֶב לַה' מָלְאָה דָם הֻדַּשְׁנָה מֵחֶלֶב מִדַּם כָּרִים וְעַתּוּדִים מֵחֶלֶב כִּלְיוֹת אֵילִים
כִּי זֶבַח לַה' בְּבָצְרָה וָטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם :
ז וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם-אַבִּירִים וְרָוְתָה אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם מֵחֵלֶב יִדֶּשָׁן :

(ה) כי רותה בשמים חרבי וכו'. הנה כתבנו כי על כל הגויים ששעבדו והצרו את ישראל דבר עד כה, והם האמורים במקרא שכתוב באדיין דקו כחדא כו', והן אמת כי כל הגויים בכף אחת, ועמלק בכף שניה מכריע את כולם. ועל כן אחרי אומרו גזרה הכוללת על כל הגויים ונתנם לטבח, שהוא כי נתנם לזולת שינקום נקמת בני ישראל מהם, ולא עשה ע"י עצמו, כי אם מפלת שריהם ש**נמקו כל צבא השמים.** לכן אמר כי אחר ש**רותה בשמים** חרבו יתברך, היא שכינתו אשר רותה על שרי העמים, אז תעשה עיקר אחר כך בעמלק לבדו. וזהו **כי רותה בשמים חרבי** הוא בשרים, **הנה חרבי** היא שכינה כנודע ליודעים חן **על אדום תרד,** גם על העם על ידי עצמו מה שאין כן בקודמים, כי דרך ה' לפקוד בעצמו בשמים, ואחר כך ימסור העם ביד זולתו. אך אז גם **על אדום** הוא העם בעצמו **תרד**, וזה הוא על הדור ההוא וגם **על עם חרמי,** הוא העם עצמו, במקום שנעשה חרמי ורשתי לצוד את עמי ישראל, כאשר חטאו לי בזמן החורבן, שעמדו על הפרק להכרית את פליטי ישראל ליצודם בחרמם ורשתם, גם להם **תרד חרבי למשפט** לשפוט, על היעשות חרם לכך.

והנה שתים הנה נקמות עמלק:
א' אשר נגעו בכבוד ה'.
שנית על אשר הרעו לישראל,

(ו) אמר הנה **חרב לה'** שהוא על הנוגע אל כבוד ה', הנה **מלאה דם** בלבד, שהוא לעשות הרג רב, אך עדיין לא תתענג בעשות ההרג, כאשר בהרוג על כבוד עמו, ועל זה אמר **הודשנה** כי תדושן **מחלב** כטועמת מחלביהן חלביהם. ומה שאמרתי מלאה דם הוא **מדם כרים ועתודים** הם הראשים שבהם, ומה שאמרתי **הודשנה מחלב,** הוא **מחלב כליות אלים** חזקים. כי בשני מקומות יהיה ההרג:
אחד בבצרה שהיא מ**אדום** כמפורש בירמיה, ושם הוא **דם כרים ועתודים,** וזהו **כי זבח לה' בבצרה,**
ואשר אמרתי **מחלב כו'** הוא **וטבח גדול בארץ אדום.**

ולמה קראתים **אילים** שהם חזקים כאלים המנגחים, הלא הוא **(ז)** כי **וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים ורותה ארצם מדם,** וזה הוא אומרו **חרב לה' מלאה דם.** והנה זאת אעשה להם, כי אחרי מותם **עפרם מחלב ידושן,** כי יתמידו זמן רב מצטערים בלתי נאכלים, כי במקום האכל מן העפר אדרבא, משומנם ידושן העפר ויתלחלח כשרוי במים, באופן שיהיו מתקיימים וחלבם ניתך תמיד ומדשן את העפר, ולמה הוא כל זה ולא הספיק הריגתם.

ח כִּי יוֹם נָקָם לַה' שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן :
ט וְנֶהֶפְכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה :
י לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לְדוֹר תֶּחֱרָב לְנֵצַח נְצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ :
יא וִירֵשׁוּהָ קָאַת וְקִפּוֹד וְיַנְשׁוּף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ-בָהּ וְנָטָה עָלֶיהָ קַו-תֹּהוּ וְאַבְנֵי-בֹהוּ :
יב חֹרֶיהָ וְאֵין-שָׁם מְלוּכָה יִקְרָאוּ וְכָל-שָׂרֶיהָ יִהְיוּ אָפֶס :

(ח) לזה אמר **כי יום נקם לה'** כלומר אל הנוגע לה', יום ההרג שהוא **יום נקם** היה די, אך צריך **שנת שלומים** בשביל ריב ציון, שהוא על מה שהיצרו את ציון, לכן אמרתי **ועפרם מחלב ידושן,** למרק שם שנה שלמה, והוא כי יותר קשה לפניו יתברך צרת בניו ועבדיו מדבר כבוד שמו.

או יאמר, ראו נא כמה קשה לפניו יתברך מה שהיצרו לישראל, כי הנה **יום** אחד של **נקם** נראה **לה' שנת שלומים לריב ציון,** כי שנה אחת נראה לו כיום אחד, על כן אינו מתרצה בשנה אחת, כי אם צרה מתמדת לעולם, כי הנה **(ט -יא) ונהפכו נחליה לזפת וכו', לעולם יעלה עשנה כו'.**

(יב) חוריה ואין שם מלוכה כו'. הנה העיר שעליה נאמר כל הרעה הזאת היא עיר **מלוכה,** ויש מקומות אשר שם חורים וגדולים ושרים מתחת ידה, **ואין שם מלוכה** רק שררה מתחת ידה. ואמר כי **חוריה** הם גדוליה של מקום, ש**אין שם מלוכה יקראו** ויאמרו, כי אין צריך לומר חוריה שהם גדוליה ועשיריה, כי אם ש**וכל שריה** גם הם בעלי השררה, מעתה **יהיו אפס** ורוח והבל, כלומר שלא ינהגו שררה באופן לא יצרו את ישראל עוד, באומרם כי גם עד כה בגזירת הקיסר היו עושים.

יג וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים קִמּוֹשׂ וָחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ וְהָיְתָה נְוֵה תַנִּים חֲצִיר לִבְנוֹת יַעֲנָה :
יד וּפָגְשׁוּ צִיִּים אֶת-אִיִּים וְשָׂעִיר עַל-רֵעֵהוּ יִקְרָא אַךְ-שָׁם הִרְגִּיעָה לִילִית וּמָצְאָה לָהּ מָנוֹחַ :
טו שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז וַתְּמַלֵּט וּבָקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ אַךְ-שָׁם נִקְבְּצוּ דַיּוֹת אִשָּׁה רֵעוּתָהּ :

טז דִּרְשׁוּ מֵעַל-סֵפֶר ה' וּקְרָאוּ אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ
כִּי-פִי הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן :
יז וְהוּא-הִפִּיל לָהֶן גּוֹרָל וְיָדוֹ חִלְּקַתְּהָ לָהֶם בַּקָּו עַד-עוֹלָם יִירָשׁוּהָ לְדוֹר וָדוֹר יִשְׁכְּנוּ-בָהּ:

(יג) אך לא יועיל למו, כי גם במקום ההוא תעלה **ארמנותיה סירים וכו'.** ואל יעלה על רוחכם כי דרך גוזמא אני אומר, שיבואו שם **תנים ובנות יענה, (יד) ציים ואיים ושעירים ולילית (טו) קפוז ודיות,** אך לא יחויב יהיו כל אלו בלי פחת.

כי הלא **(טז) דרשו מעל ספר ה',** הוא הספר הלז שנזכרו בו **וקראו** ותראו, כי **אחת מהנה לא נעדרה** משם מכל הנז', וגם **אשה רעותה לא פקדו** להצר זו את זו, בפקידת מלחמה על מקומותם, כי הלא לא בבחירתם באו, כי הלא **פי הוא צוה ורוחו הוא קבצם**, ועל כן **אחת מהנה לא נעדרה,** ומה שאמרתי **אשה רעותה לא פקדו** פקידת קטטה על מקומותן הוא, **(יז)** כי הוא יתברך **הפיל להם גורל** איזה גבול כל אחת מהן, **וידו חלקתה להן בקו** מצומצם לכל אחד ואחד, באופן ש**עד עולם יירשוה כו'.**

פרק לה

א יְשֵׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְתָגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת :
ב פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן
כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן-לָהּ הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה יִרְאוּ כְּבוֹד-ה' הֲדַר אלוהינוּ :
ג חַזְּקוּ יָדַיִם רָפוֹת וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת אַמֵּצוּ :
ד אִמְרוּ לְנִמְהֲרֵי-לֵב חִזְקוּ אַל-תִּירָאוּ
הִנֵּה אלוהיכֶם נָקָם יָבוֹא גְּמוּל אלוהים הוּא יָבוֹא וְיוֹשִׁעֲכֶם :
(א) יששום מדבר וציה וכו'. הנה ידוע מאמר רז"ל, כי המדברות מלאים מכחות הטומאה, ועל כן היובש מצוי בהם, ושזה היה שפע השגחתו יתברך להוציא שם מים מצור החלמיש. **ועוד** ידענו מרז"ל, כי כאשר בצאת ישראל מגלות מצרים הלכו במדברות, כך לעתיד עתידים לצאת המדבר ומשם יעלה אל הר ה' אל בית אלוהי יעקב.

ונבוא אל העניין

אמר הנה אמרתי (לד טז) כי רוחו יתברך הוא **קבצן את הציים ואיים ושעירים ולילית,** והוא הפיל להן גורל **וידו חלקתה להם בקו,** הנה בחינותיו יתברך הנז' שעשה העיר שוממה

ועצובת רוח, הן הם **יששום** את **מדבר וציה** אשר יצאו שם ישראל לעתיד. והוא כי כל כחות הטומאה שהיו **במדבר ציה וערבה** יעבירם הוא יתברך, ואל כרך גדול שלה כאמור ויוסרו מהמדבר צוק, ועל ידי כן ימצאו ששון ושמחה, **במדבר ציה וערבה ותפרח כחבצלת.** כי ע"י סילוק כח הטומאה משם **תפרח כחבצלת** כי אין שם כח טומאה המונע השפע.

והנה זה בלבד הפרחה בלתי כפולה בראשיתה, **(ב)** אך אחרי כן בהיות שם ישראל ימים, **פרוח תפרח** הפרחה כפולה, וזהו **פרוח תפרח ותגל,** וכן **אף גילת ורנן** וכל זה למה? הלא היא כי **כבוד הלבנון ניתן לה,** הוא כבוד שכינה השורה בלבנון הוא ביהמ"ק. וטעם היות **כבוד ה' במדבר,** הוא כי **הדר הכרמל והשרון,** הם הצדיקים הנקראים הדר המקום, כעניין כשהצדיק, בעיר הוא הודה הוא הדרה, אותו ההדר הם צדיקים שהיו בכרמל והשרון, שיהיו אז במדבר אז המה **יראו** שם **כבוד ה' הדר אלוהינו.**

(ג) חזקו ידים רפות כו'. הנה מאורך הגלות הלז רפו ידים רבות כמתייאשים מן הגאולה, ותשו כל ברכים מצרת אורך השעבוד, ועליהם אמר **חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו.** והנה להיות כי אין דרך אנשים לומר חזק ואמץ, אם לא למי שירא ממי שתקיף ממנו וכיוצא מיתר צרות המתחזקות עליו, וע"ד זה היה נראה כי באמור לישראל אסירי התקווה **חזקו ידים רפות,** ומה גם כי המה עודם בשעבוד המלכות ועליהם קרב ומלחמה בחבלי משיח. כי הלא בשומעם **חזקו כו'** תפול עליהם אימתה ופחד, באומרם אם לא היה פחד גדול לא היה צריך לומר שנתחזק, באופן שאמור **חזקו** הוא סיבת המורא.

(ד) על כן חזר ואמר **אמרו לנמהרי לב** קלי ההשכלה, אשר באמור להם **חזקו** אפשר ייראו, לכן לאלה אמרו **חזקו אל תיראו,** כלומר **אל תיראו** על אמרי **חזקו,** כי אלו הייתה תשועתכם מהשעבוד ע"י זרועכם וכחכם, היה לכם מקום ליירא אך לא כן הוא, כי **הנה אלוהיכם** כלומר מזומן לבוא שהוא משמעות **הנה,** וגם ש**נקם יבוא** הוא מידת הרוגז וכח הנקם, שמה ש**נקם יבוא** הוא על **גמול אלוהים,** על שנגעו בכבודו יתברך וחיללו שמו חלילה, עם כל זה **הוא** בעצמו **יבוא** ולא יעשה עיקר אל מה שגמלו לו, כי אם להושיע אתכם וז"א **הוא יבוא ויושעכם.** והוא כי חביב לפניו יתברך לינקם מאויבי עבדיו, מאשר לנוגעים בכבודו יתברך. כמאמרם ז"ל **בב"ר** כי למיצר לאברהם אמר ומקללך אאור, שהוא אאור בקום עשה, ולנוגע בכבוד עצמו יתברך אמר ובוזי יקלו שהוא מאליהם.

או יאמר במה שכתבנו בביאור התורה, כי יש הפרש בין הפקידה הנעשית ע"י משחית לנעשית על ידו יתברך. כי אשר הוא ע"י משחית אינו מבחין בין צדיק לרשע, מה שאין כן אשר על ידו יתברך שלא יחטיא השערה, וזה יאמר **חזקו כו' אמרו אל תיראו** פן בבוא פקודת

המשעבדים אתכם תהיה ע"י משחית ותלקו גם אתם, כי אינו מבחין כי **הנה אלוהיכם** מזומן לפניכם כי הוא גם ש**נקם יבוא** הוא המשחית פועל הנקם לשלם גמול אלוהים על שגמלו לו רעה, עם כל זה לא יניח את הנקם הוא המשחית לנקום. כי אם הוא יבוא בעצמו וע"י כן **יושיעכם** את עצמכם כי הוא יבחין, מה שאין כן המשחית שלא יושיעכם כי אינו מבחין, והוא מעין מה שכתבנו, שעשה במצרים על פסוק ועבר ה' כו', ולא יתן המשחית כו'.

ה אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים וְאָזְנֵי חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה :

(ה) אז תפקחנה עיני עוורים כו'. הנה כתבנו מרבותינו ז"ל, כי כימי צאתנו מארץ מצרים ע"י מדברות כך לעתיד ושם נגאל, וכתבנו בסמוך שעל זה אמר **יששום מדבר וציה כו',** ואמר שלא ירפו ידיהם בראות עצמן במדבר, כי **הנה אלוהיכם נקם יבוא כו' ויושעכם.** אמר עתה מה אות אעשה להם להעירם ולחזק את ידם, שידעו כי הנה אלוהיהם אתם הלא הוא כי יראו סימן גדול, והוא, כי **אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה.**

ו אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי-נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה:
ז וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָה חָצִיר לְקָנֶה וָגֹמֶא :

(ו -ז) אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם, וממה נמשך זה, אם לא כי השפע אלוהי פרץ בארץ, והוא כי הנה העדר מים והפרחה נעדר מן המדבר, על כי אין כוכב או שר המקום מחייבו, כי אם כחות טומאה המחייבים יובש ורוגז, ובמה יודע כי הוסר משם כח טמא ושרתה קדושה, אם לא בהיות שם מים בריבוי, כי כ"כ נפרץ השפע אלוהי, כי שלא בטבע נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה, וזהו **כי נבקעו כו'.** וזה עצמו טעם אל הפקח **עיני עורים** והפתח **חרשים וכו',** כי באשר ה' אתם כל מקום אשר נמנע שם בטבע אחד מהחושים, אז יבקע אור השפע בעיניים עורות ואוזניים חרשות, ולדלג הפסח ולרון **לשון אלם**, יען כי עתה השפע נפרץ **כי** הנה **נבקעו כו'.**

ח וְהָיָה-שָׁם מַסְלוּל וְדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ
לֹא-יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא וְהוּא-לָמוֹ הֹלֵךְ דָּרֶךְ וְאֱוִילִים לֹא יִתְעוּ :
ט לֹא-יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ חַיּוֹת בַּל-יַעֲלֻנָּה לֹא תִמָּצֵא שָׁם וְהָלְכוּ גְּאוּלִים :
י וּפְדוּיֵי ה' יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל-רֹאשָׁם
שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה:

ועוד ראיה (ח) כי ה' שמה הפך טבע המדברות המלאים כחות הטומאה, כי הנה **והיה שם מסלול ודרך,** מה שאין כן דרך המדבר כנודע. ולא יעלה על לב אולי מכח כחות הטומאה, או בני אדם ערביים המושפעים מכחות הטומאה עשו המסלול ודרך. כי אינו כן רק דרך הקדש יקרא לה לדרך ההיא, עשויה מכח הקדש מאתו יתברך. והראיה כי הלא נראה בחוש, כי **לא יעברנו** את המסלול ההוא **טמא**, עם היות כי והוא למו, כי המדבר **הוא למו** לכחות הטומאה, ולמה לא יעבור שם טמא. אך הוי אומר כי **דרך הקדש** הוא, ואין שייכות ומבוא לבוא בו טמא.

ועוד כי הולך דרך הולך יחיד וגם **אוילים** מסתכלים אותן המקומות ילכו שם **ולא יתעו,** מה שאין כן הדרך כי אם שיתעו במדבר בישימון דרך, אך אין זה רק השגחת קדושתו יתברך.

ועוד ראיה (ט) כי ה' שם, כי גם **לא יהיה שם אריה** אשר דרכו להזיק. ואין העדר עליית האריה בדרך ההיא, מחמת היות שם **פריץ חיות,** המעכב ביד האריה מלעלות, כי ייראה האריה מהפריץ שבחיות ההוא, כי הלא **ופריץ חיות** המעכב **בל יעלנה** האריה על הדרך, החיה ההיא **לא תמצא שם,** ועם כל זה לא יהיה שם אריה. הנה כי אין זה רק מפני כי **והלכו** שם **גאולים,** הם שארית ישראל אשר גאלם ה', ולהיותם צדיקים מוראם וחתיתם תהיה על כל חית השדה, וזהו **לא יהיה שם כו' והלכו כו'.**

או יאמר, לא יהיה שם אריה, ושמא תאמר מהאריה אין פחד כי לא ישחית, כי כבקר יאכל תבן, אך יש פחד מ**פריץ חיות** זולתו. לזה אמר גם מזה אין פחד, כי הנה **ופריץ חיות** ל**בל יעלנה** את הדרך הנז', לא תמצא שם דרך זו במקום ששם **פריץ חיות,** באופן שבמקום שיש שם דרך, כל הולכים בה ילכו בטח, כי הנה **והלכו גאולים** מכל דבר רע במסלול ודרך הנז'.

(י) ופדויי ה' ישובון כו'. הנה **פדויי ה'** יקראו אשר הוציא ה' מארץ מצרים, כד"א יאמרו גאולי ה' כי בשמו יתברך גאלם, כד"א **ויושע ה' ביום ההוא את ישראל כו'.**

ונבוא אל העניין

והוא כי הנה דור המדבר אמרו רז"ל שעתידים לחזור, ושעל כן נשאר אתם משה. ובזה יתכן כי אחר אומרו **והלכו גאולים** הם דור אחרון, אמר כי גם **פדויי ה'** אשר יצאו ממצרים הם דור דעה **ישובון, ובאו** עם הגאולים הנז' **ציון ברנה.** כי עם שהם גרמו בכיה לדורות בעניין המרגלים, עתה יבואו ברנה בזכות ש**ושמחת עולם על ראשם,** הוא משה שבא ראש עליהם שהוא **שמחת עולם,** שבצאתו נתמלא הבית אורה, ושמח העולם על שהיה עתיד לקבל תורה אור המקיים העולם, על כן **שמחת עולם** יקרא, שאלמלא הוא שנתייחד לקבל תורה לא היה עולם. וכל כך יהיו תוהים על הראשונות שכל דעותם היו בקשת מותרות ותענוגים ושמחות

וגיל אז יבואו נכנעים, כי ימאסו בששון ושמחה וידבקו ביגון ואנחה, על מה שמאז עברו רצון קונם, באופן שיצטרך הוא יתברך לעשות שהששון ושמחה אשר הם בורחים מהם ירדפו אותם עד ישיגום, והיגון ואנחה אשר הם מתדבקים בהם ינוסו מהם, וזהו **ונסו יגון ואנחה.**

והנה יראה מרבותינו כי אומרו **ושמחת עולם על ראשם,** הם שני כתרים שקשרו מלאכים בראש כל א' מישראל בהקדימם נעשה לנשמע, אשר אותם הכתרים בחורב פירקום, כד"א ויתנצלו בני ישראל את עדים כו', אמרו רז"ל כי יחזרו לעתיד, וזהו **ושמחת עולם על ראשם.** והנה על מאמר זה כתוב אצלנו, כי הן הם שתי יתרונות שניתנו להם שהם:

חירות משעבוד מלכויות

וחירות ממלאך המוות,

ושזה העדי שפרקו בחורב שהוא מאמר רשב"י שהוא זין ושם המפורש חקוק בו.

וכתוב אצלנו ב**ספר שושנת העמקים,** כי הזין הוא משל אל חרות מהמלכויות כמי שיש לו זיין כנגדם, והיות בו שם המפורש הוא חירות ממלאך המוות אשר משם זה הוא בורח. כמו שאמרו ז"ל כי משה על ידי שם המפורש היה מבריחו מעליו בזמן סילוקו. ולפי זה נמשיך דרך רבותינו ז"ל בכתובים, כי אחרי אומרו **ושמחת עולם על ראשם,** שהן השתי כתרים שהם חירות ממלכויות ומלאך המוות, אמר ששון, שהוא תחת אבל של מלאך המוות ושמחה שתחת אנחת השעבוד מן העבודה ישיגו, **ונסו יגון** המיתה שהיא יגון שאולה, וכן אנחת העבודה והשעבוד כד"א ויאנחו ב"י מן העבודה.

פרק לו

א וַיְהִי בְּאַרְבַּע-עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ
עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ-אַשּׁוּר עַל כָּל-עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם :
ב וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ-אַשּׁוּר אֶת-רַבְשָׁקֵה מִלָּכִישׁ יְרוּשָׁלִַ֫֫מָה אֶל-הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד
וַיַּעֲמֹד בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס :
ג וַיֵּצֵא אֵלָיו אֶלְיָקִים בֶּן-חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל-הַבָּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן-אָסָף הַמַּזְכִּיר :
ד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה אִמְרוּ-נָא אֶל-חִזְקִיָּהוּ
כֹּה-אֲמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ :
ה אָמַרְתִּי אַךְ-דְּבַר שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל-מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי :

(א) ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו כו'. הנה בספר מלכים אחרי אמרו ש**עלה על ערי יהודה הבצורות ויתפשם,** קודם סיפור שליחות רבשקה, אומר כי **שלח חזקיהו אל מלך אשור לכישה לאמר חטאתי, שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא, וישם מלך אשור על חזקיהו שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב, ויתן חזקיה את כל הכסף כו'.** ואח"כ מספר את אשר שלח את תרתן כו' ואת רבשקה.

וראוי לשים לב למה השמיטו ישעיה פה, והנה לזה נשית לב אל אומרו ועתה **על מי בטחת,** כי מלת **עתה** מיותרת.

אך יתכן כי פה רמז לו עניין מה שעבר בינתיים, ממה שאמר לו חזקיה לסנחריב בלכיש **חטאתי כו',** ועל כן השמיט ישעיה פה העניין, כי סמך שנשמע מדברי רבשקה. והוא כי הנה אמרו רבותינו ז"ל, כי שנה ראשונה נתן לו הסך האמור שם, ונדר לתת לו כך בכל שנה, ובשנה האחרת מרד, ואז שלח את רבשקה בשליחות זה, וכה היה אשר אמר אליו באומרו **אמרתי כו'.**

(ה) לומר הנה **אמרתי** בלבי **אך דבר שפתים,** כלומר אלו היה **אך דבר שפתים** בלבד באומרך **חטאתי כו',** הייתי אומר שהכוונה הייתה עצה לפייסו, לבקש פנאי ולהכין ביני וביני גבורה למלחמה, כלומר אך באשר נדרת סך כסף וזהב ונתת, ועתה בשנה השנית לא נתת, **על מה בטחת** עתה ש**מרדת בי.** וזהו אומרו עתה **על מה בטחת כי מרדת בי,** מה נתוסף עתה עזר לך שבטחת למרוד בי מה שאין כן אשתקד, כלומר, שאם הוא שאין לך מה לתת למה נדרת, אך אינו כי אם שיש לך וראית עתה במה לבטוח, ומה היה הדבר שבו בטחת.

ו הִנֵּה בָטַחְתָּ עַל-מִשְׁעֶנֶת-הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֶךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ
וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם לְכָל-הַבֹּטְחִים עָלָיו :
ז וְכִי-תֹאמַר אֵלַי אֶל-ה' אלוהינו בָּטָחְנוּ
הֲלוֹא-הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת-בָּמֹתָיו וְאֶת-מִזְבְּחֹתָיו
וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ :
ח וְעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת-אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר
וְאֶתְּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם-תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם :
ט וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַּחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים
וַתִּבְטַח לְךָ עַל-מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים :
י וְעַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי ה' עָלִיתִי עַל-הָאָרֶץ הַזֹּאת לְהַשְׁחִיתָהּ
ה' אָמַר אֵלַי עֲלֵה אֶל-הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ :

(ו) הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה כו'.

ראוי לשים לב כי הנה פשט הכתובים יראה שהעמיד ג' חלוקות:

א', שמא הביטחון הוא **על מצרים** ועליו אמר **הנה בטחת כו',**

והשנית, אולי הוא על השי"ת **(ז)** ועל זה אמר **וכי תאמר אלי כו',**

והשלישית, שמא בטח **על אנשי חיל שבישראל (ח)** ועל זה אמר **ועתה התערב נא כו' (ט) ואיך תשיב כו'.**

והנה לפי זה יקשה כי הלא א"כ אפוא, איך בסוף דברי דחייתו את החלוקה השלישית, חוזר ומזכיר עניין הביטחון על מצרים באומרו, **ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים.**

ועוד, כי אחר שדחה שלש החלוקות **(י)** חזר אל השנית ואמר **המבלעדי ה' עליתי כו',** והראוי היה לומר זה אחר פסוק וכי תאמר אלי כו' קודם לאומרו ועתה התערב נא כו'.

ועוד, (יא) מה עלה על דעת **אליקים ושבנא ויואח** לאמר **לרבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כו',** ונתנו טעם **מפני העם אשר על החומה,** ולא ידעו כי אדרבא, כי אחר שהוא אינו עושה אלא להכעיס, כי אדרבא יתפקר יותר **(יב)** כאשר עשה לומר **האל אדוניך ואליך שלחני כו',** הלא **על האנשים כו' (יג)** ואז **ויקרא בקול גדול** לחרף חלילה.

אמנם אומר, כי כל חפצו לא היה כעת רק לומר שתי חלוקות:

א' על בטחון מצרים שהוא בטחון טבעי,

שנית על ה' שהוא בטחון השגחי.

ובראשון החל ואמר **(ו) הנה בטחת כו'** לומר, אך היא נקוב כפך אשר בה תתן לו השוחד, כי תאבדנו לבלתי הועיל. והמשיל איבוד קומץ השוחד לנקיבת הכף, שיפלו משם הממון לאיבוד, ועל הביטחון השגחי שהוא **(ז) על ה'** אמר, **וכי תאמר כו'** הלא **הוא אשר הסיר את במותיו,** שהיו בכל מקום מזבחים ומקטרים בבמות, והוא הסירם כמצות ה', והיה מגנה אותו רשע הדבר באומרו, שגרם שיתמעטו מקומות עבודה לה', ושעל כן יקצוף ה' על חזקיה, שהסיר הבמות ומזבחות שחוץ למקדש. וכהתימו לדחות שתי הביטחונות חזר אל הראשון, שהוא על **בטחון מצרים** ואמר, הנה בטחון מצרים אפשר בשני דרכים:

אפשר א' שיעזרו אותך בסוסים ורכב, כי משם הוא מוצא הסוסים לכל העולם, כי על כן ציוה יתברך ואמר, **לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס.**

שנית, שיעזרום **בבני חיל** אך לתת ג"כ לישראל סוסים לחילם ולפרשיהם גם הם.

הנה שתים אלו לא יעשו יחד, כי אין השכר שיוכלו ישראל לתת להם עולה לזה ולזה, והן אלה דברי רבשקה כשב על הטענה הראשונה על מצרים לומר, אם כוונת ביטחונך על מצרים הוא, על הסוסים שתיקח משם מה יסכון לך זה, אם אין לך פרשים לרכוב עליהם.

כי הנה ועתה **(ח) התערב נא עם אדוני המלך,** שתערב אל לבך לערוך נגדו, ואני אתן לך משלו **אלפים סוסים,** התספיק לתת לך **רוכבים עליהם?!**

וא"כ אחר שאין בחילך אלפים פרשים גם שיותן לך אלפים סוסים, ואם כן **(ט) איך תשיב את פני פחת אחד כו'.** שאם **פחת אחד עבדי אדוני** ישים פניו נגדך, איך תעצר כח להשיב אחור את פניו, שיפנה עורף להפוך פניו ולנוס מפניך. כלומר, כי פחת קטון כזה יש לו רכב ופרשים הרבה מאד מסך זה, באופן שאם ביטחונך על מצרים, על בחינת היות לפרשיך סוסים אינו כלום, ואם הוא שתבטח על מצרים, שיתן לך רכב סוסים רבים לפרשיך, וגם פרשים משלהם רוכבי סוסיהם, הנה זה לא עלה על לב שזה וזה יתנו לך, וזה אומרו **ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים** בתמיה, כלומר האם תבטח יתן לך רכב לאנשיך וגם פרשים, כלומר זה לא חשב אנוש.

וכשגמר עניין בטחון מצרים שהוא הראשון שהזכיר למעלה, שת לבו לדבר על השני שהוא בטחון השגחתו יתברך שאמר למעלה, **וכי תאמר אלי אל ה' כו',** ואמר הלא אמרתי שהיה יתברך כעוס על **הסירו חזקיהו את במותיו,** ראו נא כי כן הוא, כי הלא ממנו יצא מה שבאתי להשחית את ירושלם, כי **(י) המבלעדי ה' עליתי כו' ה' אמר אלי כו'.**

או שעור הכתוב, ואם יאמר ש**מבלעדי ה' לא הסיר במותיו,** גם **(י) המלבעדי ה' עליתי כו'** לאיזו סיבה שיהיה. והנה בשמוע אליקים וחבריו את כל הדברים האלה, אמרו בלבם אם כוונת המלך הייתה לכבוש את הארץ, למה שלח אלינו שליח לאמר למלכנו, על מה בטח כי מרד בו. כי אם הוא על מצרים אינו בטחון. ואם הוא על ה' יתברך הלא הוא הסיר את במותיו. ועל כל טענה מטענות אלו שב והאריך כמדובר, ומה בצע בכל הדברים האלה, והלא אם חפץ לכבוש יכבוש, על כן גזרו אומר כי אין זה רק למען ישוב לתת לו המס, אשר נתן השנה הקודמת שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב. כמו שכתבנו מרבותינו ז"ל, כי על שלא נתנו לו בשנה האחרת הסך ההוא, היה השליחות הלז כמפורש במלכים.

יא וַיֹּאמֶר אֶלְיָקִים-וְשֶׁבְנָא וְיוֹאָח אֶל-רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר-נָא אֶל-עֲבָדֶיךָ אֲרַמִּית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל-תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל-הַחוֹמָה :

יב וַיֹּאמֶר רַבְשָׁקֵה הַאֶל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲלֹא עַל-הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל-הַחוֹמָה לֶאֱכֹל אֶת-(חֹרְאיהֶם) [צוֹאֹתָם] וְלִשְׁתּוֹת אֶת-(שֵׁינֵיהֶם) [מֵימֵי רַגְלֵיהֶם] עִמָּכֶם :

ועל כן להיות כוונת המלך להשיב המס הקודם, שלח אל המלך לאמר הדברים האלה, על מי בטח כי מרד בו, ודחה כל ביטחונותיו למען ישוב ליסמך עליו במס הקצוב. על כן מצאו אל לבם **אליקים ושבנא ויואח** לדבר ולומר, למה הרעות לדבר הדברים האלה באזני ההמון, כי הלא לשוב להתפשר בין אדונינו מלכנו לאדוניך, די אנו ואתה, ומי שם המון העם בינתיים, שידעו מה שבין מלך למלך.

ועל כן אמרו **(יא) דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו, ואל תדבר אלינו יהודית.** כלומר כי אלינו אנחנו נוגע הדבר ולא אל ההמון, כי אתה מצד אדונך ואנו מצד אדונינו נתווך הדבר, באופן שלא יבינו ההמון. כי אינו דרך ארץ להשמיע מה שבין המלכים רק לשריהם, וזהו **ואל תדבר באזני העם כו'.** אז השיב רבשקה ואמר, הלא תעיתם בכוונה שחשבתם שכוונת שליחות המלך הוא **(יב) אל אדוניך ואליך,** שהם דברים שבין אדוני לאדוניך לתווך ביניהם. לא כן הוא, רק לשישמעו כל ההמון.

ושמא תאמרו א"כ אפוא אין הכוונה לתווך השלום וליקח מס רק להשמיד בלבבו, וא"כ למה זה ישמיע כל הדברים האלה, לא אלינו ולא אל העם, לזה אמר **לאכול כו'** שהוא למען יקוצו במאכלם ובמשתיהם גם הם גם אתם, וזה אומרו **עמכם** שיבושו כי בטחו בכם ובמלככם ועל כן דברתי דופי על הביטחון.

יג וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא בְקוֹל-גָּדוֹל יְהוּדִית וַיֹּאמֶר
שִׁמְעוּ אֶת-דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר :
יד כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל-יַשִּׁא לָכֶם חִזְקִיָּהוּ כִּי לֹא-יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם :
טו וְאַל-יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל-ה' לֵאמֹר
הַצֵּל יַצִּילֵנוּ ה' לֹא תִנָּתֵן הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר :
טז אַל-תִּשְׁמְעוּ אֶל-חִזְקִיָּהוּ כִּי-כֹה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר
עֲשׂוּ-אִתִּי בְרָכָה וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ-גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי-בוֹרוֹ :
יז עַד-בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל-אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים :
יח פֶּן-יַסִּית אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר ה' יַצִּילֵנוּ
הַהִצִּילוּ אלוהי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת-אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר :
יט אַיֵּה אלוהי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אלוהי סְפַרְוָיִם וְכִי-הִצִּילוּ אֶת-שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי :
כ מִי בְּכָל-אלוהי הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר-הִצִּילוּ אֶת-אַרְצָם מִיָּדִי כִּי-יַצִּיל ה' אֶת-יְרוּשָׁלִַם מִיָּדִי :
כא וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא-עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי-מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ :
כב וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן-חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר-עַל-הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסּוֹפֵר וְיוֹאָח בֶּן-אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל-חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה:

חזור לעמוד השער

(יג) ויעמוד רבשקה ויקרא בקול גדול כו'. להחזיק רוע תשובתו התפקר אז יותר, **ויקרא בקול גדול** את כל הדברים הרעים הבאים.

והנה ראוי לשים לב מה הייתה הכוונה לפתות את העם, ימסרו עצמם ולא יתפתו מהמלך חזקיהו.

ועוד, (יד) כי כאשר לבל יסית אותם חזקיהו שהוא יצילם, נתן טעם ואמר **כי לא יוכל להציל,** כך **(טו)** באומרו **ואל יבטח אתכם אל ה' לאמר הצל וכו',** היה לו לתת טעם ולומר מיד, מה שאומר למטה (פסוק יח) **ההצילו אלוהי הגוים כו',** שהיא טענתו על העדר הביטחון בו יתברך, ולמה הפסיק בינתיים בשני פסוקים.

ועוד (טז) אומרו **אל תשמעו אל חזקיהו,** כי בכלל האמור הוא שלא ישמעו אליו.

ועוד כי באומרו **ואל תשמעו כו' כי כה אמר המלך,** יראה טבע הלשון כאלו בא לתת טעם, אל מה שאמר אל תשמעו. ואין זה טעם כלל, כי על ש**כה אמר מלך אשור** לא ישמעו אל מלכם.

ועוד מה לו להנאתם שמפייס אותם לאמר **עשו אתי ברכה כו', ואכלו איש גפנו כו',**

(יז) עד בואי ולקחתי אתכם כו'.

ועוד (יח -כב) אומרו **פן יסית אתכם חזקיהו לאמר ה' יצילנו כו',** כי הלא זה כבר נאמר, **וגם** מלת **פן** בלתי צודקת שמורה שעושה דבר א' מדאגה **פן יסית כו',** ואין דבר שיהיה מעכב ההסתה.

אך הנה כל כעס רבשקה בשם המלך, היה להטיל על חזקיהו שמרד בו, הכעס לבלתי תת המס כאשר בשנה הקודמת. והיה נראה לו כי אין על העם אשמת דבר, ועל כן רצה לפייסם ישלימו עמו נגד חזקיהו, וישאר הוא לבדו ויתפשוהו חי, וינקם ממנו בלי שום מחזיק בידו. ומה גם לרבותינו ז"ל האומרים, כי **שבנא** היה משלח לסנחריב לומר **שבנא וסיעתו השלימו, חזקיה וסיעתו לא השלימו.** כי על כן על חזקיה המחזיק לבם היה מטיל הכעס, ולהביא את העם אליו בדברים טובים. ועל כן אל העם אמר **(יד) אל ישיא לכם חזקיהו,** כי כח וכי שיג לו להצילכם, **כי לא יוכל להציל אתכם,** וגם **(טו) אל יבטח אתכם אל ה' לאמר הצל כו',** והוא הצלת ה' מא' מב' בחינות:

או שיעשה ה' על עמו,

או על ארצו,

וזהו **הצל יצילנו ה'** שהוא על העם וגם על ארצו, וזהו לא תינתן העיר הזאת ביד מלך אשור, **(טז) עשו אתי ברכה** יען הא' שהוא אל העם אמר **אל תשמעו אל חזקיה,** מטעם שבין כך ובין כך אתם מטים להרג ביד מלך אשור, כי הנה **כה אמר המלך אשור עשו אתי ברכה,** שהוא שבועת האלה להיות לי, וזהו **עשו אתי ברכה.** ולבלתי הזכיר **אָלָה,** כינה אותה **ברכה,**

וצאו אלי להתראות פנים, שהוא עד מקום שהיה אז המלך, ואח"כ שובו לכם לאהליכם **ואכלו איש גפנו כו' (יז) עד בואי** אליכם, **ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש,** וגם שלא יהיו הפירות כל כך גדולי הכמות מצד עצמן, כעניין חטה ככליות שור, וענבה גסה מאד, לפחות לא יבצר ריבוי, וזהו שחזר ואמר **ארץ לחם וכרמים**, באופן שבהשלים עמי אתם בטוחי ההצלה, מה שאין כן אם תמשכו אחר מלככם.

או כיוון באומרו **כארצכם** בכף הדמיון, לומר **ארץ דגן ותירוש,** ולא עוד אלא שישיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע, כאלו כל העסק תמיד יהיה בזה, וזהו ארץ שמהדגן אל התירוש שישיג דיש את בציר, ואחר הבציר **ארץ לחם** שתעסקו בלחם, שישיג התירוש אל הזרע, ואחר הלחם מיד **וכרמים** שתעסקו בכרמים.

ושמא תאמרו למה זה אשאל **עשו אתי ברכה** ות**צאו אלי,** האם מלך אשור יירא ממנו, שיצטרך חיזוק ויניחנו במקומנו עד בואו, ויקח אותנו אל ארצו. לזה אמר לא למען עצמו הוא עושה, כי אם להנאתכם, **(יח-יט) פן יסית אתכם חזקיהו** ביני וביני לאמר **ה' יצילנו,** ולא יהיה כן ותמותו ביד הכשדים. והנה כל זה הוא על אשר אמר חזקיהו בהבטחתו, כי ה' יציל אתכם, ועל אשר אמר בחינה שנית שהיא לא תינתן העיר הזאת ביד מלך אשור, כי רצה ה' ארצו ולא יעזבנה, גם מזה אל תחושו, כי **ההצילו אלוהי הגוים כו', (כ) כי יציל ה' כו'.**

פרק לז

א וַיְהִי כְּשָׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת-בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית ה' :
ב וַיִּשְׁלַח אֶת-אֶלְיָקִים אֲשֶׁר-עַל-הַבַּיִת וְאֵת שֶׁבְנָא הַסּוֹפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל-יְשַׁעְיָהוּ בֶן-אָמוֹץ הַנָּבִיא :
ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם-צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה
כִּי בָאוּ בָנִים עַד-מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה :
ד אוּלַי יִשְׁמַע-ה' אלוהיך אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר-שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ-אַשּׁוּר אֲדֹנָיו לְחָרֵף אלוהים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע ה' אלוהיך וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה :
ה וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל-יְשַׁעְיָהוּ :
ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל-אֲדֹנֵיכֶם
כֹּה אָמַר ה' אַל-תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ-אַשּׁוּר אוֹתִי :
ז הִנְנִי נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב אֶל-אַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ :

ח וַיֵּשֶׁב רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת-מֶלֶךְ אַשּׁוּר נִלְחָם עַל-לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע מִלָּכִישׁ :

(א -ג) ויאמרו אליו כה אמר חזקיהו וכו'.

ראוי לשים לב מה עניין שלשת התוארים האלה **צרה ותוכחה ונאצה**.

ועוד כי היות **יום צרה** גם לישעיה היה ידוע ומה בא להשמיעו.

וגם אומרו תוכחה מה היא התוכחה, אם הוא מה שהוכיח רבשקה, בכלל אומרו **יום צרה** הוא.

ועוד שהוא דבר קל מהצרה והראוי היה להיות הולך ומוסיף.

ועוד אומרו ונאצה אם הוא כי ניאץ רשע, אדרבא הוא סיוע לישראל כי ילכד בשחיתתו.

ועוד אומרו כי באו בנים עד משבר מה עניין המשל הזה פה, ואיזו לידה תתייחס בדבר.

ועוד אומרו (ד) אולי ישמע ה' כו' כי חלילה יראה כמסתפק בשמיעתו יתברך.

ועוד שהוא סותר דבריו אלה שמיד הוא אומר **אשר שמע ה' אלוהיך.**

ועוד אומרו והוכיח בדברים, שיורה כי שני דברים היו, שעל הא' אמר **אולי ישמע,** ועל הב' אמר **והוכיח בדברים,** והלא יראה כי הכל עניין אחד.

ועוד אומרו ונשאת תפלה מה עניין לשון הנשיאות הזה, ולא אמר והתפללת בעד וכו'.

ועוד (ו) בתשובת הנביא **אל תירא מפני הדברים אשר שמעת,** כי אדרבא על אשר שמע הדברים יש תוחלת מה והעדר יראה.

ועוד למה נתן יתברך ארך אפים לסנחריב שישוב לארצו ושם ימות.

ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם-צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה
כִּי בָאוּ בָנִים עַד-מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה :
ד אוּלַי יִשְׁמַע-ה' אלוהיך אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר-שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ-אַשּׁוּר אֲדֹנָיו לְחָרֵף אלוהים חַי
וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע ה' אלוהיך וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה :
ה וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל-יְשַׁעְיָהוּ :

אמנם הנה היה מקום להתייאש מן הרחמים, כי הייתה צרה פתאומית ולא תיקנו טרם בואה וכבר היא עליהם, שיראה כי היא גזירה אלוהית וכבר באה. על כן שלח לאמר אל ישעיה, אל תתייאש מן הרחמים, כי גם ש**יום צרה** הוא כלומר שלא הקדמנו תפלה או תיקון ליום הצרה, עם כל זה יש תקווה. כי הלא לעומת זה גם הוא **יום תוכחה,** מהתוכחת דברים הרעים אשר דבר נגד ישראל, כאומרו **לאכול כו',** וכאשר עשה להחריד העם ליראם ולבהלם כמפורש בדברי הימים. וגם **נאצה** כי נאץ ה' שגידף חלילה כלפי מעלה, על כן מה שנצטערנו ב**תוכחה ונאצה,** הוא תוחלת למרק אשמה ולינצל מהצרה.

ולמדנו לימוד נאה להטיל עיכוב ההצלה אל עצמו ולא אל העם, ואמר כי מפאת העם יקרנו כחבלי יולדה, שאחר חבליה תמליט זכר, וזהו **(ג) כי באו בנים עד משבר כו'.** והוא שממשל את ישראל לעוברים שבמעי אמן, ואת עצמו שהוא מלכם ראש העם לאשה ההרה מהם, כי כן כל ראש הדור נקרא כן, כמו שאמר שלמה ואל תטוש תורת אמך. ואמר חזקיה הנה מצד הבנים אין צרה כי צדיקים הם כנודע, כי כל דורו היו מחזיקים בתורה הקטנים עם גדולים, וגם נכנעו בדברי רבשקה. והנה מצדם אין עיכוב כי הנה **באו עד משבר** ליושע, כתינוק היוצא לאוויר העולם משולל חטא. אך העיכוב הוא מצדי כי אני כאם הילד שלפעמים מתשות כחה לסבול חבליה ולהתאמץ לפלוט הוולד מסתכנת היא והוא, וזה אומרו **וכח אין ללידה,** כלומר לכן עזרני אתה הנביא בתפלה, כי אם עת צרה היא ממנה אושע.

כי מצד הבנים הם ישראל אין עיכוב כמדובר, רק תשות כח וזכות מצדי ותעזור לי בתפלה. והנה אם דברי רבשקה היו דברי עצמו בלבד, ולא דברים אשר שם בפיו סנחריב עצמו, הנה אינו כ"כ רוגז על סנחריב, כי שליחא הוא דעביד. אך אם הם דברי סנחריב, הוא עזר גדול להפיל הוא יתברך את סנחריב וחילו לפני ישראל. והנה הספק הזה היה לחזקיה, ועל כן אמר **(ד) אולי ישמע** ויבין **ה' אלוהיך** המבין תעלומות, כי **דברי רבשקה** הם, **אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף כו',** ולא שמעצמו חירף רבשקה, באופן יהיה זה למוקש בעצם, וזהו **אולי ישמע כו'** שאולי מה שאין אנו מבינים ישמע המבין האמתי הוא **ה' אלוהיך, את דברי רבשקה** שהם **אשר שלחו אדוניו,** וזולת החירוף הוא מה ש**הוכיח בדברים,** שבדברים הרעים גם הוכיח נגדו יתברך שנשא ק"ו חלילה חלילה מהבלי העכו"ם לאלוהי אמת, שאמר [לו, יט] **איה אלוהי חמת וכו',** כלומר איה הגדולים ההם ולא הצילו את ארצם, וכל שכן חלילה כי יציל וכו', שהוא תוכחת רעה ובכללם הדברים של חירוף, ולבלתי שוב להזכיר הדברים הרעים שהיו דברי הגידוף, אמר **אשר שמע ה' אלוהיך.**

או יאמר, כי לא בלבד יענש הגוי על דבורו, כי אם גם על מחשבתו, כי אליו הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, וזהו **והוכיח בדברים** שהוא כי בדברים היוצאים מפיו הוכיח מה שבלב, הוא **אשר שמע ה' אלוהיך,** שהם דברים שבלב הבלתי נשמעים לזולתו יתברך הרואה ללבב, באופן יענש על הדבור ועל המחשבה כי גוי הוא, והנה יעצתי כי בתפילתך מאשר דבר רבשקה תעשה עיקר, שהוא על דבר כבוד שמו יתברך אשר חירף. ולא על ישראל כי לא לנו יעשה, כי אין לנו זכות כי אם על כבודו יתברך, ויהס שלא להזכיר את עצמנו בל יבוקר פנקסינו, וזהו **ונשאת תפלה כו',** לומר מה שתעשה עיקר הוא, **אולי ישמע ה' את דברי רבשקה,** אך הנוגע אלינו תישא ותסלק מעלינו תפילה זו, וזהו **ונשאת תפלה** מלפניך, ממה שהוא **בעד השארית הנמצאה,** כי תישא ותסלק תפילה שבעד **השארית הנמצאה,** ותתפלל בעד כבוד ה' כמדובר.

חזור לעמוד השער

ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל-אֲדֹנֵיכֶם
כֹּה אָמַר ה' אַל-תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ-אַשּׁוּר אוֹתִי :
ז הִנְנִי נוֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב אֶל-אַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ :
י כֹּה תֹאמְרוּן אֶל-חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ-יְהוּדָה לֵאמֹר
אַל-יַשִּׁאֲךָ אלוהיך אֲשֶׁר אַתָּה בוֹטֵחַ בּוֹ לֵאמֹר לֹא תִנָּתֵן יְרוּשָׁלִַם בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר :
יד וַיִּקַּח חִזְקִיָּהוּ אֶת-הַסְּפָרִים מִיַּד הַמַּלְאָכִים וַיִּקְרָאֵהוּ
וַיַּעַל בֵּית ה' וַיִּפְרְשֵׂהוּ חִזְקִיָּהוּ לִפְנֵי ה' :

והשיב לו הנביא **(ו) אל תירא,** והטעם הוא **מפני הדברים כו'** שהוא, כי יעשה על דבר כבוד שמו, ולא על זכות העם על הנוגע אליהם כי אין זכותם מספקת, ועל שחלק כבוד לא"י באומרו [לו, יז] **אל ארץ כארצכם,** על כן גם אני מה שאפילהו **(ז) בחרב** יהיה **בארצו** שימות בעירו, וזהו **הנני נותן בו רוח והפלתיו בחרב בארצו.**

(ו -יג) כה תאמרון אל אדוניכם כו'. הנה אומרו **לאמר** הוא מיותר כי הרי נאמר **כה תאמרון.**
ועוד כי מלשון זה יראה כי הכל היה על פה, ואיך אחרי כן הוא אומר (פסוק יד) **ויקח חזקיהו את הספרים** שיורה שהיה בכתב.
וגם אומרו ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים, כי אומרו **מיד המלאכים** הוא מיותר.
עוד אומרו ויקראהו והראוי יאמר ויקראם.
אך לזה נשית לב באומרו, **ויקח חזקיהו את הספרים,** שאם סנחריב שלח הספרים ליתנם לחזקיהו, היה ראוי לומר ויתנו המלאכים הספרים אל חזקיה. אמנם אומר, כי לא הייתה כוונת סנחריב לשלוח כתבים אל חזקיהו, פן יחביאם ויסתיר דבר מפני הכבוד, באופן שלא ידעו העם את דברי הכתובים ולא ירך לבבם. וכוונת המלך הרע ההוא הייתה לבהלם וליראם, על כן ציוה **לאמר** כל הדברים הרעים על פה, ולא מפיהם אל מלך לבדו, כי לא ישמע העם כי אם שיאמרו בפרסום, שיאמרו השומעים הדברים אל חזקיה בשם סנחריב כאשר עשה רבשקה, וזהו **(י) כה תאמרון אל חזקיהו לאמר,** שתאמרו הדברים באופן ש**אל חזקיהו לאמר,** שיאמרו אליו השומעים מכם וזהו אומרו **לאמר.**

אך נכתבו הדברים האלה בספר לשני דברים:
אחד להיות למלאכים למזכרת פן ישכח מהם דבר,
וגם להראות למי שלא שמע הדברים למען למוג לב העם, ולבל יאבד הספר כתב שנים, אך האחד פתשגן השני וכן עשו ככל הכתוב.

חזור לעמוד השער

אך חזקיהו כי מלך במלכותו היה, לקח הספרים מיד המלאכים עם שלא היה רצונם לתתם, וזהו **ויקח חזקיהו את הספרים.** אך כאשר קרא אותם ראה, כי שתי הספרים אחד הם. כי לא היה השני רק העתק הראשון, וזהו **ויקראהו** לשון יחיד, כי בקריאה ראה כי אחד הם.

וטעם למה לקחם פירש ואמר, **(יד) ויעל בית ה' ויפרשהו כו',** שהוא למען יהיה לו התעוררות יותר לבכות ולהתפלל לפניו יתברך בספר פרוש ופתוח, שעיניו רואות לפניו את הדברים הרעים אשר חירף. וגם הוא יתברך יעורר מידת דינו על סנחריב יותר, ע"י הזכיר לפניו יתברך הכתיבה, כי לא די מה שדבר כי אם גם במכתב למען יעמדו דבריו ימים רבים, ויהיה כל ההתעוררות הלז למען יענהו ה' מהרה, ולא יאחר לשלם את הרשע ההוא.

טו וַיִּתְפַּלֵּל חִזְקִיָּהוּ אֶל-ה' לֵאמֹר :
טז ה' צְבָאוֹת אלוהי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים אַתָּה-הוּא הָאלוהים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ :
יז הַטֵּה ה' אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח ה' עֵינֶךָ וּרְאֵה וּשְׁמַע אֵת כָּל-דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר שָׁלַח לְחָרֵף אלוהים חָי :
יח אֱמְנָם ה' הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת-כָּל-הָאֲרָצוֹת וְאֶת-אַרְצָם :
יט וְנָתֹן אֶת-אלוהיהֶם בָּאֵשׁ כִּי-לֹא אלוהים הֵמָּה כִּי אִם-מַעֲשֵׂה יְדֵי-אָדָם עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם :
כ וְעַתָּה ה' אלוהינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָל-מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי-אַתָּה ה' לְבַדֶּךָ :

וזהו **(טו) ויתפלל חזקיהו אל ה' לאמר,** שהוא שהתפלל כדי לאמר הוא יתברך תשובתו הרמתה, על דרך מאמרם ז"ל על פסוק ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר. וכן היה, כי מיד כהתימו להתפלל **(כא) וישלח ישעיהו כו'** תשובת ישועתו יתברך. ולא עשה חזקיהו עתה כאשר בפעם הראשונה, ששלח אל ישעיה שיתפלל הוא, והטעם ככתוב למעלה, כי אז היו דברי רבשקה ונסתפק אם היו דברי סנחריב, ומפיו היו דברי שלוחו.
או אם מעצמו אמרן על כן שלח אל הנביא שברוח קדשו הוא ידע אם דברי אדוניו היו ויקצוף ה' עליו,
או אם היו דברי רבשקה בלבד, ועם כל זה תפלת הנביא תסכון גם לזה.

אך עתה הם דברי סנחריב עצמו אשר דבר, והכתיב בספרים שיורה שגם כוונתו בספרים הייתה, למען הודיע כי אינן דברי המלאכים משמו כי אם דברי עצמו, שהוא שם הדברים בפיהם. וגם כאשר קרא ופשט הספר חזקיהו לפני ה', גם לזה כיון לומר, כי הספר יעיד כי דברי סנחריב המה, ולא בדו מלבם המלאכים בשמו, באופן כי ע"י כל זה אז נחרץ חזקיהו להתפלל בעצמו, מבלי הצטרך שיתפלל הנביא, כי עתה ודאי יענהו ה'. וזה יכוון באומרו

לאמר מעין הדרך הכתוב, שהוא כי ע"י שליחות זה התפלל בעצמו, כי ידע שיענהו ה' ויאמר תשובת ישועה, מבלי יהיה ישעיה הנביא המתפלל.

(טז) ה' צבאות אלוהי ישראל כו'. יאמר הנה הרשע הזה העולה על רוחו הוא, כי אשר נקראת אלוהי ישראל הוא, שאין אלוהותך ויכולתך חלילה רק על ישראל בלבד. ולא ידע כי אתה אלוהי העולמות והאומות כולם, ולא נקראת אלוהי ישראל רק להיותם חשובים לפניך כמלאכי השרת, כמפורש אצלנו הטעם בשערים באר היטב. אך יכולתך בכל משלה, וזהו **ה' צבאות** שהם מלאכי השרת צבאותיך, עם כל זה לא נקראת אלוהי המלאכים כי אם **אלוהי ישראל,** וזהו **ה' צבאות אלוהי ישראל.** והראיה כי אתה **יושב הכרובים,** כי הנחת שמים ושמי השמים, ובאת להיות יושב הכרובים לשכון בתוך בני ישראל, וא"כ מכל שכן ש**אתה הוא האלוהים לבדך לכל ממלכות הארץ.** כי אתה מושל בכל, כי אם שלא החשבתם ליקרא שמך עליהם כי אם על ישראל. וגם אין להם לומר כי מרוממותך אינך משגיח על הארץ מתחת, כי הלא **אתה עשית את השמים וגם הארץ,** כי לא עצרך הגשם אשר לארץ. ומה גם אם ירמוז מאמרם ז"ל שלא ברא יתברך את המלאכים עד שברא שמים וארץ, שנאמר נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי מי אתי כתיב, וזה יאמר **אתה עשית את השמים ואת הארץ,** שהוא בהיותך אתה לבדך עשית וכו'.

(יז) הטה ה' אזניך ושמע מה שאמר רבשקה כי מסנחריב היו דבריו, **פקח ה' עיניך וראה** הכתוב בספרים, **ושמע את כל דברי סנחריב אשר שלח** על פה **לחרף כו'** כמדובר למעלה, כי עיקר ציוויו היה לדבר על פה, זולת מה שהכתיב בספרים כאשר כתבנו, ואשר דבר כי מאשר לא הצילו אלוהי הגוים את ארצותם מיד מלך אשור, גם אלוהי ישראל לא יציל את ארצו, גם הוא חלילה, הנה הבל יפצה פיהו.

כי הנה **(יח) אמנם** ואמת הוא **ה',** כי מה ש**החריבו מלכי אשור את כל הארצות כו' (יט) ונתון את אלוהיהם באש** הוא, **כי לא אלוהים המה, כי אם מעשה ידי אדם וכו' ויאבדום,** על כן והנה זה אמת הוא לנו יודעי האמת, שהוא אומרו **אמנם ה' כו',** כי אמנם הוא לשון אמיתות, אך כל ממלכות הארץ לא ידעו זה, כי אם שיראה להם חלילה כי כל אפיא שוין, לכן **(כ) ועתה ה' אלוהינו הושיענו מידו** עתה בלי מיתון, למען **ידעו גם כל ממלכות הארץ כי אתה ה' לבדך.** כלומר, שאם אין אנו ראויים לפי מעשינו, תעשה על דבר כבוד שמך להסיר מלבם היות באלוהי הגוים ממש, כי אם **ידעו כי אתה ה' לבדך.**

כא וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן-אָמוֹץ אֶל-חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר
כֹּה-אָמַר ה' אלוהי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל-סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר :

חזור לעמוד השער

כב זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה' עָלָיו
בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת-צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם :
כג אֶת-מִי חֵרַפְתְּ וְגִדַּפְתְּ וְעַל-מִי הֲרִימוֹתָה קוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל-קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל :
כד בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתְּ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן
וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֶרְזָיו מִבְחַר בְּרוֹשָׁיו וְאָבוֹא מְרוֹם קִצּוֹ יַעַר כַּרְמְלוֹ :
כה אֲנִי קָרִתִּי וְשָׁתִיתִי מָיִם וְאַחְרֵב בְּכַף-פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר :
כו הֲלוֹא-שָׁמַעְתְּ לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי לְהַשִּׁאוֹת גַּלִּים נְצִים עָרִים בְּצֻרוֹת :
כז וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי-יָד חַתּוּ וְבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירֶק דֶּשֶׁא חָצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי קָמָה :

(כא) וישלח ישעיהו בן אמוץ אל חזקיהו כו'. הנה אמרו רז"ל ב**תוספתא**:

כי בערב הפסח נגמר הדין ליכבש ירושלים, ובהגיע שם סנחריב וחילו הלעיג על ציון וירושלים, ואמר הלא דא היא קרתא ירושלם די עלה ארגשית כל משריתי, הא היא זעירא הא היא חלשא מכל כרכי עממין די כבשית בתקוף ידי עלה, קם מוניד ברישיה מוביל ומייתי בידיה, על טור מקדשא דבציון ועל עזרתא די בירושלם ע"כ.

והנה לפי הנראה ביום ההוא היה שליחות ישעיה הנביא אל חזקיהו כל החיזיון, אחר שאמר סנחריב נלין הלילה ומחר בקלות נכבוש אותה, אחר שהלעיג על ציון וירושלים, כי אז נתבטלה הגזרה כמו שאמרו ז"ל בת דינא בטל דינא.

ונבוא אל עניין הכתובים והוא, כי התריס הוא יתברך נגד סנחריב ואמר כמדבר עם ציון וירושלים. ואמר הנה מה שיש לכן להתלונן הוא נקל מתלונותי על סנחריב, **(כב)** כי הנה **בזה לך ולעגה** הוא מה שהיה לך **בת ציון** ממני, שהוא מה שהלעיג על טור מקדשא בציון, וכן אחריך ירושלים הניע את ראשו, שהוא קם מוניד ברישיה מוביל ומייתי בידיה על ירושלם, וזהו **אחריך ראש הניעה בת ירושלים.** אך מה שקשה הוא מה שעשה לי, **(כג)** כי **את מי חרפת וגדפת** בפירוש. שהוא יותר מבוז ולעגה שלעגת על ציון וירושלים.
ולא עוד, אלא שהיית מרים קול בהיותך מגדף, כמראה שרחוקה הייתה שמיעתי ממך, וזהו **ועל מי הרימותה קול,** וגם בגדפך היית רומז בעיניך כלפי מעלה, כלומר, כי הייתה על השמים כבודי ולא על הארץ, כאלו עבים סתר לי ולא אראה. וזהו **ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל.**

והנה זה היה בהיותך בביתך וגם לא בלבד בפיך. **(כד)** כי אם גם **ביד** מלאכיך **חרפת אדוני** בשליחות אל חזקיהו, **ותאמר** בלבך **ברוב רכבי** בטחתי כ"כ, עד העלות על לבי כאלו כבר

עליתי מרום הרים הוא הר הבית, וכאלו באתי **ירכתי לבנון** הוא בית המקדש, **ואכרות** כהניו הם **קומת ארזיו,** ולוייו הם **מבחר ברושיו, ואבוא מרום קצו** הם חכמיו וסנהדריו, שהוא **מרום קצו** של לבנון יושבי לשכת הגזית, ואח"כ אל **יער כרמלו** הם עשיריו שהם ככר מלא, ואל מקום עשיריה קורא **יער כרמלו,** כל זה היה בלבך כאלו כבר כבשתם ותתהלל חוגר כמפתח.

והיה גודל לבב זה לך, **(כה)** באמור **אני קרתי ושתיתי מים,** כי והוא מעין מאמר המתרגם בפסוק עוד היום כו', על סנחריב בבואו ירושלים בפעם הזאת, כי היו לשלשה מחנות והמחנה הראשון בשתותם יבשו את הירדן, וע"ד זה יאמר הוא בעצמו פה על **יאורי מצור,** שאמר ראו נא חילי הגדול. כי אין צריך לומר אם היה בימי שרב ושמש שבני אדם שותים מים הרבה, כי אם אף בהיות זמן קור ששותין מעט, עם כל זה ש**אני קרתי** שהיה זמן קור במה ש**שתיתי מים** אני וחילי, הספיק ליבש **כל יאורי מצור.** כי לא נשאר בהם רק קרקע טופח, שבדריכת כף פעמי נחרבו יאורי מצרים. וזהו **אני קרתי וכו' ואחריב וכו'** ואם כן אפוא, מי שחילו ורוב רכבו כ"כ גדול, היפלא ממנו לעלות **מרום הרים ירכתי לבנון כו',** שהיה כבושם נקל בערך גודל החיל הגדול הזה.

ועל זה משיב הוא יתברך על מאמר סנחריב, שהיה לפניו כעם כבוש כל חלקי ישראל, כהנים לויים חכמים וגדולים כמפורש על **קומת ארזיו מבחר ברושיו כו'.** ואומר הוא יתברך **(כו)** האם קלה היא בעיניך אומתי זו, ו**הלא שמעת** כי **למרחוק** מאז בראתי אדם על הארץ אותה עשיתי, כי כל כוונתי על זאת הייתה, וכן **מימי קדם ויצרתיה.** שהוא בצאתם ממצרים שיצרם כבריה חדשה, שהפסיק מהם זוהמתם והכינם לקבל התורה ולהינבא כולם בהקיץ פנים בפנים, וזהו **מימי קדם ויצרתיה.**

ולא עוד, כי אם שעתה בזמן הזה שהוא בי"ד לניסן הבאתיה, שהוא עניין ואביא אתכם אלי, זה יתכן כי עתה שהוא זמן שהבאתיה אלי בערב פסח שאניחם בידך לאבדם. והוא, כי באותו הלילה שהיה ליל פסח אחר הדברים האלה, יצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף.

ושמא תאמר, כי היו ראויים ליכבש והוא כנודע מרבותינו ז"ל, כי הייתה גזירה לינתן בידו, לולא שהמתין עד אור הבקר ובת דינא בטל דינא, הנה הן אמת כי **ותהי להשאות כו',** כי הייתה אומתי זאת עתה ראויה **להשאות גלים,** ועיים נשאים ו**נצים** את ה**ערים בצורות,** שהם ציון וירושלים היו ראויים ליעשות גלים, וא"כ הלא תאמר, במה נוכה אשמתם וינצלו, הלא הוא כי הן אמת.

(כז) כי **ויושביהן** של **הערים בצורות** הנז', שהם ציון וירושלים היו **קצרי יד** וזכות לינצל, אך **חתו** ונכנעו **ובשו** בראות הצרה שעליהם, ודברי רבשקה וסנחריב והכנעתם ובושתם מנכים אשמותם, וגם צרת נפשם כי **היו עשב שדה,** שגדוליהם הדומים לעשב שכבר גדל, היו ביד חיל אשור כ**עשב שדה** שילחכו אותו אויביהם, והקטנים היו כ**ירק דשא** הקטון היוצא מן האדמה, שילחכו אותו יותר בנקלה, כן ראו ישראל ההרג בעיניהם לקטנים ולגדולים, והנשארים לפני שמש משלהי ניסן והלאה שהיה אז, יהיו **חציר** שקדמת שלף יבש. ואשר לא יכם שרב ושמש יהיו בשביה לפני אויביהם, כ**שדמה** הוא עשבי השדה הקצר ורך **לפני קמה** גבוה, כך יהיו כעבדים נבזים ושפלים ומאוימים מחתת שוביהם הרמים והנשאים עליהם, באופן שבראות ישראל ארבע בחינות אויביהם עליהם הספיקה מהומתם לנכות אשמותם במקום גלותם.

כח וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי :
כט יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי
וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁיבֹתִיךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר-בָּאתָ בָּהּ :

(כח) ושבתך וצאתך ובואך ידעתי כו'. אמר הנה על אשר חרפת וגידפת היה ראוי שתיפול עתה פה, אך הנה **שבתך** בביתך **וצאתך** לבוא **ובואך ידעתי,** שלא היה בכוונה לנגוע בכבודי, ולעומת זה ראיתי גם **את התרגזך אלי** ברוגז קולך, כי אחר בואך חרפת וגדפת.

לכן הנני רואה שני דברים:

(כט) אחד, הרוגז שרגזת וגם **שאננך** שקדם **בשבתך וצאתך ובואך,** על כן אעשה פשרה, וזהו **יען התרגזך** שהוא מה שהתרגזת נגדי, וגם **שאננך** מתחילה **עלה באזני,** לכן פשרה זו אעשה והוא, כי על **התרגזך** מעתה **ושמתי חחי באפך,** שתהיה מעתה בגזירת מצודה רעה עליך, שלא תוכל להימלט ממנה, כדג שנכנס החכה תוך נחיריו, ששוב לא יוכל לימלט גם ששוהה חי במים. גם מעתה **חחי באפך** לבלתי הינצל. אך על **שאננך בשבתך וצאתך ובואך,** על כן אשים **מתגי בשפתיך** כמתג לסוס, להוליכו בדרך אשר יחפוץ רוכבו, כן אעשה לך ש**והשיבותיך בדרך אשר באת בה,** כי **בצאתך ובואך** לא חטאת, לכן ארחמך שלא תמות פה כאנשיך, כי אם במקומך וארצך.

או יאמר, כי אפו של מלך הוא חילו עושה מלחמתו, שבהם רודה באף גויים. ואמר **ושמתי חחי באפך** הוא מלאך דיניו באפו, שיכה את חילו בלילה ההוא, ואחר כך **ומתגי בשפתיך** להחזירך **והשיבותיך וכו'** כלומר אשיבך לבדך.

ל וְזֶה-לְּךָ הָאוֹת אֲכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית שָׁחִיס
וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים (וְאִכְוֹלֵ) [וְאִכְלוּ] פִּרְיָם :
לא וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית-יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמַטָּה וְעָשָׂה פְּרִי לְמַעְלָה :
לב כִּי מִירוּשָׁלַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת ה' צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה-זֹּאת :

(ל) וזה לך האות אכול השנה כו'. הנה פסוקים אלו הם דבריו יתברך, לאמר אל חזקיהו בעד ישראל בלי ספק. כי כהתימו יתברך לדבר כמדבר עם סנחריב, החל לדבר אל חזקיהו עצמו ואמר **וזה כו'.**

וראוי לשים לב כי דרך **האות** הוא, כי דבר הווה הוא אות על העתיד, אך אות זה הוא נמשך שלש שנים, **אכול השנה ספיח ובשנית שחיס והשלישית נטעו וכו'.** וזה איך יהיה סימן על ההצלה שהוא עתה ונהפוך הוא.
וגם נשים לב כי מתחיל לדבר על חזקיה, והוא כנמשך אל עניין סנחריב שדבר עד כה, אך כהתימו יתברך לומר שגזר על סנחריב גזירה רעה מעתה, אלא שלא ימיתהו כי אם שיחזירהו למות בעירו, אמר עתה וזה שאמר שתראה שאעשה לו אשר היה תכף, כי באותו הלילה מתו אנשיו והוא ברח ושב לארצו, שהוא אמרי **חחי באפך** יהיה לך האות על שימות בארצו.

ושמא תאמר עם כל זה אנו לא נושענו, כי השנה הזאת לא זרענו מכובד המלחמה כי היינו במצור, ולא נאסוף את תבואתנו ונהיה חללי רעב. כי גם שנזרע השנה הבאה מה יסכון לנו, לשני שנים ראשונים וגם בשלישי עד צאת התבואה. אל תיראו כי אברך **הספיח** בשנה זו **והשחיס בשנית כו',** וזהו **אכול השנה ספיח.**

ושמא תאמר אם כן איפה, שיש ה' אתנו ולמה מצאתנו כל זאת?!
לזה אמר **(לא)** הנה ע"י כן תבוא טובתכם כי תהיה בזכותכם, כי **ויספה פליטת בית יהודה** הרואים אשר הצלתים מהצרה, שורש למטה ע"י התשובה והדבק בה'. וע"י ה**שורש** אשר יעשו **למטה עשה פרי למעלה,** הם מלאכים שרפי קדש הנעשים ע"י תורה ומצות.

או יאמר אל תחוש לאמר מה יסכון שובו, ואולי עוד ישוב שנית, ואשר לא עשה עתה יעשה פעם אחרת, על פתח דבריו אליו אמר **וזה לך האות אכול כו'.** על מה הוא האות הלא הוא כי אין צריך לומר שלא תפלו אחרי זאת, כי אם ש**ויספה פליטת וכו'.**

או יאמר, כי ע"י תשובה בראות אשר היו המצור ואשר הצילם ה', יזכו להוסיף **שורש למטה** בבנים ובנות להיות להם שארית בארץ. וגם שלא ינוכו זכויותם כי אם **ועשה פרי** שישאר **למעלה.**

(לב) ופירש ואמר **כי מירושלים תצא שארית וכו',** ומי גרם להם הטובה הזאת, **קנאת ה' צבאות תעשה זאת.** לומר אם לא שקנאתי על אשמת ישראל והבאתים במצור, ואחר כך קנאתי בסנחריב והפלתים לא היו שבים עדי, נמצא כי לטובתם היצרתי להם, שיקבלו מוסר ויחכמו, למען מעצמם יספו לעשות **שורש למטה,** ע"י תשובה ומעשים טובים. מה שאין כן אם לא היו בצרה כלל, והיו עוונותם על עצמותם, והיו עדי אובד, באופן כי אני יסרתי חזקתי זרועותם.

ועוד אעשה כי הנה היה אפשר תמשך המלחמה, לפחות לפרוץ בחומה ולבוא אל העיר ואחר כך יפילם ה' שמה, אמר שאין צריך לומר שלא ישליטם ה' על האנשים.

לג לָכֵן כֹּה-אָמַר ה' אֶל-מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבוֹא אֶל-הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא-יוֹרֶה שָׁם חֵץ
וְלֹא-יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא-יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה :
לד בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר-בָּא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל-הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבוֹא נְאֻם-ה' :
לה וְגַנּוֹתִי עַל-הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי :
לו וַיֵּצֵא מַלְאַךְ ה' וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה וּשְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף
וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים :
לז וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ-אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה :
לח וַיְהִי-הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נִסְרֹךְ אלוהיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בָּנָיו הִכֻּהוּ בַחֶרֶב
וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר-חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו:

(לג -לח) כי אם **גם לא** לבוא **אל העיר,** או לפחות לירות בה חץ, **וגם לא יקדמנה מגן** שלא יגשו להפיל החומה בקדם מגן, להגן מהמורים חצים עליהם מהעיר בגשתם אליה, **וגם לא ישפוך עליה סוללה.**

ושמא תאמר הלא כל ארבעה דברים הללו, אינם על בני האדם כי אם על העיר, ואחר שלא ישלטו באנשים, מה לכם אם ישלטו בעיר באחת מאלה ויפלו אחרי כן, הלא הוא כי הנה גם אני חס על עיר, **(לה)** כי הלא **וגנותי על העיר הזאת להושיעה** גם היא **למעני,** כי נקרא שמי עליה **ולמען דוד עבדי,** כי בשבילו בחרתי בה. כד"א לא בחרתי בעיר וכו' ואבחר בדוד.

פרק לח

חזור לעמוד השער

א בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבוֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן-אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו
כֹּה-אָמַר ה' צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה :
ב וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָנָיו אֶל-הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל-ה' :
ג וַיֹּאמַר אָנָּה ה' זְכָר-נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם
וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָּדוֹל :

(א) בימים ההם חלה חזקיהו כו'. הנה דרך השלמים לצוות בזמן סילוקם על עבודת שמים, כאשר עשה יעקב ומשה ודומיהם, ובזה יאמר **צו לביתך** על עבודת שמים. כי אתה אין לך תקומה, **כי מת אתה** בעולם הזה **ולא תחיה** לעולם הבא. לכן לפחות **צו לביתך** שישתלמו הם, בל יהיו כמוך שלא יחיו בשני העולמות.

או יאמר צו בשביל **ביתך,** שאין לך בית שהוא אשה הנקרא בית, על כן ציוה את קרוביך ותלמידיך בל יקרם כמוך, וזה אומרו **כי מת וכו'** כלומר, כי אשר תצום הוא אמור להם **כי מת אתה וכו',** שבשביל ביתך **מת אתה** בעולם הזה, **ולא תחיה** לעולם הבא על שלא לקחת אשה.

(ב) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר וכו'. רז"ל אמרו **אל הקיר** מקירות לבו, וגם סמכו מכאן שלא יהא למתפלל דבר חוצץ בינו ובין הקיר.

ויתכן יאמר, מה שלא נתייאש חזקיהו מלהתפלל, ומה גם לאומרים שלא היו קצבת ימיו יותר הלא הוא, כי היסב פניו אל זכות עלית קיר של אלישע הנביא, שעל ידי זכות זה חי הוולד אחרי מותו, כי אמר בלבו כי כאשר אותו זכות ותפילת אלישע החיה אותו, כך תפילתו והזכרת זכות אשר יזכיר בתפילתו תחיה אותו גם הוא, וזהו **ויסב חזקיהו פניו אל הקיר,** וזה אומרו **הקיר** בה"א הידיעה וע"י כן **ויתפלל אל ה'.**

והנה אחרי כתבי זה מצאתי לרבותינו ז"ל עניין זה שהוא מאמר ריש לקיש מק"ו שאמר, ומה אם על עליית קיר זכתה האשה גדולה להחיות את בנה, אני שעשיתי כו', ורבי יוחנן אמר, ומה אם רחב שביתה בקיר החומה על ידי שהורידה את המרגלים, זכתה להציל אותה ומשפחתה אני כו'.

עוד יתכן, כי **הקיר** הזה הוא הידוע ומסוים אשר במראשותיו של חולה אשר שם השכינה. ואמר כי היסב **פניו אל הקיר** ההוא אך לא התפלל אל השכינה, כי מידת הדין היא, כי אם **ויתפלל אל ה'** הוא מידת הרחמים והוא שם הרחמים.

(ג) ויאמר אנה ה' זכור נא וכו'. הזכרת זכויותיו הלא כמו זר נחשב,
וגם נשים לב אל הבכיה זה פעמים, **ויבך חזקיהו בכי גדול** ולא אמר ויבך חזקיהו הרבה,
וגם הפסיקו בשמו בין שתי הבכיות.
אך הנה בהתפלל אדם על צרתו, מתעוררת מידת הדין ומתבקר פנקסו, ובאין מיימינים ללמד זכות ומשמאלים ללמד קטגוריא. והנה ידוע כי המיימינים הם הזכיות אשר עשה, כי כל העושה מצווה אחת קנה לו פרקליט אחד. והמשמאילים הם עונות אשר עשה, כי כל העובר עבירה אחת קנה לו קטגור אחד, על כן מיראתו מן הקטגורים חלה פניו יתברך, בל יאמר הרי נגמר הדין מה חפץ במיימינים, על כן אמר **אנה ה' זכר נא** המיימינים, גם שגזרת כי מת אנכי וזה אומרו **נא.** כלומר גם עתה שהוא אחר הגזירה.

והמליצים הם משלש בחינות:
בין אשר מבחינת **דבור,**
בין מבחינות זכיות ש**במחשבה**,
בין אשר עשיתי **במעשה.**

ולהיות כי עיקר זכותו היה **בדבור** הוא עסק התורה, אשר עשה שיעסקו בה כל ישראל מקטון ועד גדול, ונעץ חרב שכל שלא יעסוק בתורה ידקר בה, ולא נמצא תינוק ותינוקת שלא ידע כל דיני טומאה וטהרה כנודע, על כן בו החל. ואמר **אשר התהלכתי לפניך באמת,** כי **התורה** נקראת **אמת** כמו שאמרו ז"ל ותשלך אמת ארצה, ועל **המחשבה** אמר **ובלב שלם,** ועל **המעשה** אמר **והטוב בעיניך עשיתי,** ואמר **בעיניך** לומר, כי בעשותו מעשה המצווה, לא הייתה לשום פנייה רק לכוונת הטוב, וגם לא מצות אנשים מלומדה, רק בכוונת הלב אשר הוא נגלה לעיניך בלבד, כי ה' יראה ללבב, וזהו **והטוב בעיניך** שהוא בעיניך ה' הרואה ללבב **עשיתי.**

או יאמר, אשר התהלכתי לפניך במעשה באמת הוא **הדבור, ובלב שלם** הוא **המחשבה,** והנה ידענו ההפרש שיש בין אומרו לב לאמרו לבב, כי לבב הם השתי יצרים, ואמרו רבותינו ז"ל כי באברהם מצא ה' את שתי יצריו נאמנים לפניו, כד"א ומצאת את לבבו נאמן לפניך ולא נאמר את לבו. והנה חזקיהו לא ערב אל לבו לומר ובלבב שלם, כי אם **ובלב שלם** שהוא היצר הטוב אך לא היצר הרע, על כן לבל יאמר לו הוא יתברך מה בצע ביצר הטוב לבדו, לזה אמר

והטוב וכו'. לומר הן אמת שהיצר הרע אינו נאמן להיות בלתי מסית לעבור רצונך, כאשר באברהם שמעצמו היה נאמן, אך עם כל זה בהיות לו לב שלם הוא היצר הטוב עם שהיצר הרע מנגד, אני מכריעו לבלתי עשות רק עצת היצר הטוב, וזהו **והטוב בעיניך עשיתי.** כי בבוא הדבר אל הפעל לא הייתי עושה עצת היצר הרע, רק **הטוב בעיניך.**

והנה עד כה חליתי פניך לזכור המיימינים, ועל המקטרגים שהם שתי סוגים:
אחד, הגוזרים מיתה בעולם הזה,
והשני, הגוזרים העדר חיים לעולם הבא, כאומרו **מת אתה ולא תחיה, מת** בעולם הזה **ולא יחיה** לעולם הבא. על כן לבטל הסוג האחד **ויבך חזקיהו,** שהוא על מציאות חזקיהו עצמו בגוף ונפש, ועל העדר חיי העולם הבא הפליג לבכות, וזהו אומרו **בכי גדול,** כי מזה עשה עיקר כאומרו במכתב, (פסוק י, יא) **אמרתי בדמי ימי אלכה, בשערי שאול אמרתי לא אראה יה כו',** ועל כן הפסיק בין **ויבך** ל**בכי גדול.**

והנה אמרו רז"ל **והטוב בעיניך עשיתי,** שסמך גאולה לתפילה.
והנה ראוי לשים לב כי אין נראה רמז מזה בתיבות הללו כלל, ויתכן שהוא כדרך רז"ל ברוב דרשותיהם שהם מגזירה שווה. והוא כי נאמר כאן **והטוב,** ולהלן הוא אומר **אם יגאלך טוב,** הרי **גאולה.** ונאמר כאן **בעיניך** ולהלן הוא אומר, **והיו עיניך פתוחות אל הבית הזה לשמוע אל התפילה,** הרי **תפילה.** נמצא כי באומרו **והטוב בעיניך,** הוא סמיכות גאולה לתפילה.

ועדיין ראוי לשים לב מה עניין זכות זה לפרט אותו פה מכל יתר מצות, שהזכירן דרך כלל באומרו **אשר התהלכתי וכו'.** ואחשבה כי הנה חש חזקיהו למצוא תרופה אל אשמתו, שהיא שלא עסק בפריה ורביה, ועניינו הוא שממעט את הדמות, כי אין ייחוד וזווג עליון נעשה כי אם באמצעותו, על כן בא כמרפא הדבר. ועל פי דרכם נפרש כל הכתוב והוא, בזה החל ויהפוך תחילה **פניו אל הקיר,** אשר שם שכינה במראשותיו, **ויתפלל אל ה'** הוא השם המתייחד עם השכינה. והתפלל על הנוגע אל השכינה, ואל השם אשר מיעט את הדמות שלא עסק בפריה ורביה. ויאמר, הנה אין צריך לומר שלא כיונתי למעט דמות, כי אם גם לא הטרחתיך לסעדני לעבודתך, כי לא הוצרכתי מאתך סעד לתומי, כי אם **התהלכתי לפניך** כאברהם, שנאמר בו התהלך לפני, שלא היה צריך סעד לתומו, ואדרבה הייתי מכוון לחבר אמת עם לב שלם, שהוא לרז"ל השכינה, על פסוק ויתעצב אל לבו.

ולא עוד אלא שסמכתי בפועל גאולה לתפילה, וזהו **והטוב בעיניך עשיתי,** שהוא מציאות התחברות בחינת הזיווג.

כלל הדברים, כי לא נתמעט הדמות על ידי כי הלא ממקום אחר הייתי עושה ייחוד וזווג. ואחר כך על הגזרות האמורות, **מת** בעולם הזה, **ולא יחיה** לעולם הבא, על האחד אמר **ויבך** חזקיהו, ועל השני אמר **בכי גדול** כמדובר בסמוך.

ד וַיְהִי דְּבַר-ה' אֶל-יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר :
ה הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל-חִזְקִיָּהוּ כֹּה-אָמַר ה' אלוהי דָּוִד אָבִיךָ
שָׁמַעְתִּי אֶת-תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת-דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי יוֹסִף עַל-יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה :
ו וּמִכַּף מֶלֶךְ-אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל-הָעִיר הַזֹּאת :
ז וְזֶה-לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה ה' אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֵּר :
ח הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת-צֵל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה-בְמַעֲלוֹת אָחָז בַּשֶּׁמֶשׁ אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת וַתָּשָׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה :

(ד) ויהי דבר ה' כו'.

ראוי לשים לב מה עניין הזכירו פה את דוד אביו, **(ה)** באומרו **אלוהי דוד אביך.**

ועוד אומרו הנני יוסיף שלא לנוכח והוה ליה למימר הנני מוסיף.

אך הנה אמרו רז"ל כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים, והנה בתפילתו זאת תלה בזכות עצמו, באומרו **זכר נא את אשר התהלכתי לפניך כו',** על כן יאמר **כה אמר ה' אלוהי דוד אביך,** כלומר, שלהיותו **אלוהי דוד** תולה בזכותו שלא יפסק זרעו, וזהו **שמעתי את תפלתך** שתלית בזכות עצמך, יען מאז שמעתי טרם תבכה ראיתי את דמעתך, ועם שראיתי את דמעתך איני עושה בזכות עצמך, כי אם **הנני יוסיף** ולא אמר מוסיף, לרמוז לו כאלו **דוד** הנזכר הוא המוסיף, כי בזכותו שמע ה' את תפילתו ומוסיף לו **חמש עשרה שנה.**

או יאמר, כה אמר ה' בעל הרחמים על ידי מה ש**שמעתי את תפלתך,** וגם **ראיתי את דמעתך.** על כן מה שאני מרחם עליך תסכים מידת הדין גם היא, וזהו **הנני יוסיף** שהוא **הנני מידת רחמים יוסיף** גם **מידת הדין.**

גם יתכן ירמוז מה שאמרו ז"ל על פסוק **ה' נתן וה' לקח,** כי להיטיב אין הקדוש ברוך הוא נמלך בבית דינו אך להפכו נמלך, וזהו ה' נתן לבדו שהוא להיטיב, אך וה' הוא ובית דינו לקח שהוא לפורענות. וע"ד זה יאמר **כה אמר ה'** בעל מידת הרחמים **הנני** לבדי, ועל ידי **יוסיף** גם מידת הדין, כי להיטיב גם הדין תודה אל מדת רחמים לבדה.

(ו) ומכף מלך אשור אצילך כו'. הנה הצלתיך מגזירה שמימיית וגם **אצילך מכף** בעל בחירה הוא **מלך אשור** כמו שכתבנו למעלה. כי כל חפץ סנחריב לא היה רק להמית את חזקיה לבדו אשר מרד בו, כאומרו (לו ה) **על מי בטחת כי מרדת בי,** אך אל העם אמר דברים טובים, שלא היה חפץ רק להעביר אותם לערים, כאומרו (שם יז) **ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם כו',** וגם אל העיר לא אשליטנו לפרוץ בה פרצה, או **לשפוך עליה סוללה**, כי אם **וגנותי על העיר הזאת.**

(ז) וזה לך האות מאת ה' כו'. הנה צורך האות עם כי אין ספק יאמין את דברי הנביא, יהיה למ"ד כי שלמו חייו ומשל שמים הוסיפו לו זה, רצו להורות לו גודל חסדו יתברך, **(ח)** כי כאשר השמש אחר רדתו **עשר מעלות** שב אחור כאלו לא ירד, כך שנותיו שבו אחור כאלו עדיין משנות חייו לא עברו ט"ו מהשנים אשר כבר עברו. ולמאן דאמר משלו הוסיפו לו הורה עוצם הגזירה שהיה כאלו שבו שנותיו אחור, וגם לדעת הכל הורה לו כי חייו עשו רושם גדול להאיר לעולם, כשמש שהאיר הארתו בכל העולם, בשובו אחור כמה מעלות.

ט מִכְתָּב לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בַּחֳלֹתוֹ וַיְחִי מֵחָלְיוֹ :

י אֲנִי אָמַרְתִּי בִּדְמִי יָמַי אֵלֵכָה בְּשַׁעֲרֵי שְׁאוֹל פֻּקַּדְתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי :

יא אָמַרְתִּי לֹא-אֶרְאֶה יָהּ יָהּ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים לֹא-אַבִּיט אָדָם עוֹד עִם-יוֹשְׁבֵי חָדֶל :

יב דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי

קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד-לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי :

יג שִׁוִּיתִי עַד-בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל-עַצְמוֹתַי מִיּוֹם עַד-לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי :

יד כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם אֲדֹנָי עָשְׁקָה-לִּי עָרְבֵנִי :

ראוי לשים לב:

א' אומרו בחלותו, כי הלא לא עשה המכתב בחלותו רק אחר התרפא, ועל כן מהראוי יאמר בהתרפאו.

ב' אומרו ויחי מחליו כי היה ראוי יאמר ויתרפא מחולייו.

ג' (י) אומרו אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול, מה עניין השערים האלה, ומהראוי יאמר אלכה שאולה.

וגם אומרו בדמי ימי הוא עניין אומרו **פקדתי יתר שנותי** ולמה הוכפל.

וכן אומרו (יא) יה יה שתי פעמים,

ומה ענייין אומרו שם **יה** משם מלא, **ואומרו לא אביט אדם** מי לא ידע בכל אלה, וע"ד זה קושיות אין מספר לגדודם ונחדל לספור, כי המשכיל יבין לאשורו אותם על פי היתרם.

אמנם על פי דרכנו נשית לב אל אומרו (ט) מכתב לחזקיהו, כי מהראוי יאמר מכתב חזקיהו, אך הנה ראה מעשה ונזכר הלכה, הליכות עולם אשר יתהלכו בני אדם גם בני איש נעו כעיוורים מדרך ה'. הלא הוא, כי כאשר ייטב למו כי שלום אוהלם, בעמל אנוש אינימו ועם אדם לא ינוגעו, טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם, כל אשר לא טוב עשו, מכל מצות ה' אשר לא תעשינה, ולא יתנו לב לשוב כי אין איש ניחם על רעתו, כי הוא צדיק בעיניו, ואולי הוא רשע למות בעולם הזה ולא יחיה לעולם הבא, כי הן זאת גדולה שבגדולות מפעולות יצר סמוך, ישליך האדם את אלילי כל עוון ופשע וחטאה אחרי גוו, ויסכים ויאמר זך אני ולא עוון לי, ומי יתן כל עם ה' כמוני היום, ואיש אשר אלה לו אם שלום יהיה לו כל ימי חייו, אתו תלין משוגתו זאת, וימות ולא בחכמת תשובה, וסופו יורש גיהינום.

אמנם את אשר יאהב ה' יוכיח בייסורי מחלה אשר ישית עליו, ואז החי יתן אל לבו ואמור יאמר, הלא על כי אין אלוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, כי לא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא. ויחרד לבו ויפשפש במעשיו אשר לעומת ייסוריו, ושב ורפא לו להחיות את נפשו למען סור משאול מטה, באופן כי טוב לו חוליו מבריאותו, כי בו יחיה את נפשו.

והנה כל ישעו וכל חפץ חזקיהו במכתב השבח הזה, הלא הוא למען דעת מוסר השכל הלזה, כי בו ישני אדמת יצר הרע יקיצו ויעורו מתרדמתם, ולא ימתינו עד בוא עליהם צרה וצוקה משוב עד ה'. והחל בענוותנות גדולה בל יראה מחזיק עצמו כדאי לעשות מכתב, ללמד תוכחות מוסר אל עם ה', ואמר **מכתב לחזקיהו,** כלומר לא לזולתי ילמדו ממנו עשיתיו, כי אם לעצמי אקח מוסר השכל, וזה אומרו **לחזקיהו.** כלומר כי לעצמו עשאו למען יחכם באחריתו, עם שלא יבצר כי על פי דרכו, ילמדו כל רואי בו מאמריו כי נעמו.

והחל ואמר **בחלותו ויחי מחליו,** לומר, הנה כל השבח הזה לא פעל ועשה על רפואתו רק בשביל **חלותו,** כי כל עיקר שבח המכתב הוא על אשר החלהו ה'.

ושמא תאמר הלא איפכא מסתברא, לזה אמר **ויחי מחליו,** לומר, תדע למה מחזיק טובה על שהחלהו יותר מעל הרפואה, כי הלא **ויחי מחליו,** לומר, כי מה שחייה חיי העולמות לא נמשך לו רק מ**חליו,** כי לולא החולי לא היה נתקן מה שהנביא דבר לו, מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא. נמצא כי עיקר חיי עולם לא קנה רק בסיבת החולי.

ופירש ואמר, **(י) אני אמרתי בדמי וכו'** לומר ראו נא תועלתי הגדולה אשר הועלתי בחליי, כי הלא לא נתתי אל לבי ש**אלכה בשערי שאול,** על עֲוֹנִי שנמנעתי מפריה ורביה, רק עד ראיתי **דמי ימי** על ידי חליי. וזהו אומרו **אני אמרתי** שאפילו אני שת"ח אני, על היות **בדמי ימי**

אמרתי אלכה וכו', ולא מטרם אחלה, כי לא נתעוררתי לתקן ענשי בגיהינום, רק על ידי ראות **בדמי ימי.**

ועניין אומרו **אלכה כו'** יהיה כמאמר חז"ל פ"ק דחגיגה על פסוק:

ויש נספה בלא משפט, מי איכא דאזיל בלא זמניה אין, כי הא דרב ביבי בר אביי הוה שכיח קמי מלאך המות, אמר ליה לשלוחיה זיל אייתי לי מרים מגדלא שער נשייא, אזל אייתי ליה מרים מגדלא דרקדקי כו', אמר ליה רב ביבי בר אביי אית לכו רשותא למעבד הכי, אמר ליה ולא כתיב ויש נספה וכו', והכתיב דור הולך ודור בא, אמר ליה דרעינא להו אנא עד דמלו להו לדרא, והדר משלימנא ליה לדומה, ופירש **רש"י** ז"ל דרעינא כו' איני מוסרן לשומר המתים ששמו דומה, אלא מתגלגלים עמי ושטים בעולם עד שיתמלאו שנותם ע"כ.

ויתכן יאמר, הנה **אמרתי בדמי ימי** שהייתי נספה קודם זמני, מי יתן והייתי כיתר נספים קודם זמנם, שמגלגלין עמהם עד מלאת ימיהם ואחר כך נמסרים לדומה, אך אני מיד **בדמי ימי** אין צריך לומר שימסרוני לדומה, כי אם גם **אלכה בשערי שאול** מיד, והטעם הוא על דבר כי **פקדתי יתר שנותי,** כי הנה לא נאמר העניין ההוא רק כשגגה היוצאה מלפני השליט וכיוצא, כי היה בלא משפט אך זה היה במשפט, כי אני הסבותי בעוני וחתרתי **פקדתי יתר שנותי.**

או יאמר עניין מאמרם ז"ל על אלישע אחר, שאמרו מידן לא נדייניה דעסק בתורה כו'. וכן אמרו רז"ל, כי תלמידי חכמים אין אור של גיהינום שולט בהם ק"ו מסלמנדרא, ואמרו חכמי האמת, כי תחת אשר היה להם לנכות כגיהינום, הם מתגלגלים ובאים בעולם הזה פעמים רבות עד יטהרו ויתלבנו. ובזה יאמר, הנה אמרתי אני בחוליי אויה לי, כי על זכות תורתי שהרבצתי מידן לא ידינוני, כי אם אלכה בשערי שאול ולא יניחוני ליכנס פנימה למרק עוני, ואהיה בשערים תאב ליכנס ליטהר ולקבל אחרי כן שכר תורתי ומצותי, ככל הטוב אשר היטיב רבי מאיר בהעלות עשן מקבר רבו, ומה שצריך למרק שעל כן תאבתי ליכנס שאולה הוא, על עון ש**פקדתי יתר שנותי,** ודמי מיד עצמי יבקשו.

ושמא תאמר אם כן אפוא, למה לא שמת לבך לזאת כשנמנעת מלקחת אשה, לזה אמר הנה **אמרתי לא אראה יה,** כי כל עצמי לא יהיה כי אם ש**לא אראה יה,** כי בעוון העדר זווג שמזדווגים שתי אותיות אלו, **יו"ד** מהאיש **וה"א** מהאשה, וגם כי על העדר פריה ורביה העולם מתבטל, כי לא תוהו בראה. והנה בשתי אותיות אלו נברא העולם, כד"א **כי ביה ה' צור עולמים.** וזהו **אמרתי לא אראה יה,** והטעם, כי הלא שם זה הוא **בארץ החיים,** והנה

נתבשרתי על העדר ארץ החיים, כמאמר רז"ל **מת אתה** בעולם הזה **ולא תחיה** לעולם הבא, וזה אומרו שנית שם **יה** לומר, מה ש**לא אראה יה** הוא, על כי **יה** הוא **בארץ החיים** אשר נעדרתי משם, אך לא חשבתי יחשבוני לשופך דמים, כי אם שהעדר מראות טוב הוא, שם **יה בארץ החיים.**

או שיעור העניין, מה שאמרתי בהימנעי מפריה ורביה הוא, כי מה אפסיד אם לא ש**לא אראה יה,** על שבטלתי חיבור שני אותיות אלו שבאיש ואשה, הלא מצד אחר שלא יעדרו ממני, כי הלא **יה** יש ג"כ **בארץ החיים,** אשר לא תעדר ממני על ריבוי עסק תורה שהיא עץ חיים, כי הלא נאמר **אתהלך לפני ה' בארצות החיים,** ואחר שההולך שם הוא לפני השם שלם בכלל הם אותיות **יה** ג"כ ט"ו כך הייתי חושב, אך עתה גם מציאות ארץ חיים הסירו ממני, שאמרו **ולא תחיה** לעוה"ב.

והנה כל זה הייתי סובל אלו היה הדבר נתקן בגלגול, כי מה שקלקלתי בפעם זו אתקן בשאחריה. אך היה כי **לא אביט אדם עוד עם יושבי חלד,** שהוא כי לא אבוא לעולם הזה פעם אחרת לתקן עותתי, כי גם זה הסירו ממני באמור **מת אתה** בעולם הזה, באופן כי זאת רעתי כי מר, כי הלא אם הייתי נכנס בגיהינום, הייתי אחר המירוק אוכל זכות תורה ומצות שזכיתי וזיכיתי. אך עתה ש**אלכה בשערי שאול** ולא אהיה נדון בתוכו, וגם נתקן בגלגול יראתי פן יהיה כן תמיד, וכל מעשה הטוב אשר עשיתי לא אוכל ממנו, על אפס מירוק עוון. וגם לא ראיתי להיות בוטח כי זכות דורי תעמוד לי, הלא הרבצתי בו תורה לרוב כנודע מרז"ל. ועל כן גם אחר גזירה יכמרו רחמיו יתברך עלי ויעשה שיעלה עשן מקברי בזכותם, כי תלמידי הם כעניין ר"מ לרבו. כי כאשר חסו בצלי בעולם הזה אחסה בְּצֵלָם אחרי מותי.

אך לא כן הוא, כי הלא ראיתי אחרי רואי, כי **דורי (יב) נסע ונגלה מני כו',** והוא כי בהסתלקי מהם אין הדור מפסיד, שנשאר מגולה מכל זכותי המרחפת עליהם, כדי שאומר שעל כן אלוהינו מרחם, רחם ירחמני בזכותם. כי הלא אחר שחטאתי לא אתייחס בהסתלקי לנוסע וסר מהם, באופן שהם מאבדים אותי. כי אם שנהפוך הוא, כי **דורי** הוא ש**נסע** ממני ולא אני מהם, כי הם טובים ממני, ואני מאבד אותם ולא הם אותי. וגם שלא יבצר ש**נגלה מני,** כי הלא ישאר מגולה מצד הנהגתי טוב להם אז מעתה, כי אדרבא בסורי מהם אז טוב למו. כי המכסה שהייתי מכסה וחופף עליהם, לא היה להם כיסוי אורי להשפיע עליהם שפע מאתו יתברך, כי אם אדרבא כיסוי מעבור עליהם השפע על עוני. אך בהסתלק כיסוי צלי מעליהם, אז יאיר להם שפע עליון, כי אין דבר מפסיק ומעכב.

ואמשול משל למה הדבר דומה? והוא **כאהל רועי,** והוא עניין מאמרם ז"ל פרק אין דורשין:
\

כי שבעה רקיעים הם **וילון רקיע שחקים זבול כו'.** וילון אינו משמש כלום אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית, ומחדש בכל יום מעשה בראשית, שנאמר הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת. ופירש **רש"י** ז"ל נכנס שחרית לתוך תיקו והאור נראה, ויוצא ערבית מתיקו ומתפשט למטה מן האור, והרי העולם חשוך, וזהו חידושו למעשה בראשית בכל יום ע"כ.

הנה כי בהיות חופף ומכסה וילון הנקרא **אהל** על העולם, מחשיך ונמנע האור לבוא, אך בהסתלקו, האור נראה ונשפע על הארץ. כן אמר כאן מה ש**נגלה דורי מני** הוא **כאהל רועי,** הוא וילון שהוא אוהל של רועה ישראל ומלכם הוא יתברך. כי כאשר בהיות נוסע וילון ונשאר העולם נגלה ממנו, אז טוב לעולם שהאור נגה על העולם. כן הוא מה ש**דורי נגלה מני,** הוא טוב לדור שמקבלים אור ושפע, הפך מה שהיה בהיותו מכסה על העולם, וזהו **נגלה מני כאהל רועי,** כי טוב לדורי מותי מחיי, כי בהתאסף צלי מעליהם יאיר אורם מלמעלה, מה שאין כן עודני חופף עליהם, כי עוני מבדיל בינם לקונם.

או יאמר על דרך זה, מי יתן והייתי כרועה הדור שמסתלק בעוונם, שמסירים אהל קדושת הרועה מעליהם, אשר בו היו מסתופפים תחת כנפי השכינה, אך לא כן הוא, כי אם מה שיהיה יתברך חופף עליהם, ש**דורי נסע ונגלה** הוא **מני** אך לא מהקב"ה. כי אדרבא עתה ייטב למו לומר, הן אמת כי זכותי שהדרכתים בתורה היה חופף עליהם, אך **נסע ונגלה מני** מאז חשב ה' לי עוון זה לגזור עלי עודני בחיים חייתי, וקרה למו כאשר קרה לי עם צלם אלוהים המאהיל עלי, שמסתלק טרם מותי ממני, וזהו **כאהל רועי** המאהיל עלי הוא צלם אלוהים. אשר שלשים יום קודם הסילוק, בעוד האדם בחיים נוסע מעל האדם.

ואם יאמר אומר, איך הייתי מתייאש מן הרחמים לומר, **אלכה בשערי שאול לא אראה יה וכו', דורי נסע ונגלה וכו',** ואיה כל צדקותיך ועסק תורתך, אשר יגעתה בה אתה וכל בני דורך, ומי כמוך צדיק לפניו יתברך, והלא חיל גדול כמחנה אלוהים יקדמו פניך, ממאור אור שרפי קדש אשר בראת במעשה המצות כנודע. כי כל העושה מצווה אחת קנה לו פרקליט אחד, הנה באמת תנחומין של הבל היו אלה לי, כי הלא **קפדתי כאורג חיי,** והיא הקדמה אחת מודעת לחכמי האמת והצדק, כי אדם אין צדיק בארץ אשר בידו עוון אשר חטא, שיכניסוהו במחיצה הראויה אליו לפי מעשיו הטובים, עד ירחץ יטהר מחלאת העוון ההוא. כעניין לוי שלא היו מכניסין אותו לישיבה של מעלה, על שלא נהג כבוד בר' אפס, וכעניין

אלישע אחר שעד שנכנס לגיהינום ע"י רבי מאיר ומירק אשמותיו, לא היה נהנה מתורתו, ומעשים כיוצא באלה ב**ספר הזוהר** רבים.

וזה יהיה מאמר חזקיהו באמרו **קפדתי כאורג חיי** לומר, גם כי הרביתי תורה ומצוות, הנה כמקרה האורג גם אני יקרני, כי יארוג יריעה אחת ובמחציתה יחתוך השתי, ויפול לארץ כל מה שארג עד כה, כי הנה גם שֶׁמֶה שנפל לא יבצר מהיותו ארוג בעצם, עם כל זה לא יתחבר עם העתיד ליארג, עד יקשר קצות פתילי הארוג עם קצות פתילי השתי שנקצץ, כן הדבר הזה. כי הנה כתוב אצלנו בשערים, איך נשמת אדם הבאה אליו משורשה לא ישאר משורש מקומה ריק לגמרי, כי אין דבר רוחני נעקר ממקומו אם לא שישאר שורשו למעלה, ובכן מה שנכנס באדם הוא מאשר יתפשט שורשה העליון, נמצא שגם מה שבין שורשה לגופו ממנה היא כחוט משוך, וזהו שהנביא דבר, **עונותיכם היו מבדילים וכו' לבין אלוהיכם.** כי השורש דבק בה' ונמשך עד האדם, נמצא על ידי כן דבק האדם בה', אך בהעותו אותו, כח הטומאה שנעשה בעוון מיסך על האדם, ופוסק חוט קדושת המשך הנפש, ומבדיל על ידי כן בינו לקונו, וההפך בזכיות המרבים ומעבים קדושת החוט ההוא.

ויהיה חוט אשר לנפש ואשר לרוח ואשר לנשמה כשלשה חוטין של שתי, והמצוות וזכויות שאדם עושה, שמחזיק ומעבה בהן התפשטות שלשת הכחות האלה, כמו שהאורג פועל בשתי על ידי הערב, מה שמחזיק השתי ועושה אותו יריעה עבה וקיימת, כן האדם על ידי תורה ומצוות פועל ומוסיף מאורי אור, בחינות שורשי קדושת התורה ומצוות, בצינור המשכת קדושת חלקי נפשו הנזכר, **כאורג** שאורג ומוסיף ערב על השתי, ועושה יריעה חזקה וקיימת מראש ועד סוף, וכאשר בהפסק והחתך השתי טרם כלות האריגה, נפסק חבור שבין מקום אשר בו ראש חוטי השתי, למקום שבו הקצה שני. כן על ידי עוון, ומה גם אם גדול הוא, נעשה כח טומאה ומתדבקת בנפש, ומפסקת בין צינור קדושת חלקי נפשו לקונו, כמה דאתמר **עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלוהיכם.** וכאשר בהפסק מסכת השתי, לא יבצר מהארוג מהיות יריעה חזקה וקיימת. אלא שנופלת ארצה והיא בלתי דבקה בקצה השני, כן כל מה שהאדם פעל ועשה מצוות ומעשים טובים, לא יבצר מהיות שריר וקיים בבחינות המשך חלקי נפשו אשר פעל בהם, אלא שנפסק החיבור שהיה לו עם קונו, בהשתלשלות חיבור נפשו ורוחו ונשמתו, וכאשר אין תיקון עד ישוב ויחבר מקום החתך, פתילי סוף הארוג עם פתילי השתי.

כן בנמשל, אין תיקון עד ישוב יחבר ההבדל אשר הבדיל והפסיק בטומאת עונו, על ידי תשובה בעולם הזה, או על ידי מירוק חלאת העוון אחרי מותו ועד אשר ישוב לחבר נפשו עם קונו הוא בלתי אפשר לו ליהנות מאושר מעשיו הטובים, כי הלא כל עיקר האושר איננו בלתי

אם דבקות עם קונו, ואיך יהיה לו כן והוא נפרד ממנו, באופן כי גם כל מעשה הטוב אשר יעשה האדם, לא יהנה ממנו בהעוותו אחרי מותו, עד ירחץ יטהר מכל טומאתו אשר הוא טמא לנפש על עונו, והוא משל האורג הקוצץ יריעתו כמדובר.

והוא מאמר חזקיהו באומרו **קפדתי כאורג חיי,** כלומר, ועל כן גם כי הרביתי לעשות הטוב והישר, כמקרה האורג יקרני, שלא יועילני בסילוקי ליהנות ממנו עד תום קבלת ענשי, המר לי מר וגדול מנשוא. ומה שגזרתי אומר שהיה בדמי ימי, ש**קפדתי כאורג חיי,** ולא יחסתי הדבר אל מיתה טבעית לומר, אולי מלאו ימי ואפסו כחותי הלא הוא, כי הלא **מדלה יבצעני כו',** לומר הלא **מדלה** וחלישות כח המספיק **לבצעני** ולחלקני לשנים, הגוף לבדו והנפש לבדה מאותו עוצם החולשה, הייתי **מיום עד לילה תשלימני,** עד היותי שלם בגופי ובנפשי בריא וחזק, ואם חלישות הכח היה אפיסת הכחות, איך היית **מיום עד לילה תשלימני,** אך אין ספק כי אין זה דבר טבעי. והנה עדיין היה אפשר לומר, אולי מיתה טבעית הייתה, ומה שהיה הבריאות חוזר וניעור לא יפלא, כי הלא כן דרך המתאסף אל עמיו, כי יקרנו כנר הכבה שחוזר וניעור ומגדיל אורו ושב להחשיך, וכן כמה פעמים, כי הטבע מבקש להתחזק כן הקרוב למות, אמר לא יתכן זה, כי הלא א"כ היה בהתחזקי הייתי מיד חוזר להיחלש ולא מתמיד בחזקי, או לפחות חוזר מעט מעט להיחלש.

וגם לא היה החוזק רב כ"א קל כמו אכזב, אך אני **(יג) שויתי עד בוקר כארי,** כי מערב עד בוקר היה חוזק בריאותי מתמיד, ובמצב אחד ולא הלך ורפה, וגם היה חזק מאד שהיה **כארי,** ואחרי כן כרגע כן **ישבר כל עצמותי,** ויאמר כן כלומר **כארי** הנז' המשבר **כן ישבר כו'** ולא בהדרגה, ולשוב להתחזק היה צריך **מיום עד לילה,** שאין זה כאשר הנאסף בטבע שחוזר וניעור, כי אז לא יהיה כי אם הופעה ברגע, ולא עולה מעט מעט **מיום עד לילה** להתחזק.

וגם רמז שלא כדרך טבע היה חוליו, כי הלא דרך החולים הוא להיות יותר בריאים בבקר מבערב, ואני לא כן, כי אם **עד בקר** הייתי **כארי,** ובעת בקר **כן ישבר כל עצמותי.** ואחר כך במקום היות הולך ומחליש בהיות היום רד, הייתי הולך וחזק **מיום עד לילה,** אך אין זה כי אם הוראה מאתו יתברך, כי שלם בגופי הייתי, כי אם מן השמים היו משברים כל עצמותי.

ואין זה כי אם שמן השמים יוכיחוני ויורוני כי בהשגחה הייתי מומת, ומורים לי כי יש תקווה על ידי תשובה, כי הלא אחר **דלה יבצעני,** היו משלמים ומבראים ומחזיקים אותי, ועל כן נתתי אל לבי לשוב עד המַכֶּה ולהתפלל, **(יד)** ו**כסוס עגור כן אצפצף.** והוא, כי הנה טרם יתפלל איש היה מסדר דברי תפילתו ובקשתו, עד יהיה שגור בפיו בעצם, ומה גם בימים ההם, כי עדיין לא היה סדר תפילה בפי הכל, רק כל אחד היה מסדר לפי צרכו בעתו, כפי צחות לשונו, ואחרי

כן יפתח את פיהו בשלש ראשונות, ואחרי כן אומר דברי שאגתו באמצעיות, כאשר סידר בתחנון והכנעה, אמר הנה בסדרי תפילה ובקשה טרם אתפלל, הנה **כסוס עגור** היא הידועה שמצפצפת בחיתוך לשון, ותמהר לדבר צחות **כן אצפצף.**

אמנם בהחילי בתפילה בשלש ראשונות, למה שהוא תחילת שיתי שומי את עצמי להתפלל על צרתי, לא עצרתי כח לששפתי ברור ימללו מהכנעת לבי, רק **אהגה כיונה** בקול נמוך וכיוצא מתוך הגרון בלתי צח, ובראש נמוך כדרך היונה בהגיונה שמשפלת ראשה, אך בהגיעי אל הבקשה אפילו לא עצרתי כח כמעט להגות, כי אם **דלו עיני למרום,** והייתי כמשתומם ואומר **ה' עשקה לי ערבני.** והוא, כי הנה ידענו מאמרם ז"ל, כי כשהאדם בחיים נפשו ביד קונו, שנאמר אשר בידו נפש כל חי וכו', מת, נתונה באוצר שנאמר **והייתה נפש אדוני צרורה כו'.**

והוא עניין מאמרנו על מאמר **כל הנשמה תהלל יה,** הנשמה הזאת היא עולה ויורדת כו'. עוד נקדים מאמרם ז"ל על פסוק **מי יתן והיה לבבם זה וכו',** אמר הקדוש ברוך הוא לישראל כפויי טובה וכו', היה לכם לומר תן אתה, כי הלא יקשה איך יתכן יתלונן הוא יתברך על ישראל, על שלא אמרו שיתן ה' להם לבבם שלם, והלא אם כן תבטל הבחירה ושכר ועונש. אמנם אומר, כי אחר שהאדם דבק בה' בעצם, ומה גם בימים ההם במתן תורה, ואין צריך רק להמשיך טוהר הלב בכשרון אשר קנה על ידי בחירתו, להרחיקו מן החטא ולקרבו לידי זכות, בחינה זו בידי שמים ואין בה ביטול בחירה, רק עזר לקיים בחירתו הטובה בלבד.

ונבוא אל העניין

אמר הנה **דלו עיני למרום** מרוב תשובה ודבקות בו יתברך, ועל ידי כן **עשקה לי** כי גם אם נגמר דיני ומלאו ימי לימסר ביד דומה, היה עושק לי לבלתי תת נפשי אליו כי תעזבנה בידך, כד"א אשר בידו נפש כל חי. ואם מידת הדין תקטרג **ערבני,** היה לי ערב שאתקן מעשי, כי אחר שאני דבק בך כי **דלו עיני למרום,** אתה תתן בי כח להמשיך דבקותי זה להיות שלם עמך, וזה אומרו **ה'** שאתה מידת רחמים, **עשקה לי ערבני** ממידת הדין.

טו מָה-אֶדַבֵּר וְאֶמַר-לִי וְהוּא עָשָׂה אֶדַדֶּה כָל-שְׁנוֹתַי עַל-מַר נַפְשִׁי :
טז אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל-בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי :

הנה באומרו **(טו) אדדה** יראה שהוא פועל בודד כאומרו אתנועע, ולפי זה מהראוי יאמר ב**כל שנותי.**

ועוד, כי יותר היה צודק יאמר אדדה יתר שנותי ולא כל שנותי, כי בעבר מאי דהוה הוה.

אמנם לבוא אל העניין נקדים הקדמה נודעת מ**ספר הזוהר** על פסוק ויקרבו ימי ישראל, ויקרבו ימי דוד, כי בהגיע עת פקודת הצדיק, מתקרבים ימיו יחד כולם להעיד על כל מעשה הטוב אשר עשה בהם, כי זה פרי גודל תורה ומעשים טובים אשר כח בהם להקנות איכות קדושה עצמיי וקיים בימים אשר נעשו בהם, עם שמציאותם מפאת עצמם בלתי ממשיי וקיים, יחויב מזה כי הממשיך כל ימיו זה אחר זה בלי הפסק, בזכות יהיו כולם קשר אמיץ בלתי נפרד קצתם מקצתם, כאורג הזה שיחבר חוט על חוט עד היות מהאחדים יריעה אחת, אמנם אם באמצע היריעה יניח מקום בלי אריגה, או יקצץ פתילי השתי ותיפול קצת היריעה וישוב יארוג הנשאר, הנה צריך טורח רב לחבר ראשה עם סופה, כן הדבר הזה, אם מספר שנים יעמול איש בתורה ומצוות, ויקנה קנין קדושה וחיבור וקיים בהם, ויפסיק מעשות טוב או יחטא ואשם ימים או עשור, גם כי אחרי כן יעשה את הטוב בימים הנותרים, הלא לא יבצר מהיות קרחת בחצי ימיו, המטלת מארה בכולן מחלאת טומאתה, ומכביד עליהם עב טיט לא במהרה ינתקו, ליקרב בעת פקודה להעיד על מעשה הטוב אשר נעשה בהם, עד אם רחץ את צואת חלאת טומאת אשר חטא על הנפש בימים ההם, על ידי תשובה ראויה לפי רשעתו, ואז ישובו יתלבנו ויתחברו הראשונים והאחרונים, ויהיה לאל ידם להתקרב להעיד בעת פקודה, כאלו הוא בשובו מאשר אשום אשם, נותן להם מהלכים לנהלם.

ונבוא אל העניין

אמר **מה אדבר כו'**, לומר הלא אמרתי כי מרוב צערי הייתי כמתאלם, באופן שאהגה כיונה **ודלו עיני למרום** כמדובר, שמורה בזה רכות לבב, והלא יקשה כי הלא לא כלו רחמיו יתברך ויעשה למען שמו המלא רחמים גדולים, ואם רב עוונך מנשוא כי גם מידת רחמים מנגדך, אם כן אפוא על מה בטחת כי אמרת, **ה' עשקה לי ערבני**, על כן הנני בא ואומר, כי מה שהייתי כמשתומם ובלתי עוצר כח לדבר, הלא הוא כי מה אדבר ואמר לי ה' הנזכר ע"י הנביא, כי והוא עשה הוא מידת רחמים בעצמו, כי כן הנביא דבר כה אמר ה' **צו לביתך כי מת כו'**, ואיך לא אתבהל אם גם מידת רחמים תנגדני, ומה שבטחתי עם כל זה לדבר אליו ולומר, **ה' עשקה לי ערבני** הוא, כי **אדדה כל שנותי** ראשונים ואחרונים, כאשה המדדה את בנה כן **אדדה כל שנותי**, אשר כשל בעוני כחם מלרוץ להתקרב להעיד על טוב מעשי אשר פעלתי בם, ובמה **אדדה** אותם ב**מר נפשי**, כי היה מר לי תמיד על עוני אשר יהיה נגדי תמיד, והוא תכלית גדר התשובה, ועל כן אמר **אדדה** שהוא לשון בודד כמדבר על עצמו, כי הוא ושנותיו אחדים המה, וחזר אל דברי שאגתו ותלונתו ותחנתו ואמר, הנה **שנותי** אלה אשר אמרתי שבהן עשיתי מצוות ומעשים טובים, גם שנמצא לי עוון אשר חטא, ולא אזכה ליהנות מהם עד בוא תיקון אשמתי כנודע, וזה אפשר או אם אמות שאתגלגל בחומר אחר ויתקן הוא כדרשב"י, או שאחיה אני ואתקן ואהנה מהם, כי מבלי תיקון אין מאכילים לו לאדם מטוב מעשיו כנודע,

ויהיה אושר אורות מעשיו עם ה' אלוהיו, כמוס עמו יתברך עד בוא תיקונו, ועל זאת התפלל החסיד הלז, כי בחר בדרך השני מבראשון.

ואמר הנה למה כי ה' עליהם הוא על שנותי אלה, אשר קיימתי בם תורה ומצות, אשר קנו קיום איכות קדושה כמדובר למעלה, הנה גם שגדעה קדושת חיותן באשמתי, הנה למה שה' נמצא עליהם לא יבצר שיחיו, ובשביל כל הזכויות שעשיתי בהן, ידעתי כי לי בשבילן חיים לנפש, וזהו **(טז) ולכל בהן חיי רוחי,** ע"י תשובתי גם כי אמותה הפעם, אך יהי נא חסדך **והחלימני** את חומרי מחליי, **והחייני** גם את רוחי כי תהיה עמי בתשובתי, ואקרא חי ולא מת על עווני כדברך אלי, באמרך **מת אתה כו',** כי הלא טוב טוב הוא אזכה אני בעצמי בזכויותי עם רוחי, ולא שיהיה עניי ועמלי לזולתי, אשר יבוא ע"י גלגול ברוחי כאמז"ל, וזהו **ותחלימני וכו'** כמדובר.

[יד -טז] או יאמר, מה אדבר כו' ה' עליהם כו' הלא אמרתי לה', **ה' עשקה לי ערבני,** שהוא היה לי ערב לפני מדת הדין בל תקטרג, והנה עתה מה נשאר לי עוד לדבר, אחר כי אמר לי ה' הנזכר, כי והוא כבר עשה כן, כי יצא לי ערב לפני מידת הדין והסכימה גם היא, והוא אצלי מאמרו יתברך באומרו **הנני יוסיף על ימיך כו',** והוא בשום לב כי מהראוי יאמר מוסיף.

גם נשים לב אל דברי הנביא אליו, כאלו פיו יתברך המדבר ולא כדברי ציר משולח, כי לא אמר כה אמר ה' כי שמע את תפלתך ראה את דמעתך כו', רק **שמעתי כו' ראיתי כו' הנני יוסיף כו',** אך רצה הוא יתברך להורות לו, כי עשה מבוקשו להיות לו ערב לפני מידת הדין שתסכים גם היא, וזהו **שמעתי כו' ראיתי כו',** ועל כן **הנני** מידת רחמים הדובר בך מוכן, ולא בלבד אני כי אם גם **יוסיף** מידת הדין על ימיך, והיא בקשתך שתסכים עמי. וזה יאמר פה מה לי עוד לדבר, אחרי כי **אמר לי** השם הנזכר כמדבר עמי, כי **והוא עשה** ולא אמר עשיתי רק עשה, שהוא אומרו **יוסיף** ולא אמר מוסיף, כי אין זה כי אם שגם מידת הדין הסכימה עמו, על כן זאת אעשה להוציא לאור הערבות ולא אתבדה, פן שנותי הנוספות יסירו ממני, לכן **אדדה כל שנותי** כאשה שמדדה את בנה בל ימוטו ממני, כי אם אתן להם מהלכים ואדדם **על** ידי **מר נפשי,** כי לא תוסר **מר נפשי** ממני שהוא עוני, שהוא מורת נפשי יהיה נגדי תמיד, באופן שעל ידי כן לא יוכל יצרי עלי להחטיאני עוד, והנה משני מתים שאמרת לי שהם גופי ונפשי, באמור מת אתה שהוא הגוף בעולם הזה, ולא תחיה הנפש בעולם הבא, הנה עליהם הוא על שנותי אלה הנוספות יהיו, שהוא בשבילם שהוא משמעות לשון על, כד"א וה' דבר עליך ודומה לו, והוא כי בשבילם שנתוספו יחיו הגוף ונפש על תורה ומצוות שיקיים בהם, והנה אין ספק כי גוף ונפש צריכין רפואה, וידוע מאמרם ז"ל כי המתפלל על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה, וזה אומרו **הנה** ולכל מה שאבקש ממך חיים, הוא העיקר לחיי רוחי יותר מלחיי

גופי מצד עצמי, ובזה למה שאני צריך לאותו דבר ידעתי ה', כי תקדים רפואה לגופי **ותחלימני,** ואח"כ והחייני לנפש, כי תהיה עמי למלא חסרונה ולהשלימה בתשובה שלימה כי היא חייה.

יז הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר-לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי-הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל-חֲטָאָי :
יח כִּי-לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָ מָוֶת יְהַלְלֶךָ לֹא-יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי-בוֹר אֶל-אֲמִתֶּךָ :
יט חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל-אֲמִתֶּךָ :
כ ה' לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִינוֹתַי נְנַגֵּן כָּל-יְמֵי חַיֵּינוּ עַל-בֵּית ה' :

(יז) הנה לשלום מר לי מר כו'. הנה חזר בחתימה מעין הברכה אשר החל בה, והיא להלל ולשבח על אשר החלהו ה', כי על ידי חוליו תיקן והחיה נפשו וגופו כמדובר בתחילת מאמרו, וזה אומרו **הנה לשלום** שהוא בשביל השלום שהיה לי טרם אפול למשכב, היא **מר לי** הוא על גוף, וגם מר על הנפש כי מתו גם שניהם כמאמרו יתברך אליו, **מת אתה** בעולם הזה על הגוף **ולא תחיה** לעולם הבא על הנפש, וזהו **מר לי מר ואתה חשקת נפשי** עם היותה בשחת הבלוי, כאלו **משחת בלי** המשיתה, וגם כי נטמאה בעוני, ואיך מצאתי חן לחשוק בה אתה ה', אם לא ש**השלכת** וייחסת **אחרי גוך** הוא אחר גופי, כי גווי שלך הוא ואליו יחסת **כל חטאי** כאלו הוא עשה הכל, כי הנפש מצד עצמה לא תחטא, ועל כן **חשקת נפשי** כי אחרי הגו **השלכת חטאי,** ועל כן בחרת להחלותי, כי טוב טוב יקבל הוא ייסורי העוון בעולם הזה, מאשר תקבלם הנפש בגיהינום והוא יכפר בעדה, ואני ע"י כן ארגיש צערי ואשובה עדך בתשובה שלמה, ואחיה את שניהם כאחד טובים ושלמים.

כלל הדברים, כי כל מיני רעות וצרות הבאות על האדם, הנה הנם ארוכה ומרפא לכל תחלואיו, אשר שם אשם נפשו החליאה במשארותם, אשמותיו צרורות על שכמו, וטוב לגבר כי ישא עולם על צווארו באהבה רבה ויענדם עטרות לו, ועליו לשבח ולפאר ולרומם ולהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט ואורחתיה דין, כי יסור יסרהו יה לטוב לו, להסיר מעליו חלאת טומאת כל עון ופשע וחטאה אשר חטא על הנפש.

(יח) כי לא שאול תודך מות יהללך כו'. אמר מה בצע במיתתי **כי** בה **לא שאול תודך,** כי אם הייתי הולך לגיהינום היה עולה שבח ממנו, כי שם מודים ואומרים יפה חייבת כו', אך אני **אלכה בשערי שאול** שלא יניחוני ליכנס לגיהינום כמדובר למעלה, שיקרהו כאלישע שאמרו מידן לא נדייניה דאיעסק בתורה כו', ואם כן **לא שאול תודך** כי לא אלך שמה, וגם לא מות יהללך שלא תהיה מותי סיבת הלולך, שלא יאמרו ברוך ה' שהמיתו, כי צדיק הייתי בעיני הכל, וגם אין לומר שמיתתי טובה שאני מת בעוני, ויראו כל החוטאים, וישתמרו מעונם, הנה לא כן

הוא, כי לא מות יהללך, כי אדרבא תאבד תקוות כל החוטאים, שהם יורדי בור עתידים לרדת לגיהינום, שנקראים מעתה **יורדי בור לא ישברו אל אמתך,** כי יאמרו אם זה שעסק בתורה, ועשה שכל ישראל יתעסקו בה הוא מת, מה גם עתה כל החוטאים שהם **יורדי בור** שלא יקוו **אל אמתך,** באומרם אם לעושי רצונו כך, לעוברי רצונו על אחת כמה וכמה, ויתייאשו מהטוב העתידה לשבים אליך וזהו **לא ישברו כו'.**

אמנם **(יט) חי חי** שהוא **חי** בעולם הזה **וחי** לעולם הבא הפך מה שהייתי אתמול מת בעולם הזה ולא חי לעולם הבא, **הוא יודך** שהיום נתבשרתי להיות חי בעולם הזה ובעולם הבא, כי עתה יתוקן עותתי שלא עסקתי בפריה ורביה, וזהו **כמוני היום,** כי מי שהוא כמוני היום **חי חי** מש"כ אמש, ע"י היות **אב לבנים,** כי מי שהוא **אב לבנים** כאשר אהיה, **יודיע** את אמתך לבניו, מה שאין כן אם מתי עתה, כי לא ישברו יורדי בור אל אמתך כמדובר.

(כ) ה' להושיעני ונגינותי ננגן כו'. הנה נראה מרז"ל כי עניין חולי חזקיהו היה קודם להצלת ירושלים מסנחריב, ושעל כן הוא יתברך אחרי אומרו **הנני יוסיף** אמר לו **וגנותי על העיר הזאת כו',** הנה כי הוא יתברך עשה עיקר מחיי חזקיה, ואח"כ אגבו אמר שיגן גם על ירושלים, אמר עתה חזקיהו אני אהפך השיטה, כי אעשה עיקר מבית המקדש וזה אומרו **ה' להושיעני כו',** לומר, הנה **ה'** עושה עיקר **להושיעני** יותר מהצלת בית המקדש, ואני לא אעשה עיקר רק מבית ה', כי כל נגינותי לא יהיו רק על מה שנגן כל איש ישראל כל ימי חיינו, על בית ה' שהצילו ה' מיד סנחריב מלך אשור.

כא וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל-הַשְּׁחִין וְיֶחִי :
כב וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית ה':

(כא) ויאמר ישעיהו ישאו דבילת תאנים וכו'. הנה בספר מלכים אומר עניין שאלת חזקיהו האות, קודם להשבת השמש אחורנית, ופה נאמר אחר השבת השמש ואחר המכתב לחזקיהו, אך הנה ישעיה כיון בספרו להורות, כי כל שאלת חזקיהו האות לא היה על בשורת חייו, כי אם על בשורת בית המקדש שינצל מיד מלך אשור, באומרו **וגנותי וכו'** להושיעה, ולהורות כי כן הוא, על כן אחרי אומרו **ה' להושיעני כו',** שהוא כמפורש שאמר הנה ה' כל עיקר כוונתו היה על תשועתי, ואני כל נגנותי הוא מה שנגן כל ישראל על בית ה', שנתבשרנו שיגן ה' על ירושלים, והנה על זה היה מקום להקשות ולומר, כי אם לא היה חזקיהו עושה עיקר מבשורת חייו, איך שאל עליה אות, לזה אמר דע וראה, כי לא על רפואתו שאל האות, כי הלא אחר אומרו ישעיהו יקחו **דבלת תאנים** לרפאת השחין,

והוא השיב **(כב) מה אות, וכו'** לומר, אין לי חפץ לעשות עיקר מרפואתי כי אם מבית המקדש. ועל כן אחר רפואת עצמו אמר, **מה אות** שאני תאב לדעת הוא, **כי אעלה בית ה'** שיהיה בית המקדש קיים, שלא ימשלו בו חיל מלך אשור אשר במצור, כי אם שאזכה לעלות בית ה' שיגן ה' על העיר, בל תשתלח יד בבית ה' כמו שכתבנו מרז"ל, כי רפואת חזקיה היה עודנו חיל אשור על ירושלים, וכל מה שהיה תאב היה על בית המקדש, על כן מה ששאל האות היה, **כי יעלה בית ה'** על בשורת הבית הקדוש.

פרק לט

א בָּעֵת הַהִוא שָׁלַח מְרֹדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן-בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ-בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל-חִזְקִיָּהוּ
וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק :
ב וַיִּשְׂמַח עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת-בֵּית נְכֹתֹה אֶת-הַכֶּסֶף-וְאֶת-הַזָּהָב וְאֶת-הַבְּשָׂמִים וְאֵת
הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת כָּל-בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל-אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא-הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא-הֶרְאָם
חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל-מֶמְשַׁלְתּוֹ :
ג וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל-הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו
מָה אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל :
ד וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ
וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל-אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא-הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא-הִרְאֵיתִים בְּאוֹצְרֹתָי :
ה וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל-חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר-ה' צְבָאוֹת :
ו הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא כָּל-אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד-הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶל
לֹא-יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר ה' :
ז וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל :
ח וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל-יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר-ה' אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר כִּי יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת בְּיָמָי:

ראוי לשים לב: כי לפי הנראה שאומרו **וישמע כי חלה ויחזק,** הוא נתינת טעם אל שליחות ה**ספרים ומנחה**, היה ראוי יאמר כי שמע ולא וישמע, שיורה שאחר שלוח הספרים ומנחה שמע, ואם כך היה שאחר השליחות שמע, למה מודיענו שמיעה זו לבלי צורך, וגם מה טעם שמח **עליהם חזקיהו** ולמה הראם כל אוצרותיו, ומה גם לרז"ל שאמרו שהראם אפילו לוחות הברית שבארון.

ועוד במאמר ישעיה מה אמרו האנשים האלה ומאין יבואו, כי מתחילה היה ראוי לשאול מאין המה ואח"כ מה אמרו.

ועוד כי הוא לא השיב לו מה אמרו כי אם מאין באו, כי אמר **מארץ רחוקה באו כו'.**

חזור לעמוד השער

ועוד בעיקר השאלה באומרו מה אמרו, כי אמירתם אינה מעלה ולא מורדת.

ועוד מה עלה על דעת אדם גדול כחזקיהו לומר **מארץ רחוקה כו',** האם לא ידע כי אין דבר נעלם ממנו יתברך, והאם לה' מודיע מי הם, והנה אמרו רז"ל כי שלשה בדקם ה' ומצאם כלי של מי רגלים, קין ובלעם וחזקיה.

הא', אמר השומר אחי אנכי.

והב', אמר בלק בן צפור שלח אלי.

וחזקיה אמר **מארץ רחוקה כו',**

והלא כמו זר נחשב יכשל חזקיהו במה שנכשלו קין ובלעם.

ועוד כי אין נראה מה שהראה לו כ"כ חמור להכביד העונש כ"כ, באומרו **ונשא כל אשר בביתיך כו' ומבניך וכו',**

ועוד כי הלא אם על זמן החורבן ידבר, עונות אחרים הם שגרמו את הדבר כנודע, ולמה תולה הדבר בזה.

ועוד מה זו תשובת חזקיהו לומר **טוב דבר ה' כו',** מי לא ידע כי טוב דבר ה'.

ועוד כי תחת הצטערו על שמועה רעה היה כמבשר בעיניו, והלא טוב טוב היה להתוודות ולומר חטאתי ויבקש רחמים על הדבר.

ועוד באומרו כי יהיה שלום כו', שיורה כי אינו חש על צרת ישראל כי אם על עצמו, שאחר שיהיה שלום בימיו, לא איכפת ליה על כל שאר ישראל.

וגם למה נאמר ויאמר באמצע דבריו באומרו **ויאמר כי יהיה כו'.**

אמנם הנה שני דברים היו בעניין רפואת חזקיהו:

א', הוראת גדולתו יתברך כי השיב הוא יתברך אחורנית השמש עשר מעלות שהוא הוראת חידוש העולם, כי אין לאל ידו לעשות כן, להחזיר אחור הקפת הגלגלים אם לא מי שבראם.

שנית, הוראת זכות חזקיהו שחיה מחוליו.

והנה **(א)** ה**ספרים ומנחה** ששלח מרודך בלאדן, היה אפשר על ראותו השבת השמש אחורנית.

או על רפואת חזקיהו שהיה שמח בחייו, והנה אמרו רז"ל כי כל שליחות הספרים לא היה רק על השבת השמש, כי שכב שינת הצהרים וכשנעור משנתו ראה את השמש עולה מזרח כעת התחלת היום, וקצף על עבדיו באומרו כי הניחוהו ישן מהצהרים עד יום המחרת בבקר, ואמרו לו לא כן הוא, רק שיש אלוה גדול שהחזיר השמש אחורנית והוא אלוהי חזקיהו, ואז אמר האם יש אלוה כזה ולא אדרוש שלומו, ואז כתב ספרים ויתן ביד עבדיו, שלמא רבא לאלהא רבא ולירושלים ולמלך חזקיהו, הנה כי כל התעוררותו ושלוח ספריו לא היה רק על הוראת גדולתו יתברך, ולא על חזקיהו מצד עצמו על שמחת בשורת רפואתו, וזה הורה הכתוב

באומרו **בעת ההיא** שהיא עת האות הנזכר, **שלח מרודך כו'** ולא היה עיקר הדבר על שמחת רפואת חזקיהו, כי הלא אחר ששלח ספרים ומנחה, שמע שחלה ויחזק ולא מקודם, באופן שאי אפשר שמה ש**שלח ספרים ומנחה** היה על ש**חלה ויחזק** כי אם על כבוד אלוהי ישראל שהשיב השמש אחורנית.

וזהו **שלח מרודך כו' (ב) וישמח כו',** והנה חזקיהו עלה על לבו, כי על שמחת רפואתו שלח לו לקשר אהבה עמו, ועל כן **וישמח עליהם חזקיהו** ואמר, אחר שאתם שמחים בטובתי, אראה אתכם רוב עושרי, ומפני שמהראותו רוב עשרו ימשך התעוררות חמדה לכבשו, לקחת את כל אשר לו, על כן אחרי הראותו את עשרו הכסף ובשמים ושמן הטוב, הראהו גם כן **את בית כליו** הוא בית כלי מלחמתו למען ייראוהו, וגם **לא היה דבר וכו'** שכולל מה שאמרו ז"ל שגם הראה לוחות הברית, ואמר להם באלו אנו נוצחים המלחמה, והוא צודק לפי דרכנו שכיון להראות, כי גם לו כלי מלחמה לנצח את הקמים עליו.

ג וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל-הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו
מָה אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל :
ד וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ
וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל-אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא-הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא-הִרְאֵיתִים בְּאוֹצְרֹתָי :
ה וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל-חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר-ה' צְבָאוֹת :
ו הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא כָּל-אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד-הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶל
לֹא-יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר ה' :
ז וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל :
ח וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל-יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר-ה' אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר כִּי יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת בְּיָמָי:

ואז בא **ישעיה הנביא ויאמר אליו (ג) מה אמרו האנשים האלה,** לומר איך עלה בדעתך שלכבודך באו מה אמרו, האם לא אמרו כי באו על שמע האות הגדול ההוא שהוא לכבודו יתברך,
ועוד מאין יבאו אליך, כלומר האם משם עד פה יבואו אליך בשבילך, כלומר כי ודאי לא באו רק על כבוד אלוהי ישראל השוכן בירושלים, וזה אומרו **יבאו** ולא אמר באו, כי אין הכוונה רק מאין ראוי שיבואו אליך, כלומר בשבילך באופן שהיה לך לחשוב כי על כבודו יתברך באו, ולא על כבודך לשמוח עליהם כ"כ, עד הראותך להם את כל אשר בביתך ואוצרותיך.

ועל זה השיב ואמר **מארץ כו',** והוא בשום לב אל אריכות לשונו, והראוי היה לקצר ולומר ויאמר חזקיהו מבבל, אך יאמר על אמרך מה אמרו האנשים איני משיב, כי כדברך כן הוא, אך

מה שתמהת ואמרת **ומאין יבאו אליך,** שהיה לי להשכיל כי לא היה אפשר שבשבילי חרדו לבוא מארצם, והלא אין זה תימה, כי האם **מארץ רחוקה באו אלי,** הלא מבבל הוא שאינו כל כך רחוקה, ומה גם בזמן ההוא שהיה להם דרך קצרה, מהנודעת עתה לבוא מארץ ישראל לבבל.

ושעור הכתוב מארץ רחוקה באו אלי, כלומר בשבילי שתתמה הלא מבבל הוא ואינה כל כך רחוקה, והנה גם זה לא היה מדבר חזקיהו, אם לא שלא ידע כי דברי ישעיהו היו מאתו יתברך, כי אם דברי עצמו ששאל לו **מה אמרו האנשים וכו'**, ולא אמר כה אמר ה', ועל כן אמר לו אחרי כן **(ה) שמע דבר ה',** כלומר עד כה חשבת כי מעצמי אמרתי, אך עתה **שמע דבר ה' (ו) הנה ימים באים כו',** וקודם שיזכיר לו עונשו שאל לו אשמתו אשר מעין העונש, ואמר לו **מה ראו בביתך,** אמר לו **כל אשר בביתי** מעצמם ראו, אך מה ש**באוצרותי** אני **הראיתים**, וזהו **לא היה דבר אשר לא הראיתים באוצרותי.**

(ח) ויאמר חזקיהו אל ישעיהו כו'. אמר הנה כ"כ אני מכיר אשמתי אשר חטאתי, שאני אומר כי **טוב** הוא **דבר ה' אשר דברת** בערך מה שהיה ראוי אלי, כלומר כי חטאתי וה' כרוב רחמיו מכה ברחמים, לעשות הדבר בימי הבנים אשר אוליד ולא בימי.

ושמא תאמר ואיזו תשובה או תיקון אתה עושה, לזה אמר אמירה בפני עצמה **ויאמר כי שלום ואמת וכו',** והוא עזיבת החטא שלא ישוב עוד לכסלה, והוא כי אם ח"ו היה שונה באיוולת עוון זה או דומה לו, היה ודאי גורם שמה שייעד הוא יתברך הצרה הנז' אחריו תהיה בימיו, אמר זאת אעשה בתשובתי והעדר אשמה עוד, **כי שלום ואמת** שהוא שלום בהתמדה, כמשמעות לשון **אמת** יהיה **בימי,** ואמת נאמר על הדבר מתמיד הפך הבלתי מתמיד הנקרא כזב, כד"א היו תהיה לי כמו אכזב כו', ולא אמר כי יעשה לבטל הגזירה לגמרי, כי זה היה בלתי אפשר כי החורבן היה נודע מתורת ה', כאומרו כי תוליד בנים וכו' ונושנתם בארץ וכו', העדותי בכם כו' והיה מסורת בידם הדבר, כי על כן מאז בנה שלמה בית המקדש, בנה מקום מתחתיו לגנוז הארון.

[ז -ח] או יאמר בשום לב אל כפל אומרו, **ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד,** כי הלא צאת ממנו היינו אשר יוליד, אך רמז לו זמן האמור בתורה כי תוליד בנים ובני בנים כו', כי אז יהיה הגלות, וזה רמז באומרו **אשר יצאו ממך וכו'** וגם **אשר תוליד,** כי בני בנים הרי הם כבנים, ולהיות כי מנשה ואמון היו רשעים, לא ייחסם אליו כי אם אמר **יצאו ממך,** אך על יאשיהו וצדקיהו שהיו צדיקים, אמר אשר **תוליד** שייחסם אליו.

כלל הדברים שרמז לו זמן החורבן הכתוב בתורה, ועל זה השיב ואמר **טוב דבר ה' אשר דברת,** לומר הלא מבשר אתה לי, כי בערך הנועד בתורה כי אבוד תאבדון מהר, כל מה שדברת שאינו רק שישלטו בממון שינשא כל אשר בביתי, וגם שמבני **יהיו סריסים בהיכל המלך** גם זה אינו איבוד, כי אם אדרבא מעלה שיהיו **בהיכל המלך,** כמו שאמרו ז"ל כי על דניאל חנניה מישאל ועזריה נאמר, כלומר הנה הורה הוא יתברך בזה, כי בזכותי היה מבטל הגלות אשר העיד בתורה, אלא שעתה ע"י חטאתי החזירו בקלות שימשלו בעושר, ולקחת מזרעי לסריסים בהיכלו בלבד, וא"כ **טוב דבר ה'** כי בשורה היא, וא"כ אחר כי נועד רעה גדולה מזו, לא הספיק עתה לשוב לבטל גם את זה, כ"א ויאמר **כי יהיה שלום כו'** שאעשה בבלתי שוב לכסלה, שלפחות זה לא יהיה בימי כאשר אם הייתי שונה באיוולתי חלילה.

פרק מ

א נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם :
ב דַּבְּרוּ עַל-לֵב יְרוּשָׁלִַם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ
כִּי לָקְחָה מִיַּד ה' כִּפְלַיִם בְּכָל-חַטֹּאתֶיהָ :

(א) נחמו נחמו עמי כו'. אמרו רז"ל שאמר שהוא יתברך הנה חזקיהו לא חש על עמי רק על עצמו, באומרו **כי שלום ואמת יהיה בימי,** אני אחוס עליהם ואומר **נחמו נחמו עמי,** ויצדק לפי דבריהם אומרו **יאמר אלוהיכם** כלומר אם חזקיהו לא אמר כן אלוהיכם יאמר.

או לפי הפשט יהיה, כי אחר הזכירו החורבן כמדובר בסמוך טרם היותו דבר הנחמה. ולהתכת התיבות יאמר **נחמו וכו'** והוא, כי עם היות שלפי ערך עונות ישראל לא היו צרותינו די חציים, לולא ה' היה לנו וכלה חמתו בעצים ובאבנים, כמו שאמרו ז"ל על כלה ה' חמתו כו', נמצא כי יותר היה ראוי לנחם את השי"ת כי חטאנו לו, שבחטאינו הושם נווה קדשו ונשרף היכלו, מלנחם את המסבבים כל הרעה, אמר כי לגודל ענוותנותו יתברך לא כן עשה, אך ציוה לנחם את עמו וזה אומרו **נחמו נחמו עמי.**

ולא עוד אלא שתהיה כפולה, הנה זה יאמר למה שהוא אלוהיכם, כלומר שאם לא כן אשמים אתם שעם כל זה מנחם אתכם, וזהו **יאמר אלוהיכם** כלומר במה שהוא אלוהיכם בייחוד מגודל אהבתו אתכם, אשר גם בעזבכם אותו לא סילק אלוהותו מעליכם, ע"כ לא שת מגמתו על אשר חללתם שמו וחטאתם לפניו, כ"א על צרתכם ואמר לנחמכם.

או יאמר, על כי נאמר **ואמרתי ללא עמי עמי אתה** והוא יאמר **אלוהי,** אמר **עתה נחמו נחמו,** כי לא ייחל שתענו אחריו אחרי אומרו **עמי** שתענו ותאמרו **אלוהי**, כ"א הוא עצמו יאמר הכל, שהוא יאמר **עמי** וגם יאמר **אלוהיכם**, מה שאין כן בתחילה ע"י הושע, שלא ייעד רק שהוא יתברך יקדים ויאמר **עמי**, ונענה אחריו אלוהי ולא יצריכנו להקדים, אך פה הוסיף ואמר שהוא יאמר הכל.

או נחמו נחמו עמי, ומה היא הנחמה שיאמר הוא יתברך, היא שהוא **אלוהיכם** שאין לך נחמה גדולה מזו. ובשום לב אל כפל אומרו **נחמו נחמו,** יאמר **נחמו** על **חורבן ראשון נחמו על חורבן שני** מגלות האחרון, ולא נחמה בלבד יהיה בשני, כ"א **עמי יאמר אלוהיכם** אתכם, והוא כי אז יתקיים מאמר הנביא **ואמרתי ללא עמי עמי אתה,** וזהו **נחמו נחמו עמי יאמר אלוהיכם.**

או יאמר בהזכיר מאמר **ספר הזוהר** על פס' **נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל,** שהוא כי בחורבן ראשון ע"י מה שדברו על לב ישראל חגי זכריה ומלאכי, וקראו את ישראל בבבל יבואו לבנות בית המקדש מיד באו, אך בגאולה שמחורבן שני העתידה במהרה בימינו, לא ע"י קריאה ע"י זולתו יתברך יקומו ישראל, כי אם עד שהוא יתברך בעצמו יקימנה וינחמנה וידיו תביאינה אותה, וזהו **לא תוסיף קום** כלומר מעצמה.

ונבוא אל העניין

ויבוא על נכון מלת **(ב) צבאה** ורצוי **עונה** ועניין אשר **לקחה מיד ה' כפלים,** כי לא יצדק יכפיל ה' את הרעה חלילה, אך יאמר נחמו על בית ראשון נחמו עמי על בית שני, והנחמה השנית **יאמר** אותו **אלוהיכם** בעצמו.

ופירש ואמר מה שאמרתי **נחמו** על בית ראשון הוא, כי אתם **דברו על לב ירושלים וקראו אליה** שתבוא מבבל לירושלים, ולמה זה יהיה ע"י אחרים שהם חגי זכריה ומלאכי, מה שאין כן בנחמה השנית שהיא על ידך ה', הלא הוא כי עתה בבית ראשון אינה צריכה פיוס רב, כי הלא **מלאה צבאה** כאשר **נרצה עונה,** שהוא שבעים שנה כמספר שנות שמיטין ויובלות שביטלו ישראל, כי על כן נאמר **אז תרצה הארץ את שבתותיה,** ואומר **ותרץ את שבתותיה את אשר לא שבתה בשבתותיכם כו',** באופן שהיה הזמן קצר ובלי ייסורין, כי אם דבור וקריאה והלכו בנחת ולא בצער, אך **בנחמה השנית** שאמרתי ש**יאמר אלוהיכם** בעצמו, הלא הוא כי היא מדוכאה, **כי לקחה מיד ה' כפלים** והוא, כי לעתיד לבוא תהיה הגאולה ע"י חבלי משיח, באופן שתשובה ע"י ייסורין שהוא מיראה, באופן שהזדונות נעשים שגגות, ואח"כ למרק החטאות יקבלו עוד ייסורין שניים, נמצא שהם **כפלים.**

ושעור הכתוב **כי לקחה מיד ה' כפלים** ובמה היו כפלים, הלא הוא בשביל **כל חטאתיה,** הם השגגות שנעשו מהזדונות שהוצרכו אח"כ למרקן.

או מעין זה וידברו שתי הנחמות על הגאולה העתידה, ואמר **נחמו נחמו עמי** שהיא נחמה כפולה, וע"י עצמו כי **יאמר** לכם **אלוהיכם**, והטעם שהוא ע"י עצמו שהוא על כי מלבד הנחמה צריכה פיוס, וזהו **דברו על לב ירושלים** שהוא דברי פיוסים ועם כל זה לא תתפייס, כי אם עוד צריך תקראו אליה, כי אחר הפיוס מתרחקת מלבוא, וע"כ צריך אנחמנה ואקימנה בעצמי, והטעם שצריך כל זה הוא, על כי **מלאה צבאה** שהוא שלא זכתה ליגאל בזמן קרוב, אלא אחר **כי מלאה צבאה** הוא עד עת הקץ, וגם עד **נרצה עונה** שהוא שלא כגאולה הראשונה שלא דקדקו במעשים, אך אז לא יהיה עד שיעשו תשובה גמורה, שהוא עשות מהזדון זכות, שישובו מאהבה כמאמרם ז"ל בגמרא, כי גדולה תשובה שזדונות נעשים לו כזכויות נאמר על השב מאהבה, וזהו **כי נרצה עונה** כי נעשה מהעוון רצון וזכות, ועל כן ראוי הוא ינחמנה ויקימנה ע"י עצמו יתברך.

ואשר אמרתי נחמה כפולה באמרי **נחמו נחמו,** הוא על כי בעוונם לקתה בתשלומי כפל, כי הנה **לקחה מיד ה' כפלים וכו',** והוא כי עקיצת האוהב קשה לאדם ממכת חרב האויב, וזהו **כי לקחה** במה שהיא **מיד ה'** שהוא אביה הרחמן **כפלים בכל חטאתיה,** כי הרגישה כפלים ממה שהייתה מרגשת ע"י זולתו כאף וחימה, נמצא כי עונש הראוי לה החשיבה אותו כאלו היה כפלים.

או יאמר **נחמו נחמו וכו',** כי הנה גם הצדיקים גמורים לקו בחורבן, כמו שאמרו ז"ל **ממקדשי תחילו** אל תקרי ממקדשי אלא **ממקודשי,** ואמר כי אשר המה צדיקים הנקראים עמו יתברך הוא יתברך בעצמו ינחמם, וזהו יאמר אלוהיכם, אך לשאר כללות ירושלים ע"י אחרים המה נביאיו יתברך, וזהו **דברו על לב ירושלים כו'.**

ושמא תאמר והלא בחטאם לקו ולמה יפייסו אותם, לזה אמר מה שצריך פיוס הוא על **כי מלאה צבאה,** שהוא בעתה ולא נפדה מקודם בזמן של אחישנה.

ושמא תאמר, הלא אדרבא על כן אשמים אנחנו שלא זכינו להיגאל מקודם, לזה אמר **כי נרצה עונה** והוא כי גם שבבוא הגאולה בעתה הוא כשלא זכו, עם כל זה ע"י חבלי משיח ישובו עד ה' ואז ירצו את עונם שהם ב' דברים:

כי מלאה צבאה

וגם **נרצה עונה,**

שעשה מהעוון זכות.

ושמא תאמר, הלא מיראה שבים בחבלי משיח, ואיך הוא זכות ולא נעשה שוגג, כי השב מיראה נעשים לו כשגגות, לזה אמר כי אחרי שובם מחמת הצרות ונעשה שוגג, **לקחה מיד ה'** שהוא **לקחה** בעצמה ברצון טוב הייסורין **מיד ה',** כי זה הוא תשובה מאהבה, וזהו **בכל חטאתיה,** שבכללם הוא שוגג של עוון הנזכר, כי תחילה נכו העוון ואחר כך השוגגים, והשוגג שנעשה מהעוון ע"י שוב מיראה גם הוא עימהם.

או יאמר נחמו נחמו כו', נחמו אם יהיה אחישנה נחמו אם יהיה בעתה.

ועל האחד אמר עמי שהוא אם זכו,

ועל השנית אמר יאמר אלוהיכם שעם שלא יזכו מעצמם, למה שהוא יתברך **אלוהיכם יאמר נחמו.**

ועל מאי דסליק מניה אמר **דברו על לב ירושלים,** ועל אחישנה דפתח ביה אמר **וקראו אליה,** שאינה צריכה רק קריאה בעלמא כי תבוא מיד מאליה, ועל אומרו **דברו** אמר מה שצריך פיוס הוא, **כי מלאה צבאה** ולא נגאלה קודם לבעתה, כגאולות ראשונות שלא דקדקו לה עד עשותה תשובה גמורה, ועל אומרו **וקראו כו'** אמר **כי נרצה עונה,** שעשתה עונה זכות כי שבה מאליה מאהבה טרם הקץ, **כי לקחה וכו'** לומר, גם שיד ה' הייתה בם בגלות וייסורין, הנה מהיד ההיא **לקחה** לה שלא בלבד סבלה הייסורין, כי אם גם הייתה לוקחת המכה כעניין בואו אחי כו'. או כיוצא בזה, **כי לקחה** לקח טוב שהם הזכיות הנעשים לשב מאהבה, **מיד ה' כפלים** מהעונות, והוא המתאווה לקבלם ומקבלתם, ובזה הוא **כפלים בכל חטאתיה,** שאין לה זכיות כמספר החטאות רק **כפלים:**

א' על התשובה מאהבה,

ב' על קבלת הייסורין מאהבה,

וע"כ טרם מלאה עתה תגאל.

ג קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ ה' יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלוֹהֵינוּ :
ד כָּל-גַּיְא יִנָּשֵׂא וְכָל-הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה:
ה וְנִגְלָה כְּבוֹד ה' וְרָאוּ כָל-בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִי ה' דִּבֵּר :

(ג) קול קורא במדבר פנו דרך ה' כו'. הנה אמרו רז"ל ב**ספר הזוהר** פרשת ואתחנן, כי התשובה העתידה תהיה ע"י התורה, וכן **ברעיא מהימנא** פירשו פסוק עני ורוכב על חמור, שהוא כי על זכות התורה יבוא המשיח כד"א יששכר חמור, וכן אמרו רז"ל כי כאשר יתעסקו במשנה תבוא הגאולה, דכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם.

ונבא אל העניין והוא כי אחר אומרו כי **מלאה צבאה** שהוא כי תבוא הגאולה בעת הקץ ואומר הוא יתברך הלא תאמרו למה אני תופס בחינה זו, והלא אפשר שתזכו שאחישנה קודם עתה, או תאמרו למה איני מעורר אתכם שתשובו קודם הזמן שתזכו קודם שאחישנה, לזה אמר מה לעשות ולא עשיתי, כי הנה **קול קורא במדבר** שהיא בת קול, היוצאת בכל יום תמיד מהר חורב שהוא במדבר, שאומר אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שעי"כ יהיה לכם חירות, שע"י התורה אתם שבים ומפנים כל מכשול עון, וזהו **פנו דרך ה'** שתפנו לו דרך לבוא לגאול אתכם, כי מכשולות אשמותיכם הם המעכבים, ואשר אין לו עונות שידמה לערבה, עם כל זה ע"י התורה **ישרו מסילה לאלוהינו,** שע"י התורה על העדר עוון תדמה לדרך, שמלבד שאין בה מכשולות גם יש בה **מסלה** מרוצפת אבני יקר, לעורר לב המלך הקדוש למהר לבוא במסילה ההיא, וזהו **ישרו בערבה מסלה לאלוהינו.**

או שעור הכתוב, כי למידת רחמים **פנו דרך ה'** שהוא מידת רחמים, וזה מספיק כי בהעדר עוון יבא אליכם, אך מה שקורא **במדבר** על התורה הוא שאחר היות **ערבה** מסולקת מכשולות, גם **ישרו בערבה מסלה לאלוהינו** הוא מידת הדין, שתגדל התשובה עד שמידת הדין תסכים, שהוא ע"י קינות אחר התשובה תיקונים והדרכות ישרים כמסילה שאחר סילוק המכשולות.

וקודם המסילה צריך להשוות ההרים עם הגאיות, כי **(ד) כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו,** ועליהם תבוא המסילה ישרה, והוא כי יש בני עניים ונכי רוח חרדים על דבר ה', והמה שפלים ונבזים בעיני העם, ולעומתם יש גסי הרוח ריקים ומתגאים וחשובים מחמת עושרם, ועל ב' סוגים אלה דבר:

על הא' אמר כל גיא ינשא,

ועל הב' אמר וכל הר וגבעה ישפלו.

ושמא תאמרו מה יעשה אשר לבו עקוב בעל תחבולות וערמות ובעל גאווה, שהם מידות קשות לסלק אותם האדם מעליו, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה, הנה זאת עצתי שתעשו כענייין מי שנולד במזל שפיכות דמים שיעשה עצמו מוהל או שוחט, כך והיה העקוב למישור, כי אשר הוא עקוב הלב בעל מרמות ותחבולות, ישמש לו ערמימותו למישור, דרך משל שאם יבוא לפניו איש עול וקשה להודות העוֶל אשר עשה, אז אתה ע"י תחבולותיך תהיה מתנכל עליו, עד ילכד ויודה ויישר דרכו, נמצא כי ישמש העקוב להביא אל המישור, וההיקש במשל זה להתנכל בתחבולות על יצרך, וכן אשר הם **רכסים** רמים ובעלי גאווה תשרת

מידתם להשפיל רשעים גאים וזהו **והרכסים לבקעה,** שישמשו הרכסים לעשות בקעה נמוכה מהגאים רעים.

וזהו שימוש הלמ"ד באומרו **למישור** ובאומרו **לבקעה,** שעל כן לא אמר העקוב מישור והרכסים בקעה, ומסיים הנביא ואומר הנה אם כה תעשו שיתקיים בכם זכו אחישנה, שתתקנו מעשיכם מאליכם הלא תרוויחו.

כי **(ה) ונגלה כבוד ה' וכו',** והוא כי אם לא תשובו עד עת קץ, יהיו חבלי משיח ויהיו הנותרים מתי מעט, אחד מעיר ושנים ממשפחה, אך ע"י שתפנו **דרך ה'** ותשובו אליו יתברך בתורה ותשובה ומעשים טובים, מאליכם ימשך שלא יפקד מכם איש, **ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו** גלוי השכינה, ולא בלבד למתי מעט כאשר אם תתאחרו מלשוב עד עת קץ, ע"י חבלי משיח כמדובר, הנה כי לא יבצר ממנו יתברך הודעה והתעוררות שישובו מהרה, ויתקיים בהם זכו אחישנה, אך מה נעשה שאין הכנה לבוא הגאולה עד ימלא צבאה לעת קץ, כי הלא באשר אמרתי כי **קול קורא במדבר,** להכין את בני האדם לגאולה על ידי תורה ומצוות.

ו קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל-הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל-חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה :
ז יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ ה' נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם :
ח יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר-אלוהינוּ יָקוּם לְעוֹלָם :

הנה **(ו) קול** מלאך אומר למלאך ההוא **קרא,** שהוא לקרא שיעסקו בתורה ויפנו דרך ה', כי מציאות הקריאה עושה רושם, ואמר הקורא לאומר לו שיקרא, **מה אקרא** ואין מועיל, כי הלא **כל הבשר חציר,** כי כאשר כל **חציר ייבש** כך כל התעוררות עסק תורתם בלתי מתמיד כי הפועלים עצלים, וגם העמוד השני שהוא גמילות חסדים, הנה כל חסדו שעושה כל אדם עם חברו, הוא כציץ השדה שהוא מפריח ומיד נובל, כך מראה לפנים רצון טוב בחסד שעושה והוא מיד נובל, והנה לעומת המלאך האומר הדברים האלה, קופץ ואומר לו שכנגדו לא טוב דברת, כי הלא אמרת **כל הבשר חציר,** שמלת כל תורה שאין גם אחד שלא ידמה לחציר וציץ השדה, והלא יש צדיקים ומה גם אשר בצדקתו ניתנה בו רוח נוסף על הנפש, כי אין זה רק כשהוא צדיק גמור, והן זאת דברי שאגתו ותמיהתו שאומר לו בתמיהה.

(ז) יבש חציר נבל ציץ שאמרת אפילו **כי רוח ה' נשבה בו,** הוא אשר נופחה באפיו רוח ה', שלמעלה מהנפש שהוא באיש צדיק גמור, כלומר ולמה כללת הכל וזהו **יבש חציר נבל ציץ,** אמרת גם **כי רוח ה' נשבה בו** בתמיה, **אכן** מה שראוי לומר הוא **חציר העם,** כלומר לא תאמר **כל הבשר חציר** שתכלול הכל, כי אם **חציר העם** הם ההמון, אשר בתואר עם יקראו

ויתוארו בלבד, ולא באשר רוח ה' נשבה בו, כי אין הצדיקים גמורים נמשלים לחציר, וזהו **אכן חציר העם** כלומר, **אכן** מה שראוי לומר הוא **חציר העם,** ואחר שהעם חציר וחסדו כציץ השדה, ודרכם **(ח) שיבש חציר נבל ציץ,** אם כן היטבתי אשר אמרתי כי **מלאה צבאה,** כי רחוק הדבר שיזכו מאליהם לאחישנה, כי אם לבעתה שהוא דבר אלוהינו, כי הוא יקום לעולם בלי ספק.

או ענייין הכתוב קרוב לזה, שאומר הנה עד כה היה ויכוח אם יזכו אם לאו, ואמר המנגד **מה אקרא** אחר כי **כל הבשר חציר, ואכן חציר העם** כמדובר, אמר הנביא אל יתייאש אדם מן הרחמים, באומרו כי אחר שהעם דומה **לחציר וציץ** השדה, אם כן אולי יגרמו העונות ואפילו בעת קץ לא נזכה חלילה, לזה אמר אל תיראו כי גם ש**יבש חציר נבל ציץ,** עם כל זה אין זה מעכב רק לזמן אחישנה, אך **ודבר אלוהינו** אשר דבר טוב על ישראל לעת קץ **יקום לעולם.** על כל פנים, והוא עניין לא זכו בעתה, כי גם לבלתי זכאים לא יבצר מעת קץ וזהו **יבש וכו' ודבר וכו'.**

ט עַל הַר-גָּבֹהַ עֲלִי-לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הֲרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלִַם הָרִימִי אַל-תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אלוהיכֶם :
י הִנֵּה אֲדֹנָי ה' בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו:
יא כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל :

(ט) על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון כו'. הנה ציון וירושלים לקו על עוון העם, והמה מיוחדות להיות מושב אלוהים, ומחויבת בשורת הטוב אליהן שלא חטאו, על כן **על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון, הרימי וכו' מבשרת ירושלים,** ולא ויראו ממנגד ולא מעין השולטת על המיית הרמת קולות ושמחות, כאשר אמרו רז"ל ששלט עין בלוחות ראשונות שהיו בקולות וברקים, כי ציון ירושלים מושב אלוהים רב זכותם, אך ערי יהודה גם שהיו מדבר על עונות ישראל גם כן, אין צריך לומר שלא תעלה על הר גבוה ולא תרימי קולך, כי אם גם לא תאמר להם מתחילה הנה בניך, כי יצטערו פן ישובו לישומם בעוונותם כפעם בפעם, על כן **אמרי הנה אלוהיכם** מקדים ובא, כי בו ישמחו מיד, והנה עדיין יש קצת צער שלהיות ביאתו יתברך עם עמו ישראל, כי להיותם בחיריים יתעתדו לחטא ותחזור שכינה ותסתלק.

על כן תוסיף ותאמר **(י) הנה ה' אלוהים** לא יבוא כראשונה, כי עתה מרכבתו אשר ישרה בה לבוא אליכם בזמן ההוא, הוא מי שהוא חזק ואמיץ בזכות לא ימוט לעולם, וזה אומרו **בחזק יבוא כו',** כי **כל הנותר כו' קדוש יאמר לו,** ואין פחד שמידת הדין תקטרג, כי הנה וזרועו הוא מידת הדין כד"א בימינו ובזרוע עוזו, אל תיראו שתקטרג גם שהיא מושלת אז בעולם, כי הלא

מה שזרועו מושלה, הוא לו להנאתו ולטובתו של החזק הנז', תדע שכן הוא כי הלא הנה שכרו אתו, כי שכר מעשיו הלא הוא הדבקות עם השכינה בעצם, והנה שכרו זה כבר הוא אתו עם החזק, כי בו הוא יתברך בא, כי **בחזק יבוא** שהוא מרכבה אליה, וזהו **הנה שכרו אתו.**

ועוד כי ופעולתו של חזק הן כל מעשיו אשר עשה בחייו לפניו הוא, כי כל שרפי קדש אשר פעל ועשה הם תמיד לפניו כי כולם נצבים לפניו, וא"כ אחר שכל הנשאר שכינה על ראשו ומלאכים אין מספר מכל צדקותיו אשר עשה, אין חזק גדול מזה, שודאי לא ישוב עוד לכסלה לקלקל עוד ערי יהודה באשמות הנותרים.

ושמא תחשבו כי כאשר במדבר אחר מעמדם בהר סיני נביאים כולם ודבקים בה' לא נמנעו מלחטא, פעם בשאלת מים ופעם בשאלת בשר וכיוצא, כן לא יחסרון גם אז שאלות, דעו כי עתה לא יחסר להם דבר, כי לא ימסרם הוא יתברך ביד הזולת, רק **(יא) כרועה עדרו** של עצמו ולא מהזולת ירעה, שלא ימסור עדרו ביד זולתו, כ"א **בזרועו יקבץ טלאים** בל יתפרדו זה מזה, כך הוא יתברך **בזרועו** ייחד הבחורים המתאווים תאווה, **ובחיקו ישא**ם כאשר ישא האומן את היונק לספק כל צרכיהם, ולנהל את מולידיהם הנמשלים ל**עלות** אמהות של הטלאים.

או יאמר כמי שהיה רועה עדרו יתברך הוא משה כן ירעה אז הוא יתברך את עמו, והוא מה שאמרו ז"ל ב**שמות רבה** על ומשה היה רועה כו', כי כאשר בתחילה נסה הוא יתברך אותו בצאן, כי היה רועה את צאן יתרו חותנו, ופעם אחת ראה גדי מתפרד מהצאן ורץ, אמר לא על חנם החזיק בריצה זו, הלך אחריו והגדי הפליג במדבר עד מצא מקום מבועי מים, וינח וישתה שם עד שבעו, אז אמר משה אלו ידעתי כי צמאת, אני הבאתיך על כתפי, מה עשה אמר צר לי עליך כי צמאת, נטלו בחיקו והביאו עד העדר, כן יאמר הנביא, שמי שהיה רועה עדרו יתברך הוא משה רבנו עליו השלום, כמו שהיה **רועה עדרו** יתברך כן יעשה אז הוא יתברך לישראל, ומה היה הרועה עדרו עושה, הלא הוא כי **בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא** כעניין המעשה האמור.

יב מִי-מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזָּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם :

יג מִי-תִכֵּן אֶת-רוּחַ ה' וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ :

יד אֶת-מִי נוֹעַץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ :

(יב) מי מדד בשעלו מים כו'. הלא אמרתי **בזרועו יקבץ טלאים,** כי הוא יתברך **בזרועו יקבץ** את ישראל על דרך הכתוב, אמר אל תתמה ותאמר איך בזרוע א' יקבץ ישראל, **כי מי שמדד בשעלו מים כו',** לא יפלא שיעשה בזרועו שהוא יותר משעלו גם את זה.

וביאור העניין, כי הנה אמרו רז"ל על פס' **יהי רקיע בתוך המים כו',** כל העולם היה מים במים, ומה עשה הקדוש ברוך הוא גלה הטפה האמצעית וממנה ברא את הרקיע, שנאמר יהי רקיע בתוך המים, והוא מה שכתוב אצלנו במקומו, כי מים העליונים הם רוחניים ומים תחתונים הם גשמיים, והטפה האמצעית הוא איכות ממוצע, ועל כן מים עליונים עלו למעלה והגשמיים נשארו למטה, והאמצעיים נעשה מהם רקיע ממוצע, שהוא גשם זך שהוא ממוצע בין הרוחניים והגשמיים, וכן אמרו רז"ל כי כשיעור שבין המים התחתונים עד לרקיע, הוא שיעור שמהרקיע עד מים העליונים.

ונבוא אל העניין

אמר מי מדד בטפח שלו **מים,** לעשות טפח א' למטה וטפח למעלה, **ושמים בזרת תכן** שהוא כי הטפה אמצעית שממנה ברא השמים, תכן אותם בזרת שבין מים עליונים לתחתונים, והוא אמרו רז"ל כי בין מים תחתונים לרקיע ת"ק שנה ועובי הרקיע ת"ק שנה, וכמו שבין מים תחתונים לרקיע, כך בין רקיע למים העליונים, ובזה יאמר **ושמים בזרת תכן** והוא כי זרת הוא ג' טפחים, והוא כי חילק הוא יתברך החלל לשלשה חלקים, מה שבין מים העליונים אל הרקיע, והרקיע, ומה שמהרקיע אל מים התחתונים ששיעור כל א' שווה. כמו שאמרו ז"ל והמשלם לג' טפחים שהם זרת ואמר, כי **השמים בזרת** זה **תכן**, שהוא בחלל שבין מים למים שמדד שהם כמדובר ג' חלקים שווים, כמו שאמרו ז"ל על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע, שכך הוא מהמים התחתונים אל הרקיע כמו מהרקיע אל המים העליונים, והרקיע עצמו כשיעור שבין המים העליונים או לתחתונים אליו, בג' חלקים אלו הנקראים זרת תכן השמים, וגם כל ומדד בשליש עפר הארץ, כי מדד באופן יהיו ב' שלישי העולם מים, ושליש העולם עפר הארץ, כי שליש העולם הם יבשה, ואם ידבר על מה שקודם דור אנוש, יהיה שמדד בשליש לעשותם ב' שלישים.

ועוד עשה כי **שקל בפלס הרים,** והוא מאמרם ז"ל בבואם לתת טעם אל היות בעולם הרים וגבעות ולא היה הכל מישור, ואמרו כי מקומות שהיה המקום מוכן לעלות משם התהום שם שם הר לסתום, והנה מה שיש במקום אחד הר קטן ובמקום אחר הר גדול ממנו הוא, כי בכל מקום נתן הר כבד לפי צורך מקום סתימת התהום אשר שם, כי המקום שלפי טבעו היה הר קל מספיק להגן נתן הר קטן, ובמקום שהיה צריך גדול הימנו נתן בו גבול גדול לפי צורכו בכל מקום, וזה יאמר **ושקל בפלס הרים,** לתת לכל אחד כפי צורך כבדות הצריך למקום ההוא, וכן

גבעות במאזנים למען תהיה הארץ בשווה, נתן גבעות במקום הצורך לפי הראוי להכריע שווי קרקע העולם בל יטה אנה ואנה, וזהו **וגבעות במאזנים.**

(יג) מי תכן את רוח ה' וכו'. הנה ייעד לקבץ נידחי ישראל **כרועה עדרו** ש**בזרועו יקבץ טלאים וכו',** ולבל נתמה איך בזרועו יקבצם, אמר **מי מדד בשעלו מים כו'** כמפורש. עתה חזר אל העניין ואמר **מי תכן כו',** והוא בל יאמר איש, אחר שעתיד יתברך להחריד כל החרדה הזאת לקבץ את ישראל מהגלות, למה הגלם מתחלה כי מי הכריחו, והלא הטענה אשר הייתה אפשרית וקרובה לומר היא, כי עשה עצת אברהם אשר יעץ ישתעבדו בניו בגליות ולא ירדו לגיהינום, כמאמר הכתוב **אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם,** והוא כי באומרו יתברך לאברהם יבחר לבניו או מלכויות או גיהינום בירר את המלכויות, והנה אם ככה היה הדבר, כי לא עשה ה' רק לקיים עצת אברהם הלא כמו זר נחשב, כי ישים הוא יתברך את עמו אשר אהב ביד מרעים, ויהיו בסכנת איבוד ויצטרכו כמה חרדות להוציאם, למען עשות עצת אברהם, על כן לדחות סברא זו אמר, מי תכן את רוח אדם בקרבו ה' הוא ודאי, ואם כן אמור מעתה ואיש כעצתו יודיענו בתמיה, האם יצטרך המתכן רוחו בקרב האדם לקבל עצה ממנו.

ועוד כי **(יד) את מי** נאמר שיהיה **נועץ** הוא יתברך עמו שיבינהו את הקדוש ברוך הוא, כי מי יוכל להבין את קונו ונאמר ש**ילמדהו באורח משפט,** איזה אורח יהיה נשפט עם ישראל במלכויות או בגיהינום, ואדרבא וילמדהו הוא יתברך את אברהם דעת, כמו שאמרו ז"ל שנתן הקדוש ברוך הוא כח לשני כליותיו שיהיו נובעות חכמה, שאפילו מציאות דעת היה הקדוש ברוך הוא מלמדו.

ושמא תאמר אם כן אפוא, מה זה היה שהראהו יתברך גיהינום שהוא תנור עשן כו', וארבע מלכויות שהם אימה חשיכה כו', ואמר לו שיברר איזו טובה לבניו, הלא הוא כי **ודרך תבונות יודיענו,** כי לא הניח הוא יתברך הדבר אל בחירת אברהם, כי אם שהראהו והודיעו **דרך תבונות,** שיבין את אשר יקרה את בניו במלכויות, למען ישכיל את אשר יברור, והוא כי הראהו עגלה משולשת ועז משולש וכו', שהוא המלכויות כמו שאמרו ז"ל ויבתר אותם בתוֶך, וזה הציפור שהוא ישראל לא בתר, לרמוז לו שיבין, כי כל הגויים עכו"ם יכלו וישראל יהיו קיימים, ואז אחר הקדמה זו אמר לו שיברור, נמצא שלא על ידי בחירת אברהם נהיה הדבר, כי אם עצת ה' כי הוא לימד את אברהם במה יברור, ובדרך הזה אומר **וילמדהו** פעם שנית אינו מיותר, כי הא' הוא את אברהם והשנית את הקדוש ברוך הוא, ועל כן לא אמר וילמדהו באורח משפט ודעת, ועוד יתיישב בזה אומרו לימוד דעת אחר אומרו לימוד **ארח משפט** עם שהדעת הוא הקודם.

טו הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל :

טז וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה :

יז כָּל-הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ-לוֹ :

ושמא תאמר קושיא אחרת והיא גדולה עתה מבראשונה, כי אחר ששעבד ישראל ביד המלכויות ממך ה' הוא, והלא אלוהי משפט אתה, ולמה תמסור את עמך בעוונותם ביד החוטאים יותר מהם, לזה אמר דע לך כי **(טו) הן גוים כו'** לומר, הנה ג' זמנים חלוקים עליהם:

אחד בזמן שלוַות ישראל,

ואחד בזמן הגלויות,

ואחד לעתיד לבוא,

והוא כי בזמן שלוות ישראל בבית מקדשם היה הוא יתברך עושה עיקר מישראל, ואחר שהיו הם צדיקים לא היה שם לבו אל הגויים, כי אם מתמצית השפע שהיה יתברך משפיע על ישראל מבירוצי המידה היה נשפך על האומות, כמו שאמרו ז"ל אלו ידעו הגויים מה שאבדו בחורבן ביהמ"ק לא החריבוהו, כי מה שהיו אוכלים מתמצית היה יותר מכל מה שאוכלים אחרי כן, וזה יאמר **הן גויים כמר מדלי,** כי מדלי השפע שהיה מתמלא מן המילוא העליון, כמר וטיפה מאותו דלי היה קיום אל מציאותם, אך אח"כ בשומו יתברך את ישראל במאזנים, לשקול זכיות ועונות לדונם לחורבן וגלות על רוב עוונם, לא שקל במאזנים גם את הגויים כי **כשחק מאזנים נחשבו,** כי כאשר הבא לשקול סחורתו במאזנים, ויש אבק בכף המאזנים, אינו מקנח אותו האבק לבל יסייע את הכף ההיא לרדת מכובד האבק ההוא, מטעם כי במה נחשב האבק ההוא, כי קל הוא בערך הסחורה הבא לשקול, כך הוא בהביאו את ישראל במאזנים לעלות, זכויות כנגד עונות להגלותם כשחק ואבק המאזנים נחשבו הגויים עכו"ם להעלותם במשקל, כי אינן מעלים או מורידים לקיים עולם או לבטלו כ"א ישראל, והוא מאמרם ז"ל האומרים כי כל טובה הבאה לעולם הייתה בשביל ישראל וכל רעה בשביל ישראל.

ושמא תאמר א"כ גם לעתיד יהיה כן, ולא תבוא כל רעתם לפניך להשיב להם גמולם, לזה אמר **הן איים כו'** לומר אין צריך לומר הגויים אשר הצרו את ישראל, כ"א אפילו ה**איים** אשר לא הצרו להם, אם אשר לא טוב עשו אז לא יתוכנו, כי **הן גויים כדק** הוא יריעה דקה, **יטול** אותם כנוטל יריעה ומהפכה, וזהו **כדק יטול** שהוא יריעה, כד"א דק ככפור על הארץ, ועל כן אמר בחלוקה זו **יטול** לשון עתיד, ובקודמת לשון עבר אמר נחשבו.

(טז) ולבנון אין די בער וכו'. אחרי אומרו כי אין הוא יתברך מחשיב לקיים העולם או להפכו, רק בשביל ישראל שהיו עיקר העולם, אמר והלא תקשה ותאמר א"כ אפוא, למה ע' פרים היו

עולים לפני מזבחך, בכל חג הסוכות לקיים את הגויים בעולם, וזהו **ולבנון אין די בער,** אש אשר הובער בשביל הפרים, כ"כ היו ישראל מוצאים להבעיר אש לפרים, וכל חיתו אינו כדי עולה שהיו מקריבים בשביל הגויים לקיימם, וא"כ אפוא איך אמרת שהם בלתי חשובים לפניך.

לזה אמר **(יז) כל הגוים כאין נגדו כו'**, לומר הן אמת כי **כל הגויים כאין נגדו** יתברך המה, ואשר תראה שהיה מצווה להקריב ע' פרים בשבילם, אינו מחמת חביבותם לפניו כ"א כדי שלא יצדה העולם מהם ויהיה העולם תהו, והוא לשון רז"ל שאמרו כי טעם הפרים ההם היה, כדי שלא צדה העולם שהוא תרגום של תהו ובהו שהוא צדיא ורקניא, וזהו **מאפס ותהו** שהוא מחמת **אפס ותהו** שהוא ריקניא וצדיא, שלא יהיה אפס ותהו ע"י ביטולם, על בחינה זו הוא מה ש**נחשבו לו,** אך לא להיותם חביבים לפניו, כי ישראל בלבד היו עיקר העולם.

יח וְאֶל-מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה-דְּמוּת תַּעַרְכוּ לוֹ :
יט הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף :
כ הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא-יִרְקַב יִבְחַר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ-לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט :

(יח) ואל מי תדמיון אל כו'. הן זאת ליצנותא דעבודה זרה אשר עבדו אותם הגויים, והוא פסיליהם הבל ועץ ואבן, אך יתנו טעם לומר, כי לא את הפסילים הם עובדים, כ"א מה שהוא למעלה, ואלה אשר למטה הם דוגמתם, ועל זה מלעיג ואומר **ואל מי כו',** לומר אלו ידעתם לאלוה דמות מסוים, והייתם כולכם אם דל ואם עשיר מציירים אותו כדמות ההוא, לא היה כ"כ לעג במעשיכם, אך הביטו והסכימו יחד **אל מי** מצורות שבעולם **תדמיון אל, ומה דמות תערכו לו,** ולא תדמו אותו אחד בציור אחד, ואחד בציור אחר.

כי הנה העשיר אחר **(יט)** ש**הפסל נסך חרש עצים,** אח"כ **צורף בזהב ירקענו,** ואח"כ ירתקנו ב**רתוקות כסף,** ו**המסכן** יעשנו של **עץ** בלבד, כי **המסכן עץ לא ירקב יבחר וכו',** נמצא כי העשיר יעשנו מצויר בכסף וזהב ותוכו עץ וברו זהב, והעני יעשנו בלתי מצויר ותוכו וברו עץ, ולמה ישתנה ציורו בין דל ועשיר, הסכימו ביניכם **אל מי תדמיון אל,** ועשו הכל הציור והדמיון ההוא, אך זה הוראה כי גם בעיני עובדיהם הבל היה מעשיהם.

או יאמר, ואל מי תדמיון וכו' במה שאמרו רז"ל ע"פ אין צור כאלוהינו אין צייר כאלוהינו, בשר ודם צר כמה צורות בדפוס אחד וכולם שוות, אך הקדוש ברוך הוא צר כל באי עולם בדפוס אחד ואין איש דומה לחברו, ובזה יאמר הנה שווא לכם הגויים המציירים האל צורת אדם, כי **אל מי** מכל צורות בני האדם **תדמיון אל,** אם לצורת ראובן או לצורת שמעון, כי הלא יראה

שיהיה אלוה של האיש שתדמו אותו אליו ולא של זולתו, וא"כ האם כמספר כל בני האדם יהיו אלוהות, זה אין לו שחר, ואם אחד צר את כולם כאשר הוא אלוהי אמת, למה תציירו אותו באחת מהצורות שהוא צר, ותשוללו דמותו מהשאר, וכל שכן שמי שהוא אל, אפילו כל הצורות היו אחת מציאות דמות אינו נערך אליו, וזהו **ומה דמות תערכו לו.**

והנה העשיר אין שטותו כ"כ גדולה כמסכן, כי העשיר יקנה פסל עשוי ומקושט בכסף וזהב, ולא ראה אותו כאשר היה חתיכת עץ יבש טרם יעשנו החרש, וע"כ יחשיבהו וזהו **הפסל נסך חרש** כבר, **וצורף** אח"כ **בזהב ירקענו וכו',** אך **(כ) המסכן** אשר לא תשיג ידו, **עץ לא ירקב יבחר** ויבקש **חרש,** הלא זה יבער ויכסל יותר, כי ראהו עודנו עץ יבש והלך לבקש לו חרש יעשה לו ממנו אלוה.

[יח-כ] או יאמר אל מי תדמיון אל כו', כלומר ודאי לא תדמיון אותי לאיש חומרי כ"א לאחד המלאכים, והלא למעלה אין מספר לגדודיו **ואל מי** מהם **תדמיון אל,** שאם הכוונה שכולם אלוהות ותציירו מציאות מלאך, אין גדר אלוה רק מי שהוא אחד, וזהו **אל מי תדמיון** שיהיה **אל** שהוא אל אחד, וכל שכן שמה דמות תערכו אל מלאך רוחני, שאפילו תאמרו שיש להם מציאות בחינות אברים דרך רוחניות, אולי אינן בציור דמות שאתם מדמים כ"א במציאות, כלומר והודו יבושו כי הבל היה מעשיכם, ואלו חכמיהם היו מתועדים לצייר לפי השערתם, גם שיבערו ויכסלו לא הייתה סכלותם כ"כ ניכר, כאשר בהיות כי **פסל נסך חרש** עצים חסר דעת כאשר עלה על רוחו, וצורף הוסיף לרקע מעשה החרש, ויחדו הלכו בכלימה, וטוב מהם העני שלפחות יצמצם לבלתי השליך ממון לאיבוד כו', כי **עץ לא ירקב יבחר,** ובָזָה להם לְעַגָּה להם אלו ואלו.

או יאמר, אל מי מהנבראים בעלי חיוניות **תדמיון אל,** כי הלא גדר אל עליון ע"כ, ואם גם הבעלי חיות אינו כדאי ש**תדמיון** ה**אל** אליו, וא"כ אפוא מה דמות בלי חיות כאשר תציירוהו תערכו לו.

ולא עוד, אלא שכל מה שאדם הוא עשיר ישפיל בציורי חשיבותו, כי ה**פסל נסך חרש** עצים שהוא צומח, והצורף הבא ליפותו **בזהב** שהוא דומם **ירקענו,** וגם מדומם עצמו יורידנו אח"כ ב**רתוקות כסף** הגרועים מזהב, אך **המסכן** הוא יעשה לו **תרומה** והתנשאות יותר, כי לא יעשנו רק מעץ צומח בלבד, כי **עץ לא ירקב יבחר כו'.**

כא הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֻבִינוֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ :
כב הַיֹּשֵׁב עַל-חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתְּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת :
כג הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאַיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה :

כד אַף בַּל-נִטָּעוּ אַף בַּל-זֹרָעוּ אַף בַּל-שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם
וְגַם-נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָּשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם :

(כא) הלא תדעו הלא תשמעו כו'. אוי לכם הנבערים מדעת, המתהללים באלילים עובדי פסל כולם תהו, האם לא תדעו מאליכם כי דעה חסרתם, האם לא תשמעו ממעמידכם על האמת, ולא תאמרו כי כבר הושרשתם בזה מאבותיכם, ועל כן לא יכנסו דברי המהפכים מנהגכם בלבכם, לא כן הוא, כי **הלא הוגד מראש לכם,** בהיות נפשותיכם בסיני הוגד לכם מהדברות עצמם, שעל כן שכבר **הוגד מראש לכם,** ייקל הדבר להתיישב בלבבכם כשתשובו לשמוע הדבר, כי טעמה נפשכם מאז ובקל יכנסו הדברים בלבכם ובנפשכם, ו**הלא הבינותם** כלומר כי הלא מרוח מבינתכם היה לכם להבין דבר מתוך דבר, מי הם **מוסדות הארץ** שהוא כאברהם, שמתוך ראות הנהגת העולם וסידורו הבין, כי יש עליון נורא ה' אלוהים אמת, ששמותיו אלה הם **מוסדות הארץ,** כד"א **ביום עשות ה' אלוהים ארץ ושמים,** כי הלא בגויים עובדי פסל ד' סוגים:

יש אומרים ש**מוסדות הארץ** הם **המלאכים** ואליהם יעבדו ויעשו להם דוגמא.

ויש לשרים של מעלה שעל האומות,

ויש להוברי השמים וכסיליהם,

ויש לכחות הטומאה כשדים ודומיהם, אמר כולם הבל יהמיון, כי הביטו וראו כי ה' אלוהים הוא מושל על כל הארץ, כי הלא כאשר ישב בדין, כד"א וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל, שהיא ירידה לעומק הדין בבית דין עליון, אשר הדיינות נקראת ישיבה כנודע, אשר הייתה הישיבה לדון **(יב) על חוג הארץ,** שהוא על כל כללות חוג סיבוב גבולה, אז יושביה נפוצו כחגבים, וישוטטו בכל הארץ כל יושביה, הרי כי הוא מושל בכל.

אך לתת כח לשום אחד מהסוגים בשליטת הארץ חלילה להם, כי האחד שהוא **המלאכים** אי אפשר, כי הלא על כן נשמר הוא יתברך לבלתי ברא מלאכים עד אחר בריאת שמים וארץ, כמו שאמרו ז"ל דעד כאן לא פליגי רז"ל אלא אם נבראו בשני או בחמישי, אבל לכולי עלמא לא נבראו בראשון, כדי שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממדד באמצעיתו, שנאמר נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי מי אתי כתיב, וזה יאמר פה, ראו כי אין למלאכים שליטה, כי על כן ה' היה הנוטה כדוק שמים וימתחם, שלא יאמרו מיכאל היה מותח וכו'.

ושמא תאמרו אם כן למה ברא במציאות השמים ולא הארץ לבדה, כיון שמשברא העולם היה שנתאווה שתהיה לו דירה בתחתונים לזה אמר **כאהל לשבת**, שהוא כי לא היה כח ביושבי ארץ לסבול אורו יתברך ויתעלה, וקבלת השפע ממנו ואלינו אם לא על ידי מסכי השמים,

והשתלשלות הדרגות כל הרקיעים אחד לאחד כנודע וזהו **כאהל לשבת,** כי כאשר האהל מגין על יושבים תחתיו מאור השמש וחומו, כך השמים על יושבי ארץ.

ועל הסוג השני אמר **(כג) הנותן רוזנים לאין וכו',** והוא בהזכיר מאמר **פרקי ר' אליעזר** כי בדור הפלגה קבץ הקדוש ברוך הוא ע' סנהדרין למעלה לדון אותם, ואחר כך הפיצם ויחלק לע' השופטים ההם לכל אחד אומה אחת, ובזה יאמר אל תעבדו את השרים שעל כל אומה, כי מאשר תראו כי הוא יתברך **נותן רוזנים לאין,** כסיחון ועוג מלכי ארץ כנען או ד' מלכים, ואין, שנופלים כהבל כאלו לא היו שהוא פלא, השכילו כי אין זה כי אם ששופטי ארץ הם ע' שרים שהם אשר היו שופטי ארץ בפלגה כתהו עשה תחילה, כי פקד ה' על צבא המרום במרום, הם שרי ה**רוזנים** הנזכרים, ועל כן היו **לאין** כעם הרוג, כי סר צלם מעליהם, הרי כי אין לבטוח בשרי מעלה, ומכל שכן שאין לבטוח ולעבוד להוברי השמים.

וזהו **(כד) אף בל כו',** והוא כי אומרו אף הוא כל שכן, כד"א אף שוכני בתי חומר, והוא לומר, ומה אם אותם שנטעו לשרים תמידיים כדבר נטוע אינם כלום, כל שכן אשר לא נטעו כהוברי השמים שהם מתגלגלים תמיד, שאין צריך לומר שאינן נטעים כאילן לעולם, כי אף בל זורעו שלא היו כתבואה הנזרעת ומתקיימת במקומה כמה חדשים, כי אם שאינם נוחים, וזהו **אף בל זורעו** שאפילו לא היו כדבר נזרע, כי אם סובבים תמיד, וכל שכן **הסוג הג' הם שדים** ודומיהם, וזהו **אף בל שורש בארץ גזעם,** והוא כי הנה אמרו רז"ל שהשדים נבראו ערב שבת, ולא הספיקו לעשות להם גוף עד שבא שבת, ונשארו נפשות בלא גופים, ועליהם יאמר אף אותם ש**לא שורש בארץ גזעם,** שנפשם לא שורש בארץ כי לא נבראו להם גופים להיות לגזעם שורש בארץ.

ועוד כי הלא גם הם מתים, והוא מה שאמרו ז"ל שיש להם ג' דברים כמלאכים וג' כבני אדם ובכללם הוא שהם מתים, ועל זה יאמר, **וגם נשף בהם וייבשו,** שאפילו אינן כבני אדם שאחר מותם יש להם השארות, אך אלו וייבשו לגמרי וסערה כקש תשאם ויאבד זכרם.
כלל הדברים כי ה' אלוהי ישראל אמת ואין זולתו.

כה וְאֶל-מִי תְּדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ :
כו שְׂאוּ-מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי-בָרָא אֵלֶּה
הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר :
כז לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵה' וּמֵאלוֹהִי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר :

(כה) ואל מי תדמיוני ואשוה כו'. מהראוי יאמר אמר ה',

ועוד אומרו יאמר ולא אמר, אך אמר הלא געלתי עבודתכם גם את שרפי קדש מלאכי עליון, ועדיין אפשר לומר כי לא כל המלאכים שווים, והלא יש שר הפנים גדול על כולם, ולמה נדחה גם אותו עם היות ששמו כשם רבו, לזה אמר **ואל מי תדמיוני** ויראה לכם שאשווה לו, שהוא את הגדול שבכל המלאכים, הוא עצמו **יאמר** לפני **קדוש**, והוא כי כל מלאכי מרום אומרים להקדוש ברוך הוא קדוש, להורות כי גם שנקראים הם קדושים הוא שם מושאל, שהוא לשלול מהם חומר כבני אדם, אך מה שיצדק ליאמר לו קדוש בהחלט אין זולתו יתברך, כי הוא הנקרא קדוש באמת, ובזה יצדק שלא אמר יאמר ה' כי אם **יאמר קדוש,** הנה כי המלאכים אינן כדאים לעובדם כי מה המה לפניו יתברך.

ושמא תאמר כי מרוב גדולתו לא ישגיח בפרטים ומניח ההנהגה להוברי שמים, **או** פעמים שהוא יתברך מתעלה ומסתלק כזמן החורבן וכיוצא, לזה אמר דע כי תמיד יתברך **(כו) המוציא במספר צבאם כו',** שאם לא כן איך לא יעדרו מכל הכוכבים שבכלל גלגל המזלות אפילו אחד שלא יראה בכל לילה, עם היות שלא יגמור היקפו בכמה שנים, וגם שבעה כוכבי לכת שבשבעה גלגלים, שתנועת כל אחד לימים רבים, ומהם ממזרח למערב ומהם ממערב למזרח, ואיך יראו כולם בכל לילה אם לא שהוא יתברך **לכלם בשם יקרא,** ואם כן איך תעבדם לאלוהות והם כלים לתקן עולם על ידי אלוהי עולם ה'.

ושמא תאמר למה תתייחס הדבר אל ה', והלא אין זה כי אם שיש גלגל יומי על כל הגלגלים, והוא ברוב כחו מניע כל הגלגלים מן המזרח למערב בכל יום ויום, וגם כי זה כמו זר נחשב שיספיק הגלגל ההוא להניע כמה גלגלים הקרובים והרחוקים ממנו, לראות כל חלקי היקף כל גלגל וגלגל יום יום, עם היות כי כל אחד לו הקפה מיוחדת ומאוחרת, וקצתם נגדיות זו מזו ושתנועת כל אחד מהם לא תתבטל, ועם כל זה תספיק תנועת הגלגל יומי, להכריע את כולם להקיף כל מציאותם יום יום מן המזרח למערב כי הוא פלא.

והנה תשובת חכמי התכונה על זה היה, כי הגלגל ההוא הוא **רב אונים ואמיץ כח,** וברוב כחו בתנועתו יניע את כל הגלגלים עמו, על כן הנביא אשר אמר כי הוא יתברך הוא **המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא,** בא לדחות דעת תוכנים הנותנים כח זה לגלגל היומי, ואמר **מרוב אונים כו',** לומר, כי היות סבת הראות כל הכוכבים מחמת **רוב אונים ואמיץ כח** הוא גלגל היומי המניע אותם זה לא יתכן, כי הלא נראה כי איש לא נעדר, כלומר אם כח גלגל יומי היה העושה ברוב כחו, הנה היה מספיק לגלגל המזלות הקרוב אליו, או גם את השני לו הוא **שבתאי**, או גם את **צדק** השלישי, או גם את **מאדים** הרביעי, ואפילו נאמר גם את החמישי הוא **חמה,** או גם את הששי הוא **נוגה,** או גם את **כוכב,** אך לומר גם את האחרון שבכולם הוא גלגל **הירח,** שיספיק התשיעי לכל אלה עם היותם רחוקים ובלתי דבקים, באופן שאפילו

אחד מהם שהוא האחרון לא נעדר מהתנועע על ידו, הוא דבר בלתי אפשר, אם כן הוי אומר כי דברי אמת, כי אין זה כי אם ה' לבדו, בכחו הגדול שהוא **המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא.**

(כז) למה תאמר יעקב ותדבר ישראל כו'. הנה בשאלת ידיעתו יתברך בפרטים אם תכריח בחירת האדם ותבטל שכר ועונש אם לאו, הנה ה**רמב"ם** ז"ל בהלכות תשובה סגר רחמה של שאלה זו, באומרו, כי אין ידיעתנו משגת דרך ידיעתו יתברך. כי רמה היא מהשגתנו, ויתכן כי גם הנביא דבר בשאלה זו, ושם פניו אל מאמר ה**רמב"ם** בהראות פנים אל סברתו, והוא, כי הנה בישראל יש **סוג ההמון** הנקראים בשם **יעקב, ושלומי אמוני ה'** הנקראים בשם **ישראל, והסוג הראשון** הם הנמצא אתם אשמות רבות, ובהיותם כבדי עוון ומר להם מבקשים טענה להינצל,

וסוג השני הנקרא **ישראל** קלי האשמות,

וכל כת מתנצלת מדברי עונות הנקרא בשם **יעקב,** עוקרים את הכל חלילה ואומרים **נסתרה דרכי מה'** ולא אענש, כי אינו כבודו יתברך להשגיח בעכירות העולם הזה וקרב איש ולב עמוק, והנקרא בשם **ישראל** יאמרו חלילה לאל להסתר דבר ממנו, אך למה שהוא ידע את כל אשר יעשה האדם, על כן ראוי הוא שלא יענש כי מוכרח הוא במעשיו, וזה אומרו **למה תאמר יעקב** הוא **הכת הראשון**, **ותדבר ישראל** היא **הכת השני,** ופירש מה ש**תאמר יעקב** הוא **נסתרה דרכי מה'** כמדובר, ומה ש**תדבר ישראל** הוא **ומאלוהי** כי משגיח בפרטים הוא יתברך, כי על כן ויקרא **אלוהי** ביחוד, כי הכל גלוי לפניו כי לו אנכי **משפטי** של שכר ועונש **יעבור** כי מוכרח אני במה שחטאתי, וגם בזכותי לא אקבל שכר עליו.

כח הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם-לֹא שָׁמַעְתָּ אלוהי עוֹלָם ה' בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ
לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ :
כט נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה :
ל וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָּעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ :
לא וְקוֵי ה' יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ :

משיב הוא יתברך ואומר, (כח) הלא ידעת מעצמך **אם לא שמעת** מהזולת כי **אלוהי עולם ה',** כי העולם החומרי הלז הוא יתברך בראו, ובכלל בריאתו הוא **קצות הארץ** הוא פרטות הקצוות, והנה ידוע כי קצה אחד מהד' קצוות הוא הצפון הניח תהו ובהו כמאמרם ז"ל, שאם יבוא איש ויאמר כי הוא אלוה, יאמר לו יברא ויכונן הקצה ההוא, וזה יאמר הנה הוא **בורא קצות הארץ,** כלומר ולא כל קצות הארץ, והלא **לא ייעף ולא ייגע** ולמה הניח הקצה האחד, אך הוי אומר כי **אין חקר לתבונתו,** כי הוא הבין כי היה עתיד לבוא מי שיעשה עצמו אלוה,

ולכן הניח הקצה ההוא, אלא שאין בנו כח לחקור איזו דרך היא תבונתו, והוא על דרך ה**רמב"ם** ז"ל, אלא שמראה פנים להכריח הסברא, ואם כן בטלה דעתם של האומרים **נסתרה דרכי מה',** וגם מה שידבר **ישראל** באומרו **ומאלוהי משפטי יעבר,** לומר שהידיעה תכריח באופן שיתבטלו שכר ועונש, גם לזה הנה יש ראיה מן החוש, כי הוא יתברך מעניש את הבלתי כשרים, ונותן שכר טוב ומטיב לטובים, כי הלא נראה יפיל הוא יתברך גיבורים ובחורים לפני צדיקים חלשים.

כי **(כט) נותן ליעף כח כו'** ולפניהם מפיל הגיבורים ולא שיצריכם להלחם, כי אם **(ל)** ש**ייעפו נערים** ויותש כחם, וה**בחורים כשול יכשלו** מאליהן ויפלו חללים לפניהם, הרי שכר ועונש.

ואל יקשה בעיניכם מכמה צדיקים חלשים, שאין להם טובה בעולם הזה רק תקוות העתיד, כי הלא מאשר ראיתם כי **ה' נתן כח ועצמה ליעף ואין אונים,** ומפיל לפניהם גבורים תלמדו כי **(לא) וקוי ה'** לעתיד ש**יחליפו כח** למעלה בזכותם בצור ילדם, ו**יעלו אבר כנשרים** בפמליא של מעלה, ואם **ירוצו** שלא יאריכו בעולם הזה **לא ייגעו** להשיג העוה"ב העליון, ואם **ילכו** לאט מהלך העוה"ז **לא ייעפו** בזקנה ושיבה לעמול לחיי עולם.

או יאמר וקוי ה' שחיים חיי צער בתקוות טוב העתיד, אל תצטערו עליהם שהם חלושים בעולם הזה, כי הלא הם **יחליפו כח,** כי הכח אשר היה להם בגופם מחליפים אותו לנפשם, כי מה יעשה אדם ויחיה, ימות, ועל כן בצאתם מהעולם **יעלו אבר כנשרים** הפורחים למעלה מכל העופות, כך יעלו למעלה משאר צדיקים בעוה"ב ובעולם הזה יעזרם ה' שאם ירוצו לעשות רצון קונם **לא ייגעו,** ואם **ילכו** תמיד אלא שהוא לאט **לא ייעפו** גם שייגעו בצד מה.

ומעתה חוזר אל העניין והוא, כי מהאמור הנה בפירוש השכר ועונש בחוש, כי מפיל רשעים ביד חלשים צדיקים **קוי ה',** ומה לנו ראיה גדולה מראיית החוש. הנה כי הידיעה והשכר ועונש צדקו יחדו ע"י החוש ולא ע"י חקירה מדעתנו, כי **אין חקר לתבונתו** כמדובר.

ושמא תאמרו כי הלא **למה** שיאמר **יעקב נסתרה דרכי מה',** ומה שידבר **ישראל** לאמר **ומאלוהי משפטי יעבור,** הנה יודו למה שהכרחתי לפניהם הידיעה והשכר ועונש, אך למה שהם **ישראל** בעלי אמנה יודו בראיית **קצות הארץ,** שנשאר קצה אחד תהו ובהו, וגם שהוא יתברך מפיל גיבורים ומרבה עצמה לחלשים, אך מה תשיב **לאיים ולאמים** שיחזיקו בשאלה ולא יודו בתשובה האמורה, לזה אמר גם בם אדברה ואומר להם.

פרק מא

א הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה :
ב מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדֶּ
יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ :
ג יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא :
ד מִי-פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי ה' רִאשׁוֹן וְאֶת-אַחֲרֹנִים אֲנִי-הוּא :

(א) החרישו אלי איים וכו'. לומר החרישו מלדבר נגד הידיעה או שכר ועונש, וכן **לאמים** מי יתן **יחליפו כח** שיהיה להם אבירות, שיגשו לפני **אז ידברו** ויאמרו לי **יחדו למשפט נקרבה** לדון, שאם ידיעה אמת בטל שכר ועונש, כי הלא אביא להם ראיה מפורסמת אשר הייתה לעיני כל הגויים, ממלחמת אברהם עם ארבעה מלכים גדולים ולא השאיר מהם שריד, הרי ידיעה ושכר ועונש יחד בדבר ההוא, כי השגיח הוא יתברך והעניש והפיל רשעים ביד צדיק, וקבל אמרפל עונש מה שהפיל את אברהם בכבשן האש, כי במלחמה ההיא מִגֵּן הוא יתברך את אברהם צריו בידיו.

וזהו **(ב) מי העיר ממזרח כו',** לומר, הביטו וראו ההשגחה מפורסמת, כי הלא יש תימה עצום מאד, מי העיר שנתן התעוררות לאברהם שהיה ממזרח, ממקום שהיה אמרפל וחבריו והיה מכיר תוקפם, **מי העיר** אותו לקום ולרדוף אחר ד' מלכים גדולים ההם, ולא פחד ורגז פן ירוצצו את גולגלתו, כי הוא ונעריו היו בלבד כמו שאמרו ז"ל, וגם אם כפשטו שהיו לו שי"ח נערים. מה המה לפני ד' מלכים גדולים שנצחו את החמשה, אך אין זה כי אם את צדיקים ישלם טוב שהם עושים, כי **צדק** שהיה הוא עושה, **יקראהו** את אברם ילך **לרגלו,** כלומר כי צדק שעשה לפניו יהלך וישם אברהם לדרך פעמיו ללכת לרגלו של הצדק, כי הוא **יתן לפניו גויים ומלכים ירד,** שלא יעצרו כח להלחם בך, כי יהיו ככפותים לפניך ואתה תמשול בם ואל תאמר הלא גם כי בחרבי ובקשתי אכה בהם, הלא יהיה אחד אחד ויכלה הזמן והמה לא יכלו, אמר לו הצדק שקראהו שאל יחוש, כי הנה **יתן כעפר חרבו כו',** לומר, כי כזורק אבק ועפר על אנשים הלא לא לאיש אחד נוגע, כי אם שיתפזר על אנשים רבים כך יתן חרבו, שלא את אחד בלבד תכה, כי אם את רבים כאחד בכל הכאה, וכן **כקש נדף** מפני רוח על קבוץ אנשים שעל כולם או רובם יגיע הקש אשר עליהם ידפנו רוח, כך **קשתו** לא את אחד בלבד יכה ביריית חצו, כי אם במרובים כאחד, וזהו **כקש נדף קשתו,**

והנה אמרו רז"ל **בב"ר** כי כאשר צדק מסייע את בני האדם שלום מנגד ומבטל, כי כן בבריאת האדם היה צדק אומר יברא, ושלום אומר אל יברא, ואם היה כן באברהם מה היה מועיל מה

ש**צדק יקראהו** ויעזרהו אם שלום ינגדהו, לזה אמר כי אין צריך לומר ששלום לא היה מנגדו, כי אם שגם היה עמו לבל יחריבוהו, כד"א **ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד.**

וזהו **(ג) ירדפם כו'** לומר, אם כאשר ירדפם היה עובר השלום מעמו שלא היה עמו, הנה אורח שהלך ברגליו לא היה בא ושב בו, כי חתת וחרב המלכים העצומים ההם הייתה נופלת עליו, אך היה שלום עמו ועל כן לא היה מחריד אותו, וזהו **ירדפם וכו' אורח ברגליו לא יבוא,** והביטו וראו **(ד) מי פעל ועשה**, כלומר כי הלא טוב טוב היה לבלתי עורר את אברהם, ש**צדק יקראהו** להלחם במלכים ההם, וגם לתת בלבם בל ירדפו אותו, ואיש על מקומו יבוא בשלום, כי מה צורך היה לעשות נס גדול בלי הכרח.

לזה אמר **(ד) מי פעל ועשה קורא כו',** לומר דעו אפוא כי הכרח גדול היה, והוא המפורש אצלנו בביאור התורה, כמאמרם ז"ל על אמרפל מלך שנער זו **בבל,** אריוך מלך אלסר זו **מדי,** כדרלעומר מלך עילם זו **יון**, ותדעל מלך גוים זה **אדום** ע"כ.

והם דברים שאומרים דרשנו, כי עדיין לא נולד אדום בעולם ואיך היה תדעל מלך אדום. אך שם כתבנו, כי רצה הקדוש ברוך הוא מאז להקל הגליות מעל ישראל, ולהורות לאברהם כי כאשר ראה ה' בעניו כן יהיה לבניו, והוא כי הלא הייתה עצת קדוש ישראל להגלות את ישראל למצרים, כמפורש אצלנו בביאור התורה בס"ד, שהיה למען התם שם בכור הברזל ההוא זוהמת נחש, להכינם לקבל התורה כמפורש אצלנו באר היטב שם, וגם הייתה עצתו יתברך להגלותם בארבע מלכויות, ורצה יתברך בל יהרהר אברהם פן יספו בניו בהם, על כן הקדים תחילה רדת אברם מצרימה מפני הרעב, דוגמת ירידת ישראל מצרימה ע"י היות הרעב כבד בארץ, והביאו בצער יהרגו אותו ואת שרה יחיו, מעין כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון, וגם שע"י נגעים גדולים את פרעה ואת כל ביתו, יצא ברכוש גדול כבד מאד במקנה בכסף ובזהב, דוגמא שע"י עשר מכות יצאו ישראל ברכוש גדול וינצלו את מצרים, שהיו בזה שתי כוונות:

א' להקל מצער גלות ישראל, כי קצתו טעמו אברהם ושרה,

ב' וגם למען יהיה לבו בטוח שיצילם ה' ממצרים כאשר הציל אותו,

ועל ארבע גלויות העתידות עשה יתברך כי ד' מלכים גדולים דוגמתם, ששריהם הם שרי הד' מלכויות, כי על כן אמרו תדעל מלך גויים הוא אדום על ששר אדום הוא שרו.

ונרמז באומרו מלך גויים כעניין שני גויים בבטנך ששם היה עשו הוא אדום, כי רצה הקדוש ברוך הוא יפלו תחת רגלי אברהם, למען הקנות ביטחון בלבו בל יצר על צרת השעבוד, להורות לפניו כי כאשר נפלו תחת אברהם ארבעתם, כך יתעתדו ליפול ביד ישראל, והוא

מאמר הכתוב באדיין דקו כחדא פרזלא כו', ואחר אשר הראהו יתברך את כל זאת, אז הודיעו ואמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך כו', וגם אז הראהו הארבע מלכויות אימה חשיכה כו', וגיהינום תנור עשן כו' ואמר לו שיברור, וע"י הקדמת הפלת הד' מלכויות לפניו בירר את המלכויות, נמצא כי מה' יצא הדבר, כי הוא יתברך **קורא הדורות** העתידות **מראש,** והיה להורות לו מאז ואומר לו **אני ה' ראשון** עושה לך זו, למען הראותך כי עם **אחרונים** הם דורות אחרונים **אני הוא,** כי אני הוא שנתתי בידך ארבע מלכויות אלו, אתן ג"כ את ד' מלכויות שאלו דוגמתן המשעבדים את בניך, כי ג"כ יפילום כאשר הפלת אתה את אלה, וזהו **אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא.**

ה רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יָחֳרֵדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיּוּן :
ו אִישׁ אֶת-רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק :
ז וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת-צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת-הוֹלֶם פָּעַם
אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְּמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט :

(ה) ראו איים ויירא כו'. אחרי אומרו כל תוקף הנס ופורקן המפורסם, אשר עשה ה' לאברהם עם ד' המלכים הגדולים, אשר אמרו רז"ל כי אז שהפילם נקבצו כל אומות העולם אצל אברהם, והשוו כולם להמליכו עליהם, וזהו אל עמק שווה הוא עמק המלך, ושבנו לו בימה גדולה והושיבוהו בה, ואמרו לפניו אתה מלכנו כו', אומר הוא יתברך ראו עתה מה בין ישראל לשאר אומות עכו"ם, כי טוב לב איש הישראלי עם ה' כאשר הוא בלתי כשר, מהגויים עכו"ם הכשרים, והוא כי הנה אחר הנס המפורסם אשר עשה ה' לאברהם, שנתן לפניו גויים ומלכים ירד, הנה **ראו איים ויירא** מאלוהי אברהם, **קצות הארץ יחרדו** כי נבהלו משמוע, **קרבו ויאתיון** כולם לפני אברהם כאשר כתבנו מרז"ל, כ"כ השתדלו לבוא אליו מקצות הארץ ומאיים לסור אל משמעתו, כי מרוב הדרך היה ראוי להתחזק אלו באלו.

כי **(ו) איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק,** כדי להגיע עדיו להמליכו, כ"כ גדל הנס בעיניהם, והנה מהראוי היה יגעל כל גוי באלילי כספו וזהבו, וידבק בה' אלוהי אברהם בראות אשר עשה אלוהים לאברהם, ואדרבא התחזקו אז יותר לבחור בתעלוליהם, וזה מאמר הנביא הנה **ראו איים כו' וקרבו** כלם **ויאתיון** עדיו, וראו לב הגויים כי מר עם ה', כי תחת הדבק בו יתברך אדרבא, אז **(ז) ויחזק חרש את צורף,** כי **הפסל ינסך חרש, וצורף בזהב ירקענו, מחליק פטיש** הוא **החרש** לעשות פסל מעץ, מתחזק עם **הולם** הוא **הצורף,** הנה כי תחת אמור כי טוב ה', **אומר לדבק** הוא הפסל שצריך לדבקו אל הקיר, שלא יפול **טוב הוא**, בראות כי צריך לחזקהו **במסמרים** ש**לא ימוט**, ועזב את העושה לאדם שלא ימוט.

או תחילה אומר לדבק הוא דבר שבו מדבק הפסל לקיר **טוב הוא,** ואח"כ רואה שימוט ובוחר לחזקו בקיר **במסמרים** ש**לא ימוט,** הנה כי הגויים הטובים אשר באו לשמע הנס הגדול אשר עשה ה' לאברהם, ויתעזרו לבוא ממרחק **איש את רעהו,** תחת הדבק בה' דבקו בהבליהם, כי **ויחזק חרש את צורף כו'.**

ח וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי :
ט אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ
וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי-אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ :
י אַל-תִּירָא כִּי עִמְּךָ-אָנִי אַל-תִּשְׁתָּע כִּי-אֲנִי אלוהיך
אִמַּצְתִּיךָ אַף-עֲזַרְתִּיךָ אַף-תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי :

אך **(ח) ואתה ישראל עבדי וכו',** כי אין צריך לומר המתואר אל שם **ישראל** שהוא **הצדיק,** כי אתה הנקרא **ישראל עבדי** יאמר לך, כי אפילו אשר יקרא **יעקב** הוא **הבלתי כשר,** עליך אני אומר **אשר בחרתיך** מכל העמים, כי סוף סוף אתה **זרע אברהם אוהבי,** כי על כן תלך אחר העיקר ויהיה לבך שלם עם ה', שאם אינך כשר אתה באלוהיך תשוב.

(ט) אשר החזקתיך מקצות הארץ כו'. להיות כי כל ישראל תלויים ביעקב והוא דבק בהם תמיד בעצם, כמו שאמרו ז"ל כי בכל צרה הבאה על ישראל אינו מרגיש אלא יעקב, שנאמר **ויבער ביעקב כאש להבה,** על כן מתחיל הוא יתברך להראות חיבתו אשר אהבנו מיעקב, כי הוא שורשנו ואנו כאחדים עמו, והחל כמדבר עם יעקב עצמו ואומר לו **אשר החזקתיך כו',** והוא בהזכיר מאמרנו על פסוק ונתן לי לחם לאכול כו', שהוא כי למה שהוא יתברך בארץ ישראל משפיע ע"י עצמו ובחו"ל ע"י שרים, על כן בקש יעקב שלא יותן לו מאכלו ואפילו לבושו ע"י שר בחו"ל אשר הוא הולך שם, כי אם ונתן לי בעצמו לחם לאכול, ואפילו הבגד שהוא לבוש חיצוני ללבוש גופו, יתן לו הוא בעצמו ולא ע"י שר, וזה יאמר לו הוא יתברך, **אשר החזקתיך** כלומר אני בעצמי **מקצות הארץ** אשר השפע בא שמה ע"י שרים שם החזקתיך בעושר וטובה ע"י עצמי, גם בכלל זה יכלול כי לאברהם וליצחק לא נתן להם רק הארץ לגבולותיה, אך ליעקב כל קצות הארץ ימה וצפונה ותימנה ומזרחה, שהם קצות הארץ נחלה בלא מצרים, וזהו **אשר החזקתיך** בשפע קדושה גם מחו"ל, כי גם שם תתחזק מה שאין כן לאברהם ויצחק שלא החזקתים רק מהארץ, והוא אצלי טעם צאת יעקב להוליד בחו"ל, מה שאין כן באברהם ויצחק, כי רצה הקדוש ברוך הוא להנחילו נחלה בלא מצרים, וגם מחו"ל החזיקו להוליד שם להחזיק מאז בקצות הארץ, וזהו **אשר החזקתיך** בבנים ועושר **מקצות הארץ** הוא חו"ל.

ושמא תאמר כי הן גירשתי אותך מאביך ואמך ללכת אל בית לבן שנואי ה', וגם גירשתי אותך מא"י אשר בן ישראל היוצא ממנה דומה כמי שאין לו אלוה, לזה אמר לא גירושין היו, כי אשר יצאת מבין יצחק ורבקה אצילי הארץ, אני הוא ש**מאציליה קראתיך** ללכת אל קצות הארץ, והוא כי א"י נקראת ארץ סתם במקרא, כמו שאמרו על פסוקים רבים כד"א הנותן מטר על פני ארץ כו' ובכיוצא בפסוק זה, וחו"ל נקראת קצות הארץ, והנה בצאת יעקב מעם אביו ואמו לחוצה לארץ, הם שני גירושין:

אחד מעמודי עולם

ומהארץ הקדושה,

אשר הוא כיוצא אל מקום שידמה למי שאין לו אלוה, וגם שנוסף על צאתך חו"ל הוצאתיך מבין אציליה, שהוא משני אצילי הארץ הקדושה, שהם יצחק ורבקה שבארץ ישראל, אני הוא ש**קראתיך** שתלך משם לחו"ל, כי מאתי נהיה הדבר, ועל מה שתחוש שהפרשתיך מבין שני צדיקים, לזה ואומר לך **עבדי אתה** בצאתך, כי עבודתי ושרותי אתה עושה בדבר, ולא מהשאר אביך ואמך בארץ ואתה יוצא לחוץ, הוא מה שבחרתי בם ואותך מאסתי, על שגנבת ברכות עשו וגעלתיך מביניהם, כי אם אדרבא **בחרתיך ולא מאסתיך,** שהוא **בחרתיך** מן הבטן ולא **מאסתיך** על שגנבת ברכות אחיך, והוא כי הוא בחיר שבאבות, ואמר לו הוא יתברך שראה זה במה שהראהו כמו שאמרו ז"ל בית המקדש בנוי וחרב ובנוי, ושמביהמ"ק האחרון שהוא השלישי שבזכותו עושה עיקר ממנו, כמו שאמרו ז"ל על אומרו אין זה כי אם בית אלוהים, כי הוא קרא את בית המקדש **בית**, מה שאין כן **אברהם** שקראו **הר ויצחק שדה,** שהוא כי הראשון שבזכות אברהם ישוב להיות הר, והשני שבזכות יצחק שדה נחרש, אך השלישי שבזכות יעקב יהיה בית קיים כי בו בחר ה' מכולם.

וזהו **ואומר לך כו' בחרתיך כו',** והוא מה שכתבנו כי מה' יצא הדבר, שיצא להוליד בחו"ל הם קצות הארץ, למען יחזיק בנחלה בלא מצרים, כי גם שם יושפע לו קדושה כאשר בארץ, כי הכל נתקדש בזכותו, והנה עד כה דבר על מה שהוציאו מבין אצילי עולם שהם אביו ואמו, ועל מה שיצא לחוצה לארץ שדומה כמי שאין לו אלוה אמר אל תחוש.

כי הנה **(י) אל תירא** כי גם שם אתך אנכי, ולא תדמה למי שאין לו אלוה, כי אם **אל תשתע כי אני אלוהיך** גם שם, והוא אומרו יתברך והנה **אנכי עמך** ושמרתיך בכל אשר תלך.

ושמא תאמר אם אתה היית עמי ונקראת אלוהי, איך שלחת מלאכים ללוותני כמו שאמרו עולים ויורדים בו, מלאכים שליווהו בארץ עולים ושל חוצה לארץ יורדים ללוותו, לזה אמר אין לוויית המלאכים לפרוש אני ממך, כי אם ששלשה דברים עשיתי עמך:

א', ש**אמצתיך** בדבורי באמור לך הנה **אנכי עמך,**

ב. וגם **עזרתיך** בלוויית המלאכים,

ג. **אף תמכתיך** בימין צדקי אני בעצמי ממש, כי לא עזבתיך מלהיות תומך בך בעצמי.

יא הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ :
יב תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ :
יג כִּי אֲנִי ה' אלוהיך מַחֲזִיק יְמִינְךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל-תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ :

וע"י כל זה **(יא) הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך,** הם לבן ואחיו שחרה אפם ביעקב ודלקו אחריו, וכן היו **כאין ויאבדו אנשי ריבך** בעלי דינך הם אנשי שכם.

וכן **(יב -יג) תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותך,** הם ארבע מאות איש שהיו עם עשו, שאמרו לו המלאכים וארבע מאות איש עמו שבקשם ולא מצאם, והוא מה שאמרו רז"ל כי ברחו טרם הגיעם ליעקב, שבזכות זה זכו לימלט מזרעם ארבע מאות איש, שרכבו על הגמלים וינוסו מחרב דודיו של עשו ואלופיו, שהיו בעצם אנשי מלחמת יעקב, **יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך** כי עם היותם נמצאים ועומדים היו כלא היו, כי מנעם ה' מבוא בדמים.

יד אַל-תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם-ה' וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל :
טו הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים :
טז תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בה' בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל :

ראוי לשים לב אל כפל אומרו **(ד) תולעת יעקב מתי ישראל,**

וגם למה **ביעקב** אמר **תולעת ובישראל** אמר **מתי,**

וגם אומר **מתי** ולא אמר אנשי,

וגם אומרו **נאם ה'** הוא מיותר.

ועוד אומרו **וגואלך קדוש ישראל** ולא אמר ה',

וגם למה לא סמך אל השם הנזכר, לומר אני עזרתיך ואגאלך נאם ה'.

אמנם הנה ידוע כי מדרגת אומתנו בהיקרא יעקב ומדרגתה בהיקרא ישראל יחדו לא יהיו תמים, כי ישראל הם השלמים בעצם ויעקב הם בהיותם קלי השלמות.

ונבוא אל העניין

אמר, הלא אמרתי כי ליעקב אביך הרביתי להיטיב, אל תראי שארית זרעו שלא תזכי אל הגאולה, כי הנה ב' דברים צריך:

א' להפיל שונאיך,

שנית ליגאל אתה גאולה שלמה בטובה קניינית,

והנה להפיל את השונאים הוא ע"י תפילה בתשובה ראויה, כי תפילת ישראל מפלת ומכלה אויביהם, כמו שאמרו ז"ל כי למה נקראו **ישראל תולעת,** מה תולעת מכלה עץ קשה בפיו, כך ישראל כחם בפיהם לכלות אויביהם, וזה גם בהיות נקראים בשם **יעקב** קלי השלמות, אך ליגאל בטוב קנייני, צריך כשרון יותר שהוא למסור עצמו על קדוש ה', שהוא הדבר אשר בו נגָאל חירות עולם לעתיד כנודע.

וזה מאמר הכתוב **אל תראי** בהיות בך מידת **תולעת** שכחו בפיו, גם אם תהיה **יעקב,** וכן בהיותך **מתי ישראל,** כלומר שיהיו אנשיך כמתים מוסרים נפשם על קדוש השם, ולכן הוציאו בלשון זה לומר **מתי ישראל,** אך לא ישתוו שתי הסוגים האלו.

כי מה שאמרתי תולעת יעקב שע"י תפילה **אל תראי,** גם בהיותכם יעקב קלי השלמות, הלא הוא להיות לך עזר מצריך בלבד, אך לא להיות גם נגאל חירות עולם בגאולה שלימה, וזהו **אני עזרתיך נאם ה',** שהוא שיהיה לה בתפילה עזר מצריו, ומה שאמרתי **עזרתיך** ולא אעזורך שהוא עתיד, הלא הוא למה שהוא **נאם ה'** שלא ישוב אחור, וזהו **עזרתיך נאם ה',**

ומה שאמרתי מתי ישראל, הוא על שגם תגאל נוסף על מפלת אויביך, וזהו **וגואלך קדוש ישראל,** לומר, שיהיה גואלך גאולה קניינית בהיות יתברך **קדוש ישראל,** שהוא שיהיה שמו מתקדש ע"י ישראל שימסרו עצמם על קדוש ה', שהוא מה שרמז באומרו **מתי ישראל,** שימיתו עצמן על קדוש השם.

ופירש איך תהיה מפלת האויבים ע"י תפילה, ואמר **(טו) הנה שמתיך למורג חרוץ חדש כו'** שֶׁמְחַתֵּךְ התבואה, כך תהיה פיך בתפילה, שעל כן נקראת **תולעת, תדוש הרים** הם מלכים גדולים, **וגבעות** הם הרוזנים **כמוץ תשים.**

והנה עדיין תרגיש צער כי תחתכם ותפילם חללים ויהיו מושלכים לפניך, דיראון לכל בשר שיהיה צער מתחולל, אמנם זה יוסיף לך ה', כי **(טז) תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם,** בל יראו ובל ימצאו לפניך, באופן שתמצא מנוחה מהם, אך בזאת שגם אתה תוסיף בכישרון, כי **ואתה תגיל בה'** שלא תהיה גילתך על בחינת הצלתך וטובך, כי אם ש**תגיל בה',** במה שאז יהיה ה' שלם, ולא נפרד **יה** משתי אותיות הנותרות מהשם, כאשר נשבע באומרו, **כי יד**

על כס יה כו', עד ינקם מעמלק שהוא יום נקם בלבו יתברך, וזהו **ואתה תגיל בה'** וכן לא תתהלל במה שאז ייטב לך, באמור כי צדקתך פעלה כל זאת, כי אם אדרבא בהיות ה' מתקדש על ידך, **תתהלל** שזכית שהושיבך ה' להתקדש על ידך, וזהו **בקדוש ישראל תתהלל.**

או יאמר, ו**אתה תגיל** בישועתו של הבית המקדש, ובראותו יתברך שתגיל במה שנוגע אליו, אז כ"כ ייטיב לך, עד שבו שידבק בך בייחוד **תתהלל**, על רוב טוב שייטיב לך.

או יאמר, הלא אמרת ש**רוח תשאם** ולא אראה אותם חללים לפני, והלא יש בחינה לומר שטוב טוב היה לראות אותם בעינינו ויגל לבנו, לזה אמר **ואתה תגיל בה'** שיהיה עמך, וגם **בקדוש ישראל** שהוא שעם כל קדושתו יתברך קדוש ישראל יקרא, ולא קדוש שרפי קדש, שקדושתך תגבר על קדושתם, באופן **תתהלל** שיקרא יתברך **קדוש** של **ישראל** מתייחס אליו, כי זה תהיה תפארתו מהקרא קדוש מלאכיו, וזהו **בקדוש ישראל תתהלל.**

יז הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְּשִׁים מַיִם וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשְׁתָּה
אֲנִי ה' אֶעֱנֵם אלוהי יִשְׂרָאֵל לֹא אֶעֶזְבֵם :
יח אֶפְתַּח עַל-שְׁפָיִים נְהָרוֹת וּבְתוֹךְ בְּקָעוֹת מַעְיָנוֹת
אָשִׂים מִדְבָּר לַאֲגַם-מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמוֹצָאֵי מָיִם :
יט אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן אָשִׂים בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו :
כ לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו כִּי יַד-ה' עָשְׂתָה זֹאת וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָהּ :

(יז) העניים והאביונים מבקשים מים ואין כו'. אם הם דברים כפשטן שיהיה להם צמא למים ממש, שיהיו במדברות לעתיד, הראוי לומר הצמאים מבקשים מים, אך באומרו **העניים והאביונים** יראה שהוא מחמת חסרון כיס, וא"כ מכל שכן שגם ירעבו ללחם ולמה עושה עיקר מהמים?

וגם איך מעלה ארוכתם בפתוח **(יח) על שפיים נהרות כו'**, כי אחר כי עניים ואביונים המה, מה יסכון להם ריבוי המים בלא לחם.

וגם כפל אומרו אני ה' אענם אלוהי ישראל לא אעזבם, כי הלא בכלל מה שיענם הוא שלא יעזבם, ואין לומר כי הוא כפל עניין במלות שונות, כי הלא המה שתי קושיות **למה** כפל העניין **ולמה** במלות שונות?

וגם למה ייחד מוצא המים בד' מקומות, ובכל אחד ייחד דרך מציאותם משונה מזולתו.

ועוד, אם הם צמאים למים מה צורך להם שיתן להם **(יט) במדבר ארז שטה כו'**, האם ארזים הם מבקשים ובמדברות.

ועוד אומרו (כ) למען יראו וידעו כו' מה הוא הדבר שידעו, אם הוא המצא שם ארזים ודאי שידעו כי יד ה' עשה,

וגם האם כל צורך ישראל הוא לדעת כי יד ה' עושה ארזים במדבר,

וגם מה זה כפל אומרו יראו וידעו וישימו וישכילו.

ועוד אומרו וקדוש ישראל בראה, אם חוזר אל **הארז שטה וכו'** היה לו לומר בראם, וכן אם חוזר אל המדבר והערבה,

וגם האם לא יחסר להם לדעת כי אם שה' בורא ארזים במדבר.

אמנם הנה ידוע כי עיקר ביאת הגאולה היא ע"י זכות עסק התורה, וכמאמר **רעיא מהימנא** על פסוק עני ורוכב על חמור, שהוא שיהיה רוכב ונסמך על זכות תורה וזהו רוכב על חמור כד"א יששכר חמור גרם כו', והנה עיקר זכות התורה הוא בהיות העסק בה מתוך הדוחק וייסורים כנודע, כי לא ישית לב האדם אל דוחקו, כי אם אל עסק התורה וע"י כן נגאל, וזהו מאמר הנביא באומרו **(יז) העניים והאביונים כו',** לומר כאשר העניים והאביונים לא ישיתו לב אל רעב ללחם וצמא למים, כי אם לשמוע אל דברי התורה לדעת ענייניה ולחפש בחידושיה, שהוא **מבקשים מים היא התורה** שנמשלה למים, ש**לשונם בצמא נשתה** צמא לשמוע דברי תורה, כי זה כל ישעם וצימאונם, כי אין הלכה פסוקה וכמה דברים נעלמו מעיני כל משכילי עם, אז כאשר יהיה להם עניין זה, אז **אני ה' אענם** במים לרוות צימאונם בתורה, וגם אהיה להם בעצם לאלוה, ש**לא אעזבם** בגלות כי אם אגאלם, וזהו **אלוהי ישראל לא אעזבם.**

ופירש מה שאמרתי שאענם במימי התורה הוא, כי אשפיע מבועי מעיינות ונהרות חכמה שתמלא הארץ דעה, כי אתן **(יח) על שפיים נהרות כו',** והוא כי ארבע חלוקי בני אדם הם בישראל:

יש חכמים,

ויש בעלי ענוה ומדות טובות,

ויש עמי הארץ כמדבר בלתי מוכנים בטבעם לקבל חכמת התורה,

ויש מוכנים אלא שלא למדו תורה.

ועל ארבעה חלוקים אלו אמר:

על הראשים שהם החכמים רמי האיכות, אמר אתן **על שפיים נהרות** חכמה, שאשפיע בהם נהרי נחלי חכמת התורה, להשקות את כל העם בריבוי חכמה ודעת.

ועל הסוג הב' הם בעלי ענוה ומדות טובות אמר ובתוך בקעות מעינות, שהוא כי גם שלא כולם יזכו לחכמה, בתוכם ימצאו מי שיוכן לקבל שפע חכמה, וזהו **ובתוך בקעות מעינות,** שהוא בתוך הענווים ושפלים כבקעות יהיו מעינות נובעות חכמה.

ועל הסוג השלישי שהם כמדבר משוללי הכנה לקבל שפע חכמה, אמר **אשים מדבר לאגם מים,** שימלאו תורה כאגם המתמלא מים מן הנהרות ומעיינות, ככה יקבלו וימלאו מימי התורה מהנהרות ומעינות הנזכר.

ועל הסוג הרביעי אמר וארץ ציה למוצאי מים, כי אינם כמדבר משוללי הכנה לימצא בו מים, כי אם היא **ארץ** אלא שהיא **ציה** בלי מים, שהוא משל אל המוכן לקבל תורה אלא שלא למד, אז היה **למוצאי מים** של תורה, שימצאו בם מוצאות חדושים בתורה מרוב הרקת שפע, שישפיע הוא יתברך בכל חלקי העם כמדובר.

והנה הן אמת שלא יבצר מקלת ההשכלה מהסתפק, אם אותו השופע של תורה אשר ימצא, אם כח יד שכלם עשה או מה' יצא הדבר, על כן אומר הוא יתברך הנה זאת אעשה לכם להעמידכם על האמת, והוא כי במדבר החרב משום צמח האדמה **(יט) אתן במדבר ארז שטה והדס כו', ובערבה ברוש כו'.**

ולמה אעשה זאת? הלא הוא **(כ) למען יראו וידעו כו',** והוא כי גם כי לשמע אוזן ישמעו, כי **במדבר אתן ארז שטה כו'** לא יאמינו, באופן תשולל הידיעה מהם עד **יראו,** וע"י הראיה **ידעו** כי כן הוא, וזהו **יראו וידעו** ואז **ישימו** לב על הדבר, על מה עשה ה' ככה כי אין דרכו יתברך לעשות נסים לבלי צורך, אך אחר שום לב בדבר **ישכילו כי יד ה' עשתה זאת** וזהו **יראו וידעו וישימו וישכילו כי יד ה' עשתה זאת,** לתת אילנות חשובים במקום משולל שום הכנה, כי בזה יאמרו אין זה כי אם ש**יד ה' עשתה זאת,** למען נראה כי הוא הוראה אל היות מקורות שפע העליון פתוחים לרווחה, וכאשר הוא יתברך עשה זה, כן גם כל שפע החכמה אשר יפוצו מעינות ונהרות חוצה, גם במשוללי הכנה מה' יצא, כי ברא ה' בריאה חדשה בארץ היא חכמה, כי אשר **יתן ה' ארז שטה כו' במדבר** יביאם להשכיל, שהוא למען יתנו לב שהוא למשל ודוגמא, כי גם החכמה הנזכר שהמשיל למים קדוש ישראל ברא חדשה בארץ, כי להיות **קדוש ישראל** שהוא מתייחס אל קדושתם הריק בהם מקדושתו, וזהו **וישכילו כי יד ה' עשתה זאת וקדוש ישראל בראה,** כי ה' שידו עשתה זאת בחינת היותו קדוש ישראל, גם כן בראה את החכמה כמדובר.

כא קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר ה' הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ יַעֲקֹב :

חזור לעמוד השער

כב יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר תִּקְרֶינָה
הָרִאשֹׁנוֹת מָה הֵנָּה הַגִּידוּ וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן אוֹ הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ :
כג הַגִּידוּ הָאֹתִיּוֹת לְאָחוֹר וְנֵדְעָה כִּי אֱלֹהִים אַתֶּם
אַף-תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה (וְנִרְאֶה) [וְנִרְאֶה] יַחְדָּו :
כד הֵן-אַתֶּם מֵאַיִן וּפָעֳלְכֶם מֵאָפַע תּוֹעֵבָה יִבְחַר בָּכֶם :
כה הֵעִירוֹתִי מִצָּפוֹן וַיֵּאת מִמִּזְרַח-שֶׁמֶשׁ יִקְרָא בִשְׁמִי
וְיָבֹא סְגָנִים כְּמוֹ-חֹמֶר וּכְמוֹ יוֹצֵר יִרְמָס-טִיט :
כו מִי-הִגִּיד מֵרֹאשׁ וְנֵדָעָה וּמִלְּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק
אַף אֵין-מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ אַף אֵין-שֹׁמֵעַ אִמְרֵיכֶם :

(כא) קרבו ריבכם יאמר ה' כו'. הנה מאשר דברו רז"ל באחד או שנים פסוקים מאלו, יראה דעתם כי הוא ויכוח שבין המלך הקדוש עם עמו ישראל ואחריהם נלך, והוא כי ידבר הוא יתברך עם בני הגלות הזה האחרון, מתרפים מלתקן מעשיהם ולהחיש גאולתם, ונרדמים מלחוש אל אורך גלותם, והנה בא הוא יתברך ואומר כמדבר אתם **קרבו ריבכם כו',** ולהיות כי לא על זמן ישעיה ידבר, כי אם על הזמן הזה כמדובר, אומר **יאמר ה'** שהוא עתיד, שהוא כמו שכתבנו על הגלות האחרון הלזה ידבר, ואומר הנביא כי עתיד לומר ה' בגלות האחרון דברים אלו, והוא כמדבר הוא יתברך עתה עמנו ואומר, הלא ידעתי כי ריב וטענות יש לכם על רפיונכם מלשוב ותקן מעשיכם, לכן **קרבו ריבכם** לפני, **והגישו** טענות העצומות שלכם. וזהו **הגישו עצומותיכם,** ואל יעלה על רוחכם כי להיותכם בלתי כשרים געלתי בכם ולא אחוש לטענותיכם, כי הנה אני **מלך יעקב** שהוא מלככם, גם בהיות תואר שלכם **יעקב** ולא **ישראל**, שהוא בהיותכם בלתי צדיקים **כי תמיד מלככם אני ועמי אתם**, והן אלה **עצומותיכם.**

ועיקר טענותיהם אומרם **(כב) יגישו ויגידו כו',** והוא כי הנה אלה דברי המון עם בני ישראל בימים האלה, לתת טעם לפגם הנזכר הוא העדר זהירות לשוב עד ה', והוא אומרם מי יתננו כירחי קדם, בזמן שהיו נביאים בישראל מגידי העתידות, שישמיעונו ויאמרו לנו את אשר תבאנה מצרות שלא יבואו ח"ו, ואז נדלג רצים כצבי וקלים כנשר לעשות רצון אבינו שבשמים, אך מה נעשה ואין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה, כי נגששה כעיוורים קיר וירפו ידינו, כי לא נדע מה נעשה וממה נשָמר ונפרוש, והן אלה עצומות טענות ישראל, אשר יערך הנביא מאז בשמו יתברך, שהוא אמרות ישראל לאמר, מי יתן יגישו מאתו יתברך נביאים **ויגידו לנו, את אשר תקרינה** מצרות המתרגשות שנדע ונתקן טרם תבואנה, או לפחות **הראשונות** אשר לא ידענו, שהם מקרים אשר היו בימים ראשונים, **הראשונות** ההן **מה הנה הגידו** לנו, לומר שנזהר בל יקרנו כמאז, **ונשימה לבנו** לדבר **ונדעה אחריתן,** כי נדע כי הראשונות ההם היו כהתראות על קשות מהן כיוצא בהן, וזהו **ונדעה אחריתן** באופן שע"י כך נשובה עד ה', או

לפחות גם שלא ישיגו לומר המקרים הבאות מאליהן, שהן צרות טבעיות לפי דרך העולם, אשר לא נשים לב אליהן, ישמיעונו אותן ונעשה תיקון בתשובה ראויה.

או יאמר, כי הנה יש במגידי עתידות מי שכח בהם להגיד העתיד, אעפ"י שאותו דבר לא נתהווה לו שום מציאות עדיין, ויש אשר אין כח בהם לזה, אך אשר כבר עבר אפילו מזמן רב יגידו, וכן יגידו דבר מהעתידות בהיותם דברים שמציאות הווייתן, כבר הוא על פי גזירה אלוהית, או גזירה מהוברי השמים וכיוצא, ועל בחינות אלו יאמר, **על הראשונה** אמר **ויגידו לנו את אשר תקרינה,** שהן מקרים שאין להם התחלת גזירה או שפיטת מזל, כי אם הם מקרים עתידים, או לפחות **הסוג השני** שהוא **הראשונות מה הנה,** כדי שנשימה לבנו אליהן כמפורש בסמוך, **או השלישית** הן צרות שהתחלתן במציאות, אלא שלא באו עדיין לידי גמר לעיני בני האדם, אך באות הנה לאטן כי אם שלא הגיעו עדיין, ועל אלה אומרים **או הבאות ישמיעונו,** הן אלה עצומותיהם שהם טענות בני ישראל, המתרפים על ידיהן מליזהר לשוב עד ה'.

ועליהן משיב הוא יתברך ואומר **(כג) הגידו האותיות לאחור וכו',** לומר הלא יעלה על רוחכם כי כעת יש כח בכם לימצא ביניכם מגידי העתידות, אין צריך לומר אשר תקרינה שאין להן התחלה, כי אם גם הסוג השלישי מאשר הן כבר באות, שאין מגיד סופן הנה זה אי אפשר, כי אם כח זה היה לכם, הלא תהיו כאלוהים, וזה אומרו **הגידו** אם יש כח באנשים מכם האותיות שאין כבר באות, הגידו מה יהיה לאחור שהוא באחריתן, על דרך שפירשו התוספות במה לפנים ומה לאחור, שהוא מה שעתיד להיות, כי אם כח זה ימצא בכם, הנה נדעה כי אלוהים אתם, ואם כח זה ימצא בכם, אני אודה שגם תטיבו ותרעו, כי תהיו כאלוהים להרע או להיטיב בעולם ותשוו אלי, כי אני ואתם **נשתעה** העדות ונראה יחדו כמוני ככם.
או מעין זה שיהיה לפנינו הבטת העתיד כראיית ההווה, וזהו **ונשתעה** העתיד ונראה ההווה כאחד יחדו.

ושמא תאמרו למה אמרתי שבני הגלות אם יגידו מ**אותיות לאחור**, שנהיה כאלוהים מה שאי אפשר, והלא בימים ראשונים היו נביאים ומגידי עתידות, ומה זו תמיהה הנה אינכם דומים לבני אותו הזמן, כי הנה **(כד) הן אתם מאין ופעלכם מאפע כו',** והוא בהזכיר מאמרם ז"ל משמת חגי זכריה ומלאכי בטלה זכוכית לבנה, שהוא אצלי נתינת טעם למה מהם והלאה בטלה נבואה מישראל, והוא כי עד הימים ההם היו נמצאים גופים זכים מזוהמת הנחש, כי גם שלא יבצר קצת היה מעט מש"כ מהם והלאה, כי נתעכר החומר בזוהמא יתירה, ועל כן לא היה עוד כלי מוכן להשראת שכינה עד גדר נבואה, והטעם כי גם שע"י עוון העגל שבה הזוהמא שפסקה בסיני למקומה, עם כל זה מדור דור הייתה הולכת ומתרבית, עד גדר

שבזמן שלשת הנביאים הנזכרים, הגיע עד גדר המנע נבואה מבני אדם, ועיקר הטעם הוא בסוף מאמרם ז"ל, אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף, שפירושו אצלי ענייין מאמרם ז"ל ב**שמות רבה,** על פסוק ראה קראתי בשם כו', כי כל הנשמות העתידות לבוא בעולם עד סוף כל הדורות, כולן נמצאו באדם הראשון, והוא כי נפשו הייתה כוללת כולן וכל נפש ונפש מישראל הוא חוטר מגזע אדם, יש מבחינת ראש ויש מבחינת יד ויש מבחינת רגל שהם הדרגות ברוחניות כנודע ליודעי חן, ורמזוהו רז"ל באומרם במדרש הזה, זו תלויה בראשו וזו ברגליו כו', והנה בהתקלקל אדם, הוצרכו כולן ליתקן ע"י בואן כולן לעולם, פעמים רבות בגלגול כחז"ל עד יתוקנו, ולכן הייתה המיתה הכרחית לכל, כי כולן ממנו ונגמר תיקון שלהם בסוף הגלות הלז במהרה בימינו, וזה אחשוב כיוונו רז"ל בנועם מאמרם באומרם, אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, שהוא שיכלו מלבוא לעולם כל הנשמות שהיו בגוף, הוא גופו של אדם שבו היו ובו נתקלקלו, וצריכים כולם ליתקן ע"י המוות, וזה מאמר ר' מאיר והנה טוב מאד והנה טוב מות.

ונבוא אל העניין

והוא, כי אשר היו נשמות גדולות האיכות אשר לא גברה יד החיצונות למשול בהן ממשל רב, הן הן היוצאות תחילה לעולם, ועל דרך זה הולכות ויוצאות תמיד בכל דור ודור, אשר אחיזת החיצונים בה יותר קלה, היא הממהרת לצאת לעולם ליתקן, ועל כן הדורות הולכים ומתמעטים באיכות, כי הנשמות היותר גדולות האיכות היו בדורו של משה, והקרובות אליהן בדור שאחריו, וההיקש בזה עד היות הנפשות שבדורות הגלות החיל הזה, שיורי שיורין מאותן שבסוגי החיצונים, שהיו עדיין נאחזות בסבך קרנות החיצונים, ועוד היה נמשך מזה, כי דורות הראשונים שהיו נשמתן גדולות האיכות, והיה עזר גדול לבוחר בטוב להגיע עד גדר נבואה, כי ע"י מעשיהם הטובים שע"י עזר נפשותן, היו מתישות ומלבנות זוהמת נחש שבגופן, עד הקראם זכוכית לבנה, והיותן מוכנים לנבואה, והיה זה עד חגי זכריה ומלאכי כמדובר, ועל כן מצאנו ראינו בדורות ראשונים, בימי שופטים ומלכים שתי קצוות, מהם נביאים גדולים ומהם עובדי עבודה זרה, אך להיותם בעלי נשמות גדולות האיכות, אשר יתחיל לבחור בטוב הדעת, נשמתו תעזרנו עד גדר היותו נביא לה', ואשר יבוא ליטמא יתעצם יצר סמוך עליו עד הקצה האחרון, כי לפי גודל נשמתו יהיה גודל יצרו, כי כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו.

כלל הדברים כי בדורות האחרונים האלו, למה שנשמותינו באות מקרבי פנימיות החיצונים, כי על כן לא עצרו כח לצאת משם עד הנה, וגם ע"י כן נמשכים בני האדם אחר טומאת זוהמת נחש, אשר גם נפשו מלבד היותה חלושה, גדלה עם החיצונים כל הזמן הרב ימשך אחר עונות וחטאות, על כן תחת השרות בו כח קדושה להינבא, שורה בה כח טומאה והן אלה;

דבריו יתברך באומרו, **הן אתם מאין כו'**, לומר אל יקשה בעיניכם למה אין בדורות הגלות, ואין בכם נביא כדורות ראשונים, כי הלא **הן אתם מאין** כי נפשותיכם **מאין**, שהוא מתוך החיצונים כי איכותן קל, וגם **פעלכם** הוא הפועל שאתם פועלים אינו פועל מצות שמצד הקדושה, ללבן הזוהמא כזכוכית לבנה, כי אם **מאפע** הוא מבחינת אפעה, שהוא מין נחש היותר ארסיי, שהוא משל אל כח זוהמת נחש שהם עונות וחטאים, באופן שע"י כן תחת הדבק בכם הקדושה להינבא, אדרבא כח הטומאה אשר **תועבה** הוא לפני, הוא אשר **יבחר בכם** ותעדר נבואתכם.

ושמא תאמרו הלא בזה הדרא קושיא לדוכתה, כי לחולשת איכותנו אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה, יודיענו מטרם תבוא הרעה לתקן ולמונעה, הנני נותן לפניכם טענה גדולה כי אין זו טענה כלל, כי הלא בזמן שהיה לכם נביא העירותי אתכם על ידו ולא שווה לכם, כי לא שבתם ובאה לכם הרעה והוא חורבן בית ראשון ע"י נבוכדנאצר, שהעיר ה' את רוחם ע"י ירמיה ועמוס ומיכה וכמה זולתם, כי קרץ מצפון הוא נבוכדנצר בא בא, ולא תקנו ובאה הרעה. וזהו **(כה) העירותי מצפון ויאת,** כי **העירותי** אתכם **מצפון** שיבוא ממנו קרץ **ויאת,** כי לא תקנתם עד שבאה ונהייתה, הנה כי היות נביא אינו מועיל, ובמקום אחר שלא היה נביא שיגיד הרעה מטרם תבוא, תקנתם מאליכם בהיות הצרה עליכם, עד הפיל שרים הגדולים הצרים אתכם, והוא כי **ממזרח שמש** שהוא בשושן הבירה, **יקרא בשמי** בתפילה ותשובה הוא מרדכי והספיק עד הביא **סגנים** המן ובניו **כמו חומר** תחת רגליו, **וכמו יוצר ירמס טיט,** ושם **(כו) מי הגיד מראש** מטרם תבוא הרעה, האם היה נביא הגיד להם מתחילה, שיתקנו בטרם בוא הרעה ועם כל זה תקנו.

ושמא תאמרו כי גם שסמוך אל הצרה לא היה מגיד דבר, הלא מלפנים בעת הקים נבוכדנצר את הצלם והשתחוו לו, אשר ע"י כן הייתה צרת המן כדעת רשב"י ע"ה, ואז כל האומות היו רוקקים בפני כל אישי ישראל, ואומרים להם היה לכם אלוה כזה והשתחוויתם לזולתו, ואמרו כי היו ראויים לרעה גדולה על פשעם הגדול הזה, והנה אין התראה גדולה מזו, לזה אמר זה אינו כלום, כי לא החשיבו את התראת הגויים, ואינו דומה להתראת **צדיק** ונביא הרואה את הנולד ומתרה בעם.

וזהו **ומלפנים ונאמר צדיק** כלומר האם היה מגיד מלפנים, מי שנאמר שהוא צדיק להחשיב התראתו, לא היו רק גויים רשעים, באופן כי אז **אף אין מגיד אף אין משמיע** ועם כל זה תקנו, הנה כי אין הדבר תלוי בנביאים מגידי העתידות להשיב את העם בתשובה, כי הלא בזמן שהעירותי ע"י הנביאים לא הועיל, ובזמן שלא היה מגיד מראש מקודם בא הצרה

תקנתם בצרה עצמה, כן גם עתה **אף אין שומע אמריכם** אשר אמרתם, כי על העדר מגיד את אשר תקרינה שעל כן אינכם מתקנים מעשיכם, כי אינה טענה כמדובר.

כז רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן :
כח וְאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר :
כט הֵן כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ נִסְכֵּיהֶם:

לבוא אל העניין נזכיר מאמרם ז"ל כי סדר גלגולי אדם הם אדם דוד משיח, יראה כי מלך המשיח הוא נפש דוד מגולגל בגוף אחר, וכן נראה מ**מדרש איכה רבתי**, כי מיום שנחרב הבית נולד המשיח וקראוהו מנחם והוא העתיד. והנה דוד עצמו אשר היה מלך ישראל והוא חי וקיים, אין ספק שהוא יהיה עם אשר חלק מנפשו מגולגל בו, נמצא כי הוא אחד ונחלק לשנים כאחד, וכן הכריחו ז"ל פרק חלק מפסוקים שביחזקאל.

ונבוא אל ביאור הכתוב והוא, כי עודנו יתברך מדבר עם בני הגלות החיל הזה אסירי התקווה, והוא שאומר הוא יתברך הנה התרעמתם בני ישראל על כי אין ביניכם נביא, להגיד לכם את אשר תקרינה להזהירכם לתקן מעשיכם, ואמרתי כי אינכם צריכים לכך, אבל הכינו עצמיכם כי הנה מוכנים לכם מנהיגים גדולים וממתינים אתכם והוא, כי הנה מי שהוא **(כז) ראשון לציון** מאז הוא דוד המלך, כי **ציון עיר דוד** תקרא הנה מוכן להנהיגכם והאחד נעשה שנים, וזהו **הנה הראשון הנם**, כי דוד הוא משיח נמצא ש**הנה הנם** ש**א'** נעשה **ב'** וגם עמו המבשר הוא אליהו, כי **ולירושלם מבשר אתן,** כלומר הרי לכם מנהיגים גדולים וטובים, וגם מי שיקדים לבשר ולחזק לבכם מקודם, ולמה תתרפו מהתשובה ותאחרו אותה ומה אעשה לכם.

כי **(כח) וארא ואין איש** בכם שיקרא איש באמת לתקן אתכם.

ושמא תאמרו שלח לנו את אלה יבואו וייעצו אותנו לשוב בתשובה ולהורות איך נתקן עצמנו, הנה מה שתראו כי **ומאלה ואין יועץ** הנה ראיתי כ"א **אשאלם** ישיבו דבר לי לאמר, כי למה ילכו לייעץ את ישראל.

כי הלא **(כט) הן כולם און** במצות לא תעשה, **אפס מעשיהם** במצות עשה, נמצא כי רובם עונות, ואפילו מי שממזג לעשות מאלו ומאלו להיות חציים זכאים וחציים חייבים אינן לשם שמים, כי אם **רוח ותהו נסכיהם** שהיא המזיגה וניסוך, נמצא שבאופן שעל העדר הכנה וכשרון בכם אין באים אליכם.

פרק מב

א הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ-בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא :
ב לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא-יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ :
ג קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט :
ד לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד-יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵלוּ :

ואם תאמרו אם כן למה בחרת בו אם לא שיבוא לישר אורחותינו לא כן הוא, כי אם **(א) הן עבדי אתמך בו** הוא **מלך המשיח,** שמרוב צדקו הוא מרכבה אלי וזהו **אתמוך בו,** כי בחרתיו מכל מלאכי מרכבתי והיה **בחירי** מאז **רצתה נפשי,** כי עדיין לא היה לו רק נפש, ואותה נפש שהיא שלי רצתה בו כי השלימה, ואז **נתתי רוחי עליו** שהוא רוח הבא אחר שלמות הנפש, והנה זה לא הכינותיו ללמד **משפט** את ישראל ולהכשיר את מעשיהם, כי אם **משפט לגוים** יוציא, אך ישראל צריך ישתלמו בכישרון מטרם יבוא הוא, אחר שכל הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו.

ושמא תאמר האם כל השלמות הגדול ההוא צריך להוציא משפט לגויים, דע כי **(ב) לא יצעק כו',** והוא כי יש דיין שלהוציא הדין לאמתו, צריך לעשות המצאות בל יהיה רמאות בדבר,
א' לצעוק ולאיים את הבעל דין,
או דרך ב' והוא שאם רואה אחד שיש בו רעוע מה ישברנו, למען השאר ישמעו ויראו,
וכן אם רואה אדם מטה למות והוא ראוי לעונש קל ממות, על עוון בצעו ישפטנו משפט מוות, ומצווה להמיתו למען הטיל אימה על הנשארים שישמעו ויראו, ולא יחוש על המיתו הבלתי בן מוות, באומרו כי הלא מאליו היה מת כי כבר נטה למות, אמר כי אחד משלש אלה לא יצטרך מלך המשיח לעשות, למען ייראוהו מהסתיר דבר למשפט, ושלא יזידון לעשות את הרע, כי הלא לאשר אמרתי משפט לגויים יוציא, לא יצטרך לצעוק ולאיים בקולי קולות.

כי הנה **לא יצעק** ואפילו **לא ישא קולו** ואפילו להשמיע **בחוץ** משפתיו החוצה **קולו,** כי אם רוח שפתיו בנחת, וזהו **לא ישא כו'** לומר, מה שאמרתי ש**לא ישא ולא ישמיע בחוץ** הוא **קולו**, כי את הקול הוא מה שאמרתי שלא ישא ולא ישמיע בחוץ, וגם לא יצטרך השנית.

כי הנה **(ג) קנה רצוץ** הוא הרעוע בטענותיו **לא ישבור,** למען הטיל מורא על בעלי מרמות, וגם לא השלישית כי הלא **פשתה כהה לא יכבנה,** שהוא כדעת המתרגם **ורש"י** ז"ל פתילת פשתן דולקת שהולכת לכבות, ויהיה הנמשל לפי דרכנו, כי האיש הנוטה למות ומבקש להענישו על אשר חטא, שלא ישפטנו משפט מוות להטיל מורא, כי אם עונש הקל ממוות לפי חטאו, והטעם הוא שלא יצטרך המצאות לשלא יסתירו, ושייראו לבל יצא משפט מעוקל, כי הנה הוא מאשר רוח אלוהים בקרבו, מעצמו **לאמת יוציא משפט,** וזהו **לא יצעק כו' קנה רצוץ כו', לאמת יוציא משפט,** ואם כן אחר שלא ע"י המצאות טבעיות, כ"א בהשגחה **יוציא משפט,** אם כן הטבתי אשר דברתי כי צריך היותו **בחירי,** ולתת **רוחי עליו** ככל האמור.

ועדיין היה מקום לומר כי כל אמיתת משפטו בלי המצאות כי אם בהשגחה, הלא יהיה בהיותו שופט הוא בעצמו, אבל להקנות בהם מי דת משפט בינם לבינם, במקומות אשר לא יהיה הוא מצוי שם, הלא יצטרך לשבר מלתעות עוֶל יותר מכדי רשעתו, ולהמית נפשות אשר לא תמותנה על חטאים קלים, למען יצא שמע משפטיו על כל הערים, וישתמרו לעשות משפט אמת, אמר כי גם זה אינו צריך.

כי **(ד) לא יכהה ולא ירוץ** שהוא כדעת כל המפרשים, שאומרו **לא ירוץ** הוא עניין רצוץ, כאומרו לא ירוצץ **עד ישים בארץ משפט,** כי בלעדי זה **ישים בארץ** כולה **משפט** בינם לבינם ולא מחמת יראה, כי אם יערה עליהם חשק ענייניו, עד כי **לתורתו איים ייחלו.**

ה כֹּה-אָמַר הָאֵל ה' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ
נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ :
ו אֲנִי ה' קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם:
ז לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ :
ח אֲנִי ה' הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא-אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים :

(ה) כה אמר האל ה' בורא השמים כו'. גם פרשה זו על משיח צדקנו תדבר לספר אשר החשיבו הוא יתברך חשיבות נמרץ, מטרם יברא העולם, למען התכלית אשר יאושרו ישראל והעולם כולו ע"י מלך המשיח, והוא בהזכיר מאמרם ז"ל **בב"ר** ובשוחר **טוב,** כי מהשבעה דברים שקדמו לעולם הוא שמו של משיח שנאמר לפני שמש ינון שמו, וגם עניין ידוע הוא מרז"ל כי אדם הוא דוד הוא משיח, וגם נקדים עניין ידוע מרז"ל כי עולם חסד יבנה, וגם לשיתקיים שיתף מידת רחמים, כמו שאמרו ז"ל על פסוק ביום עשות ה' אלוהים ארץ ושמים.

ונבוא אל העניין

והוא דרוש מבואר אצלנו במקומות נפרדים, כי כל עיקר בריאתו יתברך שלשת העולמות כאחד, עולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם השפל, העיקר היה בשביל עולם השפל, כאשר מרגלא בפומא דרז"ל משנברא העולם נתאווה הקדוש ברוך הוא כביכול, שיהיה לו דירה בתחתונים, וגם כתוב אצלנו דקדוק לשונם באומרם בתחתונים, ולא אמרו דירה בעולם הזה לומר, כי לא נתאווה לשבת בארץ, כי האמנם ישב אלוהים על הארץ, כי אם בבני אדם להשרות בהם שכינה כי היכל ה' המה, וכמאמר לא בחרתי בעיר ואבחר בדוד, באופן שלא הוצרכו הב' עולמות שעל הארץ, רק לשלשל על ידם השפע מן המילוא העליון עד הארץ בהדרגה, כמפורש אצלנו באר היטב כי כל פעל ה' למען השלים הנשמות ע"י רדתן על הארץ כנודע ליודעי חן, ולהיות כי יצר לב האדם רע ויתעתדו לחטא כאשר אבינו הראשון חטא, על כן מטרם יברא העולם ברא שמו של משיח, כי לפני שמש ינון שמו כמפורש אצלנו בביאור **ב"ר**, כי באותו שם נרמז התיקון.

נמצא כלל הדברים כי תכלית העולם הוא השפל, להשלים בו הנשמות שלמעלה מהג' עולמות, ולתיקון השפל לבוא הכוונה אל תכליתה האמיתית הוא מלך המשיח, שעל כן מאז טרם יברא העולם קרא את שמו, והוא הראשון שנברא בעולם הוא אדם הראשון, ולתקן את אשר עוותו החזירו יתברך בדוד המלך, ולגמור התיקון מחזירו יתברך פעם שלישית הוא מלך, המשיח והן אלה דברי הכתובים האלה, כה אמר האל ה' כו' לומר, כי הוא יתברך האל הוא בעל החסד אשר עולם חסד יבנה כי אל הוא מידת חסד כנודע, וגם הוא ה' הוא בעל הרחמים, ששיתף מידה זו לברוא העולם כמדובר למעלה, וע"י מידות אלה שהוא האל ה' היה בורא השמים, וא"כ אחר שע"י שתי מידות אלה היה, אמור מעתה כי מה שברא השמים ונטה אותם, כל התכלית לא היה רק להיות רוקע הארץ וצאצאיה, שיהיו פרושים על הארץ, כי על כן נטה שמים שיהיו עליהם כאהל לשבת, והוא כי השמים וכל צבאם אין צריכים חסד ורחמים, כי אין בהם לא חטא ולא עונשים ולא צרות, וכמאמרנו על פסוק זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה, כלומר כי מזה העולם המה ולא מעולמות העליונים, כי אינם צריכים חסד ורחמים ולכן לא תמנעם.

וזה מאמרנו פה כה אמר הלא ה' שהם חסד ורחמים, בזה תדעו כי מה שברא שמים ונטה אותם, לא בשביל צאצאיהם וצבאם היה, כי אם על מה שרקע הארץ וצאצאיה, כי הלא חסד ורחמים אין צריכים העליונים, ולמה ברא העולם במידות אלו, אם לא שמידות אלו צריכים צאצאי הארץ, וזהו שלא הזכיר צבא השמים כאשר הזכיר צאצאי הארץ, לומר כי כל עיקר הארץ היה בשביל צאצאיה, כי תכלית הבריאה נטה שמים שיהיה להם כאוהל לשבת, כמפורש למעלה על פסוק וימתחם כו', והראיה כי מצאצאי הארץ עשה עיקר, הלא הוא כי הנה נותן נשמה לעם עליה שהיא נשמה עליונה מאתו יתברך, אשר לא ניתנה בשום א' מצבא

השמים כנודע ליודעים חן, וגם לא לכל אחד מהעם כי אם לאותם שהם עליה, הם אשר בהיותם בארץ הם עליה, שכל עניינם בדברים עליונים כרשב"י ודומים לו שהם מסולקים מהארץ ומתעסקים במה שעליה, וזה אומרו לעם עליה ולא אמר בה, ורוח שהיא מדרגה גדולה מהנפש, אך אינה כנשמה גם נותן להולכים בה, הם בני אדם אשר גם שלא יהיה כל עניינם דברים עליונים, לפחות אינם עושים עיקר מהעולם הזה, כי אם בבחינת היותם הולכים בהיותם בה, כי דעתם ופנייתם היא כי הולך האדם אל בית עולמו, וזוכרים יום המיתה תמיד לבלתי חטא על הנפש, הנה אלה יזכו לרוח אך לא לנשמה כסוג הראשון, ועל כן בראשון אמר עליה ובשני אמר בה, וגם בחינות אלה למעלה מאיכות צבא השמים שהם, חלק אלוה ממעל כנודע ליודעים חן.

או שעור הכתוב למה עושה עיקר מצאצאי הארץ, הלא הוא להשלים נשמות ורוחות, כי נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה, שע"י בני האדם הן משתלמות, הנה כי כל עיקר ותכלית הבריאה היה ישראל סבא הם העם עליה כו', ואמר עתה כמדבר הוא יתברך עם משיח צדקנו, ראה נא את אשר חיבבתיך, ומקודם בראתי העולם זימנתיך להביא התכלית אל הפועל, כי הלא בראתי העולם למען תת נשמה לעם עליה כו', והנה חטאו ולא יצא תכליתו אל הפועל, לכן אני מאז קראתיך שהוא לפני שמש ינון שמו, שהוא כי אחד מהדברים שקדמו לעולם הוא שמו של משיח, כי מאז ראה כי העולם אשר היה חפץ לברוא יעותד להתקלקל, ותיקונו הוא שמו של משיח, כי תיקונו הוא המוות למרק החלאה שבעוונו הוא זוהמת נחש שנתקן בארץ, וישוב מתוקן בתחיה ע"י טל אורות וחי לעולם, וזה עניין ינון שמו שהוא מאמרם ז"ל ב**שוחר טוב**, למה נקרא ינון שעתיד לינון ישני עפר כמפורש אצלנו **בב"ר**.

וזהו **(ו) אני ה' קראתיך בצדק** שהוא בתורת עשות צדקה עם העולם, ואח"כ **ואחזק בידך** הוא באדם, שהוא הוא יתברך שנתן בו כח אל השלמות, במה שהניחו בגן עדן ואח"כ לתקן את אשר עיוותו, חזרתי **ואצרך** פעם אחרת הוא דוד מלך המשיח מלך ישראל, ועתה **ואתנך לברית** עם הם ישראל, כי בך יתקיים ברית שכרתי לגאלם, וגם **לאור גויים** כי אתה משיח שהוא אדם והוא דוד, לתקן את ישראל ולהאיר עיני הגויים.

ומה שאמרתי **לאור גויים** הלא הוא **(ז) לפקוח עיניים עורות,** הם הגויים להאיר עיניהם כי תעמידם על האמת, כמו שאמר למעלה ולתורתו איים ייחלו, ומה שאמרתי לברית עם הוא **להוציא ממסגר אסיר,** הם עם בני ישראל אסירי הגלות, ומבית כלא יושבי חשך כד"א ולאשר בחשך הגלו ולא תתייאשו מן הגאולה, כי הלא משכונות גדולים יש לכם, א' כי **(ח) אני ה'** בארבע אותיות **הוא שמי** ולא **יה** בלבד, ולכן לא יעלה על רוחכם שאניח לעולם הארבע אותיות נפרדו **י"ה** מ**ו"ה**, כי נשבעתי באומרי **כי יד על כס יה** מלחמה, לבלתי חברם עד יום

נקם בלבי שהוא זמן שימחה את זכר עמלק וזהו **אני ה' הוא שמי,** כלומר ולא יבצר מבוא יום נקם שהיא גאולת ישראל.

שנית כי כבודי שהיא שכינתי שבגלות כביכול, המשפעת אל החיצונים לאחר הוא כח חיצוני לא אתן, כלומר כי עתה הוא מושאל בלבד שכביכול הוא בגלות ומשפיע להם הטובה, ואם היה נשאר כך הייתי כנותן אותו לכח ההוא הנקרא אחר.

ועוד טעם שלישי והוא, כי גם לא אתן **תהילתי לפסילים,** והוא כי גם עתה שישראל בגלות, כל שפע טוב הבא לעולם ממני הוא, אלא שתחת בואו לישראל ושיאכלו האומות מן התמצית, עתה נהפך לינתן אל השרים להריק לגוייהם בארצותם, והתהילה שהיה ראוי יהללו אותי, על כל הטובה הבאה עליהם כי מאתי היא, הם מהללים לפסילים דאזלי ומודו להם, שהנה גם זה לא תאמינו שאתן לעולם, שתהיה **לפסילים תהילתי** שהיא התהילה הראויה לי, ומה מתקו לפי דרכנו זה מאמרם ז"ל, **אני ה' הוא שמי** שקראני אדם הראשון, כי הלא כמו זר נחשב אדם הראשון במקום זה, אך לפי דרכנו שעל אדם ידבר כמדובר, שעליו נאמר ואחזק בידך ואצרך שהוא מלך המשיח, יצדק שמחזיק הוא יתברך הוראת היות מלך המשיח חביב לפניו יתברך, באומרו אל תאמר אולי על אשר קלקל אדם געלתיו, וגם גלגולו לא יהיה חביב, כי דע אפוא כי **אני ה' הוא שמי** שקראני הוא, ואלו הייתי גועל בו לא הייתי מחזיק בשם שהוא קראני, ולכן אל תתייאשו מסיבה זו, וגם עוד שתי משכונות שעליהם תבטחו מהגאולה, הלא המה **האחד** כי **כבודי לאחר לא אתן, והשני ותהלתי כו'** כמפורש שתיהן בקודם.

ט הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה-בָּאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם :
י שִׁירוּ לַה' שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם :
יא יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֶׁב קֵדָר יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ:
יב יָשִׂימוּ לַה' כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ :
יג ה' כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף-יַצְרִיחַ עַל-אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר :

(ט) הראשונות הנה באו כו'. אחרי אומרו שלשה דברים שהם כמשכונות לביטחון הגאולה, אמר עתה כמדבר עם ישראל אל יפלא בעיניכם הדבר, כי הלא הגויים במעלות גדולות ושריהם של מעלה רמים ונשאים, וצריך פלאי פלאים כימי צאתנו מארץ מצרים, ואוי מי יזכה לכך הנה אל תחושו, כי הנה **הראשונות** אשר עשיתי במצרים ובסיחון ועוג ול"א מלכים **הנה באו,** ומהם תלמדו אל ה**חדשות.**

ועוד כי הנה **וחדשות אני מגיד,** כי היותי מגיד אותן הוא ביטחון כי דברי לא ישוב ריקם, ומה גם בהיותו לטובה, וגם עוד פעם אחרת קרוב לבואן, **בטרם תצמחנה אשמיע אתכם,** ולא בלבד אטיב אתכם כי אם גם לכל אשר לא הרעו אתכם, הם בעלי קצות הארץ.

וזהו **(י) שירו לה' שיר חדש,** שעניינו כי זולת תהילתכם גם תהיה **תהילתו מקצה הארץ, יורדי הים וכו' איים ויושביהן,** וגם **(יא -יב) ישאו** קול בשיר **מדבר ועריו** אשר לא הצרו אתכם, כי **חצרים תשב קדר** הם אשר באהלי קדר, כי עד כה היו יושבי אהלים ועתה **חצרים** של בנין קבע **תשב קדר,** וכן **ירונו יושבי סלע כו'.**

ושמא תאמר, הלא אז אדרבא ילבש בגדי נקם ואיך תמשך טובה לנזכרים, לזה אמר **(יג) ה' כגבור יצא וכו',** לומר כי בשם הרחמים יפעל שני הפכים, וזהו **ה'** שהוא שם הרחמים **כגבור יצא** לפעול דין, כי איש שיש לו שתי מלחמות כאחד, **יעיר קנאה** שהוא מלחמה על כבוד ישראל ועל דבר כבוד שכינתו,

ועל האחד אמר **יריע,**

ועל הב' אמר **אף יצריח.**

אמנם לא תהיה הוראת הרוגז רק **על אויביו** וזהו **על אויביו יתגבר,** כלומר **על אויביו** תהיה הוראת גבורה אך עיקר רחמים שהוא בחינת השם הזה יהיה על שאר עמים, אשר אינם אויביו כי לא הצרו לישראל.

יד הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד :
טו אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל-עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ :
טז וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא-יָדְעוּ אַדְרִיכֵם
אָשִׂים-מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים :
יז נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפֶּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אלוהינו :
יח הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת :

(יד) החשיתי מעולם אחריש אתאפק כו'. הנה אמרו רז"ל על מה שירמיה ודניאל אחד לא אמר רק **הגדול והנורא,** ואחד לא אמר רק **הגדול הגיבור,** כי האחד אמר גויים מרקדים בהיכלו איה גבורותיו, והאחד אמר איה נוראותיו, שהעניין הוא אצלי כי אמר, כי לא היה אז משתמש במידה ההיא, אך אנשי כנסת הגדולה החזירו עטרה ליושנה ואמרו **הגדול הגיבור והנורא,** כי אמרו הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו, כי אין גבורה גדולה מהתאפקות לסבול, באופן כי גם אז היה משתמש ממידת הגבורה, וזה אחשוב שהנביא דבר פה בפסוק הלז, והוא כי אחרי אומרו בפסוק הקודם, שלעתיד **כגבור יצא כאיש מלחמות כו',** אמר הלא

תאמרו בני הגלות שעימהם ידבר ככתוב למעלה, כי כל פרשה זו ושלפניה עם אסירי התקווה, בני הגלות ומשיח צדקנו ידבר, הלא הפלגת בגבורותיך ואם אפילו מידת רחמים יש בו בחינת גבורת מלחמה, כאומרו **ה' כגבור יצא כו'**, א"כ כאשר היו הגויים מרקדים בהיכלך למה החרשת, שהיה מקום לומר איה גבורותיך דעו אפוא כי מה ש**החשתי** לא נתחדש אז כי מעולם היה מוסכם אצלי לעשות כן, לנכות כליון ישראל בהיכלי.

וזהו **החשתי מעולם,** ואל יראה לכם מידת העדר גבורה, כי הלא מה ש**אחריש** הוא כי **אתאפק** ואתחזק לסבול, והן הן גבורותי וזהו **אחריש אתאפק** עד כה, שיקרני **כיולדה** שלא תצעק רק עד עת לידה, כן **כיולדה אפעה** שהוא בעת הגאולה, וגם עתה לא כאחת תהיה תגבורת הרוגז, כי אם מעט מעט **אשום ואשאף,** כי ארגיז ואניח מהרוגז כשואף קצתו פנימה, וזהו **אשם ואשאף יחד** לבל כלותם כמו רגע.

והוא כי תחילה **(טו) אחריב הרים וגבעות** מיישוב אילנותיהם, ואחרי כן **וכל עשבם אוביש,** וע"ד זה **ושמתי נהרות לאיים,** ואח"כ גם **אגמים אוביש,** ובעת עשותי רוגז אעשה רחמים.

כי **(טז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו כו',** כאשר היה במדבר, וכן **אשים מחשך לפניהם לאור,** שהוא ענן שטבעו חשך יהיה לפניהם לאור, כעמוד ענן שהיה ה' הולך לפניהם, בעמוד ענן יומם לנחותם הדרך, כי בהיות הוא יתברך עמו היה להם לאור, כן יאמר במה והולכתי את ישראל שהם כְּעִוְרִים בארץ לא ידעו, שאוליכם בעצמי ובמקום צר הם **נתיבות לא ידעו** גם כן **אדריכם,** ו**אשים** מה שהוא **מחשך לפניהם לאור** וכן ה**מעקשים למישור,** כי הענן עצמו היה אז במדבר מיישר הדרך לפניהם כנודע מרז"ל, כן אעשה גם להם לעתיד, ולא יהיה כמו זר נחשב בעיניכם זה, כי הלא **אלה הדברים עשיתים** כבר שהוא בצאת ישראל ממצרים במדבר, כנזכר בכל שלשת הדברים, וא"כ אחר ש**עשיתים** יבטחו שגם אשוב לעשות להם כן כי **לא עזבתים,** כי לא שניתי וכחי אז כחי עתה.

ומה שאמרתי **אשם ואשאף יחד** שפירשנו שלא יכלם כאחת כי אם קו לקו, נתן טעם ואמר, שע"י כן אחר התחלת רעשם **(יז)** ש**נסוגו אחור** מהרעה אשר עשו הגויים, גם יהיו הולכים ובושים, וזהו **יבושו בושת הבוטחים בפסל,** מה שאין כן אם היו כלים וספים מיד, לא תתקיים בם אפילו בושה אחת, אז יאמר **יבושו בושת** כפול:

אחד על **המחשבה** שהיו בוטחים בפסל,

ועל הדבור שהיו אומרים למסכה אתם אלוהינו.

יח הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת :

יט מִי עִוֵּר כִּי אִם-עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד ה' :

כ (רָאִית) [רָאוֹת] רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אֶזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע :

כא ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר :

כב וְהוּא עַם-בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ

הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין-אֹמֵר הָשֵׁב :

כג מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשֵׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר :

כד מִי-נָתַן (לִמְשׁוֹסָה) [לִמְשִׁיסָה] יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים

הֲלוֹא ה' זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא-אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ :

כה וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֲמָה אַפּוֹ וְעֻזּוּז מִלְחָמָה

וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר-בּוֹ וְלֹא-יָשִׂים עַל-לֵב :

ראוי לשים לב כי באומרו **(יח) החרשים שמעו** היה ראוי לומר והעורים ראו, מאי **הביטו לראות.**

ועוד כי תחילה אמר חרשים ועורים רבים, ואחר כך מפרטם אחד אחד, **עוֵר וחרש** באומרו **(יט) מי עור כו'.**

ועוד למה לעבד יתברך יקרא עוֵר וחרש.

ועוד כי באומרו **מי עור כי אם עבדי,** הראוי יאמר ומי חרש כי אם **מלאכי אשלח.**

ועוד כי מלאכו שהוא יתברך שולח אינו חרש, כי הוא שומע ועושה שליחותו יתברך.

ועוד למה חוזר ואומר **ועוֵר כעבד ה',** והרי נאמר באומרו **מי עור כי אם עבדי.**

ועוד אומרו **מי עור כמשולם** כי **המשולם עבד ה'** הוא, ולמה נאמר וגם הכניסו בין הדבקים.

ועוד אומרו **(כ) ראות רבות ולא תשמור** מה זו שמירה.

ועוד אומרו **פקוח אזנים ולא ישמע,** כי הראוי יאמר ולא תשמע כאומרו ולא תשמור.

ועוד איך מתייחס ומתקשר פסוק **ה' חפץ כו'** לא למעלה ולא למטה.

ועוד בפסוק והוא **עם בזוז ושסוי** למה חוזר ואומר **היו לבז כו' משסה כו',** והלא בכלל אומרו בזוז ושסוי הוא.

ועוד שמפסיק ביניהם באומרו **הפח בחורים כלם כו'.**

ועוד כי אומרו **(כג) יאזין זאת.** הוא אומרו **יקשיב** והוא כפול.

ועוד אומרו **וישמע לאחור** כי כל שמיעה היא לעתיד ואיך יתכן אומרו לאחור.

ועוד אומרו **(כד) מי נתן למשסה יעקב כו'** הוא משולל קשר עם האמור.

ועוד שאומרו **זו חטאנו לו** הוא כמדברים על עצמם ואומרו **ולא אבו כו'** הוא כמדברים על זולתם.

ועוד אומרו אחר הכל **ולא שמעו בתורתו** והוא תחילה לכל כי אין בור ירא חטא.

ועוד אומרו (כה) וישפוך עליו וכו' כי עד כה דבר בלשון רבים ועכשיו דבר בלשון יחיד, **וגם למה** הזכיר **אף וחמה** הוא אומרו **ותלהטהו מסביב** מה הוא הסביבות, ואיך **לא ידע** האם יסכל המתלהט אש שתלהטהו, וכל שכן באומרו **ותבער בו ולא ישים על לב.**

אמנם הנה אין ספק כי אומרו **החרשים.** לא על חרשים ממש, ואומרו **העורים** לא על סומים ידבר, כי אם כאומרו לפנים עם **עור ועינים יש, וחרשים ואזנים למו** שהם חרשים שלא יאבו לשמוע, ועורים שיאטמו עיניהם מלראות, והעניין הוא כי ידבר הנביא כמעורר ישני תרדמת הבלי העולם בני הגלות הזה, שעימהם ידבר מהביט אל האמת ואומר, החרשים מלשמוע תורה ומוסר שמעו ושובו עד ה', והעורים מלראות כל אשר חטאו על הנפש הביטו לראות, והוא כי כמה בני אדם בכל קוצר דעתם יעלה על רוחם כי צדיקים המה, כי כל משארות אשמותם שעל שכמם קלו בעיניהם, כי רובם נשכחו מלבם ומיעוטם הקלו באיכותם ויאמרו לאמר, מי יתן כל עם ה' רבים ונכבדים כמוני צדיק וישר, ואין זה כי אם מבלתי שית לבו להביט ולזכור, בהתבודדות רב מנהמת לבו על אשר לא טוב עשה, כי אז בשיתו שומו לבו ועיניו וכל מעייניו להביט, זכור יזכרוהו לו מן השמים כל מצות ה', אשר לא תעשינה ועשה עד בלי די.

וזה אומרו והעורים מלראות עונותיכם, הביטו לראות הביטו והשקיפו לראות, ואז תראו ותמצאו כמה עונות וחטאות ותשובו אל ה', והנה על מאמר הלז אשר הנביא דבר, היה מקום לתפוס ולומר למה כללת רבים באומרך **החרשים והעורים,** והלא ימצאו צדיקים עובדי ה' עוסקים בתורתו יומם ולילה, ולא יחטא על הנפש האם עור תקראנו, וכן אשר הוא צדיק גמור הבלתי צריך לשמוע מוסר מזולתו, האם לחרש תחזיקנו והוא אינו צריך לשמוע מהזולת.

עונה אחריו הוא יתברך ואומר **(יט) מי עור כי אם עבדי,** כי אדרבא אשר אמרת בלשון רבים **העורים הביטו לראות** לא צדקת, כי אם אדרבא **מי עור כי אם** אשר הוא **עבדי** העובד אותי יומם ולילה, ואינו משים לב לראות ברעת העם, הוא העוֵר בעצם ואשמת העם בראשו היא, וכן אשר אמרת **החרשים שמעו** לא את הבלתי צריך מוסר יצדק זה, כי אם אפילו מי שהוא כל כך שלם **כמלאכי,** הוא הנביא אשר אני משלחו להינבא לישראל, מי שהוא צדיק כמוהו **חרש** יקרא, ולא על הנביא שישלח ה' בעצמו ידבר, כי הוא אין לו בחינת חרש רק על מי שהוא שלם בזכות, כמלאך ה' השולח יצדק בו לקוראו חרש, וזהו שלא אמר מי חרש כי אם מלאכי אשלח, כי הוא אינו חרש רק לומר שיצדק לקרא חרש, גם למי שהוא שלם כמלאכו שישלח, ופירש ואמר הלא אמרתי **מי עִוֵר כו',** אל תתמה על החפץ איך עבד ה' יקרא עִוֵר, ואיך החשוב כנביא השלוח מאתי יקרא חרש, כי הלא אשר אמרתי **מי עִוֵר כי אם עבדי** הלא הוא.

כי הנה יש צדיקים רואים עונות הזולת, ואין שמים על לב כי יתאנו לאמר, כי לא עליהם להביט אל אשמות העם לא' מב' סיבות:

א', כי יאמר הלא שלם אני בתורה ומצות ומה לי עוד, גם שאני רואה אשמות הרבים יהיה על צווארם,

ויש יאמר טוב לי להשלים עצמי מלתקן אחרים, והלא אני עובד את ה' תמיד להשלים עצמי, עוסק בתורה ומצוותיה והעוסק במצווה פטור מן המצווה, ומה גם עסק תורה שכנגד כולם, ומה לי עוד לראות באשמות העם, על כן על שני סוגים אלו אמר:

על האחד מי עִוֵר כמשולם,

ועל השני אמר **ועִוֵר כעבד ה'.**

ונתן טעם לדבר ואמר **(כ) ראות רבות כו',** לומר לא קראתיך עִוֵר על שאינך רואה, כי אם על ש**ראות רבות ולא תשמור,** כי הרואה מכשול ואינו נשמר ממנו עִוֵר יקרא, וזהו **ראות רבות** ידעתי כי בנוגע אל עצמך אתה רואה ונשמר, אך תלונתי היא כי **ולא תשמור,** איני אומר, ולא תִשָמר כי אם **ולא תשמור** את הזולת, כי איש כמוך שומר ישראל הביאך ה' לעולם שתפקח עיניך בעם, ותהיה יושב ומשמר כי לכך נוצרת, ואשר אמרתי **וחרש כמלאכי אשלח,** שעם היותו כמלאכי בשלמות אקראנו חרש, הלא הוא, כי גם שאזניו פקוחות, הנה חרש יקרא אם אינו רוצה לשמוע, וזהו **פקוח אזנים ולא ישמע,** והוא בל תאמר על מי שראה הוא האשם, אך אני לא ראיתי ואני נשמר לבלתי שמוע רעות הזולת, פן אתחייב ליטפל ואתבטל מלמודי ומצוותי, וטוב לי השלים עצמי.

וזהו קראתיו **חרש** על היות לו **פקוח אזנים ולא ישמע,** כי למה לא ישמע ויטה אזן לשמוע בצרות ואשמות העם לתקנם, ולא אמר ולא תשמע, כי בחרש שלא לנוכח דבר בו, באומרו **כמלאכי אשלח** שמדבר על מי שהוא כמלאכו ולא על מלאכו כי הוא איננו חרש, אך בעִוֵר בכל אחד ואחד ידבר, על כן לנוכח אמר לו ולא תשמור, מה שאין כן מי שאוטם אזנו מלשמוע, כי קשה בעיניו יתברך ומדבר בו שלא לנוכח, והנה על הראשון שאמרתי **מי עור כי אם עבדי,** הלא יש מקום לומר הלא כמו זר נחשבה תלונה זו, כי הלא גדולה שבגדולות כל מצות התורה היא עסק התורה, ואם כן אם העבד שאמרת הוא עוסק בתורה ומגדילה בעולם די לו זה, ולמה תאשימנו על בלתי הביטו אל נגעי בני האדם.

לזה אמר הן אמת כי **(כא) ה' חפץ למען צדקו, יגדיל** העבד הנז' **תורה ויאדיר,** אך למה יניח את העם ליאבד.

כי הלא **(כב) והוא עם בזוז ושסוי,** ומה בצע כי יתבודד בינו לבינו ללמוד תורה, אם בבלתי הטפלו בענייני העולם לתקן עיוותם יאבד כללות העם, שהגיע עד גדר היותו **בזוז ושסוי,** והוא

כי הוא יתברך דרך ייסורין שמביא על בני אדם, כי יתחיל בקל הקל תחילה כנלמד מהמצורע, שמתחיל בנגעי הבית ואחר כך בבגד ואחר כך בעור הבשר, וכן נלמד מצרות איוב שהתחיל בממון תחילה, וזה אומרו פה הלא כבר **בזוז** בממון, וגם **שסוי** בלקות יסורי הגוף על ידי הגויים, ומה תוחיל עוד עד בא הצרות גם אל הדם הוא הנפש.

והוא פירוש אשר אמר, **ראות רבות ולא תשמור,** כי ראה **עם** שכבר **הוא בזוז ושסוי,** והיה לו לשמור פן יבואו עד דם נפש כי קרוב הדבר, כי הנה הפח בחורים כולם להתחבא שם, ובבתי כלאים החבאו מחרב אויב, ולא עשה כן המשולם ועבד ה', כי הנה תחילה **היו לבז** שלקו בממון **ואין מציל,** לא היית כ"כ אשם, כי אמרת כי טוב לך עסוק בתורה מהציל ממון, אך בהגיע עד **משיסה** לגוף לא היה לך להתעצל לתקן, כי אלו היו זולתך מתקנים החרשתי, אך הנה אין אומר השב **ואין אומר השב,** כי אין איש יאמר כי תיקון הרעות השב, כלומר שוב בתשובה כי אומרו השב הוא מקור, כאומר שוב שהוא שוב עד המכהו, והצרה יותר מתגדלת, לכן משולם ועבד ה' אמרו השב ותקנו.

ומה שאמרתי על ה**חרש פקוח אזנים ולא ישמע,** הלא הוא **(כג) מי בכם יאזין זאת** שאמרתי.

ושמא תאמרו ומה יעשה בשומעו, אחר כי אין זה רק צרות שבעם שהם בז ומשיסה, ולא דברי עונות להוכיח בהם את העם, הנה מצוא הצרות הוא במצוא עונות, כי הלא **יקשיב** עניין הצרות בעצם, ומתוכן **ישמע לאחור** כי יבין למפרע סיבת הצרות וזהו **ישמע לאחור,** כי ישמע הוא לשון הבנה, כד"א שמענו אדני, ואיך ישמע ויבין העונות למפרע מתוך הצרות, הלא הוא כי יאמר בלבו וישמיע אל העם לאמר.

(כד) מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים, הלא ה' זו חטאנו לו, כי לא על חנם לקינו, וגם רמז כי הנקראים **יעקב** הם הבלתי כשרים, נתנם **ה' למשסה** שהוא יותר מבז, והנקראים **ישראל** שהם הטובים מהם **לבוזזים,** הנה כי זה יורה היות הדבר בהשגחה לכל כת לפי אשמתו, כי הנקראים **ישראל** אשר המקשיב **וישמע לאחור** הוא מכלל ישראל, שהוא הצדיק הבא להוכיח, אומר על **ישראל** שהם **לבוזזים הלא ה' כי חטאנו לו,** כי אין ייסורין בלי עוון, ועל **יעקב** שזולת הבז גם הם **למשיסה,** אומר עליהם שלא לנוכח **ולא אבו בדרכיו הלוך,** שהוא יותר מגדר אומרו כי חטאנו לו, כי אומרו **לא אבו** הוא ח"ו געילה במצות ה', ואם אין עונות לתלות הייסורין יאמר, כי הוא על ש**לא שמעו בתורתו,** שהוא עניין פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, ולהיות כי על הנקראים בשם יעקב ידבר, אשר רובם מסכלי התורה ואיך יעסקו בה, על כן תלה הדבר בשמיעה ואמר **ולא שמעו בתורתו,** וגם לא אמר תורתו כי אם

בתורתו, שהוא שלא יחויבו לשמוע כללות התורה ופלפוליה כי לא יבינו, כי אם כל אחד לפי השגתו ישמע בתורתו יתברך, כי ויהי מה תהיה לו שמיעה במציאות תורתו.

ושמא תאמר הלא דברת דופי על הבלתי רואה או הבלתי שומע להיישיר את העם, וקראת לאחד עִוֵר ולאחד חֵרֵש, והלא רוב פעמים יקרה שהראוי להוכיח וליסר את העם, הוא בייסורין ככל העם והותר, ואיככה יוכל ברעת העם לראות, אין זה התנצלות כי אדרבא משם ראיה, כי על שלא היטפל על תיקון העם קצף ה' עליו קצף, **(כה) וישפוך עליו חמה אפו,** כי החל בחימה שהיא חלושה מהאף, כי על כן היא לשון נקבה, ואחר כך אפו שהוא קשה יותר האף מהחימה, ואחר כך **עזוז מלחמה** מהבוזזים, כי תחילה בא אש החמה **ותלהטהו מסביב,** שהוא צרות בלתי נוגעות בעצמו, כי אם מסביב שהוא בממון, כי הוא יתברך פוגע בקל הקל תחילה, והוא לא ידע כי על בלתי שום פניו אל תיקון העם לִיַשר דרכם הוא לוקה, אז מקריב אש הצרה גם אל עצמו ובשרו, וזהו **ותבער בו** ועם כל זה **ולא ישים על לב** להרגיש, כי על בלתי תקן את העם הצרה באה לו ומתרבה אליו, וכל זה תוכחת מגולה אל גדולי העם ומנהיגיהם בל ירפו ידיהם בל יעשו עצמם כחרשים ועורים, לבלתי ראות ובלתי שמוע צרותם וסבתם לתקנם, כי אשמם בראשיהם.

פרק מג

א וְעַתָּה כֹּה-אָמַר ה' בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל
אַל-תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי-אָתָּה :
ב כִּי-תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ-אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ
כִּי-תֵלֵךְ בְּמוֹ-אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר-בָּךְ :
ג כִּי אֲנִי ה' אלוהיך קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ :
ד מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ :
ה אַל-תִּירָא כִּי-אִתְּךָ-אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ :
ו אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי וּלְתֵימָן אַל-תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ :
ז כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף-עֲשִׂיתִיו :

(א) ועתה כה אמר ה' כו'. הנה ידענו כי גדר הקרא ישראל בשם **יעקב,** הוא על היותם בלתי כשרים, מה שאין כן בהקראם **ישראל,** והנה אמר בסמוך **מי נתן למשסה יעקב וישראל כו', הלא ה' כי חטאנו לו כו',** ואמר כי **מי בכם יקשיב וישמע לאחור,** כי למפרע ישכיל ויאמר אל העם, כי אין ייסורין בלי עוון כי **מי נתן למשסה כו', הלא ה' זו חטאנו לו כו',** והנה היה מקום

לומר ישראל שבגלות החיל הזה, אסירי התקווה מהגאולה שעימהם ידברו כל המקראות האלו, אהה אדני מה נעשה הנקראים בשם יעקב אשר המה בלתי כשרים, גם כי הזהרת אל מנהיגי העם יחזרונו בתשובה, האם התשובה תועיל גם לנקראים בשם יעקב ליגאל גאולה שלמה, לזה אמר ועתה על ידי תשובה שהזהרתי בסמוך, אל יחוש הנקרא בשם יעקב, כי כה אמר ה' לעולמו בוראך יעקב וכו', והוא מאמרם ז"ל שאמר הקדוש ברוך הוא לעולמו, עולמי עולמי מי בראך, יעקב בראך, ישראל יצרך, ויהיה עניין מאמרם כי על ב' עולמות ידבר, על החומרי ועל הרוחני בעל צורה, וזה אמרו עולמי שתי פעמים ועל האחד אמר **יעקב בראך, ועל השנית** אמר **ישראל יצרך,** הנה למדונו כי דבריו יתברך לעולמו על יעקב אבינו המה.

ונבוא אל העניין

והוא במאמרם ז"ל באיכה רבתי, כי בכל צרות ישראל אינו מרגיש כי אם יעקב, כי על כן בצרות ישראל נאמר ותבער בו ביעקב כאש להבה, וכן אמרו רז"ל כי בצאת ישראל ממצרים שם היה יעקב אתם, כד"א ויוציאך בפניו וכו' שהוא בפניו של יעקב, וכן בים ובירדן כמו שאמרו ז"ל על פסוק מה לך הים וכו' הירדן וכו' מפני אלוה יעקב, נמצא כי בהיגאל ישראל הוא כאלו יעקב בעצמו הוא נגאל, ובכל צרתם לו צר כאלו הוא המקבל הצרה.

ובזה נבוא אל העניין

שידברו הכתובים בעניין גאולת ישראל וצרתם, כאלו עם יעקב לבדו הוא יתברך מדבר, ואמר ועתה על ידי תשובה שישובו גם הנקראים יעקב, אל יראה בעיניך כי לא תעלה ארוכת הנקראים יעקב, על ידי תשובה ליגאל גאולה שלימה, כי הלא כל שני השמות חשובים לפני, כי **בוראך יעקב ויוצרך ישראל,** לכן **אל תירא כי גאלתיך** על ידי תשובה, ומה שאני צריך לומר לך **אל תירא,** לומר לך כי גם כי **קראתי בשמך** הוא יעקב שהוא שמך מעצמך, כי ישראל הוא נוסף מאתו יתברך, ואמר כי גם כי את בניך **קראתי בשמך** שהוא בשם **יעקב**, שהוא הוראת היותם בלתי כשרים, אעפ"י כן אל תחוש, כי **לי אתה** גם בקראי בשם זה, והנה היה מקום לומר, כי הנה עתידים בית יעקב לעתיד בחבלי משיח, להגזים עליהם לעבור על דת או להעבירם באש ובמים, על כן אמר מאשר ראית בים סוף, שעברת במים עד חוטמך והייתי עמך, וכן בירדן כי נטבלו רגלי הכהנים וראית כי **אתך אני.**

כך **(ב) בנהרות** תבטח ש**לא ישטפוך,** וכאשר **כי תלך במו אש** שהיו חנניה וחבריו מהלכין בגו נורא ו**לא תכוה**, בזה תבטח שגם **ולהבה לא תבער בך,** אך בזאת שלא תעשה ע"מ שיצילך, כי אם שתעשה ע"מ שתשרף ותקדש שם ה', כאשר עשו חנניה מישאל ועזריה, שאמרו והן לא כלומר שלא יציל, ידיע להוי לך מלכא די לאלהך וכו' ואז אושיעך.

וזהו **(ג) כי אני ה' אלוהיך קדוש ישראל,** מקודש על ידך ואז אני **מושיעך.**
ולא עוד אלא שאחר שתקדישו שמי, מלבד הצלתך אתן אחרים כפרתך תחתך כאשר במצרים, שעל ידי שקידשתם שמי בקשר הטלה בכרעי המטה, ואמור להם שלשוחטו הייתם עושים לשם ה', עם היות שהוא אלוהיו והערתם למות נפשכם, כי הן יזבחו את תועבת מצרים ולא יסקלום, ועל ידי כן נתן יתברך בכוריהם כפרת תחת ישראל כן אעשה עתה, וזהו **נתתי וכו'** כי כאשר **נתתי כפרך מצרים** בצאתכם משם, שהוא במכת בכורות והנטבעים בים, כך עתה **כוש וסבא** אתן **תחתך** למידת הדין, שיטילו כעסם עליהם במקומך.

(ד) מאשר יקרת בעיני נכבדת כו'. הנה ב**מדבר רבה** אמרו רז"ל כי כמו ש**וה'** הוא ובית דינו, כך **ואני** הוא ובית דינו.

ונבוא אל העניין

אחרי אומרו שע"י קדש שמו ומוסרים עצמנו על מנת למות על קדוש ה' יתן אדם תחתנו, אמר עתה אל תתמה למה לתת **כוש וסבא תחתך,** ארצה שתקדש שמי על מנת למות, כי הלא הדברים הם בהדרגה, שהוא כי **מאשר יקרת בעיני** שם הרחמים הנז' נכבדת להצילך, גם שלא יקרת בעיני מידת הדין שהוא כעניין ונח מצא חן בעיני ה' שביארנו שם, אך לא בעיני אלוהים הוא מידת הדין, אך בעשותך חסידות יתרה עד גדר ש**ואני** שהוא אני ובית דיני **אהבתיך,** שהוא לקדש שמי עד היות על מנת למות שלא יעשה לך נס, אז אין צריך לומר הצלה, כי אם גם ש**ואתן אדם** תחת גופך **ולאמים תחת נפשך.**

(ה) אל תירא כו' הנה באמור הוא יתברך לישראל שלא רצה להיות אתם כ"א לשלוח מלאך, נתן טעם ואמר רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך, כי עון הנעשה בהיות ה' עמנו, גדול מאשר בהיות מלאכו אתנו, ובזה יאמר כי אז שנכשיר מעשינו **אל תירא כי אתך אני** פן תכלני, כי אין צריך לומר שלא אכלך כי אם שאפילו מד' רוחות העולם **אביא** ואקבץ **זרעך**, וזהו **ממזרח אביא זרעך וממערב כו'.**

(ו) אומר לצפון תני וכו', שהוא מארבע רוחות העולם, ולהיות כי מצפון תפתח הרעה כי משם הוא בחינת הדין והרוגז, הפך הדרום שהוא בחינת החסד, וידוע כי בחינת החסד בלתי חסרה תמיד, כי חסד אל כל היום, על כן **לצפון** אצטרך לומר **תני,** שגם מידת הדין תהפך להיטיב, אך **לתימן** אין צריך לומר לו, כי אם **אל תכלאי** מתת מנהגך הטוב.

(ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי כו'. הנה רשב"ן בשם רבי יונתן אמר ג' נקראו בשמו של הקדוש ברוך הוא, **צדיקים משיח וירושלם.**

צדיקים דכתיב **כל הנקרא בשמי וכו',** ואפשר שלא כל סוג צדיקים יקראו בשמו, שא"כ מה יתרונו של משיח שיקרא כה, האם גרע מכל צדיק שבישראל, על כן אחשוב כי הנה נשמות הצדיקים לא כלן מגדר אחד המה, יש נפשו **מאצילות** יש **מבריאה** יש **מיצירה** יש **מעשיה,** ואפשר כי בא ללמד בל יעלה על רוחנו כי כל הטוב האמור למעלה, לא לכל סוג צדיקים יהיה רק לאשר נשמתו מעולם האצילות, או על הרוב אשר מעולם הבריאה, לזה אמר לא כן הוא, כי אם בין **כל הנקרא בשמי** הוא אשר **מעולם האצילות,** שעל כן שמו כשם רבו, בין אשר **לכבודי בראתיו** שהוא **מעולם הבריאה**, בין אשר **יצרתיו** שהוא **מעולם היצירה**, אפילו אשר **מעולם העשיה** וזהו **אף עשיתיו.**

ח הוֹצִיא עַם-עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ :
ט כָּל-הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ לְאֻמִּים
מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת :
י אַתֶּם עֵדַי נְאֻם-ה' וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי
לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי-אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא-נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי לֹא יִהְיֶה :

ושמא תאמר אם כן אפוא זה כל האדם, ומה באת להוציא לזה אמר **(ח) הוציא עם עור כו',** לומר שאפילו מי שהוא צריך והוא עִוֵּר הנז' למעלה שרואה רבות ומאטם עיניו לבלתי תקן, וכן מי שהוא חרש ואזנים לו שאוטם אזנו משמוע ולתקן, כי זה אין רוח ה' נוחה הימנו, לכל הטוב האמור למעלה.

(ט) כל הגוים נקבצו יחדיו כו'. אחרי אומרו הגאולה העתידה באומרו **כי אתך אני, ממזרח אביא זרעך כו',** אמר עתה הנה יש שני סוגים באומות גוים ולאומים, הגם אם יונח ש**נקבצו כל הגוים** וגם **יאספו לאומים** יחד, אשר זה כל העולם זולת ישראל, הימָצא בהם בכל כללותם בשום אלוה שבהם, יגיד זאת היא הגאולה האמורה, והנה יש במגידי עתידות, שלמען יאמינו העתיד אשר יגיד ישמיע ראשונות שעברו, למען מהגידו העבר יוציאו שגם יגיד אמת בעתיד, על דרך זה יאמר **ראשונות ישמיעונו,** וגם בזה ישקרו כי **יתנו עדיהם ויצדקו,** יתנו עדיהם בראשונות ויצדקו, ואחרי כן ישמעו הראשונות ממני, על ידי הנביאים ויאמרו עדיהם הנז', כי אמת הוא מה שאני משמיע אותו, ולא מה שהם העידו, וזהו **ישמעו ויאמרו אמת,** אך מה שאני אומר שיהיה לעתיד **(י) אתם** תהיו **עדי,** כי אני מגידו מעתה, ואז תעידו כי אני הגדתי מעתה. וגם **עבדי אשר בחרתי** הוא מלך המשיח, כי הוא שומע עתה, ואז יגיד כי כן דברתי מעתה.

ושמא תאמרו מה בצע שנדע הדבר מעתה שנעידהו בימים ההם, ולשתוק עתה מלהודיעו ולמה הוא זה, הנה זה אני עושה מכמה טעמים:

אחד, למען תדעו ותאמינו לי, כי על ידי מה שתדעו עתה ידיעה בלי מופת, יהיה לכם זכות האמנה בו יתברך מעתה, כי יבוא דברו בלי ספק, מה שאין כן אם לא הייתי מודיע לכם דבר, כי לא היה לכם במה שתאמינו שתהיה לכם בדבר זכות האמנה ליגאל.

ועוד טענה שנית והיא, כי **ותבינו כי אני הוא,** כי תראו כי אין בו יתברך שינוי חלילה, כי אני שאמרתי זה עתה אביא הדבר בעצמו לעתיד, בזה **תבינו כי אני הוא** שדברתי ייעוד הגאולה הזאת, ולא היה אחר פועל הצרות בעת הצרה ומייסר את העוברים כמונו בגלות, ואני מביא הטובות לעתיד, כי אם **תבינו כי אני הוא,** וגם תשכילו כי מלאכים שמצד הקדושה המשמשים לפניו במרום אינם אל, ומה גם העובדים את החיצונים, הם שרי העמים כי כולם הבל, כי הנה מאשר לפניהם שרפי קדש המשמשים לפני במרום, בודאי ש**לא** יהיה מי שהוא **נוצר אל,** כלומר כי כל שרפי קדש כולם נוצרים מאתי, ואיך מי שהוא נוצר יהיה אל, וא"כ מכל שכן הבלתי משמשים לפני, כי הם חיצונים מתייחסים לאחרי, שהוא חיצוניות וטומאה שלא יהיה אל, וזהו **ואחרי לא יהיה,** וגם זה תבינו במה שתדעו הדבר העתיד מעתה, ותראוהו לעתיד כי תראו כי לא היה כח במלאך קדוש ולא בחיצון אשר עבדו אותם הגוים, מי שהיה בו כח לעכב שלא יהיה הדבר אשר ייעדתי ולא יבוא, כי אם כאשר דברתי כן יהיה.

יא אֲנֹכִי אֲנֹכִי ה' וְאֵין מִבַּלְעָדַי מוֹשִׁיעַ :
יב אֲנֹכִי הִגַּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם עֵדַי נְאֻם-ה' וַאֲנִי-אֵל :
יג גַּם-מִיּוֹם אֲנִי הוּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל אֶפְעַל וּמִי יְשִׁיבֶנָּה :

ראוי לשים לב אל הכפל באומרו (יא) אנכי אנכי,

וגם אל אומרו מבלעדי ולא אמר בלעדי.

ועוד כי **(יב) הגדתי והשמעתי** הוא כפל עניין ומלות שונות שהן שתי קושיות.

ועוד למה הפסיק בין שתיהן במלת **והושעתי.**

ועוד מה עניין אומרו ואין בכם זר בזה, כי גם אם היה זר לא תבצר ההגדה והיותם עדיו.

ועוד אומרו ואני אל שהוא משולל הבנה.

ועוד אומרו (יג) גם מיום שאינו אומר מאיזה יום.

אמנם הנה מראות כי עם היותו יתברך אלוהינו ככל הכתוב בסמוך, הלא נפלא למה עזבנו ביד גויים אשר שנא לבז ומשסה, לזה אמר אנכי שהייתי בזמן שִׁלְוַתכם אנכי בעצמי אשר בעת צרותיכם, כי בזה ובזה הייתי לכם מתנהג ברחמים, כי לטובתכם הגליתי אתכם, וזה אמר **(יא) אנכי אנכי ה'** כי ה' הוא מידת רחמים, ואשר תראו כי בעת צרתכם א' מהגויים ההם

נושע על ידי שר צלו המושיעו, אל תתנו זו כחו לשרו, כי גם שהוא עוזרו **אינו מבלעדי מושיעו** כי אם ממני הוא, כי אני הוא הנותן בו כח לעשות חיל, נמצא כי אני עושה הכל, והראיה, כי הנה אנכי במצרים הגדתי כל מכה ומכה, שהייתי חפץ להביא על המצריים במצרים, ואלו היה כח בשרו של מצרים להציל את עמו מידי, לא היה לי להגיד מתחילה מה שהייתי רוצה להביא עליו פן יתאזר ויכין כוחותיו להציל את עמו, או לבלתי יושעו ישראל מתחת ידם.

אך הנה **(יב) אנכי הגדתי** ואחר כך **והושעתי,** הנה כי הבל המה שרי עם ועם לפני.

ושמא תאמרו אם כל כך אני עמכם, למה איני דובר אתכם ולא מתגלה אליכם כולכם אל תתמהו מזה, כי הנה העיכוב מכם הוא, כי הנה **והשמעתי** קולי אתכם פנים בפנים את כל קהלכם בסיני, אך היה בזמן אשר **אין בכם זר,** שהוא בהיות שפסקה זוהמת נחש מכם, שהנחש הידוע שהוא הנקרא זר לא היה בכם, כלומר, מה שאין כן כאשר עשיתם את העגל שהחזרתם בכם ממש את הזר, ואז לא בלבד שמעתם את הקול, כי אם גם ראיתם כביכול את אלוהותי, כמו שאמרו ז"ל שאמרו רצוננו לראות את מלכנו, וכן עשה הוא יתברך, שנאמר **אתה הראת לדעת וכו',** ואומר **מן השמים הראך וכו',** וזהו **אתם עדי וכו'** לומר, אשר אמרתי **והשמעתי** שהוא ששמעתם מפי, **אתם עדי** שהוא משני דברים:

אחד נאם ה' שהוא הנאום והדבור,

וגם היות **אני אל,**

כי משני הדברים אתם עדים, כי ראיתם הנאום וראיתם האלוהות כי **אני אל,** כי דבר בם וגם הראם כי הוא אל עין בעין.

וזהו **אתם עדי נאם ה' ואני אל,** ויהיה עדותם אשר העידו ואמרו, **הן הראנו ה' אלוהינו את כבודו וכו',** שהוא ראיית כי הוא אל, וגם נאומו באומרם **ואת קולו שמענו כו',** וכמו שאמרו ז"ל כי אז הכירו כי אין זולתו, שמנע הקדוש ברוך הוא אפילו קול הברה בל יאמרו שיש שֶׁנִי חלילה, והכירו אחדות דין ורחמים כמפורש במקומו.

ועוד אני אומר כי אין צריך לומר ביום הראשון של בריאה שלא נברא שום מלאך שלא יאמרו מיכאל היה מותח כו', שבאותו יום לא היה רק הוא לבדו, שנאמר נוטה שמים לבדי כו' מי אתי כתיב, כי אם אפילו אחרי כן אין כח כלל לשום מלאך.

וזהו **(יג) גם מיום** ההוא יום ראשון של בריאה והלאה, אשר מהשני היו מלאכים **גם מיום** ההוא והלאה **אני הוא,** כי כיום ההוא שאני לבדי הייתי כך, ממנו והלאה אני הוא לבדי, כי אין

בם ממש בלעדי, והראיה כי **ואין מידי מציל** בכל פורענות שהבאתי על כל אומה ולשון, וגם לעתיד **אפעל ומי ישיבנה.**

יד כֹּה-אָמַר ה' גֹּאַלְכֶם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם וְכַשְׂדִּים בָּאֳנִיּוֹת רִנָּתָם :
טו אֲנִי ה' קְדוֹשְׁכֶם בּוֹרֵא יִשְׂרָאֵל מַלְכְּכֶם :
טז כֹּה אָמַר ה' הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה :
יז הַמּוֹצִיא רֶכֶב-וָסוּס חַיִל וְעִזּוּז יַחְדָּו יִשְׁכְּבוּ בַל-יָקוּמוּ דָּעֲכוּ כַּפִּשְׁתָּה כָבוּ:
יח אַל-תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל-תִּתְבֹּנָנוּ :
יט הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמָח הֲלוֹא תֵּדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמּוֹן נְהָרוֹת :

(יד) כה אמר ה' גואלכם וכו'. הנה במלת בריחים נשתנו הפירושים, כי **יונתן תרגם** שהם משוטי הספינה, ו**הרד"ק** פירש שהוא כאומרו ברוחים ועל פי פירוש זה נמשיך דרכנו גם שהעניין רחוק מאד מדרכו, ואומר כי הנה הנביא אומר לאסירי התקווה שבגלות הזה האחרון אל תתייאשו מן הרחמים, כי הנה הוא **ה' גואלכם קדוש ישראל** ממצרים, הוא ולא מלאך, וגם בבבל חסתי עליכם כי הנה **למענכם וכו',** כי הלא היה מספיק אבא לגאלכם מגלות בבל בעת הגאולה, אחר מלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה, ולא עשיתי כך כי אם מאז גליתם **שלחתי בבלה,** ומפני כבוד שמים לא הזכירה בפירוש, והוא כי שילח שכינתו, כי גלו לבבל שכינה עימהם.

וכאשר אמר בהסתר שילוח השכינה, כך אמר דרך נסתר הורדת כל פמליא של מעלה, קדישי עליונין אל תוך בבל, והוא כי יש שני סוגי מלאכים:

יש מלאכי ארץ ישראל,

ויש מלאכי חו"ל,

והנה מלאכי א"י ברחו מלצאת חוצה לארץ, כמאמרם ז"ל על פסוק עולים ויורדים בו, מלאכים שליווהו בארץ עלו כבורחים לבלתי צאת חוצה לארץ, ועל אלה ידבר פה בהסתר מפני כבודם, ואומר ראו כמה חיבבתי אתכם כי אותם שהיו עולים ברוחים, כי מאז הגיע יעקב להר המוריה לא המתינו עד צאתו מתחום ארץ ישראל, כי מיד ברחו ועלו, אותם הברוחים מחו"ל, **הורדתי** אותם **בריחים כולם,** שלא הנחתי מכל קדושים שבארבע מחנות שכינה שלא הורדו בבלה, עם היות שם חוצה לארץ, והוא מאמר **ספר הזוהר** על מראת יחזקאל, שראה שכינה בכל ארבע מחנותיה וסיפר כל פרטיה, כי היה הטעם למען נחם לב עם בני ישראל, אשר באו אז בגלות בבל, כי היו מתאבלים ובוכים איך נעזבו ונתגרשו מאת השכינה, על כן לישב דעתם הראם הוא יתברך כי לא עזבם, כי אם אדרבא שכינה וכל פמליא של מעלה אתם.

וזה היה סיוע מאז ליגאל בהגיע גבול הגלות, בל ישארו טבועים בבוץ טומאתם, על עוון הצלם ונשים נכריות, וזה יהיה מאמרו יתברך **למענכם שלחתי בבלה,** שהוא את השכינה והס שלא להזכירה בשמה מפני הכבוד, וגם **והורדתי** את ה**בריחים** מח"ל הבורחים, כי אז היו עולים שלא לצאת חוצה ועתה הורדתים שלא כרצונם, וזה יהיה מאמר הנביא למעלה על זמן החורבן, הן אראלם צעקו חוצה כי מלאכי השכינה צעקו, איך היו יוצאים עם גלות שכינה חוצה לארץ, ותכפל אנחתם בהיותם יורדים, שהיה בזמן שהכשדים אשר ירדו מכבוש הארץ לבבל, היו מרננים שנמצאו המלאכים צועקים ובוכים בבואם בבלה, **וכשדים** בדרך ההוא אז הייתה רנתם באניות, והוא כי לקצר הדרך הולכים באניות על נהר פרת מגבול ארם צובה עד בבל כנודע, כי הוא דרך ההולכים שמה עוד היום, וזהו **והורדתי כו' וכשדים באניות רנתם.**

ואומר הוא יתברך **(טו) אני ה' קדושכם,** לומר אשר היטבתי אתכם בגלויות, ה' **אני ה'** שלא שניתי כי **קדושכם** אני, כלומר כי אין מלאך לכם יקרא קדושכם זולתי, מצד נפשכם **בורא ישראל** אביכם הוא, ו**מלככם** מצד גויותיכם.

(טז) כה אמר ה' הנותן בים דרך כו'. אומר הוא יתברך לבני הגלות החיל הזה אסירי התקווה, בטחו בה' כי גדולה תהיה תשועתם עתה מביציאת מצרים, כי הנה המורא שיעלה עליהם הלא אפשר תהיה או מחמת דרכים אם תצטרכו לעבור דרך ימים ונהרות, או מפני לוחצים בני אדם זדים ארורים שיקומו עליכם, או מפני חיות המדבר נחש שרף ומצמא למים, אם נצטרך לבוא במדברות ליקבץ נידחי ישראל אל תיראו, כי על דבר הימים ונהרות בטחו בה', כי **כה אמר ה' הנותן בים דרך** שהוא בים סוף, **ובמים עזים** של הירדן **נתיבה** כי קרען בשבילכם, ואם על חיל עם ומדינה הצרים אתכם, הלא הוא יתברך.

(יז) המוציא רכב וסוס חיל ועזוז בימי חזקיה בליל הפסח, כי כל חיל סנחריב יחדו ישכבו בל יקומו, **דעכו כפשתה כבו** ע"י גבריאל שנפח אש בחוטמם.

ולא עוד, כי אם שכל כך ארבה נפלאותי ומופתי בגאולה זו, כי אז **(יח) אל תזכרו ראשונות,** כי גדולים יהיו פלאות האחרונות מהראשונות, כי לא תזכרו ראשונות כמפלת סנחריב הנז', **וקדמוניות** של יציאת מצרים **אל תתבוננו,** כי גדולים תראו את האחרונים ולא תחשיבו הראשונים בערכם, ועל המדברות אל תחושו מחיות רעות ומצמא למים.

(יט) הנני עושה חדשה בארץ שהוא נסים מחודשים מהקודמים, הלא תדעוה כי תראוה עין בעין, ואם כן קל וחומר כי **אף אשים במדבר דרך,** בל תיראו מחיות המדבר וגם לא מן

הצמא, כי גם **אשים בישימון נהרות,** כי אלה מהראשונות שעשיתי ביציאת מצרים הן, ואחר שאעשה חדשה כל שכן הישנות, וזהו **הנני עושה חדשה** ש**תדעוה**, ומכל שכן ש**אף אשים במדבר כו'** שהן מהישנות.

כ תְּכַבְּדֵנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה תַּנִּים וּבְנוֹת יַעֲנָה
כִּי-נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם נְהָרוֹת בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְּחִירִי :
כא עַם-זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ :
כב וְלֹא-אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי-יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל :
כג לֹא-הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי
לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה :
כד לֹא-קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי
אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאתֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֹנֹתֶיךָ :

(כ) תכבדני חית השדה כו'. אחרי אומרו כי גם לעתיד **ישים במדבר מים נהרות בישימון,** כאשר עשה במדבר בצאת ישראל ממצרים, לבאים דרך המדברות לקבוץ גליות, אמר עתה אך בזאת שלא תהיו כפויי טובה כאשר הייתם בימים ההם, כי הלא אז יותר היו מחזיקים לי טובה **חיות השדה תנים ובנות יענה,** ומכבדים אותי על ש**נתתי במדבר מים נהרות בישימון,** עם היות שלא בשבילם עשיתי, כי אם **להשקות עמי בחירי.**

(כא) ו**עם זו יצרתי לי** כדי ש**תהלתי יספרו**, שהיה להם להחזיק טובה בעצם, אדרבא **(כב) ולא אותי קראת יעקב** להחזיק לי טובה והיית בלתי כשר מכונה בתואר יעקב.

ושמא תאמר כי יגעת בי אחר שובך אלי, ונקראת בשם **ישראל** אחר היעשות המשכן ש**יגעת** בשבילי, שהוגעתיך ותהיה היגיעה תמורת אשר קבלת ממני, הנה **(כג) לא הבאת לי שה עולותיך,** כלומר לי בשבילי שאהנה חלילה, רק בשבילך שתתכפר **על עוון מחשבה, או על עשה או על לאו שניתק לעשה** למ"ד, **וזבחיך** שזבחת לפני **לא כבדתני,** שלא היו של תודה אשר הם בלי עוון הנקראים כבוד, כמו שאמרו ז"ל ב**ויקרא רבה** פ' צו על זובח תודה יכבדנני, שנקרא זבח של תודה כבוד, וזהו **לא כבדתני** כי לא זבחת רק של חטאים, ואשר היית מביא **מנחה** לי אשר איננה על חטא, **לא העבדתיך במנחה** להעמיס עליך שתביא לי דורון, מתייחס אל מלך גדול ממלכי הארץ לפחות, רק **לא העבדתיך** כי אם מעט סולת וכיוצא, **ולא הוגעתיך בלבונה** שציוויתיך לתת על המנחה, כי אינה דבר שדמיה יקרים.

כי **(כד) לא קנית לי בכסף קנה** רק לבונה שהיא בזול, **וחלב זבחיך לא הרויתני,** כלומר אם תאמר נא ישראל הלא אתה ה' אמרת שבזבחים לא כבדנוך, שלא היו רק על חטא, והנה לא יבצר מהיות גם קצת של שלמים ותודה, לזה אמר הן אמת שהקרבת אך מעט, וזהו **וחלב זבחיך** הם מיטב ומבחר הזבחים, שהם תודה **לא הרויתני** כי מעט היו, אך אדרבא **העבדתני בחטאתיך,** שעשית ששפחה תירש גבירתה, שהשכינה תריק ותיתן השפע והברכה אל השרים החיצונים, ולא אל נשמות ישראל בניה, וזה כשהאשמות קלים שהם חטאים, ואם הם עונות הוא גדר גדול המתייחס ליגיעה, וזהו **הוגעתני בעונותיך.**

ושמא תאמרו בני הגלות המר הזה האחרון, ואהה אדוננו איכה נעשה, כי אותם הקרבנות שהיו אז באים על חטא, אינם עתה ואיך תהיה תקנתנו, אל תחושו, כי אנכי אשר הייתי מכפר אז ע"י קרבנות, אנכי הוא עתה כי לא שניתי בלי קרבנות, **ולא עוד,** אלא שאז הקרבנות לא היו מכפרים רק על חטאות ולא על זדון.

כה אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְּשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר :
כו הַזְכִּירֵנִי נִשְׁפְּטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק :
כז אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי :
כח וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים :

ועתה **(כה) אנכי מוחה פשעיך** ולא אחוש לקרבן כי אעשה **למעני,** אך בזאת שתהיה תשובתך שלמה, והיא **(כו)** ש**תזכירני** מה שתתעתד עמי, והוא זמן שיבוא לך זמן ש**נשפטה יחד** אני ואתה, שהוא שתזכור יום המיתה, כי אז אתה עתיד ליתן דין וחשבון, כי בזה תהיה תשובתך שלימה יותר מע"י קרבן, כי בהזכירך המיתה תרעד ותשוב תשובה שלימה, והוא זמן שאומר לך **ספר אתה למען תצדק,** והוא כי כן הוא, כי אמרו ז"ל שמלמדים אותו אז כל התורה, ומזכירים לו מעשיו ושואלים לו העושה כך וכך מה משפטו, ונותן את הדין ואחר כך אומרים לו הלא אתה הוא אשר עשית, ואז מספר כל מעשיו הרעים אשר עשה, וזהו **ספר אתה למען תצדק.**

ושמא תאמר כי העונות בטבע המה לכם ולמה אחמיר עליכם, כי הלא **אדם הראשון** החל ואחריו כל אדם ימשוך, כי ממנו חוצבתם, אינו דומה כי הלא הוא **(כז) חטא** שהוא חטא קל כאמור, כלומר אך אתה פשעת ולא בלבד אתה, כי אם **ומליציך** תחת החזיר אותך בתשובה הנה הם **פשעו בי,** והוא האומרים לך אל תירא מהכשדים, וזה אמר להקיף את ירושלם מים וזה להקיף אש, עד שהוצרכתי כביכול **(כח) לחלל שרי קדש,** והוא מאמרם ז"ל על פסוק חילל ממלכה ושריה, ששינה הוא יתברך מינוי המלאכים לבל יועילו השבעותיהם, והיה סיבה

ש**ואתנה לחרם כו',** ואין פשע גדול מזה להחזיק לבם בל יתקנו מעשיהם, ומדבר כל זה על הגלות שאחר החורבן, שכל זה כתוב על תיקון להביא הגאולה העיקרית, ע"ד כל הנחמות הם על החורבן כאומרו **נחמו נחמו עמי,** משם והלאה שמדבר על החורבן שעדיין לא היה.

פרק מד

א וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ :
ב כֹּה-אֲמַר ה' עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן יַעְזָרֶךָ אַל-תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ :
ג כִּי אֶצֹּק-מַיִם עַל-צָמֵא וְנוֹזְלִים עַל-יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל-זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל-צֶאֱצָאֶיךָ :
ד וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל-יִבְלֵי-מָיִם :
ה זֶה יֹאמַר לה' אֲנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם-יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לה' וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה :

(א) ועתה שמע יעקב עבדי כו'. אחרי אומרו היות ישראל כפויי טובה אליו יתברך, בא האלוהים לדבר על לב יעקב אבינו, בל יתחמץ לבבו לאמר, אולי להעדר כשרון בניו תאבד תקוות אחרית טובם המקווה לעתיד, כי על העתיד ידבר כל זה, והנה אמרו רז"ל כי לעתיד ימצא יעקב בגאולתנו, שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, על כן אמר אליו ה' **ועתה כו',** עם היות כי קצרה יד שלמותם אל תחוש, כי זכותך תעמוד להם, כי הלא מראשיתך היית לי, כי מאז נקראת **יעקב עבדי** היית, כי גם שהיה נראה שהיית מתנהג בעקבה בקחתך הברכות והבכורה, ואשר עשית עם לבן בהמצאת המקלות, עם כל זה עבד היית לי, כי הכל היה לשם שמים, וכל שכן כאשר נקראת ישראל, וגם **ישראל** עם היותו בלתי עושה רצוני, הנה בערך שאר האומות הנה **בחרתי בו** מאז חלקתי האומות.

ושמא תאמר, כי הלא אין עושים רצון קונם ואני איני וותרן ואיככה אטיב להם, לזה אמר **(ב) כה אמר ה'** הנה כל הדברים הולכים אחר שורשם ועיקרם, וגם אם ישראל היו מתחילה בלתי ראויים, שורשם לא יכזב ואליו ישובו, וראה נא שורשם כי טוב היה, כי אתה הוא גזע שורשם, והנה אני **ה' עושך** שהבדלתי איכותך מאיכות עשו, כי הוא יצא איש שעיר ואדום כמו שאמרו ז"ל, כד"א ושעירים ירקדו שם, ואותך עשיתי איש חלק, כמו שאמרו ז"ל חלק אלוה ממעל, וזהו **ה' עושך** גם מצד הגוף כמדובר, וכן **ויוצרך** מצד הנפש כי על כן **מבטן יעזרך,** כי בהיותך בבטן מתקוטט עם עשו, כד"א ויתרוצצו מאז היית בבטן היה עוזר לך בל ינצחך, לכן אחר כי מאז עשיתיך טלה טהור, **אל תירא עבדי יעקב** וגם אל ייראו **ישרון,** הם עם בני ישראל כי **בחרתי בו,** ואפשר קראם **ישרון** על לעתיד נותן לנו הוא יתברך חסד ורחמים כנודע, ועל כן

אל תירא שאעזבם שהרי קראתיו **ישרון,** על כי **בחרתי בו,** שבמקום אל נתן וא"ו ונו"ן שעם הכולל עולים חמשים ושבעה, כמספר שם אל ושם ה' שהם חסד ורחמים.

ופירש העניין ואמר **(ג) כי אצק מים כו',** והוא לומר **אל תירא** שהעדר כישרונם יתמיד, כי הנה אבשרך יחזרו אל שורשם, כי אל יעלה על רוחך כי לא אמצא הכנה לשפוך רוחי עליהם, כי דע אפוא כי יהיה להם חשק ודבקות עמי, להיות שותים בצמא את רוחי, כי זה הוא תכלית הכישרון זה יהיה להם, כי כמו ש**אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה,** שהצמא משתוקק אל המים והיבשה אל הנוזלים, כך **אצק רוחי על זרעך,** כי להיותם זרעך חוטר מגזע קדוש, יהיו שותים בצמא וחשק את רוחי, הוא רוח חיי עולם ממקור החכמה והחיים, כי עץ חיים היא, ויתכן כלל שלשה דברים שהטובות נכללים בהם שהם **חיי ומזוני ובני.**

והנה על חיי אמר אצק רוחי על זרעך, כד"א **ונתתי רוחי בכם וחייתם** כמדובר.
ועל מזוני אמר וברכתי על צאצאיך.
ועל בני אמר (ד) וצמחו בבין חציר כו', והוא שיהיו הם בין הגויים כצמח שבין חציר, כי החציר מהרה ימל והם יהיו בין החציר **כערבים על יבלי מים,** לומר שהגויים לא ירבו בניהם, כי אם יהיו כחציר והם יצמחו ביניהם, כערבים הם עצי ערבה על יבלי מים, שיהיו רעננים ומתמידים הרבה מאד, ולא יהיה הפרש ביניהם בעניין השלמות והכישרון רק בבחינות השלמות, והוא כי **(ה) זה יאמר לה' אני,** מקודש לשמים עוסק בקדושה בסודות התורה, **וזה יקרא בשם יעקב** שיעשה עיקר מן הלמוד בלבד, שיקרא בשם יעקב שהיה יושב אהלים, **וזה יכתוב ידו לה'** שיקדיש ידיו לעושיהם, להשתלם במעשה יותר מהתורה, ויהיה המעשה שלם בטוהר לב טוב וישר, וזהו **ובשם ישראל** המורה על יושר **יכנה,** שעל שם יעקב יכנה על קדושת ידיו גם תואר ישראל, שהוא ישרות לבב לעשות הטוב והישר, ובמה שאמרו ז"ל ג' נקראו בשמו של הקדוש ברוך הוא, **צדיקים ומשיח וירושלם,**
צדיקים דכתיב **כל הנקרא בשמי כו',** יאמר כי אשר **יכתוב ידו לה'** שהוא **צדיק**, לא ישמש לו ישראל לשם כי אם לכינוי, אך שמו גדול הימנו שהוא **ה'**, וזהו **ובשם ישראל יכנה.**

או כמו שאמרו ז"ל הטוב והישר זו לפנים משורת הדין.
כלל הדברים, כי לדבר על לב יעקב אבינו בא האלוהים, אל יהרהר בלבו אולי יחסר הכישרון מבניו ולא תגיעם הטוב העתיד, ובישרו יתברך כי יוצאי מעיו המה, וישובו אל עיקר בחשק נמרץ, והצד השווה שבהם הוא כי כולם יגיעו השלמות ולא ישתנו רק בבחינות, זה ידבק בתורה ומצות מוקדש כולו לשמים, וזה יעשה מהתורה עיקר, וזה מהמעשה עם טוב ויושר המחשבה.

ו כֹּה-אָמַר ה' מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ ה' צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלוֹהִים :
ז וּמִי-כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם-עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ :
ח אַל-תִּפְחֲדוּ וְאַל-תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי
הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל-יָדַעְתִּי :

(ו) כה אמר ה' מלך ישראל כו'. אמר התחזקו בביטחון הגאולה כי **כה אמר ה' מלך ישראל;** שעם היותו מלכו של כל העולמות כולם, אינו מכנה שם מלכותו כי אם עליכם, וזהו **ה' מלך ישראל.**

ועוד כי עם היותו ה' של הצבאות כולם, אין גואל אתכם כי אם ע"י עצמו, וזהו **וגואלו** של ישראל שהוא גואלו בעצמו, עם היותו **ה' צבאות** שהוא אלוה של כל צבאות כל מלאכי מרום, ולא ע"י מלאך או שרף או שליח, ובטחו בי כי **אני** שהייתי **ראשון** שגאלתי אתכם בראשונה במצרים, **ואני** אהיה ג"כ **אחרון** לגאלכם באחרונה, ואל ירך לבבכם פן יהיה עיכוב מצד אלוהי העמים אשר ינגדו אתכם אולי יהיה כח בהם לעכב כי הנה אין פחד, כי **ומבלעדי אין אלוהים.**

והראיה כי הנה **(ז) מי כמוני יקרא** לשון הכרזה, כד"א וקראת את הקריאה ואומר הלוך וקראת כו', כי מי יקרא קריאה זו לומר שמבלעדיו אין אלוהים כמוני שאמרתי כך, **ויגידה** הגדה באורך כמשמעות הגדה, ותהיה נערכת **לי** כמו שהגדתי אני זה **משומי עם עולם,** שהוא מעת בריאת עולם הם ישראל, שהם עם של עולם שבשבילו בראתי את העולם, כד"א בראשית ברא אלוהים בשביל ישראל שנקראו ראשית ברא אלוהים את השמים כו', ששמתיו עולם אז מהעת ההיא, יגיד ויעריך לי כל המשך שהיה מאז, וגם **מי כמוני** באלוהי העמים שה**אותיות** שהם אשר התחילו לבוא והם באות, **ואשר תבאנה** שעדיין תבאנה שלא התחילו לבוא, **יגידו למו** לעובדיהם כלומר כי בכל אלוהי העמים לא ימצא זה, לכן אל תפחדו פן עון הפחד יטיל בכם מורא, כי הפחד יורה היות פקפוק בביטחון, ועוון זה יטיל עליכם יראה.

וזהו **(ח) אל תפחדו ואל תרהו** שהוא כמו אל תיראו כדעת המפרשים, ואפשר אמר לשון זה לשלול אפילו הרהור לחוש, והראיה כי **הלא מאז השמעתיך** ששמעת מפי, שהוא במתן תורה שהשמעתי **והגדתי כו',** והוא כי הנה אמרו רז"ל כי קול ה' באומרו אנכי ולא יהיה לך נשמע בכל העולם, כי אמר אלוהים הנני משמיע בעולם שאנכי ה' לבדי, אם יש זולתי חלילה יענה בפני ויאמר כי גם הוא אלוה, ועל כן אמרו רז"ל שהשתיק הקדוש ברוך הוא עליונים ותחתונים, שאפילו עוף לא צפצף שור לא געה חמור לא נער סוס לא צנף, ואפילו הקול לא היה לה בת קול, בל יאמרו שהברת הבת קול הוא אל אחר, נמצא כי ישראל הם עדים כי אין זולתו, וזה יהיה עניין הכתוב הלא מאז השמעתי, שהוא מאז במתן תורה באומרי אנכי וכו',

השמעתי קולי בכל העולם **והגדתי** זה שאמרתי אנכי ה' וכו', ושאין אלוה מבלעדי בשמים ממעל ובארץ וכו', שאם יהיה זולתי חלילה בזה יבחן אם יענה אחרי, באופן ש**אתם עדי היש אלוה מבלעדי,** כי לא ענה זולתו יתברך ואפילו קול הברת קול ה' לא נשמע, ואין צריך לומר אלוה כי אם גם ואין צור ממלאכי מעלה, או שר משרי האומות שאומתו תקיפה על ידו, או צור מחזקים שבעולם שלא יהיה מושפע מאתי, וזהו **ואין צור בל ידעתי** כד"א וידע אדם את חוה אשתו, שהוא שהשפיע בה הרקת זרע, כך **אין צור** שלא **ידעתי** והשפעתי בו שפע שעל ידו נעשה צור.

ט יֹצְרֵי-פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל-יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל-יִרְאוּ וּבַל-יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ :
י מִי-יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל :
יא הֵן כָּל-חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד :
יב חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ
גַּם-רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא-שָׁתָה מַיִם וַיִּעָף :
יג חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֲרֵהוּ
וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת :

(ט) יוצרי פסל כלם תהו כו'. קלל הנביא את יוצרי הפסל כאשר קללם דוד המלך ע"ה, באומרו **כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם,** וזה אשר הנביא ידבר, הנה יוצרי פסל אין בהם מועיל מחוס עליהם, כי היוצרים והפסל **כולם תהו, וחמודיהם** הם הדברים שהפסל דוגמתן כהוברי השמים ודומיהם, אשר יציירו בפסלם **בל יועילו** על ידי הפסל, ואין לומר כי אולי יחשבו הם שיש בם מועיל לא כן הוא, כי אדרבא **ועדיהם המה** יוצרי הפסל, כי אין בם מועיל, ולכן מי יתן ש**בל יראו ובל ידעו** היוצרי פסל כמו הפסל עצמו, **למען יבושו** על אשר עשו.

ושמא תאמר הלא דוד קלל את אשר בוטח בהם בלבד, ואתה אמרת גם את הבלתי בוטח, כי אם עושה לאחרים בשכר, לזה אמר **(י) מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל,** כלומר לא יאמר שמשים אדם עצמו לעשות כך, אם לא שחושב שיש בו מועיל, ואם כן בוטח בו הוא וכמאמר דוד אמרתי, ולא בלבד יהיו בושים יוצרי הפסל, כי אם גם כל **חרשים (יא) חבריו** של אשר **יצר אל ופסל נסך יבושו,** בראות את יוצרי הפסל שלא יראו ולא ידעו, כי אף על פי שהחרשים זולת יוצרי הפסל לא יצרו פסל, עם כל זה הם **מאדם** כהם **ויבושו** על צרת חבריהם, ומיד **יתקבצו כלם יעמודו** במעמד, מיראה בל יקרם כהם, באופן כי **יתקבצו כלם יעמודו** לראות, איך בל יראו ובל ידעו יוצרי הפסל, **ויפחדו ויבושו יחד** ולא יעשו כהם.

או שעור העניין, כי הנביא ידבר ויאמר לפניו יתברך, כי הנה **יוצרי פסל כלם תוהו כו',** ולא יסכלו הם הדבר, כי אדרבא **יוצרי פסל עדיהם המה** כי כן הוא, ואם כן **למה ה' תעמוד ברחוק ועל אלה לא תפקוד,** ש**בל יראו ובל ידעו** למען **יבושו**, לבלתי עשות עוד כדבר הרע הזה בראות כי כמוהם יהיו עושיהם.

משיב לו הוא יתברך ואומר, הנה כמה טענות יש לבלתי עשות הדבר הזה, להסיר עתה ראות ודעת יוצרי פסל למען יבושו.

א' כי **למען יבושו** אין צריך היות נזק ש**בל יראו ובל ידעו,** כי העדר תועלת יספיק, כי **(י) מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל,** באופן כי בראותם כי אין בם מועיל הוא בשת וחרפה, ומה בצע לעשות יותר.

ועוד שנית, כי למה תאמר שאת ה**יוצרי פסל** אעשה, ש**בל יראו ובל ידעו למען יבושו,** הלא אם באנו לעשות כן לא בלבד יוצרי הפסל צריך לעשות שיבושו, כי אם גם **(יא) הן כל חבריו** של ה**יוצר אל ופסל נסך,** שהם עובדיו ומוכריו וקוניו וכל המודים לו, שהם חברי אשר יצר אל ופסל נסך ראוי ש**יבושו.**

ואם ילקו היוצרים לא יבושו כל המון העובדים, כי יתלו האשם ביוצר הפסל שלא כיון כראוי ולקו, ואם כן צריך להסיר ראות ודעת מכל העמים יחד, עד בלתי השאיר גם אחד וזה לא חשב אנוש.

ועוד שלישית, כי הלא אם באנו ללקות החרשי עצים עושה פסל, למה נכה את אלו שבדור הזה, והלא מאדם הראשון עד כה ראוי ללקות כל האומנים, כדור אנוש שהיה עדיין אדם הראשון חי החלו לעשות פסילים.

וזהו **וחרשים המה מאדם,** כי חרשים היו עושי פסילים מאז, האם אפשר שעתה **יתקבצו כלם יעמדו** מקבריהם, **יפחדו יבושו יחד** עם בני הדור הזה לא יתכן, כלומר ואחר שזה לא יתכן אם ילקו בני הדור הלזה, הלא יאמרו, כי האלילים שהיו בדורות ראשונים היו טובים מאלה ותתחדש מכשלה אחרת.

ועוד טענה אחרת, כי אין אדם מלקה כי אם לאשר בו דעת אך לא לבהמות.

והנה אין לך בהמות חסרי דעת כהמה, כי הלא **(יב) חרש ברזל מעצד** יטרח עד שייגע יגיעה רבה, עד כי רעב ואין כח, עד גדר שאם לא היו נותנים לו מעט מים, להשיב רוחו אליו היה מתעלף, וזהו **לא שתה מים ויעף,** ואיה חסרון דעת גדול מזה, ואם כן את מי תוכיח ותלקה

את הבלתי מרגיש, לומר אם אלוהים הוא תחת היותו מחיה אותי, אני מתעלף כמת בעשות אותו.

ושמא תאמר, הלא זה יהיה ליגע לעשות מחתיכת עץ צורת אברים, על ידי מקבות וגרזן שהוא יגע **בזרוע כחו,** אך אשר בנקלה יקח דף ויצייר בה צורת אדם לא ייעף ולא ייגע, ולא ישכיל סכלות מעשהו כסוג הקודם, שרואה שעל ידי עשותו אלוה הוא ניזוק.

וזהו אומרו **(יג) חרש עצים** בתנועת זרקא, כאומר חרש עצים יש שלא תוכל לומר בו שייעף וייגע בעשות אותו, שהוא אשר לא יעשה רק ציור על הדף ש**נטה קו** לשיעור הקומה, ואחר כך יתארהו בשרד **יעשהו במקצועות, ובמחוגה יתארהו** שהם כלים משוללי יגיעה, והלא מזה תקשני, שאין בו יגיעה להחשיבו לסכל אשר לא ישכיל, שתחת תת לו אלוהיו כח יגע עד מוות בעשות אותו אל תאמר כן, כי הלא גם זה סכל מהראשון, כי הלא אם היה מצייר ציור מזל או כוכב, שהוא קבוע בגלגל גם זה יהיה קבוע בבית, אך הנה עושה **כתבנית איש,** ואחר שטורח לעשות **תבנית איש** הוא מייפה אותו לעשות אותו, מפואר **כתפארת אדם,** ואיה אפוא תפארת אדם אם ממקומו לא ימיש כי אם **לשבת בית,** והאם יש סכלות גדול מזה, לעשות דוגמת אדם שעולה על הצומח ועל הב"ח, ויעשוהו דוגמת הדומם הגרוע מכל סוגי הבריאה.

יד לִכְרֹת-לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֵּץ-לוֹ בַּעֲצֵי-יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל :
טו וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיֵּחַם אַף-יַשִּׁיק וְאֶפֶה לָחֶם
אַף-יִפְעַל-אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עֲשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגֹּד-לָמוֹ :
טז חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ-אֵשׁ עַל-חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל
יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף-יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר :
יז וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ (יִסְגֹּוד) [יִסְגֹּד-לוֹ] וְיִשְׁתַּחוּ
וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה :

ועוד יש סכל יותר מזה הגדר, והוא המשתדל **(יד) לכרות לו ארזים,** ומפני שאינן מצויים אצלו, ביני וביני עד יהיה לו ארז, לוקח **תרזה ואלון** שהם כדברי מי שאומר ה**רד"ק,** שתרזה הוא שקורין אותו בלשון ערב צנובר ואלון הוא ערמון ששניהם אילני מאכל, ולמה שאינן חזקים מצרף אותם בעצי יער חזקים, וזהו **ויאמץ לו בעצי יער,** וכל זה הוא עד בא הארזים אל הפועל, כי **נטע ארן** שהוא מין ארז כנמצא בדברי רז"ל ארזים ארנין וברושים, כי **נטע ארן** שהוא מין ארזים כדי ש**גשם יגדל** אותו, ועל פי דרכו מטריח כלפי מעלה, שישלח גשם על הארץ לגדל ארז לעבודה זרה, וה**תרזה ואלון** שמחזק **בעצי יער,** שעושה אותם ביני וביני גם יבער מהם לתשמישו.

חזור לעמוד השער

וזהו **(טו) והיה לאדם לבער,** ולא שיעשה אל תחילה ואחר כך יחם בשארית, כי אם תחילה **ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם, אף יפעל אל כו'** מהשאר, והנה זה הוא מה**תרזה ואלון** המחוזקים **בעצי יער** ש**יקח מהם ויחם כו',** ומה ארן שהוא ארז אשר נטע, אחר שהגשם גדלו מה עושה ממנו, הלא הוא כי **חציו שרף במו אש,** וזה שאמר לשון יחיד ולא לשון רבים כאומרו למעלה **ויקח מהם,** ומה שחציו שרף הוא כי **על חציו בשר יאכל יצלה צלי אף יחום כו',** שהוא כי להיות עשותו עיקר מהאורן, שהוא ארז שנטעו מתחילה לשם עבודה זרה, והוא חביב לפניו, על כן משקר להחזיק שקרו, כי לפי האמת **אף יחום** בעצם על גחליו, ואומר ראו עתה סגולת אלוהות שיש בו, כי האח ושמחה כי **חמותי** מאז **ראיתי** ה**אור** טרם אתחמם בה.

וזהו **(טז) אף יחום כו'** כלומר תחילה ואחר כך יאמר **האח,** כי **חמותי ראיתי אור,** להורות כי אלוהיו מעין אש אוכלה הוא חלילה, ואם אין הדבר כן היה לו להפך, ראיתי אור ואחר כך חמותי, ועוד כי אומרו **ראיתי אור** הוא מיותר ובמאמרנו יצדק.

ועוד יצדק לפי דרכנו כי למעלה אמר עשהו פסל ויסגוד למו, ופה הוא אומר **(יז) ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה,** אך הוא כי פה ידבר ב**ארן** שממנו עשה עיקר מה**תרזה ואלון** כמדובר.

כלל הדברים, כי סכלים כאלו למה תאמר בל יראו ובל ידעו שנסיר חוש ראותם ושכלם ודעתם, והלא **(יח) לא ידעו ולא יבינו,** כי כמעט סף חוש הראות מהם, **כי טח מראות עיניהם,** וגם לא בל ידעו כי גם **טח מהשכיל לבותם,** ואם כן את מי נייסר והמה עורים בעיני הבשר ובעיני הלב, ובל ידעו כי המה בהמה המה להם, כאלו ב' הדברים אין אתם.

יח לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם :
יט וְלֹא-יָשִׁיב אֶל-לִבּוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא-תְבוּנָה לֵאמֹר
חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי בְמוֹ-אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל-גֶּחָלָיו לֶחֶם אָצְלָה בָשָׂר וְאֹכֵל
וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד :
כ רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטֶּהוּ וְלֹא-יַצִּיל אֶת-נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא שֶׁקֶר בִּימִינִי :

כי הלא **(יט) לא דעת ולא תבונה לאמר חציו כו',** לומר העדרו טוב לי ממציאותו, כי במה ששרפתי ונעדר מן העולם נהניתי, כי **אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואוכל,** אך **יתרו** אין לי ממנו הנאה כי אם **תועבה,** כי **לתועבה אעשה** נמצא כי **לבול עץ אסגוד.**

(כ) רועה אפר לב הותל הטהו וכו'. הנה בדברו דופי על עושה הפסל ראה והנה יכול להשיב לו, מה תרדפני ותביישני ואני חרש עצים איש רש ונקלה, והלא כמה מלכי והפרכי וקציני אדם יקדו וישתחוו לעץ פסלי, ואם המה כגדולתם ילכו אחרי ההבל גם אני כאחד מהם, על כן אומר הנביא הנה יש לריב אתך מאתם, כי הלא מי שהוא רועה כמלך או שר או קיסר, שלפי האמת היה **רועה** של **אפר**, שכל מעלות גשמיות הבל ואפר הן, הנה אין ליפלא כ"כ, כי הנה **לב** כוזב הוא יצר הרע המהתל בו, שמראה לו שטובות הן מעלות העוה"ז **הטהו** לעבוד עבודה זרה, באמור אליו אם תודה על האמת ותהיה יהודי, הלא תגלה בראש גולים ככל היהודים שאין להם טובה בעולם הזה, ולא תהיו לא מלכי ולא הפרכי ולא סררי, ואנה תעזבו כבודכם כל ימי חייכם, ועל ידי כן אותו **רועה אפר** לבד אבד שררת גופו יאבד נפשו, וזה אומרו **לב הותל הטהו ולא יציל את נפשו,** אבל אתה העני חרש עצים בעל מלאכה משולל שררה, אשר עליו אני מדבר עד כה, למה יבער ויכסל **ולא יאמר הלא שקר עושה בימין** שלו, כי ביד ימינו הוא יוצר פסל ומתארהו בשרד כו', נמצא כי שקר היה עושה בימינו, כי הוא קלון מכבוד וזהו **ולא יאמר הלא שקר בימינו.**

כא זְכָר-אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדִּי-אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד-לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי :
כב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ :

ראוי לשים לב מה בצע שיזכור **יעקב** ענייני העבודה זרה הנאמרים.
ועוד אם אומרו יעקב וישראל אם שניהם א' ואם ב' סוגים הם שיש בעם, היה לו לומר עבדי אתם ולא **עבדי אתה.**
ועוד אומרו יצרתיך עבד לי אתה אחר אומרו **עבדי אתה.**
ועוד כי באומרו **עבד לי אתה** מלת אתה מיותרת.
ועוד אומרו מחיתי כעב פשעיך וכו' למה מזכיר פשעים וחטאות ולא עונות.
ועוד כי תחילה היה ראוי יאמר **שובה אלי** ואחר כך **מחיתי כעב כו',**
וגם טעם אל אומרו גאלתיך לשון עבר.

אמנם הנה בעמנו ימצאו ב' סוגים:
הבלתי כשרים הנקראים בשם **יעקב,**
והכשרים הנקראים בשם **ישראל,**
ואל כל אחד מהם ידבר הוא יתברך, אל כת הנקרא בשם **יעקב** מדבר ואומר, **זכר אלה** הדברים אשר דברתי דופי על עובדי פסל, **זכור** דברים אלו **יעקב** הבלתי כשרים, בל יטעכם **לב הותל** להטות אחריהם אלא שתהיו עבדי ה', **וישראל** הם כת הכשרים **זכר כי עבדי אתה,** ואשר אמרתי **זכר אלה יעקב,** שהוא בל תעבוד את זולתי כי אם אותי, הנה מזה אתה מחויב,

כי הנה אחר שאני **יצרתיך** הנה **עבד לי אתה,** כי לא יהיה מקנת כסף גדול מיליד בית, וזהו **יצרתיך עבד לי אתה,** ולכן כעבד שחייב לעבוד את רבו, תתחייב להיות לי עבד.

או יאמר, כי תואר **עבד** יצדק על גוף האדם העובד, ועל כן אמר אל תאמר יעקב כי אין בך ממני רק הנפש, כי ג' שותפין באדם אביו ואמו והקב"ה, והגוף מאב ואם והנפש בלבד ממך, לזה אמר **יצרתיך וכו'** לומר, אחר שאביך ואמך לא עשו לך רק מציאות הזרעה, ואני **יצרתיך** כל ציור אברים וצורה, נמצא כי גם הגוף אני עשיתי וזהו **יצרתיך,** ובכן **עבד לי אתה** בעצם, ואשר אמרתי **וישראל כי עבדי אתה,** והלא תקשני אם כבר עבדי אתה, מה צריך אזכור שעבדך אני, הלא הוא כי **ישראל לא תנשני,** ולא אמר תנשני בשו"א התיו כי אם בחירק, לומר שאם **תנשני** את עצמך אתה מנשה.

ושמא תאמר, הלא סבלנו ייסורין וגלות ושבנו אליך ומה לנו עוד תשובה, הלא הוא כי הנה **מחיתי כעב כו',** והוא כי הנה אמרו רז"ל בגמרא כי השב מאהבה זדונות נעשות לו כזכויות, ואשר שב מיראה נעשים לו כשגגות.

ונבוא אל העניין

אמר הנה **פשעיך** ע"י הגלות ששבת מיראה **(כב) מחיתי פשעיך** ונעשו **כעב,** כי תחת היותם כחות טומאה חזקים שפעלת בהם נמחו ונעשו כעב הרפה, כי נעשו זדונות כשגגות, אך מאשר לא תקנת אח"כ החטאות, נעשה העב הרפה **ענן** שאינו כ"כ רפה כנקרא עב שהוא שיש בו כח מהעב, וזהו **וכענן חטאתיך,** כי חטאתיך נעשה בהם ממשות מה, יותר מהנקרא עב ויהיו **כענן,** לכן **שובה אלי** שלא תשוב מחמת יראה, שאינה תשובה אלי מגעת עד כסא הכבוד, כי עדיין יש הפסק והרחק קל, כי נעשו חטאות מפסיקין בצד מה, אך **שובה אלי** ממש בלי הפסק, שהוא כי תשוב מאהבה, ובזה אל תחשיב הגאולה כי אם כאלו כבר היה כל כך נכון הדבר מעם האלוהים וממהר האלוהים לעשותו וזהו **כי גאלתיך.**

כג רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי-עָשָׂה ה' הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ
פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל-עֵץ בּוֹ כִּי-גָאַל ה' יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר :
כד כֹּה-אָמַר ה' גֹּאֲלֶךָ וְיֹצֶרְךָ מִבָּטֶן
אֲנֹכִי ה' עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי רֹקַע הָאָרֶץ (מֵי אִתִּי) [מֵאִתִּי]:

(כג) רנו שמים כי עשה ה' וכו'. הנה ב**ספר הזוהר** אמרו על פסוק כי הנה השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה, אשר עשיתי לא נאמר אלא אשר אני עושה, הם שמים

רוחניים קדושים, קדושים נעשים מאור תורה ומצות שהצדיקים עושים, וכן הארץ החדשה מהעוסק בפשטי התורה.

ונבוא אל העניין

והוא, כי גאולה העתידה אינה כגאולה הראשונה, כי בראשונה כשעלו מבבל עדיין היו בישראל בלתי כשרים, כבעלי נשים נכריות ומגרשים נשותיהם על שנתעכבו בדרך, והעדר תורה היה להם עד היות להם לחידוש שכתוב בה מצות סוכה, וכן דברים זולת זה שהיו מדברים אשר לא כדת כמדובר במלאכי, אך בגלות הלזה אמר ה' בפסוק הקודם, שלא בלבד תשובה מחמת יראה העושה מהזדונות שגגות תספיק, כי אם אחר ש**מחיתי כעב פשעיך** ועשיתים חטאות שהם שגגות כמדובר בסמוך, עדיין **שובה אלי** כי צריך תשובה נוספת להתם חטאות.

ושמא תאמרו למה על גאולה אחרונה צריך כל זה, מה שלא הוצרך בגאולה ראשונה לזה אמר **רנו שמים כו'** לומר, הנה ע"י גאולה אחרונה צריך יתוקנו כל העולמות, ויורק השפע בעולם עד הסיר עכירות הארץ, אשר לקתה ונתעכרה מאז חטא אדם, ויוכר בזה שאפילו אילני סרק יעשו פירות, שהוא ייעוד פסוק ועץ השדה יתן פריו, שהוא בזמן מלך המשיח כמו שאמרו ז"ל, וזה יאמר פה הנה ע"י מה שהוספתיך לומר **שובה אלי**, שהיא תשובה שלימה עד התם חטאות כמדובר, הלא אז **רנו שמים** הם אותם אשר **עשה ה',** הם החדשים אשר לא נאמר בהם ברא אלוהים כי אם **עשה ה',** שהם השמים החדשים אשר נאמר בהם אשר אני עושה נאם ה', כי לא האירו עד הגלות אורם בעולם הזה בגאולה ראשונה.

עתה לא בלבד ארץ החדשה כי אם גם **הריעו תחתיות ארץ,** היא הארץ הלזו העכורה, כי אז תתחדש ותזדכך ולא יתחילו התחתיות לרנן, כי אם **פצחו** ופתחו **הרים רנה,** שהנה על ההרים רגלי מבשר, ובמה יוכר התחדשות הארץ והסיר חלאת עכירותה, הוא כי ירונו **יער וכל עץ בו** הם אילני סרק, כי אז יעשו פירות כאשר קודם שיחטא אדם, והוא כי לא כגאולה הראשונה שגאל ה' יעקב, אך לא נתגלה התפארות השפע בעולם שהוא פאר לבורא יתברך, אך אז **כי גאל ה' יעקב** וגם ש**בישראל יתפאר** בהתגלות אור השפע בעולם.

או יאמר מעין האמור, בהזכיר מאמרם ז"ל **בב"ר** באומרם כי כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים, **אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ,** והוא כי ששה דברים חסרו בעולם ע"י חטא אדם, **מאורות, פירות הארץ, פירות האילן, זיוו, חייו, קומתו,** וזהו **אלה תולדות השמים** בוי"ו, על כי הששה הדברים היו שלמים, **ביום עשות ה' אלוהים ארץ ושמים,** ולקו אחרי כן ולא יחזרו כמאז עד יבוא בן פרץ הוא מלך המשיח, וזהו רמז **אלה תולדות פרץ** מלא

בוי"ו על חזרת הששה דברים, וזה יתכן יאמר הנה ציוויתי על תשובה שלמה, שהיא מאהבה כמדובר בפסוק הקודם, והוא כי שתי גאולות הן:

אחת משעבוד מלכויות,

שנייה ממלאך המוות.

ועל האחד אמר שתלוי בהעדר עונות וחטאות, וזהו **מחיתי כעב פשעיך וכו' שובה אלי,** כלומר שלא על מנת לקבל טובה ואני אעשה את שלי, והוא **כי גאלתיך** מהמלכויות.

ועדיין צריך השנית התלויה בהעדר זוהמת נחש, שעל ידה לקה העולם בששה דברים, ואז ע"י גאולת ישראל ממלאך המוות יתוקנו, וזהו **רונו שמים** כי יהל אורם כאשר בעת עשאם ה', וזהו **כי עשה ה'** שהוא תיקון המאורות, שתלוי בספירות הרקיע שבו תלה הכתוב יהי מאורות ברקיע השמים, וגם תיקון הארץ בפירותיה שהוא על פירות הארץ, **הריעו תחתיות ארץ** שבהם עיקר התבואה שהוא דגן, וגם התירוש ירונן ב**הרים** שיטפו ההרים עסיס, ועל כן **פצחו** ופתחו **הרים רנה,** וגם פירות האילן שכולל יצהר ושאר פירות יתוקנו, וזהו **יער וכל עץ בו** שמרבה הכל, כי אפילו אילני סרק יעשו פירות, הרי תיקון ג' דברים אשר בשמים ובארץ, וגם הג' התלויים באדם שהם **זיוו חייו קומתו** יתוקנו, וזהו **כי גאל כו'** לומר **כי גאל ה'** את **יעקב** שהוא ממלאך המוות, שהוא תיקון הרביעית שהיא **חייו,** והוא בשום לב אל אומרו **גאל** לשון עבר, לומר כי כאשר **גאל ה' יעקב** ממלאך המוות, שיעקב אבינו לא מת **ובישראל** יוסיף ש**יתפאר** גם **בזיוו וקומתו,** כי **ובישראל יתפאר,** כי מה שהוא יתברך ברא האדם להתפאר בו, כד"א נצר מטעי וכו', אז יתקיים כי ישוב אליו זיוו וקומתו, כאשר בהיברא אדם שגלגל עקבו היה מכהה גלגל חמה, ואפילו מלאכי השרת בקשו לומר לפניו הימנון, כמו שאמרו ז"ל **בב"ר,** וזהו **ובישראל יתפאר,** שע"י תיקון חייו שהוא בהפשטת זוהמת נחש, כולם אז בשם **ישראל** יכנו, ואז **יתפאר** גם **בזיו וקומה** כמדובר.

(כד) כה אמר ה' גואלך ויוצרך מבטן כו'. אחר אומרו כל הייעודים הנוראים שיתחדשו **השמים והארץ והאדם,** עד יהיו כאשר היה אדם בהיבראו זך ובהיר כמדובר, כי זה הוא נברא העולם כולו מחדש, על כן כמדבר עם אבינו יעקב שהוא כמו שכתבנו למעלה המצטער בגלות עמנו, כמו שאמרו ז"ל על פסוק ויבער וכו', אמר לו על מציאות הגאולה משעבוד מלכויות, ועל התמורה שיתחדש האדם בייחוד ישראל מכל העמים, בחירות ממלאך המוות ש**בישראל יתפאר** הוא יתברך שיהיו כאדם בהיבראו אל תתמה, כי הנה מבשרך תחזה כי אני **ה' גואלך** מעשו שהיה לוחם עמך, כד"א ויתרוצצו הבנים בקרבה, זה הוא מעין גאולה משעבוד.

וגם **יוצרך בבטן** כי עם היותכם ברחם אחד, הוא יצא איש שעיר אדמוני מבחינת שרו, ההוא סמאל הוא מ"ה כלו מחלאת זוהמא מהנחש, ואתה איש חלק זך כמלאך ה', כמפורש אצלנו יפה חלוקם בביאור התורה פרשת תולדות, שעל כן היה לך חירות ממלאך המוות, כך תבטח שאעשה לבניך שאגאלם ממלכויות וממ"ה, שאעשם בריה חדשה זכים וברים בקרב הגויים אשר על הארץ, שאחדש איכותה ואיכות שמים וארץ בתיקון הששה דברים כמדובר בפסוק הקודם, ואל תתמה כי אין כל חדש, כי הלא **אני ה' עושה כל** בבריאת העולם גם עתת אעשנו כמאז.

ובכלל דבריו רמז כי כאשר אז בראם היו מעשה ידיו ולא על ידי מלאך, כלומר כי להיות הדבר כן, היו זכים מתייחסים למעשה ה', לא כאשר נתעכרו אחרי כן, כלומר כי גם עתה יחדשם כך, וזהו שפירש **נוטה שמים לבדי כו',** וכמו שאמרו ז"ל מאתי **מי אתי** כתיב, כי גם בבריאת הארץ עדיין לא נבראו מלאכים, והראיה כי אני בראתי הכל.

כה מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל :
כו מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצַת מַלְאָכָיו יַשְׁלִים
הָאֹמֵר לִירוּשָׁלַם תּוּשָׁב וּלְעָרֵי יְהוּדָה תִּבָּנֶינָה וְחָרְבוֹתֶיהָ אֲקוֹמֵם :
כז הָאֹמֵר לַצּוּלָה חֳרָבִי וְנַהֲרֹתַיִךְ אוֹבִישׁ :
כח הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רֹעִי וְכָל-חֶפְצִי יַשְׁלֵם וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלַם תִּבָּנֶה וְהֵיכָל תִּוָּסֵד:

הלא תראו כי אני **(כה) מפר אותות בדים** כאשר היה בימי פרעה, שהיה אומר כי כוכב רעה היה מנגד לישראל וה' הפר אותותיו, וכיוצא בזה אין מספר גלוי לישראל, וא"כ הרי שהוא יתברך ברא עולם הגלגלים, וראיה שבראתי גם עולם המלאכים הלא היא, כי הנני **משיב חכמים אחור וכו',** והוא עניין האומרים לישראל קודם החורבן הראשון, אל תיראו מנבוכדנצר כי אני אקיף את ירושלים מים ע"י מיכאל שר המים, וזה אומר אני אקיף אותה אש, ומה עשה הוא יתברך חילל ממלכה ושריה, שהחליף אומנות השרים של מעלה, לשר המים עשה שר האש, ולשר האש שר המים, והיה כי קראו לא נענו ושבו אחור, וזהו **משיב חכמים אחור ודעתם יסכל,** כי לא ידעו כי הוחלפה מלאכת מיכאל לגבריאל, להשביע לגבריאל על המים ולמיכאל על האש, הנה כי הוא יתברך עשה גם עולם המלאכים, כי על כן משנה מלאכתו של זה לזה כרצונו.

או יאמר, הלא אמרתי כי בהתחדש ישראל יתחדש העולם, אל תתמה כי תליתי כל העולם בישראל גוי אחד, כי הלא מבשרך תחזה כי אני ולא מלאך, **גואלך ויוצרך מבטן** בקום עשה כמפורש בקודם, עם היות כי **אני ה' עושה כל** ולא בעמל ולא ביגיעה, כי אם במציאות היות

אנכי ה' ועשה כל העולם, ועם כל זה לך שאתה איש אחד **גאלתיך ויצרתיך** בעצמי, כי יותר אתה חשוב מכל העולם ואפילו ממלאכי השרת, שהרי מכלל הבריאה הם, שאפילו לא נבראו אלא אחר שמים וארץ שבראתי בשבילך, כי הלא הייתי **נוטה שמים לבדי רוקע הארץ** מאתי **מי אתי** כתיב, כאשר למדו ז"ל מכאן ששמים וארץ קדמו למלאכי השרת, ולא בלבד אותך יעקב גאלתי בעצמי, כי גם את בניך במצרים, כי אז הייתי **מפר אותות בדים כו', משיב חכמים אחור** הם חכמי יועצי פרעה, כלומר כי גם עתה אעשה כן לבניך.

(כו) מקים דבר עבדו כו'. ראוי לשים לב אל אומרו פה ב**ירושלים תושב**, ולא אמר תבנה כי אם ב**ערי יהודה**, ולמטה הוא אומר **ולאמר לירושלים תבנה.**

אמנם הנה הוא יתברך עודנו מדבר בנחמה זו עם בני הגלות החיל הזה, כאלו כבר עבר עניין חורבן ראשון ובנין השני, ככל הכתוב בכל דברי הנחמות הקודמות כאשר כתבנו למעלה, והנה רז"ל פירשו פסוק זה על עניין אליעזר עבד אברהם, באומרו הקרה נא לפני היום כו', וראוי לדעת מה עניין זה פה בנחמות ירושלים, ואיך נמשך עם סוף הכתוב. ואומרה כי אומר הוא יתברך הלא הפלגתי בטוב גאולה העתידה, חזק ויאמץ לבך כי כן יהיה מקל וחומר, כי הלא **מקים דבר עבדו** הוא **אברהם**, אשר אמר ולקחת אשה לבני משם, וה' הקים דברו כי שלחו בת מלכים עם עבד איש מקנת כסף, להקים ה' דבר עבדו אברהם.

ולא עוד, אלא ש**עצת מלאכיו** של עבדו הנזכר **ישלים**, ככל אשר שאל הוא **אליעזר** מלאכו של אברהם, והנה **המקים דברי עבדו** הוא הוא עתה **האומר לירושלים תושב כו',** וקל וחומר הדברים, כי מי שהקים דבר עבדו ודבר שלוחו של עבדו, כל שכן שיקים דבר של עצמו יתברך על בנו בכורו ישראל, והיה דברו **לירושלים תושב כו',** והוא כי הנה ירושלים עתידה ליבנות מאליה רוחנית, כי הוא יתברך באש הציתה ובאש הוא עתיד לבנותה, כנראה ממקראות ומדרשי רז"ל אין מספר, על כן להיותו עתה מדבר על העתיד **אומר ירושלים תושב** ולא אמר תבנה, כי בנינה מאליה תהיה ולא יחולו בה ידי אדם, אך **ולערי יהודה תבנינה** ע"י בונים.

ושמא תאמר למה בבנין בית שני לא עשית ע"י עצמך, כי אם על ידי מאמר כורש לישראל, לזה אמר הן אמת שעל ידי עצמי הייתי עושה.

כי הנה **(כז) האומר לצולה** היא **בבל חרבי** מכשדים, **ונהרותיך** הם מלכיה ושריה **אוביש** ע"י עצמי, הוא **(כח) האומר לכורש רועי** שיהיה לי רועה את צאני **וכל חפצי ישלים, ולאמר** הוא **לירושלים תבנה כו',** ולא היה ע"י עצמי, הנה הייתי יכול לעשות בעצמי.

פרק מה

א כֹּה-אָמַר ה' לִמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר-הֶחֱזַקְתִּי בִימִינוֹ
לְרַד-לְפָנָיו גוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא יִסָּגֵרוּ :
ב אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ וַהֲדוּרִים (אֲוַשֵּׁר) [אֲיַשֵּׁר] דַּלְתוֹת נְחוּשָׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחֵי בַרְזֶל אֲגַדֵּעַ :
ג וְנָתַתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת חֹשֶׁךְ וּמַטְמֻנֵי מִסְתָּרִים
לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי ה' הַקּוֹרֵא בְשִׁמְךָ אלוהי יִשְׂרָאֵל :
ד לְמַעַן עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וָאֶקְרָא לְךָ בִּשְׁמֶךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי :
ה אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד זוּלָתִי אֵין אלוהים אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי :

(א) כה אמר ה' למשיחו לכורש. כלומר, כי מאשר אמרתי לו בין תבין תשובת הדבר והוא, כי הנה אמרתי לו כי **אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים כו',** וגם **נתתי לו אוצרות חשך** כמו שאמרו ז"ל שהיו אותם שהטמין נבוכדנצר תחת פרת, שע"ד נס גלה ה' לכורש ואשר הוספתי לך כי **(ב) אני לפניך אלך והדורים** וסבובים **אישר,** לא למענך אני עושה שאלוהיך אני חלילה, כי אם **למען תדע כי אני ה'** בעל היכולת, אך לא שתחשוב כי אני אלוהיך, כי מה שקראתי מאז **בשמך** טרם תצא לעולם, שהוא מזמן ישעיה שעדיין לא היה כורש בעולם, והיה נראה כי בטרם יצרהו בבטן ידעו כי על כן החשיבו, דע כי לא כן הוא, כי גם **(ג)** שקראתי **בשמך** מאז **אלוהי ישראל אני** נקרא ולא אלוהיך,

והטעם שאני עושה כל אלה לך על ידך ולא על ידי עצמי, הלא הוא כי אין זכות שלם לישראל, כי אם **(ד) למען עבדי יעקב** שזכות אביהם הם צריכים, **וישראל** שקראתיו כן להיותו **בחירי,** כלומר אך לא בזכות עם בני ישראל כי לא שלמים המה, וזהו **למען עבדי יעקב וישראל בחירי,** וגם אתה לא שלם אתה לפני, לא להקרא אני אלוהיך ולא שע"י זכותך אתה ראוי, כי הנה **ואקרא לך בשמך** מטרם תהיה בעולם, וגם **אכנך** כינוי מעלה באומרו **כורש רועי,** שהוא שקידמתיך והחשבתיך לקראך בשם, וגם לכנות אותך בכינוי גדולה באומרי **לכורש רועי,** ועם כל זה **לא ידעתני,** ויהיה מה שאמרו ז"ל שלא להשלים מאמרו יתברך כי הוא יתברך אמר לו שהוא יבנה עירו, והוא ציוה ואמר **מי בכם מכל עמו יהיה אלוהיו עמו וכו',** וזה יאמר **ולא ידעתני.**

ולא עוד, כי אם שעם היות כי **(ה) אני ה' ואין עוד זולתי אין אלוהים,** שלא על ידי עצמי מצד גדולתי לא היה לי לעשות דבר לך על ידי עצמי, ועם כל זה **אאזרך** על ידי **לרד לפניך גוים** כמפורש בסמוך, ועם כל זה **לא ידעתני** לעשותו ע"י עצמך, עם עשותי אני עמך ע"י עצמי.

הנה מכללות מאמרו יתברך אל כורש יצא לנו, כי מבלי זכות לישראל לא עשה הוא יתברך ירושלם ע"י עצמו, ובזה היא תשובה אל מה שרצה יתברך בהביאו מה שאמר לכורש, שהוא שלא נתמה אם לעתיד יעשה יתברך בנין ירושלם ע"י עצמו, מה שלא עשה כן בבית שני, כי בבית שני לא היה זכות שלמה לישראל מה שאין כן לעתיד, כי אז שלמים יהיו לגמרי כמדובר למעלה, כי גם אחרי שיזכו ישראל לימחות כעב פשעם כו', יצווה אותם לומר **שובה אלי** עד התם חטאות מאהבה לגמרי כמדובר, שאין גאולה אחרונה באה אלא ע"י תשובה שלמה כמפורש אצלנו הטעם בקצת מקומות, וכמאמרו יתברך **כל הנשאר כו' קדוש יאמר לו.**

ו לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח-שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי-אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד :
ז יֹוצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי ה' עֹשֶׂה כָל-אֵלֶּה :

(ו) למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כו'. הנה ידוע מרז"ל כי ע"י גלגל חמה הכיר אברהם את בוראו, כי בזריחתו אמר אולי השמש הוא האלוהים, ובראות ששקעה החמה אמר ודאי אין זה אלוה ואמר שמא הוא הלבנה, ראה שנסתלק החשך ושב השמש אמר גם אין הירח אלוה, אלא שיש להם מנהיג למעלה מהן, וע"י כן הכיר את בוראו, והוא עניין מאמרם ז"ל מרגלית טובה הייתה תלויה בצווארו של אברהם, וכשמת תלאה בגלגל חמה, שהוא כי מה שהיה עושה בגרונו קורא בגרון מציאותו יתברך לכל, שהוא נמשל אל מרגלית טובה שבצוואר הוא הגרון, כשמת תלאה בגלגל חמה, כי מזריחת החמה ושקיעתה ילמדו הדבר כאשר עשה הוא, כי מזה למד להכיר את בוראו.

ובזה נבוא אל עניין הכתובים, והוא כי אחרי אומרו כי הוא יתברך הזכיר את **כורש** מזמן ישעיה, שהוא יבוא ויפיל את הכשדים מחריבי המקדש, ועל ידו ישוב ליבנות, והנה אין צריך לומר כורש, כי אם אפילו נבוכדנאצר שהחריב המקדש לא נולד עדיין, ואיך טרם לידת נבוכדנאצר בישר ה' כי כורש יבוא ויתקן את אשר יעוות נבוכדנצר, לזה אמר כי **ממזרח שמש כו',** והוא כי אלו לא ברא אלוהים אור וחשך, לא היה ניכר מחמת זריחת שמש ושקיעתה מציאותו יתברך, וזהו אומרו **למען ידעו ממזרח שמש וממערבה,** שהוא ע"י זריחת שמש ושקיעתה **כי אפס בלעדי כו',** שהוא כאשר ע"י כן הכיר אברהם.

בשביל כך הוא יתברך היה **(ז) יוצר אור ובורא חשך,** שע"י היות אור בבקר וחשך בלילה ניכר העניין, והנה עדיין יש מקום לומר, הן אמת שיוכר בזה כי אין השמש לבדו אלוה, וגם לא החשך או הירח לבדו, אך עדיין היה פתחון פה לומר, כי יש בורא האור והוא מזריח השמש, ויש **בורא חשך** והוא מעריב ערבים, וכל אחד יש לו זמן קבוע לממשלתו, לכן לבל יאמרו שיש חלילה, אחד **יוצר אור** הוא פועל הטובות, ואחד **בורא חשך** הוא פועל הרעות, על כן מה עשה

יתברך עשה שלום ותיקן הרע תחילה, ואח"כ **בורא רע** למען יאמרו כל העם אם יש פועל הטובות נגד פועל הרעות, א"כ למה קודם בא הרע ברא תיקונו, כי איך ידע מה שבלב פועל הרעות, ואיך מביא מתחילה תיקון הרע, ואולי לא יסכים עמו פועל הרעות ונמצא בריאת תיקונו לבטלה, אך הוי אומר כי אחד לבדו ברא את הטוב ואת הרע, ועל כן בידו הכל.

והוא כי טרם בוא **הרע** הוא **נבוכדנצר, עושה שלום** הוא יתברך, כי הכין והזמין **ביאת כורש** לעולם שהוא **שלום,** שע"י יבנה בית המקדש שהיה זה שלום, קודם להיות **בורא רע** בעולם הוא נבוכדנצר, ואלו היה אחד פועל רעת החורבן ואחד מתקנו ע"י כורש, א"כ למה מטרם יבוא הרע עשה ותיקן ע"י הכין את כורש, ואולי פועל הרע יגביר את נבוכדנצר ויעכב ביד כורש מלתקן, אך אין זה כי אם שהוא יתברך עשה את כולם ואין מוחה בידו לעשות את כל חפצו. וזה יאמר פה, אל תאמר כי אחד הוא **יוצר** ה**אור** פועל **הטוב,** ואחר הוא **בורא חשך** פועל **הרע,** כי על כן הקדים הוא יתברך ויהי **עושה שלום** תחילה, בהכין את כורש ואח"כ **בורא רע** הוא נבוכדנצר, למען תדע כי **אני ה' עושה כל אלה כשלום כרע כאור כחשך,** ועל כן עשה שלום בהכין מזמן ישעיה בונה בית המקדש, קודם בא הרע הוא נבוכדנצר להחריבו.

ח הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים יִזְּלוּ-צֶדֶק
תִּפְתַּח-אֶרֶץ וְיִפְרוּ-יֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצְמִיחַ יַחַד אֲנִי ה' בְּרָאתִיו :
ט הוֹי רָב אֶת-יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ אֶת-חַרְשֵׁי אֲדָמָה
הֲיֹאמַר חֹמֶר לְיֹצְרוֹ מַה-תַּעֲשֶׂה וּפָעָלְךָ אֵין-יָדַיִם לוֹ :
י הוֹי אֹמֵר לְאָב מַה-תּוֹלִיד וּלְאִשָּׁה מַה-תְּחִילִין :

(ח) הרעיפו שמים ממעל כו'. הנה שלשת פסוקים אלה הבאים כאחד משוללי הבנה, ואין המפרשים יוצאים ידי חובת ביאור מתיישב והנה **יונתן מתרגם** פ' ראשון זה על תחיית המתים, וגם שלא נבארהו כביאורו נינקוט מיהא שבתחיית המתים ידבר, ונבאר השלשת הכתובים יחד בדבר, וטרם נדבר בו נזכירה מעשה שהיה בר' יהושע, שאמרו בגמרא ששאל לו הקיסר, איך יעלה על לב שאחר העשות האדם עפר שישוב ויחיה, אמרה בת הקיסר לר' יהושע הרשני להשיב לאבי, אמר לה השיבי, אמרה הנה ב' יוצרים היו בעיר אחת, א' עושה כלים מחומר ואחד עושה כלים ממים, איזה מהם יותר אומן חשוב, אמר לה העושה ממים, אמרה לו ישמעו אוזניך דברי פיך, אם הקדוש ברוך הוא בורא אנשים ממים היא הטיפה זריעת האם, לא יעשה מחומר עפר מן האדמה.

ונבוא אל העניין

והוא כי אחר אומרו עניין הגאולה בא ויאמר עניין תחיית המתים, והנה ידוע כי טל שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות בו את המתים, הוא עליון מאד משמים רוחניים עליונים, וזהו **הרעיפו שמים ממעל,** ואח"כ ברדת הטל פוגע בשחקים הוא הרקיע השלישי, שבו מלאכים שוחקים מן לצדיקים לעתיד לבוא, וגם הם יזלו מאיכות טל המן, כד"א וברדת הטל האמור על המן, וזה יתכן יהיה פירוש אומרו **כי טל אורות טלך,** שהוא טל אור השמים ממעל וטל אור שחקים.

ועל האחד אמר **הרעיפו שמים ממעל,**

ועל השנית אמר **ושחקים יזלו צדק** שהוא בתורת צדקה,

ואז ברדתן **תפתח ארץ** לעומתן, כד"א בפתחי את קברותיכם, ואז בטל ב' אורות אלו **יפרו ישע,** שיתגבל עפר המת בטל האורות ההם **ויפרו ישע** שיעשו פרי, כד"א פרו ורבו ויהיה של ישע, והוא כי בתחילה כשנברא אדם מעפר מן האדמה, נתגבל במים תחתונים מאד שעלה מן הארץ, כמו שאמרו ז"ל **ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה,** ואז כאשה המקשקשת עיסתה במים וקוצה חלתה, כך הקדוש ברוך הוא אחר שע"י האד השקה האדמה, אז **וייצר ה' אלוהים את האדם.**

על כן מהיות שגבל ממים תחתונים עם עפר מן האדמה, מצא מקום הנחש להטיל זוהמא, ויהי האדם משועבד תחת הזוהמא ההיא עד סוף כל הדורות, אך לעתיד בהיות שנגבל העפר ההוא ע"י טל אורות העליונים אלו, לא תמשול בו עוד חלאת הזוהמא ההיא, וזהו **ויפרו ישע** כי הפרי שיעשה ע"י הטלים הנז', יהיה של ישע נושע מלמשול בו עוד הנחש ההוא, וע"י כן לא תהיה עוד מוות כי הזוהמת נחש המצויה באדם היא הממיתה אותו, כי היא כרוכה בו ועד מות תשיבנו, ועל כן עוד יוסיף הוא יתברך כי הצדקה המצלת ממוות, כד"א **וצדקה תציל ממות** כעובדא דבת ר' עקיבא ובנימן הצדיק, זכות צדקה אשר בכל איש ואיש אשר יחיינו יתברך, תצרף זכות הצדקה אשר עשה.

וזהו **וצדקה תצמיח יחד,** כי תצמיח גם היא את המת יחד עם טל משמים ממעל וטל שיזלו שחקים, ובמעמד שלשתן יעמד חי וחי לעולם, ויהיה כי הטל העליון הוא מאיכות הנשמה, ואשר יזלו שחקים הוא ע"י מלאכים הנקראים רוחות, כד"א **עושה מלאכיו רוחות** כנגד הרוח והצדק כנגד הנפש, ואומר הוא יתברך אל לזר תחשוב דבר זה, כי הלא אין כל חדש כי הנה **אני ה' בראתיו,** והוא כי הנה אדם הראשון הוא כל האדם שממנו עד סוף כל הדורות, אין צריך לומר הגופים כי ממנו נשתלשלו ונתהוו, כי אם גם הנשמות כולם העתידות לבוא בעולם, כולן נמצאו ונכללו בו לאחדים מציאות אחת, כמפורש אצלנו מרז"ל במקומות רבים, וע"כ היה הכרח שימותו כל היוצאים ממנו כמבואר אצלי בביאור קהלת, והוא אצלי מאמרם ז"ל אין בן

דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף, שהוא עד שיבואו להתגלגל כל הנשמות שנכללו בגוף הידוע הכולל, הוא אדם שכל הסעיפים ממנו מסתעפים, והוא הגזע כי שם קבלו הזוהמא וצריכים לתקן.

כלל הדברים כי כל המתים העומדים להחיות, באדם יוכללו ולא יתייחסו כי אם לאחד, על כן אמר אל תתמה איך יחיו מתים אחרי היותם עפר, כי הלא אין כל חדש, כי **אני ה' בראתיו** שהייתה הבריאה כך מעפר, ומי שבראו מאז מעפר ישוב יחדשהו כאשר בתחילה, ולהיות כי כאשר ברא יתברך את האדם עפר, אחד בלבד היה, על כן אמר **בראתיו** ולא אמר בראתים, כי אחד היה והוא כולל את כולם, והנה עדיין לא יבצר מקטני אמנה, איש יאמר מאמר הקיסר וימתיק מאמרו לומר, כי גם שמחומר קורץ אדם, יותר קשה הוא הברא אחר מותו ושב אל העפר, כי ידמה הדבר אל כלי חרש הנעשה מחומר, וכאשר נשבר אין לו תקנה לעשות ממנו כלי, כך הלא כמו זר נחשב יצלח לשוב לחיות אחר שמת ונשבר חומרו.

ועל האומר כדבר הרע הזה בא האלוהים להתריס נגדו ולומר **(ט) הוי רב את יוצרו,** ודברי ריבו עמו הוא אומרו **חרש את חרשי אדמה,** כלומר איך אמר אלוהים להחיות מתים מעפרם אחר היותם חרש, שהוא שנשבר הכלי ונעשה חרש ויושם עם חרשי אדמה בקבר ימים ושנים, וזהו **חרש את חרשי אדמה,** ומתריס נגדו הוא יתברך ואומר **היאמר חומר ליוצרו מה תעשה,** כך הרב את יוצרו הלא יביט כי הוא חומר יצרו הוא יתברך, **היאמר** לו **מה** הוא אשר **תעשה,** כלומר שהוא דבר נמנע וקשה, **ופעלך** שאתה בא לפעול שהוא גוף חומרי **אין ידים לו** לעשותו, כי תעשה מחומר בידך כלי הפועל הזה אין לה' ידים גשמיות לעשותו, והוא שנותן ב' טעמים:

א' כי הוא כחרש שנשבר ואין לו תקנה,

שנית שלא יפעל אל בעפר.

והנה האיש ההוא עליו אני אומר, **(י) הוי אומר לאב מה תוליד כו',** והוא כי אם הוא רב את יוצרו באומרו שלא יעשה מעפר המת איש חי, הלא מכל שכן ידמה למי ש**אומר לאב מה תוליד,** כלומר למה תזדווג עם אמי להוליד כי הלא מה תוליד ע"י הזיווג, כלומר האם מטיפת מים תוליד איש חי, ועל מה שאינו מתייחס העפר אליו יתברך להיעשות על ידיו, שהוא עפר עכור מן הרקב של מת אמר ולאשה מה תחילין, שהוא כי מהטיפה שמסרחת ג' ימים בבטנה מהוה הוא יתברך את העובר, שהוא עכירות יתר מן עפר המת, וזהו **ולאשה כו',** כלומר **מה תחילין** ותתעברי מטיפת אבי, האם מטפה סרוחה תתעברי מילד חי, ולא דעת ולא תבונה לאמר כי את עצמו עשה ע"י כך.

ושיעור העניין כי הרב את יוצרו על עשותו יתברך גבר חי מחומר, נמצא כי הוא כ**אומר לאב מה תוליד כו',** כי ק"ו הדברים אם על עשות כלים מעפר הוא תמה, מכל שכן שיתמה על העשותם ממים, כלומר ואחר שזה אינך יכול להכחיש, כי מבשרך תחזה כי באת מטיפת מים כל שכן מחומר, ואם כן אפוא בטלה תמיהתך וכך יאות לך להאמין בקונך, והוא דבר שדברה בת הקיסר לאביה כמדובר.

יא כֹּה-אָמַר ה' קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְיֹצְרוֹ הֲאֹתִיּוֹת שְׁאֻלוּנִי עַל-בָּנַי וְעַל-פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי :
יב אֲנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בָּרָאתִי אֲנִי יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל-צְבָאָם צִוִּיתִי :
יג אֲנֹכִי הֵעִירֹתִהוּ בְצֶדֶק וְכָל-דְּרָכָיו אְיַשֵּׁר הוּא-יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ
לֹא בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד אָמַר ה' צְבָאוֹת :

(יא) כה אמר ה' קדוש ישראל כו'. אחרי אומרו כמה חביבין ישראל לפניו יתברך, אמר עתה הנה תמיה אני כי אחר היותי **קדוש ישראל** מתייחס להם **מצד הנפש, ויוצרו מצד הגוף** שעשיתי מהטיפה חומר בצורת פנים ואברים, או ויוצרו שגבל עפרו ויצרו, כד"א **וייצר ה' אלוהים את האדם עפר כו'** וכל הגופים משם הם, איך יש בני אדם ש**האותיות שאלוני** לדעת מה תהיה אחרית ישראל, והתמיהא היא האם **על בני** מצד נפשותם, **ועל פועל ידי** מצד גופם, כאומרו **נעשה אדם כו' וייצר כו' עפר כו'** צריך **תצווני,** כלומר האם לא ידעתם שלא אעזבם.

והביטו וראו כי חביבים הם לפני יותר ממלאכי השרת, כי הלא **(יב) אני עשיתי ארץ** עם היותה חומר, והיה יותר כבוד לעשות ע"י מלאך, וגם אדם בראתי ע"י עצמי יציר כפי, כ"כ החשבתי הארץ שהאדם יושב בה ואת האדם, אך מלאכי השרת לא כן הם כי אם **ידי נטו שמים,** אך המלאכים שהם צבא השמים לא עשיתי ע"י עצמי, כי אם **וכל צבאם צויתי** שיעשו אותם, והוא מאמרם ז"ל מפורש אצלנו בביאור התורה פרשת בראשית, וזה לשונם:

בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקדוש ברוך הוא את השמים ואת הארץ, שנאמר **בדבר ה' שמים נעשו,** אבל כל צבאם יגיעה כתיב בהו, שנאמר **וברוח פיו כל צבאם** ע"כ.

ושם ביארנוהו באר היטב.

וכלל הדברים כי השמים והארץ בצאת הדבור מפיו יתברך היו נמצאים עשויים מיד, אך צבא השמים ע"י הבל פי, דברי המאמר היוצא מפיו יתברך, היה הצבא השמים מתהווה, וזהו **וברוח פיו כל צבאם,** כי רוח והבל פיו היה מהוה אותם, והוא עניין מאמר רבי יוחנן פרק אין דורשין, כי מכל דבור ודבור היוצא מפיו של הקדוש ברוך הוא נברא מלאך, הנה כי רוח הפה מהוה ובורא.

ובזה נבוא אל פרק שאנו בו שאומר ראו כמה חביב האדם לפני, כי **אדם עליה בראתי** ע"י עצמי, אך המלאכים שנבראו בב' או בחמישי למ"ד, עם ש**ידי נטו שמים** לא עשו את המלאכים, כי אם **כל צבאם צויתי** את רוח פי להתהוותם.

ושמא תאמר, אם כן אפוא למה בבית שני לא החשבת את בניך לבנות להם הבית, כי אם ע"י גוי מגויי הארץ הוא כורש מלך פרס הנ"ל, לזה אמר אל יעלה על רוחך כי כורש היה העושה, כי לא היה כי אם כגרזן שביד החוצב בו.

כי הלא **(יג)** אני בעצמי **העירותיהו בצדק,** שעשה שזכה לכך **וכל דרכיו אישר,** והראיה כי ממני היה נעשה הכל, כי לא היה דרך מלכי גוים לעשות דבר, ומה גם לישראל שנואיהם אם לא במחיר או בשוחד, וזהו **הוא יבנה עירי וגלותי ישלח** מארצו לחירות **לא במחיר ולא בשוחד,** כי אם להקים מאמרי וזהו **אמר ה' צבאות.**

יד כֹּה אָמַר ה' יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר-כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלֵכוּ בַּזִּקִים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲוּו אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אלוהים :

טו אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר אלוהי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ :

טז בּוֹשׁוּ וְגַם-נִכְלְמוּ כֻּלָּם יַחְדָּו הָלְכוּ בַכְּלִמָּה חֲרָשֵׁי צִירִים :

יז יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בה' תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא-תֵבֹשׁוּ וְלֹא-תִכָּלְמוּ עַד-עוֹלְמֵי עַד :

(יד) כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש כו'. אחרי אומרו כל ייעודי הטובה העתידה לישראל, אמר הן אמת כי אפשר תאמרו כי הלא ביני וביני הצלחת הגויים רבה מאד, ומה גם **מצרים כוש וסבאים** מקומות הצלחה ועושר רב, על כן אמר אל יצר לכם כי הכל מזומן לכם, כי **יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים** שסבאים **אנשי מדה** רמי הקומה, כי הנה **כוש ומצרים עליך יעבורו** דרך העברה, ובראותם גדולתך לך יהיו הם ויגיעם וסחורתם אשר אתם, **וסבאים אנשי מדה** אחריך ילכו לכובשך בזיקים, **יעבורו עליך** לאסור אתכם בהם ויתהפכו כי **אליך ישתחוו,** כי לאלוהות יחשבו אתכם ועל כן **אליך יתפללו,** ומעלה זו שתהיה לכם הוא, אך בזאת ש**בך אל** ולא יהיה בך עוד מי שהוא **אפס אלוהים,** כי תדבק באל אמת ולא במי שהוא **אפס אלוהים,** וזהו **אך בך אל ואין עוד** מי שהוא **אפס אלוהים.**

משיבים ישראל או הנביא בעדם ואומרים, הנה כל זה הוא לעתיד, **(טו) אכן** בהווה עד הזמן ההוא **אתה אל מסתתר,** שתמיד אתה מסתיר פניך ממנו, וכל הגויים תמיד בהצלחה רבה, ואין ניכר היותך **אלוהי ישראל** רק בעת התשועה שהוא לקץ הימים, וזהו **אלוהי ישראל מושיע,** שיוכר היותך בייחוד **אלוהי ישראל** בהיותך **מושיע** בלבד. משיב הוא יתברך ואומר

אל תצר בהצלחת עכו"ם, כל זה הזמן והסתר פני ממך עד התשועה כי הלא הכל הולך אחר החיתום, כי תחת שמחת הצלחתם יבושו ויכלמו בסופם.

וזהו **(טז) בושו וגם נכלמו כלם,** שהוא **בושו** בעולם הזה **וגם נכלמו** בעולם הבא, ולחזק אמיתת הדבר אומר בלשון עבר, כאלו כבר היה, וזה יהיה בין לעובדי פסל בין לחרשי עצים אומניהם, כי **יחדו ילכו בכלמה חרשי צירים,** הם אומני הפסילים אשר כללות הבושת לכולם הוא באחרית הימים, ולא תהיה להם תקומה.

אך ישראל סובלי הצרות והסתר הפנים, אל יצטערו בזה מכמה טעמים:
א' כי **(יז) ישראל נושע בה'** כי ישועתו של הקדוש ברוך הוא ישועתן של **ישראל**, כי הוא **נושע בה'** בזמן תשועתו יתברך, כלומר ולכן דיו לעבד להיות כרבו, ולהאריך זמן התשועה עד תשועת השכינה.

ועוד כי העכו"ם **בושו** בעולם הזה **וגם נכלמו** בעולם הבא, אך **ישראל** אחר היות **נושע בה'** בעל היכולת ובעל ב' העולמים, גם ישועת ישראל תהיה תשועת ב' עולמים עולם הזה ועולם הבא.

ועוד כי העכו"ם ע"י אוכלם בהצלחתם בעולם הזה כל טובם **יבושו** באחריתם, אך ישראל סובלי צרות והסתר פנים בעולם הזה, **לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד.**

יח כִּי-כֹה אָמַר-ה' בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאלוהים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשֶׂה הוּא כוֹנְנָהּ
לֹא-תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי ה' וְאֵין עוֹד :
יט לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב תֹּהוּ בַקְּשׁוּנִי
אֲנִי ה' דֹּבֵר צֶדֶק מַגִּיד מֵישָׁרִים :

(יח) כי כה אמר ה' בורא השמים כו'. הנה ברחוקים מתורת ה' נמצא יוצא עתק מפיהם, לדבר ולומר כי רם ה' מלהשגיח בארץ הלזו העכורה, ויאמרו כי הוברי השמים וכסיליהם, להם לבדם ניתנה הארץ וכל צאצאיה, על פיהם יצאו ועל פיהם יבואו, והמה לא ידעו כי שמים כאחד בראם ה', ואילו ידונו השגחתו לפי רוממותו, גם השמים כאין לשכון יה אלוהים, ולא דעת ולא תבונה לאמר, כי הן הן נוראותיו שלא יעצרנו הגשם אשר לעולם השפל להשגיח בכל פרטיו, כי הכל משועבד לחכמתו יתברך, אשר אין שכל האדם חומרי מכיל השכלת איזה הדרך ישכון אורו יתברך בעולם השפל, ואוי לעיניים שאינם רואות השגחתו יתברך, בפרטי הארץ עין בעין עד אין מספר, זולת אמונה שלמה אשר הנחילנו יתברך, ואדרבא מאז ברא

אלוהים ארץ ושמים מרגלא בפומייהו דרז"ל, כי מאז נתאווה הקדוש ברוך הוא שתהיה דירתו בתחתונים, שאם לא כן מה לו יתברך לעשות ארץ, אם לא להשלים בה נשמות עם בני ישראל, בשמור ועשות בה תורה ומצות אשר חננם ה', לתת להם תורת אמת ומצות ומשפטים וחוקים, המעלים בקדש עושיהם עליון עד ה' אלוהיהם בהם.

והן אלה הדברים אשר ידבר הנביא פה, באומרו כי **כה אמר ה' בורא השמים כו',** לומר הלא אמרתי כי **ישראל נושע בה' תשועת עולמים,** שהוא תשועה של ב' העולמות העולם הזה והעולם הבא, והלא יאמרו הגויים כי רם ה' ועל השמים כבודו, אך לא ישגיח בארץ חלילה, ושעל כן הגויים מוצלחים מהוברי השמים אשר בצלן יחסו, מה שאין כן עם בני ישראל, ושעל כן רוב ימיהם משועבדים למלכויות, ואיככה יאמר אלוהים שישראל נושעים ומאושרים גם בעולם השפל, לזה אמר אשר אמרתי שהוא יתברך ייטיב לישראל גם בעולם הזה, הלא הוא **כי כה אמר ה'** כי **בורא השמים הוא האלוהים, יוצר הארץ ועושה** גם הוא בשמים, והוא שאומר הוא יתברך הלא אין מכחיש, כי הוא יתברך **בורא השמים** ושעל השמים כבודו יתברך, ולא יכחישו רק השגחה בארץ הלזו העכורה, והמה לא ידעו כי הלא לפי רוממותו, גם השמים לא זכו בעיניו כי גשם זך המה, וא"כ כאשר יודו בשמים גם יודו בארץ.

וזה אומרו **בורא השמים הוא אלוהים** שתודו בזה גם כן **יוצר הארץ ועושה** גם הוא בעצמו, כי גם בהם גשם ואין בהם הפרש רק בפחות ויתר, ואמר **יצירה ועשיה** בארץ הלא הוא, כי ביום הראשון שברא אלוהים את השמים ואת הארץ, היא והם היו בדקות כמפורש אצלנו במקומו, כי מאמר יום ראשון היה רם על ט' מאמרות הבאים אחריו, כי על כן לא נאמר בו ויאמר, עם שבראשית נמי מאמר הוא כי הוא מתייחס אל המחשבה, וביארנו בזה מאמרם ז"ל כי בתחילה נאמר **ברא אלוהים,** ואח"כ הוא אומר **ביום עשות ה' אלוהים ארץ ושמים,** אלא בתחילה עלה במחשבה לברא אותם במידת הדין, וראה שלא היה מתקיים שיתף בו מידת רחמים, והלא כמו זר נחשבה תשובתם זו, כי הלא **ברא אלוהים** נאמר והיאך היא מחשבה בלבד.

אך במאמרנו זה יצדק כי מאמר בראשית הוא עליון נורא, ואל מחשבה תתייחס כמדובר, ועל כן נאמר אח"כ **ויעש אלוהים את הרקיע,** ואמרו רז"ל יחזק הרקיע כי לחים היו וקרשו כו', כי הלא צריך לתת טעם למה לא יצאו חזקים מהיום הראשון, אך למה כי מאמר ראשון היה דק מאד, לא קבלו הדברים שנבראו בו התגשמות עצמיי, עד השתלשלם במאמרות שאחרי כן שלמטה מהראשון, וההיקש בארץ כי ביום הראשון הייתה בדקות עד שאחרי כן בתוך המים קנו התלבשות ונגמר בשלישי, ואמר **יקוו המים כו' ותראה היבשה** כמבואר אצלנו על

מאמרם ז"ל, שאמרו נטל עפר מתחת כסא הכבוד כו' הה"ד **בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו.**

כלל הדברים כי זכה הייתה הארץ בראשון והתגשמה אחרי כן, ובזה יאמר **יוצר הארץ** על יום ראשון **ועושה** על מה שגישמה אחרי כן, לומר כי גם התגשמותה מאת האלוהים היה, והראיה כי הוא בראה כי הלא **כוננה** בכל צורכה בצומח ובעלי חיים ואדם, ואחר שכן הוא, א"כ כי אין ספק כי **לא תהו בראה** לבלי צורך כלה ומלואה כי אם **לשבת יצרה,** ומי יהיה היושב בה שאמרתי **לשבת יצרה** הלא הוא **אני ה',** והוא מאמר ידוע מרז"ל כי מתחילת ברייתו של עולם נתאווה הקדוש ברוך הוא שתהיה לו דירה בתחתונים, וזהו **לשבת יצרה אני ה' ואין עוד** זולתי אלוה, יתעתד לשבת בה כסברת עכו"ם.

והנה אוי להם המסלקים השגחתי מעל הארץ הלזו, והלא **(יט) לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך** הוא במדבר, ארץ של חשך חלאת כחות הטומאה כנודע הנגדיים אל אור ה', כי גם שם שהיה היותר נמנע לי להשגיח בו, שם דברתי בגלוי ופרסום רב, כי אין צריך לומר ישראל שראו את הקולות, ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום, כי אם גם כל האומות כמאמרם ז"ל, שכל האומות שמעו וחרדו והלכו אצל בלעם ואמרו לו, שמא מבול הקדוש ברוך הוא מביא לעולם, אמר להם אינו אלא שנותן תורה לבניו כי **ה' עוז לעמו יתן,** ומה גם לאומרים כי נחלק הדבור לשבעים לשון, והלא אין השגחה בעולם השפל גלויה ומפורסמת מזו, ולמה יכחישו השגחתי מהארץ והלא אין ראייה כראיית החוש.

ועוד כי ה**לא אמרתי לזרע יעקב** שיעשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ואם אין השגחתי בארץ היתכן שעל חנם אמרתי להם שיבקשו אותי שאשכון ביניהם ע"י המשכן, ודאי שלא כן הוא, וזהו **לא אמרתי לזרע יעקב** אשר נטע ארזים במצרים למשכן, **לא אמרתי לזרעו תהו בקשוני** לתהו ולחנם, כי הלא **אני ה' דובר צדק ומגיד מישרים,** ואיך הייתי מדבר הפך הצדק לומר ושכנתי בתוכם, מה שלא היה אפשר באופן שלא היה צדק ולא מישרים לגנוב דעת הבריות.

כ הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הִתְנַגְּשׁוּ יַחְדָּו פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ
הַנֹּשְׂאִים אֶת-עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְּלִים אֶל-אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ :
כא הַגִּידוּ וְהַגִּישׁוּ אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו מִי הִשְׁמִיעַ-זֹאת מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ
הֲלוֹא אֲנִי ה' וְאֵין-עוֹד אלוהים מִבַּלְעָדַי אֵל-צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי :
כב פְּנוּ-אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל-אַפְסֵי-אָרֶץ כִּי אֲנִי-אֵל וְאֵין עוֹד :
כג בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי-לִי תִּכְרַע כָּל-בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל-לָשׁוֹן :

חזור לעמוד השער

כד אַךְ בה' לִי אֹמַר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ :
כה בה' יִצְדַּקוּ וְיִתְהַלְּלוּ כָּל-זֶרַע יִשְׂרָאֵל:

לכן **(כ) הקבצו** בקיבוץ גלויות **ובאו פליטי הגוים** הפלטים משעבודם, וזאת עשו כי הנה לא ידעו **הנושאים את עץ פסלם** על שכמם, והיו **מתפללים אל אל לא יושיע,** ובוערים היו המה ולא ידעו ראיות ההשגחה שאמרתי לכם.

על כן **(כא) הגידו** אתם הדבר האמור וגם **הגישו** אותם יחד, **אף** זולת מה שתגידו להם **יועצו יחדו** הם, בהם **מי השמיע זאת מקדם** זאת הגאולה האמורה, כאומרו **הקבצו כו' פליטי הגוים** שימלטו מהשעבוד לגאולה, שהשמיעה ע"י הנביאים מטרם יגלו, ומי **מאז הגידה** מימי אברהם, שהראה לו שעבוד מלכויות וגאולתן כנודע, הלא **אני ה' ואין עוד אלוהים מבלעדי,** שאם ח"ו היה אלוהים זולתו לא היה מקדים מאז לאומרו, פן יתעוררו נגדו לבל יוכל הוציא את עמו מיד אשר המה אלוהיהם.

ושמא תאמרו אם כן אפוא, למה הגלם וגם מאריך בגלותם אחר שהוא עתיד להושיעם מתחת שעבודם, הלא הוא כי הוא אל צדיק עושה משפט צדק, ועל כן למרק אשמותם והתם חטאתם הגלם ועיכבם עד עת ליבונם, ואח"כ הוא מושיעם, וזהו **אל צדיק ומושיע,** ולא יראתי פן יתאזרו אלוהי העמים נגדי, אחר שהשמעתי מעתה אשר אוציאם מתחת ידם, כי הלא **אין זולתי** ולא אירא מהם, וזה יורה מהיות טעם מפסיק במלת **ומושיע,** כי אומרו **אין זולתי** אינו נמשך אחר מלת ומושיע.

(כב) פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ כו'. אחר הכריחו יתברך השגחתו בעולם השפל, ושכל עיקרו הם ישראל, ובשבילם ברא העולם לשבת אתם בארץ, ושהוא יגאלם ויושיעם מיד הגויים, ושיגידו הדבר ישראל בקיבוץ גלויות כי גדול ה' ומשגיח, וכי כל אלוהי העמים אלילים ואין זולתו יתברך, ראה והנה יאמרו הגויים הלא בהושיע את עמו נלקה כולנו, ולמה יעשה כה, והננו גם אנחנו כישראל נלך אחריו יתברך, על כן עשה יתברך כמדבר אתם ואומר להם, **פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ,** כלומר אותם שבאפסי ארץ שלא שעבדו את ישראל, בל תלקו אגב המשעבדים בבוא זמן הכתוב באדין דקו כחדא כו', **כי אני אל כו'** לומר אל תהיו כגרי אריות שאת ה' היו יראים ואת אלוהיהם היו עובדים, **כי** אם **אני אל ואין עוד.**

(כג) ובי נשבעתי שלא להיותכם ראויים להיות לי אני עושה, כי אם ש**יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב,** ומה הוא הדבר ולא ישוב שדברתי הלא הוא, **כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון,** ואין להם טובה גדולה מזו שיחשיבם ה' לכך, והנה היוצא מלשון זה הוא, כי לא בלבד אשר

לא שעבדו והצרו את ישראל, כי אם **יצא מפיו צדקה כו'** כוללת, **כי לו תכרע כל ברך תשבע כל לשון,** והלא הוא הפך אומרו **והושעו כל אפסי ארץ.**

ועוד קושי אחר והוא, כי אם אומר הוא יתברך **והושעו כל אפסי ארץ,** אם כן אפוא מה יתרון יהיה לישראל אשר גם אותם יושיע ה' על כל אפסי ארץ.

לכן על ב' הדברים בא ישעיה הנביא ויאמר **(כד) אך בה' כו'** לומר הנני בא למעט, כי גם שאמר ה' **תכרע כל ברך** שמורה על הכל, וגם שמורה שאין יתרון לישראל על אפסי ארץ, **אך בה'** כי הנה **לי אמר צדקות ועוז,** ומה הן ה**צדקות ועוז** שהוא רחמים ודין, הדין הוא כי גם ש**לו** יתברך **תכרע כל ברך,** בין אשר שעבדו בין אשר לא שעבדו לא יהיו שווים, כי אשר העלו חרון אף בו יתברך בהצרם את ישראל, לא יקבלם בבואם לכרוע לפניו, כי הנה **עדיו** יתברך **יבוא ויבושו כל הנחרים בו,** הם אשר שעבדו והצרו את ישראל שהעלו חרון אף בו יתברך, ואמר **יבוא** לשון יחיד, להורות כי כאחת יבואו ולא יקובלו, ומה שאמרתי שדבר צדקו הוא שלא יהיו שווים ישראל עם האפסי ארץ, כי שם היא צדקה אחת כאומרו **יצא מפי צדקה,** שהוא מציאות שיושיעם מצרה ושאליו יכרעו ובשמו ישבעו, אך לא הטבת קניינית שיתהללו על רוב טובה, כי אינן צדיקים ומתייחסים אליו יתברך כישראל שנשמותם חלק אלוה ממעל.

אך ישראל **(כה) בה' יצדקו,** שיהיו צודקים עמו יתברך להתייחס בה', ועל ידי כן לא יהיו ככל אפסי ארץ שאין טובתם רק העדר צרה, כי אם שגם **ויתהללו** בקבלם טובה, ועל כן קראם **צדקות** לשון רבים, ועוד כי בגוים יש הפרש בין אלו לאלו כמדובר, אך בישראל יהיו **כל זרע ישראל,** וזהו אומרו **כל זרע ישראל.**

פרק מו

א כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נְשֵׂאתֵיכֶם עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה :
ב קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשְּׁבִי הֵלָכָה :

(א) כרע בל קרס נבו כו'. הנה ב**מדרש חזית** על פסוק אמרתי **אעלה בתמר,** אמרו פסוק זה על צלם נבוכדנצר, שנפל אחר מעשה דחנניה מישאל ועזריה, ונעשה אברים אברים ע"י דניאל, ואפילו נאמר כפשוטו נינקוט מיהא שעל אותו עניין ידבר, ויתכן יאמר, הנה אחר הבושה ההיא שהיה לצלם ול**אלוהי נבוכדנצר**, על ידי מה שנתקדש שם שמים, **כרע בל קרס נבו אלוהי כשדים**, עד היות **עצביהם** נבזים **לחיה ולבהמה,** ועם כל זה אתם בני ישראל אין

צריך לומר שלא יצאתם מהגלות, כי אם אדרבא הם משא עונות שהיו עליכם בירושלים, עתה נעשו **עמוסות** שהוא יותר מדי, כי עוון הצלם היה לכם **משא לעיפה,** כי על היותכם עייפים מ**נשואותיהם** בא ה**משא** ההוא, ועל כן עם היות שנכנעו וקרסו כרעו לפני ה', ונתחרטו כל ישראל על שהשתחוו לצלם, עם כל זה לא אירע להם כבהמה העמוסה, שכורעת ומפלת המשא מעליה על ידי כריעתה ונמלטת ממנה.

כי אם הם **(ב) קרסו כרעו** ועם כל זה **לא יכלו מלט משא,** הוא **גלות** אחר הוא **מדי,** שהיה על שהשתחוו לצלם כמאמר רשב"י, וזהו **ונפשם בשבי הלכה,** ואפשר במה שלא אמר ובשבי הלכו, כי אם **ונפשם** שיכוון על השכינה שגרמו שגלתה עימהם כביכול כנודע, כי גלו למדי שכינה עימהם, והנה מהדבר הזה הלא יתאבלו ישראל וכמעט יתייאשו מן הגאולה, באומרם כי הלא במקום שהיו ממרקים אשמותם בגלות בבל, אדרבא שם גרמו גלות אחר, ואם תאבד תוחלת תיקונם וגאולתם.

ג שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב וְכָל-שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל הָעֲמֻסִים מִנִּי-בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים מִנִּי-רָחַם :
ד וְעַד-זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד-שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט :

לזה אמר לדבר על לבם **(ג) שמעו אלי בית יעקב כו',** כי הלא אתם **עמוסים** עלי **מני בטן,** שאלמלא אני לא היה ניצול יעקב מעשו, מהיותו בבטן אמו כאשר התרוצצו הבנים בקרבה, וגם **נשואים מני רחם** שלא הפילה רבקה ברוב צערה על הריצוץ, ואני נשאתי את יעקב שתוכל לקיימו, בזה תבטחו כי כאשר מאז החלותי לנהל אתכם ולהצילכם, כי כן אעשה תמיד כי **(ד) עד זקנה** הוא **גלות בבל,** שהיו הגויים אומרים שה' שעשה ניסים בפרעה ובמצרים על אודות ישראל, ועתה **כשדים** מרקדים בהיכלו כבר הזקין, אוי להם כי **עד זקנה אני הוא** אשר הייתי מתחילה כי לא שניתי, **ועד שיבה** הוא **גלות מדי,** שהיה המן אומר לאחשורוש, כי מלך ישראל כבר הגיע ל**זקנה ושיבה אני אסבול,** וזהו כחי וגבורתי לסבול עד תום גבול מירוק אשמותכם, ועל **גלות יון אני עשיתי** בעונותיכם **ואני אשא** אתכם על יון כאשר היה, ועל אריכות גלות הזה המר והנמהר **אני אסבול,** כי כביכול שכינתי בגלות **ואמלט** על כל פנים בלי שום ספק חלילה.

ה לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁוּו וְתַמְשִׁלוּנִי וְנִדְמֶה :
ו הַזָּלִים זָהָב מִכִּיס וְכֶסֶף בַּקָּנֶה יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף וְיַעֲשֵׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ אַף-יִשְׁתַּחֲוּו :
ז יִשָּׂאֻהוּ עַל-כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ תַחְתָּיו וְיַעֲמֹד
מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף-יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ :

(ה) למי תדמיוני ותשוו כו'. אחרי אומרו הגלות שיתחדש לגולים בבלה ע"י צלם נבוכדנצר שהוא **גלות מדי**, בא להוכיח למפרע מעתה את ישראל שקודם עושים אלילים אילמים ככל הגויים, שעל כן יגלו בראש גולים, ואומר **למי תדמיוני ותשוו,** לומר, אוי לכם שתדמיון אותי למי שאפילו אתם אינכם שווים אליהם, וזהו **למי תדמיוני ותשוו** אפילו אתם אל הדבר ההוא, כלומר וכל שכן אני.

ושמא תאמרו שאין הכוונה דמיון כי אם משל בעלמא, הנה גם זה אין ראוי כי **ותמשילוני ונדמה,** כלומר שאם **תמשילוני** תבואו לומר ש**נדמה**, וזהו **ותמשילוני ונדמה** ולא תאמרו כן לא לפתיות כ"כ כזה אייחס אתכם, כי הלא גדולה מזו יש ביניכם.

כי הנה (ו) הזלים זהב מכיס כו' והוא, כי הנה **ראוי לשים לב אל אומרו וכסף בקנה ישקולו** כי מי זה שוקל בקנה,

ועוד שהיה ראוי תנקד הבי"ת בשב"א ולא בפת"ח, שהוא כאומרו בהקנה בה"א הידיעה,

ועוד אומרו (ז) מצרתו לא יושיענו, כי אחרי אומרו **שישאוהו כו'** ש**ממקומו לא ימיש** ש**יצעק אליו ולא יענה,** מי לא ידע ש**מצרתו לא יושיענו.**

אך יאמר **הזלים זהב מכיס** שמזלזלים זהבם, אך ב**כסף** הם עושים יותר ממציאות זלזול ש**בקנה ישקולו,** והוא כי יש קנה המאזנים, וכשאדם בא לשקול איזה דבר אין ידו אוחזת בקנה, כי אם ככה יעשה לא תכריע כף המאזנים אפילו ירבה מה שבכף האחת, גם שיהיה הכבדות רב מאד מחזקת היד לסבול השווי, אך נוקבים הקנה ותולים המאזנים דרך אותו נקב, בחוט או ברזל דרך אותו נקב ברפיון, באופן שאוחז בו האדם ובדבר מועט שמכביד יותר הכף האחת מהשנית מכרעת ויורדת למטה.

ונבוא אל העניין

אמר כי כל כך הם בלתי מחשיבים ה**כסף**, כי **בקנה** הוא קנה המאזנים הידוע **ישקולו**, כי לא תאחז ידם בתלי שהקנה תלוי בו אלא בקנה עצמו, באופן שאם ישימו משקל ליטרא ברזל בכף אחת, לשקול כנגדה ליטרה כסף לא יאחזו כי אם בקנה, באופן שהלואי בשני ליטרין כסף תכריע כף שהכסף בה, שהוא לבלתי החשיב הכסף לעשות אלילים אילמים ו**ישכרו וכו'**, וראו עד היכן הגיעה שטותם, כי **ישאוהו** בידיהם ולא יוכלו לסובלו, וישימו אותו **על הכתף** לסבול אותו, וזהו **ישאוהו על כתף יסבלוהו,** וילאו עד ש**יניחוהו תחתיו** ו**ממקומו לא ימיש,** ולא דעת ולא תבונה לאמר מה יושיעני זה, כי אם בכל דעתו **אף יצעק אליו** ואין צריך לאמר מצרה הבאה אליו ממקום אחר, כי אם אפילו **מצרתו** של הפסל עצמו, אשר היצר לבעליו בשאת

אותו שהלאהו כאשר נשאו, ועל כתף סבלו אפילו **מצרתו** זאת **לא יושיענו,** ומה גם עתה מצרה הבאה לו מזולתו.

ח זִכְרוּ-זֹאת וְהִתְאֹשָּׁשׁוּ הָשִׁיבוּ פוֹשְׁעִים עַל-לֵב :
ט זִכְרוּ רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי אֵל וְאֵין עוֹד אלוהים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי :
י מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא-נַעֲשׂוּ אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל-חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה :
יא קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ מֶרְחָק אִישׁ (עֲצָתִו) [עֲצָתִי]
אַף-דִּבַּרְתִּי אַף-אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף-אֶעֱשֶׂנָּה :

(ח) זכרו זאת והתאוששו כו'. אחר הזהירו ממעשה פסילי אלילים, אמר הנה העושים כך נמשלתם לבהמות הרואות צורה ונבעתות ממנה, שלא יבינו כי אין בה רוח חיים, כך אתם כבהמות לעשות מצורות הדומה ממש, לכן **זכרו זאת והתאוששו** שאומר אליכם **והתאוששו,** כלומר, סורו מהיות כבהמות ועשו עצמיכם אנשים, ולא בלבד את עצמיכם כי אם גם **והשיבו פושעים** זולתכם **על לב** ממה שיצא לבם לעשות השטות ההוא.

או יאמר על לב, כי הנה אמרו רז"ל **רשעים הם ברשות לבן, צדיקים לבן ברשותם,** ובזה יאמר ה**פושעים** שטרם יהיו רשעים היה לבם ברשותם, שהיו הם על לבם ואח"כ נעשה לבם עליהם, שהם ברשות לבם עתה החזירום בתשובה, עד שישובו להיות **על לב** ולא לבם עליהם.

והוא כי **(ט) זכרו ראשונות מעולם,** ותכירו ג' דברים:
א', כי אנכי אל,
שנית כי **אין עוד אלוהים.**
שלישית, כי **אפס כמוני,** והוא עניין האמור במכות מצרים, כי בהתראת סימן **דצ"ך** נאמר **בזאת תדע כי אני ה'** שהוא מציאותו יתברך, ובהתראת **עד"ש** נאמר, **למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ,** שהוא כי אין עוד זולתי בקרב הארץ, ובהתראת סימן **באח"ב** נאמר, **בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ,** שהוא כי אין בשרים של מעלה כמוהו, כי הוא יתברך עם היות שישראל מיוחדים אליו, הוא משתרר בכל האומות ועולמות כי שלו הכל.

מה שאין כן השר שאינו שורר רק באומתו גם זו כחו מאלוהי ישראל הוא לו, ושם כתבנו יחס הודעת כל אחד משלש אלה אל כל אחד מסוגי המכות, נמצא כי מאז נלמדו שלשה עיקרים אלו, ועל מעמד שלשתן יאמר פה:
זכרו ראשונות מעולם שהוא מאז היו במצרים, ותדעו שלשה עיקרים אלו שהם,
כי אנכי אל שהוא מה שאמר **למען תדע כי אני ה',**

וגם השנית והיא **ואין עוד אלוהים,** והוא האמור שם **כי אני ה' בקרב הארץ,**
ואפס כמוני הוא מה שאמר, **בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ,**
שהם שלשה הוראות שנראו ונלמדו מהמכות ההם ביציאת מצרים.

ועוד זכרו היותי **(י) מגיד מראשית אחרית,** ולא בלבד מה שמציאותו כבר הוא בעולם, ואני **מגיד** מה שיהיה ע"י הדבר ההוא, כי אם גם **מקדם אשר לא נעשו.**
ועל החלוקה הראשונה אמר **מגיד מראשית אחרית,**
ועל השנית אמר **ומקדם אשר לא נעשו,**
ואז הייתי **אומר עצתי תקום** שהוא מה שלא דברתי, כי אם הייתה עצה בלבד בכח תתקיים וזהו אומרו **עצתי תקום וכל חפצי אעשה,** ופירש ואמר היכן היו הדברים האלה.

והוא מה שאמר **(יא) קורא ממזרח עיט איש עצתי** שהוא **באברהם** שקראו ממזרח, ואמר לו **לך לך מארצך כו' אל הארץ,** והוא באשר היה איש עצתו שבו נתייעץ מה היה רוצה לבניו שעבוד מלכויות או גיהינום כמאמר ז"ל, שהראהו ד' מלכויות שהם **אימה חשיכה גדולה נופלת עליו** שהם ארבע מלכויות, **ותנור עשן כו'** שהוא גיהינום, ואברהם בירר לו את המלכויות, כלומר כי בזמן שהיה איש עצתו שם היה, מה שהייתי **מגיד מראשית אחרית,** כי אמרתי **כי גר יהיה זרעך וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול,** וכן היה לעיני הכל, ולא בלבד עניין גלות מצרים והגאולה משם, אשר מצרים מציאותם היה בעולם, כי אם גם אשר לא נעשו עדיין הם המלכויות אשר עדן לא נעשו, כי עדיין לא באו לעולם, והגידם הוא יתברך לאברהם מאז, כי בהם היה איש עצתו שהגיד לו שהיו ד' מלכויות עתידים לשעבד את בניו שהם **אימה חשיכה וכו',** הרי בזה פירש **מגיד מראשית אחרית.**

ואומרו **ומקדם אשר לא נעשו,** ועל אשר אמר אומר **עצתי תקום וכו',** שהוא כי גם שהגיד מציאות המלכויות לא דבר הגאולה מהם בפירוש, כי אם אומר בלבו **עצתי** שאני נועץ בקרבי **תקום וכל חפצי אעשה,** שהוא אחר הגאולה מה שהוא חפצו בבריאת העולם שיתקיים בתחיית המתים, והנה שתי הדברים האלה ייעדם למעלה בסמוך כמפורש, ועל אלה הקדים כל הצעות אלו ואמר, הנה אז בימי אברהם הוא **איש עצתי,** לא דברתי לא זה ולא זה בפירוש כי אם רמז הגלויות, אך עתה הגאולה אין צריך לומר רמז כי אם גם **דברתי** אחרי כן ע"י הנביאים, ואם כן ודאי ש**אף אביאנה,** וגם מה ש**יצרתי** מעפר כד"א **וייצר ה' אלוהים את האדם עפר מן האדמה, אף אעשנה** פעם שנית בתחיית המתים, וכל זה תדעו מאשר ידעתם **כי אני ה' ואין עוד אלוהים ואפס כמוני,** ואשר הייתי **מגיד מראשית אחרית וכו'.**

יב שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה :

חזור לעמוד השער

יג קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי:

(יב) שמעו אלי אבירי לב וכו'. חזר להבטיח על הגאולה, ומדבר עם **הצדיקים** **אבירי לב** מלהרהר באמונה ואליהם יאמר, **שמעו אלי אבירי לב** הרחוקים מלקבל הטובה מפאת צדקה, כי בזכותם אתם כדאים לקבלה, ומה שתשמעו ותאמינו לי באבירות לב מלהרהר, הלא הוא, כי בגלות הראשון **(יג) קרבתי צדקתי,** שהיא עד מלאת **לבבל** שבעים שנה בלבד, ועל כי דניאל טעה וחשב שנתרחק הזמן עד העמידו יתברך על האמת, כך מעתה עשה כן ואמר לא תרחק.

ועל גלות מדי אמר **ותשועתי לא תאחר** וכך היה, כי בי"ב לניסן הייתה הגזרה בין המלך והמן, וביום י"ו לחדש תלו אותו על עץ, ואין צריך לומר ריחוק כי אם אפילו איחור לא היה, וזהו **לא תאחר.**

ועל גלות יון שהיה בציון ממש אמר, **ונתתי בציון תשועה.**

ועל העתידה אמר **לישראל תפארתי,** כי אז תהיה לישראל תפארתו יתברך, כי אז יתקיים מאמרו יתברך מעשה ידי להתפאר ואומרו ובישראל אתפאר.

פרק מז

א רְדִי וּשְׁבִי עַל-עָפָר בְּתוּלַת בַּת-בָּבֶל שְׁבִי-לָאָרֶץ אֵין-כִּסֵּא בַּת-כַּשְׂדִּים
כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ-לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה :
ב קְחִי רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי-שֹׁבֶל גַּלִּי-שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת :
ג תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם :

(א) רדי ושבי על עפר כו'. הנה בפסוק הקודם הזכיר הבטחה מה שהוא יתברך יושיענו מארבע גלויות, בא עתה להורות כי בכל צרותינו לו צר, ויורנו איך מעתה הוא מתריס נגד המלכות הראשון המשעבד אותנו, ואומר לו **רדי ושבי כו',** והוא כמדבר **עם הכשדים** אשר הגלו אותנו באכזריות חימה, ואומר להם טרם אביא הנקמה עליך, הכנעי **ושבי על עפר** והתאבלי **בתולת בת בבל,** והוא כי במות בלשאצר היה נשאר עדיין שנה אחת, להשלים השבעים שנה שייעד הוא יתברך להתם מלכותם ולגאלנו מידם, ולמען השלים השבעים שנה

נשארו כל הכשדים אחרי הריגת בלשאצר שלמים עוד שנה אחת, רק הכסא חדל מהם, והומלך דריוש עליהם והיו כמופקדין אצלו שנה אחת, כד"א אשר הומלך על מלכות כשדים, כי מלך מהכשדים היה נמנע, כי לא חננם ה' רק ג', בשכר שלש פסיעות שפסע נבוכדנצר בימי בלאדן בן בלאדן לכבוד ה', והיו **נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשאצר.**

ובראות הכשדים שנהרג בלשאצר שהיה להם ליכנע כי אין עוד מלך מהם, ושרעתם תבוא אליהם במלאת השנה ההיא, ואמר הוא יתברך, **רדי** מגאותך **ושבי על עפר** מעתה שעדיין את **בתולה,** טרם ימלוך עליך מלך אשר לא מעמך הוא כי אז תקרא בעולה, **שבי לארץ** כי **אין כסא בת כשדים,** כי כסא מלוכה מ**בת כשדים** איננו לך, כי ספו תמו שלשת המלכים נועדו להיות מן הכשדים, על כן מן אז חדל הכסא אעשה תענוגיך, ולא תתנהגי כ**רכה וענוגה** כי עבר אותו הזמן, **כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענוגה.**

ומה שאמרתי שלא תתנהגי כ**רכה** הוא, (**ב) קחי רחים וטחני קמח,** והכן עצמך אל הגלות, ומה שאמרתי **וענוגה** הוא, **גלי שוק גלי צמתך חשפי שובל כו',** לעבור נהרות לגלות, טרם יגלו אותך שתתלמד אל העבדות, אך ידעתי כי לא תעשה כן, כי אם שפה תשב בוטח באליליך.

והנה **(ג) תגל ערותך** במה בטחת כי לא יועילך אלוהיך אשר בטחת בו, **גם תראה חרפתך** אשר בטחת ותתבזה ברעה אשר תבוא עליך כי תהיה לחרפה, מה שאין כן אם היית גולה למרחקי ארץ, במקום שאין מכירים אותך, ודעי אפוא כי **נקם אקח** בידי **ולא אפגע אדם** ינקום נקמתי ממך, והוא כי גם אם יעשו בך נקמות, מאליהם יעשו מבלי אבקש מידם, כי זה מכלל מה שאני עושה, שאתן בלבם לעשות בך נקמות.

ד גֹּאֲלֵנוּ ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל :
ה שְׁבִי דוּמָם וּבֹאִי בַחֹשֶׁךְ בַּת-כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ-לָךְ גְּבֶרֶת מַמְלָכוֹת :
ו קָצַפְתִּי עַל-עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֶךְ
לֹא-שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים עַל-זָקֵן הִכְבַּדְתְּ עֻלֵּךְ מְאֹד :
ז וַתֹּאמְרִי לְעוֹלָם אֶהְיֶה גְּבֶרֶת עַד לֹא-שַׂמְתְּ אֵלֶּה עַל-לִבֵּךְ לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ:

(ד) גואלנו ה' צבאות שמו כו'. אחרי אומרו שינקם מהכשדים על אשר הכבידו עול שעבודם על ישראל, **נקם אקח ולא אפגע אדם** שהוא שינקם מהם ע"י עצמו יתברך, על כן חל עלינו חובת החזיק טובה לה', על עשותו נקמת עמו על ידי עצמו, ולבלתי היותינו כפויי טובתו, וזה מאמרנו שאומר הנביא לפניו יתברך בעד עמו ישראל **גואלנו ה',** כלומר גואלנו הוא ה' בעצמו,

עם היות לו יתברך צבאות כי **ה' צבאות שמו,** ואין זה כי אם להיותו **קדוש ישראל,** שקדושתו מתייחסת אל ישראל, כד"א **קדושים תהיו כי קדוש אני ה',** והוא כי ישראל חלק אלוה ממעל מה שאין כן המלאכים, כי על כן שיבחו רז"ל את הצדיקים יותר ממלאכי השרת, וזה אומרו **קדוש ישראל.**

או יאמר, הלא אמרת **נקם אקח,** אנא ה' מהרה חוסה למען כבודך, כי הלא על ידי היותך **גואלנו** יצדק היותך **ה' צבאות** בעצם, מה שאין כן קודם גאולתנו, כי כל פמליא של מעלה שהם צבאותיך הם בגלות עם השכינה במקום הבונים.

ועוד כבוד שני, כי אז ע"י גאולתנו תתייחס בעצם אל היותך **קדוש ישראל,** כי אז נתקדש ונהיה קדושים כי קדוש אתה, ויאות ונכון יהיה היותך נקרא **קדוש ישראל,** וזהו **גואלנו ה' צבאות** שהיא **האחד**, **קדוש ישראל** שהיא **השנית.**

או מעין זה, אל תחוש ה' על הנוגע אלינו רק על בחינת כבוד שמך, כי ע"י היותך **גואלנו ה' צבאות שמו, וגם קדוש ישראל** כמדובר בקודם.

(ה) שבי דומם ובוא בחשך וכו'. אחרי ראותו יתברך, כי הנביא דבר שלא על צרת ישראל הם חצי הגאולה, כי אם על דבר כבוד ה', אז התחזק יתברך על דבר כבוד ישראל, ואומר כמדבר **אל הכשדים** אשר הכבידו עול סבלם על ישראל, ואומר **שבי דומם** ואל תלחמי, כי אם **בואי בחשך** הגלות ביד אויביך **בת כשדים,** כי למה תלחמי אחר ש**לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות** גם כי תנצחי. או יאמר, כי דרך אשר היא **גברת ממלכות,** כי תחפוץ במות יותר מהיותה ממלכה שפלה, וזהו יאמר **שבי דומם** כאבל **ובואי בחשך** המוות הנקראת חשך, כמו שאמרו ז"ל על וחשך על פני תהום זה מלאך המוות, שמחשיך פניהם של בריות, כי טוב לך בחור במוות אחר **כי לא תוסיפי** להיות **גברת ממלכות** כאשר בתחילה, וזהו **ובאי כו' כי לא תוסיפי וכו',** וזה על אשר עשית לעמי, ולא תאמרי כי הלא על אשר חטאו לך געלתים ואיך תצר לי על שנקמתי נקמתך מהם, כי הלא אדרבא אני שחטאו לי רחמתים ואתה לא למדת ממני עם היות שלא חטאו לך.

והוא כי הנה אני **(ו) קצפתי על עמי** והטלתי עיקר הכעס על **נחלתי** הוא בית המקדש, כד"א כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ואמרו רז"ל נחלה זו בית עולמים כי על כן נשאר מישראל שארית, כמו שאמרו ז"ל על פסוק **כלה ה' את חמתו וכו',** ועל פסוק **אלוהים באו גוים בנחלתך כו',** באופן שעיקר הקצף כליתי על **נחלתי** למען הקל מהצרה על ישראל, וזהו **קצפתי על עמי חללתי נחלתי,** וע"י כך לא כליתים כי אם **ואתנם בידך** בשבי בלבד, ואת

שלא חטאו לך **לא שמת להם רחמים,** והראיה כי **על זקן הכבדת עולך מאד,** כי באכזריות התנהגת אתם ואלו היה עולה בדעתך, כי גם עליך אפשר יעבור כוס שביה, היית מרחם עליהם למען בבא לך שבי כהם תזכה שירחמוך גם אתה.

אך **(ז) ותאמרי לעולם אהיה גברת,** וכל כך התגאית בזה ששמת על לבך עד גדר ש**לא שמת אלה על לבך,** הם הצרות שאזכור שיבואו עליך גם את **לא זכרת אחריתה** של נחלתי הנזכרת, כי לא תשוב ריקם מהנקם ממה שעשית להם.

ח וְעַתָּה שְׁמְעִי-זֹאת עֲדִינָה הַיֹּשֶׁבֶת לָבֶטַח
הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד לֹא אֵשֵׁב אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל :
ט וְתָבֹאנָה-לָּךְ שְׁתֵּי-אֵלֶּה רֶגַע בְּיוֹם אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמֹן כְּתֻמָּם בָּאוּ עָלַיִךְ
בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ בְּעֻצְמַת חֲבָרַיִךְ מְאֹד :
י וַתִּבְטְחִי בְרָעָתֵךְ אָמַרְתְּ אֵין רֹאָנִי חָכְמָתֵךְ וְדַעְתֵּךְ הִיא שׁוֹבְבָתֶךְ
וַתֹּאמְרִי בְלִבֵּךְ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד :
יא וּבָא עָלַיִךְ רָעָה לֹא תֵדְעִי שַׁחְרָהּ וְתִפֹּל עָלַיִךְ הוֹוָה לֹא תוּכְלִי כַּפְּרָהּ
וְתָבֹא עָלַיִךְ פִּתְאֹם שֹׁאָה לֹא תֵדָעִי :
יב עִמְדִי-נָא בַחֲבָרַיִךְ וּבְרֹב כְּשָׁפַיִךְ בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנְּעוּרָיִךְ אוּלַי תּוּכְלִי הוֹעִיל אוּלַי תַּעֲרוֹצִי :
יג נִלְאֵית בְּרֹב עֲצָתָיִךְ יַעַמְדוּ-נָא וְיוֹשִׁיעֻךְ (הֹבְרֵי) [הֹבְרֵי] שָׁמַיִם הַחֹזִים בַּכּוֹכָבִים
מוֹדִעִים לֶחֳדָשִׁים מֵאֲשֶׁר יָבֹאוּ עָלָיִךְ :

לכן **(ח -יג) ועתה** שבאת עת פקודה, **שמעי זאת עדינה היושבת לבטח כו'.**

או יאמר, ועתה טרם תבוא לך הרעה **שמעי** למה תהיי כמותרת ועומדת מעתה, **האומרה בלבבה אני ואפסי עוד וכו'.**

יד הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ שְׂרָפָתַם לֹא-יַצִּילוּ אֶת-נַפְשָׁם מִיַּד לֶהָבָה
אֵין-גַּחֶלֶת לַחְמָם אוּר לָשֶׁבֶת נֶגְדּוֹ :
טו כֵּן הָיוּ-לָךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ סֹחֲרַיִךְ מִנְּעוּרַיִךְ אִישׁ לְעֶבְרוֹ תָּעוּ אֵין מוֹשִׁיעֵךְ:

(יד) הנה היו כקש אש שרפתם כו'. אמר מי יתן והיה שהחוזים בכוכבים תהיה צרתם ומיתת גופם, כפרת נפשם מגיהינום אחרי מותם, כי הנה היו **כקש** בעולם הזה שלא הוצרך להבה לשורפם, כעץ עב שאש גחלים לבדה לא תשרפנו בעצם כאשר בהיות אש להבה, מה שאין כן הקש כי אש לבדה תשרפנו, וזהו הנה היו **כקש** ש**אש** בלי להבה **שרפתה,** ועם כל זה לא

תהיה שרפת וצרת גופם במקום גיהינום לנפשם, כי הנה בזה לא יצילו את נפשם **מיד להבה** של גיהינום, והטעם על היותם רחוקים מלהיטיב את זולתם, כי אפילו הגחלת שהיו עושים לאפות לחמם לא היו מניחים את זולתם, יתהנו לשבת נגדו להתחמם, וזהו **אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו,** ועל כן לא הספיק להם צרות העולם הזה להצילם גם מגיהינום.

או יאמר, הנה היו **כקש אש שרפתם** על נכסיהם, ועם כל זה **לא יצילו את נפשם,** כלומר את עצמם מיד להבת חרב אויב, כי ברזל החרב או סכין נקרא להב, **ולא עוד**, כי אם שגם בהשרף לחמם ונכסיהם, לא נהנו בשריפתם להתחמם נגד האור השורף לחמם, וזהו **אין גחלת לחמם** שהוא גחלת של אש, ששרפתם אור לשבת בעליו להתחמם **נגדו** בעוד שהוא נשרף, וזהו אין גחלת לחמם אור לשבת נגדו.

ואמר **(טו) כן היו לך אשר יגעת** כלומר כן באופן זה היו לך יגיעך **אשר יגעת,** כי כלו נשרף ויכלה באופן שלא תהנה בעודו נשרף להתחמם נגד האור, וגם **סוחריך מנעוריך** אשר היטבת להם וקשרת אהבה אתם ממקומות אחרים הבאים אליך לא הועילוך בצרתך, כי הנה **סוחריך מנעוריך איש לעברו תעו אין מושיעך.**

פרק מח

א שִׁמְעוּ-זֹאת בֵּית-יַעֲקֹב הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וּמִמֵּי יְהוּדָה יָצָאוּ
הַנִּשְׁבָּעִים בְּשֵׁם ה' וּבֵאלוֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ לֹא בֶאֱמֶת וְלֹא בִצְדָקָה :
ב כִּי-מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ נִקְרָאוּ וְעַל-אֱלוֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִסְמָכוּ ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ :
ג הָרִאשֹׁנוֹת מֵאָז הִגַּדְתִּי וּמִפִּי יָצְאוּ וְאַשְׁמִיעֵם פִּתְאֹם עָשִׂיתִי וַתָּבֹאנָה :
ד מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אַתָּה וְגִיד בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ וּמִצְחְךָ נְחוּשָׁה :
ה וָאַגִּיד לְךָ מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן-תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי צִוָּם :
ו שָׁמַעְתָּ חֲזֵה כֻּלָּהּ וְאַתֶּם הֲלוֹא תַגִּידוּ הִשְׁמַעְתִּיךָ חֲדָשׁוֹת מֵעַתָּה וּנְצֻרוֹת וְלֹא יְדַעְתֶּם :
ז עַתָּה נִבְרְאוּ וְלֹא מֵאָז וְלִפְנֵי-יוֹם וְלֹא שְׁמַעְתָּם פֶּן-תֹּאמַר הִנֵּה יְדַעְתִּין :
ח גַּם לֹא-שָׁמַעְתָּ גַּם לֹא יָדַעְתָּ גַּם מֵאָז לֹא-פִתְחָה אָזְנֶךָ
כִּי יָדַעְתִּי בָּגוֹד תִּבְגֹּוד וּפֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן קֹרָא לָךְ :

(א) שמעו זאת בית יעקב כו'. המפרשים ז"ל פירשו פסוקים אלו על נושא בלתי נרמז מציאותו בכתובים, ואחשבה שהוא על כל מה שדברו כל הפרשיות הקודמות, שהוא מדבר על

בני הגלות החיל הזה אסירי התקווה, כי כה נמשכו כל הכתובים הקודמים, כי להיטיב לבנו בגאולה העתידה הזכיר **מפלת בבל** על שהרעו אותנו **בגלות הראשון,** להבטיחנו כי כה יעשה כהיום הזה, ואמר עתה **שמעו זאת בית יעקב כו',** לומר לא מבלי רצון טוב לגאלכם אני מתעכב מהגאולה, כי אם שאתם **בית יעקב** ו**נקראים בשם ישראל,** והוא הנודע כי בהיות ישראל בלתי כשרים יקראו בשם יעקב, ובהיותם צדיקים נקראים בשם ישראל, ואמר מה אעשה לכם שאתם בלתי כשרים ששמכם הוא בית יעקב, ואתם קוראים עצמכם בשם ישראל, מראים כי צדיקים אתם ולא תכירו גדריכם לשוב. וזהו **הנקראים בשם ישראל** ולא זה שמכם רק בשם **יעקב.**

ועוד כי **ממי יהודה** הוא ממי ים סוף שנקראים על שמו, כי הוא היה שקדש שם ה' שנכנס במים עד חוטמו, שעליו נאמר **הייתה יהודה לקדשו,** ואני את אלו עשיתי נס כי הוצאתים מאותם מי יהודה, וידוע דלא עביד קודשא בריך הוא ניסא לשקרי, ואלו **נשבעים בשם ה'** שאומרים חי ה' **אלוהי ישראל,** ובין השבועה ובין אומרם **אלוהי ישראל** לא באמת הוא, כי הם אינם ישראל כי אם יעקב, ובזה חבל על ש**ממי יהודה יצאו,** שנמצאתי למפרע עביד ניסא לשקרי, והנה לפעמים מותר לישבע לשקר כשהוא לחרמים להרגים וללסטים, שבזה עושה צדקה עם עצמו שמציל נפשו או ממונו, כי זה נקראת צדקה ע"ד ר' פלוני, שהיה מוליך ממון פדיון שבוים, וקפצו עליו לסטים ונתן הממון להציל עצמו, ואמרו שגם זה פדיון שפדה עצמו וצדקה היא.

ונחזור אל העניין, שאחר אומרו ש**נשבעים** ש**לא באמת,** אמר שאינו מאותם שנשבעים כדי לעשות צדקה עם עצמם, שהם חרמים או הרגין כי אם **ולא בצדקה,** או כיון באומרו **ובאלוהי כו',** כי הנה על פסוק **לא תשא את שם ה' אלוהיך כו'**, כתבנו כי מה שלא נאמר לא תשבע כי אם לא תשא, הלא הוא, כי שם ה' נקרא על כל איש ישראל, וכאשר הוא נשבע לשקר הוא נושא ומגביה שם ה' מעל עצמו, וזהו **לא תשא את שם ה' אלוהיך,** כלומר שהוא נקרא ה' אלוהיך לא תשא מעליך את שם ה', שיקרא ה' ולא אלוהיך שתשא ותסלק את שמו מלכנות עליך, כי דע אפוא **כי לא ינקה ה' את אשר ישא וכו',** לומר כי אשר ישא את שמו לשוא, לא אומר בו לא ינקה ה' אלוהיו, כי הלא כבר סילק אלוהותו מאשר ישא את שמו לשוא, ועל כן הוא אומר כי אם אשר ישא את שמו בלבד.

ונבוא אל העניין

והוא, כי אתם בשבועות שקר מסלקים שם ה' מעליכם ואיך יגאלכם, וזהו **הנשבעים בשם ה' ובאלוהי ישראל תזכירו,** לומר חי ה' אלוהי ישראל והוא **לא באמת,** כלומר כי העושים כך נושאים ומסלקים שם אלוהותו יתברך מעליכם מליקרא אלוהי הנשבעים לשקר, ואיך תשבעו

לשקר ואומרים בשבועתכם **אלוהי ישראל,** כי הלא ע"י השבועה שהיא שלא באמת לא יקרא אלוהי ישראל, כי נושא ומסלק הוא את שמו מהנשבע ש**לא באמת,** ואתם **אלוהי ישראל תזכירו** בשבועה אשר היא **לא באמת,** וזהו הנשבעים **בשם ה' ובאלוהי ישראל יזכירו, לא באמת וכו' ולא בצדקה,** ע"ד הקודם כמדובר.

ועם כל זה אל יתייאשו מן הגאולה **(ב) כי מעיר הקדש נקראו** גם שהם חוצה בגלות, ומכניס שמם אחריה כי חביבה היא אצלם, כלומר ואעשה בשביל ארצם וגם על האמנה כי **על אלוהי ישראל נסמכו** שיגאלם, עם היות כי **ה' צבאות שמו** ולא אלוהי ישראל, כי נשאו וסילקו שמי מעליהם ע"י היותם **נשבעים** בשמי **לא באמת ולא בצדקה** כמדובר, עם כל זה בשכר אמונה אגאלם.

ושמא תאמרו, א"כ אפוא שככה חיבבתנו שעם היותנו בלתי ראויים, לא תשכחנו בגלות האחרון הלזה בשכר האמונה, למה לא גלית לנו קץ הגלות שתחזק האמונה בלבנו אז יותר, לזה אמר הנה **(ג) הראשונות** הם גאולת מצרים וגאולת בבל **מאז הגדתי,** כי לאברהם אמר **ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה,** וגאולת בבל נרמזה בתורה באומרו **ותרץ את שבתותיה,** שהם מספר השנים שביטלו שמיטין ויובלות שהם ע' שנה כמפורש ברז"ל.

וזהו **הראשונות מאז הגדתי** ואחרי כן ש**מפי יצאו** חזרתי להשמיעם, כי של **מצרים** נאמר למשה **החדש הזה לכם וכו'** ואמרו רז"ל החדש הזה אתם נגאלים, ואומר **עוד נגע אחד וכו' אחרי כן ישלח אתכם כו',** וכן של **בבל** חזר להשמיעו יתברך ע"י הנביא באומרו, **לפי מלאת לבבל שבעים שנה,** וזהו ומפי יצאו ואשמיעם, אך אחרי הראשונות שהיו שתים, אחת זמן הגאולה **ממדי**, וזמן הגאולה **מיון** לא הוגדו מתחילה, כי אם **פתאם עשיתי ותבאנה,** ואומר הוא יתברך אל תתלוננו בני הגלות האחרון אשר אני דובר בכם, למה לא הגדתי לכם זמן הגאולה, כי דעו נא כי גם **הראשונות** ש**מאז הגדתי** לא היה ראוי שהגיד אותם.

כי אם **(ד)** ש**מדעתי כי קשה אתה,** שהוא מחמת מה שהייתי יודע כי **קשה אתה וגיד ברזל ערפך כו',** הוא מה שהגדתי לך מאז וגם בטרם תבוא השמעתיך כאמור, שכל אחד מהן נאמר זמן הגאולה מתחילה, וגם אחרי כן קרוב אל הפועל כמו שכתבנו, כי חזר ואמר **החדש הזה לכם וכו',** ושל בבל אחר שנאמר בתורה **כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה כו',** שהם שבעים שנה קרוב אל הזמן חזר ושמע על ידי הנביא שהם שבעים שנה.

וזהו **(ה) ואגיד לך מאז** וגם **בטרם תבוא,** שהוא סמוך אל הביאה שבתי ואשמיעם, כל זה עשיתי לא מלבי, רק **פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום,** על כן הודעתיך מאז פן היית

אומר אם הייתה גאולת מצרים פתאום מבלי הודעת התורה מתחילה, היית אומר כי מצאת חן בעיני העבודה זרה אשר עבדת במצרים וגאלך, וכן בבבל שהפסילים שעבדת בזמן ההוא הם שעמדו לך, על כן הודעתיך מאז למען תדע כי ממני שהודעתיך בא הדבר, אך הביטה וראה מה תועלת היה לי במה ששמעת מאז זמן הגאולות, שאדרבא אז שבת לקלקל.

וזהו **(ו) שמעת חזה כלה** כלומר הלא שמעת הקצים ההם חזה וראה כלה מה הועיל לך, כי אחר שהוצאתיך ממצרים עשית את העגל, ואחר שהודעתיך ע"י ירמיה זמן הגאולה, שהוא עד שבעים שנה השתחווית לצלם, **ואתם הלא תגידו** כלומר האם לא תגידו מה שהיה, אם שווה לכם אם אין, כלומר כי ודאי תבושו מלהגיד, ועל כן אני אומר למה תסתירו **הלא תגידו.**

ושמא תאמר אם כן אפוא, למה עתה השמעתנו כמה עתידות על ידי הנביאים, כעניין הנזכר בסמוך ממפלת בבל וכיוצא, מכל אשר תבואנה על כמה גויים ומלכים ע"י הנביאים, ענייני זולת קץ הגאולה, והאם מה שהגדת אז הראשונות היה על סיבה, למה השמעת שאר דברים, לזה אמר **השמעתיך חדשות מעתה ונצורות** היו בלי **ולא ידעתם,** עתה למה עשיתי כן להשמיעך זה, הלא הוא כי חששתי פן תייחס הדברים הבאים אל הוברי השמים וכסיליהם, ואם הייתי שותק מלהשמיעך היית אומר הלא ידעתי זה אני מהחוזים בכוכבים, על כן הודעתי דברים שבראתי וארשתי בעולם, אשר לא היו מתהווים מאז נסדרו הכוכבים לבוא אל הפועל הדברים, למען לא תוכל לומר שידעתם, כי הלא המה דברים בלתי ניכרים ע"י הוברי השמים כי הם נבראים מחדש.

וזהו **(ז) עתה נבראו ולא מאז,** והראיה כי **לפני יום** בואן **ולא שמעתם,** כי לא עצרו כח החוזים בכוכבים לדעת אותם אפילו קרוב לפני יום בואם, כי מלת לפני הוא סמוך כד"א לפני מותו, ופירשו המפרשים סמוך למיתתו, והנה אין זה כי אם שנבראו עתה בריה חדשה, בלתי מתהווית מאז נסדרו הכוכבים על פי תנועתם, וכל זה היה **פן תאמר הנה ידעתין** ע"י משפט הכוכבים ותיתן בהם ממש ולא אל השגחתי, כלומר על זה היה כל אשר **השמעתיך חדשות** להביאך על אמיתת ההשגחה, כלומר אך לא אומר לך גם עת הגאולה, כי הלא מה שהסתרתי הקץ האחרון ממך **(ח)** ש**לא שמעת** ממני כראשונות, **וגם לא ידעת** מרוח מבינתך גם מאז בא אביך לגלות, באומרו **האספו והגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים**, **לא פתחה אזניך** לשמוע אפילו פתיחת הדבר, כי העלמתי ממנו כמו שאמרו ז"ל בא יעקב לגלות את הקץ ונעלם ממנו, וכל זה עשיתי **כי ידעתי** כי לאורך הזמן, **כי בגוד תבגוד** ולא יהיה לך אריכות אפים, עד גדר ש**ופושע מבטן קורא לך.**

ט לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי וּתְהִלָּתִי אֶחֱטָם-לָךְ לְבִלְתִּי הַכְרִיתֶךָ :

חזור לעמוד השער

י הִנֵּה צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכֶסֶף בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר עֹנִי :
יא לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יֵחָל וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא-אֶתֵּן :

ושמא תאמר, אם כן אבדה תקוות הגאולה כי ידעת את יצרנו כי בגוד נבגוד וכו', ורגע אחת תעלה חמתך ותאבדנו, אל תחושו ואל תתייאשו מן הגאולה, כי הנה **(ט) למען שמי אאריך אפי** והוא כי שם ה' הוא כביכול בלתי שלם עד הגאולה, **כי יד על כס יה וכו',** שנשבע לבלתי התחבר השתי אותיות משמו אל הב' האחרונות עד הגאולה ולא יתכן יניח שמו כך לעולם, וזהו **למען שמי אאריך אפי** ואטיל הכעס באריכות, וגם **ותהלתי** שהיא שכינה עמכם בגלות כ"י **אחטם לך,** שאעכב בידה בשבילך שלא יצא חרי האף ממנה לפקוד עליך, על שאתה מעכב אותה בגלות, וזה אעשה **לבלתי הכריתך,** שאם לא הייתי עושה כן הייתי מכריתך ולא היה שמי נשלם בנקם בלבי אם הייתי מכריתך.

ושמא תאמרי למה אתלה הדבר למען שמי ולמען שכינתי, ולא על הצרות שבאו עלי שנצרפתי בהן, הלא הוא כי **(י) הנה אני צרפתיך ולא בכסף,** ואין זה ניסיון גמור להחזיק לך טובה על שסבלת, כי הנה עיקר הניסיון הוא בכסף, שהוא לנסות את האדם בעושר אם יעמוד שלא יבעט, כי ניסיון העוני אינו כ"כ ניסיון, כי העוני מכניע ומרחקת את האדם מן החטא, מה שאין כן העושר שיהוללנו לחטא, והוא הצרוף והניסיון הגמור באופן שהן אמת שאני **צרפתיך,** אך היה ש**לא בכסף** ועושר, ומה ש**בחרתיך** היה **בכור עוני** מה שאין כן אלו היית בעושר, ועל כן שלא היה ניסיונך וצירופך גמור, על כן היטבתי אשר אמרתי למען שמי אאריך אפי וכו'.

וזהו **(יא) למעני למעני אעשה** והן על ב' הדברים האמורים:
א', למען שמי,
והב', ותהלתי כו' שהוא על השכינה,
וזהו אומרו **למעני למעני אעשה** זה פעמים, למען שני הדברים.

ועל האחד שהוא אומרו **למען שמי** אמר, **כי איך יחל** חלילה שמתחלל שמו בגלות,
ועל אומרו ותהלתי אחטם לך שהוא כי כביכול השכינה מצטערת שהיא בגלות משפעת לחיצונים, שעל כן אלמלא שהוא יתברך מעכב חרונה מלצאת אל הפועל היה מכריתך, על כן אמר **וכבודי** שהיא שכינה **לאחר לא אתן** שתשפיע לאחר, הוא לשום אחד מהחיצונים **לא אתן,** ועל כן למען זאת אחתור היבשה לצדד צדדים לגאול אתכם, כי בזה יתוקנו שני הדברים:
כי שמי **לא יחל**
וכבודי לא יותן לאחר.

יב שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי אֲנִי-הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי אַחֲרוֹן :
יג אַף-יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו :
יד הִקָּבְצוּ כֻלְּכֶם וּשְׁמָעוּ מִי בָהֶם הִגִּיד אֶת-אֵלֶּה ה' אֲהֵבוֹ יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ בְּבָבֶל וּזְרֹעוֹ כַּשְׂדִּים :
טו אֲנִי אֲנִי דִּבַּרְתִּי אַף-קְרָאתִיו הֱבִיאֹתִיו וְהִצְלִיחַ דַּרְכּוֹ :
טז קְרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ-זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר
דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אֲנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי ה' שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ :

(יב) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי כו'. הנה בפרשה זו נבוכו המפרשים למצוא קשר בין פסוק לפסוק, ואף גם מראש פסוק לסופו בקצתם, ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, וקורא אני אליהם יעמדו יחדו בדרך ישרה בס"ד, והוא בהקדים כי הן אמת, כי חכמים יגידו כי רב מאד כח דבור היוצא מפיו יתברך, כי זולת איכות עניינו גם יש ויש איכות עצום ורב במציאותו, עד גדר כי יש כח בו לברוא ולהוות מציאות מאין, כמו שכתבנו על פסוק **וברוח פיו כל צבאם,** כי הבל רוח מפיו מהוה צבא ארץ ושמים, והוא מאמר הכתוב, **כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב ריקם, כי אם עשה את אשר חפצתי, והצליח את אשר שלחתיו,** וכן אמרו רז"ל על המים תלויים במאמר.

ונבוא אל העניין

והוא בהקדים כי הנה חכמי הטבע קיימו וקבלו לסברא נכונה, כי עמוד הארץ מיוסדת באמצע הכדור, הוא לאחד משני פנים:

או כי טבע כדור הרקיע לשאוף את הארץ אליו, ועל כן להיות השמים כדוריים וכל חלק מהם שואף בשווה, על כן הארץ תעמוד באמצע חלל הכדור ולא תמוש,

או בהיפך שטבע הרקיע לדחות את הארץ, ולהיות הדחייה בשווה תעמוד באמצע, והן אלה דעות נפסדות לאשר לא נגה עליהם אור תורת ה', שה' בחכמה יסד ארץ כו', ובכלל דברי הנבואה הזאת הוא דחיות לסברא זו, והעניין שמדבר הוא יתברך על מי שעשה חפצו בבבל וזרעו כשדים, הוא כורש הנז' בכתוב השלישי.

והוא שאומר הוא יתברך אחרי אומרו מפלת בבל, אשר הכבידה עול סבלה על ישראל, אשר הייתה ע"י כורש מלך פרס, וגם המשיך קצת פסוקים שנמשכו אחרי כן, עתה אומר הוא יתברך הלא לא יבצר יצא עתק מפי איש, לדבר ולומר הלא לא ה' פעל זאת כי לא שלחו ה', כי אשר הנביא דבר **כה אמר ה' למשיחו לכורש וכו',** לא לכורש עצמו נאמר כי אם שהוא יתברך אמר לישעיה הנביא, ועדיין כורש לא היה בעולם, על כן בא הוא יתברך לאמר, כי אותו הדבור אשר יצא מפיו יתברך אל הנביא על כורש, באומרו **כה אמר ה' למשיחו לכורש**, **אשר**

החזקתי בימינו לרד לפניו גוים ומלכים כו', שהוא על מלכות כשדים רוח פיו יתברך אשר דבר מאז על כורש פעל ועשה הדבר, כי הוא הבל קדוש אלוהי אשר כח בו להיות ולפעול, כמו שאמרו ז"ל כי אחר שמוע כל איש ישראל כל דבור ודבור מעשרת הדברות, היה הדבור עצמו מדבר עם כל אחד ואחד מישראל, ואומר לו מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי וכו', ואח"כ היה הדבור עצמו הולך ונחקק על הלוח, שנאמר **קול ה' חוצב להבות אש**.

ועל דרך זה קול ה' אשר דבר על כורש לרד לפניו גוים, כי אותו רוח פיו יתברך הניע את כורש לקום על כשדים, ולהצליחו ולהמשילו ממשל רב לאבד את הכשדים, ולהוציא את ישראל מתוך ההפיכה, נמצא כי הוא יתברך העושה כל לפי האמת, והנה טרם ידבר הוא יתברך את הדבר הזה, הקדים הקדמה כמערכה אל הדרוש ואמר, **שמע אלי יעקב וישראל מקוראי,** כלומר אתה יעקב שמע את אשר אני דובר לבניך כי אתה כעד נאמן, והוא כי שמך **יעקב** ואח"כ היית **ישראל מקוראי,** כלומר כי אתה ידעת תוספת איכות קדושה וגדולה שקנית בנפשך, על היותך נקרא שם **ישראל** מפי שהיית **מקוראי** בעצמי, שהוא כי רוח פי על איש עושה בו רושם קדושה ואיכות מעלה.

והדברים אשר אני מקדים אל העניין, הוא לאמר **אני הוא אני ראשון כו',** לומר דעו אפוא כי אני ה' לא שניתי, כי אני הוא בהווה **ואני ראשון** בעבר **ואני אחרון** בעתיד, באופן כי ככחי אז כשבראתי העולם כחי עתה.

והנני מודיע כחי אז ומזה תדעו כחי עתה, והוא כי הנה **(יג) אף ידי יסדה ארץ,** לומר כי כאשר ידי יסדה ארץ כד"א ויבשת ידיו יצרו, אף גם כן יסדה ארץ במקומה באמצע הכדור, ושלל טעם הטבעיים האומרים כי הרקיע הוא השואב או דוחה את הארץ, ועל כן להיות השאיבה או הדחיה בשווה תישאר באמצע, ולשלול סברא זו אמר **אף ידי יסדה ארץ** תחילה ואח"כ **ימיני טפחה שמים,** שמדד שיהיו השמים מקיפים את הארץ שיעור שווה מכל צד, שיהיו כ"כ טפחים מצד אחד כמו מכל שאר צדדין ותישאר באמצע, ואלו כדברי הטבעיים תחילה היה ראוי יהי רקיע, ואח"כ על ידו תוסד הארץ ע"י אחיזה או דחייה, אך מהיות ש**אף ידי יסדה ארץ** תחילה שקנתה מקומה מאז, כי מיום הראשון הייתה במקום שהיא עתה, אלא שביום שלישי נפנו המים לצד אחד ונראית היבשה, ואיך הייתה באמצע טרם יתחזק הרקיע למשוך או לדחות, והוא במאמרם כי לחים ורפים היה הרקיע בראשון ונתחזקו ביום שני, כאומרו יהי רקיע יחזק הרקיע, והוא ככתוב הטעם אצלנו במקומו בס"ד, באופן שטרם טפחו שמים בב', לא היה כח בהם להחזיק הארץ, באופן אין זה כ"א שלא יסדה הרקיע.

ושמא תאמר אם כן אפוא במה היא תלויה, לזה אמר גדולה מזו תקשה לך שתאמר שהרקיע מעמידה במקומה, כי הלא גם השמים מי מעמידם במקום שהם עתה, ולא למטה או למעלה או מוטים לאחד מן הצדדין, אך דע לך כי הוא והם תלויים במאמר, וזהו **קורא אני אליהם יעמדו כו',** כי ע"י קריאתי אליהם הוא דבורי ומאמרי העמידם **יחדו,** היא באמצען והם במקומן יחד, שלא תטה היא מאמצע חללם ולא הם מלהקיף בבלתי גבול שווה מכל צד, קריאת מאמרי אליהם העמידם.

וזהו **קורא אני אליהם יעמדו יחדו,** הרי כחי אז בבריאת העולם שעליו אמרתי **אני ראשון,** וע"י הקדמה זו בהיות כי **אני אחרון** שלא שניתי מאז, דעו נא כי גם עתה מאמרי אשר אמרתי לנביא על כורש, אשר אמרתי ש**החזקתי בימינו וכו',** הוא אשר נתן רצון וכח והצלחה וממשלה למשול על בבל, להושיע את ישראל מידם.

ולשמוע זה **(יד) הקבצו** בני ישראל **כלכם ושמעו** עיקר זה שאלמדכם, והוא כי מי הגיד את אלה הגוים, כי בדבר עם כל ישראל ואומר על זולתם את אלה, ודאי שעל הגויים ידבר, ואומר **מי הגיד את אלה** ש**ה' אהבו** את מי ש**יעשה חפצו בבבל,** ושיעזרהו יתברך שיהיה **זרועו כשדים,** כי הכשדים בעצמם יהיו זרוע לו, שיפלו איש בחרב אחיו כאשר היה ע"י כורש, כלומר כי מי הגיד לכורש דבר זה, ומהיכן ידע כי אוהב ה' את עושה חפצו יתברך בבבל, שעל כן נתאזר והלך לעשות הדבר, כלומר כי מה שאמר הוא יתברך לישעיה הנביא, **כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בידו כו',** בינו יתברך אל הנביא דבר ה', ועדיין כורש לא נולד ומהיכן ידע, אך אין זה כי אם שאני אני דברתי, כלומר אני שהייתי **ראשון** שע"י מאמרי תלויים יחדו שמים וארץ **אני הוא** עתה, כי **דברתי** באומרי אל הנביא **כה אמר ה' למשיחו לכורש כו' לרד לפניו גוים כו'.**

וע"י הדבור ההוא ברוח פי אשר **(טו) דברתי,** נתעורר על ידי כח מאמרי ההוא כאלו **קראתיו** וגם **הבאתיו והצליח** הדבור ההוא את **דרכו,** כמו שכתבנו כי הדבור הוא כח אלוהי מעורר ועושה ומצליח, כד"א כה יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב ריקם, כי אם עשה וכו' **והצליח כו'.**

והנה כהתימו יתברך לדבר דבר זה, בא הנביא ישעיה ואמר **(טז) קרבו אלי שמעו זאת וכו',** והוא לומר הלא שמעתם כי רוח פיו יתברך העיר את רוח כורש להביאו לעשות מלחמה והצליחו, אל תתמהו על הדבר כי הלא **לא מראש כו',** והוא מאמר זיכרונם לברכה ב**שמות רבה,** כי כל מה שהתנבאו כל הנביאים קבלו נפשותם מאז בסיני, כי שם היו כל נפשותם

ושמעו וקבלו, שאם לא כן איך עצרו כח הנביאים לקבל בגוף ונפש נבואה מאתו יתברך, כי אם שרוח ה' דברה לו אז הנבואה ההיא לנפשו.

ואותו רוח דבק מאיכותו נפש הנביא, והוא השב אחרי כן בעת צורך הנבואה, ועל ידו מוצאת הנבואה מקום לחול בו לקבל הנבואה אלוהית, כאשר למדו ממאמר ישעיהו עצמו מאומרו, זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב מאז, באופן שמשם ראיה כי גדול כח רוח פי ה', כי מאז יצאה בסיני רוח ה' להשמיע העתיד, אותו רוח ה' נתנה כח בנפש הנביא שהייתה אז בלי גוף, וחוזרת אח"כ בעת דברו יתברך עם הנביא, ומעוררתו לקבל הנבואה ונותנת בו כח לחול בו הנבואה, הנה כי רב כח דבורו יתברך, ומזה נלמוד אל האמור מעניין כרש, והן אלה דברי ישעיהו באומרו, ראו נא כח רוח פיו דבורו יתברך.

כי הלא מבשרי אחזה כי הנה **לא מראש** מציאות הנבואה שהייתה **בסתר** עד כה, שלא נגלית מעולם עד כה, הוא מה ש**דברתי** שהיה לי כח אתה להינבאות, ולדבר אותה חדשה ממש, כי לא היה לי כח לקבל עתה בגוף ונפש הנבואה, אם לא כי מיום **היותה** בסיני, שהוא מקום שכל מה שהתנבאו הנביאים לעתיד נאמר שם, וכל מה שעתידין לחדש בתורה כנודע מרז"ל ב**שמות רבה,** הנה מיום היות נבואתי זאת **שם אני,** כי שם הייתי בסיני, ומרוח ה' אשר השמיע ה' את נפשי אז דבק בה בצד מה, ועל ידי כן **עתה אדני אלוהים שלחני,** ואותו רוח עצמו שיצא והשמיע הנבואה הזאת עתה, ע"י עזר אותו הרוח בא אלוהים ו**שלחני** אליכם, כי ע"י **רוחו** יתברך ההוא עצרתי כח להינבא, הנה כי רב כח דבורו יתברך להוות ולעורר ולהשפיע ולהצליח, ומזה תלמדו לעניין האמור על כורש כמדובר.

יז כֹּה-אָמַר ה' גֹּאַלְךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' אֱלוֹהֶיךָ מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל מַדְרִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ :
יח לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם :
יט וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כְּמְעוֹתָיו לֹא-יִכָּרֵת וְלֹא-יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי:

(יז) כה אמר ה' גואלך קדוש ישראל כו'. אחרי השמיעו יתברך גאולת בבל אמר עתה, הלא אתה ישראל לא יבצר ממך אחר בשורת הגאולה לומר, מה תסכון לי גאולה בלתי שלמה, כי עוד מעט ויבוא עלינו **גלות מדי** ועוד שתים רעות הבאות אחריו **יון ואדום,** על כן אמר **כה אמר ה' גואלך מבבל, קדוש ישראל** הוא מתייחס אליך כי ישראל קדושים כי קדוש ה', אל תירא מהצטרך עוד לגלות, כי זכור נא כי **אני ה' אלוהיך** מכנה אלוהותי עליך, ולא כמלך בשר ודם שמצווה את עבדיו לצורך עצמו, אך אני **מלמדך להועיל** לך.

או יאמר מלמדך להועיל, ראה כמה אני חפץ להיטיב לך, כי תמיד מידה טובה מרובה, כי הנה אם תבוא ליטמא לא אסייעך, כי בא ליטמא פותחין לו, אך אני **מלמדך** כשהוא **להועיל** שהוא כשתבוא ליטהר, ועוד מידה טובה מרובה כי לא בלבד שמתי לפניך שני דרכים דרך החיים ודרך המוות, כי אם גם הדרכתיך בדרך תלך, לומר לך ובחרת בחיים.
ואין צריך לומר שלא תגלה עוד, כי אם גם מתחילה קודם גלותך שום גלות, **(יח) לו הקשבת למצותי** לא גלית, כי **ויהי כנהר שלומך,** והוא בשום לב אל הנקד הכ"ף בפת"ח ולא בשו"א שהוא כאומרו כהנהר הידוע, ויהיה על נהר יוצא מעדן שהוא שלומך יסגא בע"ה ובעולם הזה, כנהר ההוא שמשקה את הגן שבעדן ויוצא, ונעשה לארבעה ראשים להשקות העולם הזה, כך אתה מלבד שלומך בע"ה גם תהיה המשקה ומשפיע בעולם, מתמצית השפע הבאה עליך לארבעה רוחותיו, ומכל שכן שלא תשתעבד למלכויות.

ומה מתקו לפי דרך זה מאמרם ז"ל בב"ר וזה לשונם:,

> א"ר תנחומא בשם ריב"ל עתיד הקדוש ברוך הוא להשקות כוס תרעלה לאומות עכו"ם ממקום שהדין יוצא. מאי טעמא, ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לד' ראשים, לד' נהרין לא נאמר אלא לד' ראשים, אלו ד' מלכויות כנגד ד' ראשים כו',

ויצדק לפי דרכנו כי יהיה כאותו ה**נהר שלומך**, שבכלל שלומך הוא שתשקה כוס תרעלה למלכויות תחת אשר שיעבדו בך, והוא מעין מאמרנו אלו שפרשנוהו לענייין שפע הרב טוב הבא על ידם, ולא על שפע צרה לעכו"ם.

ואמר **וצדקתך כגלי הים** לומר, שלא תנוכה צדקתך בשלומך שיהיה לך, כי אם יהיה צדקתך כגלי הים, והוא, כי אתה תדמה לים שהנהר הולך אליו **וצדקתך כגלי הים,** והוא כי כאשר גלי הים באים מהים אל מי הנהר הנכנסים בים, כמנגדים ומכים במי הנהר העצומים ובאים בים, ועם כל זה לא ימנעו מי נהר מליכנס, כך **צדקתך** תהיה **כגלי הים** שלא יחפצו בטובת העולם הזה, ועם כל זה מימי הנהר יבואו בך באופן שע"י כן לא תנוכה זכותך, כי הלא בצדקתך היית בועט בטובות העוה"ז והוא יתברך המעמיס אותם עליך, ואיך תנוכה בהם צדקתך, והנה ידוע כי הטובות מתחלקות לג', **בני חיי ומזוני,** ועל כן אחר אומרו **ממזוני** שבכלל אומרו **ויהי כנהר שלומך** שהוא שפע רב טוב אמר כי גם **בני.**

כי **(יט) ויהי כחול זרעך,** ולמען תהיה הברכה שלמה שלא תשלוט בהם העין, אמר **וצאצאי מעיך כמעותיו** של ים, הם הדגים שבמעי הים שאין עין שולט בהם, והיא ברכת יעקב אל בנו

יוסף באומרו וידגו לרוב בקרב הארץ, ואמרו רז"ל שהוא שיהיו כדגים שאין עין הרע שולט בהם.

ועל הג', שהוא חיי אמר **לא יכרת** גם בזרע, ומי שימות בהכרח כי אם שיאריך ימים, ולא שיהיה כרשע שה' מאריך לו בעולם הזה והוא להשמידו עדי עד, כ"א ש**לא ישָׁמד שמו מלפני,** וגם בכלל הדבר הוא שלא יהיה כרשע, שאחר מותו שוכח גם הוא עצמו את שמו, כי נאבד מלפני ה' גם שמו לגמרי, כי זה **לא ישמד שמו מלפני.**

או יאמר, במאמרם ז"ל שכשבא הקדוש ברוך הוא לברא את האדם, נעשו מלאכי השרת כתין כתין, **חסד** אומר יברא שגומל חסדים, **אמת** אומר אל יברא שכלו שקרים, *צדק* אומר יברא שעושה צדקות, **שלום** אומר אל יברא שכלו קטטות, נמצא שאמת מנגדת לחסד, והוא כמפורש אצלנו ששלמות החסד הוא היות חסד של אמת, ע"כ בהעדר אמת יפגם החסד, וכן שלום ינגד לצדק מפני ששלמות הצדק הוא שים שלום בין העני לקונו, על כן בהעדר שלום יפגם הצדק [ולו] זכינו לשלמות ארבעתן, נתעתד לחירות עולם ממלכויות וממלאך המוות כמבואר אצלנו בתרי עשר, וזה יאמר, **לו הקשבת למצותי** הן מצות מיוחדות ולי הן, שעושה אותן הוא יתברך שהן **ארחות ה' חסד ואמת,** שהוא עניין והלכת בדרכיו מה הוא חנון כו' מה הוא רחום כו', שבזה חסד ואמת שלמים אתך, שהוא חסד של אמת וגם **ויהי כנהר שלומך** ללא ינגד השלום לצדק, כי אדרבה זה רודף להקביל פני זה, כמשל הנהר הנכנס לים בשטף, וגלי הים באים לעומתו כמקבילים פניו, כך מידת שלומך תהיה משוכה כנהר, ומידת צדקה שתעשה תהיה כל **צדקה** קדמת פני השלום, **כגלי הים אל הנהר,** אז אין צריך לומר חירות מגלות כי אם גם חרות ממלאך המוות, כי **ויהי כחול זרעך** שאין מלאך המוות שולט בו כמו שאמרו ז"ל ע"פ וכחול ארבה ימים, ואם ישולש שגם דור שלישי יהיה צדיק, שהוא **וצאצאי מעיך** הם בניך יהיו **כמעותיו** של זרעך הנזכר, שמעותיו של זרעך ידמו בני מעי לצאצאי מעיך, אם יתחזק הדבר ויתמיד כי בתלתא הויא חזקה, עד גדר ש**לא יכרת** גופם **ולא ישמד** שמו מהיות לפני תמיד על דבקות נפשם.

ואמר עתה, הנה על יד הקדמה זו אין צריך לומר שאחר גלות בבל לא תגלו עוד, כ"א גם אם תקשיב למצותי כאמור, אפילו בתוך ימי הגלות אני אומר לכם שתוכלו לצאת ולברוח בלי פחד, ולא בהסתר כ"א **בקול רנה.**

כ צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת
הוֹצִיאוּהָ עַד-קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל ה' עַבְדּוֹ יַעֲקֹב :
כא וְלֹא צָמְאוּ בַּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע-צוּר וַיָּזֶבוּ מָיִם :
כב אֵין שָׁלוֹם אָמַר ה' לָרְשָׁעִים:

וזהו **(כ) צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה** מרוב בטחון, ובצאתכם **הגידו השמיעו זאת עד קצה הארץ** בפרסום, כי אין בכל הגויים מקנא בכם, אמרו **גאל ה' עבדו יעקב, (כא) ולא צמאו כו',** והוא כי הנה גאולת מצרים נתייחסה ליעקב, כמו שאמרו ז"ל על פסוק **כי פדה ה' את יעקב כו'** ואז היה קודם הזמן.

ונבוא אל העניין

כי יאמרו ישראל אל תתמהו איך יצאנו מבבל טרם הזמן כי הלא כאשר **גאל ה' עבדו יעקב** שהוא ביציאת מצרים, שאמרו רז"ל כי את יעקב עצמו גאל שהיה קודם הזמן הקצוב, ואז לא בלבד גאלם כי אם גם עשה להם ניסים, כי לא צמאו בחרבות אשר אין מים **הוליכם,** ועם כל זה גם שם **מים מצור הזיל למו, ויבקע צור ויזובו מים,** כלומר גם עתה אל תתמהו כי מי שעשה נסים לאבותינו אז, עשה גם לנו בזכות יעקב.

ושמא תאמרו הלא הוא יתברך ייעד לבבל שבעים שנה, וגם ייעד ג' גליות אחרות, ואיך עתה שלום יהיה לכם, הלא הוא כי אם **(כב) אין שלום אמר ה'** הוא **לרשעים,** כלומר אם נהיה רשעים, אך בהיותינו כשרים לא אמר כי אם ששלום יהיה לנו.

פרק מט

א שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק ה' מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי הִזְכִּיר שְׁמִי :
ב וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי :
ג וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי-אַתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-בְּךָ אֶתְפָּאָר :
ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִּלִּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת-ה' וּפְעֻלָּתִי אֶת-אלוהי :

(א) שמעו איים אלי כו'. המפרשים פה אחד ראיתי שמפרשים, שדברים אלו הם דברי ישעיה הנביא שמדבר על עצמו, אך אין ספק שקשה לזה פסוק **ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר,** שיורה כי יעקב אבינו הוא המדבר, ואם אמרנו כי דברי יעקב המה, צריך למצוא שייכות אל דבריו אלה פה.

ועוד כי מפסוק **ועתה אמר ה' יוצרי מבטן לשובב יעקב אליו כו',** יורה כי דברי הנביא המה על כן אבחר דרכי, כי פסוקים ראשונים אלו הם דברי יעקב, ומפסוק **ועתה אמר ה' כו'** הם דברי הנביא ישעיה על עצמו, והוא כי אחר אומרו יתברך **צאו מבבל כו'** כמפורש, שאם

יכשירו ישראל מעלליהם, גם בתוך זמן הגלות יוכלו לצאת ולברוח בלי פחד **בקול רנה,** ושדבר זה **יגידו וישמיעו עד קצה הארץ ויאמרו כי גאל ה' יעקב כו',** כי רב זכותו גם עתה כאשר ביציאת מצרים, ואמר עתה הוא יתברך אשר אמרתי ש**יגידו עד קצה הארץ** חיבתי עם יעקב, הנני מסדר הדברים הנאותים שיגידו עד קצה הארץ בלשון כאילו יעקב בעצמו הוא המדבר ואומר **שמעו איים כו', והקשיבו מרחוק** שהוא אשר עד קצה הארץ אשר אמר ה' להגיד להם ומה שאני מגיד ומשמיע, הוא לומר אל תתמהו אם יעשה בגיני הוא יתברך לגאול את בני ולהרבות טובם.

כי הנה **ה' מבטן קראני** והוא כי ארז"ל על ויתרוצצו הבנים בקרבה, כי כשהייתה עוברת רבקה בפתח בית המדרש של שם ועבר היה יעקב רץ לצאת, ומי היה המעורר אותו אם לא שהשכינה שהייתה שם בבית שם ועבר, הייתה מעוררתו כקוראה אותו, וזהו **ה' מבטן קראני,** ולא זה בלבד כי אם ש**ממעי אמי הזכיר שמי,** והוא כי פשטו של מקרא היה נראה, כי על שאחר צאתו לעולם הייתה ידו אוחזת בעקב עשו קראו יעקב, אך על ידי הנביא הושע שקדם הרבה לישעיה הורה, כי העיקר הוא על שבבטן עקב את אחיו, ולפי זה אומרו אוחזת שהוא מקור הוא שעדיין הייתה אוחזת, נמצא שעל מה שבבטן עקב את אחיו היה מה שנקרא שמו יעקב, ובזה יאמר **ממעי אמי וכו',** שממה שהיה עושה מהיותו במעי אמו היה מה שהזכיר שמו, וזהו **ממעי אמי הזכיר שמי.**

ועוד עשה מחיבתו אותי, כי **(ב) וישם פי כו'** והוא מאמרם ז"ל על **ויירא יעקב מאד,** ויירא שלא יהרג וייצר לו שלא יהרוג הוא את אחרים, והנה אין ספק כי מה שהיה ירא מעשו, היה על ברכת החרב שהיא ניתנה לעשו, ומה גם כי היה ירא פן עודנו בבית לבן לא עסק כל כך בתורה, ושמא יוכל לו עשו בברכת חרבו, כי הלא נאמר **והיה כאשר תריד כו',** וגם היה אפשר שהוא בברכת **הקול קול יעקב** יהרוג את עשו, כ"א היה החרב לעשו היה ברכת הקול ליעקב, כמו שאמרו ז"ל כי ע"כ נקראו ישראל תולעת שכחו בפיו לאכול ארז בלבנון, שהיא ירושה להם מקול יעקב, וע"כ היה ירא פן יהרג בחרב או פן יהרוג, שתצא מפיו קללת מות לשכנגדו אפילו טרם יגש אליו, והוא כי כאשר אמר **הצילני נא מיד אחי,** היה אומר המיתהו ה' טרם אראנו, היה דבורו כחץ שנון להורגו מרחוק טרם יקרב אליו.

וזה יאמר אליו הנה **וישם פי** שיהיה לי כח בפי **כחרב חדה,** שהוא ככח עשו ושקולים היינו, והיה פחד שמא יהרגני בחרבו או אהרגנו בפי, והנה **בצל ידו החביאני** מחרב חדה שביד עשו, וכן על היותי ירא שמא אהרוג עשה לי ה', כי עם היות כי **וישימני לחץ ברור** להכותו בפי כחץ מרחוק בתפילתי, הנה הוא יתברך **באשפתו הסתירני,** כי את חץ לשוני הסתיר כאלו

נתנה תוך אשפתו בל תכה את אחי, כי שמר את פי בל אומר בהתפללי שימית את אויבי, כ"א **הצילני נא מיד אחי כו',** באופן שהיה עמי להפיק רצוני שלא אהרג ושלא אהרוג.

ועל הצער שהייתי מצטער מעשו ומלבן, כי גם שניצלתי לבלתי אהרוג או אהרג, הלא לא יבצר שהיה צער מתחולל היותי בכך, כי לא שלוותי ולא נחתי ע"כ **(ג) ויאמר לי עבדי אתה כו'** לומר אל תשים לבך, כי הלא **עבדי אתה** ונאמן הוא בעל מלאכתך, אך השתמש מבחינת הקראך **ישראל**, שהוא לקבל ייסוריך אלה ביושר לבב, כי הלא אתה הוא **אשר בך אתפאר** לעתיד, כי ע"י קבלך ייסורין ועבוד אותי ביושר לבב יבוא זמן ש**אתפאר בך,** שהוא כמו שאמרו ז"ל על מאמר מעשה ידיך להתפאר, שיאמר הוא יתברך הביטו וראו מה מפוארת בריה זו אשר בראתי, ואין זה כ"א כי אורות הנעשים ע"י תורה ומעשים טובים מאירים ומזהירים, ומקשטים את עושיהם ככלה בתוך חופתה, ועל ההתפארות ההוא מתפאר בו הוא יתברך.

או יאמר, אם כ"כ חיבבך מאז היה שמך **יעקב,** למה שינה שמך **ישראל,** אך יורה כי תחילה היה בך עקבה ובהשתלמך קראך ישראל, לזה אמר לא כן היה, כי אם אמר לי **עבדי אתה** עודך **יעקב,** ומה שאני שם שמך **ישראל** הוא להורות **אשר בך אתפאר** שגדול אתה ממלאך, כי שרית עם אלוהים הוא מלאך, כד"א **וישר אל מלאך ויוכל כו',** וע"כ נקרא **ישראל** שנאמר **ישראל יהיה שמך כי שרית כו'.**

או יאמר מעין זה, שהוא כי המלאך ע"י שירות אין לו שכר, ואין איכותו מתעלה כאדם ע"י עבוד את ה' משבח וקונה קדושה, כי על כן אנו מברכים אשר קדשנו במצוותיו, שאנו מתקדשים ע"י מצוותיו עד עלות למעלה ממלאך, שהוא על כי אין למלאך יצר הרע ינגדנו לבל ישרת את ה' כאדם, וזה יאמר **ויאמר לי עבדי אתה,** וע"י עבודה שעבדתני אני קוראך **ישראל אשר בך אתפאר,** יותר ממלאכי השרת שהתפארות זה יורה שם ישראל ששרית על מלאך, שאין זה אלא שעל היותך לי עבד עלית על מלאך, וזה יורה שם ישראל שעי"כ שרית עם אלוהים שהוא מה שוישר אל מלאך ויוכל, ואומר עוד **יעקב** הנה בשמעי מאמרו יתברך אשר בי יתפאר לעתיד עניתי.

ואמר **אני אמרתי כו'** לומר מה רב טוב בשורה טובה זו, כי אורות וקישוטים מעשי הטובים שמורים לי אתו יתברך, אז מצאתי און לי, כלומר כל כך היה לי **(ד) ואני אמרתי** בלבי **לריק יגעתי,** כי אכלתי זכויותי באומרי **קטנתי מכל החסדים וכו',** כי במה שנתן לי ה' טובה בעולם הזה הנקרא ריק יגעתי, כי בזה נתעכלו זכויותי ש**יגעתי וכו' לתהו והבל** לקנות מקנה רב בבית לבן, **כחי כליתי** כמה שנים ולא נשאר לי דבר לעולם הבא, אכן עתה שאמר לי ה' **עבדי אתה כו',** כי עבודתי אצלו יתברך שמורה אשר בי יתפאר הוא יתברך, שכך ברא עולמו ע"י

אורות מעשי הטובים הצפונים אתו, עתה ע"י דבריו יתברך אלה ראיתי, כי **משפטי** הוא משפט דין ייסורין אשר היו לי **את ה'**, מידת רחמים היו לטובתי היו ולרחמים יחשבו, כמאמר איוב באומרו וה' לקח, ופעולתי הם מעשי הטובים אשר עשיתי עם אלוהי המה, הם אורות שרפי קדש אשר **פעלתי** במעשי הטובים עם אלוהי, שמורים אצלו יתברך לקשטני בהם ולא אכלתי זכויותי, וזהו **ופעולתי את אלוהי**, כי אפילו מידת הדין מסכמת בדבר, שלא קיטרגה לנכות זכויות בכל החסדים אשר עשה לי, ועל כן נכנס בשם **ה'** ויצא בשם **אלוהים**.

ה וְעַתָּה אָמַר ה' יֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל (לֹא) [לוֹ] יֵאָסֵף
וְאֶכְבַּד בְּעֵינֵי ה' וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי :
ו וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד לְהָקִים אֶת-שִׁבְטֵי יַעֲקֹב (וּנְצוּרֵי) [וּנְצִירֵי] יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב
וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד-קְצֵה הָאָרֶץ :
ז כֹּה אָמַר-ה'-גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לִבְזֹה-נֶפֶשׁ לְמִתְעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים
מְלָכִים יִרְאוּ וְקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן ה' אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָ :

(ה) ועתה אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו כו'. אחרי אומרו כי הוא יתברך מבטן קרא את יעקב, וממעי אמו הזכיר שמו, כי אהבת עולם אהבו, כי הוא עבדו אשר בו יתפאר, אמר עתה הנביא ישעיה הנה אחרי בא הדורות האלו והיו בישראל כת הנקראת בשם יעקב, הם הבלתי כשרים שנתרחקו מעל ה' ואין תיקונם אלא ע"י תשובה, שיתקרבו וישובו אליו יתברך, או ע"י היות אנשי חסד נאספים, הם צדיקים הנקראים בשם ישראל לכפר בעד הדור, ואומר הנביא, הנה כאשר מאז מבטן קרא את יעקב, שהוא יסוד העולם דבק בו יתברך, כך **עתה אמר ה'** לי, כי הוא **יוצרי מבטן לעבד לו,** לתקן הריחוק שבין בני יעקב הם הכת הנקראים בשם יעקב, שרחקו מעל ה' להשיבם בתשובה, בל יצטרכו ליאסף ולמות הצדיקים הנקראים ישראל, לכפר בעד הנקראים יעקב, וזה **לשובב יעקב אליו** בתשובה, באופן כי **וישראל** הוא **צדיק** הנקרא **ישראל, לא יאסף** וימות לכפר בעד הבלתי כשרים, וזהו **לשובב יעקב אליו וישראל לא יאסף,** כד"א ואנשי חסד נאספים שנאספים אל עמם מפני הרעה של הנקראים יעקב, והביטו וראו מה רב חסדו יתברך, כי הנה להשיב את יעקב אליו בתשובה, איני כדאי אם לא בעזר אלוהי שיעזרני להחזירם בתשובה, נמצא שהוא העיקר ועם כל זה **ואכבד בעיני ה'** כאלו אני עושה הכל, עם היות כי **ואלוהי היה עזי.** שהיה עוז לי לאמצני להשיבם אליו, מכבדני הוא יתברך כאלו אני עשיתי הכל, וזהו **ואכבד בעיני ה' ואלוהי היה עוזי,** ועל שהיה נראה לי דבר קשה **לשובב יעקב אליו,** שהוא להחזיר את הכל הבלתי כשרים בתשובה.

על כן אז **(ו) ויאמר נקל וכו'** לומר עיקר גדול במוכיחים ומיישירי העם להשיבם עד ה', והוא כי אם הוא מכוון אל גדולה להתפאר, שהוא מנהיג ומיישיר וכיוצא מפניות אלו לא יצלח בימיו,

אך אם מכוון בלבו בלבד להיות עבד ה', לעשות רצון קונו כעבד לו יתברך, שכל ישעו וכל חפץ לעבוד את ה' בלי שום פנייה, אין צריך לומר שמצליח להשיב את ישראל זרע קדושים, כי אם אפילו לגויים וגם לרחוקים אשר לא ידעוהו, יהיו נשמעים אליו לתקן כל העולם, וזהו **ויאמר נקל מהיותך לי עבד כו'** לומר דבר נקל הוא שׁימֶשֵׁך זה **מהיותך לי עבד,** שהוא שלא תפנה אל שום פניה רק **להיותך לי עבד,** נקל הוא שמהיות כוונתך לעבדני בלבד להיות לי עבד, שתצליח **להקים את שבטי יעקב** אחר נופלם בעונותיהם תספיק להקימם.

ואפילו את **נצורי ישראל** השבטים הנדחים ונצורים בלחלח וחבור וכו' **להשיב,** והנה כל זה הוא נקל כי גדולה מזו אצליחך בהיותך מכוון להיות עבד לי, והוא כי גם **ונתתיך לאור גוים** שאפילו לגויים ערלי לב תהיה להם לאור, להאיר עיניהם לעשות אותם שפה ברורה, לקרא כולם בשם ה' בתשובה שלימה, ולא בלבד לקרובים כי אם גם **להיות ישועתי עד קצה הארץ,** באופן שלא תהיה ישועתי בלבד בארץ ישראל, כי אם גם בכל הארץ, שתתפשט אור ישועתי בנחלה בלא מצרים.

(ז) כה אמר ה' גואל ישראל כו'. אחרי אומרו כי הנביא או כל מנהיג את ישראל **לשובב יעקב אליו,** צריך כדי להצליח שיתנהג בשפלות כעבד לה', אמר עתה ראו נא כמה מחבב הוא יתברך השפלות וההכנעה, כי הנה מלך המשיח העתיד למשול מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ, לא בחר בו ה' אם לא מהיותו שפל, כי אז ע"י מידה זו ירוממנהו הוא יתברך, כי הנה **כה אמר ה' גואל ישראל מלך המשיח קודשו,** כלומר תדעו למי חמדתו יתברך שיהיה **גואל ישראל,** למי שהוא **בוזה נפש** שמבזה את נפשו שהוא נבזה בעיניו, **מתעב גוי** שונא את הרבנות, וזהו **למתעב גוי** להיות משתרר עליהם, ומשפיל ושם עצמו **לעבד מושלים,** הם נסיכי אדם הבאים עמו, איש זה על שפלותו יקימנו אל עד, ש**מלכים יראו וקמו וכו',** ולא אמר יראו ויקומו כי אם **וקמו,** כי טרם יראו אותו משומעם כי בא לפניהם, יקומו מיראתם אותו, וזהו **יראו וקמו** כי כאשר יראו אותו כבר קמו.

וכן **שרים וישתחוו,** וזה יעשה יתברך **למען ה'** כי **נאמן** אל האבות, ולהיות **קדוש ישראל** שכל ישראל קדושים והוא קדושם מתייחס ודבק בם, הוא גזע והם ענפים, **ויבחרך** מכלל כל קדושיו שבישראל על טוב מידותיך ולא שלגבורתך בחרתי בך, כי אין צריך לומר זולתך כי אם גם לעצמך לא היית בעולם, אלמלא אני שפלאים עשיתי עמך.

ח כֹּה אָמַר ה' בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ
וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְהָקִים אֶרֶץ לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת :
ט לֵאמֹר לָאֲסוּרִים צֵאוּ לַאֲשֶׁר בַּחֹשֶׁךְ הִגָּלוּ עַל-דְּרָכִים יִרְעוּ וּבְכָל-שְׁפָיִים מַרְעִיתָם :

חזור לעמוד השער

י לֹא יִרְעֲבוּ וְלֹא יִצְמָאוּ וְלֹא-יַכֶּם שָׁרָב וְשָׁמֶשׁ כִּי-מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם וְעַל-מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם :

יא וְשַׂמְתִּי כָל-הָרַי לַדָּרֶךְ וּמְסִלֹּתַי יְרֻמּוּן :

יב הִנֵּה-אֵלֶּה מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וְהִנֵּה-אֵלֶּה מִצָּפוֹן וּמִיָּם וְאֵלֶּה מֵאֶרֶץ סִינִים :

יג רָנּוּ שָׁמַיִם וְגִילִי אֶרֶץ (יִפְצְחוּ) [וּפִצְחוּ] הָרִים רִנָּה כִּי-נִחַם ה' עַמּוֹ וַעֲנִיָּיו יְרַחֵם :

כי הנה **(ח) כה אמר ה' בעת רצון עניתיך,** כי הנה היית עתיד להיות נפל, ובעת הלידה ההיא **עת רצון עניתיך,** ואחרי שהיית מוטה להרג ביד שאול **עזרתיך,** וזהו **וביום ישועה** שהוא ביום שהייתה לך ישועה אני הוא ש**עזרתיך**, ולא גבורתך היא שעמדה לך, ואחר כך **ואצרך** יצירה חדשה כי באה נפשך במלך המשיח, **ואתנך לברית עם** לקיים על ידך **ברית עם,** שנשבעתי לאבותם לתת לזרעם אתם את הארץ, וזהו **ואתנך לברית עם להקים ארץ,** היא א"י אשר נשבע לאבותינו לתת לנו **להנחיל נחלות שוממות,** וכל שכן כי כל קבוץ הגלויות לא תהיה אתה המקבצם, כי אם שע"י הכנת זכותך, אתעתד.

(ט) לאמר לאסורים צאו כו', כאשר דרשו ז"ל על מקומות שגלו בהם השבטים **לאמר לאסורים צאו,** אלו שנתונים בנהר סמבטיון, ו**לאשר בחשך הגלו** אלו שנתונים לפנים מסמבטיון, וזה לא תעשה בידך כי אני העושה ומכין להם מזון, שימצאו **בכל שפיים מרעיתם** שהוא מן, כמו שאמרו ז"ל או **פסת בר בארץ,** באופן שלא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש, ואין כל חדש כי מרחמם ביציאת מצרים לעשות להם כל הדברים הנאמרים במדבר, ינהגם עתה במן ובאר.

(י) ש**לא ירעבו ולא יצמאו,** ובענני כבוד ש**לא יכם שרב ושמש,** ולא בלבד במקום חנייתם שיפתח להם צור ויזובו מים, כי אם גם **על מבועי מים ינהלם,** שיהיו מבועי המים הולכים עימהם בלכתם בדרך, כבארה של מרים שהיה הולך עימהם בכל מסעיהם.

וגם כימי צאתם מארץ מצרים שהייתי מגביה העמקים ומשפיל ההרים, כך **(יא) ושמתי כל הרי לדרך,** כי תלי ההרים אשים בעמקים וגאיות לישר הדרך, וזהו **ושמתי כל הרי לדרך,** ולהיות כי יש יותר בהרים מאשר יכילו עמקי הגאיות, לזה אמר **ומסלותי ירומון,** כי יהיו המסילות גבוהות שהעודף יתפשט ביושר, באופן שיהיו המסילות גבוהות, ואז יהיה יותר מביציאת מצרים, כי אז עשה הוא יתברך כל הדברים במקום אחד, וגם במקום שהיו שם כל ישראל וזכות כולם עדיף, אך לעתיד יהיה במקומות רבים ומוחלקים ולא לכל ישראל יחד.

כי **(יב) הנה אלה מרחוק יבאו, ואלה מצפון ומים, ואלה מארץ סינים,** ולכל כת מהם במקומות דרך ביאתם, אפליא להם לעשות כל הניסים הנאמרים לכל חלק מהם, במקומות שיהיה דרכם לבוא בו.

(יג) רנו שמים וגילי ארץ כו'. הנה אז ירבה השפע בעולם מעולמות העליונים מאתו יתברך, וידוע כי גם השמים שהם מעבר אל השפע שמשתלשל על ידם, נהנים כנודע שנהנים מזיו כבודו יתברך, הנשפע על ידי השתלשלותם מדי עברו וכל שכן הארץ שמקבלת השפע, ועל כן אמר, **רנו שמים** על היותם מעבר אל השפע, **וגילי ארץ** שמקבלת אותו, ומי יתחיל לרנן השמים או הארץ, אמר **פצחו הרים** של הארץ **רנה,** כי תהיו אתם פותחים ברנה תחילה, יען **כי נחם ה' עמו ועניו ירחם,** וא"כ אחר שהנחמה והרחמים היא בעצם אל יושבי הארץ כי אליהם בא השפע, אם כן הארץ ראוי לפצוח ולהתחיל ברנה קודם לשמים, שאין הנחמה ורחמנות להם בעצם, כי אם במקרה על היותם מעבר והכנה אל התכלית.

או יאמר, כי הנה במצרים באו ישראל לומר שירה ומלאכים לומר שירה, וגזר הוא יתברך יקדימו ישראל שנאמר **קדמו שרים וכו',** ושם כתבנו מה להם למלאכים בדבר, אלא שגם פמליא של מעלה יצאו מהגלות, וציוה יתברך שיקדימו ישראל שהם היו הנגאלים בעצם, כי המלאכים לא היו שם רק לכבוד ישראל הגולים, וע"ד זה יאמר, כי לעתיד שגם כן פמליא של מעלה יוצאים גם כן ירונו כישראל בגאולה, וזהו **רנו שמים** על ישועת המלאכים, **וגילי ארץ** על ישועת ישראל, ומי מקדים הארץ וזהו **פצחו הרים רנה, כי** הלא **נחם ה' עמו** על גלותם שנשתעבדו, מה שאין כן המלאכים שלא היו בשעבוד כי אם לכבוד ישראל, ולבל יתייאשו ישראל מן הגאולה.

ושמא תאמר למה לא אמרת פצחי ארץ רנה כי אם יחדתי ההרים, לזה אמר **ועניו ירחם** שהוא כי **יטפו ההרים עסיס וכו'**, שהוא לרחם על עניו ולהיות נוסף בהם עניין זה יחדתי ההרים.

יד וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי ה' וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי :

טו הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן-בִּטְנָהּ גַּם-אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ :

טז הֵן עַל-כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד :

יז מִהֲרוּ בָּנַיִךְ מְהֶרְסַיִךְ וּמַחֲרִיבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ :

חזור לעמוד השער

(יד) ותאמר ציון עזבני ה' כו'. הנה ראש הכתוב עם סופו יראה כפל עניין במלות שונות, שהן שתי קושיות למה כפל ולמה שינה, אמנם יאמר **עזבני ה'** שבעים שנה בחורבן ראשון עד השני, אך אוי כפול הוא בחורבן שני, כי **וה' שכחני** שהוא גלות ארוך מאד מאד.

עוד יתכן בשום לב אל שינוי השמות, כי הראשון הויה והשני אדנות, אך הנה ידוע כי אדנות הוא השכינה, גם ידענו כי לא זזה שכינה מכותל מערבי, ובזה יאמר, הנה להתלונן על השם הגדול היא תמיהא קלה, כי הלא בעונותי ידעתי כי **עזבני ה'** הוא שם ההויה, אך מה שאין לי נחמה הוא, כי **וה'** שהוא שם **אדנות** שלא עזבני, כי לא זזה שכינה מכותל מערבי, היתכן שהוא עמי ו**שכחני**, וזהו **ואדני** שהוא עמי **שכחני** וזהו אתמהא.

והנה רז"ל פירשו כי אחר שהכתובים הנאמרים בסמוך כולם ידברו על ישראל, כאומרו **לאמר לאסורים צאו כו', לא ירעבו וכו'** הנה **אלה מרחוק יבואו וכו', כי ניחם ה' עמו וכו',** על כן התלוננה ציון ותאמר, הלא כל נחמותיו ורחמיו יתברך הם על בניו אך לא עמי, עם היות שכלה ה' את חמתו וכו' **ויצת אש בציון** לא שת לבו אלי, וזהו **ותאמר ציון עזבני ה' וכו',** וגם לפי דרכם נמשיך הכתובים וגם הוא על פי דרכנו.

(טו) התשכח אשה עולה כו'. משיב הוא יתברך ואומר, הלא אמרת כי בעד הבנים השלכתי אותך אחרי גוי ושכחתיך, אך לא יתכן, כי **התשכח אשה עולה וכו',** לומר יותר יאמן שתשכח **אשה עולה וכו',** כי האשה תשכח בניה **ואני לא אשכחך,** כי יותר מגדר אשה את בנה ארחמך, עם שאהבתי את בני יותר.

או יאמר, במה שנשית לב אל כפל אומרו **עולה ובן בטנה** ואל שינוי הלשון, והוא כי הנה אמרו רז"ל על פסוק **מפי עוללים ויונקים כו',** עוללים אלו שבמעי אמן כד"א כעוללים לא ראו אור, ויונקים אלו שנולדו ויצאו לחוץ, ולפי זה יאמר שם האדנות לומר הלא התלוננת באמו' עלי **ואדני שכחני,** והלא ראה והביטה **התשכח אשה עולה** שבתוך כריסה בהיותו בבטן המלאה, כלומר כי כן היית את מסובבת מהשכינה כעובר המסובב מבטן המלאה.

ושמא תאמרי כי הלא מעת החורבן הוצאתני לחוץ מסבובך, הלא עם כל זה אדמה לעובר אחר היוולדו שיצא חוץ מהבטן, **והאם תשכח אשה מרחם בן** שהיה ב**בטנה** על שיצא חוץ מהבטן, הלא לא כן הוא, כי לא תמיש מלזכור כי בן בטנה הוא ותדביקנו אליה ותניקנו מדדיה, כן אנכי גם שיצאת מלהיות מסובב ממני כעובר הלא לא יבצר מהיותך כילוד, כי אם שאינו תוך הבטן כבתחילה הלא לא יבצר מהיותו סמוך אל עצמה למוץ מדדיה, כלומר כן אנכי גם

שאינך מסובבת ממני הלא קרוב ודבק אתה אלי כי לא זזה שכינה מכותל מערבי בחקי וצדי אתה עומד, ויותר מגדר זה, כי גם אלה תשכחנה **ואנכי לא אשכחך.**

(טז) הן על כפים חקותיך כו'. הנה על פסוק חשב ה' להשחית וכו', כתבנו כי אומר המקונן אל תתמהו איך בלע ה' ולא חמל על חורבן בית המקדש, כי הלא זאת הייתה נחמתו, כי מאז חשב ה' להשחית חומת בת ציון למטה, נטה קו של בנאים למעלה למדוד בנין הבית השלישי לעתיד, ועל כן לא חש על חורבן זה התחתון ולא השיב ידו מבלע, כי ניחם כי כבר טוב מזה מוכן, כי גדול יהיה כבוד הבית האחרון.

ובזה נבוא אל העניין הלזה

שאומר הוא יתברך ראה איך לא שכחתיך, כי הלא **הן על כפים** שהוא בשמים ממעל אשר למעלה מהעבים **חקותיך,** שהוא מאז חשבתי להשחית, כי נטיתי קו וסימנתי וחקקתי למעלה הבנין העתיד, ואם כן **חומותיך** הם **נגדי תמיד** שאני מביט בם, ואיך תאמרי ששכחתיך.

ושמא תאמרי כי בעת החורבן **(יז) מיהרו בניך** לצאת ממך בגולה, ואת נשארת ביד **מחריביך** ומציתין בך את האש, ועתה אתה ה' בישרת אותם לקבצם ככל הכתוב בסמוך, נמצא כי מהם אתה עושה עיקר ואותי השלכת אחרי גוך, לא כן הוא, כי הלא מה שאז **מיהרו בניך** לצאת ממך אין זה קשה עליך, כי אדרבא העדרם טוב לך ממציאותם, כי היו **מהרסיך ומחריביך** ולכן **ממך יצאו,** כי רעים וחטאים היו מסבבי חורבנך, וטוב הוא ש**ממך יצאו,** ומה שעתה ראית כי אינני מקבצם ברב טוב, שיראה כי מהם אני עושה עיקר ואיני חושש עליך, הביטי וראי כי אדרבא למי כל חמדת קבצי אותם אם לא לך.

יח שְׂאִי-סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ-לָךְ
חַי-אָנִי נְאֻם-ה' כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי תִּלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה :
יט כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשִׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסָתֵיךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֶׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ :
כ עוֹד יֹאמְרוּ בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלַיִךְ צַר-לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה-לִּי וְאֵשֵׁבָה :
כא וְאָמַרְתְּ בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד-לִי אֶת-אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אַיֵּפֹה הֵם :

כי **(יח) שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך.**

ושמא תאמרי מה תועלת יש לי בהם, כי הלא אמרת כי מהרסי ומחריבי היו זה פעמים, ומי יהיה ערב שלא ישלשו בדבר להרסני ולהחריבני בעוונותם, ומה טובי בהתקבצם אלי, אל תחושי כי הנה **חי אני נאם ה'** בפי, **כי כולם כעדי כו'** והוא ע"ד אומרם ז"ל, כי לפעמים הוא

אומר מזמור לדוד ופעם לדוד מזמור, אלא כך נאה המזמור לדוד כמו לדוד המזמור, וכן פירשו ז"ל על פס' **צדק לבשתי כו'** יש נאה ללבושו ואין לבושו נאה לו, ויש שלבושו נאה לו והוא אינו נאה ללבושו, אך אני **צדק לבשתי כו',** כי הצדק לבשתי שאני נאה לו וגם וילבשני, כי גם הוא נאה לי ומתלבש בי, ועל דרך זה יאמר הוא יתברך על ציון, אל תחושי פן בניך יהיו רעים ויחריבוך פעם אחרת, כי הלא אני נשבע ומעיד כי כל כך יהיו צדיקים כי כולם **כעדי תלבשי** שיהיו לך כעדי ליפותך, כי תתלבשי בהם בגדי פאר, וגם את תהיי להם כקשורים המייפים את הכלה וזהו **ותקשרים ככלה** כי תעדי ותקשרי אותם ככלה, כי כאשר את תהיה זכה ובהירה באור ה', גם הם יהיו גם כן זכים צדיקים מאירים ומזהירים, כי את תקבלי אור מהם והם ממך.

(יט) כי חרבותיך ושוממותיך כו'. הלא אמרת כי עמך יהיו כולם צדיקים עד ש**כעדי תלבשי** אותם, ואל תחשבי כי מעט מעט יהיו אשר יהיו בך, דעי אפוא כי **חרבותיך ושוממותיך וארץ הריסותך,** כלומר כי הכל ימלא מהצדיקים הנז'.

ושמא תאמרי כי הלא גם זה אינו הרבה, כי הלא א"י אינה כאשר בתחילה כמאמרם ז"ל בהנזקין, כי היא ארץ צבי מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו, כך ארץ ישראל אחר החורבן נבלעה בעצמה ונתכווצה עד גדר כי אשר הייתה מאז, מהלך מ' יום על מ' יום, עתה היא מן המזרח למערב מהלך יום ארוך, ומן הצפון לדרום מהלך ארבעה ימים.

ונבוא אל העניין

שאומר הוא יתברך הלא תאמרי מה שיתמלאו החרבות הוא השיעור אשר הוא אחר שנבלעה במקומה אל תחושי, **כי** הנה **עתה תצרי מיושב,** לומר לא כימים הראשונים שהיית צרה מחמת שנבלעת במקומך, **כי** מה ש**עתה תצרי** יהיה מחמת **יושב** שירבו היושבים בה מאד, לא מחמת היותה בלועה, כי הנה דעי כי אז **ורחקו מבלעיך,** שהוא כי המבליעים אותם במקומך, ומכווצים אותך בעוונותם ירחקו ממש ואינם, כי אז יהיו כולם צדיקים וארכה ורחבה עמה, ומה שאמרתי **כי עתה תצרי מיושב.** והלא אדרבא אז ירחב יותר, ומה גם לרז"ל האומרים על פסוק **הרחיבי מקום אהלך,** שיאמר הקדוש ברוך הוא לא"י האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך, ואיך תאמר **כי עתה תצרי מיושב.**

לזה אמר **(כ) עוד יאמרו באזניך כו',** לומר מה שאמרתי כי עתה תצרי מיושב הוא מדויק, כלומר עתה בעת הקבוץ **תצרי מיושב** עד ש**עוד יאמרו באזניך** אלה **בני שכוליך, צר לי המקום גשה לי ואשבה,** כלומר את ציון מעצמך גשה והתרחבי לי בשבילי, כי ראוי אני **ואשבה** לומר אם אני מעומד כעניין עומדים צפופים, רוצה אני בשיעור מה שאני עומד, שהוא

שעור ב' כפות רגלי שתתרחבי שיהיה מקום לשבת, והוא מעין עומדים צפופים ומשתחווים רווחים, ואמר עוד כלומר עוד פעם או פעמים, ואמרת כך כי אחרי כן לא יצטרכו לאומרו, כי מאליך תאריכי תרחיבי עד אין קץ.

(כא) ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה וכו'. הנה יראה כפל ושנוי מלות שהם שני דוחקים יחד, אך אומר הוא יתברך, הלא אמרתי כי יהיו רבים בכמות ורבים באיכות, כי יהיו כולם צדיקים אשר את כולם **כעדי תלבשי** כמדובר, אמר עתה להגזים הדבר, הנה מכל ב' הסוגים תתמהי על הריבוי, כי הנה **ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני כו',** והוא כי הנה בכל מקום שאיש ישראל נולד יכונה על ציון, כמפורש אצלנו על פסוק **ולציון יאמר איש ואיש יולד בה,** ואומר ושרים כו' זה יולד שם, וזה אומרו פה **מי ילד לי את אלה,** כי בכל מקום שנולדו לי הם, ועל האיכות כי צדיקים יהיו תאמרי כמתמיה ואלה מי גדל, שיצאו צדיקים כי הן אני ארץ קדושה ולא גדלו בי צדיקים, עד שבעוונותם **הן אני נשארתי לבדי,** כד"א **איכה ישבה בדד כו',** וכל כך אני שמחה בהם בראות אותם צדיקים, עד שכמעט איני מאמינה שצדיקים הם בי, ושואלת ואומרת אלה שלפני **איפה הם,** כלומר איה הם, כי איני מאמינה שהם בי.

כב כֹּה-אָמַר אֲדֹנָי ה' הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל-גּוֹיִם יָדִי וְאֶל-עַמִּים אָרִים נִסִּי
וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל-כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה :
כג וְהָיוּ מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ
אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי-אֲנִי ה' אֲשֶׁר לֹא-יֵבֹשׁוּ קֹוָי :

(כב) כה אמר אדני ה' הנה אשא כו'. ראוי לשים לב איך נכנס ב**גוים** ויצא ב**עמים,** ובגוים אמר נשיאת יד ובעמים הרמת נס, אמנם הנה יש ב' סוגים:

יש סוג מהאומות שהיצרו את ישראל,

ויש סוג אחר שלא היצרו אותם,

ומה גם ל**מסכת סופרים** שאומרים כי אברהם הרחיק והפריש את בני הפלגשים אשר לו לקצה הארץ, ואמר להם כי כל הגוים שהצרו את ישראל יחרבו, לכן התייצבו שם עד בא מלך המשיח ואז תבואו לעבדם, והנה יתכן כי על ב' הסוגים אמר הנה **אשא אל גוים ידי** להכות בם, הם אשר הצרו את ישראל, **ואל עמים** הם הסוג השני **ארים נסי** להיות אליהם למלך, והם אשר יביאו **בניך בחצן, ובנותיך** לא יביאו בחצן וגם לא בכתף ממש מפני הצניעות כי נשים הן, כי אם **על כתף תנשאנה,** כי יושיבום בקתדרא וכיוצא בה ועל כתף ישאון, ועל כן אמר **על כתף** ולא בכתף.

(כג) והיו מלכים אומניך כו'. אמר **והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך,** לא שתבקשי מהם שיהיו המלכים אומניך ולא שרותיהם מניקותיך, כי אם שכדי שתוד' להם בדבר, אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו. ושיעור הכתוב והיו מלכים כו' וזה יהיה על ידי ש**אפים ארץ ישתחוו לך כו'.**

ושמא תאמר גם שישתחוו וילחכו עפר רגליך לא טוב הדבר, כי טוב הוא יאמנו בניך ע"י יהודים, ויינקו חלב דדי יהודית מליינק חלב נכרים, כמו שאמרו ז"ל כי למשה הביאו לו מניקות מצריות ולא אבה ליינק מהן, לזה אמר גם אני לא אעשה זאת לך לשתתמידי בכך, כי אם כדי שע"י כך וידעו **כי אני ה' אשר לא יבושו קוי,** כי לעומת אשר היית נכנע עד שעבדים משלו בך, בתקוות הטוב המקווה יביאך ה' ליכנע מלכים ושרות תחתך.

או יאמר כי תחת אשר כל המיצר לישראל היה נעשה ראש, עתה יהפך כי אשר יהיו **אומניך** יגיעו להיות **מלכים, ושרותיהם** של המלכים יהיו אשר יהיו **מניקותיך,** שבזכות אשר ישרתוך יגיעו אל המעלה והגדולה, וע"י כן **וידעת וכו'.**

כד הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם-שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט :
כה כִּי-כֹה אָמַר ה' גַּם-שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט
וְאֶת-יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת-בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ :
כו וְהַאֲכַלְתִּי אֶת-מוֹנַיִךְ אֶת-בְּשָׂרָם וְכָעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן
וְיָדְעוּ כָל-בָּשָׂר כִּי אֲנִי ה' מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב:

(כד) היקח מגבור מלקוח כו'. הנה ידוע כי שלל או בז נאמר על נכסים, ומלקוח על בעלי חיים, ושבי על בני אדם, ויהיה כי אמר הוא יתברך הנה אמרתי ב' חלוקות:

א', המחזיקים בשעבודך,

ב', אשר יביאוך בחצן, והאריך בשניה.

ועתה חוזר אל הראשונה ואמר, אל יקשה בעיניך הציל אותך מידם, ותחשוב כי את ה**מלקוח** הוא המקנה לא תוכל לקחת מידו, ומכל שכן שלא יוכל לברוח ולימלט, אך את ה**שבי** הם האנשים, אשר הוא **צדיק** יברח ו**ימלט** נפשו בזכותו, אך הבלתי צדיק לא ימלט נפשו כי יתפש, על זה אמר **היוקח מגבור מלקוח** הוא המקנה, לפי הטבע אי אפשר כי גיבור הוא, וכל שכן שהמקנה עצמו לא יוכל למלט עצמו, אך אם בן אדם הוא השבוי והוא איש צדיק יוכל לברוח ולימלט, אך לא בידים יוקח מהגבור, וזהו **ואם שבי צדיק** שאם ה**שבי צדיק ימלט.**

אמנם ראו **כי (כה) כה אמר ה' גם שבי** של **גבור** שהוא שבי סתם, גם שלא יהיה צדיק **יוקח** מהגיבור, ולא יוכל לעכב הגיבור, וה**מלקוח** הוא המקנה של ישראל אין צריך לומר מסתם גבור, כי אם גם מ**גבור עריץ,** ואין צ"ל שיוקח ע"י לוקח כי אם אפילו אם המקנה מאליו יברח ממנו **ימלט**, ולא יוכל הגבור עריץ לעכבו אליו שלא ימלט ממנו.

ושמא תאמר אם השבי בלתי צדיק איך **יוקח,** והלא השר של אותה אומה יצעק ויאמר משוא פנים יש בדבר, כאשר עשה עוזא שרו של מצרים, והיה רוצה לעמוד בדין באומרו, שהוא היה רוצה להיות מורשה וטוען בעד המצריים, ושיהיה מיכאל טוען בעד ישראל, ולולא שהוא יתברך אמר שלא היה רוצה רק להיות הוא בעצמו הבעל דין והדיין, היו ישראל אובדים, וכן על אשר אמרת **גם שבי גבור יוקח** ע"י אחר, כי לא אמרתי שיהיה ע"י עצמך, על כן אמר **ואת יריבך אנכי אריב,** שאעשה כאשר עשיתי במצרים, שלא רציתי שיהיה מיכאל רב את ריב ישראל כי אם אני בעצמי, כן עתה **ואת יריבך אנכי אריב,** כי גלויים לפני טענות חובותם יותר מהמלאך, וזה הוא על שבי שאינו צדיק, אך אשר הם צדיקים מתייחסים ל**בניך אנכי אושיע** בעצמי, כמאמרי לא תוסיף קום מעצמה כי אם ע"י עצמי, אלא שאין העניין בהבאת עמים אותם ומלכים, אם לא דרך כבוד וגדולה, למען ידעו כי **לא יבושו קוי** כמדובר למעלה, ובמה יודע אפוא כי אתה ה' הושעתם וידך ה' עשתה זאת, הלא הוא כי אחר ש**שבי גבור יוקח,** שיקחום עמים והביאום אל מקומם מיד המשעבדים בישראל.

אחרי כן **(כו) והאכלתי את מוניך את בשרם,** כי יקרה להם כמצריים שאחרי צאת ישראל מתוכם נתחרטו, כך יעשו **מוניך** המשעבדים בך, כי אחר שיקחום ויביאום עמים, יאכלו **את בשרם** של עצמם מכעס ויבואו נגד העמים שלקחו להשיב, ואז **וכעסיס דמם** של **מוניך ישכרון** העמים הנז' ובניך הנז', ובזה **וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך** ולא העמים, שלקחום, כי אם לא כן למה עודם תחת שעבודם לא עיכבום, אך אין זה כי אם שהוא יתברך סכר את פיהם, ויאסור את ידיהם וישלחום עם כל אשר להם לאטם לשלום, ואח"כ למען הנקם מהמשעבדים, נתן בלבם שיבואו אחריהם לְשֶׁדָּמָם **ישכרון**, לבוא נקמת בני ישראל על ראשם.

פרק נ

א כֹּה אָמַר ה' אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ
אוֹ מִי מִנּוֹשֵׁי אֲשֶׁר-מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ
הֵן בַּעֲוֹנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם :
ב מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה

חזור לעמוד השער

הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם-אֵין-בִּי כֹּחַ לְהַצִּיל
הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אֶשִּׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא :
ג אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם :

(א) כה אמר ה' איזה ספר כו'. הנה ידוע כי בכל גלות מהגלויות שכינה גם היא בגלות כביכול, והנה ב' דברים נמשכים לנו מהיותה עמנו בגלות:

א', להבטיח לבנו בגאולה שהיא כמשכון, כי לא יעזוב הוא יתברך שכינתו גולה וסורה תמיד ובגאולתם תלויה גאולתנו.

ב', כי היא מגינה עלינו בל נשקע בטומאת עונות וחטאים כעם אשר אנו בקרבו, ולבל תחליט שליטתם עלינו לגמרי כמפורש בדברי רז"ל.

והנה קשה הגלות לפניו יתברך בין על השכינה בין על צרותינו, וראוי לנו נצר צרת השכינה כצרתנו והותר, וע"כ אומר הוא יתברך אלינו, מה זה אתם נרפים מלשוב בתשובה, בין על גלות שכינה בין על גלותכם, והנה היה פתחון פה לכם, לו אולי בשולחי השכינה אתכם הוא שגירשתיה מלפני וגעלתי בה, ועל גלותכם אולי תחשבו, כי לשר של המלך המשעבד אתכם אני חייב לו איזה חוב ופרעתי לו בתתי אתכם אליו בחובי, ע"ד מאמרם ז"ל כי היה הקדוש ברוך הוא חייב לשרו של ים המצריים שפלט בקריעת ים סוף, ופרע לו הוא יתברך בחילו של סיסרא שנחל קישון גרפם והוליכם לים.

ואומר לנו הוא יתברך אם יעלה על רוחכם שאני איני חש על גלות שכינה כי גירשתיה, **איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה,** ועל גלותכם **או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו** בחובי, הלא נהפוך הוא, כי הלא שתי הגלויות בשבילכם הם, כי על גלותכם **הן בעונותיכם נמכרתם,** ועל גלות שכינה גם היא למענכם, כי **ובפשעיכם שולחה אמכם** להגן שם בעדכם שמה, כלומר לכן שובו אלי כי הכל תלוי בכם, כי אתם גרמתם רעתכם ומוטל עליכם לתקן.

כי **(ב) מדוע באתי כו'** והוא כי הנה ארז"ל ב**איכה רבתי,** כי הקדוש ברוך הוא כביכול בא לבית המקדש והיה בוכה ומצטער, ואומר אוי לי על בני היכן הם, כהני היכן הם, כי אינם פה בבית המקדש, ואח"כ התנחם ואמר, כמה התראות עשיתי להם ולא שבו, הם גרמו רעתם, וזה יתכן יאמר, שאומר הוא יתברך צר לי עליכם כי בני היכן אתם, כי אוי ואוי כי **מדוע באתי** לבית המקדש **ואין איש,** אך התנחמתי כי הלא **קראתי** ע"י הנביאים כמה התראות **ואין עונה, הקצר קצרה ידי מפדות** שהוא נגד מאמר המן וזולתו, שחכמינו סיפרו לנו שהיו אומרים, אלוהיהם של אלו פדאם ממצרים בעשר מכות וכן משאר מלכים, אך הזקין ונלאה, וזה יאמר האם על גלותכם מה שאיני פודה אתכם, הוא כי **קצרה ידי** מחמת **פדות,** כי פדיתי אתכם

פעמים רבות עד שנלאית, ותקצר ידי **מפדות** שהוא מחמת פדות, ואמר קצר קצרה על שני החורבנות, וזה על גלותכם ועל מה שאמרתי **שולחה אמכם,** שאני מניח שכינה בגלות, ה**אם אין בי כח להציל,** כי אולי נשתעבדה להריק שפע אל החיצונים ואין בידם מציל.

לא יתכן לא זה ולא זה, כי **על האחד** שתחשבו כי **קצרה ידי מפדות,** הנה אין צ"ל בחזקת היד, כי אם הן **בגערתי** לבדה **אחריב ים,** ויאבדו כל הנמצאים בים ויושבי האיים, כי לא יוכלו לצאת כי מעמקי ים סביבותם אשר אין קץ לעומקו, ועל שאר יושבי ארץ הנה **אשים נהרות מדבר,** ואין צריך לומר כל שותי ממימי הנהרות ויאורים, כי אם גם מקומות שממימי מעינות מסתפקין, הנה ארז"ל כי כל המעיינות הם מפרת שנובעים מתחת לארץ, נמצא כי בהחריב **ים ונהרות בגערתי** בלבד, אספיק לאבד כל שוכני ארץ, ואיך **קצרה ידי מפדות?!**

ושמא תאמרו במה יודע כי יד ה' עשתה זאת, ולא הייתה סיבה טבעית שנחרבו המים, כי אם בגערתו יתברך, הלא הוא כי יראו כי טרם תמות **דגתם** מיד בחיסור המים **תבאש,** ואחר יום או יומיים **תמות** מחמת **הצמא** שהוא הפך הטבע, כי אין הדגה נבאשת כי אם אחרי מותה, ואני אעשה כי תחילה **תבאש דגתם מאין מים** שהוא מיד, מחמת כי אין מים שהוא מיד כאשר יחסרון, ואח"כ **תמות בצמא** כי אז יודו ויאמרו, אצבע אלוהים היא כי ממנו יצא הדבר, והנה זה הוא על גלותכם שאעשה, מה שלא יוכלו לומר ש**קצרה ידי מפדות,** ועל מה שאמרתי על גלות שכינה, **ואם אין בי כח להציל** כי נשתעבדה להשפיע אל החיצונים.

הנה לזה **(ג) אלביש שמים קדרות** שאסיר הארת שפע הבא אליהם מהשכינה, לבלתי בוא אור שפע אל הוברי השמים וכסיליהם, ואז ימנע טוב מכל העכו"ם שע"י כחות השמים, אשר המה להם מאת ה' הם מסתפקים ומושפעים, וזה הוא לשיעדר הטוב, וגם רעה אביא עליהם, והוא כי **שק אשית כסותם,** שהוא כחות רוגז מלמעלה כשק שעוקץ ללובש אותו, ולהיות כי כחות רוגז כאף וחימה ודומיהם, הם מעל לשמים אמר **כסותם,** כי אחר סילוק שפע מהשמים רעה תבוא אל העכו"ם, ממה שהוא למעלה מן השמים.

ד אֲדֹנָי ה' נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים לָדַעַת לָעוּת אֶת-יָעֵף דָּבָר
יָעִיר בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים :
ה אֲדֹנָי ה' פָּתַח-לִי אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא נָסוּגֹתִי :
ו גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת וָרֹק :
ז וַאדֹנָי ה' יַעֲזָר-לִי עַל-כֵּן לֹא נִכְלָמְתִּי עַל-כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי-לֹא אֵבוֹשׁ :

(ד) אדני אלוהים נתן לי לשון למודים כו'. אחרי אומרו שהוא יתברך מתרעם מהעם שאינם שבים אל ה', ולא יחושו על כבוד שכינה שבגלות או שלא תגלה כביכול ולא על גלות ישראל, אמר הנביא הנה אין להם לומר אולי מה שאינן שבים, או מצדי וזה באחת משתי בחינות:
או שאיני יודע להמתיק הדברים וללמד אותם באופן שיתקבלו דברי,

או מטעם שני, והוא, כי לא כל העתים שווים, יש עת מוכן להתקבל הדבר יותר מעת זולתו, והמוכיח הבקי יבקש לכל אדם עת מוכנת לפי ענינו שיקבל מוסרו ויועילו.

או טעם שלישי, והוא אולי אין הקדוש ברוך הוא מתמיד להועילני ולהודיעני, מה שהם צריכים דבר יום ביומו, לפי מעשיהם שבכל יום ויום, ואולי משהא הדבר עד הושרש בם אותו החטא וקשה להשיבו.

או טעם רביעי, והוא כי אפשר שהוא יתברך מודיעני דבר יום ביומו אך אני מתעצל מלהודיעם,

או לסבה חמשית, והיא כי אולי מה שאני מוכיח אותם איני עושה, ועל כן לא יתקבלו כי נאים הדברים היוצאים מפי עושיהם, כי היוצא מן הלב עד לב השומע יגיע,

או לסיבה ששית, והיא כי באומרי להם הדבר פעם אחת ואינן עושים רושם לא אשנה להם, ולא היה לי לעשות כן אלא לחזור עד שיכו אותי או שיכלימוני, כי עד כך חייב המוכיח להוכיח ואולי איני סובל זה, על כן אמר הנה אין גם אחת מכל הששה דברים מעכבת מלקבל המוסר.

כי על הראשונה אמר **אדני אלוהים נתן לי לשון למודים לדעת** ללמד להמתיק הדברים בדרך מתקבל,

ועל השנית אמר, **לעות** שהוא לדבר דבר בעתו המוכנת בעת שהאדם מוכן לקבל כיעף לקבל המים כי יצמא, וזהו **לעות את יעף דבר.**

או שיעור הכתוב, אם ידעתי **לעות** שהוא ללמוד בעת מוכנת לקבל הוא **את יעף דבר,** כלומר, אך אלו אינן יעפים לשמוע ואדמה אל משקה מים לבלתי צמא שלא יערבו לו.

ועל השלישית אמר **יעיר בבקר בבקר,** כי השם הנזכר יתמיד יום יום שפע נבואתו בכל אשמורת הבקר, **יעיר לי אזן לשמוע בלמודים** הצריכים לכל יום ויום, לפי מעשיהם של כל יום ויום.

ועל הרביעית אמר **(ה) ה' אלוהים פתח לי אזן ואנכי לא מריתי** לעכב או להתעצל מלפתח גם אזן העם.

ועל החמשית אמר, **אחור לא נסוגותי** כי לא הוכחתים בדבר שחטאתי בו או דומה לו, שאם אומר להם טולו קיסם מבין שניך, שיוכלו להשיב טול קורה מבין עיניך ויסיגוני אחור, וכעובדא דר' פלוני שציוה לקוץ את האילן, טרם ישיב על תביעה כמוה, וזהו **אחור לא נסוגותי,** כי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, באומרם אלי ולדידך מי ניחא.

ועל הששית אמר **(ו) גוי נתתי למכים וכו',** ואמר כי עשה בחכמה שלא אמר אגיד נבואתי, וה' יעזר לי שלא יכוני ולא יכלימוני, שבזה עדיין היה אפשר לא אזכה לימלט, אך אמרתי הנני בא להגיד על מנת שיכוני ויכלימוני, וזה אומרו **גוי נתתי למכים כו' פני לא הסתרתי וכו',** ואחר קבלי על מנת כן אמרתי **(ז) וה' יעזר לי** שלא אתחרט, כי אם שאהיה חזק בקבלת כל הנזכר, ובעשותי כך הרווחתי שני דברים:

אחד, שעל כן אין צריך לומר שלא הוכתי, כי אם אפילו **לא נכלמתי.**

שנית, שגם **על כן שמתי פני כחלמיש** חזק לעומת מצחם ולא ברפיון, כי על מנת הכאה וכלימה הייתי נכנסת.

שלישית, ש**ואדע כי לא אבוש** כי אחר שלא על מנת שיעשה לי נס הייתי עושה, ידעתי כי כאשר אני עושה את שלי הוא יתברך יעשה את שלו **ולא אבוש,** ומפני שלא יעדרו דוברי רע על מוכיח בשער ומטילים אשמת צרותם עליו, באמור אליו שלא ידע או לא רצה להוכיח כראוי.

ח קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי-יָרִיב אִתִּי נַעַמְדָה יָּחַד מִי-בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ אֵלָי :
ט הֵן אֲדֹנָי ה' יַעֲזָר-לִי מִי-הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ עָשׁ יֹאכְלֵם :
י מִי בָכֶם יְרֵא ה' שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ
יִבְטַח בְּשֵׁם ה' וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו :
יא הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם
מִיָּדִי הָיְתָה-זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן:

וכיוצא מדברים הרעים הנמצאים בפי מטילי פגם רעותם על ראש רבם ומנהיגם, עליהם אמר הנה ידעתי כי **(ח) קרוב מצדיקי** הוא יתברך, אך מה אעשה כי אם הוא **קרוב** הוא לי, כי נביא אנכי ולא המריב אתי, ואיככה יוכל וישמע ממנו יתברך הדין עם מי והוא בן בליעל, ואיזה דרך ילך רוח ה' לדבר אתו, וזהו **קרוב מצדיקי,** אך **מי יריב אתי** מי יתן **נעמדה יחד** לפניו יתברך אני והוא, כלומר אך אני עומד לפניו יתברך ולא הוא, באופן שלא יודע האמת עם היות ש**קרוב מצדיקי.**

ושעור הכתוב קרוב מצדיקי ואם **מי שיריב אתי** היה אפשר ש**נעמדה יחד**, ו**מי** שהוא **בעל משפטי** היה **נגש אלי,** ידעתי כי הן **ה' אלוהים יעזר לי וכו'**.

או יאמר, קרוב מצדיקי הוא יתברך **מי יריב כו',** אך בזה העולם אי אפשר כי אין הקדוש ברוך הוא משמיע דברו לכל בעולם הזה, אך יבוא זמן שנעמדה יחד באותו העולם אחר מותנו אני והוא, כי אז לא אצטרך לטעון כי אם כאשר מי שהוא **בעל משפטי,** הוא בעל דיני **יגש אלי** בלבד, מיד אדני אלוהים יעזר לי, ואם כן מי ירשיעני, אך ידעתי כי גם הדוברים רע אינו כי אם מקנאה בלבד.

וזהו **(ט) הן כלם כבגד יבלו וכו',** והוא מאמר ר' אחאי בר יאשיה, כי הצדיק שלא היה לו קנאה בזה העולם אין עצמותיו מתרקבים, שנאמר **ורקב עצמות קנאה,** והגוף שלם עד שעה אחת קודם תחיית המתים, ששבים לעפרם שעה אחת ומיד חוזרים וחיים, אמר כי אלו אינן בעלי מידה זו של ר' אחאי, כי אם מקנאה היו עושים בריבם עמו, כי על כן יבלו וירקבו בקבר ולא בבת אחת, שעה אחת קודם תחיית המתים כי אם **כבגד** מעט מעט, וגם רמה תשלוט בם וזהו **עש יאכלם,** ונשא המשל בבגד אפשר על כי הבגד אם הוא מוצנע במקום שאין בו אוויר יאכלהו עש ואינו בלה, ובמקום אוויר שלובשים אותו בלה ואין עש אוכלו, ואלו יהיו בהם שני ההפכים יחד.

או יאמר, מי יריב אתי מי יתן **נעמדה יחד** באותו העולם, כי אז **מי בעל** דיני **יגש אלי,** כי בגשתו טרם נטעון אני והוא, **אדני אלוהים יעזר לי מי הוא ירשיעני,** אך זה הוא אם יזכו להיות שם אתי כאשר אהיה אני שם, באופן ש**נעמדה יחד**, אך ידעתי כי הן **כלם כבגד יבלו וכו',** ואני אעמוד חי וקיים לפניו יתברך, ומאין ולאין **נעמדה יחד,** כי טרם יגשו לדין יקבלו עונשם.

(י) מי בכם ירא ה' כו'. ידבר על לב סובלי ייסורין בגלות בתקוות הנחמה, והנה הנביא דבר כי היה מתלונן מן הבלתי מטים אוזן, למוסריו ותוכחותיו לשוב עד ה', על לב בני ישראל סובלי

הגלות, אשר לא יבצר בכל דור מישירים ומוכיחים להשיבם עד ה', ואומר להם הוא יתברך **מי בכם ירא ה' וכו', מי בכם** שיקרא **ירא ה',** הלא הוא אשר הוא **שומע בקול עבדו** המוכיחו ומייסרו להביאו עד ה', ואל יקוץ איש בתוכחות מוסר, ומה גם אשר יתמידו ייסוריו ולא יאיר לו מהם, כי הלא האיש **אשר הלך חשכים** וייסורין **ואין נוגה לו** אל יקוץ בהם, כי אם **יבטח בשם ה'** הוא שם ההוויה, **כי** עתה **יד על כס יה** ששתי אותיות שמו יתברך נפרדות מהשתים האחרונות עד יום התשועה, ואם כן למה יתייאש **יבטח בשם ה'** שלא יבצר מלהתחבר והשתלם ואז נושע גם אנחנו, וכן **ישען באלוהיו** הוא שם אלוהים הוא שכינה שבגלות, כי לא תישאר כך חלילה, וזהו **וישען באלוהיו** ולא יקוץ על זמן שבינתיים, כי דיו לעבד להיות כרבו וסוף הטובה לבוא.

אך מה שאני רואה בכם הבלתי סובלים הייסורין באהבה, כי יש לכם תרתי גיהינום, כי תחת היותכם מכבים אש גיהינום ע"י תשובה, אדרבא **(יא) הן כלכם קודחי אש** בגיהינום ע"י מעשיכם הרעים, וגם **מאזרי זיקות** והוא כי הנה אמרו רז"ל, כי כמה מלאכי חבלה דנים את האדם בגיהינום, וכן אמרו, כי כל איש מוליך הוא בעצמו העצים לגיהינום ליכוות בהם, שהכוונה אצלי כי המלאכי חבלה הדנים את האדם בגיהינום, הם העבירות אשר עשה בעולם הזה, שבכל אחד ברא משחית והוא הדן אותו שם, כל כך מלאכי חבלה כמספר עונותיו והן הם העצים שמוליך עמו, ועליהם יאמר **מאזרי זיקות,** כי בפעם ראשונה שאדם חוטא, כל עוון ועוון נעשה שביב אש מכל אחד, הוא כח אש חלש, אך בשובו לעשות אותם שנית ושלישית או יותר, בכל פעם הוא מאזר ומחזיק כח כל אחד מהם, עד שנעשה כל שביב אשו להבה עצומה וחזקה, ועל זה אמר **מאזרי זיקות,** שאתם מאזרים ומוסיפים כח בכל אחד מהם בשנות ושלש בהם, וזהו **מאזרי זיקות** שמאזרים כחות הטומאה אשר בראו בעונותיהם, ועל כן **לכו** מהעולם הזה **באור אשכם** שקדחתם בגיהינום **ובזיקות בערתם,** הם כחות הטומאה שפעלתם בעונותיכם, כי הם ילוו אתכם לדון אתכם, והנה אשר הלכתם חשכים בייסורי העולם הזה, **מידי הייתה זאת לכם** לטובתכם להצילכם מגיהינום ולא אביתם, לכן עתה **למעצבה תשכבון** זולת ייסוריכם פה, באופן תירתו תרתי גיהינום.

פרק נא

א שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי ה' הַבִּיטוּ אֶל-צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל-מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם :
ב הַבִּיטוּ אֶל-אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל-שָׂרָה תְּחוֹלְלֶכֶם כִּי-אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ :
ג כִּי-נִחַם ה' צִיּוֹן נִחַם כָּל-חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן-ה'

שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה :

(א) שמעו אלי רודפי צדק כו'. עודנו יתברך מדבר עם סובלי ייסורין אשר התחיל בפסוקים הקודמים, ואמר **שמעו אלי רודפי צדק,** תמיד לעשות צדק ובלתי חוששים על הייסורין, כי אם אתם **מבקשי ה'** הוא מידת רחמים, תאבים אל הרחמים כי אינם אתכם, רק מתייסרים תמיד במידת הדין ורודפים צדק, אל תחושו כי אין ענייניכם בדרך טבע כי אם השגחי, כי הלא תדמו אל מקור שממנו באתם, והוא כי הנה הביטו שתי הבטות בנושא אחד:

האחד הביטו אל צור חוצבתם כו',

והשני (ב) הביטו אל אברהם אביכם כו',

והוא כי הנה טבע ומציאות **צור** הוא אבן קשה, כי על כן דרך פלא נאמר הן הכה צור ויזובו מים, וכן בור סתם בכל המקרא, הוא בור בלתי נובע רק חפירה בעפר או בסלע.

ונבוא אל העניין

אמר **הביטו אל אברהם ושרה** שמהם באתם, אל זמן שזה היה צור יבש בלתי ראוי להוליד, וזו הייתה בור שנוקר בפטיש מסלע קשה, כך הייתה היא עקרה בלתי ראויה לילד, וכמאמרם ז"ל שאפילו עיקר מטרין לא הווה לה.

וזהו **הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם,** ואחר כך **הביטו** בהם הבטה שנית, והיא **הביטו אל אברהם** שהוא כאשר הושם שמו אברהם, שאז היה **אביכם** שניתן בו הולדה, וכן **אל שרה** שהוא כאשר הוסב שמה שרה, כי אז הייתה **תחוללכם** שניתן לה הריון, כי הנה בתחילה **אחד** קראתיו משולל, **שני** כי לא היה מוליד ועם כל זה ואברכהו וארבהו שלא בדרך טבע, ואדרבא צערם הקודם סייעם להרבותם, כלומר, כך אתם אעפ"י שתתייסרו בגלויות אל תתייאשו מן הרחמים, כי הלא יותר היה טעם להתייאש אברהם ושרה, ועם כל זה **בראתיו והרבתיו וברכתיו,** כלומר כי כה אעשה לכם.

וכל שכן **כי** הנה כבר **(ג) ניחם ה' ציון ניחם כל חרבותיה,** באמרו **התשכח אשה עולה וכו', הן על כפים חקותיך וכו', כי חרבותיך ושממותיך כו',** וע"י מה שניחמתים מטרם תבוא אליהם הרעה, העלה עלי כאלו כל כך ודאי כאלו כבר עשיתי, כי דבורי עושה רושם, וזהו **וישם מדברה כעדן כו',** והנה כל אשר ניחמתי **ציון וחרבותיה מדברה וערבתה,** מה הוא הטוב אשר אעשה להם, הלא אין ספק שהוא כי **ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה,** ומי הם הששים ושמחים בה ומביאי תודה ומרימי קול זמרה, אם לא אתם שבלעדכם מה היא נחמת ציון שהכל הוא לכם, ולכן גילו ושמחו מעתה ובטחו בה' כי רב טובכם.

או שיעור הכתוב, שאומר הוא יתברך אל תיראו ותתייאשו מן הטובה, כי הלא **ניחם ה' ציון** על כי **כלה ה' את חמתו כו' ויצת אש בציון,** ואין ספק שהוא כאלו כבר **וישם מדברה כעדן כו',** כי לא יזניחנה ה', ואם כן זה לכם צד בטחון, כי בשלומה יהיה לכם שלום ולא בלבד אגבה, כי אם שכל טובה ונחמתה היא שמחתכם בה', כי **ששון ושמחה ימצא בה כו',** ואין זה כי אם לכם כי מה ש**מדברה כעדן כו',** אינו אלא שתתעדנו בה ותתענגו על רוב שלום, באופן כי זה יהיה לכם לבטחה.

ד הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי אֵלַי הַאֲזִינוּ כִּי תּוֹרָה מֵאִתִּי תֵּצֵא וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ :
ה קָרוֹב צִדְקִי יָצָא יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל-זְרֹעִי יְיַחֵלוּן :
ו שְׂאוּ-לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל-הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי-שָׁמַיִם כָּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ-כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת :

(ד) הקשיבו אלי עמי כו'. עודנו מדבר על בני הגלות הלז, והנה ידוע מרז"ל שעתיד הקדוש ברוך הוא להיות ראש חולה לצדיקים, וכולם יושבים לפניו והוא דורש להם תורה, והנה אין ספק שכיונו לומר שתהיה השגתנו אז גדולה מאשר הייתה לנו בסיני, כי אז לא עצרו כח לסבול רק ב' דברות ופרחה נשמתם, ולעתיד יהיו בנחת שומעים מפיו יתברך רזי תורה, ועין בעין רואים את קונם מה שאין כח כעת בעין לראות, ויתענגו עמו יתברך וידוע לאשר כח בהם לשער אהבה בתענוגים, כי אין למעלה ממרגוע ותענוג זה בגוף ונפש.

ונבוא אל העניין

והוא כי אחרי הזהירו יתברך על התשובה, להביא את הגאולה ככל הכתוב בסמוך, בא עתה ויאמר **הקשיבו אלי עמי כו',** לומר הכינו עצמכם אל אושר עצום ורב שהוא לשמוע מפי תורה, שהיא נבואה בהקיץ פנים בפנים וזהו, **הקשיבו אלי עמי כו',** והנה בישראל שני סוגים:

א', הבלתי מתייחסים אל המלכות

ואחד בעלי השררה ומלכות התאבים אל השררה ומשפט,

והנה דבר אל הסוג הא' באומרו **הקשיבו אלי עמי,**

ועל השנית אמר **ולאומי** שאין להם אלא מלכות **אלי האזינו,** כלומר מהאזנה אלי עשו עיקר, יותר מעשות נקמה בגויים עם שלא תעדר גם זו, ופירש ואמר **כי תורה מאתי תצא,** לומר מה שאמרתי **הקשיבו אלי וכו'** אל יקל בעיניכם, כי הלא לא תהיה ע"י זולתי כאשר אמרתם בסיני למשה, **דבר אתה עמנו ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות,** כי לא עצרתם כח לסבול, כי עתה **תורה מאתי** ממש **תצא** אליכם.

וגם רמז שיאמר להם דברים מחודשים שלא נשמעו מעולם, כי אם הם מאתו יתברך שהיו כמוסים עמו לבדו, ואם תאמרו כי הלא טוב טוב הוא לפי הזמן ליטפל בעשות עיקר מעשות משפט, וגם טוב להיטפל להושיע השכינה מהגלות כביכול, שעל ידה נעשית נקמה בעמלק, אל תחושו על זה משני טעמים:

א', כי בכלל משפטי הוא מה שלישראל ארגיע ואענג בהשגת עונג נפשי כזה לישראל שברב טובת ישראל ימסו העכו"ם כדונג, וזה אומרו **ומשפטי לאור עמים ארגיע,** לומר כי בכלל משפטי הוא מה ש**לישראל** הנקראים **אור עמים ארגיע,** בעונג השגה זו עם אלוהי עולם, כי אז שאר גויים יחפרו ויבושו כי יכוו מחופת ישראל.

ועוד טעם שני והוא כי הנה מאז יהיה **(ה) קרוב צדקי יצא ישעי וכו',** לומר לא מהיותי משמיע לכם תורה אני מתרפא מהמשפט, ומלהוציא שכינתי מהגלות לעשות המשפט, כי הלא אין צריך לומר בהיותי מלמד לכם סתרי תורתי, כי אם מאז היה **קרוב** לצאת תורה לכם מאתי שהוא **צדקי,** כד"א **ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה,** כבר **יצא ישעי** מהגלות הוא שכינה שהוא שם אדנות כנודע, אלא שאין עדיין עיקר תוקף המשפט כי אם ממוזג דין ורחמים, וזהו **וזרועי** גם הוא עם ה' הנז' למעלה, שהם ימין ושמאל דין עם רחמים **עמים ישפוטו** שהוא מה שימסו כדונג ויכוו מהשגת ישראל, אך עדיין **איים** רחוקים אשר לא יכוו, כי אינם מהעמים אשר היצרו את ישראל ולא אויבים להם אלי **יקוו** שארחמם, וזהו **אלי איים יקוו,** אך עיקר תוחלתם היא שתהיה מידת הדין הקשה פועלת באויבי ישראל, וזהו **ואל זרועי ייחלון** הוא זרוע סתם הידוע, הוא מידת הגבורה היא מידת הדין הקשה, כי האיים אשר לא היצרו את ישראל מעולם, ישמחו לראות במפלת אויבי ישראל, ומה גם עתה ישראל, ואם פדות זה יתמהמה חכו לו.

כי הנה **(ו) שאו לשמים עיניכם** הוא עולם הגלגלים אשר תשיגו לראות, **והביטו אל הארץ מתחת** אשר תשכילו, כי מה בצע לו יתברך באלו שכלם גשמיים משוללי נפש קדושה ככם, כי כל אלה יהיו אפס, **ויושביה** אשר הם כמו כן שהם גשמיים כגלגלים, **והארץ** שהם העכו"ם אשר אין בם חלק אלוה ממעל **ימותון,** וזהו **כמו כן ימותון** כי יושביה אשר הם בשמים וארץ הנזכרים ימותו, אך לא אתם בני ישראל כי ישועתכם היא ישועתי, כי חלקי ה' אמרה נפשכם וזהו **וישועתי לעולם תהיה,** וגם יש לכם משכון אחר, והוא כי **וצדקתי** היא שכינתי הנקראת צדקה שלי **לא תחת.**

או כפשוטו שמידת צדקה שלי **לא תחת,** כי אם אמנע מעשותה תהיה למידתי זאת למחתה חלילה.

ז שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי בְּלִבָּם אַל-תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל-תֵּחָתּוּ :

ח כִּי כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם סָס וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדוֹר דּוֹרִים :

(ז) שמעו אלי יודעי צדק כו'. הנה כתבנו כי כל נבואות אלו על בני גלות הזה ידברו, אמר הלא הבטחתי אתכם בגאולה העתידה, אל ירך לבבכם ואל תחתו במה שתראו כי ביני וביני מחרפים ומגדפים האומות אתכם, כי הלא יש לכם שתי בחינות לבלתי החשיבם:

א', כי הלא אתם **יודעי צדק,** שהוא כי תדעון מהות הצדק והכישרון, והוא כי אינו כעובד את מלך בשר ודם, שאין מה שעובדים אותו כי אם עשות רצונו בלבד, אך מצות ה' לא כן המה, כי איכות כל מצווה מרום וקדוש כי על כן בה נברא מלאך, ומקנה בעושה קדושה גדולה ודבקות בו יתברך כנודע, כי על כן שכר מצוות בהאי עלמא ליכא, על כי איכותם רוחני, וא"כ אין לכם לקוץ על מה שמקניטים אתכם בעולם הזה, כי דבקותכם ואושרכם לא בעולם הזה הוא, וזהו **שמעו אלי יודעי צדק** כי להיותכם יודעים מהות הצדק.

וגם טעם שני והוא היותכם **עם** ש**תורתי בלבם**, שהוא כי אשר תורת אלוהיו בקרבו לא תמעד אשוריו, להרהר אחר מידותיו יתברך על ראותו שלום אויבי ישראל.

או יאמר גם אל יתעצב לבבכם, כי הלא אתם **עם תורתי בלבם** המשמחת לב, על כן על שתים אלה אמר **אל תיראו חרפת אנוש כו',** כי הלב המהרהר שקוע בתורת ה' ובלתי מחשיב הצלחת העולם הזה, ובלתי מקפיד על חרפת אנוש וגדופיו, והתחיל לשון יחיד באומרו **חרפת אנוש,** ויצא בלשון רבים באומרו **ומגדופותם,** וגם נכנס בחרפה ויצא בגידופים הקשים ממנה, וכן רבים עם היכנסו בחרפה א', הלא הוא ללמד על פי דרכו לאדם דעת, והוא כי אם איש הרואה אחד שיחרפנו, אם עושה עצמו כמרגיש וחרד כל שכן דפקרי נגדו רבים, ולא בלבד בחרפה כי אם בגידופים, ולא יחידי כי אם גידופים רבים, אך אשר לו מח בקדקדו, יעשה עצמו כבלתי מרגיש ובלתי נעשה בו רושם, ואז בראותם שמהביל הדבר לא יבואו להתפקר נגדו עוד, וזה יאמר **אל תיראו חרפת אנוש** היא חרפה ראשונה יחידית מאיש אחד, ובזה מגדופותם רבות של רבים אל תחתו, כי לא ימשכו עוד לעשות אחר שבזתם לדבר האנוש שהחל בחרפה, כי אין ראוי לייראו כי אם מן הקיים מכם, אך אלה הבל המה ואל תחשבום, כי אחרי בלותם יפרח טובכם כי הלא גופם ונפשם יכלו.

(ח) כי כבגד שאוכל **עש** את החיצוניות שלו שהוא פני הבגד, שהוא משל אל הגוף החיצון שבאדם, **וכצמר** שיאכלנו **סס** הוא את פנימיותה כנראה בחוש, כי אין הסס אוכל מהצמר כי אם מהפנימי שבו, שהוא משל אל הנפש שבפנים, כן יהיו אלו כי נפשותם עם גויותם יאבדו, ויהיו לאין ולאפס ולמה תחשיבום, אך אתם **צדקתי** אשר אעשה צדקה עם גוויותיכם עם היותם גשמיים, לעולם תהיה לא כטובם העובר, **וישועתי** היא נפשותיכם אשר הן ישועתי כי חלקי המה, וכאלו כביכול את עצמי אני מושיע תהיה **לדור דורים.**

ט עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי-עֹז זְרוֹעַ ה' עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דֹּרוֹת עוֹלָמִים
הֲלוֹא אַתְּ-הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין :
י הֲלוֹא אַתְּ-הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם רַבָּה הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי-יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים :
יא וּפְדוּיֵי ה' יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל-רֹאשָׁם
שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה :

(ט) עורי עורי לבשי עז כו'. ידבר הנביא על בני הגלות הלז לפני מידת **זרוע ה'**, כי כימי צאתנו ממצרים יעשה לצרינו לגאלנו. והוא כי הנה שני דברים עשה ה' ביציאת מצרים על הים:

א', שלא בלבד הכה את המצריים כי אם גם את השר, כמו שאמרו ז"ל **וירא ישראל את מצרים מת**, מתים לא נאמר אלא מת זה שרו של מצרים, כי מצרים שמו.

שנית, כי לא במידת הדין הלקם כי אם במידת רחמים, כמה דאת אמר **ה' איש מלחמה וכו'**, כעניין ארורים הרשעים שמהפכים מידת רחמים למידת הדין.

והנה שתי אלה יבקש הנביא פה באומרו **עורי עורי כו'**, לומר התעוררות כפול שהוא כאשר יפרש, שהוא על אויבינו ועל השר,

ועוד שנית והיא **לבשי עז זרוע ה'**, כי יתלבש בדין ועוז שלמדת גבורה נוסף על זרוע דין של מידת רחמים, והוא כנודע כי כל מידה כוללת כל הבחינות.

ופירש ואמר **עורי כימי קדם** כאשר עשית בזמן **דורות עולמים** שהוא על ים סוף, שהיו שם שני דורות של שני עולמים, והוא מאמרם ז"ל שעוברים שבמעי אמן האיר להם הקדוש ברוך הוא, וראו מה שנעשה בים ואמרו גם הם שירה, נמצאו שני דורות של שני עולמים יחד, כי אשר במעי אמן אינם בכלל העומדים בזה העולם, כד"א אחיו שלא היה בעולמו, על שעדיין לא נולד.

ואשר אמרתי **עורי עורי** שהם שני מיני התעוררות, הוא כי הלא **את היא המחצבת רהב** הוא שרו של ים כנודע מרז"ל, ו**מחוללת תנין** הוא פרעה הנקרא תנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו, שהביא עליו וכל חילו את מי ים סוף. הנה כי בימי קדם התעוררת על שר ועל בני אדם יחד, כן גם עתה עשה התעוררות כפול.

ואשר אמרתי **לבשי עוז זרוע ה'** שמידת רחמים תעשה העוז והדין, גם זה עשיתי ב**ימי קדם** הנז' כי הלא את היא העושה דין ורחמים כאחד, כי הלא את היא **המחרבת ים מי תהום רבה** שהוא עוז ורוגז, ובמצב ההוא היית שמה **מעמקי ים דרך לעבור גאולים**, ואין זה כי אם

שמידת רחמים שהייתה מרחמת על ישראל, בעשותה דרך מ**מעמקי ים** הייתה **מחרבת הים** עצמו ממציאות תכונתו, כי על כן בבת אחת היה דין ורחמים, ואם אין אתה עושה בגיננו, עשה בגין הדור ההוא אשר הוצאת ממצרים, אשר עשית להם שתי אלה על ים סוף, כי הנה עתה עתידים לחזור עם משה רבנו ע"ה כמו שאמרו ז"ל.

וזהו **(יא) ופדויי ה' ישובון** הם **יוצאי מצרים,** כד"א יאמרו **גאולי ה' אשר גאלם מיד צר** שהם יוצאי מצרים, שעתידין לשוב ומשה בראשם כנודע מרז"ל, וזהו **ושמחת עולם על ראשם** הוא **משה,** שהיה **שמחת עולם** שכשנולד נתמלא הבית אורה, כד"א אור צדיקים ישמח, והוא העתיד לבוא עם מלך המשיח כנודע מחכמי האמת, ואף על פי שהם הביאו מות ושעבוד מלכויות לעולם ע"י העגל ועוון מרגלים, עם כל זה **ששון ושמחה ישיגון,** כי ה**ששון** ו**השמחה** ירדפו אחרי **פדויי ה',** עד **ישיגון**, **ששון** של העדר המוות, **ושמחה** של חירות משעבוד מלכויות, והכרח לפירוש זה יש ממאמר רז"ל שביארנו במקומו, ולא הבאותיו פה לאהבת הקיצור.

והטעם שירדפו אחריהם כנראה מאומרו **ישיגון,** הוא להחזיר עטרה ליושנה, כי המה היו הגורמים חירות ממלאך המוות וחירות משעבוד מלכויות בסיני, ואף על פי שהם גרמו שחזרו שתיהן, הנה בזמן ההוא העתיד כבר **נסו יגון** של המוות, כד"א ביגון שאולה, **ואנחה** של שעבוד כד"א **ויאנחו בני ישראל מן העבודה,** ועל כן כיון שאז כבר נסו, ימשך ישובו אליהם מן הטעם האמור, וזהו **נסו יגון ואנחה.**

יב אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מְנַחֶמְכֶם מִי-אַתְּ וַתִּירְאִי מֵאֱנוֹשׁ יָמוּת וּמִבֶּן-אָדָם חָצִיר יִנָּתֵן :
יג וַתִּשְׁכַּח ה' עֹשֶׂךָ נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ
וַתְּפַחֵד תָּמִיד כָּל-הַיּוֹם מִפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית וְאַיֵּה חֲמַת הַמֵּצִיק :
יד מְהֵר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא-יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ :
טו וְאָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַּלָּיו ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ :
טז וְאָשִׂים דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי-אָתָּה :

(יב) אנכי אנכי הוא מנחמכם כו'.

ראוי לשים לב אל אומרו **אנכי אנכי** זה פעמים,

ואל אומרו מנחמכם לשון רבים ואומר **מי את** לשון יחיד,

וגם אומרו מאנוש ימות כי הלא אם תצויר יראה אינו רק מהאנוש טרם ימות,

וכן אומרו ומבן אדם חציר ינתן כי מי נתן חציר לאדם.

ועוד אומרו ותשכח ה' עושך כו' כי אתא לנחומי באומרו **אנכי אנכי כו'** צעורי קא מצער ליה. **ועוד,** כי אחר אומרו **מפני חמת המציק** שיראה כי ישנו, ואח"כ אומר **ואיה חמת המציק** שיראה כי איננו,

וכן פסוק מיהר צועה וכו' יראה בלתי מקושר אל האמור, וכמו זר נחשב מלהולמו.

והנה מקושר אל הקודם יאמר הוא יתברך, הלא אמרת לי ש**כימי צאתך ממצרים** על ים סוף אראך עתה **נפלאות** כן אעשה, כי אנכי שהייתי אז אנכי עתה, כי לא שניתי וכחי אז כחי עתה, וכל זה הוא אם יהיה בכם פירוד, כי אם יהיה ביניכם אחדות אין צריך דבר, כי איכותך וזכותך תצילך כי מי את בעלת איכות קדושה יתירה ש**תראי מאנוש ימות,** והוא כי אינן קדושים כמוך, שאת גם במותך תקרא חי כד"א בן איש חי, אך זה הוא **אנוש ימות** כי אין לו חיות רק עודנו פה כי אין לו נצחיות, והוא ע"ד הכתוב אצלנו על פסוק מאמר עשו הנה אנכי הולך למות, כי חלקו העולמות בינו ובין יעקב באופן כי יעקב הולך אל בית עולמו לחיות, והוא הולך למות כי אין שם חיות, ועליו עצמו שיום נקם הוא עליו ידבר פה.

ועוד טעם שני והוא **ומבן אדם חציר ינתן,** שהוא כי יתרון המדבר על בע"ח לא יצדק רק בבני ישראל, אך האומות בהיותנו צדיקים, לבעלי חיים יחשבו לפנינו, וכאשר הבעל חי בלתי מדבר הוא לחם המדבר, כך העכו"ם בערכנו, והוא מאמרנו על פסוק כי לחמנו הם, וזה יאמר **ומבן אדם חציר ינתן,** כי כמו חציר הנאכל ינתן לפניך, כלומר אין צריך לומר שהוא כבע"ח בלתי מדבר בערך המדבר, כי אם כערך הצומח אצל המדבר.

או יאמר, הנה אמרתי ליעקב שתי פעמים **אנכי אנכי. אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה,** שהוא כי שכינה תהיה עמו בגלות כביכול, ואנכי היורדת עמך אנכי המעלך, ובזה יאמר **אנכי אנכי** שאמרתי כן ליעקב הוא מנחמכם, כי גם עתה **אנכי** ירדתי עמך בגלות זה **ואנכי** אעלך כו', כלומר אשר אמרתי **אנכי אנכי הוא מנחמכם,** כיוצא בדבר ההוא והשאר כמדובר.

או יאמר, מה שידענו מרז"ל על פס' **אני ה' בעתה אחישנה,** שהוא **זכו אחישנה לא זכו בעתה,** ואומרו **אנכי** שאהיה עמכם אם תזכו, **אנכי** אם לא תזכו שהוא **בעתה,** ועל מה שהוא **בעתה** אם לא זכו, אשר על העדר זכות יחשבו למפורדים כנודע, שאין הבלתי כשרים נקראים אחדים, אשר הגאולה אז היא ע"י חבלי משיח, ע"כ צריכים נחמה על הצרות אמר **מנחמכם,** ועל זמן **אחישנה** שהוא אם זכו אשר אז יחשבו לאחדים אמר **מי את כו'** לשון יחיד, והעניין **מי את** שתיערך לאויביך ליירא מהם, כי הלא איכותך חי כי אז הוא זמן שיבולע המוות לנצח לישראל, באופן שלא תמות עוד והם ימותו, והעומד למות כמת יחשב בערכך, כי אתה זך

האיכות משולל זוהמת נחש, ו**מי את** בערכם ש**תראי מאנוש ימות,** מה שאין כן את שלא תמותי.

ושמא תאמרו הלא כולנו כמונו כהם בני אדם, המביאים זוהמת נחש לעולם אנחנו, ואיך נפרד באיכות אנו מהם בהיותנו משורש אחד, הלא הוא כי הלא המה מתייחסים ל**בן אדם** הוא אדם הראשון, שלא התיר לו הוא יתברך לאכול בעלי חיים, כי אם **חציר ינתן** לו לאכול, כד"א **ואכלת את עשב השדה,** אך אתה לא תתייחס אל היות שורשך אדם, שלא ניתן לו יתרון רק על הצומח אחר שחטא ונתעכר בזוהמת נחש, אך אתה, הוא יתברך עשאך בריה חדשה, שמירק וליבן אותך מזוהמתך מאברהם והלאה, עד הביא את ישראל בכור הברזל במצרים, לצרוף כבור סיגי הזוהמא ככתוב אצלנו במקומו, כי המתים בימי החשך במצרים היו הסיגים, והכסף הטהור היה הנשארים, שנגמרה פסיקת זוהמתן בעומדם על הר סיני, באופן שלא יתייחסו ליקרא בני אדם בזמן ש**חציר ינתן,** שהוא כאשר שלטה בו זוהמא, כי אם לקודם זמן שחציר ינתן.

(יג) ותשכח ה' עושך כו'. הלא אמרתי **מי את ותראי וכו',** אמר הנני מזכירך טענה לבל תירא מהם, והוא כי הלא ידעת כי בשביל ישראל שנקראו ראשית נבראו ארץ ושמים, שהוא על שהיו עתידים ליזכך ולקבל התורה בסיני, וזה אומרו **למה תירא התשכח** כי למה ש**ה' עושך** בריה חדשה, שהיה עתיד להפסיק ממך הזוהמא שהוא בשביל התורה, היה נוטה שמים ויוסד ארץ, והוא מאמרם ז"ל ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, שהוא שכל מה שנברא בששת ימי בראשית, היה תלוי ביום הששי לסיון של מתן תורה, כי שם זכו לקבל תורה ע"י שפסקה זוהמתן, וא"כ אפוא למה תיראי עתה שחזרה זוהמתך בזמן הגאולה ליפסק, כי **ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק** בתמיהא, ושמא תתבהלו כי תראו אויביכם בזמן הגאולה, כוננים ועורכים מלחמה להשחית בחבלי משיח, אל תשיתו לב, כי אשר כונן להשחית מהרה יתבטל, ותאמרו **ואיה חמת המציק,** כי תבקשם ולא תמצאם אנשי מצוותך.

ואין זה כי אם **(יד) מהר צועה להפתח כו',** והוא כי הנה לא יבצר טלטול מה באותו זמן, ויבואו שם האויבים לכונן להשחית, ומה שיבולעו עד אמור **ואיה חמת המציק** הוא כי **מהר צועה כו',** כי **הצועה** כתוא מכמר כמסור ואסור במאסר המציק, אלא ש**מהר להפתח** ע"י תשובה, שמיהר לעשות וע"י כן נבלע המציק, ואין לומר שינצל ממיתה משונה אך ימות מיתת עצמו, כי די שתספיק התשובה לינצל ממיתה משונה, כי אם גם ממיתה עצמה וזהו **ולא ימות לשחת,** והוא מעין מאמר ר' עקיבא על הצלת בתו ע"י הצדקה, לא בלבד מלמות מיתה משונה ע"י הנחש, כי אם גם ממיתה עצמה שנאמר וצדקה תציל ממות, ולא זו בלבד כי אם גם שעם היותו **צועה** ומטלטל במדבר, כמו שאמרו ז"ל לא מקום זרע וכו' עם כל זה **לא יחסר**

לחמו. ובאומרו **לחמו** ולא אמר לחם יתכן רמז מאמרם ז"ל, שימטיר להם מן מן השמים המתייחס לישראל, כד"א **הנני נותן לכם לחם כו'.**

ושמא תאמר, כי אם לא תירא מן האויבים בני אדם תיראי משריהם שבשמים, אל תיראי כי כל השרים תחתי הם, כי הנה **(טו) אנכי ה' אלוהיך** אשר להיותי **אלוהיך** בשבילך, **רוגע הים** הוא ים סוף, **ויהמו גליו** לשוב למקומם כטבעם על ישראל, כמו שאמרו ז"ל **והמים להם חומה חמה** כתיב ולא הנחתי, ואין זה כי אם ש**ה' צבאות שמו,** שהוא כי כל צבאות של מעלה שלו הם, ועל כן שרו של ים משועבד אליו לעשות רצונו, ולכן גם כל שרי האומות משועבדים אלי כשרו של ים כי שלי המה.

או יאמר, ראה נא את אשר חיבבתיך וזה בשני דברים:
א' שלא כניתי שמי על מלאכי מעלה, ולא על שום אומה כי אם עליך, כי אנכי עם היותי **ה'** אשר הוא שם גדול המורה שררה על הכל, וכד"א כי גדול שמי בגוים, ועם כל זה **אלוהיך** אני נקרא, כי גדול חביבותך אצלי.
ועוד שעם כל גדולתי שהייתי יכול לבקוע הים, ע"י אחד ממלאכי מרום ולא עשיתי כן, כ"א אני בעצמי הייתי **רוגע הים ויהמו גליו** נגד המצריים, שהוא עניין מאמרם ז"ל על פסוק לסוסתי כו', כי גלי הים עשו עיקר המלחמה, שנדמו לסוסים נקבות לפני סוסי מצרים הזכרים, והיו מדלגים על הגלים ונשקעים בם, וזה יאמר **ויהמו גליו,** שהיו הומים לפני סוסי מצרים שיתאוו להם וישתקעו בם, והנה כל זה עשיתי ע"י עצמי עם היות כי **ה' צבאות** שמי, והייתי יכול לעשות על ידי א' מהצבאות ולא עשיתי, הנה אין זה ודאי כ"א מגודל אהבה רבה שחיבבתיך.

ועוד טענה אחרת לשלא היה לך לפחד **מפני חמת המציק,** והיא כי הלא אחר שנטיתי שמים ויסדתי ארץ, היו רותתים קרובים ליבטל ועשיתי לך מה שעל ידך נקבעו ונעשו של קיימא, והוא כי אם לא היו ישראל מקבלים את התורה, היה העולם חוזר לתוהו ובהו, כמו שאמרו ז"ל ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, הוא יום הששי הידוע הוא ששי לסיון של מתן תורה, שכל מה שנברא בששת ימי בראשית היה קיומו תלוי בקבלת התורה, נמצא שע"י הקבלה ההיא נטעו השמים ונתחזקו כאילן הנטוע שממקומו לא ימוש, וכן הארץ יוסדה יסוד מוסד.

והנה למען תהיה קבלת התורה מתקיימת כראוי, מה עשה הוא יתברך שם הדברים בפי כל אחד ואחד מישראל, כמו שאמרו ז"ל ב**מדרש חזית**, שאחר צאת כל דבור ודבור מפי הקדוש ברוך הוא, היה הדבור בעצמו מדבר עם כל אחד ואחד מישראל, ואומר לו מקבלני את עליך, כך וכך מצות יש בי, כך וכך עונשים כו', מקבל את אותם כו', והיה אומר הן, אז היה הדבור נושקו על פיו והולך ונחקק בלוח כו', והנה כתבנו במקומו כי אומרו נושקו על פיו, הוא כי היה

הדבור מתדבק בנפש כל איש מישראל, שהוא עניין נשיקה כמפורש אצלנו ב**ספר שושנת העמקים,** וכנמצא ב**ספר הזוהר** שנשיקה היא לאדבקא רוחא ברוחא.

וזה יאמר **(טז) ואשים דברי בפיך** כי דבורי היו באים בפיך לידבק בנפשך, ולמען תוכל לסבול קדושתי וקדושת דברותי פן תשרף, **בצל ידי כסיתיך,** וכל זה עשיתי כדי **לנטוע שמים,** שיהיו נטועים חזקים ולא רפויים, וכן **וליסוד ארץ** כי בעשותי כך יכולתי לקבל התורה בפיך ובלבבך, שע"י כן נמצאו נטועים שמים ומיוסדת ארץ בארץ, וזהו **לנטוע שמים וליסוד ארץ** ע"י קבלתך התורה, וגם כדי **לאמר לציון עמי אתה,** שאלו לא קבלת התורה אשר הייתה ע"י היותה שם **דברי בפיך,** ואשר **בצל ידי כסיתיך** לא הייתי אומר **לציון עמי אתה,** כי שם תתייחס התורה **כי מציון תצא תורה,** ואם כן אחר שכל זה עשיתי לך לשיתקיים העולם על ידך, א"כ אפוא **מי את ותיראי מאנוש ימות כו', ומפני חמת המציק** כי אהבת עולם אהבתיך, וכל העולמות אתה המקיימם ולמה תירא שאעזבך ביד מבקשי נפשך.

יז הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלִַם
אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד ה' אֶת-כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת-קֵבַעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית :
יח אֵין-מְנַהֵל לָהּ מִכָּל-בָּנִים יָלָדָה וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל-בָּנִים גִּדֵּלָה :
יט שְׁתַּיִם הֵנָּה קָרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ :
כ בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ שֶׁכְבוּ בְּרֹאשׁ כָּל-חוּצוֹת כְּתוֹא מִכְמָר הַמְּלֵאִים חֲמַת-ה' גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ :
כא לָכֵן שִׁמְעִי-נָא זֹאת עֲנִיָּה וּשְׁכֻרַת וְלֹא מִיָּיִן :

(יז) התעוררי התעוררי קומי ירושלים כו'. הנה ב**ספר הזוהר** פירשו פסוק **נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל,** שהוא שלא תוסיף קום מאליה בגאולה העתידה כאשר בתחילה, אשר מעצמה שבה לבנות בית שני, כי אם עתה הקדוש ברוך הוא בעצמו ינחמנה וינחנה לירושלם עירה.

ונבוא אל העניין

והוא כי השתי גלויות נכללו בחורבן ראשון, כי כהתם **גלות כשדים** טרם הבנות בית המקדש היה **גלות מדי,** ובגאולת גלות מדי הלכנו לבנות בית שני ברישיון כורש מלך פרס, והקימה ההיא לא הייתה ע"י הקים אותנו הוא יתברך, והוליך אותנו כאשר נקוה לעתיד, כי אם שאנחנו קמנו ברישיון כורש כמעצמנו, בצער גדול כמפורש בספר עזרא. וזה יתכן הוא עניין מקראות אלו, והוא כי על שתי הגלויות הראשונים שבאו כאחת אמר **התעוררי** זה פעמים יחד, ויהיה ההתעוררות שתקומי מעצמך וזהו **קומי ירושלם.**

ושמא תאמרי האם מעט הייתה כוס חמת המן הרשע, שגזר להשמיד להרוג ולאבד כו', ולמה תקל הצרה ההיא בעיניך שבבנין בית שני הבא אחריה, תאמר **קומי** מעצמך ולא תהיה אתה המקים אותנו כאשר יהיה בבית הג', הלא הוא כי הנה **אשר שתית מיד ה' את כוס חמתו** ע"י המן, הלא אתה עשית בידך כי **את קובעת כוס התרעלה.** שתית, הוא השתיה כדת אין אונס אשר שתית בסעודת אחשורוש, על כן מצית כוס חמת ה', וזה אין צריך לומר לדעת **מדרש חזית** שקיימו, כי כל צרת המן היה על מה שנהנו מסעודתו של אחשורוש, כי אם אפילו לרשב"י בגמרא שדעתו שמה שנתחייבו היה על עוון הצלם, הנה הכרחנו במקומו כי זה וזה היו גרמת נזקם גם לרשב"י, וגם שעיקר אשמתם הייתה היין, כי על כן עשה שהשתיה אין אונס, לבל יהיו כאנוסים ויחייבו את ראשם למלך הקדוש.

כלל הדברים, שאין צרת מדי גדולה כצרת נפילת הגלות הזה האחרון, לשיהיו זוכים ע"י הגלות ההוא, לשיקימנו הוא יתברך כאשר לעתיד, שהוא על נפילה עצומה שעליה אמר הוא יתברך **דברו על לב ירושלם כו', כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה.**

או יאמר, התעוררי התעוררי לשוב בתשובה ליגאל בשתי גלויות ראשונות, ובהם אני אומר לך קום מעצמך וזהו **קומי ירושלם,** וזה בשנים שהם:

א', אשר שתית כו' ע"י **נבוכדנצר**,

והשני הוא, **את קובעת כוס התרעלה** והרעדה ע"י **המן** להשמיד כו', כי מה ששתית בסעודת אחשורוש מצית בצומות והפחד, אך לא גדלו כל כך אותם ראשונים, כי מי יתן והיינו עתה בגלות הזה האחרון כאשר בגלות מדי, כי אז בא מרדכי לנהל אותנו ולהחזיק בידנו לעוררנו לשוב עד ה', אשר הגלה מירושלם.

ועתה בגלותנו זה **בחורבן בית שני (יח) אין מנהל לה מכל בנים ילדה, ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה,** כאשר היה מרדכי בזמן ההוא.

אך הנה משיב הוא יתברך ואומר **(יט) שתים הנה קוראותיך כו',** והוא בשום לב בכתוב שאומר **שתים הנה קוראותיך** ומונה ארבעה.

ועוד אומרו מי ינוד לך באמצען.

ועוד אומרו אנחמך ולא אמר ינחמך.

אך כיוון לומר הלא אמרתי כי מי יתן והיה גלות הזה האחרון כגלות הב', ועוד אני אומר כי גם ש**שתים הנה קוראותיך,** שהם גלות יון וגלות הזה הרעה הגדולה היא, **מי ינוד לך** בזה האחרון שהוא כל עניין פרשיות אלו דובר בו, כי הלא הוכפלו רעות **השוד והשבר והרעב והחרב,** על כן אני אומר **מי אנחמך,** כלומר הצד השווה הוא כי אני **אנחמך,** ואין העניין אלא

שית לבבי בעצמי שה' הוא האלוהים, מי מבחינה יהיה עם ש**אנחמך** אני ולא אחר, וזהו **מי אנחמך** והוא עניין מאמרם ז"ל ב**ספר הזוהר**, על פסוק **נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל,** שהוא לא תוסיף קום מעצמה, כי אם על ידו יתברך כמדובר.

ושמא תאמר, הלא גם **גלות יון** היה עצום ורע שהיו כמו שאמרו ז"ל אומרים לישראל, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוהי ישראל, והיו כל חוצות מלאים מומתים על קדוש ה'.
וכמעשה דחנה וז' בניה לזה אמר שב**א'** מ**קוראותיך**, **(כ) בניך עולפו שכבו בראש כל חוצות,** הנה יש נחמה היו **כתוא מכמר** שלא גלו ממקומם, אלא שהיו בו **כתוא מכמר.**
או יהיה **כתוא מכמר** על **אנטיוכוס** עצמו, שנשאר שם נצוד **כתוא מכמר.**

אך הצרה העצומה היא בגלות האחרון הזה, **המלאים** בו **חמת ה'** בחורבן בארצם, ו**גערת אלוהיך** שהלכו נדחים המתייחס לנידח, מחמת הגוער בו ומנידו ממקומו, ואשר אמרתי **מי אנחמך** שהוא מי משמותי, הוא כי הנשארים בגלות שאני דובר בם, קבלו צרה ע"י שני השמות, שהם **המלאים חמת ה'** שהוא ע"י שם הרחמים, וכן **גערת אלוהיך** שהוא ע"י שם אלוהים, על כן אמרתי שצריך לשים לב באיזה מהם תקבל הנחמה, כי לקית בכל אחד מהם, וזהו **המלאים חמת ה' גערת אלוהיך.**

ועל מה שאמרתי שאם יצדק לבקש לך מנחם הוא באחד משמותי, אם יהיה בשם **ההוויה** או בשם **אלוהים,** לכן הנני מודיעך כי בשני השמות **אנחמך,** והוא כי הלא בגלות זה כי תהיי **עניה,** והוא הנודע כי אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס, וזהו **(כא) שמעי נא זאת עניה.**

ועוד שנית שתהיה לך, והיא שתהיה **שכורת ולא מיין** כי אם ממה שטוב מיין שהוא מדודי, כד"א כי טובים דודיך מיין, שהוא כי תתן את דודי לי לימסר על קדושת שמי, שהוא חשק הדודים שכורי אש החיבה והאהבה, וגם זה הוא אשר יהיה לנו בחבלי משיח כנודע, שיאמרו עבור והמיר או תהרג כו', אז ע"י שתי אלה שתי שמותי ינחמוך ויהיו עמך.

כב כֹּה-אָמַר אֲדֹנַיִךְ ה' וֵאלֹהַיִךְ יָרִיב עַמּוֹ הִנֵּה לָקַחְתִּי מִיָּדֵךְ אֶת-כּוֹס הַתַּרְעֵלָה
אֶת-קֻבַּעַת כּוֹס חֲמָתִי לֹא-תוֹסִיפִי לִשְׁתּוֹתָהּ עוֹד :
כג וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד-מוֹגַיִךְ אֲשֶׁר-אָמְרוּ לְנַפְשֵׁךְ שְׁחִי וְנַעֲבֹרָה וַתָּשִׂימִי כָאֶרֶץ גֵּוֵךְ וְכַחוּץ לַעֹבְרִים:

כי **(כב) כה אמר אדוניך ה'** הוא שם הרחמים, וגם שם הדין כי **ואלוהיך יריב עמו,** כי ע"י עניות ומסור עצמך על קדושת שמי אעלה עלי, כאלו מעתה **הנה לקחתי מידך,** על ידי הרצון טוב לקדש שמי, שלא תבואי לידי השתים ליהרג בידם.

חזור לעמוד השער

(כג) ושמתיה ביד מוגיך האומרים לך **עבור או תהרג,** שלא בלבד בקשו לשלוט בגופים כי אם גם בנפש, על ידי העבודה זרה להעביר על דת, וזהו **אשר אמרו לנפשך שחי** והכנעי, **ונעבורה** דת כמוני כמוך, ואת לא כך עשית כי אם **ותשימי כארץ גוך,** שאמרת הרגני נא הרוג את הגוף ואל אראה ברעת הנפש, ואפילו לא שמת לבך אם תזכי ליקבר, כי אם **וכחוץ לעוברים,** שעל מנת שתהיי מדרך כף רגל כחוץ לעוברים קבלת על עצמך, על כן אז אהפוך אל העמים ההם כוס התרעלה אשר הייתה בידך, ע"י שתי שמותי שע"י שם ה' אעבירהו ממך, וע"י שם אלוהים אשימהו ביד מוגיך כמדובר.

פרק נב

א עוּרִי עוּרִי לְבָשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לְבָשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַם עִיר הַקֹּדֶשׁ
כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא-בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא :
ב הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלִָם (הִתְפַּתְּחִו) [הִתְפַּתְּחִי] מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת-צִיּוֹן :
ג כִּי-כֹה אָמַר ה' חִנָּם נִמְכַּרְתֶּם וְלֹא בְכֶסֶף תִּגָּאֲלוּ :
ד כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי ה' מִצְרַיִם יָרַד-עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ :

(א) עורי עורי לבשי עוזך וכו'. טרם נבוא אל הביאור נקדים מאמרם ז"ל, כי אין סם ממית את היצר הרע כתורה, ועל כן אמרו אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח כו', עוד אמרו רז"ל, כי ז' שמות נקראו לו **ליצר הרע** ומכללם הם **ערל וטמא,** כי **משה קראו ערל** שנאמר **ומלתם את ערלת לבבכם, ודוד קראו טמא** שנאמר **לב טהור ברא לי אלוהים** מכלל דאיכא טמא. ובביאור המאמר במקומו כתבנו, כי הם שבע בחינות תאוות היצר הרע, וביאור שתי אלה הוא כי בחינת היצר הרע המתאווה מותרות תקרא ערל, שהוא מותר בגוף ועל כן משה קראו ערל, על כי התאוו תאווה במדבר, כאומרו מי יאכילנו בשר זכרנו את הדגה כו', על כן אמר להם **ומלתם את ערלת לבבכם כו',** ובחינת תאוות עריות תקרא טמא, על כן דוד קראו טמא כי נכוה בגחלת הדומה לעריות.

עוד הקדמה שלישית ידענו מ**ספר הזוהר**, כי ע"י מעשה המצוות נעשים לאדם לבושי יקר להתלבש בם רוחו ונפשו, שהם הנקראים בדברי רז"ל חלוקא דרבנן, ופירשו רז"ל ב**ספר הזוהר** על זה, מאמר הכתוב וירח את ריח בגדיו, הם בגדי פאר הרוחניים הנעשים ממעשה המצוות והנעשים מהכוונות הטובות כנודע, וכל שכן ממצות תלמוד תורה שכנגד כל המצוות.

עוד הקדמה ד' והיא כי התורה נקראת עוז, כמו שאמרו ז"ל שבשמוע האומות קולות וברקים במתן תורה, הלכו אצל בלעם ואמרו לו שמא הקדוש ברוך הוא מביא מבול לעולם, אמר להם **ה' עוז לעמו יתן** היא **תורה** שנקראת עוז, וענו ואמרו **ה' יברך את עמו בשלום.**

וראוי לדעת למה נקראת עוז ולמה ענו כך, אך הוא כי ע"י התורה יש להם חירות ממלאך המוות וממלכויות, על כן ענו ואמרו מי יתן שלא יהיה העוז רק לינצל ממנו ולא שישלטו עלינו, וזהו **ה' יברך את עמו בשלום,** שלא יהיה העוז למשול בנו.

כלל העניין, כי עוז התורה חירות ממלאך המוות וממלכויות, כי על כן כל עוד שעסקו ישראל בתורה, לא שלטו אויבים בישראל בזמן החורבן, ואפילו נגד המלאך המוות כמו שאמרו ז"ל בדוד ורבה בעת פקודתם, שעד שפסקו מללמוד לא מתו.

ונבוא אל העניין

והוא כי אחר הבטיחו יתברך את בני הגלות החיל הזה על הגאולה, אשר היא ע"י הכישרון כמדובר בפסוקים הקודמים, אמר עתה **עורי וכו'** לומר, הלא תאמרי כי שאור שבעיסה מעכבך מלשוב, לכן עשה זאת אפוא ו**עורי עורי** שתי הערות, ועל ידן **לבשי עוזך ציון** שהוא הלבוש שהוא עוזך מיוחד לך ציון הוא לבוש התורה, כד"א **כי מציון תצא תורה,** שע"י עסק בה נעשה לך חירות ממלאך המוות ומשעבוד מלכויות, שזה הוא עוז התורה, ומתייחס לציון כי מציון תצא תורה, ועל ידי היותך חי לעולם תהיה כאדם הראשון טרם יחטא, שחלוקא דרבנן היה לו בגוף ונפש, כי גם אתה כל יושבי ירושלים **לבשי בגדי תפארתך,** הן חלוקי דרבנן בירושלים כאשר היה לאדם בגן עדן, כי אז **ירושלים** תהיה **עיר הקדש,** כעניין ולכבוד אהיה בתוכה.

והב' התעוררויות שאמרתי שבהן תזכי לכך, הלא הן שתעשה ש**לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא,** ששני מיני יצר הרע שהאחד נקרא **ערל,** שהוא תאוות המותרות שתמאסם כי פת במלח תאכל וכו', באופן שלא תיתן מקום לבוא בך בחינת יצר הרע הנקרא **ערל,** וכן תפרוש כ"כ מכל המביא לידי זימה, עד שלא תיתן מקום לבוא בך בחינת יצר הרע הנקרא **טמא,** שהיא קדושה גדולה, שזה בקשו לעשות אנשי כנסת הגדולה ולא יכולו בכח, אך אפשר ע"י בחירה ועוד מעט ע"י שתי אלה.

גם **(ב) התנערי מעפר** שהוא מכל פניית חומריות בכל מעשיך, שלא תפנה בשום אחד מהם אל פניה גשמית, כי אם שכל מעשיך אפילו החומריים יהיו לשם שמים, כעניין פסוק בכל דרכיך דעהו, אז על ידי שלש אלה הרי **התפתחי מוסרי צוארך,** הם שני **מוסרי צוארך,** הם:

עול שעבוד מלכויות

ועול מלאך המוות הקשורים **בצוארך,**
שיתפתחו ממך שהן עוז ציון שאמרנו הנקנה ע"י התורה, בהכנות הב' מיני התעוררות והנמשך מהן כמדובר, שע"י התעוררויות אלו שהיא תשובה גדולה עודך **שביה** תקרא **בת ציון,** כי ע"י עשותך התשובה עודך בגלות תקני עז ציון ותגאלי וזהו **שביה בת ציון.**

(ג) כי כה אמר ה' חנם נמכרתם כו'. הנה אמרתי כי ע"י התיקון הנז' בפסוקים הקודמים הגאולה כל כך קרובה, כי מהיותך **שביה** תקרא **בת ציון** כאלו כבר אתה בא, אל תתמהי באמור איך יתמרקו העונות, כי הלא באשר אמרתי שתמאס מותרות ופת במלח תאכל, תקונך דבר נקל במהרה, כי הנה **חנם נמכרתם** שהוא על שנאת חנם, ועל כן בכלות פרוטה מן הכיס שתהיו בלי כסף תגאלו, כי בהיותכם כולם בלי כסף תבטל קנאה ושנאה לגמרי ותגאלו, וזהו **חנם כו' ולא בכסף תגאלו.**

ועוד טעם שני והוא **(ד) כי כה אמר ה'** זולת הטעם האמור, שהוא על גלות שכינה כביכול שמעוכבת בגלות בלי סיבה, והוא כי בשלמא מצרים שהייתה שם מעוכבת בגלות **רד"ו** שנה בשביל ישראל החרשתי, כי מתחילה הייתה לעמי איזו הנאה משם, כי הלא **מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם,** כי אין מרעה לצאן ולאכול ממזון הארץ פן יספו מפני הרעב, ולעומת הטבה זו סבלתי היותי שם ביניהם כי הטיבו את בני, וכן כאשר גלו לבבל היה הטבה מה, כי **אשור** הוא **נבוכדנאצר** מלך אשור **באפס עשקו** את עמי, והוא כי כאשר בלאדן בן בלאדן כתב ספרים ומנחה אל חזקיהו, בראותו השבת השמש אחורנית, והיה כתוב בספרים **שלום לחזקיהו ולאלוהיו.**

ואז קפץ נבוכדנאצר שהיה נער משרת בבית המלך, ואמר אפס שלא להזכיר את חזקיהו בשר ודם קודם לאלוהיו, ואז הקדימו **שלום ה' את שלום חזקיהו,** ואז על שלש פסיעות שפסע על דבר כבוד שמו יתברך, מלך הוא ובנו ובן בנו, נמצא כי באמור אפס שלא להקדים בשר ודם, היה לו כח לעשוק את ישראל למשול בו, וזהו **באפס עשקו,** כלומר ולכן גם אם סבלתי לימצא שם, כי גלו לבבל שכינה עימהם, והייתי בין הטמאים ההם כביכול שבעים שנה, לא יפלא כי על כבוד השכינה אמר **אפס.**

או יהיה **באפס עשקו** שהוא כי הייתה טענה לגלות ההוא שם, עד כי ליל ט' באב אמרו **אפס כי עז העם וכו',** על כן מאז נגזר בכיה לדורות, והיה לאשור מידה כנגד מידה אתם אמרתם **כי עז העם,** אני אתנכם ביד עם לא עז, כי הן ארץ כשדים זה העם לא היה, וזהו **ואשור** בשביל **אפס עשקו.**

ה וְעַתָּה מַה-לִּי-פֹה נְאֻם-ה' כִּי-לֻקַּח עַמִּי חִנָּם
(מִשְׁלָו) [מִשְׁלָיו] יְהֵילִלוּ נְאֻם-ה' וְתָמִיד כָּל-הַיּוֹם שְׁמִי מְנֹאָץ :
ו לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי-אֲנִי-הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי :

(ה) אך ועתה, בגלות הזה אומרת השכינה **מה לי פה,** להתעכב כי **גלו לאדום** שכינה עימהם, בהיות **כי לוקח עמי חנם** שלא היה לעמי שום הנאה, ולא עשו דבר לכבודי באופן ש**לוקח עמי חנם** מב' הבחינות, לכן **מושליו** שמחזיקים בעמי **יהלילו,** כי אביא עליהם יללה רבה נאם ה' שהוא בלי ספק. אך מה אעשה, כי אי אפשר למהר מיד, כי הלא תמיד **כל היום שמי מנואץ** בלתי מכובד בעמי.

או יאמר, מה שאני סובל ומאריך הוא על כי תמיד כל היום שמי מחולל בין הגויים, ועמי רואים ואין מקנאים לתקן, לכן אחר שעיכובכם הוא על זה יזהר עמי אשר לא חשו על כבוד שמי, וידע שמי שיקדש אותי כי לכן ביום ההוא שעמי יתחזקו בקדוש שמי.

וזהו **(ו) ידע עמי** גדולת **שמי,** כי אז לא אמתין תעשו הכנות או תפלות וצעקות, כי אם שאני אתחיל ואומר מעצמי הנני לגאולכם טרם תקראו, וזהו **אני הוא המדבר הנני,** כי אהיה **אני המדבר** שהדבור יהיה **הנני,** ולרז"ל האומרים כי אומרו יתברך **לכן** הוא **שבועה,** יצדק יותר שאומר לכן ביום ההוא כו', לומר נשבע אני כי **ביום ההוא** כי **אני** אהיה **המדבר** ואומר **הנני** כמדובר.

ז מַה-נָּאוּ עַל-הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה
אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ :
ח קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן :
ט פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת יְרוּשָׁלִָם כִּי-נִחַם ה' עַמּוֹ גָּאַל יְרוּשָׁלִָם :
י חָשַׂף ה' אֶת-זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָל-הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל-אַפְסֵי-אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ :

(ז) מה נאוו על ההרים כו'. לכאורה יאמר כי אחר הפליגו יתברך בנחמת ותשועת ישראל, אף על פי שהפליג בה להועיל הרי ישראל לא שב להזכירם, כאשר החל למעלה היה נראה כבלתי מחשיבה, ומה גם למאמרם ז"ל כי גם למעלה שלא היה מזכיר ציון וירושלים, עד ושתאמר **ציון עזבני ה',** באומרו שלא היה אוהב כי אם את עמו על כן לדבר על לב הרי ישראל, אמר **מה נאוו** היות **על ההרים רגלי מבשר,** כי טוב היות שם ולא בתוך היישוב, למען הראות כי יקרו בעיניו יתברך ולנחם אותם הוא מבקש.

חזור לעמוד השער

או יאמר, כי הנה בשורת הגאולה תתחלק לשלשה חלקים:

א', לישראל שינצלו משעבוד מלכויות ומן המוות.

ב'. וגאולת הערים **ציון וירושלים** אשר כלה ה' בם חמתו, שפך חרון אפו.

ג', העולה על כולם היא **ישועת אלוהינו,** שהיא צאת שכינה מהגלות כביכול.

והנה לבשר בקול רם לעיני העמים השתים הראשונות טוב הדבר, כי לא ימשך ממנו דבר אשר לא טוב, אך לומר בפרסום מלך ה' או נושע ה' הוא קשה לעיני העמים, כי הלא יאמרו ועד כה לא מלך היה או מי זולתו חלילה, שישעבד שכינתו והוא חלול ה', כי הלא מלכותיה מלכות עלם היה והווה ויהיה, אך לבני ציון היקרים בחכמה ודעת טוב לאומרו, כי המה ידעו בחינת מה שמתחדש לעתיד, אשר לא יגע בכבוד מלכותו מן העולם ועד העולם ובזה יאמר **מה נאוו** היות **על ההרים רגלי** מבשר בפומבי.

אך בזאת שיהיה **משמיע שלום** שהוא שלום לעם משעבוד מלכויות, כמה דאת אמר **ונתתי שלום בארץ, מבשר טוב** הוא חירות ממלאך המוות, והוא כי המוות נמשכה מבחינת הרע שבעץ הדעת טוב ורע כנודע, אך בחינת הטוב היא החיים הפך הרע, כמה דאת אמר את החיים ואת הטוב, ואת המוות ואת הרע ואז יהיה **מבשר טוב,** כי הבשורה תהיה טוב לומר כי יהיה טוב לבדו שהוא החיים, ולא טוב ורע כאשר בתחילה. ועל ישועתו יתברך מגלות שכינה אומר סתם וזהו **משמיע ישועה,** לומר כי זה הנוסח שמה שאומר לישראל אומר מפורש שלום וטוב.

ומה שאומר על **ישועת השכינה,** אומר סתם זה נאה ליאמר **על ההרים** בפרסום גלוי לכל העמים, אך לא לומר מלך ה' או נושע אלוהי ישראל מפני העמים כאמור. כי אם **אומר לציון,** הם שלומי אמוני ישראל יושבי ציון, להם אומר בפירוש **מלך אלוהיך,** כי הלא ידעו בחינת מלכותו יתברך העתיד מה הוא, ואין חילול בדבר על הקודם חלילה.

(ח) ומה ש**קול צופיך** אשר **נשאו קול** בעולם הזה לבשרך **יחדו ירננו,** שהוא בקול לעתיד מה שאמרנו ש**מלך אלוהיך** אין בזה קפידא שאומר בקול, כי הלא אז הוא אחר התחייה אשר אז אין עכו"ם בעולם לחלל שם שמים בשמעם, ומה תהיה הרנה הלא היא כי אז **עין בעין יראו בשוב ה' ציון,** והוא מה שאמרו ז"ל שעתיד הקדוש ברוך הוא להיות ראש חולה לצדיקים, והם מראים באצבע מה שיראו עיניהם ויאמרו **הנה אלוהינו זה.** והנה עד כה נזכרה תשועת ישראל ותשועת שכינה, אך ישועת הארץ לא נזכרה.

על כן בא הנביא ואמר **(ט) פצחו וכו'**, לומר אתם הרי ישראל אל תמתינו עד אותו הזמן, לרנן על ישועת ירושלים כאשר על ישועת אלוהינו, ממתינים נביאנו עד זמן התחייה, אך אתם מעתה **פצחו** ופתחו רנה **חרבות ירושלים**, כי אחר ש**ניחם ה' עמו גאל** מן הסתם **ירושלים**, כי הלא בירושלים ינוחמו באופן שאין צריך לומר, שאין לה תלונה שלא נוחמה, כי אם שגם מעתה **פצחו רנה** על גאולת ירושלים, כי בכלל נחמת ישראל הוא, **כי גאל ירושלים**, כי כל ישעם וכל חפץ הוא זה.

ושמא תאמר הלא בקרב ישראל נזכירה אנחנו ישועת אלוהינו, כי מה ששללת הוא שלא נפרסם אותו כעת ברבים, בל יאמרו כי עד השתא לאו מר הוא, אך בין בני ישראל למה לא יאמרו את ישועת ה', לזה אמר הנה זה אין צריך כי מעצמו יתפרסם, ע"י משפט שיעשה בעכו"ם, וזהו **(י) חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים**, ואז **וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוהינו**, כלומר כי אחר שעתיד להתפרסם מה צורך שנשמיעהו אנחנו כמשמיע חידוש.

ושעור הכתוב פצחו כו' כי נחם ה' כו' כי לומר מעין **ישועת אלוהינו** גם בקרב ישראל, אין צורך כי זה **חשף ה' כו'**, ואז **וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוהינו** כי יפורסם בעולם, וכל שכן בין בני ישראל על ידי משפט שיעשה.

יא סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל-תִּגְּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי ה' :
יב כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי-הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם ה' וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל :
יג הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי יָרוּם וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד :
יד כַּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עָלֶיךָ רַבִּים כֵּן-מִשְׁחַת מֵאִישׁ מַרְאֵהוּ וְתֹאָרוֹ מִבְּנֵי אָדָם :
טו כֵּן יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים פִּיהֶם
כִּי אֲשֶׁר לֹא-סֻפַּר לָהֶם רָאוּ וַאֲשֶׁר לֹא-שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ:

(יא) סורו סורו צאו משם כו'. אפשר יכוון **סורו סורו** מעט מעט יצאו משם מקודם הגאולה. **טמא אל תגעו**, כלומר מה שאצווה **סורו סורו** מעתה הוא בטרם **טמא אל תגעו**, שהוא טרם תדבק בכם טמא אשר הם עובדים, בל תמשכו אחריו אם זמן רב תשקעו שמה, לכן **הברו** בהחילכם לצאת מעתה, כי תצאו ברים וזכים טרם תטמאו בתוכם, וזהו **צאו מתוכה הברו.** ומי הם אלו שאמרת שנסור משם, הלא הם **נושאי כלי ה'**, הם בני רומים שנשאו כלי בית ה' בחורבן שהוא טיטוס שנשאם לרומי, ומתוך עירם הנזכר הוא מאמרי **סורו סורו וכו' צאו מתוכה וכו'**, כי שם היה מקום טומאה, ויתעתדו בהשתקעם שם ליגע בכל דבר טמא אשר לא כדת ה'.

חזור לעמוד השער

ואל יעלה על רוחכם, שמה שאני מצווה שתסורו ותצאו מעט מעט הוא מעתה, פן אם תמתינו עד עת קץ תצטרכו לצאת בחפזון מפחד אויב, או במנוסה מרודפים אחריכם, או פן תתפזרו ולא תמצאו יחד בעת הניחוץ, באופן שאם כך היה אשר אמרתי **טמא אל תגעו** אינו הטעם העיקרי, לא כן הוא, **(יב) כי הנה לא בחפזון תצאו וכו', כי** הנה **הולך לפניכם ה'.** וגם לא על שאם תמתינו עד הקץ הייתם מתפזרים, כי הלא **ומאספכם אלוהי ישראל,** באופן שהטעם שאמרתי **טמא אל תגעו,** הוא טעם כעיקר ואין זולתו.

(יג) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא כו'. הנה מקראות אלו קשים להולמם ולייישבם בדרך ישר פשטיי, שיותכו תיבותיהם ויקושרו המקראות איש את אחיו, וראש וסוף כל אחד ראשו על כרעיו ועל קרבו, והנה המפרשים ראיתי עולים ויורדים בהם ולא השוו בנושאיהם, ולא היתירו תיבותיהם דרך פשטיי, ואני בעניי לא מחכמה שאני דובר בהם בא אחריהם, כי אם להתיך את התיבות לפי פשט המקרא דרך ישרה שיבור לו האדם, ליישב המלות והקשרים ואשר לנוכח ואשר שלא לנוכח.

ואומרה, כי הנה רז"ל פה אחד קיימו וקבלו כי על **מלך המשיח ידבר** ואחריהם ז"ל נמשוך, כי להיות כי הוא דוד הוא משיח כנודע, ומקרא מלא הנביא דבר בשם ה', ועבדי דוד יהיה עליהם למלך, על כן יצדק בו אומרו **ישכיל עבדי עליו,** כי ילמד סתום מן המפורש. והנה גם שלא נעיר ההערות אשר בכתובים בהגלות נגלות לעיני הכל, לא יבצר משום לב אל פתיחה זו באומרו, **הנה ישכיל עבדי** ולא אמר כה אמר ה', כהתחלת כל פרשה זולתה.

אמנם הנה ארז"ל, כי כל הייסורין שבאו לעולם, **השליש** היו **לדוד ולאבות, והשליש** השני **לדורו של גזרה**, **והשלישי למלך המשיח**.

ונבוא אל העניין

והוא כי הנה יש ייסורין על עוון ויש ייסורין של אהבה, שסובל הצדיק על עוון הדור, והנה על זאת ישתומם האיש אשר לא ידע עד היכן מתן שכרן מגיע באמת, באמור הירצה ה' שאיש אחד יחטא או הדור כלו, ועל איש צדיק תמים אשר לא חטא יקצוף, להעמיס עליו את עונות כל עושי רע שיהיו הם שמחים והצדיק עצב, הרשעים בריאי אולם והוא נגוע מוכה, והמה לפעמים שמחים לאידו, ומלעיגים על צרתו ביין משתיהם, אשר הוא מוכה עליהם, על כן להסיר דאגה מדבר זה, בא האלוהים במקראות אלו, להודיע עד היכן יד זכות סובלי ייסורין על הדור מגעת.

ומביא ראיה ממלך המשיח, אשר הוא סובל עונות בני ישראל והנה שכרו אתו, והעניין כי הוא יתברך עם ישראל יתווכח, אשר עד כה דבר בם באומרו **סורו סורו כו' כי לא בחפזון תצאו כו',** ואומר עליהם באהבה רבה כמדבר עם בן יקיר לו בלשון יחיד, ואומר הלא אמרתי **כי הולך לפניכם ה' ומאסיפכם אלוהי ישראל,** והלא תתמהו כי כל אשר חטאתם, לא מורק ולא שוטף עד גדר כל הטובה הזאת, והלוואי שהיינו זוכים ללכת בצער, לבנות לנו בית המקדש כאשר היה בבית שני ע"י כורש, אך הביטו וראו כמה גדול כח סובל ייסורין על הדור, כי הלא מהגדולה אשר אתן למלך המשיח, ממנו תראו מה רב טוב ייסורין של אהבה לסובל אותם.

כי **הנה ישכיל** ויצליח **עבדי** הוא מלך המשיח, כי **ישכיל** הוא כד"א **ויהי דוד לכל דרכיו משכיל,** שהוא עניין הצלחה, והנה תכלל ארבעה עולמות שהוא:

מעולם השפל,

ועולם המלאכים,

ועולם הגלגלים,

ועולם העליון,

והנה הצלחתו תהיה בכולם כי **ירום בעולם הזה ונשא בעולם הגלגלים**, כאשר היה ליהושע באומרו שמש בגבעון דום, וכיוצא בו **וגבה בעולם המלאכים,** שגם הם יהיו סרים אל משמעתו כי לא יגרע משלמה המלך, כי ארז"ל למה לא מנו את שלמה בכלל אשר מלכו בכיפה, שהוא מפני שהוא מלך אפילו בעליונים שהם מלאכים, שנאמר **וישב שלמה על כסא ה',** **מאד** יהיה כי גם תהיה לו הצלחה גם **בעולם העליון** לפניו יתברך, שהוא מאמרם ז"ל על פסוק שאל ממני, שיהיה כבן יקיר מתחטא לפני קונו ואומר **שאל ממני כו',** הרי היות לו הצלחה בארבע עולמות, וזהו **הנה ישכיל כו'** כי בד' תיבות אלו. **ירום ונשא וגבה מאד,** נכללו ארבעתן כמדובר. והנה ארז"ל **ירום מאברהם** שנאמר בו **הרימותי ידי וכו',** **ונשא ממשה** שנאמרו בו **ונשאו אתך,** **וגבה ממלאכי השרת** שנאמר **וגובה להם כו'.**

והנה לא על חנם תפסו **אברהם ומשה ומלאכים** וגם שלא יתכן ונשא ממשה כי מי לנו גדול ממנו, אך הנה אמרו רז"ל על פסוק אל עמק שווה, שהוא כי הושוו כל האומות שבעולם להמליך עליהם את אברהם ועשו לו בימה גדולה, והושיבוהו עליה ואמרו לפניו אתה מלכנו כו'.

ונבוא אל העניין

שהוא מעין דרכנו אשר כתבנו ש**ירום** בארץ **מאברהם,** כי כאשר כל האומות הודו מלכותו עליהם כך ויותר ממנו ירום, וכאשר **משה משל גם בעולם הגלגלים** כמו שאמרו ז"ל, שעל כן ברד ארבה חשך היו ע"י משה, וע"כ נאמר **נטה ידך על השמים כו',** **מלך המשיח** יהיה לו כן

יותר בשלמות וזהו **וגבה** ממשה, ואין העניין בחכמה או בנבואה רק בבחינה זו כמדובר, וגם לא שבאותו הזמן לא יהיה גדול משה ממנו בכל דבר, כי זה לא יאמן ליודעי דעת כי אם **וגבה,** מאשר גבה משה בזמנו הקודם, **וגבה ממלאכי השרת** הוא מעין המקרא כי וגובה להם ויראה להם, שעם שגובה להם יראה להם מלפניו יתברך, כי לא יערבו אל לבם לשאול שאלות מקונם, כצדיק המתחטא לפני הקדוש ברוך הוא כבן לפני אביו, וזהו אומרו **וגבה מאד ממלאכי השרת,** שהוא מה שכתבנו במלת מאד, כי אנו חלקנו הדבר לארבע חלוקות, והמה במה שלא פירשו ירום בודד בעצמו אלא ירום על הזולת, וכן באומרו ונשא ובאומרו וגבה נמצאת החלוקה הרביעית בכלל השלישית ומופלגת במלת מאד, והכל הולך אל מקום א', לפי מה שחשבתי דרכם כמדובר.

ונחזור אל התכת הכתובים, שהוא שאומר הוא יתברך אל בנו יחידו ישראל, **הנה ישכיל** ויצליח **עבדי** בד' עולמות ומהיכן זכה לכל זה, הלא הוא על כי **(יד) כאשר שממו עליך** ישראל **רבים** בשתי החורבנות, שכל עובר ישום וישרוק על כל הדברים הרעים שבשני המוסרים הכתובים בתורה, אשר אפילו הנכרי אשר יבוא מארץ רחוקה וראו את מכות כו', ישום וישרוק ויאמר מה חרי האף הגדול הזה, הנה כשיעור אשר **שממו עליך רבים, כן משחת מאיש מראהו ותוארו וכו',** מחמת ריבוי הייסורין, ועל פי דרכו כיון לומר, כי מה ש**נשחת מראהו** הוא מאיש המביט בו, אשר לא יראה צלם אלוהים אשר בפניו, כי אם בשר ועור, וכן משחת **תוארו מבני אדם,** אך לא ממנו יתברך הרואה אל הרוחניות.

או שעור התיבות משחת מה שהוא **מאיש,** אך לא מה שהוא מהקב"ה שהוא צלם אלוהים, וכן **תוארו** ממה שהוא **מבני אדם,** לא מה שהוא מלמעלה, וכאשר ארבע מעלותיו היו לו מחמת ייסוריו, **(טו) כן** ע"י הייסורין **יזה גוים רבים** שבזכות זה **יזה** יז נצחם הוא דמם, שיהיו לפניו כפרץ מים. וכל כך יגדלו מעשיו לעיני הגויים, כי עליו **יקפצו מלכים פיהם,** שיאמרו מה נדבר מגדולתו שנספיק לגמור, על כן **יקפצו פיהם** מלדבר עליו דברי גדולתו. והוא בראותם **כי אשר לא סופר להם ראו כו',** שהוא כי כמה נבואות שנוגעים אליהם הנאמרות ע"י הנביאים מאשר תבוא עליהם ו**לא סופר להם,** כי הנביאים מתנבאים וכותבים ובלתי מספרים אל האומה עצמה, כי אם ששמעו הדבר בהמשך הזמן, עתה ראו בפירוש נעשה על ידו.

וכן **אשר לא שמעו** כלל מהדברים העתידים ליעשות על ידו, **התבוננו** שהוא כי דברים נוראים שנעשו על ידו, **אשר לא שמעו** המלכים ההם, בראותם אותם נעשים על ידו היו מתבוננים בדבר, אם הוא כאשר נראה לעיניהם אם אין, כי לרוב תמיהתם היו כבלתי מאמינים, ומתבוננים כמסתפקים אם כמראה עיניהם כן הוא.

פרק נג

א מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ וּזְרוֹעַ ה' עַל-מִי נִגְלָתָה :
ב וַיַּעַל כַּיּוֹנֵק לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא-תֹאַר לוֹ וְלֹא הֵדָר וְנִרְאֵהוּ וְלֹא-מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ :
ג נִבְזֶה וַחֲדַל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי וּכְמַסְתִּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא חָשַׁבְנֵהוּ :
ד אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֵהוּ נָגוּעַ מֻכֶּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה :
ה וְהוּא מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֹנֹתֵינוּ מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא-לָנוּ :
ו כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ וה' הִפְגִּיעַ בּוֹ אֵת עֲוֹן כֻּלָּנוּ :

(א) ואומר הוא יתברך, הנה אין לתמוה על התבוננם על ראותם פלאות גדולות, כבלתי מאמינים מה שרואים, כי הלא **מי האמין לשמועתנו** שהשמיענו מן השמים לכם, אשר הם הדברים שלא שמעו הם, כי הם דברים נוראים מאד שבעיני כל שומע יפלא, וגם **זרוע ה' על מי נגלתה** כאשר נגלתה עליו, כי גם שזרוע ה' שרתה על משה בים סוף, לא נגלתה רק אל שר הים לבדו, אך עתה **על מי נגלתה** לכל כאשר על מלך המשיח.

כלל הדברים, כי כל זה השיגה ידו על יד זכות סובלו ייסורין על ישראל, שהם ייסורין של אהבה כמדובר.

(ב) ויעל כיונק לפניו וכשורש מארץ ציה כו'. הנה מפסוק זה והלאה הכתובים מורים באצבע, כי דברי הנביא המה כמוכיח ומלמד דעת את העם, או דברי העם ולא דבריו יתברך, והוא מאומרו **ונראהו ולא מראה ונחמדהו,** כי אינן צודקים ליאמר מפיו יתברך על עצמו, וכן אומרו **נבזה ולא חשבנוהו** שבפסוק שאחר זה, וכן אומרו **אכן חליינו הוא נשא כו'.**

וגם מרז"ל שדרשו הפסוקים הקודמים על מלך המשיח, יראה כי פסוקים אלו ידברו **על צדיק סובל ייסורין של אהבה בעולם הזה.** על כן אמרתי כי עד פה תבוא אמרת ה', מדברת גדולות המלך המשיח, בשכר ייסורי אהבה אשר סבל, למען הודיעם את יד סובל ייסורין, כמה גדולה מעלתו היא מאד.

ועתה הנביא ידבר בלשון כאלו כל ישראל מדברים ומאמתים דבריו יתברך, ומקבלים עליהם אמונה שלמה זאת, ואומרים הנה **אמרת ה' צרופה** אשר השמיענו ממלך המשיח, פיתחה אוזנינו להסיר סמיות עיננו, אשר היינו רואים איש צדיק תמים מדוכא בייסורין **נבזה** מאד, ויהי

בעיננו בזוי ושסוי בעיני אלוהים ואדם באמת, באמור אלוהים עזבו, אין זה כי אם שגם בעיניו יתברך נבזה הוא, ועל כן סחי ומאוס שמהו, אך עתה הוא יתברך העיר לנו אוזן, כי גדלו ייסורין של אהבה עד אין קץ, לכן מעתה יגדל נא כח, אשר נראהו צדיק ושפל רוח נגוע **מוכה,** כי אז נסכים ונאמר, אין זה כי אם ש**חליינו הוא נשא,** וייסוריו הן להגן על הדור, והן אלה דברי הנביא, כאלו כל ישראל יחד מדברים ואומרים, **ויעל כיונק כו',** לומר הנה ראינו מי שהוא כיונק שיש לו מים, כי יינק שגדל ועולה, אך אין זה רק לפניו של השם הנז', כאומרו **וזרוע ה'** שהוא הצדיק הגמור סובל ייסורין, כי לפניו יתברך היה מצמיח גדל ועולה בעולם העליון.

אך בארץ לפנינו היה **כשורש** היוצא **מארץ ציה** כי אינו יונק, כי אין לו מים כי יינק, והוא כי עני הוא ועל כן בעולם הזה **לא תואר לו ולא הדר, ונראהו** לפי מראה עיננו, כי חשך משחור הייסורין תוארו וכחשו בפניו יענה, **ולא** היה לו **מראה** ש**נחמדהו** על צדקו, כי אדרבה נמאס בעיננו, וזהו היות הוי"ו של **ונחמדהו** נקודה בשוו"א ולא בפת"ח, כי אינו גזירה ולא בלבד בעיננו היה נבזה, כ"א בעיני עצמו מרוב חסידותו.

וזהו **(ג) נבזה וחדל אישים כו',** לומר כי צדיק זה לרוב חסידותו היה **נבזה** בעיניו, ולא בלבד בהיותו בין אישים שרואה עצמו בין אנשי מעלה ומחזיק עצמו לנבזה בעיניו בערכם, רק נבזה גם בהיותו **חדל** ומשולל **אישים** שהוא בינו לעצמו. ועם כל חסידותו הוא **איש מכאובות וידוע חולי,** והוא כי יש שני מיני חולאים:

יש בעל מכאובות והולך על רגליו,

ויש בעל חולי כשחפת או קדחת, שהוא מדוכא על מטתו על ערש דוי אך לא יכאב לו, וזה יקרא **ידוע חולי** שנכנע מחמת החולי, כד"א ויודע בהם את אנשי סוכות,

או יהיה **ידוע חולי** כי בני אדם שבאים עליהם חלאים, פעם חולי אחד ומתרפא ממנו, ופעם חולי אחר ונרפא גם מזה, וכן שלישי או רביעי ויש אשר יש לו חולי אחר המדכאו והוא תמיד עמו, וזה קשה מהראשון ועליו יאמר **וידוע חולי, ידוע חולי** אחד לא ימיש ממנו, זולת יתר חולאים הבאים וחולפים.

ואמר כי שני החולאים נוסדו יחד על האיש הזה, עם היותו נבזה בעיניו שלא נאמר כי גאותו הכניעתו, אשר לפי האמת אין ההסתר **פנים** מצד עצמו, רק על עוון הדור, אך הוא מקבל כאלו ההסתר פנים הוא ממנו, מצד עצמו בעוונו, וזהו אומרו **וכמסתר פנים ממנו,** שהוא כאלו ההסתר פנים של העוני הוא ממנו על עונותיו, וזה לרוב צדקתו וענוותנותו, חושב שהוא רשע בעוונו לוקה, ועודנו **נבזה** בעיני עצמו, **ולא חשבנוהו** גם אנחנו.

ולפי האמת ההסתר פנים לא היה ממנו רק מהעם, כי אכן מאשר למדנו ממאמרו יתברך בפסוקים הקודמים השכלנו, כי **(ד) אכן חליינו הוא נשא כו'** ואמר הוא, כלומר, כי הוא מעצמו חפץ לנושאם כעניין רבי אלעזר ברבי שמעון, שהיה אומר בואו אחי בואו רעי, וכאשר נתווסף על החולי גם מכאובות **סבלם**, ולא אמר כדברי האומר לא הם ולא שכרם, **ואנחנו חשבנוהו** שלא היה נוטלם מעצמו, רק **נגוע מוכה אלוהים** הוא מידת הדין בדין על עונותיו, ולא מאהבה כר' אלעזר בר' שמעון, ואמר **נגוע** על היותו **ידוע חולי ומוכה,** לומר כי מה שעל היותו **ידוע חולי** גם היה **איש מכאובות** הוא, כי היה נגוע ע"י נגעי בני אדם, הם כחות הטומאה הנעשים ע"י אחד מהדברים שעליהם נגעים באים, ואח"כ על שלא שב מעונו הכהו ה' בעצמו, והיה **מוכה אלוהים** ולא שהיה הוא חפץ בם מאהבה מאת ה', כי אם מחמת מידת הדין ומה שהוא **נבזה** אח"כ בעיניו, כאומרו **איש מכאובות כו', נבזה** הוא מחמת עניות כי גם הוא **מעונה,** וזהו **נגוע מוכה אלוהים ומעונה.**

ולא כן היה רק מה שהוא **ידוע חולי הוא,** כי הלא **(ה) מחולל מפשעינו** על כן היה **ידוע חולי,** ומה שגם לו **מכאובות** הוא שהוא **מדוכא מעונותינו,** שהוא נגוע ועל הפשעים שלנו **מוכה** על העונות, ומה שהוא **מעונה** בדלות, ועל כן הוא עיקר היותו **נבזה** הוא, כי **מוסר שלומנו** הוא **עליו,** כן אחר שהוא כבר **מחולל מפשעינו ומדוכא מעונותינו,** הנה עדיין כל זה הוא למנוע ממנו ייסוריו, אך לשיהיה לנו שלום וטובה קניינית, צריך ייסורין אחרים שהוא היותו ג"כ **מעונה** בדלות, על כן עתה **מוסר שלומנו עליו,** שהוא **מוסר** נוסף כדי שיהיה לנו שלום וטובה, הוא מה שהוא **עליו** עתה, כי לסלק רעה מבשרנו בפשעינו ועונותינו שלא תבוא עלינו רעה, הנה כבר **בחבורתו** של חולי ומכה **נרפא לנו,** לסלק רעה ועתה זה עליו לשיהיה לנו שלום.

או שיעור הכתוב, אם **חליינו נשא כו'** היה זה מספיק להעביר רעה מעלינו, אך לא לשיהיה ג"כ לנו שלום וטובה, אך הנה יש לנו שלום וטובה גם כן, הלא הוא כי הנה כבר מאז חלה, הוא **מחולל מפשעינו** ומאז חלו עליו **מכאובות,** הוא כבר **מדוכא מעונותינו,** ומה שמתמידים עליו הצרות הוא, כי **מוסר שלומנו עליו** ולשייטב לנו, כי לסילוק הרעה כבר **בחבורתו** מאז **נרפא לנו.**

(ו) כולנו כצאן תעינו כו'. דרך הצאן שהכל הולכים אחר המשכוכית, אם המשכוכית תועה כולם תועים אחריו מחמת האחדות, כמאמרם ז"ל כד רגיז רעיא על ענא עביד לנגדא סמיתא, נמצא כי אחד בלבד תועה ואחדות השאר מאבדם אחריו, אמר מי יתן והיה כך, שהיה אחד התועה ואחדות השאר ממשיכם אחריו כי אחדות אפילו לרעה הוא טוב כד"א חבור עצבים כו', אך אנו בשני הדברים היה השינוי לרעה, כי בצאן התועה היה אחד ואנחנו היו התועים רבים, וזהו **כלנו כצאן תעינו** ושם היה הטעות הכולל נמשך מאחדות, ואנחנו היה ע"י פירוד

כי **איש לדרכו פנינו,** שהטעות היה כולל ולא נמשך מאחדות כי אם מפירוד, שאם היה באחדות לא גדלה אשמתנו, כי חבור עצבים אפרים הנח לו, וראו נא חסדו יתברך, כי אחר שתעינו בפירוד היה לו ללקות בדרך נפרד, שהוא לכל אחד ואחד, כי כל אחד בעוונו הנפרד בורא קטגור אחד הפוגע בו לייסרו, וה' לא הביט בזה, כי אם כלל אותנו כאחד, וחשב עוון כולנו יחד והפגיע את העוון ההוא בצדיק זה, וזהו הפגיע בו את עוון כולנו, ובזה הספיק הצדיק לסבול את הכל, מה שאין כן אם היה נחשב עוון כל אחד בפני עצמו.

(ז) נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כו'. הנה **בב"ר** ארז"ל, יש הגשה לתפילה שנאמר ויגש אליהו, אמר כי מחסידותו היה כי עם שתפילתו נשמעת לפני קונו לא היה מתפלל להסיר רעתו מעליו, ולא אומר צר לי על ייסורי כעניין אמור לא הם ולא שכרם, כעניין רבה שעם שהוא ורב חסדא רבנן חסידי, מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא, ועם כל זה אף על גב דבבי רבה שיתין תיכלי כו', לא היה מצלי להסיר ייסוריו עם שתפילתו נשמעת להמטיר, כן אמר הנה הצדיק הלז כל כך הייתה תפילתו נשמעת, שבהיותו נגש לתפילה מיד והוא נענה מהקב"ה, ולא יפתח פיו שמבלי פתוח פיו הוא נענה, כעניין טרם יקראו ואני אענה, ועם כל זה בהיותו בצרת גופו כצאן **לטבח יובל,** וגם בצרת הנכסים **כרחל לפני גוזזיה נאלמה** כך הוא סובל, **ולא יפתח פיו** לבקש על אחד מייסוריו להסירם מעליו.
או לומר לא הם ולא שכרם, וזהו **ולא יפתח פיו** כי הוא שמח בייסוריו.

(ח) מעצר וממשפט לוקח כו'. אמר הנה עודנו חי היה מגין, עתה שמת **מעוצר כו'** כי מחמת עצור גשמים העתיד לבוא, ומפאת **משפט** העתיד **לוקח** להגין, והנה בהגינו מפני הרעה והדור בלתי שב מעונו שהיה גורם העוצר ומשפט, יקרם כעובדא דמדרש הנעלם דרבי אחא בכפר טרשא שהגין על המגפה, ואמרו לו מן השמים כי מה הועיל, שהעוון היה נשאר על העם, והוצרך להשיבם בתשובה ולעשות שיהיו עמלים בתורה תמיד, כן יאמר **ואת דורו** מי יתן יבוא, **מי ישוחח** וידבר להם, כי נגזר הדור מארץ חיים על העוון שהגין הצדיק, על כי הם לא שבו ממנו, והטעם הוא, כי עד כה מפשע העם היה צדיק זה נגוע כו', אך מעתה **מפשע עמי** יהיה **נגע למו** בעצמם, כי אין מי שיוכה על פשעיהם, ואפשר במה שאמר **פשע** יחיד כיון על פשע אומרם כי בעוונו מת, ובלתי שובם מאשמותם על מותו.

(ט) ויתן את רשעים קברו כו'. גם פסוקים אלו כולם מקשה וקשים להלום, גם שלא נזכיר הערותיהם, והנה רז"ל בשני מקומות ראיתי דרשו פסוק לכן אחלק לו ברבים, **על משה רבנו** ע"ה בכל מדרש לפי דרכו, נינקוט מיהא כי עליו ידבר אותו הכתוב, והבוחר דרכם ז"ל חל עליו חובת ביאור, כי איזה קשר יש לפסוק ההוא שידבר במשה עם הקודמים, ועל כן חשבתי למשפט, כי גם הקודמים עליו ידברו.

ואומרה, כי הנה אחר אומרו כי לא בלבד הצדיק מטיב לדורו, בחיים חייתו שחליים הוא נשא, כי אם גם במותו, כי **מעצר וממשפט לוקח** מן העולם לכפר על הדור, אמר עתה הנה על זאת יתחמץ לבב אנוש לומר, הלא בייסורין שיסבול הצדיק בחייו, הלא לא יבצר שהוא נהנה ממקום אחר, לפחות בתורה ומצות שהוא מקיים, אך במותו שימות בעד הדור וימנע ממנו טוב העולם הזה, וגם טוב העולם הבא שימנע מתורה ומצוות.

לזה אמר **ויתן את רשעים קברו כו'**, לומר הנה אביא לך ראיה מרבן של כל הנביאים ומבחר שבכל הנבראים, שסבל בשביל הדור צער גם אחרי מותו, שהוא יותר מהנלקח בעוון הדור, כי הוא נתן **את רשעים קברו**, הוא משה רבנו עליו השלום כחז"ל שנקבר בחו"ל עם מתי מדבר, שהיו רשעים בלתי זוכים לבוא לעולם הבא, לולא נצטער משה ליקבר אצלם בחוצה לארץ להביאם עמו, ולא נאשם על מה שנפרש אומרו רשעים על דור המדבר המתים על עוון מרגלים, כי זה הוא על דרך שפירשו ז"ל ואת פושעים נמנה, שנמנה עם מתי מדבר, ולא את אלו בלבד כי אם גם נקבר במדבר, אשר שם הוא קרח שהיה עשיר, אשר שם הוא עם כל המתים בשבילו, האומרים **אתם המיתם את עם ה'** שנתן משה קברו אתם, כלומר במדבר ההוא להביאם גם המה עמו לעולם הבא כנודע.

כי גם קרח ומותיו הם המתים בשבילו כולם יעלו עמו, כמו שאמרו ז"ל שע"י תפילת חנה שאמרה **מוריד שאול ויעל**, נגזר שישוב קרח ויעלה משאול, וכל שכן **מותיו** המתים אתו עם כל דור המדבר, וזהו **ויתן כו'. ואת עשיר במותיו** כלומר ראו נא אשר נודע שנתן **את רשעים קברו**, הוא **משה רבנו** עליו השלום שנקבר בחוצה לארץ להביאם עמו, ולא בלבד עם דור המדבר להביאם, כי אם גם **את עשיר** עם **מותיו** להביאם **על לא חמס עשה**, כדור המדבר לישאר עימהם, **ולא מרמה בפיו** באומר **ואם בריאה יברא ה' כו'**, לומר חלילה אולי חטא כדור המדבר, או במה שהוציא מפיו על דבר קרח, כי אם שקבל צער הקבר בחו"ל להיטיב להם, וזהו **על לא חמס עשה וכו'.**

והלא תאמר למה זה שתים יעשה הוא יתברך עם צדיק זה, שידכאנו ויחליאנו בחייו בעוון הדור, ואחריתו ילקח מהעולם בעוונותם כו', ואין הקדוש ברוך הוא חש פן יקוץ ויאשם, לזה אמר תדע כי הנה אשר **(י) ה' חפץ דכאו החלי** בעוון הדור, ואח"כ **אם תשים** בשביל **אשם** הדור **נפשו** למות בעוון הדור, נפשו תשים עצמה לאשם הדור לא יחוש, כי מצד אחר ישמח כי על כן ייטיב לו הוא יתברך בדברים אחרים, כי **יראה זרע יאריך ימים**, וגם יעסוק בתורה ומצוות ויצליח, שהוא כי ייסורין של אהבה שהם הבאים להגין על הדור, אין בהם ביטול תורה,

וזהו **וחפץ ה' בידו יצלח,** נמצא נהנה בעולם הזה ולעולם הבא, מוסיף הוא יתברך על דברי הנביא.

ואומר **(יא) מעמל נפשו יראה כו',** והוא מאמרם ז"ל על פסוק **ותשחק ליום אחרון**, כי בעת סילוק הצדיק מראין לו מתן שכרו, ונפשם שבעה והם ישנים, והוא מה שכתבנו במקומו כי נפש הצדיק קשה עליה, מה שאינה יותר בעוה"ז לסגל תורה ומצות יותר, והגוף קשה שהולך להתרקב בקבר, ע"כ מראה הוא יתברך מה שהנפש שבעה בכל מה שעשה, וזהו נפשם שבעה והחומר ממה שנהנה נשאר כישן, וזהו והם ישנים, ובזה יאמר, אל יקוץ בעל נפש זאת על מותו בעוון הדור, באמור כי היה חפץ לחיות יותר להשביע עצמה מזכויות, כי הלא **מעמל נפשו** אשר עד מותו. עמלה, **יראה** בסילוקו ממה ש**ישבע** על כן **בדעתו** ורצונו אני, מי יעץ ש**יצדיק** מי שהיא **צדיק** שהוא **עבדי לרבים** ו**שעונותם הוא יסבול.**

כי **(יב) לכן אחלק לו ברבים** שיטול חלק בעוה"ב **ברבים,** שזכו על ידו על זכות הייסורין, ועל שאח"כ מת על עונות הדור, על כן **ואת עצומים** האבות ודומיהם, **יחלק שלל תחת אשר הערה למוות נפשו** בעד ישראל, וגם זה תחת אשר **את פושעים נמנה** שבסובלו הייסורין, היו אומרים העם שהיה מוכה אלוהים על פשעיו, ומונים אותו בכלל פושעים וידע וסבל, ו**חטא** זה של **רבים נשא,** ולא חשש לכעוס עליהם, ואדרבה, **לפושעים** שהוא כי בשביל הפושעים האומרים זה בפשיעה ולא בשגגה כזולתם, היה זה מפגיע ומתפלל בעדם את הקדוש ברוך הוא.

[י-יב] או שעור הכתוב, כי בחייו ע"י מה שרואה לעומת ייסוריו **יראה זרע כו',** ע"כ בדעתו כלומר ברצונו **יצדיק צדיק** זה שהוא **עבדי** את **הרבים,** וכל **עונותם הוא יסבול** ולא יקפיד, כלומר, אך לסבול צער אחרי מות בשביל אחרים הלא כמו זר נחשב, וא"כ אפוא, למה משה רבנו עליו השלום סבל בשביל מתי מדבר, לתת **את רשעים קברו** בחו"ל, אך אינו קושי, כי לכן על צערו זה ארבה שכרו כי **לכן אחלק לו ברבים,** שכל זכות הרבים תלוי עליו, וזולת זכותו חלק כחלק, **אחלק לו** בכל זכותם שעושים הרבים, וגם עם כל עצומים הם ראשי הדורות וחכמיהם, מלמדי התורה בכל דור ודור **יחלק שלל** עם כל שכרם עימהם.

ולהיות כי זה הוא שעור מופלג אל תתמהו, כי הלא אלמלא הוא לא באו לעולם, כי הלא הוא **הערה למוות נפשו,** כי שם נפשו בכפו עליהם, לומר **אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא כו',** שאמר שהיה רוצה למות במקומם, וגם הוא בשבילם **את פושעים נמנה,** שהוא כי אמר אלוהים, **עד אנה מאנתם לשמור מצותי חקותי ותורותי,** שכלל את משה עם מחללי שבתות

כמו שאמרו ז"ל, כמא דאמרי אינשי בהדי הוצא לקי כרבא, שאגב הרשעים מתגנה הצדיק, וזה יאמר **ואת פושעים נמנה,** כלומר ולא הקפיד כי היה שם נפשו עליהם.

ולא עוד, אלא שהוא **חטא רבים נשא,** שאמר לו הוא יתברך **לך רד כו'** מגדולתך על חטא ישראל, ואעפ"י כן **לפושעים יפגיע,** שבכל מקום שהיו פושעים היה מתפלל בעדם, וזהו **חטא רבים נשא ולפושעים יפגיע.**

פרק נד

א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא-חָלָה
כִּי-רַבִּים בְּנֵי-שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר ה' :
ב הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל-תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וְיִתֵּדֹתַיִךְ חַזֵּקִי :
ג כִּי-יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ :
ד אַל-תִּירְאִי כִּי-לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל-תִּכָּלְמִי כִּי לֹא תַחְפִּירִי
כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי-עוֹד :
ה כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ ה' צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל-הָאָרֶץ יִקָּרֵא :

(א) רני עקרה לא ילדה כו'. ראוי להעיר כי הלא מקרא מלא הנביא דבר, כי **חלה** גם **ילדה** ציון את בניה, וגם נראה בחוש שילדה.

ועוד שהיה לו לומר **כי רבים** בני עקרה מבני יולדה, ולא **בני שוממה מבני בעולה.**

ועוד, שאם היא **עקרה** ידוע ש**לא ילדה,** ואם הוא שמה שקוראה **עקרה** הוא בבחינת מה ש**לא ילדה,** למה אמר לשון דחוק ונזקק לתקנו.

ועוד, שאומרו פצחי רנה כו' בכלל אומרו **רני עקרה לא ילדה** הוא.

ועוד, כי היה לו לומר ראשונה **לא חלה** ואח"כ **לא ילדה.**

ועוד שהיה לו לומר לא ילדת לא חלת.

אך יאמר כמשל אשה שהייתה עקרה כעשר שנים או יותר, ואחרי כן ילדה בנים רבים ומהם מתו ומהם נשבו, ותישאר האשה בדד מילדיה ומאישה, על כן אמרה במר נפשה אויה לי כי הייתי **עקרה** ולא ילדתי כל העשר שנים, כי אולי היו לי בנים פי שנים מאשר היו עתה, והיה באלו ובהם כדי למות ולחיות ולשבות ולהישאר. לימים נפקדו בניה ובאו לה בהשקט ובשלוה

ברב כל, ויאמרו לה רנני נא על שלא ילדת בימי עקרותיך, כי הלא הרווחת שחבלי יולדה לא באו ליך בימים ההם, כי דאגתך על העדרם איננה, כי הלא נקבצו באו לך שלמים וכן רבים. כמשל הזה קרה לירושלים, שמראשה העליון הוא ירושלים של מעלה מוצא נפשות ישראל, כי הלא בהיות כל שורשי האומות נולדים ומתרבים עד בלי די, הקני וקניזי פתרוסים וכסלוחים וכאלה אין מספר לגדודם ומלכיהם, לפני מלך מלך לבני ישראל, נתייחסה מקור נפשות **ישראל** ל**עקרה** עד החילו מאברהם.

ואחרי כן לאט עד בא יצחק למאת שנה של אביו ותשעים של אמו וההיקש ביצחק, ואח"כ שנתברך מקור ישראל וירבו מאד גרם העוון, ומהם הרגו ומהם גלו ותישאר ירושלים בדד, על כן הייתה יכולה להתלונן ולומר אוי לי על העקרות הקודם, אולי אם הייתי רבת בנים בתכלית, גם שרבו ללכת בגלות הלא ישאירו עוללות ויהיו עמי, ולא אשבה משוממת בשממת הגלות, על כן אומר לה הוא יתברך **רני עקרה** על עקרותך הקודם. וזה אומרו שלא לנוכח להורות על מה שאינו בעין כעת, שהוא על זמן הקודם.

ושמא תאמרי הלא אין רנה רק מחמת שמחה, ואני הן אמת שתאמר שבין כך ובין כך לא חסרתי בנים, אך אין זה טעם מספיק, ואינו שווה בנזק העדר ריבוי בנים ונחמה בצד מה אפשר תהיה, אך לא שמחה שתמשך ממנה רנה, לזה אמר **פצחי רנה וצהלי** ראוי לך תפתחי ב**רנה** מחמת שמחה, ולא שמחה לבדה רק גם צהלה, והטעם כי הלא ע"י ש**לא ילדה לא חלה,** והוא כי אלו ילדה בימים ההם היו באים בזוהמת נחש רב, והיית חולה עליהם שלא היה נשאר מהם שורש וענף, כי לא נשארו רק מאשר באו בעניין התכת הזוהמא, ככתוב אצלנו במקומו שהוא מאברהם והלאה, וע"י היות אברהם בן מאה ושרה בת תשעים, כמבואר אצלנו יפה במקומו שהיה להתיך הזוהמא, והראיה מזמן שוממותיך, כי הלא רבים **בני שוממה** שנולדו לך משנשממת, יותר **מבני בעולה** היא עמלק שנשארה צור חייבת במלכותה, והוא כי אז יספו כולם ואין זה אלא להיותם מצד הזוהמא, ועל כן יכלו עמה מה שאין כן את.

ואם כן מזה תוציא, כי מה שהיה טוב לך במה שהיית **עקרה,** בזמן שהייתה הזוהמא פרוצה בעולם בדורות הקרובים לחטאו של אדם, כי אלו היו בניך יוצאים מאז היו אובדים, ומעט היו הנשארים לך עתה, וזהו **כי רבים בני שוממה מבני בעולה,** ומפני שכל זה הוא קודם החורבן, והיא בשורה על סוף הגלות האחרון, על כן אמר הלא אמרו ה' ואין בו ספק, וזהו **אמר ה'.**

(ב) הרחיבי מקום אהלך כו'. שבקרקע ירושלם שיש בה כח רוחניות מהנשפע בה להתרחב כמאמרם ז"ל, שיאמר לה הוא יתברך האריכי **הרחיבי** קבלי אוכלוסיך.

ושמא תאמרי אם אתרחב אצא מכנגד הקדושה המכוונת למעלה נגד ירושלים, ויהיה העודף נגד מה שהוא נגד חו"ל למעלה, ואינו דומה, כי ע"כ מלאכים שלווהו בארץ לא יצאו חו"ל, לזה אמר **ויריעות משכנותיך יטו** שהוא כי למעלה יש שתי משכנות כמפורש ב**מדבר רבה,** כי יש ביהמ"ק של מעלה ויש משכן שלמעלה שהוא נקרא משכן הנער, שהיה הולך ומצל על משכן שעשו ישראל במדבר, וביהמ"ק שבזבול הוא כנגד בית עולמים, ולהיות כי מציאותם במקום הקדושה למעלה, אמר אל תמנעי ירושלם של מטה מהתרחב לקבל אוכלוסיך, כי הלא גם **יריעות משכנותיך** העליונים **יטו**, לכן גם את **אל תחשכי** פן תצא חוץ לנגדיותן, כי גם הם יטו שיהיה האור החופף, כשיעור הרחב המקום למטה, ולהיות כי מיתרי האהל, דרכם הוא להיות יוצאים מקצות האהל וחוצה הרבה, ע"כ אמר **האריכי מיתריך.**

ולהבין בדבר נזכירה מאמרם ז"ל והוא אומרם, שהמקיים עונג שבת בסעודה שלישית שנותנים לו נחלה בלא מיצרים, כי זה כל העולם שהיא נחלת יעקב, ואיך יתכן יהיה כל העולם לאלו ולא לזולתם, וגם מה נפשך אם יהיו עמים בעולם גם זה לא יהיה לו כל העולם, ואם אינם גם לכולם יהיה, אך הוא, כי למיוחדים יהיה התפשטות הרוחניות העליון, שלעומת ירושלם וארץ ישראל מתפשט עד סוף העולם, והאחרים אם יצאו ממקום שירחיב אוהלו, יצאו מתחת הקדושה העליונה, ע"כ על אנשים כאלה שיש להם כרצועות המתפשטות מיריעת המשכנות עד סוף העולם, אמר **תאריכי מיתריך** עד הסוף, ויקראו מיתרים להיותם כרצועות דקות, נמשכות מהאהל ובין יתד ליתד פנוי, ולהיות ג"כ עזר להמשיך הנטיה.

ושמא תאמר אולי לא יזכו כל כך, שהיתדים עצמם לא יקצרו אחרי כן, לזה אמר **ויתדותיך** הם האנשים מקיימי מצות לנחול נחלת יעקב, חזקם ואמצם מהשפע שלך למען יהיו כיתדות, שלא ימוטו לשלא ירפו המיתרים. ומה שאמרתי **האריכי מיתריך** שהוא חוץ לתחומה של ארץ ישראל הרבה, הלא הוא על **(ג) כי ימין ושמאל תפרוצי,** שהוא לדרומה של ארץ ישראל שהוא מדבר עד סוף הדרום, **ושמאל** שיש קצה הארץ הצפוני תהו עד שם **תפרוצי,** וכל שכן למזרח ומערב.

ושמא תאמרי איך אתפשט ואאריך מיתריך והלא בהתפשט רצועת הקדושה מיריעות המשכנות עד סוף העולם, הלא יעבור דרך ערי גויים והלא שם אפסק, לזה אמר **וזרעך גויים יירש.**

ושמא תאמר, הלא לא יגרשו האומות מעריהם מחוצה לארץ, רק עד די ספקם והיותר ישאירו, לזה אמר זה וזה יצטרך, כי הלא **וערים נשמות יושיבו,** שלא יספיקו המיושבות.

(ד) אל תראי כי לא תבושי כו'. אחרי הפליגו בריבוי העם שימלאו את כל הארץ, אמר הלא תראי מעתה פן יקרה כאשר בתחילה שמלאו את הארץ בגילולים, ויהיה לירושלם לבושת כי יבושו מאלים אשר יחמדו, כאשר **בושו בימי עלומיך,** ומזה ימשך שתחפרו מאלמנות סילוק שכינה, כאשר חרפה שברה לבך זה פעמים, בשני החורבנות שהייתה כאלמנה, הנני מבטיחך מזה ומזה כי **אל תראי, כי לא תבושי** ממעשים רעים שיהיו בך כאשר בימי נעוריך, **ואל תכלמי** מעתה **כי לא תחפירי** לעיני הגויים על החורבן, כי הנה כ"כ יהיו עמך תמיד צדיקים, **כי בושת עלומיך** שהיית עובדת עבודה זרה וכיוצא **תשכחי,** וגם **לא תחפירי** כי **חרפת אלמנותיך** הם שתי אלמנותיך בשתי החורבנות, שהיית כאלמנה זה פעמים **לא תזכרי עוד.**

והטעם הוא על מה שאמרתי **כי לא תבושי** הוא, **(ה) כי** הנה **בועליך עושיך** שהוא כי הוא יתברך המשפיע בך כבועל את כלתו, הוא **עושיך** בריה חדשה מסולקת זוהמת נחש המחטיאה, באופן שבניך לא ישובו עוד לכסלה ולא תבושי, והראיה כי הנה **ה' צבאות** שהוא אדון על כל צבאות של מעלה, באופן שהיה יכול לגאלך ע"י מלאך אחד מצבאותיו ולא רצה, כי אם **וגואלך קדוש ישראל** בעצמו, אך אין זה רק למה שאתה קדוש דומה אליו יתברך, כי ע"כ נקרא קדוש ישראל אז, על בחינת היותך מסולק זוהמא, שע"י כן יגאלך לקדש אותך לעשותך בריה חדשה דומה אליו יתברך, ומה שאמרתי **וחרפת אלמנותיך** לא תזכרי עוד, הלא הוא כי **אלוהי כל הארץ יקרא,** כי האלמנות הוא עזוב אותך והסתלק למעלה, אך הנני מבטיחך כי אין צריך לומר שלא אסתלק למעלה, כי אם שאף **אלוהי כל הארץ** דרך כלל **יקרא**, אפילו בחו"ל, כי קדושתי תתפשט בכל ומה גם עתה שלא אסתלק מירושלם.

והנה כל זה הוא בהנחה שהיית אלמנה, כאומרי **וחרפת אלמנותיך** לא תזכרי עוד, וכל שכן כי לא היית מעולם אלמנה, כי אם כאשה שהלך בעלה לעיר אחרת, ועזבה עצובת רוח אך נשואה תקרא, כי ליום הכסה יבוא ביתו.

ו כִּי-כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאֲךְ ה' וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ :

ז בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ :

ח בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ ה' :

ט כִּי-מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי-נֹחַ עוֹד עַל-הָאָרֶץ

כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר-בָּךְ :

י כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תִּמּוֹטֶינָה

וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא-יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ ה' :

חזור לעמוד השער

וזהו **(ו) כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך ה',** כלומר אך לא גדר אלמנות חלילה.

ושמא תאמרי כי הן אמת שלא היית אלמנה כי אם נשואה, אך היית מאוסה מבעליך כי בך געלה נפשו שהוא קשה מאלמנות, הנה גם זה אי אפשר, כי הנה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלוהיך, כלומר אם **אשת נעורים** היית לי לא יתכן, כי הלא **אמר אלוהיך** כי הלא אמר שהוא אלוהיך, כאומרו למעלה ואלוהיך יריב עמו, וכן **אומר לציון מלך אלוהיך,** אלו היית מאוסה אליו לא היה מכנה אלוהותו עליך, ושיעור הכתוב, ואם **אשת נעורים כי תמאס** את אי אפשר, כי הלא **אמר אלוהיך** שאם היה שמאסך, לא היה אומר שהוא **אלוהיך.**

ואשר אמרתי **כאשה עזובה כו' קראך ה'** לא עזובה זמן רב, כי הלא **(ז) ברגע קטון עזבתיך** בלבד, והוא ברגע השליטו יתברך את האויבים בבית המקדש, כמאמר רז"ל ב**מדרש איכה רבתי,** שאמר הקדוש ברוך הוא אם איני מסתלק אין האויבים נכנסים כו', ואז באותו רגע התחזקו ויבואו, כד"א פתאום נטשו אוהלי רגע יריעותי, ומיד חזרה שכינה עימהם, כי גלו לבבל שכינה עימהם, הרי כי לא היו רק **כאשה עזובה** וכמו **רגע** בלבד. וגם אשר אמרתי לא היית מאוסה הלא תראה כי כן, במה ש**ברחמים גדולים אקבצך** לבנות בית שני ע"י עזרא הסופר, וכן בגלות מדי הנקרא הסתר פנים, כמאמרם ז"ל מנין לאסתר מן התורה שנאמר **ואנכי הסתר אסתיר פני כו'.**

גם אז **(ח) בשצף קצף** היה מה ש**הסתרתי פני רגע ממך,** והוא מאמר רשב"י, הם לא עשו אלא לפנים כך הקדוש ברוך הוא לא עשה עימהם אלא לפנים, שהוא **שצף קצף,** ואח"כ **בחסד** שבראתי בו את ה**עולם רחמתיך,** כי הלא בקש להשמיד את כל היהודים, ואם אין ישראל סבא אין עולם, וזה אומרו **(ט) כי מי נח זאת לי** לומר דעו כי קיימי אתכם הוא לי **כימי נח,** כ**אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד כו'** שהוא לבל יתבטל העולם, **כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך** בל יתבטל העולם, שהוא כעניין **ובחסד עולם וכו',** שהוא בעבור חסד של עולם שבו בראתיו, ואם אין את אין עולם.

ושמא תאמר, למה יחסתי הדבר אל החסד ולא אל זכות האבות שנדרת להם, הלא הוא כי זכות אבות אינו מתמיד לעולם, ומה גם לרז"ל שאמרו שתמה זכות בימי ירמיה לדעת המאחרו יותר, וזהו **(י) כי ההרים הם האבות** הנה **ימושו** שיתום זכותם, **והגבעות הם אמהות תמוטנה** זכותם, אך **חסדי מאתך לא תמוט** בתורת חסד, כלומר ועל כן ייחסתי הדבר אל חסדי שהוא **חסד עולם,** וכן **ברית שלומי** ש**נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך,** כי אם שיהיה לי שלום עמך **לא תמוש,** לא שאני מקווה תגמול ממך, כ"א למה שאני מרחמך, וזהו **אמר מרחמך ה'.**

יא עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים :
יב וְשַׂמְתִּי כַדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל-גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי-חֵפֶץ :
יג וְכָל-בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי ה' וְרֹב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ :

(יא) עניה סוערה לא נוחמה כו'. ראוי לשים לב האם לא מצא נחמה זולת הרביץ **בפוך** ויסד **בספירים?**

וגם מה עניין ייחס **וכל בניך וכו'** פה, ואפשר כי הנה ירושלם ארבעה הנה צרותיה הנוגעים לה הנזכר במיגלת קינות:

א', היותה בדד מרוב עמה כד"א **ישבה בדד העיר רבתי עם.**

ב', סילוק שכינה כמה דאת אמר **הייתה כאלמנה**.

ג', העוני הגדול כמה דאת אמר **רבתי שרתי הייתה למס** לזולת תחת היותה שרה לכל, וגם נזכר מעין זה במגלה הנז'.

ד', כל הסער מתחולל אשר היה לה כנז' באלפא ביתא תניינא, השליך משמים כו' שהוא את ירושלים כמ"ש ז"ל, שהעלה אותה ממעל ויסערוה לארץ הושלכה, ואומר בלע ה' כו' כלה ה' את חמתו שפך כו', ותשתפכנה אבניה בראש כל חוצות.

והנה מארבעה אלה הנביא דבר למעלה מזה, איך הקדוש ברוך הוא תיקן הראשונה, באומרו **הנה אלה מרחוק יבאו** ואלה כו', **הרחיבי מקום אהלך כו', כי ימין ושמאל תפרוצי וכו',** וגם השנית באומרו **אנכי אנכי הוא מנחמכם כו',** ובאומרו **התשכח אשה עולה וכו', ואנכי לא אשכחך,** אמר הנביא עתה הנה מהשתים נוחמה, אך מהשתים הנותרות והן **א' היותה עניה וא' היותה סוערה**, מב' אלה **לא נוחמה** עדיין.

על כן על דסליק מניה אמר **מרביץ בפוך כו', (יב) ושמתי כדכד כו',** שתהיה מפוארה תחת היותך **סוערה,** ועל הא דפתח בה אמר **וכל גבולך לאבני חפץ** שהוא עושר גדול, ומה גם למה שאמרו ז"ל שיטלו כל אחד מ**אבני חפץ** גבולו ליקח צרכיו בשופע.

עוד יתכן, באשר נשים לב אל עניין הפוך הלזה מה עניינו, ומה שבח הוא הפוך הלז שאין דמיו יקרים כלל, ומה גם אם פירושו אבני כוחלא כנראה מרז"ל ומהמפרשים, וגם אל סדר עניין **אבני חפץ** אלה, והוא כי הנה המקונן אחר הזכיר עגמת נפש הזהב והכתם והפז, באומרו **איכה יועם זהב וכו',** על הכל בכה, על אבני קדש המפוזרות והנהרסות בראש כל חוצות, כאומרו **תשתפכנה אבני קדש וכו',** כי אין ספק היה בהן קדושה והיו למרמס, ומה גם כי האש סיכסכה אותם, ואפשר שגם עליהם הנביא דבר נחמה, והוא כי יופי הבנין והדורו הוא

כמו שאמרו ז"ל בגמרא על בנין הורדוס, שמי שלא ראה בניינו לא ראה בנין נאה מימיו, ואמרו שהיה רצוף אבני כוחלא ומרמרא, והוא כי אבני כוחלא סמוך אל הלבנות ביותר בהרבצת הרצפה הוא מהודר ויפה מאד, אך אם הלבנות אשר אצל אבני כוחלא הם מפוחמות ושקערורות, אין זווגם עולה יפה ומראיהן שפל וכעור, והנה **אבני קדש** אין ספק היו מפוחמות ומסוכסכות מהאש אשר סכסכתן, ובכן לא יאתה להם היותם ברצפת אבני כוחלא, אמר הוא יתברך ראה נא כי אלבין ואתן זיו והדר באבניך, עד גדר יהיה בהם הידור בהיותם באבני פוך מרובצות ומרוצפות יחד כבנין הורדוס, וזהו הנני **מרביץ בפוך אבניך,** ואין זה כ"א שאהדרם ואלבינם.

ואל תאמר, כי להעדר טובות מֶהֵנָה אעשה כך, כי הלא **ויסדתיך בספירים,** וידוע כי הבלתי טובות מראה, הם הניתנין ביסוד הבלתי נגלה, וראה נא חשיבות אבניך לפני, כי בנגלה ברצפה אשים **אבניך,** וביסוד הנכסה אשים **ספירים** החשובים עד מאד, אשר נבדקות כמו שאמר בהכות עליהם בקורנס על הסדן ונשקעות בסדן ואינן נפגמות.

ושמא תאמר, כי אלה אשים ביסוד לשיהיו שם נשמרות משליחות יד, לזה אמר ראה כי לא כן הוא, כי הלא **ושמתי כדכד שמשתיך,** שהיא אבן שארז"ל שהבהיקה כל עיר לוד, כשהראה התינוק אותו לריב"ל, שלשה פרסאות רחוק מהעיר תוך המערה, ואותו אשים במקום שהשמש מכה, שיבהיק עד בלי די והוא מקום מגולה, הנה לפניך כי לא אשית לב על היותם נגנבות. ואל תאמר, כי זה יהיה בתוך העיר אשר מצוין בני אדם, אך חוצה שלא במקום רואים לא יגדל הנאמנות, לזה אמר **ושעריך** הם שערי ירושלם **לאבני אקדח** ולא יקחום מבחוץ.

ולא עוד, אלא **כל גבולך לאבני חפץ** מחוץ ליישוב ואין מכלים, אם כן אמור מעתה כי מה ש**ארביץ בפוך אבניך,** אינו אלא שגם הם חביבות לפני ואנחמם.

(יג) וכל בניך למודי ה' כו'. הלא אמרתי לשים **כל גבולך לאבני חפץ,** והלא זה יהיה תת חרב איש ברעהו, כי בזה ינצו אנשים תמיד על **אבני החפץ,** ומה גם לרז"ל כי גדרי השדות של כל אחד יהיה באבני חפץ, והלא יהיה ריב בין אנשים לדעת כל איש חלקו מאבני נזר המתנוססות על אדמתו, זה יאמר זה חלקי וזה יאמר עד כאן תחומי, אל תחושי על זה, כי הנה **וכל בניך למודי ה'** שילמדו מפיו תורה, ואז ע"י שומעם יחד כולם קול ה', שהוא אחדות נמרץ בקדושה רבה, אז **ורב שלום בניך** שיקנו אחדות בנפשותם, ויהיו לאחדים בעצם והוא תכלית השלום, ולא יקנאו להשיג גבול **אבני חפץ,** כי ישליכו כל חמדות העולם הזה אחרי גום וידבקו במלכם.

או יאמר, בהזכיר מאמרם ז"ל בגמרא במעשה בחסיד אחד, דהוה דחיקא ליה שעתא ולא היה לו במה לקנות לאכול בשבת, ועל רוב צערו נתנו לו מן השמים מרגלית אחת ומשכנה וקנה, וחסיד אחר נתנו לו רגל שולחן של זהב וקנה צורכי שבת, והקניטתו אשתו באומרה שולחנות חבריך יהיו שלמים בגן עדן ושלך יהיה חסר רגל אחד, ונארכו הדברים עד שהסכים להחזירה, ובקש רחמים וירד מלאך מן השמים ונטלו, וכן היה לאשר ניתנה לו המרגלית, ואמרו בגמרא גדול היה הנס האחרון מן הא', דמן שמיא יהבי ולא שקלי, הנה כי זו מדתו יתברך ליתן ולא ליטול.

ובזה נבוא אל העניין

והוא שאומר הוא יתברך הלא אמרתי לך, כי אפילו אבני גבולך לתחם בהם כל גבולו, כל איש בשדות ובכרמים יהיו **לאבני חפץ,** והלא תאמר הלא זה יהיה דרך לבל יהיה להם שלום, כי יתאזר כל אחד להשיג גבול רעהו על אבני יקר אשר בכל גבולו, כי זה יאמר כולם שלי וזה יאמר כולם שלי, לזה אמר אל תירא מזה, כי הלא אז בימים ההם **כל בניך יהיו לימודי ה'** שילמדו מידתו, שהיא דמיהב יהיב משקל לא שקיל, ובזה **ורב שלום בניך,** שאדרבא כל אחד יחפוץ יותר לתת לחברו מלחמוד וליטול ממנו, וע"י כן **ורב שלום בניך** בלי ספק.

והנה אמרו רז"ל תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר **וכל בניך כו'** אל תקרי כו', והנה הכתוב יורה שרוב שלום הבנים אך לא שלום העולם, וגם אומרו אל תקרי מי נתן להם כח לשנות המקרא, אך הנה ידוע כי העולם השפל מתקיים בהשתלשלות העליונים, של גלגלים ושל מלאכים ועליון, ואלמלא כן, לא היה מבוא לרוחניות אל עכירות החומר אשר לעולם הזה לקיימו, אך ישתלשל ויתפשט, ואלמלא היו מתקשרים העולמות לא היו מתקיימים, וההתקשרות אשר הוא בהורדת השפע יקרא בנין, ככותל אבנים שיתחברו זו על זו, ויהיה הקשר ע"י התורה אשר היא מלמעלה, והוא ע"י לומדיה אשר בארץ המה, המעוררים מקורה העליון וממשיכים ומקשרים השפע, ובנין זה יקרא שלום לתווך הפכיים, והנה בכתוב הוקשה לר' חנינא שאומר בניך בפעם השני מיותר, והיה לו לומר ורב שלומם, על כן דרש מלשון בנין שהת"ח עושין הבנין הלז, והוא היותם מרבים שלום והתקשרות בעולם, וזה יאמר מאמרם שנאמר **וכל בניך כו'**.

ושמא תאמר הלא אין הכתוב אומר, רק שרב שלום הבנים ולא שלום העולם, לזה אמר אל תקרי אתה **בניך** אלא **בוניך**, ולא יקשה לך והוא היותם בונים העולם, ועניין הכתוב **ורב שלום** שמרבים **בוניך** בבניינם שהוא בעולם כאמור.

עוד היה אפשר בפשט הכתוב ורב שלום בניך, על דרך שכתבנו בהנני נותן לו את בריתי שלום, הוא שלום בין הנפש והגוף לבל ימותו עוד, ויהיה ע"י השגת היותנו **למודי ה',** ולא יהיה כאשר במתן תורה שיצאה נשמתם בשומעם מפיו תורה, כ"א שעם היותם לימודיו ה' יתברך ירבה שלומם, שהוא החיים הנקראים שלום כמדובר.

יד בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי-לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא-תִקְרַב אֵלָיִךְ :
טו הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי-גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל :
טז (הֵן) [הִנֵּה] אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ
וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל :
יז כָּל-כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל-לָשׁוֹן תָּקוּם-אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי
זֹאת נַחֲלַת-עַבְדֵי ה' וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם-ה':

(יד) בצדקה תכוננני רחקי מעושק כו'. אחרי אומרו כל הטובה העתידה שנהיה שאננים מלאים כל טוב עושר וכבוד, ראה והנה לא יבצר מהיות לנו לב רגז, כי הלא אוי מי יחיה מחבלי משיח, ולא יאכל בכל הטובה הנזכרת, על כן אמר שמע בקולי איעצך, עשה זאת אפוא והינצל, והוא כי הנה **בצדקה תכוננני** לבוא אל תכונת כל הטובה האמורה, אך בזאת שלא תהיה הצדקה מעושק וגזל וכיוצא בהם, כי היא תהיה לך **למחתה** כי היא מצווה הבאה בעבירה, כ"א **רחקי מעושק** ולא בלבד שלא תעשוק, כ"א גם רחקי ממנו אפילו מהדומה לו, וזהו **רחקי מעושק** באופן תהיה המצווה זכה ותעמוד לך, כי בה **לא תיראי** ואין צריך לומר יראת הגיע אליך הרעה, כי אם אפילו היות לך מחתה מפחד אויבים לא יהיה לך, כי היא תחזיק לבך וזהו **וממחתה כי לא תקרב אליך,** כי הלא בדבר הזה אתה מקיים מצות ואהבת לרעך כמוך השקולה ככל התורה, ומביאה אותך אל קיום כל מצוותיה, כי מסתבכות הן ממנה. ואל יקשה עליך איך מצווה זו תספיק להצילך, מחיל עמים המתקבצים עליך, כי הן גור יגור אפס מאותי בתמיה, האם קבוץ מתקבץ בלתי השגחתי, כלומר ודאי שלא יהיה כלומר, ואם כן אחר שאני מבטיחך יהיה לבך בטוח שלא תירא, כי לא אניחם להתקבץ כאשר נבאר בפסוק הלז.

(טו) הן גור יגור אפס מאותי כו'. הנה בפסוקים אלו מלמדנו עיקר גדול, אשר יקח לב האדם לעבוד את קונו, הלא הוא כי הנה שתי מלחמות הן בעולם:
אחד, מלחמת אנשים העורכים מלחמה גוי בגוי ממלכה בממלכה,
שנית, מלחמת האדם בעצמו מיצר סמוך אשר בקרבו,
והנה ההפרש שבין זו לזו הלא המה, כי ניצחון מלחמת אנשים לא עליהם הוא כי אם לה', כי **ה' איש מלחמה,** אך מלחמת יצרו של האדם על האדם הוא, כי האלוהים עשה למען הרבות

שכרו לטוב לו, כמשל הובא ב**ספר הזוהר**, למלך שהיה לו בן יקיר, והיה חפץ להיטיב לו ושיהיה קונה טובתו בשכר מעשיו ולא יהנהו בחנם, ע"כ מה עשה ציוה את בנו ויאמר לו, הישמר לך פן תישא עיניך אל שפחה יפה אשר ידעת שיש לי, כי ידעתי כי הומיה היא ולא תשקוט מלפתותך יום יום, לשכב אצלה להיות עמה, ואתה אם לא תשמע ולא תאבה לשמוע אליה הטב אטיב עמך, אך אם תמשך אחריה מת אתה ולא תחיה.

ואל האשה אמר, הלא ציוויתיך פתי את בני בכל מאמצי כח, אל תתני פוגת לו עד ידבק בך אם תוכלי לו, והן אמת, כי כל ישעו וכל חפץ המלך ההוא לא משנאתו את בנו הוא עושה, כי אם אדרבא למען הרבות טובו, אם יגבר עליה לבלתי שמוע אליה, כן הדבר הזה, כי האלוהים אבינו מלכנו, הוא אשר אהבנו ולטובתנו ציוה לנו נזהר מלשמוע אל יצר סמוך, המנגדנו לבלתי עשות את כל מצוותיו, ואל היצר הרע ציוה יפתה אותנו, ולא משנאתנו אותנו חלילה, כי אם אדרבא להרבות שכרנו עד בלי די, כאשר עליו נתגבר ונכבשנו לטוב לנו, והן אלה דברי הנביא בשם ה' אשר דבר פה, באומרו **הן גור יגור כו'** לומר, הנה מלחמת אויביך שיתקבצו עליך, אל תירא אם תעשה רצוני, כי **הן גור יגור** האם קבוץ יקובץ שיהיה **אפס מאותי,** ודאי שלא כן הוא, כי אני איש מלחמה, וכל המלחמות מחיל עם ומדינה ממני המה, אך מה שאני מטיל עליך הוא מלחמת עצמך מאשר מתגורר בקרבך, וזהו **מי גר אתך** שהוא היצר הרע גר ושוכב בחיקך, ממנו תירא ותשמר כי **עליך יפול,** כלומר גם שיתחיל במעט כהילך הבא בתחילה כעני, הנה סופו הוא כי **עליך יפול** כמשא כבד עליך, כי יתחיל מעט מעט קו לקו עד יעשה בעל הבית.

ושמא תאמר, כי לא עליך אשמת עונותיך כי אם עלי שנתתי בך יצר הרע, והוא מאמר קין באמור לו הוא יתברך למה הרגת את אחיך, אמר לו אתה הרגתו שנתת בי יצר הרע, אל תאמר אתה כן, כי אדרבא **(טז) הן אנכי בראתי חרש** לתקן, שהוא למען הרבות זכותך אם תעמוד נגדו ותכבשנו, והוא משל השפחה שכתבנו מ**ספר הזוהר**, כי לתקון בנו עשה המלך, והיא גם היא תשובת יתברך אל קין, על אומרו שנתת בי יצר הרע, השיב לו אתה עשיתו רע, כלומר כי אני לטובתך כיונתי והוא כמשל הנזכר.

ושמא תאמר, מה אעשה כי הלא מכביד עלי הרבה לעבור רצון קוני, אין זו טענה כלל, כי והנה בתחילה אינו מכביד, כי אם אדרבא כעני המחזר מתחיל במעט, אך אחר שאתה בתחילה שהיית יכול לדחותו כקש נידף, ושמעת לו פעמים שלש אז מתחזק, ולמה הדבר דומה? למי שנופח להבעיר הפחם, כי אם אין שם אש אין נפיחתו עושה כלום, אך בהיות אש ופחם והתחילה האש ותבער בפחם, אז הנופח מגדיל המדורה, כך היצר הרע הנופח באיבריך להחטיאך, אם לא היה מוצא אש בפחם, לא היה פיתויו עושה רושם כלל, אך הוא

נופח באש פחם, כי כבר אתה באיבריך הנמשלים לפחם נתת אש, שהתחלת כמעצמך לחטא פעמים שלש, ועל כן אחר כך בנפיחה קלה תעשה מדורה גדולה, באופן כי האשם הוא עליך שהיה הילך ועשיתו בעל הבית, ואף גם זאת לא לכוונת עשות לך רעה הוא, כי אם אדרבא היצר הרע הוא **חרש להוציא כלי למעשהו,** שהוא כי האדם עשאו ה' לשישתלם בתורה ומצוות, ואלמלא היצר הרע לא היה האדם נעשה **כלי למעשהו,** שהוא למה שנעשה לכך מאתו יתברך, שמה שנופח ומפתה הוא כדי להוציא **כלי למעשהו,** שהוא תיקון כמשל השפחה שכתבנו, אך שתחשוב שעשיתי בתתי בך יצר הרע לחבל ולקלקל אותך, זה לא עלה על לב חלילה, וזהו **ואנכי בראתי משחית לחבל** בתמיה, כלומר האם אנכי בורא ומתקן העולם, בראתי משחית הוא היצר הרע לחבל ולקלקל אותך, לא יאמן כלל הדברים, כי אתה **בצדקה תכוננני כו',** שהוא המלחמה שניצחונה מוטלת עליך, ואז ממלחמת בשר ודם לא תירא, וזהו **כי לא תיראי וכו'** כמדובר.

ובדבר הזה **(יז) כל כלי יוצר עליך לא יצלח כו',** שהוא שמא תאמר מה אעשה והעבירות שעשיתי, נעשה מכל אחד שטן משחית ומקטרג עלי, כמאמרם ז"ל כל העובר עבירה אחת קנה לו קטגור אחד, וגם כי אשוב בתשובה, הלא לא יבצר מהיות הקטגור ההוא מלמד קטגוריא אל תירא מזה, כי **כל כלי יוצר עליך** שהוא המשחית שנוצר מעונך, והוא **עליך לא יצלח** בקטגוריא שלו כאשר אמרו ב**ספר הזוהר,** כי המשחית שעשה דוד על ידי עוון בת שבע, היה מקטרג לפניו יתברך, ובשובו ואמר חטאתי אמר לו הנביא גם ה' העביר חטאתך, הוא הקטגור שעשית בחטא העבירו מלפניו מלקטרג, וזהו **כל כלי יוצר עליך** שהוא לקטרג לא יצלח בקטרוגו.

ושמא תאמר, אם לא יהיו מקטרגים הנעשים באשמותי יהיו בני אדם, והוא עניין שאמרו רז"ל ב**פרקי דר' אליעזר,** שחברי ריש לקיש היו מגיהינום רואים אותו בגן עדן, אמרו לפניו יתברך משוא פנים יש בדבר, הלא זה היה מלסטם את הבריות עמנו, ולמה הוא בגן עדן ואנו בגיהינום, השיב הקדוש ברוך הוא אדרבא מכאן אתם חייבים יותר, כי הוא שב בתשובה ולא אתם, וזה יאמר הוא יתברך **וכל לשון תקום אתך** באותו העולם **למשפט,** באומרו כי למה הוא במשפט נשפט ואתה בגן עדן, אדרבא אתה תרשענו בדין באמור כי אתה שבת בתשובה והוא לא שב כעובדא דר"ל, וזהו **וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי.**

והנה כמה יש לכם להחזיק לי טובה, כי הלא עבדי מלך בשר ודם בהמרותם על מלכם לא יקבל תשובתם, ויענשו כפי רשעתם הן למות הן לשרושי הן לענוש נכסין ולאסורין, ועבדי ה' תקובל תשובתם, וזהו אומרו **זאת נחלת עבדי ה',** כלומר מה שאין כן לעבדי מלך בשר ודם.

ולא עוד, כי אם ש**וצדקתם מאתי** שהוא כי מה שאדם שב לה' אינו משלו כו', כי אם שבא ליטהר ומסייעו אני, וזהו **וצדקתם מאתי** ועם כל זה אני מעלה עליהם כאלו הם הם לבדם העושים.

או יאמר מעין זה, כי אפילו כשהם עושים רצונו אינו מאתם, והוא מאמרם ז"ל אין לך יום שאין יצרו של אדם מתגבר עליו, ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו היה נופל בידו, שנאמר **צופה רשע לצדיק כו'** ה' לא יעזבנו בידו כו', נמצא שעלינו לשבח לאדון הכל שהוא מצילנו מהיצר הרע, ונותן לנו שכר כאלו אנחנו עשינו הכל, וזה יאמר **וצדקתם מאתי נאם ה'.**

פרק נה

א הוֹי כָּל-צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין-לוֹ כֶּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ
וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא-כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב :
ב לָמָּה תִשְׁקְלוּ-כֶסֶף בְּלוֹא-לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ-טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם :
ג הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים :
ד הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֶּה לְאֻמִּים :
ה הֵן גּוֹי לֹא-תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא-יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ
לְמַעַן ה' אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרֶךָ :

(א) הוי כל צמא כו'. ראוי להעיר איך **אשר אין לו כסף** ישבור.
ועוד אומרו אשר אין לו שלא לנוכח **ולכו שברו** לנוכח.
ועוד אומרו ולכו שברו בלא כסף, כי אין קניה בלא כסף, וגם נכנס ב**מים** ויצא **ביין וחלב,** וכן יש זולת אלו בכתובים.

ויובן בביאור, והוא כי הנה אחרי אומרו מה שהוא יתברך מרבה להיטיב, להחזיק ביד הבאים ליטהר ורוב טובם עם ה', ראה והנה יש אנשים שנפשם צמאה לידבק בה' ואינו יכול עם יצרו, מה יעשה איש כזה, והנה על זה ארז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש כו', כי התורה גרש תגרשנו מהיצר הרע ותביאנו ותטענו בגן עדן. והן אלה הדברים אשר הנביא דבר פה, והוא **הוי כל צמא** לידבק בקונו, **לכו למים** שהיא **התורה** כי היא תשקה אתכם ממעייני ישועת הדבקות בו יתברך.

ושמא תאמרו כי אתם יש לכם כסף, אך מה יעשה אחר ש**אין לו כסף** לתת למלמד, לזה אמר **ואשר אין לו כסף** ולא ילמדוהו תורה בחנם מה יעשה, הלא הוא כי אתם אשר יש לכם כסף **לכו שברו ואכולו** כאחד אתם והוא, כי אתם תלמדו בכספכם וילמוד גם הוא עמכם, **ואכולו** יחד ג"כ עמו, ועל כן אמר תחילה **ואשר אין לו כסף** לשון יחיד, כי על פרטי משולל כסף ידבר, ואח"כ אמר **לכו שברו** לשון רבים שעל רוב העם ידבר, שרובם יש להם דבר מה לתת למי שילמדנו תורה שבכתב שנותנים עליה שכר, וכל זה הוא על המקרא שנוטלים עליה שכר ללמדה, כי אח"כ **לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר,** מה שנמשל ל**יין** הוא גמרא, **וחלב** הוא הסוד שהוא כמוס בלב המלמד כחלב תוך השדים, כי יינק הלומד מתוכם חנם אין כסף כנודע, כי אין נוטלין שכר אלא בתורה שבכתב.

ואמר **שברו** יהיה כמו שאמרו ז"ל על פסוק **כי לקח טוב וכו',** בשר ודם נותן סחורה או כסף לחברו שיתן לו סחורה אחרת, נמצא ביד זה כסף וביד חברו הסחורה, אבל אין כמקח התורה, שאדם אומר לחברו למדני פרק שאתה יודע ואלמדך בשכרך פרק שאני יודע, נמצא זה וזה ביד כל א' מהם, הה"ד **כי לקח טוב כו',** וזה יאמר **לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר,** נשאר ביד מי שתלמד **יין וחלב,** כי נמצאתם קונים בלא דמים.

ושמא תאמרו, הלא בדרך זה ילך ממוננו שנתן בעדנו ובעד זולתנו מחוסרי כסף, על כן אני אומר דעו כי עצתי היא הטובה, כי הלא **(ב) למה תשקלו כסף וכו',** והוא כי כוונתכם לשמור הכסף לקנות מאכלות העולם הזה, והוא שטות גמורה כי **למה תשקלו כסף בלא לחם,** כלומר אלו לא הייתם קונים כי אם לחם לבדו, עם מים הבלתי נקנים למביאן ממקורן החרשתי, אך לקנות מותרות לא טוב הדבר, וזהו **למה תשקלו כסף בלא לחם** שהוא במה שאינו לחם, כלומר כי אם בלחם לבדו, כי **כך היא דרכה של תורה פת כו'.**

ושמא תאמרו כי לא תכוונו כי אם להעשיר פן תצטרכו לבריות, כי טוב להשאיר אחריכם מלאבדו והצטרך לזולת, הנה אם העושר היה לו קצבה החרשתי, אך כל מה שאדם מקבץ יותר, תגדל תאוותו ותמיד הוא רעב, וזהו **ויגיעכם בלא לשבעה** שהוא במה שאין בו שבעה, כי אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותו בידו, ואם כן, למה תיגעו למה שתמיד תהיה רעב אליו, לכן **שמעו שמוע** שהוא שמעו בעצת אמרי, לכו שברו ואכולו וגם שמוע באמרי שאחרי כן, זולת תורה שבכתב המשולה למים, גם אחרי כן **בלא כסף ובלא מחיר** מה שנקרא **יין וחלב,** וגם **ואכלו טוב** הוא מה שנקרא טוב בלבד שהוא הלחם לבדו, כמה דאת אמר **טוב פת חרבה** ולא מותרות. ואם תרצו לאכול למעדנים ולהתענג ע"י מעדני מאכלים טובים, התעדנו

במתיקות דשן התורה, **ותתענג בדשן נפשכם** שהוא תענוג נפשי לעוסק בתורה בחשק גדול, אלף פעמים מתענוגי כל מעדני מלך ממאכלי מלכים.

עוד יתכן דרך שני, והוא, כי הנה בבחינות התורה יש **לחם** ויש **מים** ויש **יין** ויש **חלב**, ה**לחם** הוא **תורה שבכתב** כמה דאת אמר **לכו לחמו בלחמי,** והוא כלחם שהוא מה שאדם נזון ממנו קודם שישתה, ואחר כך ה**מים** הם **משנה,** כמים שאחר הלחם לשרות המאכל, וה**יין** הוא **גמרא,** שהוא על ידי קולות כיין המתייחס אל הקול כנודע מרז"ל, וה**חלב** אל **הסוד** כי הוא אש לבנה.

והנה הנביא ידבר על אשר בידו מקרא הנמשל ללחם וצמא למים או יין, ומלמדו כי הצמא הלז תחילה ילך אל המשנה הנמשלת למים, ואחר כך אל הגמרא הנמשל ליין ואחר מלאת כרסו מן הגמרא ילך אל הסוד הנמשל לחלב, זה הוא כללות העניין.

והתכת הכתוב הוא, הוי כל צמא שיודע **מקרא, לכו למים** שהוא אל **המשנה,** ואשר אין לו כסף ליזון עודנו לומד משנה, לכו הצמאים למשנה **שִׁבְרוּ,** כלומר מכרו כמה דאת אמר ויוסף הוא המשביר, כי הוא מלה משמשת לקונה ולמוכר, ואמר אתם יודעי מקרא וצמאים למשנה ואין לכם כסף להתפרנס, אל תצאו ממציאות לימוד ללמוד אחר כך, כי שמא לא יזדמן וגם תסירו לבכם מהתורה ביני וביני, כי אם לכו ומכרו מהנמכר שהוא המקרא, שמותר ללמד בשכר ואתם יודעים כבר **ואכולו** בשכר, ואחר כך **לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין** שהוא **גמרא,** ואחר כך **הסוד** הנלמד בחנם וזהו **ולכו וכו' יין וחלב.**

ולבוא אל עניין פסוק **למה תשקלו כו' בדרך שני,** נזכיר מאמרם ז"ל **בב"ר**, כי הקדוש ברוך הוא מראה לצדיק בעת סילוקו מתן שכרו ונפשו שבעה והוא יישן, ובארנו במקומו שהוא כי הנפש תאבה לעסוק בתורה ומצות והגוף מצטער שנפסד, על כן מה עושה הקדוש ברוך הוא מראה להם בעוד הנפש בגוף מתן שכרו, ואז הנפש בתענוג ההוא שבעה מאשר עשתה עד כה תורה ומצות, ומשתעשעת ומתנחמת על מה שלא תעשה עוד, והגוף נהנה, כי אותה הקדושה נשארת בו ומכשרתו לישאר בו רוחניות להיות כישן ולא כמת, באופן שלא ישוב אל העפר רק שעה אחת קודם תחיית המתים, כמאמר רבי אחאי בר יאשיה בעובדא דרב נחמן.

ונבוא אל העניין

כי אומר הנביא **למה תשקלו כסף בלא לחם,** כי אם בלחם לבדו להשיב נפש, **ויגיעכם** במה שאינו **לשבעה** שהוא במה שנהנה הגוף, ואינו במה שהוא להיות נפשם שבעה בעת הסילוק, והמתיק לשונו באומרו **ויגיעכם** ולא אמר ותיגעו **בלא לשבעה,** והוא כי אין לך אדם בעולם

שלא תהיה לו יגיעה בעולם, כי אדם לעמל יולד, אלא שמי שזוכה מוציא עמלו בתורה, והבלתי זוכה עמל במה שאין לו זכות, כמאמר הודאת עמלי התורה באומרם, שאנו עמלים והם עמלים אנו עמלים ומקבלים שכר, וזה יאמר **ויגיעכם** שהוא היגיעה שלכם שהיא הכרחית, למה תוציאוה במה שלא תקבלו עליה שכר, **ולא** במה שהוא **לשבעה** שהוא השכר כמדובר.

ולא עוד, אלא שתאכלו הפירות בעולם הזה ואחר כך תהיה הקרן קיימת לנפש בעולם הבא, וזהו **שמעו וכו'** לומר שמעו שתהיה בחינת השמיעה כדי להיות **אלי** לשמי, שלא על מנת לקבל פרס.

או יאמר, במה שאמרו ז"ל שעתיד הקדוש ברוך הוא להיות ראש חולה לצדיקים, ודורש להם תורה חדשה, שהוא שדורש לחכמים חידושים שלא ידעו, ובזה יאמר שמעו תורה ובזכות זה תזכו **שמוע אלי** לעתיד מפי, וזהו **שמעו שמוע אלי ואכלו טוב** פירות בעולם הזה, ואח"כ **ותתענג בדשן נפשכם** בע"ה, כי האדם עושה את שלו לעבוד שלא על מנת לקבל שכר, והקב"ה עושה את שלו ומכפילו כאמור.

(ג) הטו אזניכם ולכו אלי כו'. עודנו יתברך מדבר עם בני הגלות החיל הזה, ואומר עניין יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ועל דרך זה יאמר, הלא אמרתי **הוי כל צמא לכו למים** היא **התורה,** והנני אומר שתתחילו אפילו שלא לשמה, כי אם פעם אחת תשמעו אל דברי התורה שלא לשמה, בשנית יהיה לשמה, והוא בשום לב אל אומרו **ולכו אלי,** כי הראוי יאמר ובאו אלי כי הליכה היא ממנו לחוץ, ואומרו **אלי** הוא מהחוץ אליו, אך הוא כי תחילה אמר **הטו אזניכם** הטיה מה, גם שתהיה הביאה **אלי** מעין הליכה מאלי החוצה שהוא שלא לשמי, כי מזה ימשך כי בשמיעה שאחרי כן תהיה לשמה, וזהו **שמעו ותחי נפשכם,** כי השמיעה שאחר ההטיה תהיה לשמה, מספקת להחיותכם שתקראו חיים, שהוא צדיקים הנקראים חיים, כד"א ובניהו כו' בן איש חי.

ואל תמעט בעיניכם זכותכם גם שתתחילו שלא לשמה, כי הלא **ואכרתה לכם ברית עולם,** שהוא ברית כולל כל העולם, וגם **חסדי דוד הנאמנים,** ופירש מה שאמרתי **חסדי דוד הנאמנים** הוא, כי **(ד) הן עד לאומים נתתיו כו',** כי התחלתי במעט כי **הן עד לאמים נתתיו,** שיהיה כעד ומתרה בהם בזמן מלכותו, כי לא השליטו ה' מאז להשמיד את הגויים כמו שאמרו ז"ל, כי הוא רצה לכלות כל גויי הארץ ואברהם מנע אותו, שנאמר וירד העיט הוא דוד על הפגרים שהן האומות, וישב אותם אברהם שהוא אצלי כי בירר לנו את המלכויות, ובזה מנע את דוד מלכלותם למען ישארו המלכויות לשעבדנו, נמצא כי אז לא ניתן כח לדוד על כל האומות, רק להיות **כעד** ומתרה על העתיד, מאשר השכילו בהצלחת מלחמותיו.

חזור לעמוד השער

ואחר שהחל במעט נתווסף לימות המשיח יהיה **נגיד ומצווה לאומים,** כלומר כי כן אעשה לך ע"י החילך במעט, שהוא שלא לשמה וצאתך לשמה, והוא, כי גם לך אעשה כן ש**אכרתה לך ברית עולם,** שתהיה מושל בכל העולם שהוא בכל הגויים, כי גם תתחיל במעט, כי תחילה **(ה) הן גוי לא תדע** אלא שהם ידעוך **תקרא,** אך אחרי כן אין צריך לומר זה, כי אם גם אשר **לא ידעוך אליך ירוצו,** מעין מה שאתה תתחיל במעט ותבוא לעשות הרבה. ומה ש**גוי** אשר לא ידעוך תקרא הוא לא למענך, כי אם למה שידעו כי ה' אלוהיך, וזהו **למען ה' אלוהיך,** ומה שאח"כ אפילו גוי שגם **לא ידעוך אליך ירוצו,** הוא על כי זולת היות ה' אלוהיך גם למענך, כי מקדושתך אשר השפיע בך קדוש ישראל המתדמה לך בקדושה. כי פארך בהשפעת קדושתו ומזיו פאר אור פניך כי פארך קדוש ישראל, יוסיפו להשתעבד לפניך נוסף על ההתחלה שהיה להיותו ה' אלוהיך, ש**גוי לא תדע** אך ידעוך **תקרא,** ובסוף גם אשר **לא ידעוך** על מה שפירש מזיו הדרו עליך כמדובר, כי זה כל העולם אשר אמר **ואכרתה לכם ברית עולם.**

ו דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב :
ז יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל-ה' וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל-אֱלֹהֵינוּ כִּי-יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ :

(ו) דרשו ה' בהמצאו כו'. הנה אמרו רז"ל וכי יש ימים שהוא מצוי וימים שאינו מצוי, אלא אלו עשרת ימים שבין ר"ה ליום הכפורים, אך עדיין צריך לשים לב אל כפל אומרו **קראוהו בהיותו קרוב.**

ועוד שיראו דברים סותרים כי באומרו **בהמצאו** יראה שהוא מצוי אצלנו, ובאומרו **בהיותו קרוב** יראה שאינו מצוי אצלנו אך קרוב הוא ממנו, והנה על דרך רז"ל היה אפשר לומר, שאומר **דרשו את ה'** לפחות **בהמצאו** שהוא בעשרת ימי תשובה, אך עצתי היא שלא תמתינו עד המצאו, כי אם **קראוהו בהיותו קרוב** לימצא, שהוא קודם ר"ה שהוא יום הדין, על דרך מאמרם ז"ל שהמתענים קודם ראש השנה מועילים, שהב"ה מוותר להם שליש וזה הוא טוב להם, כי **יעזוב** אז **רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו** מאז, וכשיחזור להתחזק בתשובה בזמן שנקרא **אלוהינו,** שהוא בר"ה שהוא מדת הדין, אז **ירבה לסלוח** על מה ששם הרחמים התחיל לרחם, במה ששב בתשובה מתחילה, מה שאין כן אם ימתין מלשוב עד עשרת הימים, ויבוא ר"ה שהוא יום הדין ועודנו במשארות אשמותיו על שכמו, כי מי יודע אם ידונו אותו משפט מות ביום הראשון על עונותיו, ואז גם כי ישוב קשה מאד לקרוע הגזר דין, כי מי יבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו, זה הוא להמשיך הכתובים בהקדמת רז"ל.

עוד יתכן על דרך הפשט, בשום לב כי פסוק ראשון ידבר לנוכח ובלשון רבים, ופסוק שני בלשון יחיד ושלא לנוכח **יעזוב וכו'.**

ועוד כי **רשע ואיש און** הכל אחד ולמה חילקן.

ועוד אומרו ואל אלוהינו כי ה' הנז' באומרו **וישוב אל ה'** הוא **אלוהינו** ומה בא להוסיף, וגם מה בין **ירחמהו לירבה לסלוח.**

אך הנה בבני אדם הבלתי רשעים גמורים ימצאו שני סוגים:

א'. הצדיקים הגמורים לגמרי אשר הוא יתברך מצוי אצלם בעצם,

ויש סוג שני והם אשר **החלו לחטא אך רובם זכויות,** ואלו התחיל הוא יתברך לפרוש מהם אך עודנו קרוב, כי לא באו אל גדר רשעים ליאמר עליהם רחוק ה' מרשעים,

ויש סוג שלישי הם הרשעים והם המעט, כי רוב ישראל הם מהשני סוגים הראשונים, ועל כן בראשונים ידבר בלשון רבים ולנוכח, כי ב' הסוגים הם צדיקים, מה שאין כן השלישי שהם המעט ורחוקים מה', כי על כן ידבר בו בלשון יחיד ושלא לנוכח.

והנה **הצדיקים הגמורים** בעצם אשר ה' מצוי אתם, הלא יתייאשו מלהחזיק בתשובה על איזה דבר מועט אשר לא יבצר, כי מי יאמר זכיתי לבי, או מלדרוש את ה' לבקש ממנו שיצילנו מיצר הרע, ולא ידע כי רמאות היצר הרע לאיש כמוהו, יביאהו פתאום בחטא אשר לא נשמר כתא מכמר, ויקרנו כרב עמרם חסידא ודומה לו, שהוצרך לצעוק נורא בי עמרם, ועליו מכביד ומגביר חיילותיו, כי כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו.

והסוג השני גם הוא יתרפה מלהחזיק בתשובה, באומרו ברוך ה' ואעשיר כי הרוב הן זכויות, ואשר הוא **רשע גמור** אשר הוא יתברך רחק ממנו, מתייאש מלשוב באומרו הלא רחק ממני ה', וגעלה נפשו בי ומה אועיל בתשובתי, האם ישכח כל אשר הכעסתיו ושוב לא אהיה לרצון לפניו, והלא אם יחטא איש לאיש גם כי ישוב ויבקש מחילה, לא יבצר מלהישאר טינא בלבו, ושוב לא ירצנו כאשר בתחילה, ומה גם עתה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, כי במה נחשב חרש את חרשי אדמה לפניו, כי לא ישכח איך ערב אל לבו לעשות הרע בעיניו, על כן יתייאש מן הרחמים וימנע מלשוב. ועל שלש אלה הנביא דבר, **על הראשונה** אמר **דרשו ה' בהימצאו,** לומר אל תבטחו לומר צדיקים גמורים אנחנו, וה' אתנו אל נירא מהיצר הרע, כי הנה **דרשו ה' בהמצאו** אתכם יהיה עמכם, בל יפרד מכם פן תבוא לידכם עבירה, לא תדעו שחרה ותחפרו ותאבדו.

ועל הסוג השני אשר רובו זכויות אמר **קראוהו בהיותו קרוב,** עודנו קרוב שלא רחק מכם הרבה פן תוסיפו לחטא, וירבו העונות ותהיו רחוקים לגמרי, לכן **קראוהו** בל ירחק יותר כי עתה זכיותיכם יעזרו אתכם לשוב, וזהו **קראוהו בהיותו קרוב.**

ועל הסוג השלישי אמר **(ז) יעזוב רשע דרכו וכו',** והוא כי הרשעים יתחלקו לשני סוגים:

האחד רע לשמים,

והשני רע לבריות,

על אשר הוא **רע לשמים** אמר **יעזוב רשע דרכו,** שהוא שלא בלבד יעזוב החטא עצמו, כי אם גם יעזוב הדרך הוא מציאות דרך המביאו אל הרשע, וזהו **יעזב רשע דרכו.**

ועל הרע לבריות באון ועמל אמר **ואיש און מחשבותיו,** שלא בלבד יעזב פעולות האון, כי אם גם המחשבות של ערמומיות ותחבולות, שהן מביאים אל פעולות האון גם אותם יסלק מבוא אל מחשבתו, וזהו **ואיש און מחשבותיו.** והנה התשובה אפשר מיראה ואז נעשים לו הזדונות כשגגות כמאמר רשב"ל, ואפשר מאהבה ויעשו לו כזכויות וזה יאמר **וישוב אל ה',** שהוא בבחינת היותו ה' שהוא תואר אל גדולתו הכוללת, אשר הוא נאמן לשלם שכר, וכשהוא אמור אצל עונש נאמן ליפרע רשעה כפירוש **רש"י** פרשת וארא, וזה שב אל ה' הנאמן ליפרע שהוא מיראה, אז **וירחמהו** שהוא רחמים מה' אך לא מחילה גמורה, אך אם ישוב מבחינת היותנו שלנו, בייחוד שנקרא אלוהי ישראל שהוא מאהבה, אז לא בלבד יעשו הזדונות שגגות, כי אם **ירבה לסלוח** על האמור, שהוא שיעשו גם זכויות ולא מחילה מועטת ליעשות כשגגות.

ח כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם ה' :
ט כִּי-גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם :
י כִּי כַאֲשֶׁר יֵרֵד-הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן-הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב
כִּי אִם-הִרְוָה אֶת-הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ וְלֶחֶם לָאֹכֵל :
יא כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר יֵצֵא מִפִּי לֹא-יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם
כִּי אִם-עָשָׂה אֶת-אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו :
יב כִּי-בְשִׂמְחָה תֵּצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן
הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל-עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ-כָף :
יג תַּחַת הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ (תַּחַת) [וְתַחַת] הַסִּרְפָּד יַעֲלֶה הֲדַס
וְהָיָה לה' לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת:

(ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם וכו'. הנה לבוא אל עניין הכתובים נזכירה חקירה נתחבטו בה אחרונים, והיא אשר העיר אותה **הרמב"ם** ז"ל בהלכות תשובה, והיא, כי אחר אשר הוא יתברך יודע ההווה והעתיד א"כ בטלה מידת שכר ועונש, כי כצדיק כרשע מוכרחים

במעשיהם, כי ידיעתו יתברך שראובן יהיה צדיק ושמעון יהיה רשע לא תשתנה, והנה ה**רמב"ם** ז"ל נעל דלת שאלה זו באמת, באמור כי מה האדם שידע איכה ידע אל, ואיזה אופן חכמתו ומחשבותיו וידיעתו כי חכמתו כמהותו, ואיזה הדרך נשים עצמנו לחקור בידיעתו, כי אינה מסוג השכלתנו ודרכינו, ואין דרכנו משגת אופן ידיעתו איך תהיה באופן שלא תכריע. והנה שמעתי אומרים כי יש מאחרונים שבחכמי עמנו, כותבים תשובות מתחלפות אשר לא ראו עינינו, והנה בפסוקים אלו חשבתי למשפט, כי המצא תמצא תשובה צודקת אצלי, עם שגם תזכור תשובת ה**רמב"ם** ז"ל, והוא כי אחרי אומרו צורך התשובה לכל סוגי בני האדם לאיש ואיש לפי עניינו, בא ויאמר אל תתמה ותאמר מה צורך תשובה, והלא מוכרח הוא כל עושה רע לעשותו, כי לא תוכזב ידיעתו יתברך אשר ידע, כי אשר לא טוב יהיה האיש ההוא, על כן החל ואמר **כי לא מחשבותי כו'**, לומר צורך התשובה אשר אמרתי הוא, על **כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם ה'**, ואיזה הדרך יעלה על רוחכם להשיג דרך ידיעתו איך היא, באופן שלא תכריח ואצריך את הרשע יעזוב דרכו, ולא יאמר כי אינו בידו כי מוכרח הוא ע"י ידיעתו.

והלא כאשר **(ט) גבהו השמים מהארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם,** והנה תשובה זו היא תשובת ה**רמב"ם** ז"ל, אך הנה היא סגירת דלת הקושיא, ועל כן אחרי אמור הנביא בשם ה', כי לא היה להם להרהר בזה כי הלא **לא מחשבותי כו'**, אמר והנה לפניכם תשובה ניצחת, כי להוציאכם חלק אי אפשר, והיא **(י) כי כאשר ירד הגשם כו'**, והיא התשובה אשר ייעדנו להשיב על הדבר, והוא בשום לב אל אומרו **כי כאשר ירד כו' כן יהיה דברי כו'**, כי מה צורך אל המשל ואיך יצדק אל הנמשל, שיהיה דברו יתברך מעין הגשם.

ועוד, כי אין לפסוקים אלו קשר אל הקודם על עניין התשובה.
ועוד, או **כי כאשר ירד הגשם וכו' ושמה לא ישוב,** שיורה שאחר שנתן לחם לאוכל ישוב הגשם למעלה והוא דבר בלתי אפשר, ואם הכוונה היא לומר שאין הגשם שב כ"א נשאר לתת לחם לאוכל, מהיכן היה עולה על לב ששמה ישוב, שאומר **ושמה לא ישוב.**
וגם אומרו מן השמים הוא מיותר.
ועוד אומרו לא ישוב אלי ריקם, איך תצדק השיבה ואיך תשוב אחרי כן.

אמנם הנה דרך קצרה נקדים, כי הנה אין ספק כי מחשבתו יתברך פועל אך בדקות, כי לגודל דקות רוחניות המחשבה, לא יהיה מבוא אליה להתפשט ולפעול בעולם הגשמי, כי לא תשתלשל ותתלבש לפעול בעולם השפל הלז, אך הדבור היוצא מפיו יתברך החוצה עם שהבל פיו רוחני מאד וקיים לעד, כמאמרם ז"ל פרק אין דורשין, מכל דבור ודבור היוצא מפיו של הקדוש ברוך הוא שנעשה ממנו מלאך, וכמאמרם ז"ל ב**מדרש חזית**, כי כל דבור ודבור

מעשרת הדברות היה אחר צאתו מפיו יתברך, מדבר עם כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כו', ואח"כ היה הדבור עצמו עולה ונחקק בלוח, שנאמר קול ה' חוצב להבות אש ע"כ, והוא, כי הלוחות היו עדיין להבות אש רוחניות למעלה, הנה כי הדבור היוצא מפיו יתברך נצחי וקיים, ושאחר עשות פעולתו חוזר ועולה כאשר במתן תורה, אחרי דברו עם כל אחד מישראל ומזכו כמפורש אצלנו במקומו, באומרו שהיה נושקו על פיו אמרו שחזר למעלה ליחקק בלוח.

עוד שנית והוא, כי מאמר פיו יתברך הוא בעצמו המהווה ופועל, מה שהוא רצונו יתברך לפעול בו, והוא פשט פסוק אחרון מאלו, באומר **(יא) כן יהיה דברי כו', כי אם עשה את אשר חפצתי כו',** וכן בעשרה מאמרות נברא העולם כי המאמר בעצמו היה המהוה בעולם כל מציאות הדברים שבו, והנה בביאור התורה כתבנו הפרש שבין מאמר ראשון לשאר מאמרות, והוא כי בו לא נאמר ויאמר אף על גב דבראשית נמי מאמר הוא, שהוא כי המאמר הראשון אל מחשבה יתייחס כנודע ליודעים חן, והמתיקוהו רז"ל במתק לשונם באומרם כי בראשית ברא אלוהים, הרי כי בשם אלוהים נברא העולם, ולהלן הוא אומר ביום עשות ה' אלוהים, אלא עלה בתחילה במחשבה לברא במידת הדין, וראה שאין העולם מתקיים שיתף בו מידת רחמים, והלא יקשה, כי אם כן איך יאמר בראשית ברא אלוהים שיראה שהוא בפועל, אך אין זה כי אם שבראשית מתייחס אל המחשבה, כי על כן לא נאמר בו ויאמר, ומה מתקו דברי רז"ל באומרם בדבר ה' שמים נעשו וכבר שמים נעשו, שרצו לומר כי טרם היות דבור בפועל כבר שמים במחשבה נעשו, ועל כן הוצרך הוא יתברך ביום השני לחזק הרקיע, כמו שאמרו ז"ל ויעש אלוהים את הרקיע וארז"ל שאמר יתחזק הרקיע, ולמה לא נתחזק כשנברא בראשון, אך הוא כי בראשון היה מתייחס אל המחשבה והיה בדקות, ולא היה נקנה גשמיות להתחזק עד בא הימים שאחרי כן, שהיו מתחזקים ע"י הבל רוח המאמר היוצא מפיו יתברך, כמו שכתבנו שהדבור היוצא מפיו יתברך הוא המהווה, ומה גם דברות שאחר הראשון אשר יתייחס למחשבה, ויובן בהקדמה זו מאמרם ז"ל ב**פרקי ר' אליעזר** שאמרו בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקדוש ברוך הוא שמים וארץ, שנאמר בדבר ה' שמים נעשו אבל בכל צבאם יגיעה כתיב בהו, שנאמר וברוח פיו כל צבאם, כמבואר אצלנו בביאור התורה בס"ד.

כלל הדברים, כי יש הפרש בין המחשבה לדבור כי המחשבה פועלת בדקות, בלתי מתלבש לפעול בגשמיות, מה שאין כן לדבור היוצא מפיו יתברך, כי הוא המהווה בעולם הגשמי ע"י מה שמתלבש לפעול, ואחר עשותו הפעולה עודנו באבו, וחוזר למעלה אל מקורו.

ונבוא אל העניין

והנה גם שכתבנו כי הפסוקים הקודמים נתנו טעם אל קושיית היות שכר ועונש עם הידיעה שהוא דעת ה**רמב"ם** ז"ל, וייעדנו לומר התשובה העיקרית מפסוק **כי כאשר ירד הגשם וכו',** אפשר להמשיך גם העניין מהשני פסוקים ראשונים שכולם תשובה אחת, והיא כי תחילה הקדים הוא יתברך הקדמה אחת לבוא אל התשובה, והוא לומר הלא אמרתי יעזוב רשע דרכו כו', והלא יקשה בעיניכם לומר איכה יעזוב דרכו אם ידעת שרשע יהיה, ואיך יבחר בטוב או ברע והוא מוכרח מפאת הידיעה, הנה לזה אני מקדים **כי לא מחשבותי מחשבותיכם,** לומר הנה לי מחשבה ודבור המתייחס אל דרך ופעולה אליו יתברך כי בו יפעל כנודע, והנה **לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי,** כי במחשבה ובדבור אני נפרד מכם, והוא **כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם,** כי דרכי כדבור יש לו נצחיות וכח קיים לפעול, מה שאין כן דרכיכם שהבל פיכם ודרכיכם אין בו ממשות.

וכן **מחשבותי ממחשבותיכם,** שמחשבותי רמות פועלות בדקות נמרץ ואין להם מבוא לפעול בגשמיות, והכוונה היא כי יש הפרש בין מה שיודע הוא יתברך במחשבה למוציא מפיו, כי מה שיודע שפלוני יהיה צדיק ופלוני יהיה רשע, שהוא במחשבה ולא בדבור, אין המחשבה לדקותה פועלת לעשות רושם באדם הגשמי להכריחו לפעול ידיעתו, אך מה שמוציא מפיו שהוא דבור שיש לרוחניותו מציאות לפעול בגשמי הוא פועל באדם, וזה מאמרם ז"ל באומרם שקודם יצירת הוולד גוזר הוא יתברך, טיפה זו מה תהא עליה עשיר או עני כו', ואלו צדיק ורשע לא קאמר, הנה הורו באצבע דבאמירה תליא מילתא, וכן ביארנו בביאור מגילת איכה, על פסוק מי זה אמר ותהי ה' לא ציוה, שעל ויכוח זה קורא תגר המקונן ואומר, מי זה אמר ותהי שיבוא להוויה ופועל בהכרח, מה שה' לא ציוה, כי אם שידע בלבד כלומר כי הידיעה שהיא מחשבה בלי אמירה, אינה פועלת באדם הגשמי לדקותה כמדובר, ואמר אמשול לך משל למה הדבר דומה, למטר השמים כי הנה **כאשר ירד הגשם כו'.**

ולבוא אל העניין

נזכירה מאמרם ז"ל ב**פרקי ר' אליעזר,** הלא הוא, כי כאשר אין ישראל עושים רצונו של מקום, הארץ שותה מהים ע"י העבים, ומצמחת תבואה כאשה הרה לזנונים ויולדת, אבל כשישראל עושים רצונו של מקום, הקדוש ברוך הוא פותח את אוצרו הטוב את השמים, ומשם ימטיר על הארץ ואז היא כאשה הרה מבעלה, ועליו הכתוב אומר, **כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים והולידה והצמיחה כו'.**

והנה ראוי לשים לב, כי הלא על השמים אין מים כלל, אמנם הנה התורה מעידה כי יש מים על הרקיע, כד"א ויבדל אלוהים בין המים אשר מעל לרקיע וכו', וכן ארז"ל שהיה העולם מים במים, וגלה הקדוש ברוך הוא טפה האמצעית וממנה עשה את הרקיע נשארו חצי המים

למעלה, וגם אמרו, כי כשיעור שבין הרקיע למים התחתונים יש בין הרקיע אל העליונים, והלא כמו זר נחשב, אמנם הנה דקדקנו במקומו לשון רז"ל באומרם שהיו מים במים, ולא אמרו שהיה העולם מלא מים, אך הוא כי שני סוגים היו המים, אחת מים רוחניים ואחת מים גשמיים, וזהו מים במים, ובין ב' המימות היו מים בינוניים בינוני האיכות, שהיא טפה אמצעית שממנה נברא הרקיע, כמו שאמרו ז"ל גלה טיפה האמצעית וממנה ברא הרקיע, שהוא גשם זך ממוצע בין הרוחניות אל הגשמיות, ואותם המים העליונים שהם רוחניים ומהם משלשל ומהוה גשמי ברכה למטה לארץ, כי על ידי רדתם אל אויר העולם מתלבשות גשמות כמים התחתונים, ומה טובו דברי רבותינו ז"ל האומרים בבראשית רבה, שהגשמים יורדים ממים העליונים ואין חסר מהם טפה, שהוא מאמרנו כי למה שהם רוחניות גם שמהם יושפעו למטה, לא יחסר מהרוחניות כלום כנודע.

ונבוא אל העניין

אמר **כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים** שהוא ע"י התלבשות, ושמה לא ישוב כלומר שלא ישובו אל איכותן אחרי התלבשם, אמנם מכח תוכיות איכות רוחניותן הרוה את הארץ והולידה והצמיחה, שע"י רדת מן השמים יש כח בארץ לקבל התפעלות מהם, כי ברדתם יקנו התלבשות מעין העולם השפל, מה שאין כן אם לא היה הגשם יורד מן השמים חוצה ומתעבים, שהיו דקות ורוחניות שלא תתפעל הארץ מהם. ולא נאמר למה מורידן הוא יתברך למטה, ישלוט שפע המים העליונים מלמעלה להצמיח הארץ, אחר שמכח רוחניותן תצמח הארץ, אך אין זה כי אם שאין הרוחניות טרם יתפשט למטה, ויתלבש פועל בארץ החומרית.

כן יהיה דברי אשר יצא מפי, כלומר שלמה שכבר יצא מפי, ואינה מחשבה בלבד, לא ישוב אלי **כי אם עשה את אשר חפצתי,** כי הדבור בעצמו עושה בפועל **את אשר חפצתי,** שהוא מה שהיה בחפץ ומחשבה, אך החפץ לבדו לא יעשה פועל בארץ וזהו **עשה את אשר חפצתי,** כי דברי היוצא מפי הוא העושה את החפץ ומביאו אל הפועל אך לא החפץ לבדו, כלומר, ובזה בין תבין כי אין הידיעה שהיא מחשבה בלבד הדקה ברוחניות, פועלת ועושה רושם באדם למטה, כי אם הדבור אחרי צאתו מפי הקדוש ברוך הוא, כי על כן נשמר הוא יתברך מלהוציא מפיו מי אשר יהיה צדיק ורשע, דאלו צדיק ורשע לא קאמר, ובאומרו **לא ישוב אלי כי אם** הרוה, מה שכתבנו שאחר שהצליח חוזר אליו יתברך, כי רוחניות הדבור קיים תמיד וזה אומרו **כי אם עשה כו',** שהוא לא ישוב כי אם אחר עשותו החפץ, מה שאין כן בגשם שלא אמר ריקם כי אומר בו לא ישוב הוא לעולם, שאין איכותו כיוצא מפי השי"ת.

(יב) כי בשמחה תצאו כו'. הנה ידוע מאמרם ז"ל **זכו אחישנה לא זכו בעתה,** והנה בכלל ההפרש הוא, כי **אם זכו** תהיה **בשובה ונחת וששון** ושמחה ובחיי כולם, מה שאין כן **אם לא**

זכו שיהיה ע"י **חבלי משיח ברעות רבות וצרות וימותו אנשים רבים, עד בלתי השאיר כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה,** וע"כ אחרי עצת ה' לומר **דרשו ה' כו' יעזוב רשע דרכו כו',** שהזהיר על התשובה והמשיך העניין עד כה כמדובר, אמר עתה מה רב טובכם ע"י כן כי הלא לא יהיו חבלי משיח שתחת צרות החבלי משיח **בשמחה תצאו,** ותחת המלחמה מהאויבים **בשלום תובלון,** ותחת אשר יצר לאבות ואמהות מצרת חבלי משיח אם לא תזכו, עתה ע"י שתזכו **ההרים והגבעות** שהם **אבות ואמהות יפצחו לפניכם רנה,** ואפילו השדות יתעדנו ברוב השפע אשר יושפע בעולם, עד גדר ש**כל עצי השדה ימחאו כף,** והוא שלא יהיו בהם רק אילנות בעלי כפות וענפים עבים, כי מרוב עידון השדה יצאו אילנות בעלי כפות ולא נעצוצים וקוצים, וזהו **וכל עצי השדה** ע"י רוח מצויה **ימחאו כף.**

כי **(יג) תחת הנעצוץ** המשולל כפות **יעלה ברוש, ותחת הסרפד** שהוא גם הוא קוץ בלי כף, **יעלה הדס** שהוא עבות, והיה מה ש**בשמחה תצאו כו'** שיהיה נשמע בעולם לַה' לְשֵׁם, ומה ש**תחת הנעצוץ יעלה ברוש כו',** יהיה **לאות** ולסימן תמידי **לא יכרת.**

פרק נו

א כֹּה אָמַר ה' שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי-קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת :
ב אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה-זֹּאת וּבֶן-אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל-רָע :
ג וְאַל-יֹאמַר בֶּן-הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל-ה' לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי ה' מֵעַל עַמּוֹ
וְאַל-יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ:

(א) כה אמר ה' שמרו משפט כו'. אחרי הזהירו על התשובה אמר הנה התשובה מקרבת הגאולה, והנה על ידה כבר קרובה ישועתי, אך להיות התשובה שאמר על מה **שבין אדם למקום יעזוב רשע דרכו,** ועל מה **שבין אדם לחברו** אמר **ואיש און מחשבותיו,** אך בזה נתקן מכאן ולהבא ואם בין אדם למקום די בכך, עדין במה שבין אדם לחברו מה יעשה על מה שיש בידו מרבים ואינו יודע ממי, שצריך להיטיב לרבים, על כן אמר **שמרו משפט ועשו צדקה** לרבים, לומר אל תהיה הצדקה מממון גזול כי הוא יתברך שונא גזל בעולה, כי הסנגור נעשה קטגור, וזהו **שמרו משפט ועשו צדקה,** שלא תהיה מעושר שלא במשפט, ואמרו אל כל העם **שמרו** שלא תהיו צריכים אל הדיינים יכפו אתכם לעשות **משפט,** כי אם **שמרו** אותו אתם מעצמכם, שכל אחד ישמור המשפט לעצמו, והוא כי ע"י התשובה האמורה כבר **קרובה תשועתי לבוא,** כי מקרבת הגאולה וצריך צדקה להביאה לגמרי כמדובר.

ואמר **ישועתי וצדקתי** יהיה בשום לב אל בקשתנו, יחזיר יתברך שכינתו לציון, יראה שנסתלקה וכן בהרבה מקומות מורה ששכינה עלתה למעלה, לעומת זה הורונו רז"ל כי לא זזה שכינה מכותל מערבי, וכן אמרו שבכל מקום שגלו שכינה עימהם, אך אין זה כי אם שעיקר שכינה עלתה, ומה שנשאר בכותל מערבי הוא מציאות התפשטות כבודה, ועל דרך זה הוא בחינת מה שבגלות ועיקר ישועתו של הקדוש ברוך הוא, היא בבוא עיקר שכינה שעלתה, ועליה אמר **קרובה ישועתי לבוא,** ועל הנשאר בכותל מערבי שבה עשה צדקה עמנו, וכן בהתפשטותה בגלות אשר היא בלתי מתגלית, אמר **וצדקתי להגלות.**

(ב) אשרי אנוש יעשה זאת וכו'. אמר עוד מצווה גדולה להשלים תשובה על מה שבין אדם למקום ולהשכין שכינה בארץ והיא שבת, אשר ארז"ל שהיא מקשרת בינו יתברך ובין בני ישראל, וכמו שאמר ר' יוחנן שעל כן עכו"ם ששבת חייב מיתה, שנכנס בין מלך ומטרונה, על כן אמר שעם התשובה האמורה **אשרי אנוש יעשה זאת,** אפילו גרוע השלמות הנקרא **אנוש,** אך שלא יהיה עכו"ם כי אם **בן אדם** שהוא מישראל הקרויים אדם, שעל כן יש לו אחיזה בה, וזה אומרו **יחזיק בה,** מה שאין כן עכו"ם משולל אחיזה בה, והוא כאומרם ז"ל אלמלא שמרו ישראל שבת אחת כראוי היו נגאלין.

ושמא תאמר הלא אין השבת רק מצווה אחת מכלל המצות, לזה אמר דע כי כך הוא, **שומר שבת מחללו** כמו מי ש**שומר ידו מעשות כל רע,** שכולל כל עבירות שבתורה, שהוא ששקולה שבת כנגד כל התורה.

(ג) ואל יאמר בן הנכר וכו'. הנה אחר שאין מקבלים גרים לימות המשיח, שהוא בזמן שידברו בו כתובים אלו, כי הלא יבוא שלא לשום שמים כי אם לראותו מעלת ישראל, והנה ראוי הוא, אך הלא ימצאו באים בלי פניה, כי אם להיותם נלווים אל ה' ולמה נגעל בהם, אמר הוא יתברך **ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה',** אשר אין פניה אחרת רק להיות **נלוה אל ה',** מה אעשה ו**הבדל יבדילני ה' מעל עמו,** באמור כי אין מקבלין גרים לימות המשיח, וידעתי כי לא נעשה זה בשבילי, כי אם בשביל העושה שלא לשמה הראוי ליבדל, אך אגבו אני לוקה, וזהו **הבדל יבדילני** שעל מי שראוי בו **הבדל יבדילני** גם אני, וכן **אל יאמר הסריס הן אני כו',** לומר שתים הנה רעותי בעוה"ב ובעוה"ז, בעוה"ב כי אין לי אשה כי בת זוגי איננה אתי, ונשארתי כאותיות הן שאין להן בת זוג, וזהו **הן אני** כי כאותיות **הן אני,** ובזה אין מעשי הטובים שלמים, כי איני עושה זיווג למטה לזיווג על ידי זיווג עליון, ואפילו שאר מצוות אין להם שלמות ע"י העשות על ידי השרוי בלא אשה, כי על כן היה הכ"ג פסול לעבודת יום הכפורים, אם לא היה לו אשה, וכמה הפליגו חכמי האמת על הדבר ומה גם על שליח ציבור.

שנית, גם בעולם הזה אדמה ל**עץ יבש,** כי אין לי בן להשלים אחרי שֵם בעוה"ז, כד"א יקום על שם אחיו המת, כי ליתקן על ידי ייבום אי אפשר, כי אין לסריס אשה ליבמה, אל יאמר כן.

ד כִּי-כֹה אָמַר ה' לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת-שַׁבְּתוֹתַי
וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי :
ה וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת
שֵׁם עוֹלָם אֶתֵּן-לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת :
ו וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל-ה' לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת-שֵׁם ה' לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים
כָּל-שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי :
ז וַהֲבִיאוֹתִים אֶל-הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי
עֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל-מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית-תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל-הָעַמִּים :

(ד) כי כה אמר ה' לסריסים אני אתקן להם, כי על הזיווג החסר מהם התיקון הוא **אשר ישמרו את שבתותי,** שהן **זכור ושמור** בחינת **זכר ונקבה,** כמה דאת אמר **מחלליה מות יומת,** שעל ידי שמירת שבתותי שהן שתי הבחינות הם עושים זווג, ואם אין עושים בפועל על ידי עונת ת"ח י**בחרו באשר חפצתי,** והוא כי אין חפץ ה' בעונת ת"ח על המעשה עצמו, כי אם על הכוונה, ואלו יעשו החפץ שהיא הכוונה לבדה, וזהו **ובחרו באשר חפצתי** הרי בזה יקנו עוה"ב.

ועל השנית שהוא לקנות שם בעולם הזה, אמר **ומחזיקים בבריתי** היא **התורה** הנקראת **ברית**, כמה דאת אמר **אם לא בריתי יומם ולילה כו'.**

ועל ידי **שבתותי (ה) ונתתי להם בביתי** שהוא בעוה"ב, ועל החזיקם בתורה **בחומותי** שהוא בעולם הזה, יד ומקום בביתי העליון. ושם **בחומותי** בעולם הזה שאהיה להם חומת אש, ואומר חומותיך נגדי תמיד שם אתן להם **שם** בלי ייבום, שיהיה להם **טוב מבנים ומבנות.**

ולא עוד, כי אם שבהחזיקם בבריתי היא התורה ויהיה תלמיד חכם, **שם עולם אתן לו אשר לא יכרת,** והוא כי הנה ב**ספר הזוהר** נאמר כי ת"ח אין צריך ליבם אשתו, כי חכמתו עומדת לו במקום בן, אלא שמייבמין את אשתו לתקן זולתו, שהוא תיקון עולם ולא לצורך עצמו, ובזה יאמר, הנה **שם עולם** שהוא שם הבא בשביל עולם ולא לעצמו, אתן לו לת"ח הסריס הזה שאין בו ייבום, שיהיה לו לעצמו אשר **לא יכרת,** ויצא בלשון יחיד באומרו **אתן לו** ולא אמר להם, כלשון הקודם הלא הוא, כי לא כל המחזיקים בתורה יוצאים תלמידי חכמים כי אם אחד

ממאה, על כן אחר אומרו לכל הסריסים דרך כלל, שיהיה להם שם ע"י התורה אמר כי יהיה פרטי, שהוא הת"ח ש**שם עולם אתן לו** כמדובר.

והנה זה הוא על תלונת ה**סריס** דסליק מניה, ועל תלונת **בן הנכר** דפתח ביה אמר, **(ו) ובני הנכר הנלוים על ה',** שהוא הבאים לשם ה' בלי פניה אחרת, אשר אז אין מקבלים אותם לגרי צדק כאמור, שאין מקבלים גרים לימות המשיח, עם כל זה אם הם באים לשרתו במעשה, ולאהבה בלב את שם ה'.

וראוי לשים לב, כי בכל הפסוקים מזכירם בלשון רבים, ובאומרו **כל שומר שבת** מזכירם בלשון יחיד,

ועוד, כי אחר אומרו **לשרתו** מה חוזר ואומר להיות לו לעבדים, ואם הוא להוסיף תואר עבדות על השרות, במקום אומרו לשרתו יאמר **להיות לו לעבדים.**

ועוד, כי גם כל ישראל עבדים של הקדוש ברוך הוא הם.

ועוד, כי במה נכיר מי הם הבאים על ראות מעלת ישראל לקנות מעלה או לשם שמים.

על כן אחשוב שלהבחין זה בא הכתוב שאחר אומרו שבאים **לשרתו ולאהבה את שם ה',** אמר במה תדעו שלא לשם מעלה הם באים, הלא כי יאמרו שאין חפצים גדולה כישראל, אלא **להיות לו לעבדים,** ומי הוא זה שחפצים הם **להיות לו לעבדים,** הלא הוא ל**כל** מי ש**שומר שבת מחללו,** שהוא לכל איש ישראל, ה**שומר שבת** חפצים **להיות לו לעבדים,** ותפס שמירת שבת על כי בכל מצוות שעכו"ם עושה אינו חייב מיתה אלא בזו, ע"כ אומר אינו בא להפריד בינו יתברך ובין ישראל השומר שבת, כאשר היה אם הייתי בא ברמאות, כי אם אדרבה להיות עבד לשומר שבת, וגם הוראה לזה ש**מחזיקים בבריתי** היא **התורה,** שזה יורה כי תורתי בלבם, והוא כי כך היא דרכה של תורה פת במלח כו', שבעשותם כך יורה כי לא על קנות מעלה הם באים, ואף על פי כן לא אקבלם כגרי צדק ממש, כי אם זאת אעשה להם, כי גם שלא יוכלו ליכנס לעזרת ישראל, שהוא תוך בית המקדש אביאם **אל הר קדשי,** הוא הר המוריה חוץ לבית המקדש עצמו.

וזהו **(ז) והביאותים אל הר קדשי.**

ועוד אעשה להם כי **ושמחתים בבית תפילתי,** כי יתפללו לפני ביתי ואענם, והיא תפילת שלמה באומרו **וגם אל הנכרי וכו' והתפלל אל הבית הזה,** שהוא לפני הבית בחוץ **אתה תשמע כו',**

ועוד אוסיף להם, כי **עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי,** שיתנו קרבנות ויקריבום **לרצון על מזבחי.**

ושמא תאמר אם כן עדיין יאמרו הבדל יבדילנו ה', כי אינן נכנסים לעזרת ישראל לזה אמר **כי ביתי וכו',** לומר לא יקפידו בזה **כי** הנה **ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים,** כי לא יבחינו מאיכות ביהמ"ק שהוא בית תפילה, שהוא מקום קבלת תפילה ועל כן שאשמחם **בבית תפילתי** ייטב לבם בזה.

או יאמר, שמא תאמרו הלא די להם שתשמחם בבית תפילתך, ולמה תוסיף להם שגם **עולותיהם וזבחיהם יהיו לרצון** על מזבחך, הלא הוא, כי הלא מאז התפלל שלמה **ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים,** שגם הנכרי תשמע שם תפילתו, וא"כ מה יהיה היתרון לאלו הבאים לשרת את שם ה' ולאהבה את שמו וכו', אם לא שגם **עולותיהם וזבחיהם יהיו לרצון על מזבחי.**

ח נְאֻם אֲדֹנָי ה' מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו :
ט כֹּל חַיְתוֹ שָׂדָי אֵתָיו לֶאֱכֹל כָּל-חַיְתוֹ בַּיָּעַר :
י) צֹפָיו) [צֹפָיו] עִוְרִים כֻּלָּם לֹא יָדָעוּ
כֻּלָּם כְּלָבִים אִלְּמִים לֹא יוּכְלוּ לִנְבֹּחַ הֹזִים שֹׁכְבִים אֹהֲבֵי לָנוּם :
יא וְהַכְּלָבִים עַזֵּי-נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה וְהֵמָּה רֹעִים לֹא יָדְעוּ הָבִין
כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ מִקָּצֵהוּ :
יב אֵתָיו אֶקְחָה-יַּיִן וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֶתֶר מְאֹד:

(ח) נאם אדני ה' מקבץ נדחי ישראל כו'. הנה קודם החורבן הראשון הכעיסו את ה' בהבליהם, כאשר יפרש אחרי כן באומרו **הנחמים באלים וכו',** והנה עלה הקצף עד ח"ו כלות שונאי ישראל ביד האומות, על כן מה עשה הוא יתברך ברוב רחמיו טרם ידבר דבר הכליה, הקדים ואמר שעתיד לקבצם שתי פעמים, לבית שני ולבית שלישי למען לא יוכל לשוב, כי דבורו לטובה אינו שב, ואח"כ מזהיר מה שראוי לתתם ביד האומות לכלותם עתה, למען יבטלו הדברים הראשונים את האחרונים, שתקל צרת החורבן כאשר היה, **כי כלה ה' את חמתו כו' ויצת אש בציון** להקל מהעם בל יכלו, וזה אומרו **נאם אדני אלוהים וכו',** כלומר דבורו שלא יוכל לשוב, הוא שהוא מקבץ נידחי ישראל לבית שני, ועוד יקבץ עליו לנקבציו לבית שלישי, שעל העם אשר ימצא בא"י, עליו יקבץ לעתיד את נקבציו כולם.

ואחר אומרו זה אמר אך הנה כעת שהוא טרם החורבן אני אומר כי את **(ט) כל חיתו שדי** הם חיות שדות שלי הם ישראל הנמשלים להיות שדות, כי לא חכמו להיטיב ליקרא אדם, אותם אני אומר **אתיו** לאוכלם **כל חיתו ביער,** הם האומות עכו"ם שנמשלים לחיות היער, שיבואו

לאכול את חיות שדותי הם ישראל, אך זאת אשיב לבלתי כלותם בידם, כי צופיו עורים ואשמם בראשי העם, שהם צופים עליהם כמה דאת אמר צופה נתתיך, ועליהם קורא תגר ואומר **צופיו עורים וכו'** כאשר יתבאר בס"ד.

(י) צופיו עורים כולם וכו'. הנה יש רועים רבים על העם, שלהעדר כישרונם מחבלים את העם כי אשמם בראשיהם, כי עליהם מוטל להיות צופים ומביטים כל עוון וכל חטאת אשר בתוכם, ולבערם טרם יבואו עליהם ימי הפקודה, והנה אשר לא כן יעשו, ומה גם רועים רעים נביאי השקר אשר היו ביניהם שיחתו כרמו יתברך, הלא יבקשו הרועים תואנה באמור להם, מדוע לא הביטו אל פשעי הדור, ולא תקנו באחד מארבע טענות:

א. או יאמרו, כי לא ראו בעשות העם העבירות כי במסתרים יעשו אותם,
ב. ואם יאמרו אליהם אם לא ראיתם היבצר מכם שלא נודע לכם ע"י מגידי אמת, יאמרו כי לא נודע להם.
ג. או טענה אחרת, והיא לומר מה נוכל עשות אם הוכחנום לא ישמעו אלינו,
ד. ויש יאמרו טענה אחרת, והיא שהם הוזים על כן שוכבים כל היום להינבא, ומוציאים הזמן להתבודד ולשכב להינבא, ולא ישאר להם פנאי לבדוק ברשעות העם ולהוכיחם ולבער רשעותם.

על כן על כל אלה אמר הנביא, **על הטענה הראשונה** שהיא שלא ראו, אומר כמתמיה **צופיו עורים** בתמיה, כלומר היתכן שאין בהם רואה.
ה. ואם יאמרו, שגם מפי אחרים **לא ידעו** גם זה תימה, כי האם **כלם לא ידעו** בתמיה, כלומר לא יתכן שלא נודע לפחות לקצת מצופיו, ואם הוא שחוששין אולי לא יועילו דבריהם, היה להם לזעוק ולדבר אולי יועילו, ואם הם לא יוכלו לתקן יתקנו אחרים, שיקומו לקול זעקתם כדרך הכלבים אשר בעדרי צאן, שגם שאם לא יוכלו על הארי והזאב הניגשים אל העדר, הלא ינבחו וישמעו הרועים ויקדמו באבנים ומקלות ויגרשום, ועל זה אמר כמתמיה האם **כלם כלבים אלמים** ש**לא יוכלו לנבוח** זה אינו ודאי, ואם כן היה להם לצווח ואחרים אשר כח בידם יותר יתקנו, ועל האומרים שעל היותם הוזים הם שוכבים ולא יוכלו להתבטל בהיטפל באשמות העם, עליהם הוא אומר **הוזים שוכבים וכו'**, לומר שלהיותם **הוזים** הם **שוכבים** אינו כן, רק שהם **אוהבי לנום** כי לא נביאים המה.

ואוי לצופים הללו כי **(יא) הכלבים** שהם **עזי נפש** שבדור **לא ידעו שבעה,** שהם ככלבים גוזלים בעזות מכל אשר ימצאו ולא ישבעו, **והמה רועים** הם רועיהם שהם הצופים הנזכרים, **לא ידעו הבין** לרעות את אלו לתקן, והוא, כי לא יטפלו ויתקבצו לראות ברעתם של אלו רק

איש לדרכו פנו, ואז איך ישחידו את הצופים לבל ייסרו אותם, כי אם שאדרבא יחפו עליהם, כי הנה **איש לבצעו** שהוא איש מהגזלנים ההם, בעד בצעו שלא יסירו את בלעו מפיו, מה עושה מקצהו של בצעו שהוא ממקצתו, כד"א ומקצה אחיו לקח, כי ממקצת בצעו בידו ילך אל הצופים אשר איש לדרכו פנו.

ואומר להם **(יב) אתיו** אצלו **ואקחה יין** שהוא אקח ואקנה מכיסי יין, ובקנותי אותו לעיני הרואים לא אקח שכר שהוא יין ישן המשכר, פן יחשדו אתכם לשכורים רק **אקחה יין,** אמנם אח"כ בקרב ביתי **ונסבאה שכר,** אז בשומעם זה משיבים ואומרים לו **והיה כזה יום מחר,** לומר מה בצע לנו להשתכר היום ומחר נרעב, ומה גם כי המתלמד יום אחד, יצטער במחרתו אם לא יהיה לו כדת היום, לזה עונים ואומרים לו, **והיה כזה יום מחר** דרך שאלה, משיב הוא ואומר **גדול יתר מאד,** כלומר מה שיהיה עודף שיגדל על דת היום, הוא יותר מאד מאשר היה היום, וזהו גדול יותר באופן שע"י כן מתקלקל העולם, כי שריהם סוררים וחברי גנבים.

ושמא תאמרו היתכן כי צדיקים אין בארץ, והלא אין דור שלא יהיו בו צדיקים, לזה אמר **הצדיק אבד וכו'** כאשר יבוא.

פרק נז

א הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל-לֵב וְאַנְשֵׁי-חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאֵין מֵבִין
כִּי-מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק :
ב יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל-מִשְׁכְּבוֹתָם הֹלֵךְ נְכֹחוֹ :

(א) הצדיק אבד ואין איש שם על לב וכו'.

הנה הראוי יאמר נאבד ואם יאמר שהוא כאלו נאמר נאבד, חלילה לצדיק ליקרא נאבד.

ועוד שאומר **צדיק** ואח"כ **אנשי חסד** ולא אמר צדיקים, ואח"כ חוזר אל תואר **צדיק** באומרו **נאסף הצדיק.**

ועוד שמתחיל בלשון יחיד ואח"כ מדבר בלשון רבים כאומרו **ואנשי חסד,** ואח"כ חוזר אל לשון יחיד באומרו **נאסף הצדיק.** אך יאמר, הנה חבל על הצדיק שמת בעוון הדור להגן על הרעה שלא תבוא, כי אלו היה מועיל לדור שיהיו לוקחים מוסר ושבים אל ה' בראות מיתת הצדיק, הנה היה מתנחם על מה שאבד במותו, מעשות מצוות ומעשים טובים אם היה נשאר זמן מה בחיים, כי היה יוצא שכר תיקון העולם בהפסדו, אך עתה **הצדיק אבד** המצוות שהיה עושה

לבלתי הועיל לבני הדור, כי ואין איש שם על לב בסילוקו לשוב מעוונו, באופן שאבד הוא ולא הועיל להם.

ולא עוד, כי אחרי שלא קבלו מוסר אנשי חסד חסידים שבדור, נאספים מן העולם בעוון שאין מבין, **כי מפני הרעה נאסף הצדיק** הנזכר שמת תחילה, שאלו היו מבינים כי מפני הרעה העתידה לבוא בעולם **נאסף הצדיק,** לא היו אחרי כן **אנשי חסד נאספים.**

(ב) יבא שלום ינוחו על משכבותם כו'. אחרי אומרו כי **הצדיק אבד** בעוון הדור **ואין איש שם על לב,** ועל כן אחרי כן עוד נאספים חסידים באין מבין, אמר אם ממיתת כל אלו היה נמשך שיבוא שלום בעולם, שהוא אם הייתם שבים עד ה' בראות סילוק הצדיקים, הנה **ינוחו** הצדיקים ההם **על משכבותם,** באומרו כי עם שצר להם בסילוק הרי הועילו לדור, אך אדרבא השלום אינו בא אל העיר, כי אם הולך נכוחו שהולך ומסתלק מהעם למעלה, נכוחו של השלום אל מקום השלום שהוא למעלה וסר מהעם.

או יאמר, הלא אמרתי כי להגן על הדור **הצדיק אבד,** ועל ש**אין איש שם** על **לב** נוטל אחרי כן הוא יתברך חסידים טובים מהצדיק, כי **אנשי חסד נאספים** בשביל שאין מבין, ש**מפני הרעה נאסף הצדיק** שמת תחילה, עתה אני אומר **יבא שלום כו',** והוא כי ידוע כי חסידים גדולים מצדיקים, ועל כן בהיאסף החסיד, שלום בא מיד במותו להקביל פניו, אך הצדיק אינו בא השלום עד שהולך, ובדרך מקביל פניו שיוצא לקראתו.

ונבוא אל העניין

אמר, הנה שלשה המה המצטערים על הדבר:

החסידים שמתו בעון הדור,

שנית הצדיק שקדם להם,

שלישית העם שלא שבו ונשארו מעותדים אל הצרה,

אומר הוא יתברך הנה על החסידים שהזכרתי אינו צער, כי הלא **יבא שלום** מיד בהיותם נאספים, באופן כי מיד **ינוחו על משכבותם** הם מטותם שיוליכום בהם, וגם **הצדיק** גם שלא בא השלום מיד אליו כחסידים, הלא הוא **הולך נכוחו** של עולם, ולא תבצר ממנו מנוחה אחר שעה, אך הצער הוא עליכם שלא הטהרתם.

ג וְאַתֶּם קִרְבוּ-הֵנָּה בְּנֵי עֹנְנָה זֶרַע מְנָאֵף וַתִּזְנֶה :

ד עַל-מִי תִּתְעַנָּגוּ עַל-מִי תַּרְחִיבוּ פֶה תַּאֲרִיכוּ לָשׁוֹן הֲלוֹא-אַתֶּם יִלְדֵי-פֶשַׁע זֶרַע שָׁקֶר :

ה הַנֶּחָמִים בָּאֵלִים תַּחַת כָּל-עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים בַּנְּחָלִים תַּחַת סְעִפֵי הַסְּלָעִים :

חזור לעמוד השער

ו בְּחַלְקֵי-נַחַל חֶלְקֵךְ הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ גַּם-לָהֶם שָׁפַכְתְּ נֶסֶךְ הֶעֱלִית מִנְחָה הַעַל אֵלֶּה אֶנָּחֵם :

ז עַל הַר-גָּבֹהַּ וְנִשָּׂא שַׂמְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ גַּם-שָׁם עָלִית לִזְבֹּחַ זָבַח :

ח וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה שַׂמְתְּ זִכְרוֹנֵךְ כִּי מֵאִתִּי גָּלִית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ וַתִּכְרָת-לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם יָד חָזִית :

לכן **(ג) ואתם קרבו הנה** מאשר הרחקתם מאתי, שאתם **בני עוננה כו'**, והוא, כי הזימה שהייתה אז היה בדרך מעוננים, והוא מעין מאמרם ז"ל שקרה לאבוה דשמואל שאמרה לו ההיא מטרוניתא שישכב אצלה, כי ידעה באצטגנינות, כי המזדווגת לו באותו הלילה תתעבר מאדם גדול, ועל דרך זה אמרו רז"ל, שהיו בימי ירמיה, אחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה אומרים לנשים, כי ניבא שאם תזדווג לחברו תתעבר מאדם גדול, ועל דרך זה יאמר פה, שהנשים היו מעוננות ואומרות לאשר התאוותה נפשן, שמזדווגת לפלוני תלד בן שיהיה שר וגדול, והאיש לא היה מכוון רק אל הניאוף מצד עצמו, באופן שהבנים היוצאים הם **בני עוננה** מצד האם, ו**זרע מנאף** מצד האב, וזה מאמר הכתוב **ואתם קרבו הנה** כלומר אלי בתשובה, בני עוננה מצד האם, **זרע מנאף** מצד האב, ועל ידי כן **ותזנה** גם אתה.

ועל כן **(ד) על מי תתענגו** כבן המתחטא לפני אביו, **על מי תרחיבו פה וכו'** האם תתענגו על האבות אברהם יצחק ויעקב, הלא אינכם מתייחסים אליהם, כי אתם **ילדי פשע** מצד האב שהיה מנאף, **זרע שקר** מצד האם האומרה עוננות, שהמזדווגת לפלונית בעת פלוני יוליד שר וגדול והוא שקר, באופן ש**בני עוננה זרע שקר** יקראו.

הנה לכם גלוי עריות וגם שפיכות דמים כי אתם **(ה) הנחמים באלים** מתחממים **תחת כל עץ רענן וכו'** להוציא זרע לבטלה, אשר בזה אתם **שוחטי הילדים** המעותדים להיוולד, שהוא שפיכות דמים וגם עבודה זרה, כי **(ו) בחלקי נחל חלקך** שהוא כחלקי נחל של חלקך, אשר לכל איש בחלק שבטו הן, **הם גורלך** אשר נפל לך בגורל בחלק הארץ, כלומר ואוי לך כי המקום שהיה משועבד לך לשימושך, גם להם **שפכת נסך העלית מנחה העל אלה אנחם,** שהם גילוי עריות שפיכות דמים ועבודה זרה.

והנה תחילה הייתה העבודה זרה במקום סתר בנחלים, ואח"כ הוספת במקום מפורסם שהוא כי **(ז) על הר גבוה ונשא,** שם **שמת משכבך** בזימה מפני החמה להתקרר בלילות, **גם שם עלית לזבח זבח.**

ולא עוד אלא **(ח)** ש**ואחר הדלת והמזוזה** אשר בדלת היית מרצע, הבלתי חפץ להיות עבד ה' וחפץ להיות עבד לבשר ודם, באומרו אהבתי את אדני כו', ואשר במזוזה הייתי כותב, איך

קבלת עליך מלכות שמים, כד"א וכתבתם על מזוזת ביתך, אחר אלה **שמת זכרונך** של עבודה זרה מזכרת, היותך קונה לאדון צורת עצביהם, וזהו **אחר הדלת והמזוזה וכו',** ואין לך לומר כי זו הייתה התחלת תשובה ששבת מעשות ע"ז בגלוי, ותעשי **אחר הדלת והמזוזה** בהיחבא, כי לא כן הוא, כי הלא מאתי גלית פני מסווה הבושה, **ותעלי על הר גבוה לזבוח זבח** בפרסום רב, כי אם שעתה **הרחבת משכבך,** לזנות יותר אחר אלוהיך, ולהורות כי ותכרות לך ברית מהם, **אהבת משכבם** של הפסילים יותר מהיות בשכבך ובקומך, אצל קבלת מלכות שמים, על כן בחרת לע"ז **יד חזית** שהוא מקום שאת רואה וחוזה בלילה בשכבך, אחר נעילת הדלת לשכב בלילה, שתהיה לך הע"ז נראית לעיניך, מה שאין כן קבלת מלכות שמים אשר על מזוזות ביתך שנשאר חוצה, שאינך רואה את מקומה בלילה אחר סגירת הדלת, שנשארת המזוזה שהיא שמע והיה אם שמוע חוצה ממראה עיניך, אחרי סגירת הדלת שהוא יד שלא חזית בשכבך, שהיא הוראה שאהבת צלמי הע"ז, שתהיה לך משכבם אצלך במקום שתראנו, וזהו **אהבת משכבם יד חזית,** אך לא שלבלתי עשות בפרסום בחרת לעשותו **אחר הדלת והמזוזה,** והנה אלו ראית שהועילוך פסיליך, והלכת אחריהם היקלתי מאשמתך.

ט וַתְּשֻׁרִי לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן וַתַּרְבִּי רִקֻּחַיִךְ וַתְּשַׁלְּחִי צִירַיִךְ עַד-מֵרָחוֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד-שְׁאוֹל :
י בְּרֹב דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת עַל-כֵּן לֹא חָלִית :
יא וְאֶת-מִי דָּאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי תְכַזְּבִי וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא-שַׂמְתְּ עַל-לִבֵּךְ
הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעוֹלָם וְאוֹתִי לֹא תִירָאִי :

אך הנה **(ט) ותשורי למלך** שהוצרכת לשלוח תשורה למלך הידוע, הוא מלך אשור, בשמן שהיית משלח למצרים שישלחו משם תמורת השמן חטים לאשור, כמאמרם ז"ל על פסוק מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם, שהוא עניין ושמן למצרים יובל, וזולת זה גם **ותרבי רקוחיך** רוקח מרקחת לשלוח למלך, **ותשלחי ציריך עד מרחוק** עד שנתרוששת, **ותשפילי עד שאול.**

עד **(י)** ש**ברוב דרכך יגעת,** כי תחת היות לך מנוחה ע"י דרכי עבודתך לע"ז, אדרבא **יגעת** ונלאית באופן שהיה ראוי לך לומר כי היית נואש ממנה, ומנה ובה וגועל אותה ואדרבא **לא אמרת נואש,** ומי גרם לך ש**לא חלית** עד גדר שהיית אומר נואש, מריבוי חולייך ורעותך עד בלי די, הלא הוא כי חית ידך מצאת, שהוא כי חיל זכויות שעשית בידך מצאת, שהאכילך הקדוש ברוך הוא אותם בעוה"ז, כדרך כל הרשעים שאוכלים זכויותיהם בעולם הזה, על כן **לא חלית** ויהי לך מציאות קיום בעולם, ועל כן **לא אמרת נואש,** ואוי לך שלא הודית על האמת, לומר כי הכרת כי הבל המה מעשה תעתועים, כי אדרבא תאמרי כי יש בה ממש, והן

אמת כי אם היה לה יכולת להצר לך, אם היית מודה על האמת לומר, כי הבל היא החרשתי, באומרי כי מפני היראה תכזבי.

אך **(יא) את מי דאגת ותראי כי תכזבי,** ואין לך לומר כי אולי מה שאינה מטיבה אותך, הוא על כי לא עזבתני לעשות עיקר ממנה לבדה, כי זה איננו אמת כי הלא **אותי לא זכרת** בפה ולא אפילו בלב, כי גם **לא שמת על לבך** ומקל וחומר לא היה לך ליירא ממנה, כי **הלא אני מחשה** כי מה שאיני עד כה פוקד עליך על שעזבתני, אינו שאיני מרגיש חלילה כאלילים אשר בחרת, כי אם שאני שותק וגם איני אלוה מחודש חלילה כאלוה שבחרת, כי עתה חדשתו והבל הוא, ועם כל זה **ואותי לא תיראי** ואם כן מקל וחומר לא היה לך ליירא מהבלך זה, כי אינו שותק כמוני כי אם בלתי מרגיש, וגם אינו מעולם כמוני כי אם מחודש, וז"ז **הלא אני מחשה ומעולם ואותי לא תיראי,** ואם תאמרי שיש בה ממש אלא שצריך עדים שיעידו שלבך שלם עמה, כי אינה יודעת מה שבלב, ועל כן אינה מטיבה עמך, והיכן יש עד גדול ממני.

יב אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ וְאֶת-מַעֲשֶׂיךָ וְלֹא יוֹעִילוּךָ :
יג בְּזַעֲקֵךְ יַצִּילֵךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת-כֻּלָּם יִשָּׂא-רוּחַ יִקַּח-הֶבֶל
וְהַחוֹסֶה בִּי יִנְחַל-אֶרֶץ וְיִירַשׁ הַר-קָדְשִׁי :
יד וְאֲמַר סֹלּוּ-סֹלּוּ פַּנּוּ-דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי :
טו כִּי-כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן
וְאֶת-דַּכָּא וּשְׁפַל-רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים :
טז כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְצוֹף כִּי-רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי :
יז בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וְאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ :

והנה **(יב) אני אגיד צדקתך,** כי צדקת את ביראתה וגם **אגיד מעשיך** אשר אתה עובד אותה בפועל ומעשה נרגש ונראה, ועם כל זה תראה כי **ולא יועילוך,** כי בזה תכיר שאין בה ממש, ואם תאמרי כי מידתה היא שלא תענה אלא בשני דברים, שיזעקו לפניה ושיהיה בקבוץ עם.

הנה **(יג) בזעקך שיצילוך קבוציך** תראה שאדרבא **את כולם ישא רוח יקח הבל,** שירדוף אותם קול עלה נדף מה שאין כן **החוסה בי** שאינו לא צועק ולא מדבר, כי אם **חוסה בי** בלב, וגם אינו קבוץ עם כי אם יחידי, ואין צריך לומר שלא ישאנו רוח יקחנו הבל, כי אם אדרבא **ינחל ארץ ויירש הר קדשי,** אך בזאת שיישר את העם **ואמר סולו סולו וכו',** כאשר יבא ביאורו בס"ד.

(יד) ואמר סלו סלו פנו דרך כו'. הנה תחת שתים יתרשל המתרשל מלשוב בתשובה:

אחד, כי יאמר הלא הרבתי לעשות הרע בעיני ה' מיום היותי ומתי אספיק לתקן את כולם, **שנית,** באומרו מי אנכי חרש את חרשי אדמה, כי הלא גם טרם אחטא כמעט לא אאמין יקרא אלי, ומה גם עתה אחרי בלותי בעשותי את הרע מיום היותי.

על כן על האחד אמר, אל תאמרו מי יוכל לפנות אלפי עונות, כי אין יום שאין אדם חוטא בו לפחות חטא אחד, וצא וחשוב כל ימי שנות מספר ימי חייו, ועל דרך זה לכל המון עם הארץ, כי המכשולות אשר לכללותם רבו כמו רבו, ומי יוכל לפנות את כולם, לזה אמר אמשול לך משל, לדרך רחבה מלאה מכשולות עד אפס מקום לעבור בה, כי ימנעו מלעבור בה לרוב המכשולות, אך זאת העצה הראויה יעשו מסילה לצד אחד, כי יסלקו מאבן כרוחב אמה כמסילה לעבור עליה ויניחו השאר כעת, ועוד מעט יעשו מסילה לצד השני וישארו מכשלות בינתיים, ואחרי כן ישיתו לב לפנות הדרך מהנשאר בין מסילה למסילה, וזהו **סלו סלו פנו דרך** והוא משל אל העבירות, שיעשו מסלול ודרך בפנות קצת בלבד, ואח"כ מסילה אחרת לקצת מהנותרות, ואח"כ יפנו כל השאר שבינתיים, ואל תאמר, למה יעצת לפנות את כל הדרך, כי הנה מתלאה ולא אומר די בפנותי עד ימעטו מהזכויות, לזה אמר **הרימו מכשול וכו',** לומר, אל ימעט בעיניכם השאיר עוון אחד מכולם מלפנות, כי אם **הרימו מכשול וכו'** פן אפילו אחד עבירה אחת תגרום אחרות, כמכשול המפיל את כל הגוף.

או יאמר, הרימו כו' שלא בלבד תפנו העבירות, כי אם גם היצר הרע הנקרא מכשול, כמו שאמרו ז"ל במאמרם כי שבעה שמות נקראו לו ליצר הרע, ואמר שכל כך תרבה התשובה והחסידות, עד גדר סלק היצר הרע מדרך עמי, כי אין מעצור בהשתדלות ראשי עם לעשותו, **ועל הדבר השני אמר,** אל תאמר מה אדם להבל דמה ירצנו אלוה טרם יחטא ומה גם עתה אחרי אשר הוטמא.

(טו) כי כה אמר ה' שאעפ"י שהוא **רם** מגשמות, באיכות שהוא למעלה מעולם הגלגלים, **ונשא** מעולם המלאכים מה שאין כן האדם שהוא בעל תכלית, וגם **קדוש שמו** שהוא לבדו אשר יקרא **קדוש** לפי האמת, מה שאין כן המלאכים כי על כן הם אומרים לפניו קדוש, ועל כן מרום ומשכן ושכינה אינו אלא עד שהוא בנצחיות הם מלאכי מרכבתו, וזהו **שוכן עד** ולא שיש לשכינה דמיון עימהם, מטעם שגם הם נקראים קדושים, כי הלא **וקדוש שמו** שהוא מאמרנו על פסוק למי תדמיוני וכו', ובביאור התורה כי מה שהמלאכים נקראים קדושים, הוא בערך בעלי גוף, אך לא בערך קונם, כי לפי האמת הוא לבדו יקרא **קדוש**, שאם לא כן איך המלאכים לרוממו, אומרים לפניו קדוש אם גם הם קדושים, וזהו **אין קדוש כה'** ואומרו **אל נערץ בסוד קדושים רבה.**

וזהו **וקדוש שמו** שהוא אשר שמו קדוש, מה שאין כן מלאכים כי אם בדרך השאלה, ואם תראו שאני שוכן בירושלים, איני יושב על הארץ חלילה כי אם באדם בעצם, במי שהוא מרום מצד הנפש, וקדוש גם הגוף שנתקדש בתורה וחסידות, ועם כל זה ועם דכא שנתדכא ע"י צומות והכנעות את חומרו על אשר חטא, ושפל רוח מפאת הרוח שבקרבו, כי השפיל איכותו כי טמאו, אשכון אני גם כן, וזהו **מרום וקדוש אשכון ואת דכא וכו'.**

ושמא תאמרו הלא לזאת יחרד כל לב, כי איזה הדרך הלך רוח שכינתו יתברך, לשכון **את דכא ושפל רוח** חרש את חרשי אדמה, תחת אשר מרום וקדוש ישכון, אל תתמהו על החפץ כי הלא תחלת השקפתי, היא על הרוח הקדושה שבקרבו כי חלקי היא, אל תהי כמת ע"י אשר הוטמאה, כי עתה על ידי מה שאקבל תשובה ואהיה עמה אני מחיה אותה כנודע, כי הרשע בחייו קרוי מת, כי הפריד את נפשו בטמאו אותה משורשה, שהוא ממקור החיים ומתה תקרא, ואין ראוי אשאיר חלק ה' בתואר מתה מסולקת משורשה, וזהו **להחיות רוח שפלים,** ואגב הרוח אשר יש לה שייכות עמי, גם ישתלשל השפע גם אל החומר אשר היא בקרבו, וזהו **ולהחיות לב נדכאים** שדכדכו והכניעו גופם בתשובתם, שאלו לא השפיע שפע קדושה בלב החומרי, עוד ישוב ללכת שובב בדרך לבו, וישוב לקלקל גם את רוחו כאשר בתחילה, לכן בבואו ליטהר ומתחיל בתשובה אהיה עמו, גם הוא בהשתלשלות הרוח כמדובר.

ושמא תאמר הלא ק"ו הדברים, כי אם יחטא איש לאיש אם לא ישוב לפייסו לעולם יריב, ואם ישוב יפייסנו לעולם יקצוף שלא יקבלנו בכל לב, כי לא ישכח אשר הכעיסו וק"ו לשכינה, לזה אומרו תדע טעם כי על בחינת חומרם שהוא כצל עובר, איך אריב או ואקצוף עמו לעולם, ועל כן **(טז) לא לעולם אריב** אם לא ישובו, **ולא לנצח אקצוף** אם ישובו, ועל בחינת נפשם גם כן ראוי לרחם גם שחטאה, כי הלא הרוח **מלפני יעטוף כו',** והוא בשום לב אל אומרו **יעטוף** לשון זכר ולא אמר תעטוף, אך הנה ידענו מרז"ל כי רוחו של אדם בכל נשימה ונשימה מבקשת לעלות אל מקורה, אלא שרואה את הקדוש ברוך הוא שכל הארץ מלא כבודו וחוזרת לאחוריה, והוא ככתוב אצלנו על זה, שהנפש הרוחנית היא כתוא מכמר בתוך החומר, ורוצה לידבק באיכותה, אלא שרואה כי הוא יתברך עם היותו תכלית הרוחניות והקדושה, לא ימנע מהמצא בעולם החומרי, לכן גם היא סובלת היותה תוך הגוף וחוזרת לאחוריה, כי דיו כו' לעבד כו', וזה אומרו **כי רוח מלפני יעטוף,** כי **מלפני** שרואה אותי **יעטוף** אותו האדם בקרבו, באופן שעל כורחה היא באדם, וא"כ אין עליה אשמת דבר בעצם בעונות האדם, ואם כן למה לא אתקננה.

והנה טעם זה יצדק אל הרוח אך לא אל הנשמה, כי הלא ידענו מ**ספר הזוהר** כי אין הנשמה חוטאת לעולם, כי טרם בא האיש לחטא מסתלקת ועולה למעלה, וגם אינה באדם בעל

כורחה, כי אינה באה בו רק אחר היות האיש חסיד וקדוש מאד באה ברצונה, לזה אמר **ונשמות אני עשיתי** לומר גם שאין הטעם האמור צודק בנשמות, כי אשר היה רשע לא היה בו נשמה שאתקננה, הלא יש טעם אחר והוא כי אני עשיתי, ולמה אניח הנשמות הראויות לאשר חטאו שלא יבוא השראתן בהם אל הפועל, על כן אקבלם ואתקנם באופן יבאו אל הפועל.

(יז) בעון בצעו קצפתי וכו'. אחר דברו על בחינת הרוח ונפש, אמר הן אמת כי מפאת החומר שבוצע בצע רע אני מרחם, כי עם היותם ראויים לעונש גדול, מה אעשה לו וטבעו רע, הלא קרה לי כאב המכה את בנו פעם ושתים, וכשלא שווה לו מסתיר פניו ממנו מלהטיב לו, אולי ירגיש רעת פרידתו, וכשאינו מועיל קוצף עליו ומכהו, וכן על דרך זה, חוזר ומסתיר וחוזר וקוצף ומכהו באומרו אולי יחשוב, ואדרבא מרוע לבו אומר הלא עזבני אבי אלכה לי ואפרדה גם אנכי ממנו, ואלכה בדרך לבי ומעקש דרכיו יותר, בראות האב כן אמר, הלא אשר חשבתי להועיל והפסדתיו, חבל על שהכתיו ולא הועיל וגם על ההסתר פנים, כי הלא טבעו רע ובלתי מרגיש, לכן טוב לי אתנהלה לאט עמו ואקרבהו אלי בדברים טובים, וממכותיו שהכיתיו ארפאנו ואנחהו דבק עמי ולא בהסתר, כי טוב דרך זה מהקודם, כן אומר הוא יתברך ראיתי את האדם, בעוון בצעו שחומרו תאב לו, כי חומר בל יבין הוא.

כי הלא **בעון בצעו קצפתי ואכהו** בידי, שהיא הכאה בצד רחמים על ידי, ועל שלא שבו הסתרתי פני והנחתים למקרים רעים ביד שוסים, המכים בם באכזריות חימה על כי אינני בקרבם, וזהו **הסתר ואקצוף** פעם ושתים, ובמקום שהיה להם להבין, כי על שלא שבו במכותיו הסתיר פניו, ויתנו לב לשוב עד ה', ואדרבא **וילך שובב בדרך לבו,** ויהיה העניין כי הנה לפי דעת חכמי הטבע כל דם האדם בא אל הלב, והוא מחלק לכל אבר ואבר, אך מבחר הדם נוטל לעצמו ומחלק הגרוע לאברים, ובזה יאמר, אין להאשימו בעצם כי אחר שהלב הוא מנהיג לאדם, לא יפלא שילך בדרך שהולך לבו, כי כאשר דרך לבו לחמוד הטוב לעצמו הולך גם הוא בדרך ההוא לחמוד ולבצוע כמוהו, וזהו **וילך שובב בדרך לבו.**

יח דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו :
יט בּוֹרֵא (נִוב) [נִיב] שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר ה' וּרְפָאתִיו :
כ וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט :
כא אֵין שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים :

על כן **(יח) דרכיו ראיתי** ואמרתי אם כן אפוא, שאין ייסורין מועילים על עוון בצעו, חבל על שהכיתיו הכה ופצוע, על ידי וע"י זרים בהסתיר פני, וטוב טוב היה למנוע מכותיו ולנחותו לאט בדרך טובה, על כן **וארפאהו** ממכותיו **ואנחהו** לאט אחרי כן בדרך טובה, כי הנה דרכיו ראיתי

כי אי אפשר להם לפרוש מהבצע, גם שאכם פעמים הרבה עד ש**וארפאהו** ממכות הייסורין, ואח"כ **ואנחהו** בדרך תשובה עם שלא היה שב מעצמו, והוצרכתי לשלם **נחומים** על מכותיו, **לו ולאבליו** שרפי קדש שברא במצוותיו, שהיו מתאבלים על מכותיו שלא היו יכולים לגרור להם מצוות, כדרך מצווה גוררת מצווה להיותו סובל ייסורין, וגם למו **אשלם נחומים** שאקרבהו תמיד לידי זכויות, ועל כן היטבתי אשר אמרתי ולא לעולם אקצוף, שהוא בשובו שלא אזכור מה שחטא להיותי שלא ברצון עמו, וראו עתה כי כן הוא, כי הלא יותר אני אוהבו אחר שובו מאשר לא חטא מעולם, כי הלא **בורא ניב כו'** כאשר יבוא ביאורו בס"ד.

(יט) בורא ניב שפתים שלום שלום כו'.

ראוי לשים לב אל אומרו בורא ניב שפתים מה ענינו פה.

והנה ארז"ל לרחוק הוא אשר היה רחוק ונתקרב בתשובה, ולפי זה יתכן כיון לומר מה שאמרו ז"ל, במקום שבעלי תשובה עומדים וכו', שהוא על מה שכתבנו על לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא מראה היצר הרע לכל, הצדיקים נראה להם הר גבוה ותלול, והרשעים נראה להם כחוט השערה, שהוא כמו זר נחשב כי מה נפשך, אם הוא גדול יהיה כך לכל, ואם הוא קטון יראה קטון לכל, אך הוא כי להחטיא את הצדיק, מתגבר בכל עוז ומכביד ונעשה כהר, ולהחטיא את הרשע ברמז כחוט השערה קל, שרומז לו שיחטא מחטיאו, כי כבר נעשה לו כבעל הבית ומשתרר עליו, ועל כן עושה הוא יתברך שיראה להם כחוט השערה, ולכן אשר היה תחת היצר הרע עד גדר שבחוט השערה מחטיאו, ומהפך עד יתהפך הדבר מרע לטוב אין גיבור כמוהו.

וזה יאמר **שלום שלום לרחוק ולקרוב,** כלומר תחילה **לרחוק** ואח"כ **לקרוב**, והנה היה מקום לומר, שגם שהזכיר לרחוק תחילה אינו מדוקדק, שיהא הוא יתברך מקדים שלום למי שהיה רחוק, מלאשר לא חטא מעולם שהוא הקרוב, ומה גם שהיה מקום לזה, במה שידענו שלולא העזר האלוהי שמסייע לבא ליטהר, לא היה יכול לבדו לשוב עד ה', וא"כ למה נחזיק לו טובה מלאשר לא חטא, על כן אמר **בורא ניב שפתים וכו',** לומר האם מי שברא ניב שפתים, האם ידבר ע"ד השלוח בלי דקדוק, והלא זה **בורא ניב השפתים** דבר אותו שידבר בדקדוק עצום, והנה הוא אומר **שלום שלום לרחוק** ואח"כ **לקרוב.**

ושמא תאמר, הלא אם הטיב לעשות עד הפכו הרשע לצדקות, לולא ה' עזרו לא היה יכול, ולמה יחשב לו למעלה כל כך גדולה, שיעלה על הצדיקים הגמורים, לזה אמר **אמר ה' ורפאתיו,** כלומר כה אמר ה' שהרחוק קודם לקרוב, עם היות ש**ורפאתיו**, כלומר שאנכי **רפאתיו** ועזרתיו שאחר שבא ליטהר סייעתיו **ורפאתיו,** ואל תתמה בעשותי להם החסד הזה.

כי הנה **(כ) הרשעים כים נגרש,** שהרוח הנכנס בים ועושה הגלים, **כי השקט לא יוכל** הים כי הרוח לא תניחנו, כן היצר הרע ברשעים כי לא יניחם לשקוט, ובזה **וייגרשו** מימי הים בגלים אל היבשה **רפש וטיט,** כן הרשעים אחר ששלט בהם יצרם לא יוכלו השקט ממנו, כי רוח היצר הרע סוער בלבו כגלי הים, ואינו מניח את רעיוניו יגרשו ויוציאו אל הפעל, רק פעולות רעות כ**רפש וטיט,** כי יעברו כל מחשבותיו באופן שהם כאנוסים וע"כ ראוי לרחמם.

(כא) אין שלום אמר אלוהי לרשעים כו'. אמר מן הטעם הנז' ראה נא רחמנותו יתברך, כי באומרו שלום לצדיק ולשב מרשעו, אינו מתהפך לומר לרשעים ריב או מלחמה, כי אם **אין שלום אמר ה' לרשעים** בלשון שלילת שלום בלבד, והוא מעין בא ליטהר מסייעין אותו בא ליטמא פותחין לו.

פרק נח

א קְרָא בְגָרוֹן אַל-תַּחְשֹׂךְ כַּשּׁוֹפָר הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם :
ב וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן
כְּגוֹי אֲשֶׁר-צְדָקָה עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו לֹא עָזָב
יִשְׁאָלוּנִי מִשְׁפְּטֵי-צֶדֶק קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן :

(א) קרא בגרון אל תחשוך וכו'. הנה כדרכינו לבלתי הקשות קושיות ברוב הספר, לאהבת הקיצור בסמוך על המבין, נעשה גם בכל פסוקים אלו והמשכיל יבין תירוצם. והנה המתחיל לקרא קורא בפה וכאשר הוא יגע אז קורא בגרון, כד"א יגעתי בקראי נחר גרוני אמר קרא אף בגרון, כלומר לא תעצורך היגיעה כי אם **קרא בגרון ואל תחשוך** אם ניחר.

ושמא תאמר הלא אין מקבלים לזה אמר **כשופר הרם קולך,** כלומר דבר ראשונה דברים טובים המתיישבים על הלב, ואח"כ דברים קשים המשברים הלב בצד מה, ואח"כ קשים כגידים כתרועת מלחמה, ואחר קבלם שובה אליהם בדברים טובים ורצויים, וזהו **כשופר הרם קולך** שמתחיל **בתקיעה פשוטה**, ואח"כ **בשברים** ואח"כ **בתרועה** ואחריה **תקיעה פשוטה**, כך תתחיל בנחמה ותסיים בנחמה וב' הדרגות קושי באמצע, אך לא תדבר ברמז כשופר, רק **והגד לעמי פשעם כו'** בפירוש.

או יאמר כשופר כו', בשום לב אל נקודת הכ"ף בפת"ח ולא בשו"א שהוא כאומרו כהשופר הידוע. אך יאמר הלא ציוויתיך שאם לא תוכל להשמיע קול בפה תקרא בגרון, והלא תאמר, לא אדבר בכח להשמיע קול חזק כי גרוני ייחר, וגם לבלתי בייש בקול רם את מקבלי התוכחת

בהגיד להם פשעם, לזה אמר **כהשופר** הידוע בתורה הוא של מתן תורה, שהיה קול שופר הולך וחזק מאד כן תעשה אתה, וכל כך למה? להסיר מלבם כי קל עוונם לפני, כי הלא לפי רוב השלמות אכביד עול אשמתם, וזהו **והגד לעמי** הם הדבקים בי ביותר ומתייחסים לעם שלי **פשעם**, כי כל עוון להם כבד כפשע מה שאין כן להמון עם הארץ, ועל כן בקרוביו אמר בהם **פשעם** ובהמון העם אמר **חטאתם.**

(ב) ואותי יום יום ידרושון כו'. יום אחר יום על צרותם כלומר מתרעמים שאיני מושיעם ביום האחד ולא בשני ולכן ישובו בכל יום, ועל כן ודעת דרכי יחפצון מה המה דרכי מה הוא שלא אענם, ולא יחשדוני שאני עושה שלא כדין ועוד מעט יחושו, שמא אני מטה משפט צדק ו**כגוי אשר צדקה עשה כו', ישאלוני** מה המה **משפטי צדק** שלא עניתים, כלומר שהוא שלא כדין ועדיין הוא בינם לבינו, ועוד מעט ורוצים לעמוד עמי בדין, וזהו **קרבת אלוהים יחפצון,** כד"א ונקרב בעל הבית אל האלוהים וכו', ולא יחושו אל העדר צדקתם כי הם בעיניהם **כגוי אשר צדקה עשה כו',** לכן **והגד לעמי וכו'** ותביעתם היא **למה צמנו וכו'.**

ג לָמָּה צַמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ וְלֹא תֵדָע
הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ-חֵפֶץ וְכָל-עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ :
ד הֵן לְרִיב וּמַצָּה תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרֹף רָשָׁע לֹא-תָצוּמוּ כַיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם :
ה הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ
הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ וְשַׂק וָאֵפֶר יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא-צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לה' :
ו הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ
פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר אֲגֻדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וְכָל-מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ :

(ג) למה צמנו ולא ראית כו'. הנה יש שני מיני צומות:

האחד הוא צום בלי עינוי נפש, שהוא העושה מריבה עם חברו וצם כדי שינקום ה' נקמתו, או שחושב מתקרב בזה אליו יתברך ולא יאשם אם יצר לו ויעשה לו רעה, בחושבו כי ע"י תעניתו אשר יתענה לפניו יתברך, יהי אלוהיו עמו בכל אשר יעשה, זה יקרא צום בלתי מתייחס אל עינוי נפש, כי אדרבא מתגאה לבו ונפשו להנקם מאויביו, על זה אמר **למה צמנו ולא ראית.**

ויש מין אחר שהוא על מה שבין אדם למקום ב"ה, שהוא מענה ומכניע עצמו ונפשו לפניו יתברך, בל יביט אל מעשיו אשר חטא לפניו יתברך, ועל זה אמר **ענינו נפשנו ולא תדע,** והשיב להם הנביא בשמו יתברך **הן ביום צומכם כו',** כלומר על המין האחד שנקרא צום ולא עינוי, אין לבכם לשמים רק למצוא חפציכם, **וכל עצביכם** אשר תטרחו ותעצבו, הוא כדי ש**תנגושו** את רעכם ותחרחרו ריב ומדון.

כי **(ד) הן לריב ומצה תצומו** כאשר יריב איש עם רעהו יצומו, למען נקום ינקום ה' נקמתו מאת עמיתו, **ולהכות באגרוף רשע** לבל יאשם אם אכה את רעהו באבן או באגרוף, בחשבו כי השי"ת יהיה בעזרו אחרי שצם לפניו, ויזכהו נגד איש ריבו, **לא תצומו כיום** שהוא בשום לב אל הנקד הכף בפתח, שהוא כאומר כהיום בה"א הידיעה, אך יאמר על צום ידוע שאין זולתו בתורה הוא יום הכפורים, ועל כן אינכם צמים כזה באותו יום, כי באותו יום הוא לרחמים לכם אך זה הפכו, וזהו **לא תצומו כיום** כי זה הוא **להשמיע במרום קולכם,** כי נמצאתם משמיעים במרום קולכם, מלשינים ומשטינים את עצמכם לפניו יתברך, כי בעלות זיכרון צומכם במרום יאמר הוא יתברך, על מה זה צם להנקם מרעהו ולהרע לו, הלא מעיד על עצמו כי רשע הוא, ואיה אפוא אשר ציוויתיו **ואהבת לרעך כמוך,** אשר בו תלויה התורה כולה, **ולא תקום ולא תטור את בני עמך,** נמצא מתהפך הוא יתברך עליו להשיב עמלו בראשו, וזהו אומרו **לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם** כמעידים בפיכם רשעתכם, ובזה נסתלקה תלונת העדר קבלת הצום.

ועל השני הנקרא **עינוי נפש** אמר **(ה) הכזה יהיה כו',** בהא התימה כלומר האם כזה יעלה על רוחכם יהיה **צום אבחרהו, יום ענות אדם נפשו** שתחשבו לעינוי נפש הוראות חיצוניות, הלא המה **לכוף כאגמון** הראש ולהציע **שק ואפר,** ולא תסירו רוע מעלליכם ותטהרו לבכם ונפשכם מבפנים, לבל תשובו לכסלה ולתקן את אשר עיוויתם, כי זהו עיקר העינוי למען יכנע האדם ולבבו הערל, וישוב אל ה' ויתחרט על העבר ויתקן את העתיד, ולא שירחמהו ה' ע"י שהתענה לפניו ונמצא טובל ושרץ בידו.

אך אמנה **(ו) הלא זה צום אבחרהו כו' פתח חרצובות רשע וכו',** שהוא הצום שנמשך ממנו הסרת רוע המעללים כאשר כתבנו, ועל מה שבין אדם למקום אמר **פתח חרצובות רשע,** שלא יהיו צרורות רשע כמוס בלב לשוב להרשיע, ותענו על מה שעבר רק תרחצו תזכו לבכם מחרצובות רשע, ו**התר אגודות מוטה** אשר בין אדם לחברו, אם יש לכם אגודות וכתות להטות את רעכם ולהרע, התירו האגודות וחברות, כד"א אל תעשו אגודות אגודות, ואשר הם **רצוצים** תחת ידיכם תשלחו **חפשים**, **וכל מוטה** ועול או כח שיש לכם על הרצוצים לשוב אח"כ לשעבדם **תנתקו,** ובזה לא תצטרך לצום ולענות את נפשך וירבה טובך במאד מאד, כי יעצתי כי הדרך הטובה **הלא פרוס כו',** ואז טוב לך מכל זה ואבחר בו גם שלא תתענה.

ז הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת
כִּי-תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם :
ח אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח

וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד ה' יַאַסְפֶךָ :
ט אָז תִּקְרָא וה' יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי
אִם-תָּסִיר מִתּוֹכְךָ מוֹטָה שְׁלַח אֶצְבַּע וְדַבֶּר-אָוֶן :
י וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ
וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם :

וזהו **(ז) הלא פרוס לרעב וכו',** לומר טוב לך כי תאכל ותשתה, ובמקום אשר תצום ותענה נפשך כנגד **יום ענות אדם נפשו,** טוב לך תפרוס לחמך אשר לך ביום ההוא, ותתן לרעב חציו ותאכל אתה והוא ותהנו שניכם, וכנגד **לכוף כאגמון ראשו** כעני, טוב לך עשותך נחת רוח ל**עניים מרודים** ו**תביא**ם **בית,** וכנגד שק ואפר תציע **כי תראה ערום וכסיתו** וזה טוב לך וזכות יותר, ותרוויח שלא תענה נפשך ותזכה יותר, וזהו **ומבשרך לא תתעלם** מלהאכילו שלא תמנע מבשרך אכול ושתה, ולכופו כאגמון ולהציע שק ואפר, כי טוב לך שתאכל ותשתה ותזכה יותר מבהתענך, כי טוב שתהנה אתה והדל, משלא תאכל אתה ולא זולתך.

או יאמר בשום לב אל אומרו כי תראה ערום וכסיתו, ולא אמר ואת הערווה תכסה שאומר **הלא פרוס וכו'** עניין אליהו עם הצרפית, שאמר לה עשי לי עוגה קטנה, ולך ולבנך תעשי באחרונה, כי במה גדל זכות האשה ההיא בצדקה שעשתה עמו, להמטיר על הארץ בזכותה להחיות עם רב כמאמר **ספר הזוהר**, כי על כן הוטלה נון יתירה, כי באומרו עד יום תת כתוב עד יום תתן, לרמוז כי על ידי מצווה זו היא נותנת מטר על הארץ, והיה זה על כי נוסף על הצדקה הקדימה מאותו המעט קמח, ותעש לו תחילה עוגה ולא חששה על שלא היה נשאר לה ולבנה שעור.

ובזה נבוא אל העניין

שאומר מה לך צורך לצום על צרה, **הלא פרוס כו',** שאם יהיה לך ככר לחם לא תאמר אוכל אני ראשונה ואח"כ השאר אתן לרעב, כי אם עשי כצרפית, כי בעוד הככר שלם לא תבצע אותו בשבילך כי אם לרעב, וזהו הלא **פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים** נכנעים ונדים **תביא בית.**

ושמא תאמר הלא די לי לתת להם לחם, והם ילכו ויאכלו במקומותם, ולמה אביאם הביתה, הלא הוא כי הנה כאשר תראה אותם בלכתם בדרך, והמה מתכסים בבלאי בגד עליהם, ומי יודע אם יש להם לבוש תחתון או חלוק, ואולי אין להם זולת העליון הנגלה ולא תראנו וישאר ערום, על כן הביאהו הביתה, כי בהיותו תוך ביתך לא יבצר מראותך אם הוא ערום אם לאו בשוכבו ובקומו, וזהו **ועניים מרודים תביא בית,** כדי שע"י כן **כי תראה** איזה מהם **ערום**

וכסיתו, וע"י כן אינך צריך לצום, וזהו **ומבשרך לא תתעלם** כמדובר בקודם, וע"י כן תנצל מחשך הצרה, כי **(ח) אז יבקע כשחר** כי מסתיר מעט ומאיר היום, כך מתוך הצרה תבקע האורה, וכאשר החלות לפרוס הלחם בשביל הרעב קודם לאכילתך, גם ארוכתך מהרה תצמח וגם לא ינוכה שכרך, כי אם **והלך לפניך צדקך,** ועל כי הראה **ערום וכסיתו, כבוד ה' יאספך** ויכסך בלבוש.

או יאמר, הלא פרוס לרעב לחמך. כלומר שלך מן ההתר. עוד כיוון מה שאמרו ז"ל בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, כן אל תאמר לדל שיבצע מלחמך, פן יבוש ויבצע פרוסה קטנה, רק פרוס לו אתה שתבצע לו בעין יפה, ומצווה זו תגרור לך גדולה הימנה, כי זה היה א' ובצעת לו פרוסה והלך לו, ומזה תבוא ש**עניים מרודים** עם היותם רבים, לא בלבד תתן להם לאכול כי אם גם **תביא בית,** ומזה תבוא אל גדולה הימנה, והיא **כי תראה ערום וכסיתו,** שהיא הוצאה יתירה על הקודם, וע"י זו ישלם לך מידה כנגד מידה, כי **ומבשרך לא תתעלם,** והוא כי בזכות כסותך את הדל, גם ה' את בשרך המכסה את הנפש בלבוש יתמיד הכסוי ההוא, כי תאריך ימים שיתמיד בשרך להיות מלבוש אל נפשך, ואמר לשון זה למה שאינו חיי עולם רק אריכות זמן, על כן ייחס העדרו אל התעלמות וזה הוא לחומר, ועוד יהיה לך גדול מזה נוגע אל הנפש, והוא כי לעומת מה ש**פרוס לרעב לחמך,** כך **אורך** הוא אור נפשך המאיר כל כך, גודל אור מצווה זו שבקעת ופרסת לרעב לחמך להחיותו, שיבוא אור מצווה זו מלמעלה אל תוך אורך היא נפשך, שתדמה אור נפשך אל שחרות בערך אור המצווה הבאה אליה, שכאשר אור היום בוקע בשחרות השחר ומאיר, כך אור המצווה יבוא אל תוך נפשך ו**יבקע** בה, ומקומו תאיר כולה.

וזהו **אז יבקע כשחר אורך** היא נפשך, לקבל בתוכה אור המצווה, והוא כי שחרות נפשך הוא מחלאת חולי איזה עוון שדבק בה, ועתה ע"י שנקבעה לקבל האור ההוא, יועיל להלבין חולי שחרותה מהרה, וזהו **וארוכתך** שהוא להתרפא ממכות אשמותיך, כעניין בא ליטהר מסייעין אותו, ע"י מצווה זו תהיה יותר **מהרה** צמיחתה מעל ידי מצווה זולתה, כי הצדקה עזר גדול אל התשובה, ולעומת מה ש**עניים מרודים תביא בית,** שתאמר אליהם בואו אחרי אל ביתי, כן **והלך לפניך צדקך** להביאך אל מדור העליון, ועל מה ש**תראה ערום וכסיתו,** ע"כ **כבוד ה' יאספך** שתהיה נאסף בסילוקך מכבוד ה', נאסף ומלובש בתוך כבוד ה', וזהו **כבוד ה' יאספך.**

(ט) אז תקרא וה' יענה וכו'. הלא שבחתי לפניך מעלת הצדקה, אל תאמר בלבבך מה לי טוב מלעשות צדקה, גם כי לבי לא יהיה נכון וטהור מאיזה דבר בלתי טהור, הצדקה תגין ותתקן הכל אל תאמר כן, כי הנה יש מדרגה אחת לא תשיגנה צדקה לבדה, אם לא תצטרף עמה טהרת הלב מכל מוטה וחלאה, והיא כי **אז תקרא כו'** אם תסיר מתוכך מוטה וכו' והוא

מאמרנו על פסוק **והיה טרם יקראו ואני אענה,** והוא בשום לב אל אומרו **עוד הם מדברים ואני אשמע,** אחר אומרו גדולה הימנה שהוא טרם יקראו ואני אענה, אך הנה הוא משל לשני אהובי מלך א', וכל א' בא לשאול שאלה מאת המלך, והמלך ידע שאלת כל אחד, ולאחד בהחילו אמר שתוק בני שתוק, כי ידעתי שאלתך והנני נותנה לך, ואל השני עם שידע והסכימה דעתו לתת את שאלתו לא ישתיקנו, כי אם שמוע ישמע כל דברי שאלתו מראש ועד סוף, אמור מעתה את מי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר משניהם, הוי אומר את השני כי ערבים עליו דבריו ומשתעשע להיות כדבר אתו, וזה יאמר טרם יקראו ואני אענה, שהסכמתי וגזרתי את כל הטובה אשר ישאלו ממני.

אך אם אחר שעניתים עדיין הם מדברים בתפילה, לא אמנע עצמי מלשמוע את כל דבריהם, כי אם ואני אשמע כי ערבים עלי דברי דודים, ועל זה כתבנו שהיה משבח דוד לה', באומרו ברוך ה' אשר לא הסיר תפלתו וחסדו מאתי, וע"ד זה יאמר **אז תקרא וה' יענה כו',** והוא בשום לב אל אומרו **תקרא** שהוא לשון עתיד, ולא אמר בקוראך יענך וכיוצא, אך יאמר לא ייחל מלענות עד אחר הקריאה, כי אם אז בהיות שעדיין לא קראת, כי אם ש**תקרא** שאתה בא לקרא כבר **ה' יענה,** ואח"כ כאשר **תשוע** ותאמר דברי שוועתך ותפילתך אומר **הנני,** כי שומע אנכי, ולא בלבד שאחר החילך לשווע אשמע, כי אם שגם מאז תרצה לשווע אומר **הנני** מוכן לשמוע דברי שוועת תפילתך, ומתי יהיה זה כי אשר **תקרא וכו',** הלא הוא כאשר נוסף על הצדקה גם תסיר מתוכך, שהוא ממחשבת הלב מוטה, וזה הוא ממחשבה לבדה וממה שהוא הרמז זהו שלח אצבע, וממה שהוא בדבור וזהו **ודבר און,** כלומר שמהא' לא יבוא אל הב' ומהשנית אל השלישית, שממחשבה תבוא אל רמז של שליחות אצבע, להיות מורה באצבעותיך שתמשך ממנו אל **דבר און,** ואז תקנה המעלה האמורה, כי **אז תקרא כו'** כמדובר.

(י) ותפק לרעב נפשך וכו'. דעת רז"ל כי זה מדבר על המפייסו שמתברך בי"א ברכות, ועל פי דרכם יאמר כי לא יבצר מעני המקבל, שנפשו מרה לו ומתבייש על כי בא להצטרך, ונהפכה שמחת קבלתו לאבל, על כן משבח את המפייסו לומר לו אשריך בעל ייסורין בן העולם הבא בטוח אתה בו ממני, כי יותר אתה עושה עמי מאשר אני עושה עמך ובימינך הקדוש ברוך הוא כי יעמוד לימין אביון, ואל זה יביט אל עני כו', והנה דברים כאלו לפעמים לא ינחם בם הקוצר רוח, ואומר הנביא עשה זאת אפוא שיכנסו דברי פיוסך בנפשו, ויערבו לו וישמח בהם, והוא כי תוציא הדברים מתוך נפשך ולא מן השפה ולחוץ, ואז כאשר מן הנפש יצאו אל נפש העני יכנסו, וזהו **ותפק לרעב נפשך,** כי מה שתפק מפיך הוא מה שבנפשך, שאז **ונפש נענה תשביע** כי עד נפשו יגיעו פיוסך, שאינך כזן את הגוף בלבד כבלתי מפייסו, כי אם נפשו גם היא **תשביע,** ואז לא יבקע אורך כשחר שהוא כתוספת חשך הלילה בסוף גבול הייסורין, כי

אם **וזרח בחושך** בתוך גבולו **אורך** וטובך, ואם ייסוריך קשים בגדר אפלה יותר מחשך, יתוסף ש**ואפלתך כצהרים**, ולא כדרך זריחת היום שמתחיל מעט מעט והולך ואור כי אם מיד הזריחה תהיה כצהרים, ועוד יוסיפו לך כי לא ילך לפניך צדקך, ושבסוף **כבוד ה' יאספך.**

יא וְנָחֲךָ ה' תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ
וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא-יְכַזְּבוּ מֵימָיו :
יב וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר-וָדוֹר תְּקוֹמֵם
וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ מְשׁוֹבֵב נְתִיבוֹת לָשֶׁבֶת :
יג אִם-תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֶפְצֶיךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי
וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ ה' מְכֻבָּד
וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר :
יד אָז תִּתְעַנַּג עַל-ה' וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל-(בָּמֳתֵי) [בָּמֳתֵי] אָרֶץ
וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִי ה' דִּבֵּר :

כי אם מעתה **(יא) ונחך ה' תמיד,** שהם שלשה יתרונות:

אחד שאינו בלבד פרקליט הצדקה כי אם ה',

ב', שאינו בלבד הולך לפניך כי אם מנחה אותך, ולא בלבד כבוד ה' כי אם ה' עצמו,

ועוד כי דרך הצדיק בצאתו מן העולם שמראה להן הקדוש ברוך הוא אז מתן שכרן, וע"י כן נפשם שבעה והם ישנים, שהוא כמפורש אצלנו טוב לנפש שלא בעיצבון תצא על מה שאינה עושה פה לקנות יותר אושר העולם הבא, רק היא שבעה וגם הגוף מאותו השפע נשאר כישן ולא כמת, שלא תשלוט בו רמה וריקבון, כי אם ערבות ושפתותיו דובבות, ועל שני אלה אמר על הנפש **והשביע בצחצחות,** שהוא כי על היות פנימיות האיש ההוא צח, ידבר צחות לדל לנחמו, וזהו **בצחצחות** בשביל זכות צח צחות, ועל הגוף אמר **ועצמותיך** אצ"ל גדר שינה כי אם גם **יחליץ** ויעדן.

ושמא תאמר א"כ תצטרך הנפש העליונה להיות רובצת על הגוף בארץ והוא לה הפסד, כי טוב לה תהיה על השמים לגמרי, לזה אמר לא תדאג, כי הנה יהיה כישן כי הלא **והיית כגן רוה,** כן תהיה הגוף רווה מהקודם מהסילוק, והנפש כמוצא מים אשר **לא יכזבו מימיו** להשפיע את הגוף, באופן תדבק למעלה במוצא העליון, ועל הגוף להשקותו ממימי השפע, וכאשר **לא יכזבו מימיו** העליונים, מה תפסיד בהשפיע מהם אל הגוף והוא בשני עולמות כאחד.

(יב) ובנו ממך חרבות עולם וכו'. הנה ברכתי אותך ועל זרעך אני אומר **ובנו ממך** לריבויים **חרבות עולם,** וטוב להם דירה בחרבות שלא היה בהם יישוב, שעל ידי כן נתמעטו עונות הנעשים שם, וגם הם טובות להתבודדות ופרישה משטף בני אדם, ובזה **מוסדי דור ודור** הם צדיקים יסודי עולם, שבכל דור **תקומם** מזרעך ולא תירא משוד כי יבוא בחרבות ההם, כי הלא **וקורא לך גודר פרץ** הדור ו**משובב נתיבות** ודרכים שבחזקת סכנה שיהיו ראויים **לשבת,** כי בזכותך יבטלו שודדים.

(יג) אם תשיב משבת רגלך כו' הנה ארז"ל ההולך לביהכ"נ מצווה למרהט ואפילו בשבת, הנה כי בשבת אסור לרוץ אלא לדבר מצווה, וזה יאמר, **אם תשיב** מחמת היות **שבת רגלך,** וזה בהיות **עשות חפצך כו',** שאם הוא לחפצי שמים אל תשיב רגלך, ואל תאמר כי תהיה מיצר בשבת, אם לא תמהר לפקח על חפציך, אל תחוש כי הנה **וקראת לשבת עונג** מצד עצמו כאילו השבת מענגך, או מעין זה אפילו אין לך לאכול כדי לכבדו במעדנים אל תקוץ, כי בפת ומים שיהיה לך את השבת מצד עצמו יִקרא **עונג,** כאילו יש לך כל מעדני עולם.

ושמא תאמר, איזה שייכות יש לכבדו להתענג בו מצד עצמו, הלא הוא כי **לקדוש ה'** שקדשו יתברך תקרא **מכובד,** הוא כי גדר מכובד הוא היותו מכבד את הבריות, כאומרו איזהו מכובד וכו' והוא כי מאשר הוא **קדוש ה'** שהשפיע בו קדושה, הוא מכבדך מאשר קדשו ה', והוא נפש יתירה שהשפיע בך, ובזה תתענג בו בטוב מחשבתך על אשר השייכות הזה שלך עמו.

ושמא תאמר, איך תחת כבודו אכבדנו גם אני אם אין לי, כי הנה **וכבדתו מעשות דרכיך** של חול על ידו, כעניין להחשיך על התחום ללכת אל עסקיך במוצאי שבת, וג"כ **ממצא חפצך** כבקור שדה לדעת מה היא צריכה, וקראה מציאה כעניין מה שאמר שמואל כל המבקר נכסיו בכל יום אשכח אסתירא, ואמר רבי פלוני אשכחתינהו לכולהו איסתיר דמר שמואל, וגם תכבדהו בדבר דבר שהוא כעין סיפורים ודומיהם כשיחה בטלה, וזהו **ודבר דבר** שהוא דברים שאין בם מועיל זולתי הדבור.

או שעור העניין, מחמת היות **שבת רגלך** אל תצטער על שאין חפציך נעשים, כי לא יבצר **עשות חפציך** כי הוא יתברך יעשה אותם כנעשים מאליהם כמעט, וזהו **אם תשיב וכו'** יהיה לך מאתי **עשות חפציך ביום קדשי,** אך בזאת שלא תתעצב בו על היותך בטל מעשות חפציך, כי אם ש**וקראת לשבת ענג,** שע"י כן אני אעשה ואצליח חפציך.

ושמא תאמר, הלא אתה קדשת את השבת ע"י מונעך מהמטיר בו מן כמו שאמרו ז"ל ויקדש אותו שלא היה יורד בו מן, וא"כ איך תעשה חפצך ביום קדשך, לזה אמר **לקדוש ה'** שקדשו

במן שלא להורידו בו, אין זה מבלי השפיע בו טובה, כי אתה **לקדוש ה'** תקרא **מכובד**, כי הוא יכבדך ברב טוב, כי איזהו מכובד המכבד, ולא עוד, אלא שהוא יכבדך בקום עשה, ואתה תכבדנו בשב ואל תעשה, כי הנה **ולקדוש ה'** הוא השבת תקרא **מכובד,** על שמכבדך בנפש יתרה ובהצלחה כמדובר, שהוא גדר מכובד כי איזהו הוא מכובד המכבד, אך אתה **וכבדתו** בשב ואל תעשה, שהוא **מעשות דרכיך וכו'** כמדובר בקודם.

או בזכות זה **(יד) תתענג על ה'** כבן המתחטא לפני אביו ועושה רצונו, כעניין חוני המעגל **והרכבתיך וכו',** כי גם שכל העולם שלך שהיא נחלת יעקב אביך בלי מצרים, עם כל זה הרכבת נפשך לא תהיה בשמים כנגד חו"ל, כי אם **על במתי ארץ** ישראל שהוא ברוממות ארץ העליונה שכנגדה, אך כל שאר העולם יהיה לך לאכול טובה, וזה אמר **והרכבתיך וכו' והאכלתיך כו'.**

פרק נט

א הֵן לֹא-קָצְרָה יַד-ה' מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא-כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ :
ב כִּי אִם-עֲוֹנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם
וְחַטֹּאתֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ :
ג כִּי כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בָּעָוֹן
שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ-שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה :
ד אֵין-קֹרֵא בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה
בָּטוֹחַ עַל-תֹּהוּ וְדַבֵּר-שָׁוְא הָרוֹ עָמָל וְהוֹלִיד אָוֶן :

(א) הן לא קצרה יד ה' מהושיע כו'.

ראוי לשים לב אל קשר פסוקים אלו אל הקודם.

ועוד שהראוי יאמר להושיע,

ועוד אומרו כי אם עונותיכם היו מבדילים כי מלת **היו** מיותרת, והראוי יאמר כי עונותיכם מבדילים,

ועוד כי יראה כי גדול כח החטאות להסתיר פנים מהעוונות שהם במזיד.

ועוד אומרו כי כפיכם וכו' למה בכפים אומר **דם** ובאצבעות **עון.**

ועוד כי גם **הדם** הוא עון.

ועוד כי כפות ואצבעות הכל עניין אחד, ולמה כפל ושינה תוארן,

וכן באומרו שפתותיכם כו' הם כפל עניין במלות שונות שהן שתי קשיות, וע"ד זה יש הערות גלויות בשאר פסוקים אין צורך להזכירם.

אמנם אחרי אומרו שיהיו ישראל אומרים **למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו כו',** ואמר הנביא כי הטעם היה כי ביום הצום לא היה רק למצוא חפצן ולהבות באגרוף רשע, וגם מה שיענו נפשם היה לפנים **לכוף כאגמון ראשם ושק ואפר יציעו,** אך לא היו מפתחים **אגודות רשע,** כי הלא זה צום אבחרהו **פתח חרצובות רשע וכו',** והמשיך ג"כ שהיו צריכים צדקה ושמירת שבת וכו', אמר עתה הנה אמרתי לכם טעם, אל העדר השמיעה יתברך ביום צומכם, אך מה שתהרהרו לומר ש**קצרה ידי מהושיע,** שהוא כמאמרם ז"ל שהיו בזמנים ההם אומרים הגויים, כי אלוהי ישראל עשה להם תשועות רבות, עד שנלאה מרוב התשועות שעשה, אמר חלילה לאל מזה, כי הנה לא קצרה ידו מהושיע, שהוא מחמת היותו מושיע פעמים רבות לא נלאה וקצרה ידו וכן **לא כבדה אזנו** מחמת היותו שומע פעמים רבות, לא נלאה ותכבד אזנו **משמוע.**

ושמא תאמרו, כי ביום צומכם ועניתם נפשכם שבתם עדיו ולא ישמע לקול תפילתכם, הלא הוא כי הנה מתחילה טרם תשובו בתשובה, **(ב) עונותיכם היו מבדילים** בעצם **ביניכם לבין אלוהיכם,** אך אחר ששבתם היה באופן שהלכו העונות ונשארו השגגות, שהוא כמאמרם ז"ל בגמרא כי השב מיראה זדונות נעשים לו כשגגות, וזהו **וחטאתיכם** שהם השגגות שנשארו לכם שנעשו מהזדונות, גם שלא הספיקו להבדיל בעצם **ביניכם לבין אלוהיכם,** כי כאשר היו עושי העונות לפחות הספיקו להסתיר **פנים מכם משמוע,** וזהו **וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע** והוא הנה הכלים שעל ידם נעשית התפילה קלקלתם אותם איך על ידם תשמע תפילתכם, והוא כי בזמנים ההם בהתחלת התפילה היו פורשים כפיהם כמאמר הכתוב בשלמה, שהתחיל להתחיל להתפלל וכפיו פרושות השמימה ואיך שואלין מאת ה' יפתח שפתיו להגיד תהילתו, ואח"כ הוגה תפילתו בלשונו בלחש אמר **איך בפרשכם כפיכם לא יעלים עיניו מכם.**

והנה **(ג) כפיכם נגואלו בדם** שהוא בזרע לבטלה, אשר על זה אמר למעלה שוחטי הילדים וגם **אצבעותיכם** הפרושות עם הכפיים הם מגואלות **בעון** הגזל, כי בשני עבירות שיצרו של אדם חומדתן נכשלתם בידיים הפרושות להתפלל, וכן השפתיים שהתחילו לשאול ולומר ה' שפתי תפתח, הנה **שפתותיכם דברו שקר,** ואיך יפתח אותם להיות אוזניו קשובות אל התפילה, אם **דברו שקר** אשר שנא ה', וכן **לשונכם** המתפללת בלא **עולה תהגה,** ואיך ישמענה ה' בהתפללה אליו.

ושמא תאמרו, כי אם כן אפוא אשמת דבר הוא על הדיינים, שלא יעשו משפט על הגזל הנזכר, הנה לא כן הוא, כי הנה אם הטוען בא בטענות רמאות ושקרים, מה הדיין יכול לעשות אחר שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות, וידון על פי הטענות ודאי שיצא משפט מעוקל, וזהו **(ד) אין קורא בצדק,** שהוא כי כאשר יהיה איש קורא וצועק על חברו שחייב לו, אינו קורא בצדק כי אם בשקר, ועי"כ **אין נשפט באמונה** ע"י הדיינים, כי כוונת הקורא וקובל לפני הדיין באמור פלוני חייב לי הוא **בטוח על תהו** שאומר מה אני יכול להפסיד, אלא שלא יותן לי דבר, ואצא בתהו בידי בזה אני בוטח, שלא יהיה לי הפסד רק שיגעתי לריק, ועי"כ ידבר שוא וזהו **בטוח על תהו ודבר שוא,** והנה ע"י מה שהטוען הרה עמל בתביעת שקר, מה תהיה הלידה שהוא גזירת הדין אם לא און, כי ידון על פי הטענות ויצא משפט מעוקל, וזהו **הרו עמל והוליד און.**

או יאמר, מי שיש לו דין עם חברו, אין בהם לא טוען ולא נטען, מי שקורא בצדק שירצה למשפט צדק, אצל הדיין ואין נשפט בינו לבינו בלי דיין באמונה שנאמר שעל כן אינו מבקש מורה צדק, כי כל אחד מבקש גזל ובוטח על תהו, הבלי העולם שממון גזלו תעמוד לו. ולחפות גזלו **ידבר שוא**, שע"י שקרים רוצה להעמיד רשעו שיעמול ויטרח לבקש שקרים ולהתקוטט עם הכל, למצוא רגליים לכזביו שהוא עמל כדי ל**הוליד און** שהוא עון גזלו וזהו **הרו עמל והוליד און.**

ה בֵּיצֵי צִפְעוֹנִי בִּקָּעוּ וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ
הָאֹכֵל מִבֵּיצֵיהֶם יָמוּת וְהַזּוּרָה תִּבָּקַע אֶפְעֶה :
ו קוּרֵיהֶם לֹא-יִהְיוּ לְבֶגֶד וְלֹא יִתְכַּסּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם
מַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂי-אָוֶן וּפֹעַל חָמָס בְּכַפֵּיהֶם :
ז רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ וּיְמַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי
מַחְשְׁבֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן שֹׁד וְשֶׁבֶר בִּמְסִלּוֹתָם :
ח דֶּרֶךְ שָׁלוֹם לֹא יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלֹתָם
נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם כֹּל דֹּרֵךְ בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם :
ט עַל-כֵּן רָחַק מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ וְלֹא תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה
נְקַוֶּה לָאוֹר וְהִנֵּה-חֹשֶׁךְ לִנְגֹהוֹת בַּאֲפֵלוֹת נְהַלֵּךְ :

(ה) ביצי צפעוני בקעו וכו'.

לבוא אל העניין נקדים כי כל החוטא שוגג נמשך לו מעונות שבידו, שעל כן יצאת תקלה מתחת ידו, כמאמר שלמה גם בלא דעת נפש לא טוב, מה שאין כן אשר אין בידו עונות,

שאפילו בהמתם של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן, וכל שכן צדיקים עצמן כי רגלי חסידיו ישמור.

ועוד נקדים כי ע"י מצות ומעשים טובים שאדם עושה, נעשים לו מלבושי אור בגן עדן כנודע מ**ספר הזוהר**, וגם בגמרא נקראים חלוקא דרבנן, והנה לפי רוב המעשה וטוב הכוונה יהיו עצמיותם וחזקם.

עוד שלישית המפורסם בדברי רז"ל, כי בכל עוון שאדם עושה נברא בו מלאך משחית המקטרגו וממוגגו.

ונבוא אל העניין

אמר, הלא אמרתי אליכם כי דברי עונות יש בכם, והלא תאמרו כי אם יש עונות גם לעומתם יש זכויות, ולמה לא תצטרך להביט רק אל העונות, על כן אמר שמעו נא וראו כי היטבתי אשר אמרתי, כי הנה העבירות הנעשים משחיתים שהם ביצים של היצר הרע הנמשל ל**צפעוני**, לו יוכח שלא גררו אתכם להוליד עבירות כיוצא בהן במזיד, כדרך הבנים להוציא אפרוחים כי עבירה גוררת עבירה, לפחות לא יבצר שבקעו מעצמם בקיעה מה, שהוא להחטיא אתכם בשוגג במעשה, באופן שיש בכם עונות וחטאים, אך הזכויות אין צריך לומר שלא הולידו זכויות אחרות לעשות חלוקא דרבנן, כי אם אפילו מציאות הזכויות הם **קורי עכביש,** שהם חוטים דקים חלושי הקיום כקורי עכביש, וזהו **וקורי עכביש יארוגו,** שהוא שיעשו אותם בפניות בלתי טובות, ועל ידי טובה מה נאכלים זכויותיהם, ולא ישאר מאומה להתכסות בהם בחלוקא דרבנן.

ושמא תאמרו, כי אחר שמה ש**בצי צפעוני בקעו** הוא שוגג, הלא לא נאשם כי שלא בכוונה היו, אל תקל בעיניכם, כי הלא האוכל מביציהם ימות, כי האוכל מהיוצא מהם כשבקעו וחטאו בשוגג, הרואה את העושה שוגג אינו חושב שהוא שוגג, ולומד ממנו ועושה במזיד ומת, כי נעשה רשע שבחייו קרוי מת, וזהו **האוכל מביציהם ימות,** ואפילו תאמר שמאותם הביצים לא יחויב להחטיא שוגג כי אם שישארו במציאותם כביצה מוזרת, שלא יבוא ממנה אפרוח כלל, לפחות לא יבצר כי **והזורה תבקע אפעה,** כי ממנו לפחות יברא משחית כנודע, כי כל עוון גם שלא יוליד אחר, נעשה ממנו מלאך רע קטגור עליו.

או קרוב אל דרך זה, והוא כמה שכתבנו על מאמר התנא עבירה גוררת עבירה, כי מהעבירה נברא משחית, ואותו המשחית הוא הגורר עבירה כיוצא בה, ובזה יאמר כי **היצר הרע** דומה ל**צפעוני,** ה**עבירות** שאדם עושה על ידו ידמו ל**בצי צפעוני,** שכמו שהביצה נבקעת ומוציאה

אפרוח מחמת חימום הצפעוני, כך מהעבירה יוצאת משחית שגוררת אחרת, וזהו **בצי צפעוני** הם העבירות **בקעו** משחיתים.

ושמא תאמר, הלא לעומת העבירות עושים זכויות שבהם יעשו חלוקי דרבנן להגן מן המשחיתים, לזה אמר **וקורי עכביש** הם מה שיארוגו מהזכויות כאשר יבאר, ואמר מה שאמרתי **ביצי צפעוני בקעו,** הוא כי האוכל מביציהם שהוא שהנהנה ואוכל מהמשחיתים שבקעו הביצים, שהחטיאוהו המשחיתים ההם, שנעשו בעבירותיו ימות, כי נמצא שעבר עבירות ושנה בהן שנעשו כהיתר, הרי זה ימות שיהיה ודאי רשע שבחייו יקרא מת, ואפילו הזורה שהוא כביצה מוזרת, שבמשחית שיצא ממנו לא היה בו כח להביאו אל עבירה אחרת, לפחות לא יבצר ממנו שיבקע אפעה, הוא משחית הנדבק בנפשו, וזהו והזורה תבקע אפעה, ומה שאמרתי **קורי עכביש יארוגו,** ראה נא חולשת זכויותיכם אשר המשלתי אותם לקורי עכביש.

כי הנה **(ו) קוריהם לא** יגיעו להצטרף באריגה עד יהיו **בגד,** כי הם הולכים ומתמעטים ואובדים, כי על ידי איזה טובה שיהיה להם ינוכו עד שיכלו ואינם, ואפילו יונח שיהיו לבגד במציאות, **לא יתכסו** בעצם **במעשיהם** בחלוקא דרבנן, כי אם יהיו כבגד עדים עשוי נקבים נקבים, או בלוי או חלוש שאין בו כח להתכסות בהם, והטעם כי הלא **מעשיהם מעשה און,** שלא יעשו מעשה המצות לשמן כי אם לרמות את הרואים, שיחזיקום לצדיקים גמורים, ומה שעושים מצות בכפיהם לא מלבם, כי אם **חמס** בידם מאנשים צדיקים כגזל בידם, כי אינו מתייחס אליהם על דרך מאמרם ז"ל על כלי חמס מכרותיהם, שהחרב שהיו מורגלים בה חמס היא מעשו ולא מהם, כי אינה אומנותם.

(ז) רגליהם לרע ירוצו וכו' אמר כל כך נעשה להם טבע עשות רע, שמבלי יחשבו לעשות רע **רגליהם** מאליהם **לרע ירוצו,** ובהתהלבותם ימהרו לשפוך דם נקי.

או בדרך אחרת, אם יהיו דרך משל ינצו אנשים ורגליהם של המון שומעים או רואים, אל מי שהוא רע משניהם ירוצו להורגו, או לייסרו על הצירו את חברו, ואחר כך לא יהיה להם מיתון לדעת מי הוא הזכאי בין שניהם, ובמהירות ישפכו דם נקי שיטעו במחשבתם, וזהו **וימהרו לשפוך דם נקי** הפך הדין, שהוא להיות מתון בדין להרוג א' מישראל. ועתה אומר הנביא, אם זה שהיה מחשבתו לטובה נזדמנה לו רעה, לרוע הכנתו שמלומד לחטא, ועבירה גוררת עבירה, אילו הייתה מחשבתו רעה מה היה עושה, וזהו **מחשבותיהם מחשבות און וכו',** לומר אילו היו מחשבותיהם מחשבות און כל כך הייתה רעתם רבה, שאין צריך לומר שהיו ממהרים

לשפוך דם, כי אם אפילו מסילותיהם אם יבואו לעשות מסילה ביניהם דרך פשרה להשלים ביניהם, **שוד ושבר** היה מטים אל השוד והשבר ולא אל השלום.

או יאמר מה שידענו מרז"ל הפרש שבין התחלת היצר הרע להחטיא, למה שאחר שהורגל בחטא, כי הלא בתחילה בא היצר הרע כעני המחזר בפתח, ובקל יכול האדם להשליכו מעל פניו, אבל אחר שהחזיק בדבר נעשה בעל הבית, אדון לו מושל בו בעל כורחו, באופן שלא יוכל לו כי נעשה לו עבד, וזה יאמר, הנה ראו כמה נעשה היצר הרע בעל הבית, כי גם כי ירצה האדם לבלתי לכת לעשות רע, כל אבריו משועבדים אל היצר הרע שבלכתם לעשות מצווה לא ירוצו, אך כשהוא לרעה אז רגליהם לרע ירוצו, ולא יוכל האדם בלבו לעכבם, ואחר כך **וימהרו לשפוך דם נקי,** כי גם הידיים נמשכות אחר ה**רגלים לרע,** כי לא יניחם יצרם לימלך בעצמם, כי כבר הוא השליט על האדם, כי לא יניחנו להיות נדון בקרבו בטענות היצר הטוב והיצר הרע, להיות להם שתי מחשבות לטוב ולרע, כי אם **מחשבותיהם מחשבות און** בלבד, שהם מחשבות היצר הרע לבדו, שהוכבש היצר הטוב ליצר הרע, וע"י כן גם כתת אל לבם לפשר בין אנשים אשר להם ריב, לשים שלום ולא יהרגו הנקי, לא תהיה הפשרה לשים שלום ביניהם בדרך ייטב לשניהם, כי אם **שוד ושבר במסלותם,** כי המסילה שיעשו להתהלך בה דרך פשרה, לא יהיה רק שלא ישפכו דם נקי, אך לא יבצר מהיות **שוד ושבר במסלותם,** שיטו אל הנאת העושק ביותר, וישדדו וישברו את העשוק, וזהו **שוד ושבר במסלותם,** אך דרך שלום לעשות פשרה של שלום לא ידעו לעשותה לרוע מזגם.

וזהו **(ח) דרך שלום לא ידעו,** ואחר הפשרה היא המסילה הזאת שעשו ביניהם, גם כי יבואו אחרים לעשות ביניהם משפט, להציל אשר נעשה לו **שד ושבר** בפשרה ההיא אי אפשר, וזהו **ואין משפט במעגלותם,** והטעם כי אשר עשו המסילה ההיא **נתיבותיהם עקשו להם** שנטו אל הטבות העושק ואל רעות העשוק, ואחר שראה העושק בשער עזרתו ושנטו אחר תועלתו, מתחזק כ"כ, שאי אפשר אחר כך להביאו אל דרך שלום ביניהם, כי כל הדורך בה שהוא במסילה הנז' לא ידע שלום, כי כבר התאמץ במה שזיכו אותו שלא כדין, שלא יוכלו עוד להעמידו על האמת.

ואומר הנביא הנה על דרכים הרעים האלו כהעדר **משפט (ט) רחק משפט ממנו וכו',** והוא כי למעלה יש על החוטא רוגז פורענות או משפט והוא כי רוגז הוא דין בלי התערבות רחמים, אך משפט הוא מזוג משני המידות, כנודע על דרך משפט שלום שיש גם למטה, והנה בזה יאמר הנביא הנה ימהרו לעשות פורענות אף לנקי, כי **וימהרו לשפוך דם נקי,** ואפילו בבואם לעשות פשרה הנקראת צדקה ומשפט, יעשוה שתקרא **שוד ושבר** כמדובר, **על כן רחק ממנו** מה שנקרא **משפט** עליון שהוא מזיגת רחמים, ואין לנו רק פורענות, ומכל שכן ש**לא תשיגנו**

צדקה כי דרכו יתברך הוא להיות עושה צדקה עמנו, ושהיא תרדוף אחרינו כמה דאת אמר **ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך,** שיורה שרודפת אחרינו צדקתו יתברך, וזהו אומרו **ולא תשיגנו הצדקה** הרודפת אחרינו, והוא כי אחר שאין אנו עושים לא צדקה ולא משפט, אין אנו נותנים מקום אל המשפט המזוג מרוגז ורחמים לבוא עלינו ואיך תשיגנו הצדקה שכולה רחמים, שהוא דילוג מרוגז אל רחמים, ולהשאיר המשפט בינתיים, ואדרבא נקוה לאור גדול, כאור סתם שהוא אור היום והנה חשך צרות, ומי יתן והיה כלילה שנקראת חשך, ויש בה נגוהות כירח וכוכבים, כן יהיו בקרב חשך הצרות נגוהות הטעם ככוכבים, ואדרבא נקוה לנגוהות ונתוספים נוסף על מציאות חשך אפילות צרות אחרות מאפילות יותר ממציאות החשך המתמיד, וזהו **לנגוהות באפלות נהלך.** או שעור הכתוב **נקוה לנגוהות** על דרך הקודם ואינם, על כי **באפילות** עבירות נהלך ואיך יבואונו טובות.

או שעור הכתובים מעין הקודם, שאומר הנביא הנה לעשות מצווה כעניין ביאה אל ב"ה מצווה למרהט וההפך בעבירה, אך אלו **רגליהם** כשהוא **לרע** ירוצו מכל שכן לטוב, וגם בדיני נפשות שצריך להפך בזכות כל האפשר וצריך עדה שופטת ועדה מצלת, ושאם פתחו כולם לחובה הוא פטור, אלו אין עושים כן, כי אם וימהרו לשפוך דם נקי, אפילו כאשר מחשבותיהם מחשבות און, שכולם מחשבותם על הנידון הוא און, שהוא שדנין אותו לצד און של רעה כיוון, באופן שכולם דנין אותו לחובה שהוא פטור ימהרו לשפוך דמו, וזה הוא בדיני נפשות ואפילו במסילותם הם בתי דינים של ממון, העומדים להסיר מכשולות ולעשות מסילות שלום ויושר ללכת בהם, גם **שד ושבר במסילותם,** והוא כי דרך הדיינים הוא או לדון דרך שלום היא הפשרה שהוא נקרא משפט וצדקה, **לאחד** מפירושי הגמרא על פסוק **ויהי דוד עושה משפט וצדקה** הוא הבצוע, **או דרך שני** הוא עשות משפט דין התורה, אמר כי אדרבה **שד ושבר** לנדונים **במסילותם,** כי הנה הדרך הראשון הוא פשרה, שהוא דרך שלום לא ידעו, גם הדרך השני שהוא דין תורה **אין משפט,** וטעם שאין משפט הוא בשביל מעגלותה המעוקשים, והטעם שדרך שלום היא פשרה לא ידעו, הוא על כי נתיבותיהם ודרכיהם הרעים בהנהגותיהם עקשו להם דרך פשרה, ועל כן כל דורך בה בדרך פשרה לא ידע שלום שהוא דרך שלום האמור למעלה, על כן על מה ש**אין משפט במעגלותם,** שהוא עשות משפט על כן **רחק משפט** ממנו כבקודם, ועל כן אין עושה דרך שלום הנקראת משפט וצדקה, על כן **לא תשיגנו צדקה,** והשאר כבקודם.

י נְגַשְׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים :

יא נֶהֱמָה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וְאַיִן לִישׁוּעָה רָחֲקָה מִמֶּנּוּ :

יב כִּי-רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאתֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ כִּי-פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ וַעֲוֹנֹתֵינוּ יְדַעְנוּם :

יג פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בה' וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר-עֹשֶׁק וְסָרָה הֹרוֹ וְהֹגוּ מִלֵּב דִּבְרֵי-שָׁקֶר :

חזור לעמוד השער

יד וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי-כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא-תוּכַל לָבוֹא :
טו וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא ה' וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי-אֵין מִשְׁפָּט :

(י) נגששה כעורים קיר כו'. הנה יש ראה מאורות כי עיניים לו ונסתמא אח"כ, ויש מי שמעולם לא היו לו עיניים שלא ראה מאורות מימיו, וההפרש שבין זה לזה הוא, כי אשר ראה מאורות זוכר אחר שנסתמא, מה הוא הדבר שצריך לישמר ממנו ויודע לישמר, ובלכתו ממקום למקום פושט ידו מלפניו למשש, אם יש קיר נגד פניו בל יכשל בו, ועל ידי כן הוא נשמר, אך אשר לא ראה מאורות מימיו אינו יודע ליזהר כ"כ, כי אינו שם על לב המכשולים הנמצאים, כי מעולם לא ראה מה המה, ואינו יודע ליזהר ולמשש תמיד בקיר, ובוטח יותר ונכשל פעמים רבות.

ונבוא אל העניין

אמר הנה אמרתי כי **באפלות נהלך** אמר אוי לנו, כי מהיותנו הולכים באפלות ירדנו עד היותנו במחשכים כמתי עולם, כי הנה תחילה **נגששה כעורים** שעיניים להם, והם עורים שראו מאורות ונתעורו, כן גם מרוב חשך עונות וצרות לא היו עיננו פקוחות, לראות את הנולד וליזהר מלחטא.

אך **נגששה כעורים קיר** כך היינו תמיד מגששים קיר, הוא משל אל עוון שנכשל בו העור, כך היינו תחילה בלתי בוטחים בעצמנו וממשמשים עד מקום שידנו מגעת, לראות אם יש עוון מזדמן ומתרגש לנו בל נכשל בו, ואחר כך אבדנו זהירות זה, כי אם כאן עיניים שלא ראה מאורות ולא ידע מה הן המכשולות, אשר לא ידע ליזהר כאשר ימשש העור, שהיו עיניים לו בראשונה, עם כל זה ימשש ויזהר בצד מה, וזהו **וכאין עיניים נגששה,** אך עתה ירדנו פלאים בלי הדרגה, והיא כי **כשלנו בצהרים כנשף,** והוא כי דרך בני אדם הוא לחטוא באישון לילה במקום שאין אנשים, מה שלא יעשו בצהרים לעיני העם, כי על כן הוצרך ריב"ז להתפלל ולומר לתלמידיו, יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, כי אדם עובר עבירה בסתר ואומר שמא יראני אדם, ואינו אומר שמא יראני המקום.

כלל הדברים, כי בנשף שאין רואה, דרך אנשים לחטא מה שאין כן ביום שיש רואים.

ונבוא אל העניין

אמר הנה בתחילה **נגששה כעורים קיר,** ואח"כ **כאין עינים,** ועתה שלא בהדרגה כי **כשלנו** בעוון, **בצהרים** שיש רואים **כנשף** שאין רואה כי אפילו בפרהסייא נכשל ונעבור ולא נחוש כי נתפקרנו, ואם בצהרים הוא כן, באשמנים שהם מקומות שוממים מאין אדם שם אנו **כמתים,**

כי במקום שיש רואים גם כי נתפקר, לא יבצר מלהרגיש כי רע המעשה, אך **באשמנים** נדמה **כמתים** בלתי מרגישים דבר.

או יאמר, כי אשר עיניים היו לו ונסתמא, נשאר לו מעט בטחון בעצמו, שידע ליזהר בלי סעד זולתו, ומה עושה הולך בדרך מגשש בקיר, והולך לאורך הקיר בכל הדרך, ולפעמים יקרה יהיה מכשול או פחת ויכשל ויפול, אך מי שלא ראה מאורות מימיו, אינו בוטח בעצמו ללכת מגשש דרך הקיר, והולך ומבקש תמיד מנהיג יאחזנו בידו, וינחנו באורח מישור, ובזה יאמר, שאומרים המון ישראל כמכירים רעותם ומתוודים עליהם, ואומרים אוי לנו כי עונותינו אטמו עיני שכלנו, ולא נוכל לראות לישמר ממכשולות, ונבטח בעצמנו מגששים בקירות לבנו להתנהג על פיו, כלומר, ובזה לא יחסרון מכשולות, ומי יתן וכמי שאין עינים היינו מגששים, שאינו בוטח בעצמו ומבקש אחרים לנחותו הדרך, על כי לא ראה מאורות מימיו, וזהו **וכאין עינים נגששה,** שלא היינו בוטחים על דעתנו והיינו תמיד מתנהגים על ידי מורי צדק, יפתחו עיננו ודרכינו יישירו נגדנו, כי עתה כל כך בטחנו בדעתנו, ואטמנו עיננו ש**כשלנו בצהרים**, שהמכשולות נראים **כנשף** שהם נסתרים, ועל ידי כן אנו **באשמנים כמתים,** והוא מאמרם ז"ל, שנהגו ישראל בעת בצורת וכיוצא לצאת אל הקברות, ופירשו הטעם שהוא כאומרים לפניו יתברך הננו כמתים לפניך, וזה יאמר, הנה כל כך רעה באתנו, על מה שהיינו מגששים כעורים קיר, עד לכתנו באשמנים מקום הקברים כמתים, כאומרים הננו כמתים לפניך, ובכלל הוידוי הוא, כי **נהמה כדבים כו'** כמו שיבוא ביאורו בס"ד.

(יא) נהמה כדובים כולנו וכו'. הנה דרך הדובים להיות נוהים אחר בשר לטרוף טרף, כי על כן זוללי בשר נקראו בלשון רז"ל אוכלים בשר כדובים, ודרך היונים להיות הוגים זו עם זו, הגיית אהבים בתנועת הגייתם הידועה.

ונבוא על העניין, אמר מה נאמר על רוע מידתנו, נוהים לטרוף את חברינו בלבנו, וזהו **נהמה כדובים כלנו, וכיונים** המראות אהבה בתנועת הגייתם, **הגו נהגה** לפני רעינו מראים כאוהבים אותם ומבקשי טובתם, ובקרבנו **נהמה כדבים** לאכול את ממונם ועורם מעליהם, וזהו **נהמה וכו' וכיונים וכו',** וממה יצא לנו זה, מאשר **נקוה למשפט** שתעשה בעושי רשעה **ואין,** או שתושיע את העשוקים מהם ואינך מושיעם, וזהו **נקוה למשפט ואין, לישועה רחקה ממנו,** כלומר כי על כן ערבנו אל לבנו לרמות את חברינו.

או שעור העניין, כי הן אמת ככל החיזיון הזה הנביא ידבר ברוח קדשו, על בני הגלות החיל הזה, ואומר הלא תייחל עד נעשה משפט וצדקה, כי **ציון במשפט תפדה וכו',** ואין אנו עושים ככל הכתוב למעלה, ובא כמתנצל בעד הדור ואומר, הנה הן אמת כי **נהמה כדובים** ההומים

אחר הטרף, כן אנו רדופים אחר טובות העולם הזה בהיתר או באיסור, והטעם, כי הלא **כיונים הגה נהגה,** כי גם שלא נדבר בפירוש הלא **כיונים** בתנועותם **הגה נהגה,** מתלחשים לומר כי הנה **נקוה למשפט,** שיעשה הוא יתברך בעושקים, וישועה לעשוקים, וזהו **נקוה למשפט ואין, לישועה רחקה ממנו,** כלומר, כי על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע, כי יפקפקו בהשגחה, באופן **(יב) כי רבו פשעינו נגדך,** שנוסיף על חטאתינו שבין אדם לחברו **פשעים נגדך,** שהוא להטיח נגד השגחתך, שהם פשעים שבין אדם למקום, והנה אין לומר, כי במחשבה חטאנו ולא יחשבו לנו פשעים, כי בדבר כזה נתפש בלבבנו, וגם שלא גלינו בפה הנה **חטאותינו ענתה בנו,** והוא כי הנה על פסוק **גם ה' העביר חטאתך** אמרו ב**ספר הזוהר,** שע"י מה שהתודה ואמר חטאתי, אמר לו הנביא גם ה' העביר המשחית שנברא בעוונך, שהוא מקטרג לפניו יתברך העבירו מלפניו, הנה שהמשחית הנעשה בעוון שהיה מחייבו מיתה נקרא חטאת, ובזה יאמר פה, הנה **חטאותינו** הם המשחיתים נתייחדו והעידו כאחד בנו, **כי פשעינו אתנו** שידענו שהם מעידים עלינו, ואין לומר אולי צרותינו הם על עונות זולת אלו, ופשעים אלו שהם נגד ההשגחה אינך מאשימנו, יען כי יש ליצרנו מקום על ראותנו העדר השגחה למראה עיננו, אינו כן כי אם על פשעינו, כי על **עונותינו** זולת אלו כבר **ידענום,** כי היו ידועים וזכורים לפנינו ושבנו מהם, ואין לנו רק פשעים אלו שנגד ההשגחה, על ראות כי ישליו אוהלים לשודדים, ודמעת העשוקים ואין להם תשועה.

והפשעים המתרגשים נגדך מבלתי ראות ההשגחה, הלא המה **(יג) פשוע וכחש כו',** שהוא פשוע באמונת ההשגחה, ואחריה גם **כחש בה'** שהוא במציאותו יתברך חלילה, ועוד מעט יבוא, **נסוג מאחר אלוהינו** שהוא לעזוב כל מצוותיו, שהוא **נסוג** אחור ממה שהיינו עד כה **אחר אלוהינו,** באופן שהוא איבוד העולם חלילה, לכן תקן נא ה' מעתה, ואל יאבדו ישראל חלילה אם יסוגו מאחריך, ואשר תעשה הוא **דבר עושק וסרה כו',** שהוא דבר והכניע עושק וסרה, ויהיה דבר כד"א ידבר עמים תחתנו, ובזה תהיה הוראת ההשגחה, והסיר מלב העם **דברי שקר** אשר ידברו נגד ההשגחה, וזהו **הרו והוגו מלב דברי שקר,** ויהיה **הגו** כד"א הגו סיגים מכסף.

אך בהישאר הדבר כך שיבנו עושי רשעה, הלא **(יד) והוסג אחור משפט,** כי גם מה שעשינו איזה משפט הוסג אחור, שכ"כ מתפקרים עד שאפילו אם עשו משפט בב"ד, דרך משל שנתחייב ראובן מנה לשמעון והוציאוהו ממנו ונתנוהו לשמעון, ישיבוהו אחור ויחזירוה לראובן באגרוף רשע או בעדות שקר, ועל כן **וצדקה מרחוק תעמוד,** והוא כי ארז"ל כי עד ג' רגלים כשאין עניים אינו עובר בבל תאחר, אמר כי אם משפטו היה סג אחור, מכל שכן ש**צדקה** אפילו **מרחוק,** שהוא גם אחר עבור זמן רב יותר מג' רגלים, וזהו **מרחוק תעמוד** מלינתן, ואם כן **משפט וצדקה** שאנו צריכים למען נגאל, לא תוכל לבוא אל הפועל.

ושמא תאמר, היתכן שאין בדור מי שישפוט צדק, לזה אמר **כי כשלה ברחוב אמת,** שאפילו ברחוב מקום מפורסם לא כשלה אמת, שאם יהיו שנים יודעים עדות אמת יפגעו באנשים שייראו מהם ויעלימוה, שנמצאו אשר ייראו מהם כמכשול לפני האמת, ועל כן משפט של יושר **ונכוחה לא יוכל לבא.**

ועוד מעט (טו) ותהי האמת נעדרת, שאפילו ימצאו מעידי אמת יעדרוה מבעליה ומעידיה, באופן שע"י כן מי שהוא **סר מרע** בין מעלילי שקר יהיה ביניהם **משתולל,** שיפשטוהו ערום ע"י שקריהם ועלילותם, ע"י כן לא בלבד בעיני מידת הדין, כי אם גם **וירא ה'** מידת רחמים, **וירע בעיניו, כי אין משפט** אמונה בארץ, להציל עשוקים מיד עושקם ולהסיר בולעם מפיהם, באופן שאנחנו נסוגים מאחרי ה', על מה שנראה לנו שהוא אינו עושה המשפט לעשוקים, והוא יתברך כועס עלינו על מה שאין אנו עושים המשפט לעשוקים, על כן אמר הנביא ראו עתה את מעשה ה', אשר יעשה באחרונה, והוא ודאי כאלו כבר היה הדבר.

טז וַיַּרְא כִּי-אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ :
יז וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה :

והוא כי **(טז) וירא כי אין איש** לקנא ולתקן המשפט וקלקולי הדור למטה, **וישתומם כי אין מפגיע** על הדור, כמשה רבנו עליו השלום שהיה מתפלל על העם וכמרדכי בזמנו, אז **ותושע לו זרועו** הוא מידת הדין לנטותו על עוברי רצונו, והנה היה מכלה שונאי ישראל, אלא ש**צדקתו היא סמכתהו** את הזרוע בל ינטה על העם, וככלי יוצר תנפצם, והוא ע"י צרת חבלי משיח שתהיה צרה ולא כליון חרוץ, רק מצור ומצוק עד יעשו תשובה מתוך הצרה.

(יז) וילבש צדקה כשרין כו'. אחרי אומרו כי על היותנו בלתי זכאים אל הגאולה, תושיע לו זרועו שהוא מידת הדין, אך לבל תנטה זרועו על ישראל ותכלם, על כן **צדקתו היא סמכתהו** כמדובר. אמר עתה הלא תאמרו כי אחר שבצדקה שיעשו ישראל הם ניצולים ונגאלים, כי **ושביה בצדקה** ואומר בצדקה תכונני, והלא עתה גמרנו אומר כי **הוסג אחור משפט, וצדק מרחוק תעמוד,** אם כן אפוא איך תגאלו, לזה אמר הנביא **וילבש צדקה כשרין,** שהוא כי הוא יתברך יצרף מכל מה שעשו ישראל בזמניהם צדקה זעיר שם זעיר שם, ויעש מהכל לבוש כשרין להגן על ישראל, והוא מעין מאמרם ז"ל מה שרין זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשרין גדול, אף צדקה כל פרוטה ופרוטה נחשבת ומצטרפת לחשבון גדול עד כאן.

ומעין זה על פי דרכנו נאמר, שהוא יתברך מקבץ כל צדקה שנעשית בישראל בכל זמן, ועושה מהן לבוש להגן על ישראל ועניין הכתוב יהיה, כי הגאולה תוכלל בארבעה דברים:
אחד, להגן על ישראל בחבלי משיח פן יכלו ח"ו, כי על דור שכולו חייב ידברו כל המקראות הללו, כאשר כתבנו בכל פסוקים הקודמים.
שנית, להושיעם זולת ההצלה ממות, והשכינה בראשם שגם היא כביכול בגלות,
שלישית, לינקם מאויבי ה' אשר בישראל עשו שפטים בגליות.
רביעית, אשר שרפו כל מועדי אל בארץ ששלחו ידם בבית ה'.

על כן אומר הוא יתברך הנה אלביש ארבעה לבושים:
א' של **צדקה** שעשו ישראל למען תהיה להם **כשרין** להגן עליהם, וזה יהיה מתייחס אל היותו סמוך ודבק אל עצמי, והוא כי חלקי ה' אמרה נפשם, ושרין מגינם אלבש בו,
ועל השנית והיא הישועה אמר **וכובע ישועה בראשו,** כי מהצדקה האמורה יעשה גם כובע בראשו, שיהיה של ישועה שהוא כמאמרם ז"ל גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, שנאמר **ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא.** ועל כן אמר, כי **לבש צדקה כשרין** וגם ממנה **כובע** של **ישועה,** וייחס אותה אל כובע הראש, שהוא רמז אל הרוממות זולת ההגנה מצרה,
ועל השלשית אמר, **וילבש בגדי נקם תלבושת** שהוא ב' בגדים של נקם, והם יהיו עיקר תלבושת שלו, כי הראשון לא היה כי אם בשרין, שאינו עיקר הלבוש רק להנהגה בעלמא, אך בגדי נקם יהיו תלבושת בעצם, כי מהם עושה עיקר הלבישה, על מי שהצרו את בניו כי מהם עושה עיקר,
ועל הרביעית אמר, **ויעט כמעיל קנאה** שהיא קנאת ביתו יתברך אשר שרפו מועדי אל בארץ.

ושמא תאמרו, למה הוצרכו **בגדי נקם** ובגדי **קנאה,** וסוג א' מהם היה מספיק לכל,
וגם למה של **קנאה** הוא אחד ושל **נקם** שנים,
ועוד, למה **השרין** להגן היא למטה ו**הישועה כובע בראש, ובגדי נקם** על השרין והמעיל של קנאה מעטה על כולם?

יח כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשַׁלֵּם חֵמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם :
יט וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת-שֵׁם ה' וּמִמִּזְרַח-שֶׁמֶשׁ אֶת-כְּבוֹדוֹ כִּי-יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ ה' נֹסָסָה בוֹ :
כ וּבָא לְצִיּוֹן גֹּואֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם ה' :
כא וְאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר ה' רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר-שַׂמְתִּי בְּפִיךָ
לֹא-יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ-וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר ה' מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם:

לזה אמר **(יח) כעל גמולות כו',** לומר הנה אין גמול הכתות של עושי הרעה שבאומות שוין, כי **כעל גמולות** כי כפי עליית העונות יהיו הגמולות וזהו **כעל גמולות,** וזהו שע"כ יש ב' בגדים. של **נקם** וא' בפני עצמו ל**קנאה**, כי הם כתות של עושי רשעה, וכל כת לוקח גמולו לפי גדר רשעו, כי **כעל גמולות** שהוא כעליונות גמול כל כת על זולתה כמו שיתבאר.

ומה שלבוש ה**קנאה** הוא ע"ג כל שאר לבושים, שהוא **מעיל על בגדי נקם ושרין,** הוא כי **כעל ישלם** כי כפי שהא' עליון על חברו יקדים השילום, כי אשר הוא מייחס המעיל העליון על כלנה יוקדם לו השילום, וזהו אומרו **כעל ישלם,** כי כפי מה שהוא על ועליון על שאר לבושים, יהיה עליון אל השילום, ויהיה אומרו **על,** כד"א ואל על יקראוהו ישובו לא על, והוא כי הנה הוא יתברך ראה והנה אם היה מתחיל מישראל, היה מקום למצוא פתחון פה עליהם על העדר זכות, כי על דור חייב ידבר, על כן לא יתחיל מהנוגע אליהם, כי אם על קנאת חורבן ביתו, ואח"כ על עשותם נקמה בישראל, מחמת היותם אויביו יתברך ולא על שחטאו לה', וזהו **כעל ישלם** שהוא כפי עליוניות הלבוש על השני יקדים שילום שלו.

ופירש ואמר **חימה** ישיב **לצריו,** שהוא כי ראשונה **חמה לצריו,** שהוא המעיל של קנאה שהיא לבוש העליון, וראשון שבכולם הוא **חימה לצריו,** המיוחדים להצר לו שהם אשר שלחו ידם בבית מקדשו, שבהם יטיל חמתו בעצם וראשונה, ואח"כ השני **בגדי נקם** שתחת המעיל בבגד העליון יהיה **גמול לאויביו,** שיהיה גמול ולא הטלת כעסו וחמתו כראשון, שהוא על אשר הצרו לישראל, והבגד השני הוא מה ש**לאיים גמול ישלם,** שהוא אשר לא היו הם עיקר אויביו, כי אם שנלוו אל עיקר אויביו ועזרו לרעה בלבד, על כן להם הוא בגד שני שהוא קל מהגמול הקודם, נמצא שהמעיל שהוא העליון וראשון הוא קשה, שהוא **חימה לצריו** יתברך ששלחו יד בהיכל קדשו, ואח"כ גמול ולא חימה **בבגדי נקם לאויביו,** הבגד הראשון משניהם לעקריים, ובשני הקל ממנו לנלווים הם ה**איים** שלהם **גמול ישלם.**

ומה שייחסתי הישועה אל כובע הראש, הוא כי יש שתי ישועות:

אחד תשועת השכינה הנקראת כבוד ה' שיתרומם ויתגלה בכל העולם, כדבר שהוא על הראש וזהו **(יט) ויראו ממערב את שם ה', וממזרח שמש את כבודו** הוא שכינתו, ולכן ייחסתי הדבר אל כובע שבראש,

וגם תשועת ישראל שבכלל התשועה היא, **כי** הנה **יבוא כנהר צר,** ואז **רוח ה'** תהיה **נוססה בו** שהוא **מלך המשיח הנקרא רוח ה',** הוא רוח שנפח באדם הראשון שהוא רוח מלך המשיח, שהוא ירים נס ודגל בישראל ירום ונשא וגבה מאד, שעל כן נמשלה ה**ישועה לכובע בראש** כמדובר, **והצדקה כשרין** הוא להגן על ישראל **שבי פשע ביעקב** שהם דור שכולו חייב, ונצולים ע"י חבלי משיח, ואז מה יעשה הוא יתברך, יעשה כי **(כ) ובא** הרוח הנזכר שהוא

לציון גואל, הוא מלך המשיח אשר בגאולת ציון אין שום קטרוג, כי היא לא חטאה, ואגבה גם **ולשבי פשע ביעקב,** שהוא כי זכות ציון תהיה עזר למו, כי תשועתה היא בא בניה אליה.

ושמא תאמרו כי אולי יגברו אשמות ישראל כל כך, שיחייבו את ישראל למלכם, כי יהיו דור שכולו חייב, ואם חובם יגדל מאד מה תהיה תקנתם? לזה אמר הוא יתברך הנה מעתה קודם הגלויות כורת ברית.

ואומר **(כא) ואני זאת בריתי אותם אמר ה',** בשני דברים תבטח להיעזר בזכותם:
אחד, רוחי אשר עליך הוא רוח ה' שלא תמיש מהיות מחופפת תמיד עליך, היא שכינה כביכול שלא זזה תמיד מעל ישראל בכל גלויותיהם, כי גלו לבבל שכינה עימהם וכו', כי גלו לאדום שכינה כביכול עימהם, והיא כמשכון ובטחון גאולה לישראל, כי לא יעזבנה הוא יתברך בגלות, ואגבה נושע.
שנית, זכות תורה כי לא תשכח מפי זרע ישראל לעולם, והיא תעמוד לנו על כל פנים, כמאמר **רעיא מהימנא** על פסוק עני ורוכב על חמור, שהוא כי אם יהיה המשיח עני מזכויות ישראל, יהיה רוכב ונשען בזכות תורה, וזהו ורוכב על חמור כמה דאת אמר יששכר חמור גרם, וזה אומרו פה כי הוא יתברך כורת ברית, כי דבריו אשר שם בפינו בסיני, **לא ימושו מפינו מעתה ועד עולם** כי היא תעמוד לנו.

ואמר **אשר שמתי בפיך** והראוי יאמר שמתי באוזניך, אך בזה נתן טוב טעם ודעת, בל יאמר איש במה נבטח שדברי התורה לא ימושו מפינו בדור ודור, שיהיה זה לנו לביטחון אל הגאולה, והלא הבחירה חופשית ואולי ישליכוה אחרי גוום חלילה, לזה אמר **ודברי אשר שמתי בפיך כו',** והוא כי הנה אמרו רז"ל, שכל מה שאפילו תלמיד ותיק, מחדש בתורה בכל דור ודור קבלה נפשו בסיני, ואיזה הדרך דבקה התורה בנפשו, וגם למה הוצרך לדבק דברי התורה מאז בנפשות בני ישראל, אך הנה ראה יתברך כי מטעם חופשיות הבחירה, אפשר יגעלו בתורה באחד מהדורות ויחפרו ויאבדו.

ועוד כי ע"י בא הנשמות שהיו בסיני, להתלבש בחומר אשר לא היו שם מלובשות, או אשר היו בגוף ונפש וישובו בגלגול, כדעת רשב"י בגופים חדשים, איזה הדרך ישאר שייכות התורה בהם שלא תימוט, על כן מאז עשה שכל דבור ודבור בכל כללות פרטיו, ידבק בנפש כל אחד ואחד מישראל מאז, באופן שלא ימוט לעולם.

והוא מאמרם ז"ל ב**מדרש חזית,** באומרם שכל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקדוש ברוך הוא, היה מדבר עם כל אחד ואחד מישראל, ואומר לו מקבלני את עליך ואומר הן, כך וכך מצות יש

בי כו' ואומר הן, מיד היה הדבור נושקו על פיו כו', ושם כתבנו במקומו, מה עניין נשיקה זו והיא, כי מהות ועניין נשיקת פה היא דבקות רוחא ברוחא כנודע מ**ספר הזוהר,** והוא עניין המתים בנשיקה, כי השכינה תדבק בנפש הצדיק דרך פיו ומושכת אותה אחריה, וזה מאמרם ז"ל כי אז בסיני היו דברותיו יתברך הקדושים נושקים בפי כל אחד מישראל, שהוא מתדבקים בנפש כל אחד מהם דבקות עצמיי, בל תמוט ממנה לעולם אפילו שיתגלגלו כדעת רשב"י הנשמות ההם בזולתם, וכ"ל שכן בכל נפש ונפש מכל העתידים ליולד, כי כלן שם נמצאו ונשבעו לקיים את כל התורה, כי מאז דבקה התורה בנפשותם, באופן שלא תשכח מפי זרע ישראל, **ולא ימושו** מפיהם **מעתה ועד עולם.**

והן אלה דבריו יתברך פה, באומרו **דברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך כו',** שהוא כי ע"י שיתי שומי **דברי בפיך,** שהייתי שם כל דבור ודבור מדברי בפיך, שהיה דבורי נושק בפיך, על ידי כן **לא ימושו מפיך ומפי זרעך כו',** כי דבקו בנפשותיכם לעולם בל ימוטו מכם לעולם כמדובר, ולא בלבד העשרת הדברות, כי אם גם כל חלקי תורה שבכתב ושבע"פ, כאשר קבלה בידינו כי הכל נכלל בעשרת הדברות כמפורש במאמר עצמו, באומרו כך וכך מצות יש בי כמפורש אצלנו בס"ד.

או יאמר, הנה יש ב' צריכים רפואה **ציון והעם.**

ובעם ב' חלוקות:

א' בעלי תשובת פשע הנקראים בשם **יעקב,**

ב' השלמים תופשי התורה הנקראים בשם **ישראל,**

על ציון אמר ובא לציון גואל, שתוספת על היותה עיר האלוהים, הלא גם **ובא לציון גואל, ולנקראים יעקב** הם **שבי פשע** יבא להם **נאם ה',** שיזכו לרוח הקדש הוא **נאם ה',** כי גם שהיו בני פשע אצ"ל שלא אגעל בהם, כי אם ש**ואני** שהוא אני ובית דיני, כמו שאמרו ז"ל במדבר רבה שואני הוא כמו וה', **זאת בריתי** שאני מקיים אותם **אמר ה',** עם שהיו בעלי פשע.

כי אל הכת השני המיוחדים הנקראים ישראל, אליהם אני מדבר בלשון יחיד, ואומר **רוחי** היא שכינה אשר עליך מחופפת, **ודברי אשר שמתי** בסיני **בפיך לא ימושו מפיך,** בין דברי רוח הקדש הנאמרים בפיך, כמאמר דוד רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני, בין דברי התורה **לא ימושו מפיך ומפי כו'.**

פרק ס

א קוּמִי אוֹרִי כִּי-בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד ה' עָלַיִךְ זָרָח :

ב כִּי-הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה-אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח ה' וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה :

ג וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ :

ד שְׂאִי-סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ-לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל-צַד תֵּאָמַנָה :

(א) קומי אורי כי בא אורך וכו'. הנה ידוע כי כל כתובים אלו על הגאולה העתידה ידברו, והנה כתבנו למעלה כי גם אם יעדרו זכויות ליגאל זכות תורה לא תחסר, כאשר ייעדה לנו התורה באומרו כי לא תשכח מפי זרעו, ואמרו ב**רעיא מהימנא** כי זה פירוש עני ורוכב על חמור, שהוא כי בהיות עניות מזכויות ליגאל, יבוא המשיח סומך ורוכב על זכות תורה, כמה דאת אמר יששכר חמור גרם, והנה אחד אומרו **ובא לציון גואל כו'**, ולמען הראות כי לא תחסר זכות ליגאל, אמר **ואני זאת בריתי כו', ודברי אשר שמתי בפיך כו' לא ימושו כו' מעתה ועד עולם,** שהוא מה שכתבנו כי זכות התורה לא תחסר, וכמו שאמרו ז"ל על גם כי יתנו בגויים עתה אקבצם, אמר עתה **קומי אורי כו'**, לומר הנה אחר היות לך זכות תורה אשר ע"י כן ה' אתך כנודע, שארז"ל כי אין לו להקב"ה בעוה"ז כי אם ארבע אמות של הלכה, מה הוא העיכוב הלא הוא כי העונות אשר לא שבת מהם, הן הם המעכבים מלהאיר אור הזכויות, כמה דאת אמר **עונותיכם היו מבדילים כו',** ועל כן אומר הוא יתברך **קומי** ממשכב עצלת התשובה, **ואורי** על ידה אור תורה ומצות שבך, כי הוא בהחילך ליטהר אין צריך לומר שיסייעוך מן השמים, **כי** אם גם כבר **בא אורך** הוא יתברך ישתבח שמו לעד, הנקרא אור ישראל וקדושו, והוא כי על ידי התורה הנז' בא, שודאי יסייעך בעצם.

וגם על ידי התורה כבר **וכבוד ה'** היא שכינה, אשר **עליך** בגלות **זרח** אלא שאינו נראה לעיני בני אדם, כאשר לחסידים הראשונים הנקראים אפי שכינתא, שהשכינה זורחת עליהם אלא שאין הזריחה נראית, ואל תתאב להתעכב מהתשובה על צרות השעבוד, כי הנה אם תקומי להאיר על ידי תשובה, החשך של שעבוד שיש לך עתה, יתהפך אל האומות עכו"ם.

(ב) כי הנה החשך יכסה ארץ, וערפל שהוא יותר מעובה אל ה**לאומים** והמלכויות עכו"ם, כי אין לאם אלא מלכות, אך **עליך** י**זרח ה'** יעלה הכל בהדרגה, כי מה שאמרתי **בא אורך** אז לא בלבד נאמר שבא, כי אם ש**עליך** י**זרח** ה', והשכינה שבתחילה הייתה זורחת עליך כאומרי **וכבוד ה' עליך זרח,** עתה לא בלבד תהיה הזריחה, כי אם שגם תראה ותגלה וזהו **וכבודו עליך יראה** מה שאין כן בתחילה שאמר **עליך זרח,** שהייתה זריחה ולא גילוי והראות.

ויתכן יהיה על דרך מאמרם ז"ל בנתן דצוציתא, שע"י תשובה היה אור מציץ על ראשו לעיני כל רואיו, וע"י כן **(ג) והלכו גוים** אל הר ה' ולבית אלוהי יעקב, **לאורך** אשר **עליך יראה,**

שיהיה שומעכם בכל הארץ, **ולאמים** אשר ב**ערפל** בעלי השררה, אשר שעבדו יותר את ישראל לא יזכו לראות אורך, כי אם **לנוגה** המתפשטת מזרחך וזהו **לנוגה זרחך.**

ושמא תאמר, כי לא בשבילך הם באים כי אם אליו יתברך, אך שאור נוסף שיראו הלא הוא **(ד) שאי סביב עיניך וראי** והכירי **כי כלם נקבצו באו לך** בשבילך, כי הלא תראי **בניך מרחוק יבאו** שעדין הם באים מרחוק, והבנות יגיעו תחילה שיביאו אותן הגויים ההם על כתפיהן ויגיעו תחילה לבנים, ואין צריך לומר שלא יקלו בכבודן, עם היותם עדיין רחוקים מהאנשים, אלא שמפני הצניעות לא יביאו אותן בחיבוק זרועותיהם, בל יראה שנותנים עיניהם בהן, כי אם **על צד תאמנה,** בצד כתפיהן ישאו אותן וזהו **בנייך וכו' ובנותיך על צד תאמנה.**

ה אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ
כִּי-יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ :
ו שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה
כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלּוֹת ה' יְבַשֵּׂרוּ :
ז כָּל-צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנָךְ
יַעֲלוּ עַל-רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר :
ח מִי-אֵלֶּה כָּעָב תָּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל-אֲרֻבֹּתֵיהֶם :
ט כִּי-לִי אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה
לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם
לְשֵׁם ה' אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרֵךְ :

והנה **(ה) אז תראי** בניך ובנותיך, **ונהרת** במרוצה להקביל פניהם, ובראותך כל המון גויים **נקבצו באו** אתם, הלא יפול פחד בלבבך ומיד תתהפך להרחיב הלב ולשמוח, וזהו **ופחד ורחב לבבך,** והוא כי הלא תראה כי יהפך עליך המון ים, כי הנה עד כה המון גויים כהמות ימים יהמיון, כמו שאמרו ז"ל משל לגלי הים שכל גל חושב לשטוף העולם, כך האומות חושבים כל אחד לשטוף את ישראל, והנה אז תראה **כי יהפך עליך המון ים,** כי תחת היות האומות הומים כהמון ים לשטוף אותך, אז תראו כי יהפך הדבר כי אדרבא **חיל גוים יבאו לך,** על כן ירחב לבבך ותשמח ותעלוז.

(ו) שפעת גמלים תכסך וכו'. הנה כל מאמריו דבר עם ציון הנזכר באומרו **ובא לציון גואל כו',** ומדבר עמה ואומר **קומי אורי כו'** שהוא על ישראל, כי כולם שלה כמה דאת אמר, **ולציון יאמר איש ואיש יולד בה,** ועתה מדבר בה יותר בדקדוק שהוא עם העיר ציון ממש, ואומר **שפעת גמלים תכסך** וגם **בכרי מדין ועיפה** הם קלי המירוץ כפורחים, כמה דאת אמר בכרה

קלה והם גמלא פרחא, ופירש מה שאמרתי ש**שפעת גמלים תכסך** הוא נושאים **זהב ולבונה, זהב לך ולבונה להקטיר בבית המקדש,** ומה שאמרתי **בכרי מדין ועיפה** שהם קלי המירוץ למה הוצרכו, הלא הוא כי **תהלות ה' יבשרו** הגוים הנז', ועל כן ירכבו בכרות קלות לסבב כל ארצות גוים, לבשר להם האורה שבאה לעולם, ואחרי כן **יבאו לך** גם הם וזהו **ותהלות ה' יבשרו,** והוא כי דרך העולם שהמבשר נוטל ממון ממקבלי הבשורה, ואז יתהפך כי **זהב ולבונה ישאו** לך, כדי שתקבל בשורה מפיהם, והבשורה שיבשרו עם היות שאור ה' עמך, הלא כי **יבשרו** לך **תהלות ה'** להגיד, כי **ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה',** כי זה לכם בטחון על הקיום והתמדה, שלא כגאולות ראשונות. או שעור התיבות, מה ש**זהב ולבונה ישאו,** על ש**תהלות ה'** הן מה שזכו ש**יבשרו.**

(ז) כל צאן קדר יקבצו לך כו'. אמר **כל צאן קדר יקבצו לך** לאכלה, אך **אילי נביות** הם אלים של עם הנקראים **נביות** הם **ישרתונך,** כדי שחלף השירות שישרתוך, תתרצי לעלות אלים שיביאו על רצון מזבחי, וזהו **ישרתונך, יעלו על רצון מזבחי,** לומר שלא יבקשו שיעלו אותם במקום השני תמידים, כי אם שאחר קרבנות החובה שהם רצון המזבח, יעלו אותן לקיץ המזבח, וזהו **יעלו על רצון מזבחי,** וכן **ישרתונך** כדי שבית תפארתי אפאר בבנין נאה ומהודר מממונם, אך לא קרבן ולא חלק בבנין ביתי לא ארצה מידם.

כי הנה **(ח) מי אלה** שבאו להקריב אלים על מזבחי ולפאר **בית תפארתי,** טוב להם **כעב תעופינה** במהירות, **וכיונים אל ארובותיהם** כן ישובו כיונים לארובותיהם הם איש אל ביתו, כי אין לי חפץ בקרבנותם ולפאר ביתי מממונם.

(ט) כי הלא **לי איים יקוו** עתה, וגם **אניות תרשיש בראשונה להביא בניך מרחוק,** וכל החרדה הזאת שיחרדו **להביא בניך מרחוק** היא, על כי **כספם וזהבם** של הגוים הנזכרים **אתם, לשם ה' אלוהיך** שארצה בכספם וזהבם להוציאם **לשם ה' אלוהיך,** כלומר לא לשם ה' שיקרא אלוהיהם, בעבודה שיעבדו מממונם כי אם שיקרא **אלוהיך, וקדוש ישראל כי פארך** באור הנז' למעלה, מה שלא עשה כן לכל גוי, ועם כל זה ש**יביאו בני מרחוק כספם וזהבם,** לא ארצה מידם לקדושת מזבחי ולא לבדק הבית כי אם לחומות העיר.

י וּבָנוּ בְנֵי-נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנָךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ :
יא וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים :
יב כִּי-הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא-יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ :

כי **(י) ובנו בני נכר חומותיך ומלכיהם ישרתונך,** כי אחשיבם יותר שיהיו במשרתי פניך, וכל הכבוד הזה שאעשה לך ישראל, ואתמול היית עבד למו עבדים משלו בך, אל תתמה על החפץ, כי הלא דע אפוא **כי בקצפי הכיתיך כו',** כלומר כי מאז ש**הכיתיך** לא מלבי כי אם **בקצפי,** כי כביכול קצף היה לי על שהייתי מכה אותך, ולא עשיתי כי אם שלא מלבי, אך גם אז במה שהכיתיך ברצוני **ובלבי רחמתיך,** כי רגע באפי היו חיים ברצוני, כי ההכאה היה בפנימיות לבי רחמים, למען טהר ממך כל חלאת עוון אשמה להרבות טובך באחרונה, כי על כן הפכתי השיטה ש**מלכיהם ישרתונך,** תחת מה שעבדים משלו בך, והטעם שלא ארצה מידם לבנין ביתי כי אם ל**חומותיך** הלא הוא, כי אז כל ביאתם אינה לשם שמים כי אם מפני היראה.

כי הנה דע אפוא כי **(יא) ופתחו שעריך תמיד כו',** להביא אליך חיל גוים כו' לא מאהבה יבאו, **(יב) כי אם** על כי **הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו, והגוים** שאינם מלכים שלא יעבדוך **חרוב יחרבו,** ועל כן לבל יאבדו ויחרבו הם באים, ולא לגירות לשם שמים כי ע"כ אין מקבלים גרים לימות המשיח, ולכן הטבתי שאמרתי שלא אקח מידם לפאר ביתי כי אם לחומות העיר, אמנם לפאר ביתי משלך אשר אתן לך.

יג כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו
לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד :
יד וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל-כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל-מְנַאֲצַיִךְ
וְקָרְאוּ לָךְ עִיר ה' צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל :

כי הנה **(יג) כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש כו',** לפאר מקום מקדשי משלך אך לא משל גוים, וגם לא יהיה כי אם ב**מקום מקדשי** הם עזרות וכיוצא, אך ההיכל ובית קדש הקדשים אפילו מידכם לא ארצה, כי אם יהיה רוחני מעשה שמים מאתי, וזהו **מקום רגלי אכבד.**

(יד) והלכו אליך שחוח בני מעניך כו'. הנה על פסוק **ירושלם הבנויה וכו'** ופסוק שאחריו, כי בזמן הבית הייתה ירושלם העליונה יחד עם התחתונה, כי השפעת העליונה הייתה מרחפת על התחתונה, ועל כן לא היה אדם אומר לחברו צר לי המקום, והיו עומדים צפופים ומשתחווים רווחים כאלו העליונה למטה, וכמו שכתבנו על אומרו **עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם,** שהיו רגלינו כאחת בשני שערים בשער העליונה ובשער תחתונה.

ונבוא אל העניין

אמר הנה אשר הצרו אותך אין ספק שיחרבו, אך יש ב' סוגים:

אחד בני המענים,

ב', המנאצים בפה בחירופים וגידופים,

אמר, כי שני אלה יבואו ליכנע תחתך שתרחמם, **בני מעניך** לא יבאו בקומה זקופה וישתחוו בהגיעם עדך, כי אם מרחוק יבאו כפופי קומה, וזהו **והלכו אליך שחוח בני מעניך,** אך הכת השני יבאו זקופים ובהגיעם אליך ישתחוו, וזהו **והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך,** ומאשר יראו **אורך ונוגה זרחך** שבפניך יענה, כי זיו פני אדם הראשון שאבד ישוב אז כנודע מרז"ל, אלו ואלו יקראו לך ישראל **עיר ה',** כי יאמרו שאתם עיר מושב ומרכבה אל השם הגדול, ואל **ציון** עצמה יקראו **קדוש ישראל,** שבהיותם ריבוי עצום ומחזקת את כולם, יאמרו כי היא **ציון** העליון כי שם הוא ועל שמו יקראו, לומר שהוא **קדוש ישראל** היא בחינת שכינה השוכנת שם והוא העיקר, וגוף הארץ טפל אל העליון החופף ושורה בה, ויורה פירוש זה היות הזקף קטון בשם ה' ולא במלת ציון.

ושמא תאמרי, אם כ"כ דבקה אני אליו יתברך ואל קדושתו, מה לי צורך אל ביאת כל העמים לשוש בירושלים, באומרך **ופתחו שעריך תמיד כו',** ושאהיה בעיני העמים עליונה מכל העולם, דעי אפוא כי הן אמת כי אינך צריכה לאושר העולם הזה, ושהגוים יתנו לך מתנות, כי אם שאני חפץ לתת לכל מידה כנגד מידה.

טו תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר :
טז וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי ה' מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב :
יז תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה :

ועל כן **(טו) תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר,** על כן לעומת זה **ושמתיך לגאון עולם,** שתהיי גאון ומעולה מכל העולם, שיכירו כי גדרך גבוה מכל הארץ, באופן שתהיי חביבה על כולם תחת היותך שנואה ותחת היותך עזובה, עתה תהיי **משוש דור ודור** הם זקנים עם נערים שבדור, שהם שני דורות כאחת שיוכללו בהם כל הגויים הבאים בשערי ירושלם.

וכן מה **(טז) שינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי,** לא שאת צריכה לכל זה, כי אם שעל ידי כן **וידעת כי אני ה' מושיעך כו',** שאם היה בדרך טבע או על פי הוברי השמים, לא היה מתהפך מהיותינו מטה מטה תחת שעבודם, עד גדר שעבדים משלו בנו, אל היותנו אוכלים חלב ומיטב גוים ושד מלכים, אך זה עשה האלוהים למען נדע כי ה' מושיענו וגואלנו **אביר יעקב,** וזהו **וידעת כי אני ה' מושיעך כו',** עם היות כי בהיותו יתברך אתך, אינך צריך ל**חלב גוים ושד מלכים,** כי מה המה בערך רב טובך עם ה', ומה שתאכלי חלב גוים כו', הוא כי **(יז) תחת** מה שלקחו ממך **נחשת אביא זהב ותחת הברזל כסף כו', ותחת האבנים ברזל כו'.**

ושמא תאמרי, כי תתי **תחת האבנים ברזל** הוא ריבוי ברזל, כי האבנים שלקחו אין מספר כי מי מנה אבני בניינינו ששלטו בהן, ואולי נצטרך כל השיעור ההוא, לעשות כלי נשק נגד כל האומות שיהיו אז נגדינו, וכן אשר אמרתי לתת **תחת הנחשת זהב ותחת הברזל כסף,** הלא תתמה ותאמר, למה ישלמו יותר מתשלומי כפל, אל תתמה על החפץ בשני הדברים:
כי הראשונה שחשבת בשיתי שומי **תחת האבנים ברזל,** שהוא לעשות נשק ברזל להלחם באויביך, לא כן יהיה, כי אם **ושמתי פקודתך** אשר פקדוך אויביך **שלום.**

והשנית שתחשבי כי ישלמו יותר מדאי אל תתמה, כי **ונוגשיך צדקה** כי מה שהיו נוגשים וגוזלים ממך, אחשיבהו לצדקה והצדקה אין לגמולה שיעור, כעניין עשר תעשר בשביל שתתעשר, ועל כן אל תתמה אם **תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל כסף,** ואשר אמרתי כי אשים **פקודתך שלום.**

יח לֹא-יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֶךָ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלֶיךָ
וְקָרָאת יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה :
יט לֹא-יִהְיֶה-לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא-יָאִיר לָךְ
וְהָיָה-לָּךְ ה' לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ :
כ לֹא-יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף
כִּי ה' יִהְיֶה-לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ :
כא וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ
נֵצֶר (מַטָּעַו) [מַטָּעַי] מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר :
כב הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם
אֲנִי ה' בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה:

הנה זה יהיה יען כי (**יח) לא ישמע עוד חמס בארצך,** שלא תחמסו איש את אחיו, ולא יהיה **שד ושבר בגבוליך**, כי אז יהיה **עמך כלם צדיקים,** ואל תתמה, כי אם כן מה ישמשו החומות כי דע אפוא כי טוב יהיו לך שעריך, שאמרתי ש**פתחו שעריך תמיד לא יסגרו** ממציאות קיר החומות, כי את **חומותיך** המגינות תקרא **ישועה,** שהוא העדר צרת מלחמה ומ**שעריך** הפתוחות לבוא בהן עמים, תהיה לך **תהילה** שתהלל את ה' על רוב טובה אשר תבוא לך בשעריך, ומה גם עתה שלא תירא מאויבים יבאו לך בהם, וזהו **וקראת ישועה חומותיך ושעריך תהלה.**

(יט) לא יהיה לך עוד השמש כו'. הנה ידוע ליודעים חן, כי שמש וירח המאירים לארץ ולדרים עליה, הן הם דוגמת שמותיו יתברך שהם שם ה' ושם אלוהים הוא שכינה.

ונבוא אל העניין

אמר הנה עד כה הייתם משתמשים בדוגמא שמש ביום וירח בלילה, אך בזמן העתיד **לא יהיה לך** ישראל, **השמש לאור יומם ולא לנוגה הירח** בלילה כאשר עתה, כי אם ה' אשר השמש היה דוגמתו, הוא בעצמו **יהיה לך לאור עולם,** שאפילו לא ימיש בלילה שהוא יותר מאשר היה לך ביציאת מצרים, שהיה השי"ת הולך יומם ומסתלק בלילה, שיבוא עמוד האש שהוא שכינה, אך לעתיד **יהיה ה' לאור עולם** לך ביום ובלילה.

ושמא תאמר, אם כן אפוא השכינה שהוא שם אלוהים, שיאיר בלילה מה צורך אליו אל תתמה, כי הנה **ואלוהיך** שהוא שכינה במקום ירח בלילה הוא **לתפארתך**, דרך כבוד ותפארת על דרך אומרם ז"ל קל פסוק ולילה בעמוד אש, בא וראה גדולתו יתברך כי היה כמוליך פנס לפני עבדיו מרוב חיבתו.

ושמא תאמר, הלא שרגא בטיהרא מאי מהניא, ומה תאיר לך הירח אם גם השמש מאיר בלילה, דע אפוא כי עם היות **(כ) שלא יבא עוד שמשך** בשום לילה, עם כל זה **וירחך לא יאסף** להיות כעוטיה לפני אור גדול היה הימנו, כי אז כבר **שלמו ימי אבלך,** אשר עליהם הייתה כמתאסף אורה, אך עתה תאיר עד גדר שיחדו יהיו תמים, כנודע מפסוק **והיה אור הלבנה כאור החמה,** וזהו **וירחך וכו' ושלמו כו'.**

או בדרך אחרת, לא יבוא עוד שמשך כו' כי אם יתמיד כמדובר, **וירחך לא יאסף** מאחר ט"ו לחדש והלאה כדרך הירח, כי הלא **ה' יהיה לך לאור עולם,** ועל ידי כן **ושלמו ימי אבלך,** כי מתחילה היו עד שלמה ט"ו דורות הולכים ומשתלמים עד שלמה שהייתה לבנה במלואה, ומאז והלאה היו הלוך וחסור נקראים ימי אבלנו, עד צדקיה שהיה כ"ט ונחרב העולם, אך לעתיד אפילו ימי אבלך יהיו שלמים ולא יהיה חסרון, וזהו **ושלמו ימי אבלך** שתמיד תהיה לבנה במלואה, ואם כן מכל שכן הוא, כי לא תהיה אסיפה בירח העליון, שעליו ידבר, כי הא בהא תליא כמדובר.

(כא) ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ כו'. הנה ידוע מאמרם ז"ל בגמרא למה צדיק דומה בעולם הזה, לאילן שהוא נטוע במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה, נקצץ נופו נמצא כלו במקום טהרה כו', והוא כי נפש כל איש ישראל למעלה נטועה בשורשה העליון, ונופו הוא הגוף נוטה למקום טומאה הוא בעולם הזה, נקצץ נופו שנסתלק הגוף, נמצא כלו במקום טהרה, כי גם חלק הנפש אשר הוא בגוף, נמשך אחר השורש למקום נטיעתה שהוא מקום טהרה.

ונבוא אל העניין

והוא כי בא להשיב על קושי שמקשים בני אדם, כי אחר שהצדיקים הם בעולם העליון באור החיים את ה' אלוהיהם, מה בצע להשיבם הוא יתברך פה אל העוה"ז לעתיד לבוא, אמנם הן אמת כי מרום וקדוש תשכון נפש הצדיק למעלה, אך למה שהוא יתברך אינו מקפח שכר שום בריה, על כן גם את הגוף אשר טרח בעולם הזה עם הנפש, לא יניחנו ריקם הוא יתברך, ע"כ ישוב יביאהו ויטעהו הוא יתברך בעולם הזה, משובח ומפואר זך האיכות כאשר היה אדם טרם יחטא והותר, ויביא בו חוטר מגזע כל אחד משורשיו, שהם שורשי הנפש והרוח והנשמה, ויעשה אותן לאחדים ויתנהו בגוף להשתעשע בו עם ה' בעולם הזה, אך שורש כל בחינה מהם, לעולם יעמוד למעלה בשורשו העליון.

וזה ענייין הכתוב, והוא כי אחרי אומרו **כי ה' יהיה לך לאור עולם** שהוא בעולם הזה, אמר הלא כמו זר יחשב בעיניך, לומר מה לצדיק עוד טובה מהיותה נטועה למעלה במקורה, ומה לה עוד לעצבים שיגרשוה מבית תענוגיה מהיכל מלכו של עולם, להלבישה בחומר עפר מן האדמה, דע אפוא, כי הנה **ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ** העליונה, כי עיקר נפשותם רוחם ונשמתם שמה ישארו בבית תענוגיהם, וזהו **לעולם יירשו ארץ,** אך **נצר מטעי** שהוא ענף מחובר ממטעי, הם נפש ורוח ונשמה שהם מטעותיו יתברך, שנטועים במקום טהרת הקדש העליון נצר וענף מהמטעות ההם, וגם מעשה ידי הוא הגוף שהוא מעשה ידיו מאז צבר עפר מן האדמה ועשה את האדם בידיו כביכול, אשר נתעכר ע"י חטא אדם אשר עשה, עתיד **להתפאר** כאשר היה טרם יחטא אדם, וכמו שאמרו ז"ל שלא חסרו ממנו כי אם זיוו וחייו וקומתו ויתעכר חומרו, ואז יתפאר ע"י שובו אל העולם הזה, וזהו **ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ** היא ארץ העליונה, כי שם ישארו קבועים יורשים אותה, אלא ש**נצר מטעי מעשה ידי להתפאר** פה לעתיד, למען גם הגוף יזכה אושר גדול ורב כמדובר.

(כב) הקטון יהיה לאלף כו'. אחרי אומרו כי יפארם ה' באיכות כאומרו **מעשה ידי להתפאר,** אמר כי גם יבורכו בכמות כי **הקטון יהיה לאלף כו',** ולא יהיה הריבוי ע"י המשך זמן רב, כי אם **אני ה' בעתה אחישנה** את ההטבה הזאת. והנה ארז"ל **זכו אחישנה לא זכו בעתה,** והנה אם כן מהראוי היה יאמר אחישנה בעתה, ואפשר לומר, כי בעתה הוא ודאי שלא יבצר ממנו, אך אחישנה הוא ספק שהוא אם יזכו, על כן הקדים הוודאי תחלה.

או מעין זה, כי היות **בעתה** הוא **כשלא זכו** שאז עושה **למען שמו,** אך **אחישנה** הוא **למעננו** ועל כן אמר **אני ה',** כלומר למה ש**אני ה' עושה למען שמי** הוא **בעתה,** וגם **שלא למען שמי** שהוא **למענכם אחישנה,** ויתכן לפי דבריהם, כי מתחילה הזכיר שני הקיצין, ואמר **ועמך** אם

יהיו **כלם צדיקים לעולם יירשו** כלם **ארץ** שהוא אם יזכו, ואם לא יזכו כלם רק **נצר** מ**מטעי** שהם הנשאר בציון וכו', שהוא בזמן שלא זכו שיהיו אחד מעיר כו', עם כל זה **מעשה ידי להתפאר** באיכות, וגם בכמות, כי אם מעט יהיו ארבה אותם כי הקטון יהיה לאלף כו', וזה שאני אומר **אני ה'** הוא **בעתה,** ואשר אמרתי **ועמך כולם צדיקים כו'** שהוא אם זכו מעצמם הוא, כי **אחישנה** קודם אל עתה שהוא הקץ, והוא כי אל מאי דסליק מניה אמר **בעתה,** ועל מאי דפתח ביה אמר **אחישנה.**

או שיעור הכתובים, ועמך כולם צדיקים שהוא דור שכולו זכאי, **לעולם יירשו ארץ** בין בכמות בין באיכות, כי כל אחד בין מצד נפשו שהוא **נצר מטעי** שבעולם העליון, בין **מעשה ידי** שהוא הגוף שהוא מעשה ידי באדם הראשון, כד"א נעשה אדם שכל הגופים נמשכים ממנו ליקרא מעשה ידיו יתברך, גם הוא עתיד להתפאר, וגם באיכות כי **הקטון יהיה לאלף כו',** ואל יפלא בעיניכם כי **אני ה' בעתה** שהוא בעת קץ שבלעדי לא יהיה בעתה, גם **אחישנה** קודם אל העת, כי אשר כח לו לעשות בעתה יוכל להחישה.

פרק סא

א רוּחַ אֲדֹנָי ה' עָלָי יַעַן מָשַׁח-ה' אֹתִי לְבַשֵּׂר עֲנָוִים
שְׁלָחַנִי לַחֲבֹשׁ לְנִשְׁבְּרֵי-לֵב לִקְרֹא לִשְׁבוּיִם דְּרוֹר וְלָאֲסוּרִים פְּקַח-קוֹחַ :
ב לִקְרֹא שְׁנַת-רָצוֹן לה' וְיוֹם נָקָם לֵאלֹהֵינוּ לְנַחֵם כָּל-אֲבֵלִים :
ג לָשׂוּם לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת-לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה תַּחַת
רוּחַ כֵּהָה וְקֹרְאוּ לָהֶם אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע ה' לְהִתְפָּאֵר :
ד וּבָנוּ חָרְבוֹת עוֹלָם שֹׁמְמוֹת רִאשֹׁנִים יְקוֹמֵמוּ וְחִדְּשׁוּ עָרֵי חֹרֶב שֹׁמְמוֹת דּוֹר וָדוֹר :
ה וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם :

(א) רוח אדני ה' עלי וכו'. הנה שיבחו רז"ל מדרגת נבואת ישעיה, ודמו אותה לנבואת משה רבנו עליו השלום באומרים **אשר מלא את ירושלם דם נקי פה לפה,** שהרג את ישעיה שהיה שקול כמי שנאמר בו פה אל פה.

ונבוא אל העניין

והוא כי אומר הנביא הלא אמרתי טובות ונחמות על הגאולה אחרונה, מעתה התחזקו באמונת הגאולה, וכל הטובה אשר אני דובר כי הלא דעו כי אשר הושפע עלי **רוח** נבואי

מלמעלה, מבחינת **אדני אלוהים** שהוא באותיות ההוויה ונקודת אלוהים שהוא מבחינה גבוה מאד, לא הייתי זוכה לכל המדרגה הזאת, אם לא **יען משח ה' אותי לבשר ענוים** שזה הוראה כי נכון הדבר, והוא מאמר **תנא דבי אליהו**, כי ישעיה נבחר להינבא ישועות ונחמות מכל שאר הנביאים.

ושמא תאמרו, מה בצע בבשורת **ענוים** מעתה קודם שום חורבן, ומה אועיל בשליחותי עתה לכך, הלא הוא כי **שלחני לחבוש לנשברי לב,** אשר יבואו לישבר לבם מאורך הגלות, פן יבואו להתייאש חלילה **לקרא** מעתה **לשבויים דרור** הם **גלות יהודה, ולאסורים** הם **השבטים** כד"א **לאמר לאסורים צאו,** שאינן שבויים רק אסורים, כי סגר עליהם נהר סבטיון, להם אקרא מעתה **פקח קוח,** כי הקריאה עושה רושם לבל יתבטל הדבר לשום סיבה כנודע, כי כל דבר היוצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה אינו חוזר ריקם.

ועדיין אין הנשבר לב נחבש בזה כי אם בזאת שנית, והיא כי באתי **(ב) לקרא שנת רצון לה'** הוא שם ה', כי איננו ברצון עד יושלם שמו, **כי** כעת **יד על כס יה,** כי אין שמו שלם בארבע אותיותיו עד ימחה את זכר עמלק, ומעתה קורא כי עתיד לבוא **שנת רצון לה',** וכן **יום נקם לאלוהינו** הוא שם אלוהים, שהיא שכינה שהיא בגלות כביכול, ועתידה לינקם על זה וזהו **ויום נקם לאלוהינו,** הוא שם אלוהים שהיא שכינה כמדובר, הרי שני משכונות לביטחון תשועת ישראל, כי לא יעזוב הוא יתברך שם ה' בלתי שלם, ולא את שכינתו בגלות באופן ש**יום רצון לה' ויום נקם** לאלוהים, הם משכונות לבטחון גאולתנו כי אז נגאל בודאי, וכל זה הוא **לנחם כל אבלים,** כי ע"י ב' משכונות אלו נתנחם.

והנה יש ב' מיני אבלים:

יש אבלים על ציון הם ישראל,

ויש פמליא של מעלה מלאכים מתאבלים על גלות השכינה, ע"ד מאמר **ספר הזוהר** על לו ולאבליו, ועל **דרכי ציון אבלות** שהוא על **המלאכים,** ובייחוד **(ג) לשום לאבלי ציון** שומה א' שעל ידה יוכנו **לתת להם פאר כו',** והוא עניין מאמרם ז"ל פ' רבי עקיבא, כשהקדימו ישראל נעשה לנשמע שבאו ס' ריבוא מלאכים וקשרו ב' עטרות בראש כל א' מישראל, שעליהם נאמר הורד עדייך וכו', ואמרו שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לעתיד לבוא וכו', ושם ביארנו באר היטב שהן ב' מיני שפע אורות:

שבאחד יש להם **חירות משעבוד מלכויות**

ובאחד ממלאך המוות,

ועל שומה זו יאמר **לשום לאבלי ציון** שומה של אורות, **לתת להם** השומה ההיא **פאר** שהוא זיו שיהיה להם פאר כתפילין, שיראו כל עמי הארץ ויראו מכם שהוא חירות משעבוד מלכויות,

תחת אפר של שעבוד כמה דאת אמר הכפישני באפר, ואומר כי אפר כלחם אכלתי האמור על השעבוד, וגם השומה ההיא **לתת להם שמן ששון תחת אבל** המוות שהוא חירות ממלאך המוות.

או יאמר, מה הוא השימת עין שיושם עליהם, הלא הוא **לתת להם פאר תחת אפר וכו',** ויתכן כיון תמורת יתרון בכל חלקי האדם, על חלק הגוף הוא אומר **פאר תחת אפר,** הניתן בגוף במקום הנחת תפילין, ויהיה **להם פאר** שהוא כי לעתיד ישוב זיו הפנים וקומה שהוסרו מאדם, כי שתי אלה הם מהששה דברים שחסרו בעולם, ויחזרו כשיבוא בן פרץ הוא מלך המשיח, **ותחת אבל** המתייחס אל הנפש כמה דאת אמר ונפשו עליו תאבל, יותן למו **שמן ששון** שהוא גדולת תענוג, וזהו **שמן ששון תחת אבל,** ועל הרוח שלמעלה מהנפש שהייתה עד כה רוח נכאה, יותן מעטה תהילה תחת היות רוח כהה והוא הנודע מ**ספר הזוהר** כי מרוחניות קדושת המצות נעשה מלבוש אל הרוח בגן עדן, ואמר כי אז תתלבש הרוח מ**מעטה תהלה** ההוא.

ועל הנשמות אומר **וקורא להם אילי הצדק וכו',** שהוא שיקראו גדולי ושרי הצדק, ופירש למי יקראו כך הלא הוא **מטע ה',** אשר הוא **להתפאר** הוא הנשמה, והוא כי גם **שנפש רוח ונשמה** שלשתן הם **מטעי ה',** עם כל זה נפש ורוח מעותדים **להתפאר** אם יהיו צדיקים, או להתכער אם בעליהן יחטא ואשם, אך הנשמה היא מעותדת בלבד להתפאר ולא להפכה, כי הנה ידענו מחכמי האמת, כי לא ידבק בנשמה מאומה מן החטא, כי אפילו אם מי שזכה לנשמה יחטא, בבואו לחטא טרם יחטא מסתלקת ממנו, וזהו אומרו **על הנשמה מטע ה' להתפאר,** כלומר באיזה **מטע ה'** אמרתי באותו שהוא דווקא **להתפאר** שהוא הנשמה כמדובר, וזולת כל זה גם ארבה אותם ריבוי עצום כי **(ד) ובנו חרבות עולם כו'.**

(ה) ועמדו זרים ורעו צאנכם וכו'. אחר אמרו שלא לנוכח היתרון אשר יהיה לאבלי ציון על המתאבלים על עצמם, אמר עתה לנוכח **ועמדו כו',** ואתם לכלול גם את כל המתאבלים על עצמם, ועל כולם אמר **ועמדו וכו',** והוא, כי למען תהיו אתם עוסקים בתורת ה' ומצוותיו יעשה הוא יתברך כי תהיה מלאכתכם נעשית על ידי אחרים, וזהו **ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם,** ובאומרו **ועמדו,** כי תהיה להם העמדה ורוממות וישפילו עצמם **לרעות צאנכם כו',** וזהו **ועמדו זרים כו'.**

ו וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי ה' תִּקָּרְאוּ מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם חֵיל גּוֹיִם תֹּאכֵלוּ וּבְכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ :
ז תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם מִשְׁנֶה וּכְלִמָּה יָרֹנּוּ חֶלְקָם
לָכֵן בְּאַרְצָם מִשְׁנֶה יִירָשׁוּ שִׂמְחַת עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם :

ח כִּי אֲנִי ה' אֹהֵב מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה וְנָתַתִּי פְעֻלָּתָם בֶּאֱמֶת וּבְרִית עוֹלָם אֶכְרוֹת לָהֶם :
ט וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל-רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ ה' :
י שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בה' תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהָי
כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי-יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ :
יא כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זְרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ
כֵּן אֲדֹנָי ה' יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל-הַגּוֹיִם:

וכל זה כדי **(ו)** ש**ואתם כהני ה' תקראו,** שלא תהיה מלאכתכם רק היותכם **כהני ה'** עוסקי תורתו ועבודתו, כמה דאת אמר **ואתם תהיו לי ממלכת כהנים כו',** ומה שתקראו לפי האמת הוא **כהני ה',** שהוא תואר בני אדם עובדי ה', כמה דאת אמר **לכהנו לי,** אך בדברם עמכם הזרים ובני נכר לא יקראו אתכם כהני ה', כי אם מלאכים משרתי עליון, וזהו **משרתי אלוהינו יאמר לכם,** כי יקל בעיניהם לומר לכם שאתם בני אדם, כי אם מלאכים בדברם אתכם, וזהו **יאמר לכם,** והנה **חיל גויים** הוא כחם, שבכוחם ירעו צאנכם ויהיו **איכריכם וכורמיכם תאכלו,** ובכבודם של אלו שירעו צאנכם ויהיו **אכריכם וכורמיכם תתימרו,** כי כל כך מעלה תהיה להם שכל הרואים את כבודם יאמירו אתכם, באומרם כי לפי גדולת האדונים תהיה גדולת עובדיהם.

והוא, כי הנה **(ז) תחת בשתכם** אשר הייתם בושים בהיותכם עבדי זרים **ובני נכר,** משנה יהיו מה שהם עם היותם גדולים, הם רועי **צאנכם ואיכריכם,** ולא בלבד **משנה** בושת, כי אם גם **וכלימה** כי לפי גדולתם, כאשר ביארנו באומרו **ועמדו זרים,** שהוא שעם היות להם העמדה והערכת מעלה ירעו **צאנכם כו',** הוא להם לבושת כפול **ולכלימה,** ועם כל זה **ירונו חלקם** ש**ירונו וישמחו** חלק טוב שיש להם שזכו לרעות **צאנכם ואיכריכם וכרמיכם** שתהיה בעיניהם למעלה גדולה עד מאד, וזהו **משנה וכלימה ירונו** חלקם, ע"כ הוא יתברך הבלתי מקפח שכר שום בריה אומר **לכן בארצם,** שהוא בארץ הזרים ההם והבני נכר במקומותם, **משנה יירשו** על מה שהיה להם, על שעם היות להם **משנה** בושת **וכלימה,** ועם כל זה ירננו חלקם שזכו לשרת את עמי ישראל, ועל הכלימה הנוספת על משנה הבושת אטיב להם שיתמיד להם טובה, כי **שמחת עולם תהיה להם,** והטעם הוא כי עם שהם לא עמי.

עם כל זה **(ח) אני ה' אוהב משפט שונא גזל** אפילו **בעולה,** שכולה לגבוה עם היות שהכל שלי, ואם כן, גם שאלו עובדים את בני שהכל שלהם לא ארצה חנם, ולא אקפח טוב מידתם היות בעיניהם לגדולה וחלק טוב, היותם עבדים את בני, שלגזל בעולה אייחס עבודתם חנם את בני, אחר הכירם כי גדולה היא להם, לכן ונתתי פעולתם שעובדים את בני באמת, **וברית עולם אכרות להם** עד גדר שיהיה **(ט) נודע** וניכר **בגוים זרעם וכו', כל רואיהם יכירום כי הם**

זרע ברך ה' על עבדם את ישראל, ארנן את מי שזיכה אותם לעובדם, כי למעלה גדולה תהיה בעיניהם, על היות ישראל משרתי ה' כמדובר.

(י) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלוהי וכו'. הנה למעלה אמר **לקרא שנת רצון וכו' ויום נקם לאלוהינו,** וביארנו כי השם הגדול יהיה לו רצון לעתיד בזמן הגאולה, כי יהיה שמו שלם מה שאין כן עתה כי שתי אותיותיו בלתי מחוברות עם השתים האחרונות, כד"א **כי יד על כס יה** וכו', וזהו **שנת רצון לה',** וגם **יום נקם לאלוהינו** הוא שם אלוהים שהוא שכינה שבגלות כביכול, כי אז תצא ותנקם מאויבינו.

עוד שנית, אמר כי ישים לנו הוא יתברך **פאר תחת אפר, מעטה תהלה תחת רוח כהה,** והנה היה הדעת נוטה כי כל שמחת ישראל בגאולה, היא על הנוגע אל עצמם, שיהיה להם לבוש **פאר ומעטה תהלה,** אמר שאומרים ישראל כולם כאחד בלשון יחיד **שוש אשיש בה',** שהוא על **שנת רצון לה'** על הנוגע אל כבודו, וכן **תגל נפשי באלוהי** הוא שכינה, שעליה אמר **ויום נקם לאלוהינו,** שהוא על תשועתה מהגלות כביכול, כי מרצון השם הגדול וגאולת השכינה אעשה עיקר.

ואמר **שוש אשיש בה'** על שני דברים:

א', **שוש** על השתלם שמו יתברך,

שנית, על התחברו אלי כד"א **שמחו צדיקים בה',** וכאומרו למעלה **ועליך יזרח ה',** וזהו **שוש** על מציאות כבודו יתברך, **אשיש בה'** שהוא על היותי בה' נמצא עמו, אך בשכינה גם בגלות הייתה עמי לכן אין בדבר כפל, כי אם **תגל נפשי באלוהי** על צאתה מהגלות, כי משתי בחינות אלו שהם כבוד השני שמותיו יתברך אעשה עיקר, כי על הנוגע אלי שהוא **כי הלבישני בגדי ישע,** ע"י תתו לי **פאר תחת אפר, שמן ששון תחת אבל,** שהן ב' לבושי שפע של ישע, שהם לגוף ישע של **שעבוד מלכויות וממלאך המוות,** וכן **מעיל צדקה** ש**יעטני** לנפש, שהוא **מעטה תהלה** שהוא חלוקא דרבנן, שנעשה לה לבוש מרוחניות המצות, אין לי מאלה עיקר שמחה, כי הלא מה ש**הלבישני בגדי ישע,** הוא לי **כחתן יכהן פאר** כך הוא גופי, שע"י מה שכיהן ועבד בתורה ומצוות, ניתן לו הפאר של בגדי הישע ושכרו הוא, ומה שהנפש תעטה **מעיל צדקה,** הוא **ככלה תעדה כליה** שקנתה בכוונתה במצוות, אך מה שאשמח בעצם אינו אלא על קדוש שמו יתברך, שהוא למעלה מכל מתן שכרי, וגם על היותו עמי כי מאין זכיתי אל כל המעלה והאושר הזה, מה שאין כן **בפאר תחת אפר ושמן ששון תחת אבל,** שהוא **חירות ממלכויות וממלאך המוות** וגם **מעטה תהלה** הוא חלוקא דרבנן, בגוף ונפש בהיותי חי לעולם, כי בשני אלה הייתי כמקבלם מאליהם, **כחתן יכהן פאר וככלה** כמדובר.

ופירש ואמר, לא שאחזיק טובתם לעצמי בעצם, רק שהם מאתך שעשיתם כדבר טבעי, **(יא) כי** הם עניין החירות **כארץ תוציא צמחה,** שהוא מהטבע שהטבעת בה, ו**המעטה תהלה** היא **כגנה** שאדם זורעה, ומכחך כדבר טבעי **זרועיה תצמיח,** כך **אדני ה' יצמיח צדקה** הוא החירות, שבהיותנו צדיקים וקדושים ככל הכתוב למעלה, אנו מוכנים לקבל צדקה זו שלא ישלטו בנו, כאשר הוכנה הארץ להוציא צמחה צדקה לבע"ח שאין בם חטא, ועל **מעטה תהלה** אמר ש**כגנה זרועיה תצמיח,** כך יחויבו לנו חלוקי דרבנן, כי מזרועינו שזרענו מצות ותורה, גדלים **כגנה** ש**זרועיה תצמיח**, כך גן עדן העליון מצמיח לנו **מעטה תהלה,** ושיראה **נגד כל הגוים** כי אחר שיש לנו חירות ממלאך המוות וחיים לנצח, יהיו לנו אור חלוקי דרבנן מאיר בגוף ונפש, לעיני כל הגוים כעניין נתן דצוציתא.

פרק סב

א לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם לֹא אֶשְׁקוֹט
עַד-יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר :
ב וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל-מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי ה' יִקְּבֶנּוּ :
ג וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד-ה' (וּצְנִוף) [וּצְנִיף] מְלוּכָה בְּכַף-אֱלֹהָיִךְ :

משיב הוא יתברך ואומר, **(א) למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט, עד יצא כנוגה צדקה** שהצדקות וכשרון מצות שעשת, שנעשו **מעטה תהלה** אור חלוקי דרבנן, יהיה מאיר לעיני הגוים כדבריכם, אלא שאמרתם שהוא כדבר שמצמיח מאליו, אפילו בגוף ונפש אני אעשנו **למען ציון** ש**יצא כנגה** מאיר, שהיא יותר מאור סתם, **וישועתה** שהם **בגדי ישע לבושי פאר תחת אפר ושמן ששון כו',** שהם חירות ממלכויות וממלאך המוות גם זה אעשה, ש**ישועתה** ממלכויות וממלאך המוות לא בלבד לא ישלטו בכם, כי אם שהישועה עצמה שהיא התלבשות אורות ישועות, שהוא העדי שהתנצלו בני ישראל בהר חורב, יהיה **כלפיד יבער** במבקשי רעתם בשתי הבחינות, וכדברך שתחפוץ שיאירו אורות מעשה צדקות מצוותיך הם חלוקי דרבנן לעיני הגויים כן אעשה.

כי הנה **(ב) וראו גוים צדקך,** ועל היות לך חירות ממלכויות הנה יראו גוים **כבודך,** ועל חירות גם ממלאך המוות אמר **וקורא לך כו',** שכ"כ תמשול יותר מעל מלאך המוות עד גדר שיקראו לך **שם חדש,** כ"כ גדול ונורא מאד עד שלא אערב אל לבי, עם היותי נביא לפרש איזה שם הוא, ואומר ש**פי ה' יקבנו** שאלמלא הוא יקבנו בפיו לא היה לי לב לאומרו, והוא כי הוא שם ה' יתברך ממש, והוא מאמר **רשב"ן** בשם ר' יונתן ג' נקראו בשמו של הקדוש ברוך הוא, **צדיקים ומשיח וירושלם.**

צדיקים דכתיב **כל הנקרא בשמי כו',**

משיח דכתיב **זה שמו אשר יקראו ה' צדקנו.**

ירושלם דכתיב **ושם העיר מיום ה' שמה וכו',**

ולפי הדרך השני שכתבנו למעלה על **פאר תחת אפר וכו'**, יאמר מה ש**שוש אשיש** הוא **בה' כו',** כי מה ש**הלבישני בגדי ישע** על ידי תתן לי **פאר תחת אפר,** שהוא לבוש זיו צלם אלוהים כמפורש למעלה, שהם **בגדי ישע** שיבהלו מפניו כל רואיו ושונאיו ואושע, וכן **מעיל צדקה יעטני,** שהוא **מעטה תהלה** כמה דאת אמר והוא עוטה מעיל, איני עושה עיקר מאלו בערך מציאות כבוד ה' שאשיש בו, והשכינה ש**תגל** בה **נפשי,** כי הלא בלבושים אלו **כחתן וכהן פאר וככלה תעדה כליה** אדמה, כי האם תאמר שכל שמחת החתן הוא על מלבוש הפאר שיש לו, אינו כי אם על היות לו כלה.

וכן הכלה האם כל שמחתה היא על היות לה כלים נאים, אינו אלא על היות לה חתן, כן אנכי בערך השכינה אני חתן, שהוא כי הצדיק משפיע בתורה ומצות שפע מלמעלה בשכינה כנודע, והוא מאמר הכתוב באומרו **ואנכי מלאתי כח את רוח ה',** הפך **צור ילדך תשי,** ובערך אל השם הגדול הצדיק נקרא כלה, שמקבל שפע מלמעלה, ועל כן מה ש**שוש אשיש** הוא **בה',** שאני לו ככלה ואשיש כחתן, וכן **תגל נפשי באלוהי** שהיא שכינה, שאערך אצלה כחתן ואגיל בה, אך לא במלבושים שעלי, כי אם בה' ובשכינה כחתן שישמח בכלה והכלה שתגל בחתן, ולא בפאר או בלבוש שעל כל אחד, ואמר בחתן יכהן ובכלה תעדה בזה רמז טעם אל האמור, שהוא כי דרך החתן שהוא שיגע ועמל לקנות לו בגדי פאר, אך הכלה אינה יגעה לקנות מלבושים נאים, כי החתן משלח לה, אך היא תיפה אותם וזהו **כחתן יכהן פאר,** כי הוא מכהן ומשרת בעמלו שיהיו לו בגדי פאר, אך ה**כלה** לא תכהן כ"א **תעדה** ותיפה אותם.

והנמשל הוא כי הצדיק הפאר שיש לו הוא מכהן ומשרת לקנותו, שהוא פאר הניכר בפניו ממעשיו הטובים או חלוקא דרבנן, ובחינת שהוא ככלה לקבל, הוא כי הכלי הם אורות מצוותיו, מיפה אותן בכוונות משובחות לזכות לקבל מהשם הגדול שפע זך מאד, שבבחינה זו יקרא כלה כמדובר. והנה אמרתי, כי מה ש**אשיש** אינו על הטובה הבאה אלי, מ**בגדי ישע ומעיל צדקה** כ"א מה' ומאלוהי.

ועוד אני אומר טענה אחרת, והיא כי אחר שה' אלוהי עמי, גם שזכויותינו יהיו מועטים, כל הטובה מאליה תבוא בודאי לעיני הכל, כי הנה (סא יא) **כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח** מאליה, **כן ה' אלוהים יצמיח צדקה ותהלה למען צדקו, נגד כל הגוים** וגנה יאמר על ארץ ישראל וארץ על חו"ל, כי בחו"ל ידמה השפע לצמח האדמה היוצאת מאליה לבע"ח, וארץ ישראל **כגנה** הנזרעת מאתו יתברך, **תצמיח** איכות שפע עצום ורב.

[א] למען ציון לא אחשה כו'. אחרי אמור ישראל כי גם שאין אנו ראויים, הוא יתברך יעשה מעצמו כחסדו, כי **כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח** מצד עצמה, **כן אדני אלוהים** היא שכינה שהוא שם אדנות, **יצמיח** מאשר לה מלמעלה שפע **צדקה ותהלה נגד כל הגוים** משיב הוא יתברך ואומר, הלא מעטתם עצמכם והקטנתם זכיותיכם, הנני עונה אחריכם ואומר, כי אדרבא זכיותיכם הם הגורמים כל הטובה, וכן אגלה צדקתך לעיני הכל, וזהו **למען ציון** הם יושביה **לא אחשה, ולמען ירושלים לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה,** כי תגלה זכותה וצדקה ותאיר כנוגה, **וישועתה** נמשכת מצדקתה **כלפיד יבער,** כי אין הלהבת נמשכת מהעץ אם אינו נעשה לפיד שהוא שבוער באש, כך התשועה נמשכת מהצדקה כלהבה מלפיד שכבר הוא בוער באש, כלומר, אל תקלו בכבוד עצמכם שאין לכם זכות, והנני מפרסם זכיותיכם עד כי **[ב] וראו גוים צדקך,** שידעו שאתה ראוי אל הכבוד, ואח"כ **וכל מלכים כבודך,** ומאליהם יקראו לך כל הגוים **שם חדש** אשר לא נאמר להם, כי אם **פי ה' יקבנו** ולא נודע לזולתו יתברך, והם יאמרו אותו מאליהם, והוא כי יחשיבוך לאלוה בראות כבודך ויקראוך בשם ה', והוא מה שעתיד הוא יתברך לקרא את הצדיקים כמאמרם ז"ל, עתידים צדיקים שיקראו בשמו של הקדוש ברוך הוא שנאמר **כל הנקרא בשמי כו'.**

(ג) והיית עטרת תפארת ביד ה' וכו'.

לבוא אל העניין נזכיר מאמרם ז"ל כי יעקב נקרא תפארת, כאומרם על פסוק **השליך משמים ארץ תפארת ישראל,** כי השליך דיוקנו של יעקב ארצה, עוד נזכיר מאמר אחר והוא מאמרם ז"ל הבנים עטרה לאבות, שנאמר **עטרת זקנים בני בנים,** עוד מאמר שלישי והוא אומרם, כל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר **אשר בידו נפש כל חי.**

ונבוא אל העניין

אמר כ"כ יהיה שלמותך כי **והיית עטרת תפארת,** כי כמו שהבנים עטרה לאבות יגיע גדר שלמותך, עדי היותך כללות ישראל עטרה לאביכם יעקב הנקרא תפארת, וזהו **והיית עטרת תפארת,** וזה **ביד ה'** שהוא עודכם בחיים שנפשכם בידו של הקדוש ברוך הוא, כי הנפש שלכם שביד ה' שהוא כאמור, אשר בידו נפש כל חי, והוא במה שכתבנו למעלה בדרך הא' בהמשך הכתובים, שעניינם שיטיב הוא יתברך עמנו לתת לנו ב' דברים:

א' חירות משעבוד מלכויות וממלאך המוות,

שנית, שאחר שנחיה לעולם אותה חלוקא דרבנן הנעשית לרוח ע"י המצות, יאירו לנו בגוף ונפש בעוה"ז, וכנתן דצוציתא דגמרא שהוא אומרו למעלה על ב' מיני חירות, **פאר תחת אפר, שמן ששון תחת אבל,** ועל חלוקא דרבנן אמר **מעטה תהלה תחת רוח כהה.**

והנה יעקב אבינו כשבא לפני אביו, נאמר וירח את ריח בגדיו, ואמרו ב**ספר הזוהר** שהיו בגדי ריחו בגן עדן, והוא כמו שאמרו ז"ל כי כשנכנס נכנס גן עדן עמו, ועל כן נתלבש בהם בגוף ונפש והריח בהם יצחק, והן הם דברי ר' יוחנן **בב"ר**, וזה יאמר פה, הנה תזכה אל השגת יעקב אז והותר, כי אז היה על היות גן עדן שם, ואת תהיה עטרת לו שגם בארץ הלזו תזכה לכך, כי בזה יתעטר בך שעם שמכ"ש שהוא יעלה, עוד יתעטר על יתרונך על השגתו אז, ועל מה שאדרבה תמלוך בעולם תחת שעבוד מלכויות, ומלאך המוות אז יהיה לך **צניף מלוכה** נמשך מהיותך מרוחפת מ**כף אלוהיך,** היא שתמשך כפה עליך תמיד.

או שיעור העניין, והיית עטרת תפארת כאשר היה תפארת ישראל לפניו למעלה דיוקן יעקב, כך תהיה אז נפש כולכם בחייכם שהוא עודכם **ביד ה',** וזהו בעולם העליון המתייחס אל שם ה', ובעולם הזה אשר השכינה היא החופפת ומרחפת עליכם בכפיה, בכלל כף צלה הוא אתה, שזכויותיך נעשים **מעיל וצניף** לחופף על העולם, שעל ידי כן הוא מולכת על הארץ כעניין רוכב שמים בעזרך, שאלמלא אתה הייתה מתרוממת מעל הארץ, נמצא כי בכלל כף השכינה החופפת תחתיה, תהיה אתה כ**צניף** נכלל בכף, וע"י כן **תהיו ממלכת כהנים** למלוך אז מלכות שלמה בעולם, וזהו **וצניף מלוכה בכף אלוהיך** היא שכינה כנודע, וע"י כן **לא יאמר לך עוד עזובה וכו'** כאשר יבוא ביאורו בס"ד.

ד לֹא-יֵאָמֵר-לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא-יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה
כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי-בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי-חֶפֶץ ה' בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל :
ה כִּי-יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל-כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ :

(ד) לא יאמר לך עוד עזובה כו'. הנה ידוע כי א"י עצמה לעתיד תזדכך איכותה, כי על כן גם תנובתה לא יהיה כאשר הוא עתה, וכמו שאמרו ז"ל עתידה א"י להוציא גלוסקאות יפפיות, ומקרא מלא דבר הכתוב, **ועץ השדה יתן פריו,** אפילו אילני סרק, והוא, כי מאז נאמר ארורה האדמה נתעכר איכותה, ותשוב לראשיתה אשר היה טרם יחטא אדם הראשון, והיא סברא מוכרחת ליודעי דעת, כי איך במאמר ראשון שהוא גדול מאד מכל שאר מאמרות, כי על כן לא נאמר בו ויאמר, כמפורש אצלנו לדקותו מתייחס אל מחשבה, כי על כן כל הנברא בו לא קנה גשמיות ממשיי עד הימים שאחריו, כי גם השמים נאמר בהם ביום השני יהי רקיע, ואמרו רז"ל יחזק הרקיע כי רפים היו בראשון, והוא כמפורש אצלנו כי בראשון לדקות רוחניות המאמר, לא קנה הנברא בו התגשמות עצמיי, להיות גשם חזק עד השני, ואיך נבראו כאחד במאמר הדק בקדושת הרוחניות הרב ועצום אם יש הפרש ביניהם, כעצם השמים אל גוש

עפר עכירות הארץ הלזו, ומה גם לרז"ל שאמרו נטל הקדוש ברוך הוא עפר מתחת כסא הכבוד וברא את הארץ, כמבואר אצלנו עניינו בס"ד.

ועוד כי היתכן ברא אלוהים אדם על הארץ, כל כך זך שתפוח עקבו היה מכהה גלגל חמה, וגם שמלאכי השרת חשבוהו לאלוה, והיה מעפר מן האדמה הלזו העכורה, אך אין זה כי אם שקודם שיחטא האדם, הארץ הייתה זכת האיכות, ובעוון אדם נאמר עליה ארורה האדמה ותתעכר, כאשר היא עושה פרי וכו', עברה על הציווי ולמ"ד הוסיפה על הציווי, וארז"ל למה נקרא ארץ שרצתה לעשות רצון קונה, כי כל זה יובן במאמרנו כי רב היה איכותה אז.

והנה היוצא מכל זה הוא, כי טרם יחטא אדם לא יפלא לומר, שהייתה שכינה שורה על הארץ, כמאמרם ז"ל כי חטא אדם נסתלקה לרקיע הראשון, חטא קין נסתלקה לשני וכו', הנה כי בתחילה הייתה שורה על הארץ, אך כאשר נתעכרה אמר שלמה כמתמיה, האמנם ישב אלוהים על הארץ, אך מושב אלוהים היה באנשים בהיותם צדיקים, כמאמר התורה ושכנתי בתוכם ומאמר ירמיה היכל ה' המה, אך לעתיד שתזדכך כבראשונה אז לא יפלא שתשכון שכינה בארץ ישראל אף חוץ לבית המקדש.

ונבוא אל עניין הכתוב, אמר **לא יאמר לך עוד עזובה,** כעניין **ותאמר ציון עזבני ה',** ועל ידי כן **ולארצך לא יאמר שממה** כאשר היה בימים אלו, כי גדולה מזו מוכנת לך ולארצך, והוא כי בתחילה הייתה שכינה בך בעצם, ואגבך התפשטות כבודה בארץ, אך לעתיד את וארצך תעלו מדרגה על הקודם, והוא **כי לך יקרא חפצי בה,** שהוא חפץ שם ההוויה בה שהוא יותר מהשראת שכינה, שהיא בחינת רצון של השם הגדול, **ולארצך בעולה** שהוא כי שכינה תשרה בה מה שבתחילה הייתה שורה בך ולא בה. ופירש ואמר **כי חפץ ה' בך,** הוא חפץ של שם ההוויה הגדול.

וע"י כן **וארצך תבעל (ה) כי יבעל וכו',** כהתימו להודיע כי תשרה שכינה בארץ אשר היא בשורה גדולה עד מאד אל הארץ, באופן שלא תתקרר דעתה על הדבר כי רב הוא, על כן הפך פניו כמדבר אליה ואמר לה, **כי יבעל בחור בתולה וכו',** לומר אל תחושי כי יותר עיקרית תהיה השראתי בך מהשראת בניך, כי הלא **כי יבעל בחור בתולה כו',** והוא כי יש בחינת בעילת בחור אל בתולה שלא בדרך אישות, כי אם על חיבת ההנאה בלבד, ויש בחינת חתן וכלה לשם אישות להוליד בנים לעבוד את ה', ואמר הן אמת, **כי** כאשר **יבעל בחור בתולה** שהוא על בחינת הנאה, **יבעלוך בניך** שיכוונו אל ההנאה הבאה להם ממך כי רבה היא, כמפורסם בדברי הנביאים וברז"ל, אך השכינה השורה עליך **כמשוש חתן על כלה,** שהוא למען הוליד על ידך בנים הגונים, כי זכותך יסייע לכך על בחינה זו **ישיש עליך אלוהיך.**

או קרוב לזה, אל תראי אדמה כי בניך לא יהיו בך רק בשביל הנאותיך, שיהי פסת בר בארץ **ויטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וכו',** באופן שעל ידי כן ישמנו ויבעטו וישובו לכסלה, אל תחושי, כי גם שבתחילה **כי יבעל בחור בתולה** על בחינת ההנאה **יבעלוך בניך,** עם כל זה אני אתקן, שבחינת **משוש חתן על כלה** לשם אישות, להוליד בנים הגונים לעבוד את ה' **ישיש עליך אלוהיך,** שע"י היותי שורה עליך, יצאו כולם הגונים ויגדלו בכישרון וצדק.

או יאמר, אל תאמרי כי אצל בניך הבאים מהגלות, תהיי אצלם ככלה עם חתן, שהם חדשים אליך ואת חדשה אצלם, אך לא כן אנכי עמך, כי אם כמחזיר גרושתו מן הנשואין, או כמי שהלך בעלה ושב אליה אחר ימים רבים, שלא תיערך אל שמחת חתן וכלה, דעי אפוא, כי הן אמת **כי** כאשר **יבעל בחור בתולה,** ששניהם חדשים זה אצל זה **יבעלוך בניך,** אך לא כשמחת חתן עם הכלה, שאינו דומה שמחת בחור עם בתולה בעלמא כשמחת חתן וכלה, אך אנכי לא כן כי אם כ**משוש חתן על כלה**, שיש שני דברים:

א', שיהיה כדבר חדש,

וגם של בחינת **חתן וכלה ישיש עליך אלוהיך.**

ו עַל-חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלִַם הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל-הַיּוֹם וְכָל-הַלַּיְלָה
תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּירִים אֶת-ה' אַל-דֳּמִי לָכֶם :
ז וְאַל-תִּתְּנוּ דֳּמִי לוֹ עַד-יְכוֹנֵן וְעַד-יָשִׂים אֶת-יְרוּשָׁלִַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ :
ח נִשְׁבַּע ה' בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם-אֶתֵּן-אֶת-דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ
וְאִם-יִשְׁתּוּ בְנֵי-נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ :
ט כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֵהוּ וְהִלְלוּ אֶת-ה' וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי :

(ו) על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים וכו'. הנה על מקרא שכתוב **חשב ה' להשחית חומת בת ציון נטה קו,** כתבנו כי לא רצה יתברך להשליט גוים בחומות ירושלם עד שנטה קו לשער בנין העתיד, ולא עוד, אלא שחומות רוחניות הם תמיד לפניו יתברך שהם העתידות, ועליהם אמר הכתוב הן **על כפים חקותיך חומותיך** נגדי תמיד, והוא מאמרינו בנוסח תפילת יום מר, **כי אתה ה' באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה.**

ונבוא אל העניין

אמר הוא יתברך הנה **על חומותיך ירושלים** אשר היו לפני למעלה, **הפקדתי שומרים** בל יגרומו העונות שהם האויבים לבטלה חלילה, ומי הם השומרים הלא המה אשר **כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו,** הם תלמידי חכמים דלא פסיק גירסא מפומייהו בעולם הזה, כי הן הם

שומרי החומות ההם להעמידם והתמידם על תלם, והנה **מזכירים את ה' וכו'**, הם המתפללים תמיד לפניו יתברך משכימים ומעריבים, וקראם **מזכירים** כד"א בכל מקום אשר אזכיר את שמי אשר אתם, **אל דמי לכם** כלומר שאינכם שותקים מלהתפלל על הנוגע אליכם, שהוא על הנאותיכם כעניין תת טל ומטר וכיוצא, כאשר לא תדמו על מה שהוא נוגע לכם.

גם **(ז) אל תתנו דומי לו,** כלומר **אל תתנו דמי** על הנוגע **לו** יתברך שהוא על דבר כבוד שמו, כעניין ביתו אשר הוא חרב ושמו חלילה מחולל בעולם, וזה **אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן** אתכם, להיותכם ראויים לקבל הטוב העתיד, **ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ** שזה נוגע לכבודו יתברך, ואל תתלוננו לומר, למה דברתי נגדיכם באומרי ש**אל דמי לכם,** שכל שאלותיכם המה על הנאותיכם, וש**אל תתנו דמי לו** על הנוגע אליו יתברך, ותהיה תלונתכם לומר, כי אתם נכוויתם באש חרפת רעב שהייתם זורעים וזרים אוכלים, ועל כן לא תאשמו על היותכם מבקשים על מאכלכם ומשתיכם, אל תשיתו לב על זה.

כי הלא **(ח) נשבע ה' בימינו כו', אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך וכו',** כי אחר שמה שתבקשו הוא על דבר כבוד שמו יתברך, על הנוגע אל מאכלכם ואל משתיכם אל תחושו, כי נשבע ה' וכו' **(ט) כי מאספיו יאכלוהו וכו',** לומר איני אומר כי זורעיו יאכלוהו כי אם מאספיו, שהוא כי יהי פסת בר בארץ בלי זריעה, כי אם יצא מאליו ולא יצטרכו כי אם אסיפה לבד.

או בדרך אחרת, כי למעלה אמר **ובני נכר איכריכם וכורמיכם,** באופן שישראל לא יזרעו וגם לא יקצורו כי אם יאספוהו הביתה בזמן העתיד בזמן האסיף מהכרי, ולא אמר אוספיו כי אם **מאספיו** שהוא מאספים ע"י שלוחיהם, **ויאכלוהו** בקדושה כמעשר שני שהוא קדש הילולים, וזהו **והללו את ה'.**

י עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְּסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל-הָעַמִּים :
יא הִנֵּה ה' הִשְׁמִיעַ אֶל-קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת-צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא
הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו :
יב וְקָרְאוּ לָהֶם עַם-הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי ה' וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה:

(י) עברו עברו בשערים כו'. אחרי אומרו **אל תתנו דמי** על הנוגע **לו** יתברך על כבודו, **עד יכונן** לבנו לשוב בתשובה שלמה לפניו יתברך, וע"י כן **ישים את ירושלים תהלה בארץ,** אמר עתה אל יעלה על רוחכם להניח הכל אליו יתברך, שיכונן אתכם לשוב עדיו יתברך, כי אם גם אתם השיבו את העם בתשובה, ולא בלבד לדרוש ברבים ישובו מדרכם הרעה, כי אם גם אם לא יספיק **עברו עברו** פעם ושתים, **בשערים** משער לשער מבית לבית, בכל מקום אשר יהיה

שם בדק עון לפנותו, וזהו **פנו דרך העם** מכל מכשול עוון, וגם אחר שעשיתם מסילה וסייג להתנהג בה, שהוא מהלך מסולק מכשול, אל תבטחו שבההנהגה ההיא לא ימצא בה פיק או מכשול, איזו פניה משוללת רצון מה', כי אם **סולו סולו** פעם ושתים **המסלה, סקלו מאבן** אפילו אחד, מאיזו פנייה אשר לא טובה.

או יאמר מאבן מהיות מבא ליצר הרע הנקרא אבן, כד"א **והסרותי את לב האבן** שלא תישאר שום בחינת יצר הרע בדבר, וע"י כן **הרימו נס על העמים,** כי מיד יבוא **מלך המשיח** הנקרא **נס,** כד"א **ונשא נס לגוים כו',** כי הוא שפל ומייחל תרימו אותו ע"י התשובה.

ואז כל העמים יודו אושרך כי **(יא) הנה ה' השמיע אל קצה הארץ, אמרו לבת ציון הנה ישעך בא, הנה שכרו אתו** והוא כי שכר מצווה מצווה, שהוא כי כל מצווה שאדם עושה נברא בו מלאך שהוא המצווה עצמה, והוא המענגו ומעטרו והוא שכרו, כמאמרנו על ועטרותיהם בראשיהם, וזהו **הנה שכרו אתו,** כי המלאך שבכל מצווה ומצווה בא אתו, וגם **פעולתו לפניו** והוא כי מלבד מה שהוא שכרו הראוי לו, עוד יש לו רוחניות אושר נוסף מאתו יתברך, כד"א **מה רב טובך כו' פעלת לחוסים בך,** שארז"ל כי הוא יתברך מחדש ופועל אור שפע מאתו זולת קצבת שכרו, ועל זה אומר ופעולתו לפניו כי גם האור ההוא בא לפניו יתברך.

ואז הגוים **(יב) יקראו להם עם הקדש וכו',** והוא שיאמרו לא יתכן לומר כי עזבם ה' ואח"כ החזירם, כי אם כן היה לא הייתה החיבה כל כך גדולה, אך יאמרו כי **עם הקדש** הם מאז **גאולי ה'** היו בצאתם ממצרים, וזהו **עם הקדש גאולי ה'** כד"א יאמרו גאולי ה' כו' על יוצאי מצרים, והכוונה לומר שלא עזבם ולא נשתנה שמם להיות עם חולין, כי אם תמיד היו בקדושתם דבקים בה' מאז גאלם ממצרים ולא עזבם, וכן **לך יקרא דרושה** שהוא שהיה ה' דורש אותה תמיד, **עיר לא נעזבה** מאתו יתברך כלל, כי אילו היה מתפרד מהם או מירושלים לא היה בהחזיר אותם אליו מחבבם כ"כ.

פרק סג

א מִי-זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה
זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ :
ב מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת :
ג פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין-אִישׁ אִתִּי

וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל-בְּגָדַי וְכָל-מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי :

(א) מי זה בא מאדום כו'. אחרי אומרו מה שייטיב הוא יתברך לישראל, בא ויאמר מה שינקם מאויביהם, ואמר שלא בלבד מידת הדין כי אם גם מידת הרחמים יהפוך להם לאויב, וזהו **מי זה בא מאדום כו'** שעושה הנביא עצמו כמתמיה ואומר, **מי זה** השם **בא מאדום חמוץ בגדים** מאדמים **מבצרה** שהיא עיר אדום, והתימה היא לומר הנה **זה** השם **הדור בלבושו,** שהוא לובן והדר שהוא רחמים כלומר ואיך נהפך לאודם, וגם שם ההויה זה **צועה** ומרים קול **ברוב כחו,** באומרו **אני** ה**מדבר בצדקה** לומר אפילו הדבור שמתייחס לקושי, כד"א דבר האיש וכו' אתנו קשות, אפילו הדבור שלו יתברך הוא בצדקה ורחמים, וזהו **אני** ה**מדבר בצדקה.**

או שיעור הכתוב, כי הוא יתברך **צועה ברוב כחו** ואומר איני צריך להלחם ע"י עצמי, כי אם באשר **אני מדבר בצדקה** בלי בחינת רוגז אני **רב להושיע,** ואם כן אפוא **(ב) מדוע אדום ללבושך,** ואם כן אפוא במידתך של ה' היית יכול להושיע ולפעול דין, שהוא כאשר עשה על הים כי **ה' איש מלחמה.**

מעתה **מדוע אדום** הוא מדת הדין צירפת **ללבושך** ולא עשית כמידתך לבדך, עם היות כי **ובגדיך** מצד עצמך הם **כדורך בגת** כאשר עשית בנחל ארנון, שהיו מצד א' של הנחל מערות שנחבאו שם אמוריים לרוב, לצאת על ישראל בעודם בנחל, ואתה חיברת שני הסלעים שמצד השני והכנסתם תוך פתחי המערות, ומיעכו את כולם **כדורך בגת,** ושם היה ע"י שם ה' דכתיב **על כן יאמר בספר מלחמות ה',** וזה מאמר הנביא מדוע צירפת מדת **אדום ללבושיך** אחר ש**ובגדיך** מעצמך הוא **כדורך בגת.**

משיב הוא יתברך ואומר, אמת הוא כי **(ג) פורה דרכתי לבדי** בזמן ההוא שלא עשיתי כדרכי, שאני פוקד על צבא המרום במרום ואח"כ העם, שגזרה חכמתו יתברך שינצח מפיו את עם השר שנפקד שרו כעם הרוג, אך אז **ומעמים אין איש אתי** יהרוג את העם שהפלתי שרו, כי הכל עשיתי אני וז"א **לבדי ומעמים אין איש אתי,** וגם עתה הייתי יכול לעשות אז דרך אחרת, שהוא שלא אני לבדי ולא מידת הדין אלא ב' משחיתים **אף וחמה,** המה לבדם היו יכולים לעשות, וזהו **ואדרכם וכו'** לומר והייתי עתה דורכם **באפי** הוא משחית הנקרא אף, והייתי רומסם בנקרא חמה, וזהו **ואדרכם באפי וארמסם בחמתי,** אלא שמה שעשיתי ע"י עצמי הוא, על כי **יז נצחם על בגדי,** שהוא כי הזאות של נצחם הוא שרו של אדום, שהוא נצחם ותקפם אשר הזה דם חסידי היה על בגדי, שהוא הנודע מרז"ל שכל דם הצדיקים ששפכו היו נרשמים בפורפיא דיליה, וזהו **ויז נצחם על בגדי** ועל ידי כן בעצמי.

או יאמר, ויז נצחם הוא השר **על בגדי** שהרגתי נצחם הוא השר, ועל כן הוצרך על ידי עצמי, וזה מספיק למה שלא עשה ע"י משחיתים, אך עדין שאלת **מדוע אדום ללבושיך** במקומה, למה התלבשת במידת הדין ולא תשית משפטם גם בלבוש צח ואדום, כאשר על הים שעשה יתברך הרוגז למצריים במידת רחמים, כי **ה' איש מלחמה ה' שמו** ולא ה' אלוהים, כי שם הרחמים בלבד עשה, והיה נראה צח ואדום כמו שאמרו ז"ל לבוש משותף דין ורחמים, כי כל מידה כלולה משתי הבחינות, ואם כן למה היה לבוש דין ממש, שיורה כי התלבשת במידת הדין והיה **אדום ללבושך.**

ד כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה :
ה וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי :
ו וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם :

על כן משיב ואומר, מה ש**כל מלבושי אגאלתי** בדם מידת הדין שהיה **אדום** ללבושי, הלא הוא **(ד) כי יום נקם בלבי כו', (ה) ואביט כו'.** וכוונת העניין, כי כאשר יש זכות רב בדור ע"י צדיק או צדיקים, מספיק זכותם שע"י מידת רחמים לבדה יפלו שונאי ישראל, אך כאשר אין איש מתחזק בזכותו צריך שיתוף דין, ומפני ששיתוף מידת הדין יצר לישראל שאינם כדאים ויתחייבו גם הם, על כן מה עשיתי, התחלתי על בחינת ישועתו יתברך על שכינתו שבגלות כביכול.

ונבוא אל העניין

כי אומר הוא יתברך, אלו היה צדיק או צדיקים בדור מספיקים בזכותם להגן ולהציל, הייתי עושה ע"י מידת רחמים בלבד, על כן הוצרכתי להתלבש והתחבר במידת הדין, ולבל תזיק מידת הדין לישראל, עשיתי על הנוגע אל ישועתי של עצמי, היא תשועת השכינה מהגלות, והנה על טענה זו היה מקום לומר, מה זה מיהרת לעשות הנקמה ולא איחרת עד בא צדיק בעולם, שזכותו יגן ויעזור ליעשות ע"י מידת רחמים, לזה אמר הנה לא היה פנאי, כי הנה ראיתי **כי יום נקם** אשר היה **בלבי ושנת גאולי** כבר **באה,** ואם כן לא היה פנאי עד יקום איש צדיק בדור להמתין, על כן שלא היה פנאי.

מיד **(ה) ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך** מבני הדור, על כן **ותושע לי זרועי** הוא מידת הדין, שעל כן היה אדום ללבושי, וגם הוצרך כי גם **חמתי היא סמכתני,** וזה כי שמתי לבי אל ישועת עצמי, וזהו **ותושע לי זרועי** ולא אל ישועת ישראל, ועם כל זה הוצרך שיתוף רחמים, והיותו עיקר על העדר זכות ישראל, וכל זה היה בפעם הזאת, אך מה שהוא דרכי תמיד

בהפילי את כל עם מהעמים, הוא כי **(ו) ואבוס עמים באפי** הוא א' מהמשחיתים החיצונים, ואשכרם ואבלבל דעתם כשכורים ליפול ביד שכנגדם, אני איני עושה רק ש**אוריד לארץ נצחם** הוא השר בלבד כנודע, כי הוא יתברך מפיל את השר תחילה ואח"כ עמו יפלו בנופלים, ע"י **אף וחימה** המשתתפים עם שר הגובר כמדובר, כד"א **יפקוד ה' על צבא המרום במרום כו',** כלומר אך בפעם הזאת נשתנה העניין מן הטעמים הנאמרים באמת.

ז חַסְדֵּי ה' אַזְכִּיר תְּהִלּוֹת ה' כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר-גְּמָלָנוּ ה'
וְרַב-טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר-גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו :
ח וַיֹּאמֶר אַךְ-עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ :
ט בְּכָל-צָרָתָם (לֹא) [לוֹ] צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם
בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל-יְמֵי עוֹלָם :

(ז) חסדי ה' אזכיר תהלות ה' וכו'. בא הנביא להתפלל על בני הגלות החיל הזה, ודברי תפילתו מפסוק זה עד סוף הפסוק **העל אלה תתאפק כו',** (סד,יא) ומעין סדר תפילתנו להזכיר תחילה שבחיו וגדולותיו יתברך בשלש ראשונות טרם שאלת צרכינו, כך תחילה מזכיר תהילותיו יתברך אשר עשה עמנו במצרים, ואח"כ שואל על בני הגלות ומתחנן עליהם כאשר יתבאר בס"ד.

וטרם הזכירו אשר היטיב עמנו נותן הודאה למי שזיכהו להזכירם, באומרו **חסדי ה' אזכיר כו',** והוא כי הנה אחד מהחסדים הגדולים וטובים אשר עשה הוא יתברך עמנו, הוא שהחשיבנו להללו בפינו עם שנחנו מה, והוא מאמר המשורר באומרו **כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך,** לומר כי טוב הוא חסדך אשר אתה עושה עמי יותר מתתך לי חיים, במה שזכיתני ששפתי ישבחונך, והן זאת אשר הנביא ידבר פה באומרו **חסדי ה' וכו',** לומר הנה **חסדי ה'** הן אצלי, מה שזיכני ש**אזכיר תהלות ה',** וכל כך אחשיב חסד זה שזיכני להזכיר שבחיו, שהוא **כעל כל אשר גמלנו ה',** לומר שלא בלבד אחשיבהו ככל שאר גמולות ה', כי אם **כעל כל אשר גמלנו ה',** שהוא כמדרגה עולה **על כל אשר גמלנו ה'.**

ואל יאמר איש, כי אולי קטון הוא ערך מה ש**גמלנו ה'** בעיני, שעל כן אחשיב מה שזיכני להזכיר שבחיו יותר מאשר גמלנו, כי הנה לא כן הוא, כי הנה **רב טוב** הוא **לבית ישראל, אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו,** שהוא כי לא די שעשה לפנים משורת הדין, כי לא כעונותינו גמל עלינו, כי אם על פי החסד והרחמים, כי אם שגם משתי המידות האלו הפליג במידת החסד הגדולה מבמידת רחמים, כי במידת רחמים עשה **כרחמיו** בלבד ובחסד **כרוב חסדיו.**

ועם כל זה אני מחשיב מה שזיכני להזכיר חסדיו יותר **על כל** זה ש**גמלנו**, והוא כי ביציאת מצרים **(ח) ויאמר אך עמי המה כו',** והעניין כי הנה אמר אלוהים **ראה ראיתי את עני עמי כו',** ואמרו רז"ל אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות:

ראיה אחת שהם בצרה,

ראיה שנית שעתידין לעשות את העגל,

וזהו **את עני עמי אשר במצרים,** כלומר שהם עמי במצרים אך לא אחרי צאתם, וזהו יאמר הנביא, **ויאמר אך עמי המה** כלומר אינן עמי בשלמות כי אם **אך עמי,** כי אכין ורקין מעוטין, שהוא כי היו עתידים לעשות את העגל אחר ימים, וזהו **אך עמי המה,** אך אל זה אביט לרחם אותם כי הלא **בנים לא שקרו,** לומר שאם אלו עתידין לשקר ולומר **אלה אלוהיך ישראל,** או כמו שאמרו ז"ל שאף בסיני יפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו, הנה בנים שלהם הוא הדור שנכנסו עם יהושע לארץ **לא ישקרו,** כי יהיו צדיקים גמורים כי על כן עליהם אמר **משה ואתם הדבקים בה',** ועל כן גם שכעת היו רעועי השלמות לא די שהושיעם, כי אם שגם הפליג להיטיב להם, שלא הושיעם על ידי מלאך או שרף או שליח, כי אם **ויהי להם למושיע** הוא עצמו, כד"א **ועברתי וכו' אני ולא מלאך וכו',** כמו שאמרו ז"ל לכהן שתרומתו בבית הקברות וכו'.

וזהו **ויהי להם למושיע** עם היות כי לפי האמת, **(ט) בכל צרתם** זולת זו **לו צר** גם כן, ועם כל זה אין דרכו יתברך להושיעם **בכל צרתם** רק ע"י מלאך, כי **ומלאך פניו הושיעם** ולא ע"י עצמו, אף על פי כן ביציאת מצרים **באהבתו ובחמלתו הוא גאלם** בעצמו, ולא ע"י מלאך פניו כפעמים האחרות, וגם אז **וינטלם** על כנפי נשרים, כמו שאמרו ז"ל שמרעמס סוכותה נשאום מלאכי השרת בכנפיהם, ואחרי כן **וינשאם** מאז נכנסו לארץ, **כל ימי עולם.**

י וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ אֶת-רוּחַ קָדְשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נִלְחַם-בָּם :

עד **(י)** ש**המה מרו ועצבו את רוח קדשו** היא שכינה המשפעת בהם שפע תמיד, אשר ידוע כי השפעתו יתברך תקרא שמחה, שהוא כמשל השמח שרצון טוב לבו מראה בחוץ כי צהיבות בפניו יענה, וההפך כאשר העונות גורמים מניעת ההשפעה יתייחס לעצבות, כאדם העצב בכל הצהיבות נעצר בפנים, וזהו **ועצבו את רוח קדשו** עד גדר שהוא **נלחם בם** שהוא בחורבן הבית, כי אז נאמר היה אדני כאויב בלע ישראל, והעניין שבח לו יתברך שעם היות ש**מרו ועצבו את רוח קדשו,** עם כל זה לא מסרם ביד **אף וחימה וקצף גדול** בהחלט, כי אם **הוא נלחם בם** בעצמו יתברך, שלא יבצר בו יתברך צד רחמים, ודקדק באומרו **בם** כי בעיר ומקדש שלטו כחות הטומאה שהם **אף וחימה,** כד"א **כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון,** אך לא בישראל עצמם וזהו **הוא נלחם בם.**

יא וַיִּזְכֹּר יְמֵי-עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה הַמַּעֲלֵם מִיָּם אֵת רֹעֵי צֹאנוֹ
אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת-רוּחַ קָדְשׁוֹ :
יב מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם :
יג מוֹלִיכָם בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ :
יד כַּבְּהֵמָה בַּבִּקְעָה תֵּרֵד רוּחַ ה' תְּנִיחֶנּוּ כֵּן נְהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאָרֶת :

והטעם, כי גם אז ש**מרו ועצבו** התנהג ברחמים הלא הוא, כי **(יא) ויזכור ימי עולם משה עמו** כו', והוא כי זכר הוא יתברך ויתן אל לבו, כי העדר רועה כמשה הביאם את כל הרעה, כי בימי משה על ידו נתקיימו, ואם לא היה הוא לא היה לו יתברך מציאות עָם, כי הלא הוא אמר **הניחה לי ואכלם,** ומשה התפלל ונשארו חיים וקיימים, נמצא כי **משה** הוא **עמו** יתברך שבהיות משה היה לו עָם, מה שאין כן בדורות הקרובים אל החורבן ועל כן ראוי לרחמם.

או שעור הכתוב, ויזכור ימי עולם הימים שהיה **משה עמו,** שהוא זמן שאמר לו יתברך **הניחה לי ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול**, נמצא שהיה חפץ יהיה **משה עמו** לבדו ולא השאר, וזכר הוא יתברך הימים ההם, אשר אדרבא אז שם נפשו עליהם בתפילה מ' יום שלש פעמים, ואת הימים ההם זכר ה' לרחם על ישראל בימי חורבן, לבלתי כלותם ביד **אף וחימה,** כי אם הוא נלחם בם להכות ברחמים, כלומר שע"י זכירה זו לא כלה אותם, באומרו אם **משה עם** שהיה משים אותו לו לעם נתן נפשו עליהם, מה גם עתה הוא יתברך שהוא אביהם, וגם זוכרו את משה הוא כלומר אם היה הוא כעת היה שם נפשו עליהם.

ושמא תאמר, למה צריך יזכור את משה והלא גדולה מזו עשה ה' בלי משה, כי **המרו על ים בים סוף** שאמרו במצרים בטיט ובים בטיט, וגם שהיה פסל מיכה עימהם ואמרו ישראל שפדה גוי ואלוהיו, והיה שר הים מתמלא חימה לשוטפן והעלם ה', לזה אמר גם לזה זכר את משה, כי על ידי **זכותו וזכות אהרן ומרים** העלם יתברך מן הים.

וזהו **איה המעלם מים** היה **את רועי צאני,** שהוא עם רועי צאנו הם **אהרן ומרים ומשה,** שזכותם עמדה להעלותם מן הים, ומה גם למאמרם ז"ל ב**שמות רבה,** שזהו ויסע משה את ישראל מים סוף, כי ראה אותם שרצה שר הים לשוטפן והסיעם להצילם מידו,

ועוד שלישית זכר **איה משה השם בקרבו את רוח קדשו,** שהוא איה משה שעם היותי מבקש לכלות את שונאי ישראל, לא שקט עד שעשה שאפילו השכינה תהיה בקרב העם, באומרו ילך נא אדני בקרבנו, ואיה רועה כזה שיעשה כל כך בעד ישראל, וזהו **איה השם**

בקרבו של ישראל **את רוח קדשו** היא השכינה, כלומר שע"י זכור הוא יתברך את משה ריחם על עמו, באומרו כי להעדר רועה כמשה היו בצרה, באופן שאינם כל כך אשמים, והעניין כי להיות כוונת הנביא להליץ טוב על ישראל שבגלות החיל הזה, מזכיר חסדי השם אשר עשה עם ישראל מאז, שלרחם עליהם זכר את כל אשר עשה משה כמדובר.

ואמר הנה עוד עשית ה', כי את משה על שהיה מליץ תמיד על ישראל ומצילם, האמרת אותו והקדמת לפרסם שמו בעולם, טרם עשותך כביכול לפרסם שמך, כן זה יורה גודל חיבתך את בניך, והוא כי היית **(יב) מוליך לימין משה וכו',** והעניין מאמרם ז"ל **בש"ר** שאמר הקדוש ברוך הוא אם תכה את הים במטך ויבקע הים, יאמרו כי אין אתה כדאי לשלוט על שר הים ולהבקיעו, על כן הרם את מטך והסירהו מידך, ונטה את ידך בלי מטה על הים ובקעהו, באופן שהאלוהים עשה למען עשות למשה שם גדול בעולם, וגם אמרו ז"ל, כי שרו של הים לא היה רוצה ליבקע לפני משה, נתן את ימינו על ימינו של משה, וכשראה השר את ה' ברח וכו', וזהו **מוליך לימין משה זרוע תפארתו, בוקע מים וכו' לעשות לו** למשה **שם עולם,** הנה כי גם שלפי האמת **זרוע תפארתו** היה **הבוקע מים,** עם כל זה כיוונת **לעשות לו** למשה **שם עולם,** הנה כי למשה עשית שם גדול **שם עולם,** שידעו שאין המטה עיקר כי אם הוא בעצמו.

הנה כי להוציא שם למשה עשית לו את כל הגדולה הזאת, ואחר זה עשית מה שעל ידו עשית לך שם תפארת, והוא כי היית **(יג) מוליכם בתהומות** המשופעים ועמוקים עד אין קץ, **כסוס** ההולך **במדבר** מישור **לא יכשלו,** וגם **(יד) כבהמה בבקעה תרד,** שהוא כי כאשר הבהמה יורדת בבקעה, אשר בה תמצא מכל מאכל אשר יאכל לבהמות, כל מיני עשבים טובים למאכלם, כן רוח ה' היא שכינה תניחנו את ישראל בים, באופן שלא חסרו דבר מכל מאכל אשר תתאווה נפשם, כמו שאמרו ז"ל גם תמר ותפוח וכל אשר שאלה נפשם, ולמה עשית כן, הלא הוא, כי כן בדרך האמור **נהגת עמך,** כדי **לעשות לך שם תפארת,** הנה כי יותר אתה ה' עושה בשביל המיטיב את בניך מעל כבודך, כי הקדמת עשות למשה **שם עולם לעשות לך שם תפארת,** כי למשה היה בקריעת הים, ולך במה שנהגת אותם אחרי כן בים, וכל זה הצעה אל מה שמכניס עצמו להתפלל בעד ישראל כאשר היה משה עושה, לומר כי מדה זו טובה בעיני ה', לרחם על ישראל ולחבב את המתפלל בעדם, וכל שכן שלא יקוץ בו ויערבו לו דבריו.

טו הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֶל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ
אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ׃
טז כִּי-אַתָּה אָבִינוּ כִּי אַבְרָהָם לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּירֵנוּ
אַתָּה ה' אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ׃

חזור לעמוד השער

(טו) הבט משמים וראה כו'. זה החילו לדבר דברי שאגתו ובקשתו על בני הגלות החיל הזה, ואמר הנה נסתלקת מעל הארץ ועל השמים כבודך מזמן החורבן, והנה הסילוק אפשר שהוא בלבד לבלתי השרות שכינה על הארץ, אך לא לסלק השגחה גם כן להניחם למקרה חלילה, או שהוא כפול לזה ולזה, על כן אמר מה שאחלה פניך הוא שלא יהיה כפול, כי די לך היות השראתך על השמים, אך לא גם כן לסלק השגחתך, כי אם **הבט משמים** והשגיח שיהיו עיניך בנו, כד"א **עיני ה' אל צדיקים,** וזהו אומרו **וראה,** וזהו אלו נסתלקה על כל השמים, כל שכן שלא כן הוא, כי במקדש של מעלה שבזבול שם אתה, וזהו **מזבול קדשך,** וגם במקדש של מטה לא זזת מכותל מערבי וזהו **ותפארתך,** כד"א בית קדשנו ותפארתנו.

ואל תאמר, כי געלת בו כי על כן ראית גוים מרקדים בהיכלך ושתקת, כי הלא אדרבה משם אני מביא ראיה, שמאז הראת לדעת כי גדלו רחמיך על בני הגלות, כי הלא **איה קנאתך וגבורותיך** שעשית בפרעה ומצרים ודומיהם ואז סבלת, אם שודאי המיית **מעיך ורחמיך אלי** שלא נכלה באשמותינו, היה מה ש**התאפקו** קנאתך וגבורותיך מלפעול, והוא קל וחומר גדול, אם על בית תפארתך שבו שכינתך לא חסת, למען יהמו מעיך ורחמיך עלינו, איך יעלה על לב תרפה ידך מלרחמנו בגלותנו. וזהו **איה קנאתך וגבורותיך,** שראית גוים מרקדים בהיכלך וסבלת, אם לא ש**המון מעיך ורחמיך אלי** לרחמנו, היה סבה ש**התאפקו** קנאתך וגבורותיך מלפעול בגוים, כי אלו הרגתם לא הייתה כליית ישראל מתנכית בשליחות יד במקדש, באופן שרחמים גדולים היו מה שסבל הוא יתברך ישלטו האויבים בבית המקדש למען נכות מצרת ישראל, והוא כי אלו לא עשית כן לא היה לנו זכות אבות להינצל, אם לא בהטיל הכעס על הבית הקדוש, כי הלא אז תמה זכות אבות כנודע לדברי הכל בימי ירמיהו, ולא נשאר כי אם **רחמיך** בלבד, ועל כן הוצרכת לסבול מה שרקדו גוים בהיכלך.

וזהו **(טז) כי אתה אבינו** לרחמנו, **כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו** כי תמה זכות אבות, וכל שכן יצחק שהוא מידת הדין שזכותו ודאי כלתה, על כן **אתה** היית **אבינו** ובקשת דרך לרחמנו, וסבלת מה שהיה נגד כבודך בשבילנו, וכל שכן כי אפילו טרם כלות זכות אבות כעניין ביציאת מצרים שלא הפסיק זכותם כי **גואלנו מעולם שמך,** כי לך נתייחסה הגאולה כד"א **יאמרו גאולי ה'**, כי לולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעונו כי חסרנו כשרון כנודע, ומה גם עתה כי זכות אבות אינה אתנו.

או יאמר, שאומרים בני הגלות החיל הזה כי **אתה אבינו** לרחם על גלותנו **כי אברהם לא ידענו,** כי הוא אשר מכרנו למלכויות לא ידע צערנו בגלות או לרחמנו, כד"א **וידע אלוהים** כי הוא מכרנו, וישראל לא יוכל להכירנו בזה הגלות, כי תנאי התנה יצחק עם עשו, שאם בני

יעקב לא יקיימו התורה, שיגזור עליהם צרות כמו שאמרו ז"ל **בב"ר,** ומלבד בקשתנו זאת **גואלנו מעולם שמך** כעניין **כי יד על כס יה,** כלומר ועשה על דבר כבוד שמך שיושלם.

ואם תאמר נא ה', כי אם תמה זכות אבות ואין לכם אלא אנכי ה', ראו למדתי את משה לאמר עשו לפני כסדר הזה, שהם י"ג מדות שבהם אני מתפייס שעליהם אמר משה **הודיעני נא את דרכיך,** ולמה אינכם עושים כך הלא זאת היא תלונתנו.

יז לָמָּה תַתְעֵנוּ ה' מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ
שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ :
יח לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם-קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ :
יט הָיִינוּ מֵעוֹלָם לֹא-מָשַׁלְתָּ בָּם לֹא-נִקְרָא שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם
לוּא-קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלוּ:

(יז) למה תתענו ה' מדרכיך, שלפעמים אנו אומרים לפניך דרכיך ואין אנו נענים, ולא שאין הדין עמך שהוא לסיבת איזה עוון מפורסם שאין אנו מסלקים, או כדברי **בעל לבנת הספיר** שלא נאמר אמרו לפני כסדר הזה אלא עשו לפני, שהוא שנעשה המידות ההם גם אנו, ואז בהזכירנו אותם יועילונו, והוא, כי [אפילו] עמך טעם אמתי הלא רבים יתעו, ומהטעות הלז ימשך לבלתי ירא את ה' חלילה, וזהו **תקשיח לבנו מיראתך,** שנהרהר ותסתלק היראה מהלב מעט מעט, ואחר שכבר נעשה הדבר לפחות תשוב עתה, ואם תמה זכות אבות שוב בזכות השבטים, וזהו **שוב למען עבדיך שבטי נחלתך,** והוא מאמר רז"ל **במדבר רבה,** שהוא יתברך כאשר כרת ברית עם האבות כרת גם כן עם השבטים, ועליהם אמר **שוב למען עבדיך שבטי נחלתך.**

(יח) למצער ירשו עם קדשך כו'. אחרי הצטערו על אשר שלטו גוים בהיכל ה' כמדובר, ואמר שאם תמה זכות אבות שיעשה על זכות השבטים, אמר אל ימעט זכותם למהר גאולת ישראל, כי הנה רוב צרת ישראל נוכה בחורבן הבית, כמו שאמרו ז"ל על פסוק **מזמור לאסף אלוהים באו גוים וכו',** שאמרו מזמור קינה מיבעי ליה, אלא שכל עיקר הצרה והכליה שהייתה ראויה לבוא על ישראל הוטלה על בית המקדש, ולא נשאר לבוא על ישראל רק מעט מזער, וע"י כן לא תמו בגלות, וזה יאמר פה, **שוב למען עבדיך כו'** הלא אינו צריך הרבה, כי הנה בשביל המעט הנשאר מצרת ישראל, היה מה ש**ירשו גוים** את **עם קדשך,** אחר ש**צרינו בוססו** את **מקדשך,** כי בזה הלך רוב העונש שהיה ראוי לבוא עלינו, וזהו שלא אמר צרים כי אם **צרינו,** שהוא כי הצרה הראויה לבוא עלינו ועל עצמנו, כי היו צרינו בעצם שעלינו ניתנה להם

השליטה להצר מן הדין, נהפך על המקדש **ובוסו מקדשך,** ואם כן בקל יספיק לגאלנו, כי מעט הוא הנשאר אחר שהוטל הכעס על בית המקדש, וזהו **למצער כו' צרינו כו'.**

או יאמר, עניין מאמרם ז"ל בפסיקתא על פסוק **פתיתני ה' וכו',** כי בבית ראשון לא שלטה בו יד אויב, כי אם שממרום שלח אש הקדוש ברוך הוא ביד ד' מלאכים, והציתו בארבע פנות ההיכל ושרפוהו, אך בבית שני שלטו בו גוים, ובזה יאמר על הגלות החיל הארוך הלזה, אוי לנו כי הוכפלה רעתנו, כי **למצער** שהוא על הגלות המועט שהוא שבעים שנה של גלות בבל, לא הייתה הצרה כי אם ש**ירשו עם קדשך** אך לא בוסו מקדשיך, ועתה **צרינו** שבגלותנו זה המר **בוסו מקדשנו** גם הוא, באופן שהיו רעות רבות אורך הגלות עם החורבן בית ה', כלומר כי על כן ראוי לרחם עלינו ועל המקדש מהרה ולשלם גמול לרשעים כרעתם.

(יט) היינו מעולם לא משלת בם כו'. הלא אמרתי כי מר לנו בני הגלות היותינו ירושה לעם ש**בוסו מקדשך,** אמר עתה למה ה' תתן כל כך זמן, ידידיך אשר בם בחרת מאז בראת העולם, ביד אשר נמאסו ונבזו לפניך.

ועוד שנית, כי גם בראותם נוראותיך רחקו ממך, ולא הכירוך כי זרים היו לך, וזהו **היינו מעולם כו'** לומר אין אנו כהם, כי הנה אנחנו **היינו מעולם** כי מאז בראת העולם היינו, כי אנו מתשעה דברים שקדמו לעולם כנודע, וגם ידוקדק אומרו **היינו** כי הויית ישראל שם הייתה, כמו שאמרו ז"ל כי בנפשות הצדיקים נמלך וברא את העולם שנאמר המה היוצרים, וכמו שאמרו ז"ל שקודם בריאת העולם אלפים שנה, היה כתוב בתורה **צו את בני ישראל,** כמו שאמרו ז"ל **בב"ר,** משל למלך שצפה באיצטרוגולייא שעתיד להוליד בן וכו', באופן כי אנו בני ישראל **היינו** במציאות **מעולם,** מה שאין כן האומות מכחישי התורה, כי אנו היינו העיקר לפניך שבשבילנו בראת העולם, אך צרינו הנזכרים אפילו אחר הוויתם בעולם **לא משלת בם,** כי לא החשבתם לייחד ממשלתך בם, כי אם נתת אותם ביד שרים של מעלה שהשר הוא כמושל בם, וגם שאם אינך כמושל אך אתה מלך עליהם, אלא שתחת ידך שמת שרים עליהם, עם כל זה לא ידמו אל עמך ישראל, כי הלא לא קראת שמך עליהם כאשר קראת עלינו כי לא החשבתם, וזהו **לא משלת בם לא נקרא שמך עליהם.**

ושמא תאמר, כי מה שרחקת ממנו בגלות הזה על היותנו קטני אמנה, כמעשינו במתן תורה שאמרנו רצוננו לראות את מלכנו, שעל כן קרע רקיעים ורקיעי רקיעים והראם כביכול את כבודו, ואז נאמר גם כן **וירד ה' על הר סיני,** ואז **מפניך** יתברך **הרים נזולו,** והיה מפני אשר ירד עליהם על הר סיני ה' באש, והייתה הרעשה ניכרת לכל, חלילה לנו ה' לבלתי האמין, כי מתשוקתנו בך שאלנו, כי **לוא קרעת** כלומר שאלו **קרעת שמים ירדת ומפניך הרים נזולו,**

שהוא קבלו נזילה מאשר שמים נטפו, כמאמר הכתוב **אף שמים זה סיני וכו' גשם נדבות וכו',** וזהו משמעות **נזולו** ולא אמר נזלו, והייתה הוראת הראות יתברך בעולם אשר ירד עליו ה' באש, שכקדוח אש המסים שהוא כאשר בשרוף אש דבר הנמס כדונג, ובקדוח האש בדונג בעצם ונעשה להבות, ויותן על הדונג שבו הלהבות טיפין של מים, שמבעבע האש ונעשים אבעבועות בהרעשת ובהרגשת קולות, כשמן שנתחמם הרבה במרחשת ומטילים טיפי מים עליו, שמבעבע וקופצים טיפין בהרמת קולות, כך היו אז ההרים כי מאשו הגדולה אשר ירד ה' באש היו הרים כדונג נמסים, ומים נוזלים בתוך האש הממיס ההרים, ומבעבעים ונוזלים מים מקרקרים ונעשים אבעבועות בתוך האש, הממסת את ההר ונעשית הרעשה גדולה וזהו.

פרק סד

א כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים מַיִם תִּבְעֶה-אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ מִפָּנֶיךָ גּוֹיִם יִרְגָּזוּ :
ב בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלוּ :
ג וּמֵעוֹלָם לֹא-שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא-רָאֲתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֶּה-לוֹ :
ד פָּגַעְתָּ אֶת-שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ הֵן-אַתָּה קָצַפְתָּ וַנֶּחֱטָא בָּהֶם עוֹלָם וְנִוָּשֵׁעַ :
ה וְנִהְי כַטָּמֵא כֻּלָּנוּ וּכְבֶגֶד עִדִּים כָּל-צִדְקֹתֵינוּ וַנִּבֹל כֶּעָלֶה כֻּלָּנוּ וַעֲוֹנֵנוּ כָּרוּחַ יִשָּׂאֻנוּ :
ו וְאֵין-קוֹרֵא בְשִׁמְךָ מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק בָּךְ כִּי-הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ מִמֶּנּוּ וַתְּמוּגֵנוּ בְּיַד-עֲוֹנֵנוּ :

(א) כקדוח אש המסים מים תבעה אש שנשמע בעולם, ומי לא ירגז בראות דבר זה, שמאשו הגדולה היו ההרים נמסים ונרעשים, וכל זה לא הוצרך יתברך לעשותו למען הרגיז את ישראל שיכירוהו ויאמינו בו, כי אם למען יכירוהו הגוים, וזהו **לוא קרעת כו'** בוי"ו ובאל"ף לומר אלו **קרעת שמים וירדת** שע"י כן **מפניך הרים נזולו,** והיה **כקדוח אש המסים מים תבעה אש,** וזה לא למען נרגיז ונכירך עשית, כי אם **להודיע שמך לצריך** ש**מפניך גוים ירגזו,** כמו שאמרו ז"ל שתמהו הגוים והלכו אצל בלעם וכו', אך לא בשביל ישראל כי הלא אנחנו בעשותך נוראות לא נקוה, כלומר לא ימשך לנו קווי גאולתך בראותנו **(ב) עשותך נוראות,** כי בלעדי זה אנו מאמינים בני מאמינים אז ועתה, כי אם ודאי לא היה רק **להודיע שמך לצריך,** ועם כל זה **ירדת** על הר סיני ו**מפניך הרים נזולו** כמדובר, **להודיע שמך לצריך** הנזכר.

חזור לעמוד השער

(ג) ומעולם לא שמעו לא האזינו כי רחוקים היו ממך, ולא מהיות שראו **אלוהים זולתך** ייטיב למחכים להם, כי אם עם היות כי **עין** מהם **לא ראתה אלוהים זולתך** ש**יעשה למחכה לו,** הנה כי אויביך היו ואנו ידידיך, ולמה נטשתנו תחת שעבודם.

או שיעור הכתוב אנו ישראל **[ב] בעשותך נוראות לא נקוה** הטוב, כי אם בהאמנה בלבד נקוה לך, אך צריך הנזכר עם ש**ירדת והרים נזולו [ג] לא שמעו כו',** ואנחנו ש**בעשותך נוראות לא נקוה** כי אם דרך אמנה, הטעם הוא כי אם מה שתטיב **למחכה לך** היה מעין הנראה בנוראות, היה מקום לומר ילמד סתום מן המפורש, אך **עין לא ראתה אלוהים זולתך** מה ש**יעשה למחכה לו,** ואם כן אינו ממה שעין שלנו ראתה ממנו נוציא מה שלא ראה זולתו יתברך, באופן שאפילו בראותנו הנוראות בעיננו נשאר באמונה, ככל העודף מגדר הנוראות, ועל כן טוב טוב הוא ישאר הכל באמנה.

(ד) פגעת את שש ועושה צדק כו'. עודנו עומד הנביא בתפילה על ישראל שבגלות, ואומר הלא דרכך ה' לסלק בעוון הדור הטוב שבהם, ואוי לנותרים מה יעשו אחר שאנשי אמונה אבדו, כי הנה **פגעת את שש וכו'** והוא לומר לא עליו אנו בוכים כי הלך למנוחות, ואתה ה' יצאת להקביל פניו כד"א **כבוד ה' יאספך,** וזהו **פגעת את שש** כי יצאת לקראתו, ופגעת בו כעניין ויפגע במקום, שאמרו רז"ל שנעקר הר המוריה ממקומו ובא לפגוע ביעקב להקביל פניו, וכל כך היה צדקו כי היה **שש ועושה צדק,** שהוא תכלית הכישרון לעשות צדקה או כל מצווה זולתה בשמחה.

או יהיה אומרו שש ועושה צדק, כי הנה יש אנשים שבעת ששונם וגודל שמחתם יגיס לבם, ואשר לא טוב יעשו בגאותם כמאמר שלמה שמחה מה זו עושה, אך הצדיק שלקחת בעוון הדור היה **שש ועושה צדק,** כי גם בעת ששונו לא יעצרנו הששון מלעשות צדקה, והיו מגדר שבדרכיך יזכרוך שהוא כי היו כר' חייא ובניו, שלא היו צריכים להתפלל ולשאול צרכם, כי אם הזכיר דרכיו יתברך והוא יתברך יעשה, אומרים משיב הרוח ונשיב זיקא מוריד הגשם ואתי מיטרא, וזהו **בדרכיך יזכרוך** כי בהזכיר דרכיך בלבד באומרם משיב הרוח וכו', מבלי שאלה ומבלי הזכיר חתימת הברכה בשם, היה כאלו הזכירוך, וזהו **בדרכיך יזכרוך** והיו נענים, כי מה שנאמר **בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך,** שהוא בהזכיר הצדיק את שמו בתפילה, זה היה בהגיד דרכיו יתברך בלבד, כמזכיר את ה' בחתימת הברכה, והיה יתברך בא אליו לברכו וזהו **בדרכיך יזכירוך.**

או יאמר בדרכיך יזכירוך מעין מאמרם ז"ל, שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והזכיר למשה הי"ג מידות ואמר לו, כשתהיה לכם צרה עשו לפני כסדר הזה, וברית כרותה היא

שאינם חוזרות ריקם, שנאמר **הנה אנכי כורת ברית וכו',** והנה על מה שלפעמים רבות אינם נענים על ידם, משם **בעל לבנת הספיר** שמעתי שאמר, כי זה דקדקו רז"ל באומרם, שאמר הקדוש ברוך הוא עשו לפני כסדר הזה ולא אמר אמרו לפני, שהוא כי לא בלבד אמירה מספקת, כי אם גם עשיה שיצאו מפי עושיהם, שבאומרו רחום וחנון וכו' יהיה מזכירם עושה אותן, שיהיה גם הוא רחום וחנון ארך אפים כו', כי אז בהזכירו אותם לא יחזרו ריקם, ובזה יתכן יאמר אותו הצדיק שפגעת וסילקת היה מאותם ש**בדרכיך** הם י"ג מדות, שעליהם אמר **הודיעני נא את דרכיך** בהם **יזכרוך,** שכאשר יזכרוך ויאמרו **ה' ה' אל רחום כו',** היה בהיות אתם דרכיך, מה אתה חנון אף הוא חנון, מה אתה רחום אף הוא רחום, מה אתה ארך אפים אף הוא ארך אפים ועל דרך זה בשאר, ועוד היה גדרם כי **הן אתה קצפת ונחטא וכו',** והוא כי ב**מדרש הנעלם** מביא עובדא דר' אחאי במתא מחסיא, שעצר המגפה ע"י תפילתו ואמרו לו מן השמים, כי מה הועיל והעם לא שבו בתשובה, ואם עתה נסתלקה עוד תשוב והוצרך להחזירם בתשובה.

ונבוא אל העניין

אמר כי כל כך גדלה צדקת הצדיקים שנפקדו בעוון הדור, כי כאשר **בדרכיך יזכרוך** לסלק הצרה, גם שלא ישובו העם בתשובה, ולא בלבד העדר התשובה כי אם גם אם היו מוסיפים לחטא, היו הצדיקים ההם מספיקים לקיים העולם, וכל שכן לסלק הצרה, וזהו **בדרכיך יזכרוך,** ועם היות כי **הן אתה קצפת** על מעשינו ולא נשוב, כי אם אדרבא **ונחטא** שנוסיף לחטא **בהם עולם,** שהוא כי הם עמודים שהעולם מתקיים בהם, ולא כימי נח שבו נתקיים העולם אך היה בסילוק החוטאים, אך אלו לא היה **בהם עולם** ע"י שנסתלק אשר חטאנו, כי אם גם **ונושע** גם אנחנו וזהו **בהם עולם ונושע.**

עוד ירמוז באומרו הן אתה קצפת כו', שלא נאמר אולי מה שהייתם נושעים והיה העולם מתקיים היה על היות בכם אחדות, כי ברית כרותה לבעלי אחדות להתקיים, וכמו שאמרו ז"ל אפילו בהיותם עובדי ע"א כד"א חבור עצבים וכו', אמר גם בהעדר אחדות ממנו היינו נושעים, בזכות אותם הצדיקים שנפקדו, כי הנה **הן אתה קצפת,** לומר כי אפילו בהיותנו בלתי בעלי אחדות שהיינו כאותיות הן, כמו שאמרו ז"ל **במדרש רבה** כי כל האותיות יש להם חיבור זו עם זו זולת ה"א ונו"ן, ואמר שעם היות כי בדמותנו להן שהיינו בעלי פירוד איש עם אחיו, ועל כן **אתה קצפת** וגם **ונחטא** אחרי כן, עם כל זה **בהם** היה **עולם ונושע** גם החוטאים בזכותם, והנה ע"י הסירך ממנו הצדיקים נשארנו משוללי מתקן אותנו ומנהיגנו להשיבנו בתשובה לפניך.

כי הנה **(ה) ונהי כטמא כלנו,** והוא בשום לב אל אומרו בפת"ח הכ"ף ולא בשו"א, שהוא כאומרו כהטמא שהוא על טמא הידוע, ויהיה כי הטמא הרשום יותר הוא טמא מת הצריך מי נדה יזרק עליו, והנה ידוע כי אם כל ישראל כעם ככהן היו טמאים תבצר ממנו טהרה, כי הלא צריך יזה הטהור על הטמא ואיננו.

ונבוא אל העניין

אמר אחר שסילקת הצדיקים המתקנים את הדור נשארנו **כטמא** הידוע הוא הטמא מת, **כלנו** כאיש אחד שאין מי שיטהרנו מעונותינו, כי כלנו כטמאים וסילקת הטהור מאתנו, ואם אומרו **כטמא** הידוע הוא על המצורע, כי הוא גדול ורשום ועליו אמר כטמא הידוע, יאמר אחר שסילקת הצדיקים היינו כמצורעים כלנו כמצורע שהוא בדד, כן נשארנו כלנו כאיש בדד על היותנו משוללים ממנו, והנה אז לא היה בדד, כי אם להיותו נפרד מבני אדם, אך אנו נדמה אליו גם בהיותנו יחד כלנו על העדר הצדיקים, וזהו **ונהי כטמא כלנו** והוא מעין עניין דרך הקודם, ואם נאמר, נסמוך על צדקותינו כי אפילו ריקנים שבישראל מלאים מצות כרמון, ונעשים מהם חלוקא דרבנן שהוא בגד יעטה בו בגן עדן, גם זה אינו, כי הנה **וכבגד עדים כל צדקותינו** חלושות ודקות ותשות כח כמעדה בגד ביום קרה כך הן, שאין כח בהן להגן בעדנו.

ושמא תאמר, ולמה לא תרגישו במכות הבאות עליכם ותשובו עד ה', לזה אמר **ונבל כעלה כלנו** כלומר כשנתפרד ע"י עונינו מהקדושה, לא נבול כנבול אשכול או פרי זולתו שיוכה בארץ ויחבט בה, כי אם היינו כן שמיד היינו לוקים היינו שבים מיד, אך **ונבל כעלה** שלא יחבט ולא תלקה בארץ, כן לא נלקה בהפרדתנו ולא נרגיש בהעותינו לקות, וגם לא נרגיש השפלה והכנעה, כפרי הנובל שיורד מיד מן האילן לארץ לשנשוב, כי הלא **ועונינו כרוח ישאונו,** כי כעלה נבל בתוך האוויר טרם הגיע לארץ תשאנו הרוח ותגביהנה באוויר, ולא תרד לארץ במהרה כן **עונינו ישאונו,** ויתנו לנו סעד מה לבל נפול מיד לארץ, למען האטם לבבנו לבל נרגיש ונשוב עדיו יתברך.

ושמא תאמר נא ה', שתרחק ממנו על כי **(ו) אין קורא בשמך** שיהיה **מתעורר להחזיק בך** בתשובה שלימה, כי אם קריאה בשמך מן השפה ולחוץ, אל תאשימנו, כי הסיבה היא כי הנה **הסתרת פניך ממנו** בתפילה שקדמנו, ולא די שלא עניתנו כי אם שאדרבה רבתה הצרה, כי הלא ע"י ש**ותמוגנו ביד עונינו,** והוא כי מסרתנו ביד העוון עצמו, הוא המשחית אכזרי הנעשה בו, כי הוא בעצמו הממרקנו וממוגגנו במצור ומצוק, באופן כי יבלבל דעתנו מהשכיל באמתך ולהחזיק בך.

ז וְעַתָּה ה' אָבִינוּ אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ :

ח אַל-תִּקְצֹף ה' עַד-מְאֹד וְאַל-לָעַד תִּזְכֹּר עָוֹן הֵן הַבֶּט-נָא עַמְּךָ כֻּלָּנוּ :
ט עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיְתָה יְרוּשָׁלַם שְׁמָמָה :
י בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְּלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל-מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה :
יא הַעַל-אֵלֶּה תִתְאַפַּק ה' תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ עַד-מְאֹד:

(ז) ועתה ה' אבינו אתה כו'. אמר הנה אמרנו כי אנשי אמונה אבדו, ואין לנו משען ומשענה לא מצדקותינו ולא מתפילתנו ותשובותינו, כי רוב הצרות יבהלונו כמדובר, לכן **ועתה ה'** אין לנו לישען לבד בך כי **אבינו אתה.**

ושמא תאמר הלא שלשה שותפין באדם **אביו ואמו והקב"ה,** ואם כן אינך אבינו כי אם מהשליש שהוא מן הנפש בלבד, הנה הן אמת ש**אנחנו החומר** מאב ואם ואינו ממך, אך הנה יש ב' בחינות לומר שגם החומר שלך הוא, כי הנה **אתה יוצרנו,** כי אבינו ואמנו לא עשו רק הטלת הטפה אך לא לציירנו בבטן, כי אם **אתה יוצרנו** את גויתנו גם הוא וכל אברינו.

ועוד, כי גם שעתה לא עשית את החומר כי אם אב ואם הם נותנים כל אחד חלקו, הלא **מעשה ידך כלנו,** כי אדם הראשון שעשית את גופו בידך עפר מן האדמה, שנאמר **נעשה אדם כו'** כולנו משם נשתלשלנו, כי גם שאבי ואמי עשו את גופי, ואביהם ואמם אותם עד אדם הראשון, כל הגופים הלא נשתלשלו ממעשה ידיו יתברך אשר עשה את גוף האדם, נמצא כי הכל שלך ו**אבינו** תקרא על כל הבחינות, וזהו **ומעשה ידך כלנו** כלומר גם עתה, ואפשר כי זה אומרו **ועתה** זולת הכתוב.

ושיעור הכתוב לומר כאשר באדם הראשון שהיית לו לנפשו אב וגם כן לגופו, כי לא היו ע"י שלשה שותפין, כן **ועתה ה'** בזמן הזה **אבינו אתה** בכל הבחינות, כי גם שאנחנו החומר מאבותינו ואמותינו הלא גם שנודה כי כן הוא, הנה לפחות **אתה יוצרנו** בבטן, מה שלא עשו אבותינו ואמותנו, כל שכן כי האמת הוא כי **מעשה ידך כולנו** גם חומרנו, כי **כלנו** מ**מעשה ידך** באדם באנו כמדובר.

(ח) אל תקצוף ה' עד מאד כו'. עודנו מתחנן על צרות הגלות החיל הזה הנאנחים והנאנקים מרוב הצרות, ואמר הן ידענו כי אשמים אנחנו, אך תחילת שאלתי היא, כי גם שהדין עמך לקצוף לא יהיה עד מאד, שהוא שלא יגיע עד גדר מאיסה הנקרא קצף מאד, כד"א **כי אם מאס מאסתנו** קצפת עלינו עד מאד, וזהו **אל תקצוף ה' עד מאד,** ואם תאמר, כי הנה יש עוון ידוע שמתגלגל בדור דור הוא עוון העגל, שאין פקידה שאין בה מעון העגל, שנאמר **וביום פקדי ופקדתי,** באופן שמתחבר אותו עוון עם כל אשמותינו, ומגדילים המדורה הרבה לגרום

קצף עד מאד, על כן בכלל בקשתנו הוא, שגם **ואל לעד תזכור עון** הוא הידוע המתגלגל בדורות, כי גם שכל אחד חוטא הוא בפני עצמו, הצד השוה שבכולנו הוא כי **עמך כלנו,** שאין בנו ע"ז חלילה, וכולנו דבקים בך ונקראים עמך, וזהו **הן הבט נא עמך כולנו.**

ואם נדקדק אומרו מלת **הן,** יהיה על דרך רז"ל ב**מדרש רבה,** שדורשים מלת **הן** על העדר חיבור, כי ב' אותיות אלו אין לאחד מהם חיבור עם זולתה, כי אל"ף וטית הם עשרה וכן ב' וח' וג' עם ז' וד' עם ו' אך ה' אין לה בת זוג וכן יו"ד עם צ' הם מאה וכן כ"ף עם פ"א וכן למ"ד עם ע' וכן מ"ם עם ס' אך נון אין לה בת זוג.

ונבוא אל העניין

אמר אם מה שאשמנו הוא על העדר חיבור כי יש בינינו שנאת חנם ופירוד, אשר על עוון זה אין מעצור אל הפקידה מלבוא, כד"א חלק לבם עתה יאשמו, והוא אשר החריב בית אלוהינו ועוון זה עודנו אתנו, וזה אומרו **הן הבט נא וכו',** לומר אם עוון שבנו הוא הן, כלומר פירוד כעניין אותיות הן, הנה זה הוא בין אדם לחברו, אך **הבט נא** כי **עמך כולנו,** ובעניין זה כולנו לאחדים.

(ט) ערי קדשך היו מדבר כו'. כהתימו להתחנן על צרת ישראל שבגלות, אמר אם אין אתה עושה בגיננו עשה בגין מקדשך ותורתך, והוא בהזכיר מאמרם ז"ל ב**איכה רבתי** על פסוק ידו פרש צר על מחמדיה, שאמרו שהם הספרי תורה שבאו עמון ומואב וסחבום, על שכתוב בהם **לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה',** הנה כי פירשו מחמדיה על ספרי התורה.

ונבוא אל העניין

והוא שאומר הנה כל המקודש יותר לקה יותר באכזריות חימה, והוא כי הנה **ערי קדשך** הם ערי יהודה **היו מדבר,** ו**ציון** גם שהיא משובחת יותר גם היא **מדבר הייתה,** ו**ירושלים** שבה בית המקדש לקתה יותר ממדבר כי הייתה **שממה,** והנה בשלש אלה היא רעה אך לא כל כך גדולה, כאשר בבית המקדש עצמו המקודש יותר.

כי הנה **(י) בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו** לקה יותר מהכל, כי **היה לשרפת אש** שהיא רעה גדולה מהיות **מדבר** או **שממה,** וכן **מחמדינו** הם ספרי התורה כד"א, ידו פרש צר על על כל מחמדיה **היה לחרבה,** ואמר אם על **ערי קדשך** תתאפק ולא תחוש על שלא הגיעו לגדר זה, כי אם להיות **מדבר ושממה** לא אצטער כל כך.

אך אם **(יא) על** שתי **אלה** שהם **בית המקדש וספרי התורה תתאפק ה',** לבלתי נקום נקמתם ולתקנם ח"ו, נתייאש אנחנו על עצמנו, כי נאמר כי גם **תחשה** ותחריש **ותעננו עד מאד.**

פרק סה

א נִדְרַשְׁתִּי לְלוֹא שָׁאֲלוּ נִמְצֵאתִי לְלֹא בִקְשֻׁנִי אָמַרְתִּי הִנֵּנִי הִנֵּנִי אֶל-גּוֹי לֹא-קֹרָא בִשְׁמִי :
ב פֵּרַשְׂתִּי יָדַי כָּל-הַיּוֹם אֶל-עַם סוֹרֵר הַהֹלְכִים הַדֶּרֶךְ לֹא-טוֹב אַחַר מַחְשְׁבֹתֵיהֶם :
ג הָעָם הַמַּכְעִסִים אוֹתִי עַל-פָּנַי תָּמִיד זֹבְחִים בַּגַּנּוֹת וּמְקַטְּרִים עַל-הַלְּבֵנִים :
ד הַיֹּשְׁבִים בַּקְּבָרִים וּבַנְּצוּרִים יָלִינוּ הָאֹכְלִים בְּשַׂר הַחֲזִיר (ופרק) [וּמְרַק] פִּגֻּלִים כְּלֵיהֶם :
ה הָאֹמְרִים קְרַב אֵלֶיךָ אַל-תִּגַּשׁ-בִּי כִּי קִדַּשְׁתִּיךָ אֵלֶּה עָשָׁן בְּאַפִּי אֵשׁ יֹקֶדֶת כָּל-הַיּוֹם :

(א) נדרשתי ללא שאלו כו'. הנה במדרש אמרו **נדרשתי ללא שאלו** זו **רחב הזונה, נמצאתי ללא בקשוני** זו **רות המואביה,** ואחשוב כיוונו לתת טעם אל כפל העניין ואל מלות השונות, ואמר כי **נדרשתי ללא שאלו** זו רחב הזונה, והוא מאמרם ז"ל על פסוק **ותורידם בחבל בעד החלון ובחומה כו',** שאמרה לפני הקדוש ברוך הוא בשלשה דברים שחטאתי תמחול לי, שהם **חבל וחלון וחומה,** שהוא כי משם היו עולים לה מאהביה.

עוד אמרו שם במדרש, ומה היה שכרה שיצאו ממנה שמונה נביאים ונביאות, הנה כי דבר א' שאלה שהוא שימחול לה מה שחטאה בשלשה דברים ההם, ונתן לה ה' גם מה שלא שאלה שיצאו ממנה ח' נביאים, וזהו נדרשתי ללא שאלו, שנדרש הוא יתברך לתת לה גם מה שלא שאלה, אך רות לא שאלה ולא בקשה דבר, והקב"ה המציא לה שיבנה ממנה מלכות בית דוד, וזהו נמצאתי ללא בקשוני זו רות.

עוד אמרו ז"ל במדרש, שאמר הקדוש ברוך הוא קודם שתלכו בגלות נדרשתי לכם, **שובו בנים שובבים דרשו ה' בהמצאו וכו'** ולא רציתם, עכשו שגליתם איני חפץ בכם.

ועל דרך הפשט יתכן יאמר דרך אחוז משני הדברים, והוא כי לאשר התרה בהם שיחזרו בתשובה ולא שבו, אומר הוא יתברך מה לעשות לכם ולא עשיתי, לכן מעתה אשיב לעושה הרעה כרעתו, והוא כי בארבעה הדרגות התנהגתי עמכם ובכולן לפנים מן השורה.

ראשונה היו בכם שואלין ודורשין אותי, ואני הייתי נדרש גם לאשר לא שאלו לתת להם, ואח"כ ירדו מדרגה אחת והיא שאפילו לא היו מבקשין ממני דבר, כי לא הכירו גדולתי ואני נמצאתי לאיזה דבר מצורכם, נמצאתי דרך מציאה הבאה בהיסח הדעת לבלתי מבקשה, ועדיין גם שלא היו מבקשין אותי היו נקראים בשמי, כי היה להם לכבוד ליקרא בשמי לומר כי עמי המה, אך עוד מעט היו עם לא קורא בשמי, ועם כל זה אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי, כעניין דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, וזהו **הנני הנני** כלומר הנני מצוי הנני קרוב, ואחרי כן ירדו מאד עד היותם בפועל גוי סורר, הולכים אחרי הבלי הע"ז, ואני לא נמנעתי גם אז מלהיות כפי פרושות ופשוטות לקבל שבים.

וזהו **(ב) פרשתי ידי כל היום** אל גוי סורר מהדרך הטובה, קו לקו תחילה מטים וסוררים מדרך הטובה, אל דרך לא טוב שהוא דרך משולל טוב וזהו **ההולכים בדרך לא טוב כו',** ואחרי כן נמשכו ללכת בדרך רע עד להכעיס, וזהו **(ג) העם המכעיסים אותי על פני תמיד,** והוא במחשבה המתייחסת אל פני, ולא אל פני בני אדם שהיא מחשבה כי ה' ייראה ללבב, אח"כ **זובחים בגנות כו'** במעשה.

והנה אלו עם היותם ע"ז בפרהסיא, הם טובים מהצבועים המראים עצמם מדקדקים במצות ועובדים ע"ז בהיחבא, ואוכלים מאכלות אסורות במקומות נסתרים מעין אדם, והם **היושבים בקברים** במערות הקברים לפרוש מבני אדם, מראים עצמם שעושים לזכור יום המיתה להכניע יצרם, **ובנצורים** ילינו במקום שאין אנשים, והוא לאכול שם **בשר החזיר.**

וזהו **(ד) היושבים כו',** שהיו **אוכלים בשר החזיר** ומרק פגולי כליהם, הם כלים שפרקו מהם תקרובת ע"ז, שהם מאכלות שהקריבו לע"ז שהם **פגולים** ואכלום שם, ומביאים הכלים בידיהם **(ה) ואומרים** בלכתם בדרך לפוגע בהם, **קרב אליך** אל עצמך **אל תגש בי כי קדשתיך,** כלומר ירא אני פן תכשל בחטא טומאה, כי אני לנתי **בקברים** ונטמאתי לכן **אל תגש בי** כי אטמאך, וזהו **קדשתיך** כד"א היגע איש בבשר קדש היקדש, שהוא כאומרו היטמא, והוא להורות כי חסיד ומדקדק במצוות, הוא שמזהיר את חברו בל יטמא בו ויחשיבוהו לצדיק תמים, ויחשבו כי דרך חסידות היה מה שלן בקברים, לזכור המיתה ולפרוש מבני אדם, ואינו כי אם לאכול חזיר ותקרובת ע"ז בהיחבא, ועל כת זו הצבועים שעושי מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס, אומר הוא יתברך **עלה עשן באפי אש יוקדת כל היום,** כי אלה קשים מהעושים רשעתם בגלוי, ואומר הוא יתברך, הלא אם יסתירו מבני אדם אין צריך לומר שגלוי לפני.

ו הִנֵּה כְתוּבָה לְפָנַי לֹא אֶחֱשֶׂה כִּי אִם-שִׁלַּמְתִּי וְשִׁלַּמְתִּי עַל-חֵיקָם :

חזור לעמוד השער

ז עֲוֹנֹתֵיכֶם וַעֲוֹנֹת אֲבוֹתֵיכֶם יַחְדָּו אָמַר ה'
אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל-הֶהָרִים וְעַל-הַגְּבָעוֹת חֵרְפוּנִי וּמַדֹּתִי פְּעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה (עָל) [אֶל-חֵיקָם]:

כי אם שגם **(ו) הנה כתובה לפני** כי כל מעשיהם בספר נכתבין מאליהם, גם שיעשו אותם במסתרים, והנה **לא אחשה כי אם שלמתי** המעשה, וגם ושלמתי **על חיקם** שהוא המחשבה, כי הע"ז מחשבה היא כמעשה, וזהו **על חיקם** שהוא על מה שהוא בחיק הוא הלב, שהוא על מחשבת לבם, או יהיה מה שחזר ואמר **ושלמתי על חיקם,** מה שהיו מרמים בתחבולותם את העם להורות חסידות כמדובר, שהם ערמות המתייחסים אל הלב שהוא בחיקם.

והנה **(ז) עונותיכם ועונות אבותיכם יחדו אמר ה',** כלומר כי היו בהיחבא ולא נודעו, כי אם אמר ה' וגלה אותם, והוא אשר קטרו על ההרים חוץ מן היישוב, וכן **על הגבעות חרפוני** במקום שאין אנשים, וקודם שאפרע מהמעשה אפרע ראשונה על המחשבה שחשבו תחלה, וזהו **ומדותי פעולתם** אשר עשו **ראשונה אל חיקם,** הוא מחשבת הלב שבחיקם, כי על הע"ז מחשבה מצרפה למעשה כד"א **למען תפוס את בית ישראל בלבם.**

ח כֹּה אָמַר ה' כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל-תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בְרָכָה בּוֹ
כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל :
ט וְהוֹצֵאתִי מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיהוּדָה יוֹרֵשׁ הָרָי וּיְרֵשׁוּהָ בְּחִירַי וַעֲבָדַי יִשְׁכְּנוּ-שָׁמָּה :
י וְהָיָה הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה-צֹאן וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר לְעַמִּי אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי :

(ח) כה אמר ה' כו'. כאשר ימצא התירוש כו' אמר הנה אם אביט אל מעשיכם הייתי מכלה אתכם, אך צופה אני כי מכם יצא זרע כשר, גם שלא יהיו כל הזרע צדיקים יהיו קצת מהם, ועל כן לא אכלה אתכם לגמרי, כי אם איחל להוציא היוצא טוב מהזרע, ושלמתי פעולתם רעה אל השאר כלו, והנה כמשל האשכול יקרני עמכם, והוא כי למה שהיין בוגד, ויבוא איש לומר אשחיתהו לגמרי טרם יצא ממנו יין, המאבד בני אדם כי הרבה יין עושה, ומשיב לו חברו ואומר, **אל תשחיתהו כי ברכה בו,** כלומר אם רבים ישתו מן היין וישכרו ויעשו רעה, הלא ברכה בו שקצת ממנו יברכו עליו לדבר מצווה, ולמה תשחית הכל, וזהו **כאשר ימצא התירוש באשכול,** שהוא עודנו באשכול טרם צאתו לבגוד, שהיה מקום להשחיתו טרם יקלקל.

ואמר **אל תשחיתהו** כי ברכה בו, כן אעשה שאציל האשכול על שממנו יצא קצת שיהיה ברכה בו, וזהו **למען עבדי לבלתי השחית הכל,** ומי הם עבדי שבשבילם לא אשחית הכל, הלא קצת צדיקים העתידים לצאת מהם, כי ברכה בהם.

כי הנה **(ט) והוצאתי מיעקב זרע ומיהודה יורש הרי כו',** ואת הזרע הטוב היוצא אטיב שהם עמי אשר דרשוני.

יא וְאַתֶּם עֹזְבֵי ה' הַשְּׁכֵחִים אֶת-הַר קָדְשִׁי הַעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְּאִים לַמְנִי מִמְסָךְ :
יב וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ
יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם
וַתַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא-חָפַצְתִּי בְּחַרְתֶּם :

אך **(יא) אתם** השאר **עוזבי ה' וכו',** אחרי הוציאי האוכל אחריב הפסולת, **העורכים לגד כו'** **(יב) ומניתי אתכם לחרב וכו'** ולא אעשה עיקר על עונות ראשונים, כי תאמרו כי יצרכם הטעכם, אך **יען קראתי** שתשובו אלי **ולא עניתם,** שבתי שנית ו**דברתי** בלשון קושי, כמשמעות לשון דבור **ולא שמעתם,** וגם כי הייתם יותר מסתתרים מעיני האדם ולא מעיני, כי הייתם נשמרים פן יראה אתכם אדם ולא אומרים יראני המקום, וזהו **ותעשו הרע בעיני** שהוא בעיני הרואה מה בחשוכא, ולא הרע בעיני בשר ודם, **ובאשר לא חפצתי בחרתם** שהוא כי אחרי כן התפקרתם, עד שלא להנאתכם בחרתם לתאבון כי אם להכעיס, לעשות את אשר לא בחרתי ולא חפצתי, וזהו **ובאשר לא חפצתי בחרתם.**

יג לָכֵן כֹּה-אָמַר אֲדֹנָי ה'
הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ
הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ
הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמְחוּ וְאַתֶּם תֵּבֹשׁוּ :
יד הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֶּׁבֶר רוּחַ תְּיַלִּילוּ :
טו וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וְהֶמִיתְךָ אֲדֹנָי ה' וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר :
טז אֲשֶׁר הַמִּתְבָּרֵךְ בָּאָרֶץ יִתְבָּרֵךְ בֵּאלֹהֵי אֱמֶן וְהַנִּשְׁבָּע בָּאָרֶץ יִשָּׁבַע בֵּאלֹהֵי אֱמֶן
כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינָי :

(יג) לכן יהיה לכם גיהינום בעולם הזה ובעולם הבא, בעולם הזה כי תכוו מטובתם של צדיקים, וגם בכל דבר יתהפך בו הטובה הבאה עליהם, תבוא עליכם צרה שכנגדה, שהוא כי תראו את **עבדי יאכלו** ותכוו מטובתם, וגם מרעב שיהיה לכם כי **עבדי יאכלו ואתם תרעבו,** ועל דרך זה **עבדי ישתו ואתם תצמאו, עבדי ישמחו ואתם תבושו,** כלומר לא תשובו מרשעתכם כי אם שתבושו מראות את עבדי בטובה, ואתם עובדי הע"ז ברעה.

(יד) והנה עבדי ירונו ולא מרעתכם, כי מדרך חסידותם יצר להם בצרתכם, כי אם מה **שירונו** יהיה **מטוב לב** שלהם, **ואתם** מי יתן **תצעקו** על חטאתיכם אשר חטאתם, כי אם **אתם תצעקו מכאב לב כו',** הנה כי יהיה לכם גיהינום בעולם הזה, ואחרי כן תמותו.

(טו) והנחתם שמכם כו', והוא כי הנה ב**ספר הזוהר** הודיעונו, כי הרשעים בגיהינום שוכחים את שמם, ובזה יתכן לבוא אל ביאור הכתוב, שאומר הוא יתברך אל הרשעים הנה במיתתכם לא ישאר שמכם אתכם, כי אם **והנחתם** אותו בעוה"ז **לשבועה** לבחירי, שישבעו שכה יעשה ה' וכה יוסיף, כאשר היה לרשע פלוני אם היה כך וכך, נמצא כי הרשעים ישכחו שמם ולא יוליכוהו עימהם, ויניחוהו פה **לשבועה לבחירי ה'.**

והנה ראוי לשים לב אל דברו עד כה לשון רבים **והמיתך** לשון יחיד,
ועוד שעד כה הם דבריו יתברך ומאומרו **והמיתך** הם דברי הנביא שהם הם דבריו יתברך היה לו לומר ולעבדי אקרא, אך באומרו **ולעבדיו יקרא** יראה שאינם דברי ה' ופסוק שאחריו יראו דבריו יתברך,
ועוד אומרו בארץ ב**מתברך** ו**בנשבע** ושתיהן מיותרות,
וכן אומרו באלוהי אמן ולא אמר בה',
וכן אומרו כי נשכחו וכו' בלתי מתקשר אל האמור, אך הנה אמר כי לינקם מהרשעים הנז' יעשה יתברך יראו בטובת יראי ה' ובצרת עצמם דבר בהפכו, עד שיצעקו **מכאב לב ומשבר רוח יילילו,** וראוי לדעת מהו השבר רוח הלז, אך הוא שזולת כאב לבם על רעותם ישימו לב אל מי שעשה להם זאת רעתם, ויראו כי הוא יצרם הרע, ששבר רוחם ונשמתם ועליו יילילו, וזהו **ומשבר רוח יילילו** שהוא מהיצר הרע הנקרא שבר רוח, ועל כל דבריו יתברך ענה הנביא ויאמר כמדבר אל היצר הרע הוא שבר רוח, ואמר הנה יבוא זמן כי **והמיתך אדני ה',** והוא מאמרם ז"ל לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא מביא את היצר הרע ושוחטו לפני הצדיקים ולפני כו', כלומר על כל הרעות הגדולות שגרמת כנז', **ולעבדיו** שיכלו לסובלך **יקרא שם אחר** ולא עבדים, וגם לא אחד משמותיו אלו הנז' שהם **אדני וה'** בנקודת אלוהים, כי אם ה' פשוט וכמ"ש רשב"ן בשם ר' יונתן ג' נקראו בשמו של הקדוש ברוך הוא, צדיקים דכתיב **כל הנקרא בשמי כו',** וזהו **יקרא שם אחר**, ועל כן שיקראו בשם ה' ימשך.

(טז) אשר המתברך בארץ שיקבל שפע ברכה כארץ אשר תחת המזלות, לא **יתברך** ע"י הוברי השמים וכסיליהם, רק **באלוהי אמן** כי בו ידבקו ובו יתברכו שהוא קיים לעד, מה שאין כן שמים שכעשן ימלחו וזהו **אלוהי אמן**, וגם ירמוז אל ב' שמות הנז' שמהם השפע שעולה מספרם אמן, כלומר למעט הצדיק שאין קיומו חלילה כקיומו ונצחיותו יתברך לעד.

ושמא תאמרו, כי די לכם חירות משעבוד מלכויות וממלאך המוות, לזה אמר אם הוצרכתי ליעוד האמור, הוא כי הצלה מ**צרות ראשונות** אין צריך לאומרו, כי הלא **נשכחו וכי נסתרו** חזרתן **מעיני,** שהוא דבר שלא יהיה עוד לעולם, כי אין דבר יתואר לנסתר מעיניו יתברך, אם לא אשר לא יהיה לעולם, ועל מה שאמר אשר המברך **יתברך באלוהי אמן,** שמיעט השמים בהווייתם זו, אמר **כי הנני בורא כו'** כאשר יבא ביאורו בס"ד.

יז כִּי-הִנְנִי בוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ חֲדָשָׁה
וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת וְלֹא תַעֲלֶינָה עַל-לֵב :
יח כִּי-אִם-שִׂישׂוּ וְגִילוּ עֲדֵי-עַד אֲשֶׁר אֲנִי בוֹרֵא
כִּי-הִנְנִי בוֹרֵא אֶת-יְרוּשָׁלַם גִּילָה וְעַמָּהּ מָשׂוֹשׂ :
יט וְגַלְּתִי בִירוּשָׁלַם וְשַׂשְׂתִּי בְעַמִּי וְלֹא-יִשָּׁמַע בָּהּ עוֹד קוֹל בְּכִי וְקוֹל זְעָקָה :

(יז) כי הנני בורא שמים חדשים כו'. הנה המפרשים נפרדו בפירוש פס' זה איש לעברו, והן אמת כי חכמי האמת דברו ב**שמים** ה**חדשים** ו**הארץ** ה**חדשה** שהם שמים רוחניים עליונים, מעלה מעלה אשר הוא יתברך מחדש בכל יום מעסק חכמת סודות התורה, **וארץ חדשה** מאור עסק חכמת פשטה.

ועל דרך הפשט אענה אף אני חלקי, והוא כי הנה הן אמת כי הארץ הלזו טרם יחטא אדם לא הייתה עכורה כאשר היא היום, כי אם זכת האיכות עד קלל אותה הוא יתברך באמור **ארורה האדמה בעבורך אל תוסף תת כחה לך,** הוא הכח הזך שהיה לה מקודם משולל עכירות וחלאת טומאה, כי אם כח חצוני מעורב בה, ולא על חנם נבראת יחד עם השמים הזכים במאמר אחד ויצדק בזה מאמרם ז"ל במחלוקתם אם עברה על הציווי או הוסיפה על הציווי, וכן במ"ש ז"ל למה נקראת ארץ שרצת לעשות רצון קונה, כי לא יצדק זה אם גם בהבראה הייתה כאשר היא עתה, וכן לא היה נברא אדם מעפר עכור הלז, ויוצא ממנו ספירי מעין רוחניות, עד היות תפוח עקבו מכהה גלגל חמה, והיות מקום למלאכי השרת לטעות בו שהיה אלוה, אך אין ספק, כי אז הייתה משוללת עכירות וכח חיצוני כנודע ליודעים.

ועל דרך זה אשר דעה לא חסר, לא יכחיש כי אלו לא חטא אדם והיה העולם נשאר זך בלי שליטת חלאת זוהמת נחש וכח יצר הרע, שלא היו הוברי השמים וכסיליהם מחייבים באיצטגנינותם רעה על איש ועל אדם, כי רעה לא הייתה באה לעולם בשום פנים, והלא עם היות זה אמת ויציב, הלא כמו זר יחשב איך מאדים לא יגזור דם, ושבתאי עניות וההיקש ככל כוכב שהוראתו צרה והדבר כטבע אליהם, אמנם בדרך קצרה אין ספק, כי אין דבר רע נגזר לבוא לעולם אם לא ע"י עוון, והעוון הוא כח חיצוני השולט בעולם, לדכא תחת רגליו כל עושי

רע, ועל כן אם לא חטא אדם, איזה הדרך הייתה שפיטת הכוכבים מביאה רעה לעולם ועוון אין, אך אמור מעתה, כי השמים לולא חטא אדם ושלט יצר הרע בעולם ושרתה חלאת נחש, כל הוברי השמים וכסיליהם היו מתוקנים, וכח קדושת יוצרם מחופף עליהם, ולא היה יוצא מהם שום דבר רע, אמנם שאבינו האחד חטא מאז רוח אחרת עמם, כי חל כח חיצוני גם בעולם הגלגלים, וע"י כן כל כוכבי השמים שפגיעתם רעה מאז, ניתן בהם איכות שפיטתם לכך, וראיה לכל זה, כי גם עתה ע"י צדקה מתבטלת גזרתם, כאשר היה לבת ר' עקיבא וכמעשה דשמואל ואבלט.

הנה כי אין הוראות רעות בשמים, אם לא אחר שנתעכר העולם בחלאת זוהמת נחש, וא"כ אפוא, אמור מעתה כי לעתיד לבוא שיחזרו הדברים אל קדמותן הטוב והותר, כמאמרם ז"ל כי לעתיד אפילו יצר הרע אשר היה לאדם לא יהיה, כי תהיה יד הקדושה בכל משלה, אין ספק כי אז יתחדשו השמים מאיכותן אשר להם עתה, שעוד לא תהיה בהם הוראת רעה, וגם הארץ תשוב לקדמותה זכה וברה, עד שהקדושה תשרה בה וכמו שכתבנו למעלה, כי אז תהיה ראויה לשתשרה בה שכינה ע"י חידוש שמים וחידוש ארץ על דרך האמור, לא תבוא עוד רעה בעולם, כי חלאת זוהמא הגורמת צרות לא תהיה לא בשמים ולא בארץ, כי אם איכות רוחניות קדוש, וזה מאמר הכתוב, הלא אמרתי **כי נשכחו הצרות כו'**, הנה הטעם הוא **כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה**, שהוא כי יוסר מהם כל התערבות חלאת זוהמא אשר דבק מהם מאז, ויהיו כחדשים ממש לגבי חומר איכותם עתה, באופן שע"י כן **לא תזכרנה הראשונות** הם **צרות ראשונות** הנז' בפסוק הקודם, **ולא תעלינה על לב** כמדובר.

(יח) כי אם שישו וגילו עדי עד כו'. אחרי אומרו כי לעתיד **לא תזכרנה צרות ראשונות כו'**, אמר עתה ראו עד איזה גדר אביא אתכם מהטובה, כי אם אני אומר **שישו וגילו** אינו אלא מעתה, **עדי עד** הוא עד הנצחיות **אשר אני בורא** הנקרא **עד**, כי עד אז אני צריך לומר לכם שישו **וגילו**, כי אינכם מציאות המשוש והגילה, אך לעתיד יבוא זמן שהוא ה**עד** הנז' אשר הנני **בורא את ירושלים**, שהיא עצמה תהיה מציאות ואיכות הגילה, **ועמה** אברא אותו שיהיה מציאות ה**משוש**, באופן כי אז לא אצטרך לצוות ולומר **שישו וגילו**, כי מי שיהיה גילה או מציאות משוש הן הם הגילה ושמחה, ואיך יצטרך לאמר להם יגילו וישישו.

אך אני אני הוא **(יט)** ש**וגלתי בירושלים** אשר היא גילה, **וששתי בעמי** אשר הוא משוש, והעניין כי מה שהוא קדושה פשוטה אין בה עצבות כ"א כלו **גילה ומשוש**, והוא כי ירושלים יחדשנה יתברך כבריה חדשה משוללת שום חלאה באיכות רוחני קדוש, וכן ישראל יזדכך חומרם באיכות קדושה וע"י כן תהיה **ירושלים גילה** שהוא איכות קדושה בלי תערובת חלאת זוהמא, באופן תקרא **גילה** שהיא קדושה כמו שכתבנו, כי גדר זה הוא יורה על שלילת

זוהמא, וכן ישראל תפסק זוהמתן ויקראו משוש, ואז לא יהיה כבראשונה שלא היה כבודו יתברך להיות בירושלים כמאמר שלמה, האמנם ישב אלוהים על הארץ, כי אם שהשכינה הייתה שורה בצדיקים שבדור כי היכל ה' המה, ואגבן היה התפשטות מה במקדש, אך לעתיד לא תצטרך ירושלים לבוא לשכון באדם, וממנו יבוא התפשטות אל ירושלים, כי אם **וגלתי בירושלים** שהוא כי אגיל בהיותי בירושלים בארץ עצמה, אלא שאוסיף ששון על הגילה בהיותי בעמי, כי קדושת העם על כל פנים עודפת על העיר, והוא כי פסקה זוהמתן כמדובר, והראיה כי כן הוא שפסקה זוהמא מהעיר והעם, הלא הוא כי **לא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה,** והוא כי ב' דברים הם דבקים בסילוק הזוהמא:

א' חירות ממלאך המוות,

שנית, חירות משעבוד מלכויות ושתיהן יהיו שם,

כי **לא ישמע עוד קול בכי** כי יבולע המוות, ומחה ה' אלוהים דמעה, שהוא חירות ממלאך המוות, וגם **לא קול זעקה** של שעבוד ותגרת אויב.

כ לֹא-יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוּל יָמִים וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא-יְמַלֵּא אֶת-יָמָיו
כִּי הַנַּעַר בֶּן-מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֶא בֶּן-מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל :
כא וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פִּרְיָם :
כב לֹא יִבְנוּ וְאַחֵר יֵשֵׁב לֹא יִטְּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל
כִּי-כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם יְבַלּוּ בְּחִירָי:
כג לֹא יִגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי ה' הֵמָּה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם :

ויצדק בזה מאמרם ז"ל כי פס' שאחר זה שאומר **(כ) כי הנער בן מאה שנה ימות כו',** מדבר באומות עכו"ם אשר עליהם אמר למעלה, **ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם כו',** אבל בישראל בלע המות לנצח, ומה מתקו בזה דברי הכתוב באומרו **לא יהיה משם עול ימים כו' כי הנער כו',** כי אומרו משם יורה כי על הנמצא שם ידבר, שתולה הדבר במקום ולא בישראל.

ושעור הכתוב לא ישמע בה עוד קול בכי כו' שהוא מיושביה, אבל לאשר אינן מיושביה כי אם גוים הנמצאים שם, **לא יהיה משם אשר לא ימלא את ימיו כי הנער כו'.**

(כא) ובנו בתים וישבו כו'. אמר עוד אטיב להם **בבני חיי ומזוני,** והחל במזון הקודם לכולם, ואמר **ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו פרים,** ואח"כ אמר על **חיי (כב) לא יבנו ואחר ישב,** כלומר שגם שדרך האב שלא יצטער אם בונה או נוטע ובניו ישבו ויאכלו, כי אם **לא יבנו ואחר ישב** שהם בניהם, כי גם המה אחרים יקראו, כמו שאמר רשב"ל על בניו **ועזבו לאחרים**

חילם, כי כימי העץ הוא העץ הידוע הוא עץ החיים, וזה אומרו **העץ** בה"א הידיעה שהוא על היות להם **חיי** כאמור, כי גם שהעיקר יעשו אז מטובות העולם הבא, עם כל זה **ומעשה ידיהם** שבעולם הזה אברכם, שיבלום **בחירי** וזהו **ומעשה כו'**, ומה שאמרתי ש**לא יבנו ואחר ישב ולא יטעו ואחר יאכל,** לא שיעדרו מהם בנים לישב ולאכול עימהם, כי הלא **(כג) לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה, כי זרע ברוכי ה' המה,** אך מה שאמרתי **לא יבנו ואחר ישב, לא יטעו ואחר יאכל,** אין הכוונה הם ולא בניהם, כי אם וצאצאיהם אתם, כלומר, שלא באתי למעט אלא שלא ימותו הבונים והנוטעים, וישארו בתים וכרמים לבניהם לבדם, אך לעולם כי צאצאיהם אתם יהיו, נמצאו שלשת הדברים יחד **מזוני וחיי ובני.**

כד וְהָיָה טֶרֶם-יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע :
כה זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל-תֶּבֶן וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ
לֹא-יָרֵעוּ וְלֹא-יַשְׁחִיתוּ בְּכָל-הַר קָדְשִׁי אָמַר ה' :

(כד) והיה טרם יקראו ואני אענה כו'. זה עניין הכתוב אצלנו על פס' **תאות לבו נתת לו כו',** ועל דרך זה כתבנו על פס' **ברוך ה' אשר לא הסיר תפילתי וחסדו מאתי,** שעם שנתן לו חסדו לא הסיר תפילתו, ועל דרך זה יאמר פה **טרם יקראו ואני אענה,** ועם כל זה גם אחר שעניתי והסכמתי לתת לו את שאלתו, אם עדיין **עוד הם מדברים ואני אשמע,** כי ערבים עלי דבריהם כי נעמו.

או יאמר עניין ר' חייא ובניו האמור פרק השוכר את הפועלים, וזה לשונו:

אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד ריש ירחא הוה נגה ליה ולא אתא,
א"ל מאי טעמא נגה ליה למר,
א"ל עד דאוקימנא לאברהם ומשי ידיה ומצלי ומגנינא ליה, וכן ליצחק וכן ליעקב,
ולוקמינהו בהדי הדדי, סבר תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח,
א"ל ויש דוגמתן בעולם הזה,
א"ל איכא ר' חייא ובניו, גזר רבי תעניתא אחתינהו לר' חייא ובניו, אמרי משיב הרוח ונשב זיקא, אמרי מוריד הגשם ואתא מיטרא, כי מטא למימר מחיה המתים רגש עלמא כו' ע"כ.

כלל העניין, כי ע"י התפלל שלשתן יחד תפלתן נשמעת אפילו בלא שאלה, כי אם בהיותם מזכירין שבחיו יתברך באומרו משיב הרוח נשב זיקא, והנה הן אמת, כי המצא ג' יחד בדור א' הוא קשה ואם ימצאו יהיו נפרדים, אך הדבר הגדול היה המצא באב ובניו יחדו כי הוא פלא, וזה אחשוב היה מאמרו יתברך שימצא עניין זה באב עם בנים הרבה בעם ישראל כר' חייא

ובניו, וזהו **לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה,** כלומר בנים בלתי ראויים כי אם **זרע ברוכי ה',** ובמה יבחן, הלא הוא כר' חייא ובניו, כי בהיות צאצאיהם אתם יחד, **והיה טרם יקראו** אב עם בנים עם צאצאיהם אתם, שהוא טרם שאלה באמצעיות **ואני אענה,** הא כיצד, הלא הוא כי **עוד הם מדברים** דברי דרכיו יתברך **ואני אשמע,** שהוא באומרם משיב הרוח ישיב זיקא, מוריד הגשם וייתא מיטרא וההיקש בכיוצא בזה, שהוא **טרם יקראו** באמצעיות.

או מעין זה, במה שאמרו בגמרא, שלעולם יסדר אדם תפילתו בינו לבינו ואח"כ יתפלל, ובזה יאמר, **והיה טרם יקראו** בתפילה **ואני אענה,** הא כיצד? כי עוד **הם מדברים** בינם לבין עצמם ומסדרים דברי התפילה, ואז **אני אשמע** שהוא **טרם יקראו** ומאז **אענה.**

ושמא תאמר, כי מה שימהר הוא יתברך לענות אותם הוא על כי יהיה הזמן צריך לכך, כי יהיה העולם מבולבל ואין שלום בעולם, ועל כן אם היה הוא יתברך עונה **טרם יקראו** היו ישראל אבודים, לא כן הוא, כי אדרבא ירבה השלום בעולם, כי כל הבריות יהיו בשלוה, כי רוח שלוה שרתה בעולם עד גדר **(כה)** ש**זאב וטלה ירעו כאחד, ואריה כבקר כו' לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כו'.**

פרק סו

א כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי
אֵי-זֶה בַּיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ-לִי וְאֵי-זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי :
ב וְאֶת-כָּל-אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל-אֵלֶּה נְאֻם-ה'
וְאֶל-זֶה אַבִּיט אֶל-עָנִי וּנְכֵה-רוּחַ וְחָרֵד עַל-דְּבָרִי :
ג שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה-אִישׁ
זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עוֹרֵף כֶּלֶב
מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם-חֲזִיר
מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּ
ם-הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה :
ד גַּם-אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם
יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא-חָפַצְתִּי בָּחָרוּ :

(א) כה אמר ה' השמים כסאי כו'. הנה על פס' **היכל ה' היכל ה' כו'** ארז"ל, שהיו ישראל אומרים לירמיה, מה לך מפחידנו מאויבינו יחריבו ארצנו, היעלה על לב יעזוב ה' את ביתו והיכלו ביד גוים, על כן אמר אל הנביא מה הביטחון הזה אשר בטחו, באומרם **היכל ה' היכל ה',** הלא ידעו כי **היכל ה' המה** ולא הבית, כי אין הבית כדאי לשרות בו שכינה, אך עיקר ההיכל הוא האדם כאשר הוא צדיק, ואם אין, הלא תסתלק, והאדם והבירה יעזוב ביד עכו"ם עריצים, והן אמת חשבתי כי כחזיון הזה חזה גם ישעיהו בכתובים אלה, ומה גם לרז"ל האומרים, כי בזמן הבית בימי מנשה היה המשא הזה, וזה אומרו **כה אמר ה' השמים כסאי כו',** לומר הלא בעשותכם הרע בעיני, על מה אתם בוטחים שלא אשחית הכל, האם על היכל ה' שלא אניחהו ביד גוים, כי ביתי הוא אשר אני שוכן בתוכו, הנה כה אמר ה' אל יעלה על רוחכם, כי בבית היא דירתי כי אם באדם הצדיק בהימצאו, כי הביטו וראו בדעתכם, כי אחר ש**השמים כסאי והארץ הדום רגלי** אשר זה כל העולם, ואם כן איזה בית אשר הוא בעל גבול אשר תבנו לי, והנה זה הוא מפאת היות בית בעלת גבול ומחיצות, וכל שכן שבלעדי זה איזה מקום יערך אלי להיות בו מנוחתי, כי האמנם ישב אלוהים על הארץ, אפילו אם יצויר יהיה הבית גדול.

או שעור הכתוב, איזה בית גבולי **אשר תבנו** למי ש**השמים כסאו והארץ הדום רגליו,** וכל זה הוא בהנחה שהנחתי ששמים וארץ כדאים להיותי שוכן בם, כל שכן כי **איזה מקום מנוחתי** לא שמים ולא ארץ, כי מה המה להיותם מנוחתי בעצם, כי אם בדרך התפשטות בעלמא כנודע.

ושמא תאמרו, כי גדול הוא בית המקדש משמים וארץ כמאמר בר קפרא, כי גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ, כי במעשה שמים וארץ כתיב **אף ידי יסדה ארץ כו',** ואלו במעשה צדיקים כתיב **מקדש ה' כוננו ידיך,** ואם כן גם ששמים וארץ לא יהיו כדאים לשכון יה אלוהים, יהיה כדאי בית המקדש שהוא מעשה צדיקים ומתייחס אל ב' ידי ה'.

הנה לזה יש תשובה, וזה אומרו **(ב) ואת כל אלה ידי עשתה כו',** כלומר הלא תאמרו כי **את כל אלה ידי עשתה** ואינן מעשה צדיקים כביהמ"ק, ומתייחסים אל יד א' וזהו **ידי עשתה,** מה שאין כן ביהמ"ק שמתייחס לשתי ידיים, כד"א **מקדש ה' כוננו ידיך,** באופן כי תקשני לומר, כי כדאי הוא הבית אשר תבנו לי לשכון בו יותר מכל שמים וארץ, אך על זה יש קושיא, כי איך יתכן יהיו מעשה צדיקים שהוא בנין גשמי גדול משמים וארץ, עם היות כי הלא ויהיו כל אלה נאם ה', כי **בדבר ה' שמים נעשו** שנבראו ע"י דבורו שהוא רוחניות מרום וקדוש, ואינו דומה אשר נתהווה בדבורו יתברך לאשר היה ממעשה ידי אדם, אך מה ששבח אני הבית המקדש לא על הבית מצד עצמו, כי אינו שורה בו בעצם כי אם באדם, כי **היכל ה' המה,** וזהו **ואל זה**

אביט לשכון בו, אל עני ונכה רוח וחרד על דברי, שהוא החרד על דברי שאמרתי והיה העולם, כאומרו **ויהיו כל אלה נאם ה',** שהוא כי **בדבר ה' שמים נעשו,** ש**אביט אל מי שחרד על דברי** שדברתי והיה העולם בל תהיה דברי לבטלה, וע"כ משתדל להיות צדיק יסוד עולם שנברא בדברי.

או שעור הכתוב, ואיזה מקום מנוחתי בכל שמים וארץ, עם היות ש**את כל אלה ידי עשתה,** ומה גם עתה **בית** גבולי **אשר תבנו לי,** ואם כן במה אני שוכן בעולם הזה, הלא הוא, כי הנה **ויהיו כל אלה נאם ה'** נבראים בנאם ה' כי **בדבר ה' נעשו,** ועל כן מי מקיימם **החרד על דברי,** כי כדאי הוא החרד על דבר ה' לקיים מה שנברא בדבר ה', ועל כן אותו אביט להיות היכל ה', ועל פי דרכו הורה איך **החרד על דבר ה'** כדאי הוא לקיים שמים וארץ, כי יבוא ה**חרד על דבר ה'** ויקיים מה שנעשה בדבר ה', וזהו **ויהיו כל אלה נאם ה', ואל זה אביט כו' וחרד על דברי** לקיים הנעשה בדבר ה', הוא דבר ה' שבו שמים נעשו. או יכוון באומרו **וחרד על דברי,** לומר הנה בחרתי ב**עני ונכה רוח,** אך בזאת שלא להיות **עני ונכה רוח,** אם יראה עוברים על דברי מחמת הכנעתו ישתוק, כי אם יצעק ויעשה חרדות על דבר ה', כי כדאי הוא דבר ה' לבלתי החשיב כל שוכני ארץ, כי כל אלה לא נבראו רק בדבר ה'.

ושמא תאמרו, הלא תקריבו קרבנות ומנחות בבית המקדש, ובזה אתם בוטחים להתקיים, הלא **(ג) ה**שוחט השור מכה איש וזובח השה אחשיב כעורף כלב, ו**מעלה מנחה** כאלו הוא **דם חזיר,** ו**מזכיר לבונה** ל**מברך און,** וכל זה למה, הלא הוא כי גם המה **השוחט השור וזובח השה והמעלה מנחה והמזכיר לבונה,** בחרו בדרכיהם של **מכה איש ועורף כלב ומברך און** ועושים אותם, וגם שמקריבים קרבנות לא מלב ומנפש הם עושים, כי בעלילותם של **מכה איש ועורף כלב ומברך און נפשם חפצה.**

לכן גם **(ד) אני אבחר בתעלוליהם** שבחרו ופעלו לשלם להם פעלם, **ומגורותם** שבשבילם מקריבים קרבנות **אביא להם,** ולא ינוכו אשמותם במה ש**אביא להם,** כי כל זה יהיה **יען קראתי** שישובו בתשובה **ואין עונה,** ואח"כ **דברתי** בקושי כמשמעות דבור **ולא שמעו,** ובראשונה **ויעשו הרע בעיני,** ולא בעיני בשר ודם כי אם בהיחבא, ואח"כ להכעיס **באשר לא חפצתי בחרו,** שלא מתאוות הנאתם רק לבחור במה ש**לא חפצתי.**

ה שִׁמְעוּ דְּבַר-ה' הַחֲרֵדִים אֶל-דְּבָרוֹ
אָמְרוּ-אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד ה' וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ :
ו קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל ה' מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו :
ז בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלְדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר :
ח מִי-שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה

הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם-יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי-חָלָה גַּם-יָלְדָה צִיּוֹן אֶת-בָּנֶיהָ :
ט הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר ה' אִם-אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהֶיךָ:

(ה) שמעו דבר ה' החרדים אל דברו כו'. הנה ידוע כי בגאולה העתידה יש תיקון לישראל וגם לבחינת כבודו יתברך, כי שמו חלילה מחולל בעכו"ם, וגם שמו הגדול כביכול בלתי מלא בד' אותיות, עד יום נקם כד"א **כי יד על כס יה,** ובכלל כבוד שמו הוא הבית אשר נקרא שמו עליו שיבנה והוא כבוד שמו, והנה כתבנו למעלה כי הנביא בשם ה' מחזיק לבנו בל נתייאש על גאולתנו, כי כמשכון ובטחון הוא לנו דבר כבוד שמו שלא יעזבנו, ואגבו נושע גם אנחנו, והנה **החרדים** על **דבר ה'** שמעו ויחלו כי דברו לא ישוב ריקם, והנה לא יבצר בעמנו ליצני הדור יתלוצצו וירחקו מהחרדים על דבר ה' ומייחלים תשועת ישראל בכל לבם, ואומרים להם מה לכם תייחלו תשועת ישראל כי איה לכם זכות לכך, ואם הוא המשכון שיש על דבר כבוד שמו, הלא יעשה מה שיכבד שמו, כעניין הנקם מאויביו וכיוצא ויעזוב אתכם, והנה אלה מרפים ידי החרדים על דבר ה' אסירי התקווה, וע"כ אומר להם הוא יתברך **שמעו דבר ה' החרדים אל דברו,** שאליכם אביט כאמור בסמוך **ואל זה אביט כו' וחרד על דברי,** הנה **אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם** ומרחיקים אתכם, ואמירתם הוא כי אינו בטחון לכם דבר כבוד שמי, כי יאמרו כי **למען שמי יכבד ה'** כי יעשה מה שיכבד ה' בלבד, אך אתכם יעזוב ולא יחוש כי מה לו מישראל, על כן אני אומר כי **ונראה בשמחתכם** אני ושכינתי שבגלות כביכול בשבילכם ופמליא שלי, והם המרפים ידיכם יבושו.

כי הנה דעו כי יש **(ו) קול שאון מעיר,** שיש לפני מליצים בקול שאון מצד ירושלים אשר היא חרבה, וכן קול מהיכל אשר הוא חרב שיבנה, והנה **קול ה'** מה שנותן קולו לפעול ה', הוא לומר ש**משלם גמול לאויביו,** הם אשר הצרו את בניו, כי מזה הוא עושה עיקר, והוא כי אין הקדוש ברוך הוא קורא אויבים בעצם כי אם למצֵרים את ישראל, כעניין מלחמה לה' בעמלק ואומרו **כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו,** ועל דרך זה מקראות אין מספר לגדודם.

או במאמר ירמיה היכל ה' המה כי ישראל נקראו היכל ה', ובזה יאמר **הנה קול מעיר** שהוא צרת העיר היא ירושלים, ולעומת קול זה גם יש קול מהיכל הם ישראל, שהיו הנקראים היכל ה', כי **נתנו את נבלת עבדיו כו' בשר חסידיו כו',** אך מה שעושה יתברך עיקר לשלם גמול לינקם הוא על ישראל, וזהו **קול ה' משלם גמול** הוא **לאויביו** של היכל ה' הנז', הם ישראל שהיו נקראים היכל ה'.

והראיה כי מזה אני עושה עיקר, הלא הוא כי הנה **(ז) בטרם תחיל** חיל החורבן, **ילדה** את הגואל הוא מלך המשיח, הנותן נקמת ישראל באויביהם, והוא מאמרם ז"ל ב**איכה רבתי** כי

טרם עת שלוח אש בבית המקדש נולד המשיח, כאשר סופר שם במדרש, וזה הוא סימן כי גם **בטרם יבא חבל לה** בחבלי משיח **והמליטה זכר,** והוא כי ביום בא גוג ומגוג על אדמת ישראל בחבלי משיח, ויצר אותנו בטרם יגע בירושלים נהיה נושעים, וזהו **בטרם יבא חבל לה והמליטה זכר,** כאשר **בטרם תחיל ילדה.**

והביטו וראו **(ח) מי שמע כזאת מי ראה** נפלאים האלה כאחת, אם לא כי יד ה' עשתה למען עמו ישראל, שבשביל ישראל סבא נברא העולם, והוא כי היוחל ארץ ביום א' כו' והוא, כי אם אין ישראל סבא אין עולם כי בראשית ברא אלוהים כו' בשביל ישראל סבא שנקרא ראשית, וכן מאמר קטיעא בר שלום כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם, כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל, והנה אם בחורבן הבית לא הייתה תקווה לישראל לא היה החיל לציון בלבד, כי אם לכל הארץ יחד שהייתה חוזרת לתהו ובהו, כי אם אין ישראל אבינו אין עולם, ואלו לא היה אז המשיח הייתה אובדת תקוות ישראל, ונמצא שהיה כאלו אז נולד ישראל סבא עולם מתקיים, נמצא כי ביום החורבן היה החיל כולל לכל הארץ, ובלידת המשיח שהיה כאילו אז נולדו ישראל נתקן הכל, והוא פליאה היות שני קצות ביום אחד, והוא איבוד כל הארץ ביום אחד והיוולד גוי בלידה של אשה אחת בפעם אחת.

וזה יאמר **מי שמע כזאת וכו' היוחל ארץ** שיבוא חיל כולל לכל העמים **ביום אחד, ואם יולד גוי** שהוא עם רב, מקיימי הארץ בכרס אחד בלידה אחת, והיכן היה כל זה הלא הוא מה שאמרתי **היוחל ארץ,** הוא **כי חלה** שהוא ע"י החורבן שהיה חיל אל כל הארץ, שהיה העולם אבד בהעדר ישראל, ומה שאמרתי **אם יולד גוי** הוא **גם ילדה** אז **ציון את בניה** כולם **פעם אחת,** שהוא בלדתה את המשיח בעת ההיא, וזהו **כי חלה גם ילדה ציון את בניה,** כי ביום אחד היה איבוד וחיל הארץ, ואז בפעם אחת נולדו כל ישראל המקיימים את הארץ, והכל היה ב**ציון כי חלה** בחורבן **וגם ילדה את בניה** כמדובר.

ומסיים מאמרו הוא יתברך **(ט) האני אשביר כו',** והוא כי הנה אמר **בטרם תחיל ילדה,** כי אחר ש**בטרם תחיל** בחורבן **ילדה** את המשיח כאלו ילדה את כל ישראל, מזה תדעו כי גם לעתיד **בטרם יבא חבל** לציון **והמליטה זכר,** שהוא מציאות הגאולה, וביאר עניין **בטרם תחיל ילדה** בפסוק שאחריו, בא עתה ופירש איך מזה יצא ש**בטרם יבא חבל לה והמליטה זכר,** והוא **האני אשביר וכו' יאמר ה',** לומר כי אז בזמן חבלי משיח **יאמר ה', האני אשביר** שאביא בנים עדי משבר ולא אתן לידה שתמליט זכר בתמיהה, זה לא יתכן ש**אשביר ולא אוליד,** כי הלא כשהשברתי ביום החורבן הולדתי את מלך המשיח, ובכן אמור מעתה אם אני המוליד מאז מיום החורבן, היתכן שאעצר בבוא חבלי הלידה מלהביאו אחר שכבר נולד, וזהו **ועצרתי אמר אלוהיך,** ושינה התוארים מה' אל אלוהיך ומעתיד לעבר, שאמר **יאמר ה'** ואח"כ

אמר **אלוהיך** לשון עבר, אך הוא כי בעת החורבן לבל יאבד העולם, אפילו מידת הדין הסכימה להוליד את המשיח, ומאז אמר למה אני עושה שיולד זה עתה, כדי להביא הגאולה בזמנה באומרי **אם אני המוליד ועצרתי** בתמיהה, ואח"כ בזמן הגאולה יאמר שם ההוויה הגדול, האני במידת רחמים **אשביר ולא אוליד** הגאולה, והלא **אם אני המוליד ועצרתי אמר אלוהיך** מאז, ואם מידת הדין אמר כך כל שכן **אני** מידת רחמים.

י שִׂמְחוּ אֶת-יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָהּ כָּל-אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל-הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ :

יא לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ :

יב כִּי-כֹה אָמַר ה' הִנְנִי נֹטֶה-אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כָּבוֹד גּוֹיִם

וִינַקְתֶּם עַל-צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל-בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֲשָׁעוּ :

יג כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַם תְּנֻחָמוּ :

יד וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִּפְרַחְנָה

וְנוֹדְעָה יַד-ה' אֶת-עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת-אֹיְבָיו :

(י) שמחו את ירושלם וגילו בה כו'. אמר הנה יש שלשה סוגים בישראל:

יש המון העם החפצים יותר בגאולתם מבישועת ירושלים,

ויש כת שני והוא שאוהבים יותר תשועת ירושלים מישועת עצמם אך אינן מתאבלים עליה,

וכת שלישית הם המתאבלים עליה,

וכל אחד מקבל הנאה לפי הדרגתו, והוא כי על הכללות אמר **שמחו את ירושלים** שהוא גדר שמחה, ולא ישכנו בה רק ישמחו בטובה,

ועל השני אמר **וגילו בה כל אוהביה,** שהוא תואר גילה שהיא יתירה על שמחה ויהיו בה,

ועל השלישית אמר **שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה,** כלומר עצתי היא תדבקו בזו השלישית, ואומר לכם **שישו** שהוא כי יהיה להם ששון כפול:

הא' שישישו בטוב שבה,

שנית כי גם מה שהוא מקבלת מלמעלה תקבלו אתה, וזהו **שישו אתה משוש,** והוא, כי מה שהיא מקבלת ששון מירושלים של מעלה תקבלו אתם עמה.

וזהו שפירש ואמר על החלוקה הא', **(יא) למען תינקו ושבעתם משד תנחומיה,** כי מהשד שלה שקבלה כאשה שממה שהושפע בדדיה תשביע את ולדה,

ועל החלוקה הב', אמר **למען תמצו** שהוא שזולת מה שבדד תמוצו ממה שבפנים,

ועל הג', אמר **והתענגתם מזיז כבודה** הוא ה' השורה בתוכה לכבוד, כד"א **ולכבוד אהיה בתוכה.**

ופירש **(יב) כי כה אמר ה' על הא', הנני נוטה אליה כנהר** הידוע הוא היוצא מעדן **שלום** להחזיק ברכה, כי אין כלי מחזיק ברכה כשלום, ובזה **וכנחל כו'** ומזה **וינקתם וכו'** כאומר **למען תינקו,**

ועל הב', אמר **(יג) כאיש אשר כו' ובירושלים** בתוכה **תנוחמו** כאומרו למעלה **וגילו בה,**

ועל הג', אמר **(יד) וראיתם ושש כו'** וזהו פירוש אל אשר אמר **שישו אתה משוש** כי תתענגו **מזיז כבודה.**

[יב] כי כה אמר ה' הנני נוטה אליה כו'. מלבד הכתוב יאמר הנה יש שני מיני אושר:

א' יניקת אושר שפע רוחני, ויש אושר עושר העולם הזה, וכן באושר העולם הזה יש משל ירושלים כי ירבה עושרה וטובה ככל הכתוב למעלה, **ושמתי כדכד כו' וכל גבולך לאבני חפץ,** שארז"ל שאפילו גדרי הכרמים והשדות יהיו מאבנים טובות ומרגליות.

ויש עושר של ממלכות עמים, נאספים להשתחוות לישראל באוצרות כספם וזהבם, והנה מן הסוגים האלו אשר בחר הוא יתברך הוא הראשון כאומרו **למען תינקו וכו' למען תמוצו והתענגתם** שהוא **תענוג נפשי מזיז כבודה** שהוא מירושלים של מעלה כמדובר, אמר עתה, **כי כה אמר כו'** נמשך אחר פסוק הקודם, לומר הלא אמרתי לכם **שישו אתה משוש כו',** ולא הזכרתי טובות העולם הזה, הלא הוא כי אני עושה **למען תינקו כו' למען תמוצו כו'** שהוא אושר רוחני, והלא תאמרו, והלא טוב היה ליינק חלב גוים ושד מלכים, תחת אשר אכלונו הממונו, אל יעלה על רוחכם שיבצר גם זה, **כי כה אמר ה' הנני נוטה אליה כנהר שלום** עם כל הגויים, שיזחלו **כנהר** כריבוי לבוא אליה דרך שלום כל הגויים, **וכנחל שוטף** יהיה **כבוד גויים** ועושרם אשר יביאו לרוב, **וינקתם** זה כי לא תעדר מכם גם יניקת כבוד עשרם ובכבוד גדול, כי **על צד תנשאו כו',** אך איני עושה עיקר מיניקתכם משל גויים כי אם משלכם.

כי הנה **[יג] כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם,** והוא כי כאשר האב מנחם את הבן למה שהוא אדם, אפשר ירחמנו משלל זולתו כי אדם הוא, וישלול שלל ויבוז בז ויתן לבנו וינחמנו בו, אך אמו יושבת בית לא ינחמנו, כי אם משלה, וזהו **כאיש אשר אמו תנחמנו** משלה **כן אנכי אנחמכם** משלי.

ושמא תאמרו, הלא תנוח דעתנו יותר להינחם ע"י שלל אויבינו, תחת אשר שללונו ואכלונו, לזה אמר **ובירושלים תנוחמו,** והוא כי את ירושלים אמרו **ערו ערו עד היסוד בה,** ואין תנחומיה שמקבלת מאויביה יניקה, כי אין לה בטובם ועושרם כי אם מתנחמת בשד, כי תינק מירושלים העליונה כמו שכתבנו, ולכן אתם שלא תעשו עיקר מיניקה משל אויביכם, כי אם

ממני **בירושלים תנוחמו,** שאינה נוטלת מאויביה אשר החריבוה כי אם ממני, גם אתם תנחמו בה שאינה מתנחמת רק משלי, וזהו **ובירושלים תנוחמו**.

והנה לכם שתי תועלויות בהיות שתינקו ממני שהוא מהשכינה, שהיא **שד תנחומיה וזיז כבודה,** אחד כי **[יד] וראיתם ושש לבכם** בעושר של אויביכם שהוא ממון, יגרום לכם דאגה אך בזה **וראיתם ושש לבכם,** וגם אם תאמרו כי גם עושר העולם הזה משמח, אין השמחה עושה רושם בעצמות הקשים, מה שאין כן באושר רוחני כי בו גם לעצמות ישפיע, כי **ועצמותיכם כדשא תפרחנה** כמאמר שלמה על עוסק בתורה שתהיה שיקוי לעצמותיך.

ושמא תאמר, הלא שמחת אכול שלל אויבינו אשר אכלונו, תגדל השמחה עד שתדשן עצם, דע כי אדרבא נהפוך הוא, כי הנה עוד תועלת אחר יהיה לך בזה, והוא כי **ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו,** שהוא בדרך הזה יודיעו שני הפכים:

אחד אושרך,

שנית, כי יזעים בה את אויביך,

אך עתה שיבואו וישתחוו לך ברוב עשרם, לא יזעם אותם ה' כי אם תקבלו מנחתם, לאו אורח ארעא לזעום אותם, ואם תגעל בעושרם ותעש עיקר מטוב ה', תכיר יד ה' את אוהביו כמוך וזעם את אויביך, ויותר תנוח דעתך להינחם ע"י זעימתם מע"י קבל כבוד עושרם.

[יא-יד] או שיעור הכתובים, כי אמר למעלה ג' חלוקות:

אחד, למען תינקו כו',

ב', למען תמוצו,

ג', והתענגתם מזיז כבודה,

ועל הא', אמר **כי כה וכו' הנני נוטה כו',** שמפרש ואומר מה הוא **שד תנחומיה** שהוא שד של ב' תנחומין:

ואמר ש**הא'** הוא כי **הנני נוטה אליה כנהר שלום** שהן ב' יניקות:

א' מעולם העליון שיהיה שפע משער השמים **כנהר** הידוע, הוא היוצא מעדן לחבר ירושלים ע"י נהר השפע עם כל העולמות של מעלה, וזהו גדר שלום שהוא חיבור, כד"א המשל וכו' עושה שלום וכו' נמצאת יונקת משפע עליון,

וגם מן הארץ כי **כנחל שוטף כבוד גוים,** נמצאת יונקת מב' תנחומין שהן **שוד תנחומיה,** ועל זה אמר **וינקתם** מהאושר ההנאה רוחניות וגשמיות, ומה שקראתיה **כבוד** הוא על שעם יניקת ההנאה, יהיה ג"כ כבוד כי **על צד תנשאו וכו',**

ועל מה שאמרתי **למען תמוצו,** הוא כי **כאיש אשר אמו תנחמנו,** שמוציאה לו דברי תנחומין מקירות לבה, כן אנכי השכינה כביכול אוציא שפע מפנימיותי כמוצץ שמוצץ מה שבפנים, כן **תמוצו** מאיכות פנימיותי.

ושמא תאמרו, זה יהיה שנמוץ ונתהנה מאז והלאה, אך איך נתנחם על כל הרעה שבאה עלינו בחורבנות וגלויות? לזה אמר **ובירושלים תנוחמו** שהייתה שממה ועיים, עם שלא חטאה וסבלה עליכם וכל שכן אתם, ועל מה שאמר **והתענגתם מזיז כבודה,** הלא הוא כי וראיתם **זיז כבודה** ושש לבכם, שיהיה עין רואה ולב שמח ואברים מתענגים עד העצמות, לעומת מה שלא הסרתם כלים עין ולב ואברים אלו מן העבירה, והמידה הפועלת לכם רחמים אז יזעום את אויביו.

טו כִּי-הִנֵּה ה' בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי-אֵשׁ :
טז כִּי בָאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת-כָּל-בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי ה' :
יז הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל-הַגַּנּוֹת אַחַר (אַחַד) [אַחַת] בַּתָּוֶךְ
אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֵפוּ נְאֻם-ה' :

(טו) כי הנה ה' באש יבוא כו'. אשר אמרתי **וזעם את אויביו** שהוא מידת הרחמים אשר ה' הוא המדבר באומרו **כי כה אמר ה' כו',** והלא כמו זר יחשב בעיניכם עשותי ע"י מידת רחמים, או כי קלה תהיה זעימתם אל תחושו, כי דעו אפוא **כי הנה ה' באש יבוא** שהוא הוא ובית דינו, כי את הב"ד קורא אש, וגם **כסופה** ימהרו ופי' מה שימהרו **מרכבותיו,** הוא כדי **להשיב בחימה** שפוכה את **אפו,** אשר הקדים והלך לעשות נקמה באויבים, **וגערתו** שגוער באף להשיבו הוא **כלהבי אש,** כי אינו חפץ כי אם ע"י עצמו כאומרו למעלה, **פורה דרכתי לבדי כו'** כמפורש שם בס"ד, כי הוא שמח לנקום נקמת בני ישראל ע"י עצמו מהטעמים הנאמרים למעלה.

ושמא תאמר, א"כ למה יבא ה' באש שהוא עם מידת הדין ולא יעשה לבדו, הלא הוא כי לא יבצר בבוא אלוהינו לעשות נקמה בעמלקים, אויבי ישראל ולגאול את ישראל, לקום שרי האומות לעשות כעוזא שרו של מצרים, שאמר אליו יתברך משוא פנים יש בדבר כו', יחדו למשפט נקרבה לפני ב"ד של מעלה, ואומר הוא יתברך על כן טוב טוב הוא ליעשות ע"י מידת הרחמים עם הב"ד, שלא ישאר לשרי האומות עכו"ם פתחון פה.

וזה אומרו **(טז) כי באש וכו'** לומר תדעו כי מה שבא באש הוא הב"ד, הוא על כי **ה' נשפט** עם השרים כביכול, על כן צריך ב"ד שידונו להורות להם יושרו יתברך, אך לעשות המשפט

והנקמה בהם לא בחרבו של מידת הדין כ"א ובחרבו של ה', הוא בבחינת הדין שבו יהרוג את כל בשר, ועם כל זה **ורבו חללי ה'.** ואל יעלה על רוח איש חלילה, כי מה שבאש הוא מדת ה' יבוא, הוא לבלתי יכולת חלילה למידת רחמים לפעול רוגז בלי מדת הדין, כי דעו אפוא, כי **(יז) המתקדשים וכו'** כולם **יסופו** ע"י דבור קל של ה' עם היותו בעל הרחמים, וזהו **יחדו יסופו נאם ה'** ע"י נאמו של ה' ברוך הוא.

יח וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת-כָּל-הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת-כְּבוֹדִי :
יט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל-הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחוֹקִים אֲשֶׁר לֹא-שָׁמְעוּ אֶת-שִׁמְעִי וְלֹא רָאוּ אֶת-כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת-כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם :
כ וְהֵבִיאוּ אֶת-כָּל-אֲחֵיכֶם מִכָּל-הַגּוֹיִם מִנְחָה לה' בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכְּרָכָרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלִַם אָמַר ה' כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ-בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית ה' :
כא וְגַם-מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר ה' :
כב כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם-ה' כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם :

הנה אומרו אנכי בלתי צודק עם העניין, כי אינו אומר אנכי אעשה דבר פלוני,

ועוד אומר באה לשון יחיד.

ועוד אומרו ושמתי בהם אות מה צורך אל האות.

ועוד מה צורך לשלח אל **איים הרחוקים** יבואו לראות את כבודו.

ועוד אומרו והביאו את כל אחיכם כו', מי הם המביאים אם הם הרחוקים לא היו שם ישראל בארצותם.

ועוד, שאומר **מכל הגוים** שיראה שלא על אשר היו נמצאים במקומות הרחוקים ידבר, ואם הוא האחרים הבאים לראות את כבודו יתברך, מיד באומרו **ובאו וראו את כבודי** היה לו לומר והביאו את כל אחיכם וכו'.

ועוד, שאם כן אומרו **מכל הגוים** הוא מיותר, כי הם הם הגוים והיה לו לומר מביניהם.

ועוד מה עניין אומרו **כאשר יביאו בני ישראל את המנחה וכו'** איך ידמה זה לזה.

ועוד מה הוא **הכלי טהור** שיביאו את ישראל בהם, אם הוא הסוסים והצבים כו', איזו טומאה או טהרה תצדק בהם.

ועוד אומרו, וגם מהם אקח כו' ממי יקח אם מישראל המובאים, אם הנלקחים הם זרע כהנים ולויים פשיטא ואם אינן למה.

ועוד שהיה ראוי תנקד למ"ד של **לכהנים** בשו"א ולא בפת"ח, וכן למ"ד של **ללויים,**

ועוד איך יתקשר לזה פסוק **כי כאשר השמים החדשים כו'.**

חזור לעמוד השער

ועוד אומרו עומדים לפני כי הלא זולת **שמים חדשים וארץ חדשה**, אין דבר שלא יהיה לפניו יתברך.

ועוד מהו ההידמות שיש לישראל עם **השמים חדשים וארץ חדשה.**

ועוד אומרו ושמכם כי אין עמידה צודקת בשם.

אמנם הנה יש ב' סוגים באומות:

א', כל הקרובים אשר שמעו את שומעו יתברך, והנה אלו רובם הצרו את ישראל, ויש בהם מועטים אשר לא הצרו.

ויש סוג ב' והם הרחוקים אשר לא שמעו את שמעו יתברך ולא ראו את כבודו, וכל הסוג ההוא אין בהם מי שהיצר את ישראל כלל.

והנה דרכו יתברך להשגיח בפרטים לתת לאיש כדרכיו, ועל כן **את כל הגויים** וכל **הלשונות יקבץ** לשלם לעושים הרעה כרעתם, ולמועטים אשר לא הצרו את ישראל ישלם טוב, והנה ידוע, כי כאשר פעולות ומחשבות של טובה של ישראל, נרשמים ונעשים אורות קיימים בקדושה לעומת מעשיהם הרעים הנרשמים בטומאה, כך פעולות ומחשבות הרעים של אומות עכו"ם על ישראל, נרשמים לפניו יתברך לשלם להם גמולם, ואותם המעשים והמחשבות של אותם הכתות כולם כאחת נוסדו יחד, לשים בלב כל הגוים להתקבץ לראות את כבודו יתברך.

ושיעור הכתוב במה שידענו כי **(יח) אנכי** היא שכינה, ואמר הנה ה' יעשה את האמור למעלה, עד גדר **ורבו חללי ה'**, אומרת השכינה **ואנכי** מה אעשה, הלא הוא כי **מעשיהם ומחשבותיהם** של האומות עכו"ם, שהם נרשמים ונעשים רוחות טומאה באו כולם כאחד לפני, כדי שאתן בה כח **לקבץ את כל הגוים וכו', וראו את כבודי** שתצא הרוח מאתי לתת כך בלבם, וזה אומרו **ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם** הושוו כאחד להיות בא **לקבץ את כל הגוים והלשונות,** וזה אומרו **באה** לשון יחיד כי על דבר זה היו כאחד, **ובאו** כולם **וראו את כבודי,** ואז אפריש ביניהם כי **(יט) ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים כו',** והוא כי את הטובים שלא פשעו בו יתברך ולא הצרו את בניו, הטיב להם שאשלחם פלטים לחופשי, שילכו אל הגויים הרחוקים **אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי, והגידו את כבודי בגוים,** ולמען יאמינו אותם וידעו כי דבריהם אמת, **וראו את כבודי** אשים להם **אות** שיהיה דבר ניסיי שיגדל עניינם בעיניהם, וזהו **ושמתי בהם אות** שהוא כדי ש**ושלחתי מהם וכו' אל הגוים.**

ושמא תאמר, מה בצע בשליחות זה האם צריך אתה ידעו הרחוקים כבודך, הלא הוא כדי **(כ)** ש**והביאו את כל אחיכם וכו',** כי הרחוקים ההם הם ילכו אל כל מקומות הגוים, **והביאו את אחיכם בסוסים כו' מנחה לה'.**

ושמא תאמר, ומה בצע יהיו מובאים ע"י אלו לזה אמר שני טעמים:
א', כי כאשר יביאו בני ישראל **את המנחה בכלי טהור,** כן אחפוץ יובאו ישראל ע"י טהורים שהם אשר היו רחוקים ולא הצרו את בני ולא פשעו בי, כי אפילו **לא שמעו את שמעי.**
ועוד טעם ב', כי **(כא) גם מהם** המביאים **אקח לכהנים וכו'** שהוא לשרת את הכהנים ואת הלויים המשרתים אותי בבית המקדש, כי לא אחפוץ ישרתום כי אם נקיי פשע, **(כב) כי כאשר וכו'** הנה ב**ספר הזוהר** פירשו כי **השמים החדשים** הם רקועי אור קדושה הנעשה בעסוק בחידושי דרך סודות התורה, **והארץ החדשה** הוא אור הנעשה בעסק חידושי פשטי התורה, ולפי דרכם זה יאמר, אם תאמר איך נתקיימו לעולם כל הבטחות אלו, ואולי בנים יולדו לא יזכו לכך אולי יחטאו, וגם אנו אולי תשתנה בחירתנו ונחטא.

לזה אמר אל תיראו **כי** הנה **כאשר השמים החדשים וכו',** אשר עושה מזכויותיכם **עומדים לפני, כן יעמוד זרעכם** וגם **שמכם** שלכם שלא יחטאו לא הם לא אתם, כי תהיו זכי האיכות כשמים וארץ החדשים ההם זה יהיה לכם, ואשר הביאו את אחיכם או את כל הגוים, אשר לא הצרו את ישראל מה תהיה הטבתם, הלא הוא כי **(כג) והיה מדי חדש וכו', יבוא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה',** ומהשתחויתם לפני תתעורר מידת הדין, על אשר הצרו את ישראל הם הפושעים בי, שכאשר **(כד) ויצאו כל בשר** מהשתחוות **לפני** יראו ויסתכלו **בפגרי וכו',** ש**תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה,** שלא תספיק האש להמית תולעתם, נמצאו נדונים באש ובמים יחד, וזה לא היה בעוברם בבאם להשתחוות עד צאתם, כי ע"י השתחוית הטובים תתעורר מידת הדין, להחזיק בדבר ולהריח **הדראון.**

[כ-כד] או יאמר, מה שאמרתי ש**יביאו את אחיכם מנחה לה'** שמשמעו על אדמת הקדש, אל תאמרו שבכלות המצרים לנו ואין בחו"ל רק אשר היו לנו טובים, למה לא נדור ביניהם ומזמן לזמן נבקר בהיכלך, הלא הוא **כי כאשר השמים החדשים** הנז' **עומדים לפני** בארץ ישראל, המתייחסת אל היותם לפני כי יאירו וימציאו רקועי אור קדושת התורה, שאין זה ודאי כי אם לעומת ארץ ישראל, **כן יעמוד זרעכם** בארץ שהוא לפני, ועל כן לא יצאו חוצה לארץ, **ושמכם** שלכם שתקראו בשמי כי צדיקים נקראים בשמו של הקדוש ברוך הוא, ואיך יעמדו בחו"ל.

ועוד טעם ב', לבלתי תמצאו ותהיו חו"ל כי הנה דעו לכם כי **והיה מדי חדש בחדשו כו', יבוא כל בשר להשתחוות לפני** שהוא בעיר הקדש, וכאשר יצאו מלפני מהארץ יראו **פגרי האנשים הפושעים בי וכו',** ויצטערו מהריח רע וזהו **והיו דראון לכל בשר** הבאים, ע"כ אחפוץ שאתם לא תצאו מלפני שלא תריחו ריח רע בהם, וזהו **והיו דראון לכל בשר** הם אשר אמרתי, יבוא כל בשר אך לא לכם.

ועל פי דרכנו למעלה שפירשנו כי **הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה,** שהוא כי אז יעשו עולם הגלגלים והארץ בריה חדשה, כי רוח טומאת זוהמת נחש תעובר מן הארץ, ותהיה משוללת עכירות חלאה, וכן עולם הגלגלים נתעכר בחטא אדם, כי על כן לקו מאורות שהוא אחד מהו' דברים שלקו כמו שאמרו ז"ל **מאורות חייו זיוו וקומתו כו',** ועל כן יש הוראות צרות בתנועות הוברי השמים מה שלעתיד לא יהיה, על פי דרך זה יאמר, מה שאמרתי ש**יביאו אתכם מנחה לה',** איך אחשיב אתכם למנחה העולה לפני לרצון, הלא הוא כי אז תהיו משוללי זוהמה ויצר הרע, בריה חדשה קדושים כי לא תהיו מתייחסים לדבר הבלתי מתייחס לעומד לפניו יתברך, בין בני הגוף הוא זרעכם בין מלאכים הנעשים בתורה ומצות שהוא שמכם, והוא כי שם טוב היוצא אל הצדיק בעולם, אפילו ליושב בחדרי חדרים אסור ועצור בדד ועוסק בתורה שמו יוצא בעולם, שהוא כי יהללוהו בשערים מעשיו הם שרפי קדש שברא בהם, נמצא כי הן הם שם שמם הטוב, והם בני הנפש כי הם עיקר תולדות של צדיקים, ועל ב' הסוגי בנים אמר **זרעכם ושמכם.**

הנה עד כה דבר אל **הגויים הרחוקים** שיביאו את ישראל, **ועל מיעוט שבקרובים** שלא פשעו בו יתברך להצר את ישראל בעולם הזה, נשאר **הסוג השלישי** אשר **מעשיהם ומחשבותיהם** בא לקבצם לרעתם, עתה דבר עליהם ואמר כי **והיה מדי חדש כו' יבא כל בשר,** שהם **הרחוקים ומיעוט הקרובים,** אשר לא היצרו את ישראל **להשתחוות** ובצאתם יצאו, וראו את הכת אשר הצרו את ישראל הם **הפושעים,** כי **תולעתם** בגוף **לא ימות** כי בכל חדש יראו אותם בראיה א', ויגלה עיניהם לראות ש**אשם** בנפשם **לא תכבה.**

ושמא תאמרו, איך כאשר יצאו בכל חדש יראו אותם במציאות אחר, שלא נתאכלו ביני וביני והלא כלבים וחיות יאכלו אותם, לזה אמר **והיו דראון לכל בשר** אפילו לחיות וכלבים, שלא יוכלו יגשו בהם ויניחום, ועל פי דרכו אמר כי ישראל שהם צדיקים לא יריחו ריח רע, כי לא יצאו מלפניו יתברך, וזהו **ויצאו וראו וכו'** אך ישראל לא יצאו, כי אם יהיו תמיד **עומדים לפני** כי יהיו דבקים בה'.

נשלם פירוש ספר ישעיה בשם ה'.

ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.